

E ISSN 2587 – 4691

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

“ეკონომიკა – XXI საუკუნე”

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ არჩილ თეთრაულის
დაბადებიდან 85-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი
საერთაშორისო სამეცნიერო ინტერნეტ-კონფერენციის
მასალების კრებული

“თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური პრობლემები”
(1 ნოემბერი – 28 დეკემბერი)

“ECONOMY – XXI CENTURY”

Proceedings of Materials of
International Scientific Internet Conference
Dedicated to the 85th Birth Anniversary of
Doctor of Economic Sciences, Professor Archil Tetrauli

“ECONOMIC PROBLEMS OF MODERN WORLD”
(November 1 – December 28)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS OF
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

თბილისი Tbilisi
2020

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ არჩილ თეთრაულის
დაბადებიდან 85-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი
საერთაშორისო სამეცნიერო ინტერნეტ-კონფერენციის
მასალების კრებული

თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური პრობლემები
(1 ნოემბერი – 28 დეკემბერი)

Proceedings of Materials
of International Scientific Internet Conference
Dedicated to the 85th Birth Anniversary of
Doctor of Economic Sciences, Professor Archil Tetrauli

ECONOMIC PROBLEMS OF MODERN WORLD
(November 1 – December 28)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE
OF ECONOMICS OF IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

თბილისი Tbilisi
2020

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში 2020 წელს გამართულ საერთაშორისო სამეცნიერო ინტერნეტ-კონფერენციაზე წარდგენილი მასალები

Materials presented at the international scientific internet conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2020

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია: რ. აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), თ. არნანია-კეპულაძე, ნ. ბიბილაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), თ. გოგოხია, ლ. დათუნაშვილი, გ. ერქომაიშვილი, ლ. თოთლაძე, ე. კაკულია, მ. კვარაცხელია, თ. ლაზარაშვილი, ს. პავლიაშვილი, ვლ. პაპავა, ს. პარტიცკი, ა. სილაგაძე, დ. სოროკინი, ქ. ქველაძე, მ. ხუსკივაძე

Scientific-editorial Board: R. Abesadze (**Editor-in-Chief**), T. Arnanian-Kepuladze, N. Bibilashvili (**Executive Secretary**), L. Datunashvili, G. Erkomaishvili, T. Gogokhia, E. Kakulia, K. Kveladze, M. Khuskivadze, M. Kvaratskhelia, T. Lazarashvili, V. Papava, S. Partycki, S. Pavliashvili, A. Silagadze, D. Sorokin, L. Totladze

რეცენზენტები: ემდ ვ. ბურდული
ემდ გ. ბერულავა

Reviewers: Doctor of Economic Sciences V. Burduli
Doctor of Economic Sciences G. Berulava

კონფერენციის საორგანიზაციო ჯგუფი:

თ. გოგოხია (ხელმძღვანელი), გ. გოგუაძე, ნ. კედია, ე. ჯაბანაშვილი

Organizing Group of the Conference:

T. Gogokhia (Head), G. Gogvadze, N. Kedia, E. Jabanashvili

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, 2020

© IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS, 2020

E ISSN 2587 - 4691

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი არჩილ თეთრაული – 85

პროფესორ არჩილ თეთრაულის ცხოვრება და მოღვაწეობა

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი არჩილ იოსების ძე თეთრაული დაიბადა 1935 წელს თიანეთის რაიონის სოფელ არტანში. პირველი დაწყებითი განათლება მიიღო არტანის ოთხწლიან სკოლაში და სწავლა გააგრძელა თიანეთის საშუალო სკოლაში, რომელიც დაამთავრა 1953 წელს. ამავე წელს წარმატებით ჩააბარა მისაღები გამოცდები თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტზე, რომელსაც წარჩინებით ამთავრებს 1958 წელს. შემდეგ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ასპირანტია პოლიტეკონომიის განხრით. როგორც უნივერსიტეტში, ისე ასპირანტურაში სწავლის პერიოდში მან თავი გამოიჩინა როგორც ნიჭიერმა სტუდენტმა და აქტიურმა მკვლევარმა. იგი ღრმად ეუფლება მეცნიერებას და პარალელურად იწყებს მუშაობას ჟურნალ „საქართველოს ეკონომისტის“ რედაქციაში ფინანსების, ვაჭრობის ეკონომიკისა და სტატისტიკის განყოფილების გამგის რანგში.

პროფესორი არჩილ თეთრაული 1959 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტში უმცროსი მეცნიერ თანამშრომელია და ამავე დროს ამთავრებს ასპირანტურას. 1971 წელს იგი წარმატებით იცავს ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხს და ღირსეულად იკავებს ამავე ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერთანამშრომლის თანმდებობას. ამ პერიოდის განმავლობაში იგი ეწევა ნაყოფიერ სამეცნიერო მოღვაწეობას. 1977 წელს მას აწინაურებენ ინსტიტუტის აღწარმოებისა და კაპიტალურ დაბანდებათა ეკონომიკური ეფექტიანობის განყოფილების გამგედ, ხოლო 2006 წლიდან ხდება ამავე ინსტიტუტის მაკროეკონომიკის განყოფილების გამგე და საბაზრო ეკონომიკის მეცნიერული მიმართულების ხელმძღვანელი. ბატონი არჩილ თეთრაული საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, 1994 წელს, იცავს დისერტაციას ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად.

პროფესორ არჩილ თეთრაულმა განვლო ცხოვრების შინაარსიანი და სახელოვანი გზა. მას დიდი დამსახურება მიუძღვის ეკონომისტთა ახალგაზრდა თაობების აღზრდაში. ამ საქმეში ღრმა განსწავლულობისა და ერუდიციის გარდა მას ეხმარებოდა ის ადამიანური თვისებები, რითაც უზვად იყო დაჯილდოვებული. იგი დიდ დახმარებას უწევდა მის განყოფილებაში მომუშავე ახალგაზრდა მეცნიერებს. ამ განყოფილებაში მუშაობდნენ აკადემიკოსი ვლადიმერ პაპავა, პროფესორები: თემურ ბერიძე, მურმან კვარაცხელია, მეცნიერებათა კანდიდატები - ილია ზაქარიაძე, გია თოფურია, ნოდარ ულუმბერაშვილი, ზურაბ სოსელია, ნოდარ დარისპანაშვილი. პროფესორ არჩილ თეთრაულს დიდი დამსახურება მიუძღვის ქართული ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაში. ამაზე მეტყველებს მის მიერ გამოქვეყნებული 150-მდე სამეცნიერო ნაშრომი და 12 მონოგრაფიული გამოკვლევა. უნდა აღინიშნოს, რომ პროფესორ არჩილ თეთრაულის ამ ნაშრომებს საქართველოს ეკონომიკური აზრის ისტორიაში დღესაც გააჩნია მეცნიერული ღირებულება. პროფესორ არჩილ თეთრაულის მეცნიერული კვლევის თვალსაწიერი მეტად ფართო იყო. იგი მოიცავდა როგორც ეკონომიკური თეორიის, ისე მაკროეკონომიკისა და მიკროეკონომიკის პრობლემებს. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მისი დამსახურება ეროვნული ეკონომიკის კვლავწარმოებისა და საბაზრო ეკონომიკაზე

გადასვლის კანონზომიერებათა როგორც თეორიული, ისე გამოყენებითი ხასიათის საკითხების დამუშავებაში.

პროფესორ არჩილ თეთრაულის მონოგრაფიული ნაშრომები თავისუფლად შეიძლება ჩაითვალოს ეკონომიკური მეცნიერების შენამენად. მის შრომებში მოცემულია თავისებური მეცნიერული ხედვა პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკურ პრობლემებზე. მათში გადმოცემულია საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კანონზომიერებები და გაკეთებული დასკვნები და წინადადებები გამოირჩევა ორიგინალური და კონცეპტუალური მიდგომებით. ფრიად საყურადღებოა პროფესორ არჩილ თეთრაულის მიერ 1991 წელს თანაავტორობით გამოცემული დამხმარე სახელმძღვანელო - „ეკონომიკური თეორიის (პოლიტიკონომიის) საფუძვლები“. პროფესორი არჩილ თეთრაულის მონოგრაფიებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია 1976 წელს გამოცემული გამოკვლევა „გაფართოებული აღწარმოებისა და სახალხო მეურნეობის ბალანსის პრობლემები საბჭოთა საქართველოში“. მასში ავტორმა გამოიკვლია გაფართოებული აღწარმოების თავისებურებანი ცალკეულ რესპუბლიკებში, სახალხო მეურნეობის ბალანსის შედგენის მეთოდოლოგიური საკითხები და პროდუქციის წარმოებისა და განაწილების დარგთაშორისი ბალანსის ანალიზი. 1981 წელს კი მან გამოსცა გამოკვლევა „გაფართოებული სოციალისტური კვლავწარმოების ძირითადი კანონზომიერებანი საბჭოთა საქართველოში“, სადაც გამოიკვლია გაფართოებული კვლავწარმოების რეგიონალური თავისებურებები და ძირითადი საწარმოო ფონდების კვლავწარმოების კანონზომიერებანი. ასევე აღსანიშნავია მისი ნაშრომი „გაფართოებული კვლავწარმოების ტემპები და მისი ინტენსიფიკაცია საქართველოს რესპუბლიკაში“, რომელიც გამოცემულია 1987 წელს. აქ მეცნიერის მიერ განხილულია საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების კონცეფცია და ეკონომიკის განვითარების ტემპების დაჩქარებისა და პროპორციების სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები პერსპექტივაში.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია პოსტკომუნისტურ პერიოდში, 1993 წელს ა. თეთრაულის მიერ გამოცემული მონოგრაფიული გამოკვლევა ორ წიგნად „საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისა და ბიზნესის განვითარების კანონზომიერებანი საქართველოში“. მასში ავტორმა გადმოგვცა საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებლობა და მისი თავისებურებანი, პრივატიზაციის ფორმები, ბიზნესის სპეციფიკა და მეწარმეობის ფორმები და სხვა. აქვე მეცნიერმა მოგვცა საკუთარი ხედვა საქართველოს ეკონომიკის სტაბილიზაციისა და მისი პერსპექტიული აღმავალი განვითარების შესახებ. მის ამ შრომებს დღესაც არ დაუკარგავთ მეცნიერული და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

აღნიშვნის ღირსია პროფესორ არჩილ თეთრაულის მოღვაწეობა სამეცნიერო კადრების აღზრდის საქმეში. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით მომზადდა 9 მეცნიერებათა კანდიდატი და 4 მაძიებელი, რომლებიც დღესაც მოღვაწეობენ ქვეყნის სხვადასხვა უბნებზე და ეწევიან სასარგებლო საქმეებს. სწორედ ამ სფეროში წარმოჩინდა არჩილ თეთრაულის უდავოდ დიდი ნიჭი და ალლო, გზა გაეკაფა პერსპექტიული და მომავლის იდეებით განმსჭვალული ახალგაზრდებისათვის მეცნიერების რთულ და წინააღმდეგობებით სავსე მწვერვალებისაკენ. ამ მხრივ გამოვყოფდი 1982 და 1986 წლებში პროფესორ არჩილ თეთრაულის რედაქტორობით გამოცემულ კოლექტიურ მონოგრაფიებს, სადაც ცალკეული თავების ავტორები არიან დღეს უკვე სახელგანთქმული მეცნიერები. ესენია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ყოფილი

რექტორი, აკადემიკოსი ვლადიმერ პაპავა. ასევე ცნობილი მეცნიერები თეიმურაზ ბერიძე, ბონდო ზარნაძე, აზიკო სისვაძე, ილია ზაქარიაძე, მურმან კვარაცხელია და სხვები. იმ ახალგაზრდა მეცნიერებიდან, რომლებიც არჩილ თეთრაულის განყოფილებაში უშუალოდ მისი ხელმძღვანელობით ეუფლებოდნენ მეცნიერული აზროვნების ხელოვნებას, მაგრამ დღეს აღარ არიან ჩვენ გვერდით, ამათგან გამოვყოფდი საუკეთესო მეგობარსა და პერსპექტიულ ახალგაზრდა მეცნიერს ნოდარ დარისპანაშვილს, ნიჭიერ მეცნიერს, საქართველოს ეროვნული ბანკის პირველ პრეზიდენტს გია თოფურიას, ყველასთვის საპატივცემულო მხცოვან მეცნიერსა და უკეთილშობილეს პიროვნებას, ბატონ იური კაპანაძეს და იმ პერიოდის ახალგაზრდა თაობაში თავისი შრომისმოყვარეობითა და განათლებით გამორჩეულ ახალგაზრდა მეცნიერს, ნოდარ ულუმბერაშვილს და სხვებს.

პროფესორი არჩილ თეთრაული ამავე დროს იყო ლექციების კითხვის დიდოსტატი. წარმატებით კითხულობდა ლექციების კურსს პოლიტეკონომიასა და დარგობრივ საგნებში ქალაქ თბილისის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში. სწორედ საბჭოთა სისტემის დაშლის გარიჟრაჟზე მან ერთ-ერთმა პირველმა დააარსა საქართველოში კერძო სამართლის იურიდიული პირი - „თბილისის ბიზნესისა და მარკეტინგის უმაღლესი სკოლა“. აქ ნათლად გამოჩნდა მისი, როგორც მენეჯერის, საქმიანი თვისებები და ეს სკოლა გახდა ახალი რეალიების მოთხოვნების შესატყვისი პროფესიული კადრების აღზრდის სამჭედლო. იგი წლების განმავლობაში იყო ამ უმაღლესი სასწავლებლის დამფუძნებელი და შეუცვლელი რექტორი.

პროფესორი არჩილ თეთრაული ფართო სამეცნიერო მოღვაწეობასთან ერთად ეწეოდა აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობასაც. იგი იყო მრავალი სამეცნიერო და სადისერტაციო საბჭოს წევრი, მათ შორის 2001-2006 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის სადოქტორო სადისერტაციო საბჭოს წევრი. ამასთან ერთად აქტიურად მოღვაწეობდა არა ერთი სამეცნიერო ჟურნალის რედკოლეგიის მუშაობაში მისი წევრის სტატუსით. ამასთან ერთად ყოველთვის გამორჩეული იყო მისი მონაწილეობა საერთაშორისო და რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციების მუშაობაში.

პროფესორი არჩილ თეთრაული დაჯილდოვებული იყო მრავალი მედლითა და საპატიო სიგელით. იყო „შრომითი მამაცობისათვის“ და „ღირსების მედლის“ კავალერი.

პროფესორი არჩილ თეთრაული განსაკუთრებული თვისებების მატარებელი პიროვნება იყო, განსაკუთრებით ადამიანებთან ურთიერთობაში, რაც გამოვლინდა მის ჰუმანურობაში, მეგობრებისადმი თანადგომაში, პრინციპულობასა და ერთგულებაში. მან დატოვა თავისი მდიდარი მეცნიერული მემკვიდრეობა და კარგი ოჯახი, მისი ქალიშვილი, ქალბატონი ციცინო თეთრაული ღირსეულად აგრძელებს მამის მიერ დაწყებულ საქმეებს.

დასანანია, რომ პროფესორი არჩილ თეთრაული 74 წლის ასაკში, 2009 წლის 6 მარტს წავიდა ამ ქვეყნიდან. თუმცა მას ჯერ კიდევ შეეძლო ბევრი ღირებული სიტყვის თქმა ქართული ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებასა და ქვეყნის კეთილდღეობის საქმეში. გვჯერა ეკონომისტების მომავალი თაობა არაერთხელ მიუბრუნდება პროფესორ არჩილ თეთრაულის მიერ დანატოვარ მეცნიერულ ნაღვაწს და მის შემოქმედებას ღირსეულად დააფასებს.

*მურმან კვარაცხელია
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი*

CORRUPTION AS A DELAYING FACTOR FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

Annotation. *The paper examines the impact of corruption on economic development. The focus is made on its global nature, the subjective and objective causes and sources of its origin, and the main measures for overcoming them.*

The key-words: *Keywords: Corruption, Economic Development, Global Corruption, Corrupt Deal.*

Introduction

Corruption is a Latin word (*corrumpere*) which means spoilage. This term is the most often applied to the bureaucratic apparatus and political elite. This means that officials use own status for personal gain, contrary to the established rules of law. Corruption is one of the strongest barriers to economic development, since it causes inefficient use of resources and produces many other negative consequences. Nowadays, it's acquired a global character.

* * *

Corruption is not a new phenomenon, it had been originated in the distant past. History has preserved the mention of the Sumerian king, Urukagina, from the city-state of Lagash (XXIV century BC) who was a fiercely fighting with corruption king, and so on.

Nowadays corruption is an international problem [Tanzi V., 1998]. In the conditions of globalization, the facts of bribery of foreign state officials by corporations have become more frequent and massive issue. The rise of corruption in any country of the world can have a negative impact on the economies of other countries and so on. Nowadays corruption exists into varying types in different countries in all over the world. And in the context of globalization, corruption takes on the interstate and international forms. "Corruption is not a local problem, but has become a transnational phenomenon that affects societies and economies of all countries worldwide." At the international level it is associated with huge monetary assets and resources, it has a negative impact on entire industries, and in some cases, threatens the prospects for economic development of countries. Corruption forms a negative image of the state, both in the eyes of its citizens and between economic and political partners from other countries. Researchers note that globalization leads to the unhindered spread of corruption in many countries, and also has a negative impact on many areas of public life. It should be noted that the absence at the international level of a unified generally accepted definition of corruption introduces some difficulties in the fight against it. On the other hand, the reasons for the lack of a single definition are understandable; it includes the different political structures of countries, and the forms of its economy, the level of social development, and, of course, the real differences between cultures and mental characteristics of concrete countries. The study of international normative legal acts suggests that the international community does not narrow the content of corruption to bribery of officials, but expands the approach to the study of this phenomenon. Official embezzlement, lobbying, bribery, forms of misuse by officials of their power, an advantage of the status of one citizen over another, all these aspects are made corruption in the international sense [Кейзерова Ю. В..., с. 526]. As historical experience and modern practice show, not a single state has managed to completely solve the problem of corruption. At the end of the last century and beginning of this one, a number of international organizations were created to counter global corruption [Мойсеев В. В..., с. 180].

Various causes of corruption can be identified. The biggest reason for corruption is existence of the state, itself, but the absence of the state could create much more problems than is made by corruption .

We can distinguish between objective and subjective reasons for origin of corruption, but in our opinion, these reasons are mainly subjective and the most important of them is the existence of imperfect and weak state institutions (mainly formal, but also possible informal), at first of all, the imperfect system of governing. Imperfect institutions mean:

1. Underdeveloped state institutions. The most obvious example of this is a very long-term process of the post-communist transformation in some countries (including Georgia), when at the first stage, old state institutions were destroyed and replaced by less powerful and improved institutions. These conditions create the good greenhouse conditions for development corruption; Existence of the conservative legislative norms. More or less, such a thing can be found in the legislative acts of all countries, since any law becomes an obsolete by time and needs to be updated, which is seriously opposed by the bureaucracy of countries with high level of corruption;

2. Imperfect market infrastructure. Examples of this are post-communist countries. For example, in Georgia, despite the fact that economic reforms began 15 years ago, a full-fledged market infrastructure has not yet been created. This means that in such countries market forces are weak and bureaucracy is excessive in the functioning of the economy;

3. Existence of the conservative legislative norms. More or less, such a thing can be found in the legislative acts of all countries, since any law becomes an obsolete by time and needs to be updated, which is seriously opposed by the bureaucracy of countries with high level of corruption;

4. It still exists an imperfection of newly adopted laws. Noteworthy is the tax legislation system. If the amount of taxes is higher than optimal, then the taxpayer wants to hide them, he/she tries to achieve it by making a deal with the representatives of authorities and thus increasing a size of the shadow economy. Some businesses leave the market altogether. The high taxes also discourage new businesses from entering to the new market. Naturally, in all these cases, both, the payment base and budget revenues are reduced. And, most importantly is that it hinders the development of economy. When it comes to optimal size of taxes, the picture is quite to opposite side. Of course, in countries with high level of corruption, the bureaucracy doesn't even want to determine the optimal amount of taxes. However, it should be noted that its exact definition is almost impossible to be confirmed.

The tax rates in Georgia haven't been optimal over the years, which has significantly contributed to growth of the shadow economy. Currently the tax code is more liberal issue. However, the process of improving is always a necessary issue. In our opinion, the amount of taxes should be determined not subjectively, but based on the results. If existing rates are found to hinder development of economy, they should be changed rapidly until will not reach a practically optimal value. In general, it is probably necessary to involve the experience of countries where "automatic stabilizers" or "built-in stabilizers" are used so that tax rates will be changed automatically.

5. A low quality of implementation of laws, regulations, decrees, etc. These shortcomings were typical for countries with economies in transition, since there are no analogues in the world for that transformation, and therefore it is impossible to find a new path without making mistakes.

6. Existence of habits and traditions in the current society that contribute the strengthening of corruption;

7. A low level of salaries in the public sector, contrary to the private one;

8. The process of separating local bureaucratic elite from citizens;

9. Macro-economic instability, etc.

There are also the objective reasons for corruption. Among them can be mentioned:

1. The necessity for state regulation of economy. Separation of management system. If all the reins of government would be in the hands of one person (for example, in the case of an absolute monarchy), then corruption would no longer exist, since corruption makes no sense to the ruler, who could embezzle the absolute wealth;

2. The ambiguous nature of laws;

3. Impossibility of carrying out the comprehensive control. The ambiguous nature of laws;

4. A low level of civic education ;

5. Incompetence of the bureaucracy;

6. A low level of state control and monitoring by citizens;

7. The state monopoly on production of certain services;

The main sources of corruption can be identified:

1. The state budget from which are made the state expenditures (investments, state procurements, etc.);

2. Non-budgetary funds;

3. Privatization;

4. The tax benefits;

5. Tax offenses;

6. Sale of raw materials and resources by lower market prices;

7. The extraction of natural resources;

8. The sale of state assets;

9. The shadow economy;

10. Transfer of commercial activities to the private individuals;

11. Appointment to positions;

12. The granting the right to participate in elections;

13. The foreign aid, etc .;

Corruption is associated with many negative events. For example, such as: an inefficient use of economic resources; Irrational appropriation of foreign aid; improper usage of individual skills; cultural and intellectual decline; loss of authority by government; distortion of international relationship, etc.

Under a corrupt government, the state resources do not flow in accordance with requirements of economy, but where it would be more convenient and easy to steal them.

The question is, is it economically profitable to fight corruption completely? Naturally, if corruption can be completely eliminated without a huge spending, then it will be a desirable and profitable, of course. But it can be achieved only when there will no longer be people who are involved in corrupt deals, but in fact, such a case does not exist and will not be real in the future. Thus, it becomes necessary to compare the losses (the corrupt losses) incurred as a result of corruption and the costs which should be incurred for eliminate it.

In general, the expenses are very important for complete elimination of corruption and it includes not only material costs of the relevant measures, but also the costs of restricting a freedom of society. However, the stronger fight should be continue against corruption by the state, and in the same time will increase the level of corruption. The expenditures on the path to eliminating corruption are gradually increasing and not decreasing. Nevertheless, the fight against corruption can have significant positive consequences.

From an economic point of view, the spending to eradicate corruption should continue until the economic consequences of eradicating it will not outweigh the costs. The optimal level of corruption is obtained when the costs incurred in eliminating it are equal to the output obtained, since the expenses will then exceed its output.

One of the macroeconomic measures to reduce corruption is to create a macroeconomic climate that eliminates the root causes of corruption and, above all, improves existing of the strength institutions. In addition, we can highlight the following key methods of fighting with corruption [Козонов Э. Ю., 2006]:

1. The tightening of laws and enforcing them will increase the risk of corruption. They go for corrupt deals when the bureaucratic rent is much higher than the risk of participating in corruption. The tightening the laws and enforcing them will naturally increase that risk, which will obviously reduce corruption;

2. A process of strengthening the market forces. In the presence of improving of market mechanism, there is less need for state intervention in economy and therefore the number of corrupt transactions is reduced;

3. Should be increases the salaries of officials. It is true that an increase of salaries for civil servants may not lead to a direct proportional reduction in the level of corruption, but it is also clear

that a more materially secure person will be less at risk. This is evidenced by the fact that in the countries with the lowest level of corruption in the world, the salaries of civil servants are 2-3 times higher than salaries in the private sector;

4. A financial control (audit);
5. An independent judiciary, etc.

But all these measures will be effective only when the highest representatives of government in the country are interested in it. If we are dealing with opposite situation, then the problem must be solved by using a power of the people, that is, the relevant government must come to power through elections.

In order to take anti-corruption measures, it is very desirable to have an anti-corruption macroeconomic mechanism in the country, in which all three main branches: the government, parliament, judiciary system and free media will be actively involved into process.

Conclusions

1. The term "corruption" is the most often applied to the bureaucratic apparatus and political elite. This means that officials use own status for personal gain, contrary to the established rules of law;

2. Corruption is one of the strongest barriers to economic development, since it causes inefficient use of resources and produces many other negative consequences;

3. Corruption has acquired a global character to this day. Globalization is spreading corruption in many countries;

4. Corruption negatively affects all industries and threatens the economic development prospects of countries;

5. Corruption creates a negative image of the state in the eyes of its citizens, as well as economic and political partners of other countries;

6. Various causes of corruption can be identified. The biggest reason for the existence of corruption is the existence of the state itself, but the absence of the state has created far more problems than corruption;

7. The causes of corruption are mainly subjective and the most important of them; Underdeveloped state institutions; arasrulyofili sabazro infrastruqtura et al and so on.

8. There are also objective reasons for corruption. Among them may be: the need for state regulation of the economy, the fragmentation of the management system and so on;

9. The main sources of corruption can be identified: state budget; Non-budgetary funds; Privatization; Tax breaks and so on;

10. Corruption is associated with many negative events. For example, with: inefficient use of economic resources; Irrational appropriation of foreign aid and so on;

11. The following are the main methods of combating corruption: tightening laws and enforcing them, strengthening market forces and so on;

12. During corrupt governance, state resources flow not in accordance with the requirements of the economy, but where it would be more convenient to steal it;

13. Expenditure on eradicating corruption in economic terms should continue until the economic consequences of eradicating corruption outweigh the costs;

14. One of the macroeconomic measures to reduce corruption is to create a macroeconomic climate that eliminates the root causes of corruption and, above all, improves existing of the strength institutions.

References

1. Tanzi V. 1998. Corruption around the world. // IMF Staff Papers. – 1998. –Vol. 45, No. 4. – P. 227 k – I

2. Кейзерова Ю. В., Стеклов В. А. Коррупция в контексте глобализации <https://moluch.ru/archive/149/42227/>
3. Козонов Э. Ю., Жукаев А. 2006. Коррупция: истоки и пути преодоления. М.: МАКС Пресс, МГУ
4. Коуз Р. Фирма. Рынок и право. М.: Новое издательство, 2007. 279
5. Моисеев В. В., Ницевич В. Ф. Коррупция как глобальная проблема: история и современность. <https://cyberleninka.ru/article/n/korruptsiya-kak-globalnaya-problema-istoriya-i-sovremennost/viewer>

*Рамаз Абесадзе
Нана Бибилашвили*

КОРРУПЦИЯ - ФАКТОР ЗАДЕРЖКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

***Аннотация.** В статье исследуется влияние коррупции на экономическое развитие. Основное внимание уделяется его глобальному характеру, субъективным и объективным причинам и источникам его происхождения, основным мерам борьбы с ним.*

***Ключевые слова:** коррупция, экономическое развитие, глобальная коррупция, коррупционная сделка.*

Предисловие

Коррупция - это латинское слово (*corrupture*), что означает порчу. Этот термин чаще всего применяется к бюрократическому аппарату и политической элите. Это означает осуществление должностными лицами полномочий в целях личной выгоды вопреки установленным правилам. Коррупция - одно из сильнейших препятствий на пути экономического развития, поскольку это приводит к неэффективному использованию ресурсов и вызывает множество других негативных последствий. На сегодняшний день она приобрела глобальный характер.

* * *

Коррупция - явление не новое, ее корни уходят в далекое прошлое. История сохранила упоминание о шумерском царе Урукагине из города-государства Лагаш (XXIV век до нашей эры), как яростно борющийся с коррупцией король и т. д.

Сегодня коррупция - это международная проблема [Tanzi V. 1998]. В условиях глобализации факты подкупа корпорациями должностных лиц иностранного государства участились и приобрели массовый характер. Рост коррупции в любой стране мира может негативно сказаться на экономике других стран и т.д. Коррупция в разной степени существует во всех странах мира. А в условиях глобализации коррупция приобретает межгосударственную и международную форму. Коррупция не является локальной проблемой, а превратилась в транснациональное явление, которое влияет на общества и экономики всех стран мира. Коррупция на международном уровне связана с огромными денежными активами и ресурсами, она оказывает негативное влияние на целые отрасли, а в отдельных случаях и ставит под Угрозу перспективы экономического развития стран. Коррупция формирует негативный облик государства, как в глазах своих граждан, так и в глазах экономических и политических партнеров из других стран. Исследователи отмечают, что глобализация приводит к беспрепятственному распространению коррупции во многих странах, а также оказывает негативное влияние на многие сферы общественной жизни. Следует отметить, что отсутствие на международном уровне единого общепринятого определения коррупции привносит в борьбу с ней некоторые трудности. С другой стороны понятны причины отсутствия единого определения, к таковым можно отнести и различное политическое устройство стран, и состояние экономи-

ки, и уровень общественного развития, и, конечно же, различие культур и ментальных особенностей разных стран. Изучение международных нормативно-правовых актов говорит о том, что международное сообщество не сужает содержание коррупции до взяточничества должностных лиц и чиновников, а расширяет подход к изучению этого феномена. Должностные хищения, лоббизм, подкуп, формы неправомерного использования должностными лицами своих полномочий, преимущество статуса одного гражданина над другим все это коррупция в международном понимании. [Кейзерова Ю. В..., с. 526]. Как показывает исторический опыт и современная практика, ни одному государству не удалось полностью решить проблему коррупции. В конце прошлого, начале этого века был создан ряд международных организаций для противодействия глобальной коррупции [Моисеев В. В..., с. 180].

Можно выделить различные причины коррупции. Самая большая причина существования коррупции - это существование самого государства, но отсутствие государства создало бы гораздо больше проблем, чем коррупция.

Мы можем различать объективные и субъективные причины происхождения коррупции, но, на наш взгляд, эти причины в основном субъективны, и наиболее важной из них является наличие несовершенных институтов (в основном формальных, но также неформальных), прежде всего несовершенной системы правления. Несовершенные институты означают:

1. Неразвитые государственные институты. Наиболее очевидным примером этого является длительный процесс посткоммунистической трансформации в некоторых странах (включая Грузию), когда на первом этапе старые государственные институты разрушаются и на смену им приходят менее мощные и совершенные институты. В таких условиях создаются хорошие парниковые условия для коррупции;

2. Несовершенная рыночная инфраструктура. Примеры тому - посткоммунистические страны. Например, в Грузии, несмотря на то, что экономические реформы начались 15 лет назад, полноценная рыночная инфраструктура еще не создана. Это означает, что в таких странах рыночные силы слабы, а бюрократия чрезмерна в функционировании экономики;

3. Наличие консервативных законодательных норм. Более или менее такое можно найти в законодательных актах всех стран, поскольку любой закон со временем устаревает и нуждается в обновлении, чему серьезно противостоит бюрократия в странах с высоким уровнем коррупции;

4. Несовершенство вновь принятых законов. Особо следует отметить налоговое законодательство. Если сумма налогов выше оптимальной, то налогоплательщик пытается скрыть налог, чего он достигает, заключая сделку с соответствующими органами и тем самым увеличивая размер теневой экономики. Некоторые предприятия вообще уходят с рынка. Высокие налоги также препятствуют войти на рынок новых предприятий. Естественно, что во всех этих случаях сокращается и платежная база, и доходы бюджета. И, что самое главное, тормозит развитие экономики. Что касается налогов оптимального размера, то картина прямо противоположная. Конечно, в странах с высоким уровнем коррупции бюрократия даже не хочет определять оптимальную сумму налогов. Однако следует также отметить, что точное его определение практически невозможно. Налоговые ставки в Грузии не были оптимальными на протяжении многих лет, что в значительной степени способствовало росту теневой экономики. В настоящее время налоговый кодекс более либерален. Однако его совершенствование это необходимый процесс. На наш взгляд, размер налогов должен определяться не субъективно, а по результатам. Если будет обнаружено, что существующие ставки препятствуют развитию экономики, их следует быстро изменить, пока они не достигнут практически оптимального значения. В целом, наверное, нужно внедрить опыт стран, где используются «автоматические стабилизаторы», или «встроенные стабилизаторы», чтобы налоговые ставки менялись автоматически;

5. Низкое качество исполнения законов, нормативных актов, указов и др. Эти недостатки были характерны и для стран с переходной экономикой, поскольку в мире нет аналогов происходящим здесь трансформациям, и без ошибок найти новый путь невозможно.

6. **Наличие в обществе привычек и традиций, способствующих усилению коррупции;**
7. **Низкий уровень заработной платы в государственном секторе по сравнению с частным сектором;**
8. **Отделение бюрократической элиты от народа**
9. **Макроэкономическая нестабильность и др.**

Есть и объективные причины коррупции. Среди них можно отметить:

1. **Необходимость государственного регулирования экономики. Разделение системы управления.** Если бы все бразды правления были в руках одного человека (например, в случае абсолютной монархии), то коррупции больше не существовало бы, поскольку коррупция не имеет смысла для правителя, он может присвоить богатство;

2. **Невозможность проведения комплексного контроля**
3. **Неоднозначность законов;**
4. **Низкий уровень образования населения;**
5. **Некомпетентность бюрократии;**
6. **Низкий уровень государственного контроля со стороны граждан;**
7. **Государственная монополия на производство определенных услуг.**

Можно выделить основные источники коррупции:

1. **Государственный бюджет**, из которого производятся государственные расходы (инвестиции, гос.закупки и др.);
2. **Внебюджетные фонды;**
3. **Приватизация;**
4. **Налоговые льготы;**
5. **Налоговые правонарушения;**
6. **Продажа сырья и материалов по низким рыночным ценам;**
7. **Добыча природных ресурсов;**
8. **Продажа государственного имущества;**
9. **Теневая экономика;**
10. **Передача коммерческой деятельности частным лицам;**
11. **Назначение на должности;**
12. **Предоставление права участвовать в выборах;**
13. **Иностранная помощь и др;**

Коррупция связана со многими негативными событиями. Например, такие как: неэффективное использование экономических ресурсов; Нерациональное присвоение иностранной помощи; Ненадлежащее использование навыка индивидов; Рост социального неравенства; Культурный и интеллектуальный упадок; Утрата авторитета правительства; Искажение международных отношений и т.д.

При коррумпированном управлении государственные ресурсы перетекают не в соответствии с требованиями экономики, а там, где их было бы удобнее украсть.

Вопрос в том, выгодно ли экономически, полностью бороться с коррупцией? Естественно, если коррупцию можно полностью устранить без затрат, то это будет желательно и выгодно. Но этого можно добиться только тогда, когда больше не будут существовать людей, вовлеченных в коррупционные сделки, но на самом деле такого случая не существует и не будет существовать в будущем. Таким образом, возникает необходимость сравнить убытки (коррупционные потери), понесенные в результате коррупции, и затраты, понесенные на ее устранение.

В целом, затраты очень важны для полного устранения коррупции, и они включают не только материальные затраты на соответствующие меры, но и затраты на ограничение общественной свободы. Однако чем сильнее борьба с коррупцией со стороны государства, тем выше коррупционный потенциал. Расходы на искоренение коррупции постепенно увеличиваются, а не уменьшаются. Тем не менее, борьба с коррупцией может иметь значительные положительные результаты.

С экономической точки зрения, расходы на искоренение коррупции должны продолжаться до тех пор, пока экономические последствия искоренения коррупции не перевесят затраты. т.е. Оптимальный уровень коррупции достигается, когда затраты, понесенные на ее устранение, равны полученному результату, так как после этого затраты превысят результат.

Одна из макроэкономических мер по сокращению коррупции - это создание макроэкономического климата, который устраняет коренные причины коррупции и, прежде всего, улучшает существующие институты. Кроме того, можно выделить следующие ключевые методы борьбы с коррупцией [Козонов Э. Ю., 2006]:

1. Ужесточение законов и обеспечение их соблюдения увеличат риск коррупции.

Они идут на коррупционные сделки, когда бюрократическая рента намного превышает риск участия в коррупции. Ужесточение законов и обеспечение их соблюдения, естественно, увеличат этот риск, что, очевидно, уменьшит коррупцию;

2. Усиление рыночных сил. При наличии совершенного рыночного механизма меньше необходимости во вмешательстве государства в экономику, и, следовательно, сокращается количество коррупционных сделок;

3. Повысить зарплаты чиновникам. Верно, что повышение заработной платы государственных служащих не может привести к прямо пропорциональному снижению уровня коррупции, но также естественно, что более материально обеспеченный человек будет меньше подвергаться риску. Об этом свидетельствует тот факт, что в странах с самым низким уровнем коррупции в мире зарплаты госслужащих в 2-3 раза выше, чем зарплаты в частном секторе.

4. Финансовый контроль (аудит);

5. Независимая судебная система и др.

Но все эти меры будут эффективными только тогда, когда в этом будет заинтересовано высшее руководство страны. Если мы имеем дело с противоположной ситуацией, то проблема должна быть решена с помощью силы народа, то есть соответствующее правительство должно прийти к власти путем выборов.

Для принятия антикоррупционных мер желательно иметь в стране антикоррупционный макроэкономический механизм, в котором участвовали бы все три ветви власти: правительство, парламент, судебная система и свободные СМИ.

Выводы

1. Термин «коррупция» чаще всего применяется к бюрократическому аппарату и политической элите. Это означает осуществление должностными лицами полномочий в целях личной выгоды вопреки установленным правилам;

2. Коррупция по сей день приобрела глобальный характер. Глобализация способствует распространению коррупции во многих странах;

3. Коррупция - одно из сильнейших препятствий на пути экономического развития, поскольку это приводит к неэффективному использованию ресурсов и вызывает множество других негативных последствий;

4. Коррупция отрицательно сказывается на всех отраслях и ставит под угрозу перспективы экономического развития стран;

5. Коррупция создает негативный образ государства в глазах его граждан, а также экономических и политических партнеров других стран;

6. Можно выделить различные причины коррупции. Самая большая причина существования коррупции - это существование самого государства, но отсутствие государства создает гораздо больше проблем, чем коррупция;

7. Причины коррупции в основном субъективны, и наиболее важным из них является: наличие несовершенных институтов; Слаборазвитые государственные институты; Несовершенная рыночная инфраструктура и др;

8. Есть и объективные причины коррупции. Среди них могут быть: необходимость государственного регулирования экономики, фрагментация системы управления и др.;
9. Можно выделить основные источники коррупции: государственный бюджет; Внебюджетные фонды; Приватизация; Налоговые льготы и др;
10. Коррупция связана со многими негативными событиями: неэффективное использование экономических ресурсов; Нерациональное использование иностранной помощи и др;
11. Можно выделить основные методы борьбы с коррупцией: ужесточение и обеспечение соблюдения законов, укрепление рыночных сил и др.;
12. При коррумпированном управлении государственные ресурсы перетекают не в соответствии с требованиями экономики, а там, где их было бы удобнее украсть;
13. Расходы на искоренение коррупции с экономической точки зрения должны продолжаться до тех пор, пока экономические последствия искоренения коррупции перевесят затраты;
14. Одна из макроэкономических мер по сокращению коррупции - это создание макроэкономического климата, который устраняет коренные причины коррупции и, прежде всего, улучшает существующие институты.

Использованная литература

1. Tanzi V. 1998. Corruption around the world. // IMF Staff Papers. – 1998. –Vol. 45, No. 4. – P. 227 k – I
2. Кейзерова Ю. В., Стеклов В. А. Коррупция в контексте глобализации <https://moluch.ru/archive/149/42227/>
3. Козонов Э. Ю., Жукаев А. 2006. Коррупция: истоки и пути преодоления. М.: МАКС Пресс, МГУ
4. Коуз Р. Фирма. Рынок и право. М.: Новое издательство, 2007. 279
5. Моисеев В. В., Ницевич В. Ф. Коррупция как глбальная проблема: история и современность. <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-kak-globalnaya-problema-istoriya-i-sovremennost/viewer>

რამაზ აბესაძე
ნანა ბიბილაშვილი

კორუფცია – ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი

***ანოტაცია.** ნაშრომში გამოკვლეულია კორუფციის გავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე. ყურადღება გამახვილებულია მის გლობალურ ხასიათზე, მისი წარმოშობის სუბიექტურ და ობიექტურ მიზეზებზე და წყაროებზე, მასთან ბრძოლის ძირითად ღონისძიებებზე.*

***საკვანძო სიტყვები:** კორუფცია, ეკონომიკური განვითარება, გლობალური კორუფცია, კორუფციული გარიგება.*

შესავალი

კორუფცია ლათინური სიტყვაა (corrumpere), რაც ფუჭებას ნიშნავს. ყველაზე მეტად ეს ტერმინი გამოიყენება ბიუროკრატიული აპარატისა და პოლიტიკური ელიტის მიმართ. იგი ნიშნავს თანამდებობის პირთა მიერ უფლებამოსილებათა გამოყენებას პირადი სარგებლობის მიზნით, დადგენილი წესების საწინააღმდეგოდ. კორუფცია ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძლიერი შემაფერხებელი ფაქტორია, ვინაიდან

იგი იწვევს რესურსების არა ეფექტიან გამოყენებას და წარმოშობს ბევრ სხვა ნეგატიურ მოვლენას. დღეისათვის მან გლობალური ხასიათი შეიძინა.

კორუფცია ახალი მოვლენა არაა, იგი სათავეს შორეულ წარსულში იღებს. ისტორიამ შემოინახა ხსენება ქალაქსახელმწიფო ლაგამის შუმერი მეფის, ურუკაგინას, შესახებ (XXIV ს. წ. წ. ა.), როგორც კორუფციის წინააღმდეგ მკაცრად მებრძოლი მეფისა და ა.შ.

დღეისათვის კორუფცია საერთაშორისო პრობლემას წარმოადგენს [Tanzi V. 1998]. გლობალიზაციის პირობებში კორპორაციათა მიერ უცხო სახელმწიფოს მოხელეთა მოსყიდვის ფაქტები სულ უფრო გახშირდა და მასობრივ ხასიათს იღებს. კორუფციის მომძლავრება მსოფლიოს რომელიმე ქვეყანაში შესაძლებელია ნეგატიურად აისახოს სხვა ქვეყნების ეკონომიკაზე და სხვ. კორუფცია სხვადასხვა ხარისხით არსებობს მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში. გლობალიზაციის პირობებში, კორუფცია იღებს სახელმწიფოთაშორის და საერთაშორისო ფორმას. კორუფცია არა მხოლოდ ადგილობრივი პრობლემაა, იგი ტრანსნაციონალურ ფენომენად იქცა, რომელიც გავლენას ახდენს მსოფლიოს ყველა ქვეყნის საზოგადოებებსა და ეკონომიკებზე. საერთაშორისო დონეზე კორუფცია ასოცირდება უზარმაზარ ფულად აქტივებთან და რესურსებთან, ის უარყოფითად აისახება მთელ ინდუსტრიებზე და, ზოგიერთ შემთხვევაში, საფრთხეს უქმნის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივებს. კორუფცია ქმნის სახელმწიფოს ნეგატიურ იმიჯს, როგორც მისი მოქალაქეების, ასევე სხვა ქვეყნების ეკონომიკური და პოლიტიკური პარტნიორების თვალში. მკვლევარებმა აღნიშნეს, რომ გლობალიზაცია იწვევს კორუფციის შეუფერხებლად გავრცელებას მრავალ ქვეყანაში და ასევე უარყოფით გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი ცხოვრების ბევრ სფეროში. უნდა აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო დონეზე კორუფციის ერთიანი, ზოგადი განმარტების არარსებობა გარკვეულ სირთულეებს წარმოშობს მასთან ბრძოლაში. მეორე მხრივ, გასაგებია, ერთი განმარტების არარსებობის მიზეზები. ეს მიზეზებია ქვეყნების განსხვავებულ პოლიტიკური მოწყობა, ეკონომიკის მდგომარეობა, საზოგადოებრივი განვითარების დონეს და, რა თქმა უნდა, განსხვავებული კულტურული და მენტალური მახასიათებლები. საერთაშორისო ნორმატიული სამართლებრივი აქტების შესწავლის გვიჩვენებს, რომ საერთაშორისო თანამეგობრობა არ ათანაბრებს კორუფციის შინაარსს თანამდებობის პირთა და მოხელეთა მხოლოდ მექრთამეობასთან და აფართოებს მიდგომებს ამ ფენომენის შესწავლის მიმართ. გაფლანგვა, ლობირება, მოსყიდვა, თანამდებობის პირების მიერ უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენება სხვ. საერთაშორისო გაგებით კორუფციაა [Кейзерова Ю. В..., с. 526]. როგორც ისტორიული გამოცდილება და თანამედროვე პრაქტიკა აჩვენებს, ვერც ერთმა სახელმწიფომ ვერ შეძლო კორუფციის პრობლემის სრულად მოგვარება, გასული საუკუნის ბოლოს და ამ საუკუნის დასაწყისში შეიქმნა არაერთი საერთაშორისო ორგანიზაცია გლობალური კორუფციის წინააღმდეგ [Моисеев В. В..., с. 180].

შეიძლება გამოიყოს კორუფციის წარმოშობის სხვადასხვა მიზეზი. ყველაზე დიდი მიზეზი კორუფციის არსებობისა თვით სახელმწიფოს არსებობაა, მაგრამ სახელმწიფოს არარსებობა გაცილებით მეტ პრობლემებს წარმოშობდა, ვიდრე კორუფციაა.

ერთმანეთისგან შეიძლება განვასხვაოთ კორუფციის წარმოშობის ობიექტური და სუბიექტური ხასიათის მიზეზები, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ეს მიზეზები ძირითადად სუბიექტური ხასიათისაა და მათგან უმთავრესია არასრულყოფილი ინსტიტუციების (უმთავრესად ფორმალურის, მაგრამ ასევე არაფორმალურისაც), უპირველეს ყოვლისა,

სახელმწიფო მართვის არასრულყოფილი სისტემის არსებობა. არასრულყოფილ ინსტიტუციებში იგულისხმება:

1. განუვითარებელი სახელმწიფო დაწესებულებები. ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ზოგიერთ ქვეყანაში გაჭიანურებული პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესი, როდესაც პირველ ეტაპზე ძველი ინსტიტუტები ინგრევა და მათ ადგილს არცთუ ძლიერი და სრულყოფილი ინსტიტუტები იკავებენ. ასეთ პირობებში კორუფციისათვის კარგი სასათბურე პირობები იქმნება;

2. არასრულყოფილი საბაზრო ინფრასტრუქტურა. ამის თვალსაჩინო მაგალითიც პოსტკომუნისტური ქვეყნებია. მაგალითად, საქართველოში, მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკური რეფორმები 15 წლის წინ დაიწყო, სრულყოფილი საბაზრო ინფრასტრუქტურა დღესაც არ არის ჩამოყალიბებული. ეს ნიშნავს იმას, რომ ასეთ ქვეყნებში საბაზრო ძალები სუსტია და ბიუროკრატია ზომაზე მეტად იჭრება ეკონომიკის ფუნქციონირებაში;

3. კონსერვატული საკანონმდებლო ნორმების არსებობა. მეტად თუ ნაკლებად, ასეთი რამ ყველა ქვეყნის საკანონმდებლო აქტებში შეიძლება აღმოვაჩინოთ, ვინაიდან ნებისმიერი კანონი დროთა განმავლობაში ძველდება და განახლებას საჭიროებს, რასაც მაღალი კორუფციის მქონე ქვეყნებში ბიუროკრატია სერიოზულ წინააღმდეგობას უწევს;

4. ახლადმიღებული კანონების არასრულყოფილება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საგადასახადო კანონმდებლობა. თუ გადასახადების სიდიდე ოპტიმალურზე მაღალია, მაშინ გადამხდელი ცდილობს დამალოს გადასახადი, რასაც აღწევს შესაბამის ორგანოებთან გარიგების გზით და რის გამოც იზრდება ჩრდილოვანი ეკონომიკის სიდიდე. საწარმოთა ნაწილი კი საერთოდ გადის ბაზრიდან. მაღალი გადასახადები ასევე ხელს უშლის ახალ საწარმოთა ბაზარზე შემოსვლას. ბუნებრივია, ყველა ამ შემთხვევაში მცირდება როგორც საგადამხდელი ბაზა, ისე შემოსავლები ბიუჯეტში. და, რაც ყველაზე მთავარია, ფერხდება ეკონომიკის განვითარება. როდესაც საქმე გვაქვს ოპტიმალური სიდიდის გადასახადებთან, მაშინ სახეზეა სრულიად საპირისპირო სურათი. რასაკვირველია, კორუფციის მაღალი დონის მქონე ქვეყნებში ბიუროკრატია გადასახადების ოპტიმალური სიდიდის განსაზღვრის სურვილიც არ აქვს. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მისი ზუსტი განსაზღვრა თითქმის შეუძლებელია.

საქართველოში გადასახადების სიდიდე წლების განმავლობაში არ იყო ოპტიმალური, რამაც მნიშვნელოვნად განაპირობა ჩრდილოვანი ეკონომიკის მოცულობის ზრდა. ამჟამად საგადასახადო კოდექსი უფრო ლიბერალურია. თუმცა, სრულყოფა ყოველთვის შესაძლებელია დროის შესაბამისად. ჩვენი აზრით, გადასახადების სიდიდის განსაზღვრა უნდა ხდებოდეს არა სუბიექტურად, არამედ შედეგებიდან გამომდინარე. თუ აღმოჩნდება, რომ არსებული განაკვეთები აფერხებს ეკონომიკის განვითარებას, უნდა მოხდეს მათი სწრაფი შეცვლა მანამ, სანამ არ მივალწევთ პრაქტიკულად ოპტიმალურ მნიშვნელობას. საერთოდ, ალბათ, საჭიროა ჩვენც დავნერგოთ იმ ქვეყნების გამოცდილება, სადაც გამოიყენება “ავტომატური სტაბილიზატორები”, ანუ “ჩაშენებული სტაბილიზატორები”, რათა საგადასახადო განაკვეთების ცვლილება ხდებოდეს ავტომატურად და არ იკარგებოდეს დრო და, რაც მთავარია, პროდუქციის გამომუშავების მოცულობა, ეკონომიკის განვითარების ტემპების შეფერხების გამო;

5. კანონების, ნორმატიული აქტების, დადგენილებებისა და ა. შ. შესრულების დაბალი ხარისხი. ეს ნაკლოვანებებიც, ძირითადად, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისთვის იყო დამახასიათებელი, ვინაიდან აქ მიმდინარე გარდაქმნებს მსოფლიოში ანალოგი არ მოეძებნება, ახალი გზის გაკვლევა კი შეცდომების გარეშე შეუძლებელია.

6. საზოგადოებაში ისეთი ჩვევებისა და ტრადიციების არსებობა, რომლებიც ხელს უწყობენ კორუფციის გაძლიერებას;

7. სახელმწიფო სექტორში ხელფასების დაბალი დონე კერძო სექტორთან შედარებით;

8. ბიუროკრატიული ელიტის მოწყვეტა ხალხისაგან;

9. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობა და სხვ.

არსებობს კორუფციის ობიექტური მიზეზებიც. მათგან შეიძლება აღინიშნოს:

1. ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების აუცილებლობა. მართვის სისტემის დანაწევრებულობა. მართვის ყველა სადავე რომ ერთი პირის ხელში იყოს (მაგ., აბსოლუტური მონარქიის დროს), მაშინ კორუფცია აღარ იარსებებდა, ვინაიდან ასეთი მმართველისათვის კორუფცია აზრს კარგავს, მას ისედაც შეუძლია სიმდიდრის მითვისება;

2. ყოვლისმომცველი კონტროლის განხორციელების შეუძლებლობა.

3. კანონთა ორაზრობრივი ხასიათი;

4. მოსახლეობის განათლების დაბალი დონე;

5. ბიუროკრატიის არაკომპენტენტურობა;

6. მოქალაქეთა მიერ სახელმწიფოს კონტროლის დაბალი დონე;

7. სახელმწიფოს მონოპოლია გარკვეული მომსახურების წარმოებაზე.

შეიძლება გამოიყოს კორუფციის ძირითადი წყაროები:

1. სახელმწიფო ბიუჯეტი, საიდანაც ხორციელდება სახელმწიფო ხარჯები (ინვესტიციები, სახელმწიფო შესყიდვები და სხვ.);

2. არასაბიუჯეტო ფონდები;

3. პრივატიზაცია;

4. საგადასახადო შეღავათები;

5. საგადასახადო დანაშაული;

6. საბაზროზე დაბალ ფასებში ნედლეულისა და მასალების გაყიდვა;

7. ბუნებრივი რესურსების მოპოვება;

8. სახელმწიფო აქტივების გაყიდვა;

9. ჩრდილოვანი ეკონომიკა;

10. კომერციული საქმიანობის გადაცემა კერძო პირებისადმი;

11. თანამდებობებზე დანიშვნა;

12. არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მინიჭება;

13. საზღვარგარეთული დახმარებები და სხვ.

კორუფცია დაკავშირებულია მრავალ ნეგატიურ მოვლენასთან. მაგალითად, ისეთებთან, როგორცაა: ეკონომიკური რესურსების არაეფექტიანი გამოყენება; უცხოური დახმარებების არარაციონალური ათვისება; ინდივიდთა უნარის არამიზნობრივი გამოყენება; სოციალური უთანასწორობის ზრდა; კულტურული და ინტელექტუალური დაქვეითება; ხელისუფლების ავტორიტეტის დაკარგვა; საერთაშორისო ურთიერთობების დამახინჯება და სხვ.

კორუფციული მმართველობის დროს სახელმწიფო რესურსები მიედინება არა ეკონომიკის მოთხოვნათა შესაბამისად, არამედ იქ, სადაც უფრო მოსახერხებელი იქნება მისი მოპარვა.

ისმის კითხვა, ეკონომიკურად არის თუ არა მომგებიანი ბრძოლა კორუფციის მთლიანად აღმოფხვრისათვის? ბუნებრივია, თუ კორუფციას მთლიანად აღმოფხვრა შესაძლებელი იქნება დანახარჯების გარეშე, მაშინ იგი სასურველი და მომგებიანი იქნება. მაგრამ ეს მიღწევადია მხოლოდ მაშინ, როდესაც აღარ იარსებებენ ისეთი ადამიანები, რომლებიც მონაწილეობას მიიღებენ კორუფციულ გარიგებებში. რეალურად კი

ასეთი შემთხვევა არ არსებობს და არც მომავალში იარსებებს. ამდენად, აუცილებელი ხდება ერთმანეთს შევადართოთ კორუფციის შედეგად მიღებული დანაკარგები (კორუფციული დანაკარგები) და დანახარჯები, გაწეული მისი აღმოფხვრისათვის.

საერთოდ, დანახარჯები კორუფციის მთლიანად აღმოფხვრისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია და იგი მოიცავს არა მხოლოდ შესაბამის ღონისძიებებზე გაწეულ მატერიალურ დანახარჯებს, არამედ საზოგადოების თავისუფლების შეზღუდვით გამოწვეულ დანახარჯებსაც. ამასთან, რაც უფრო ძლიერდება სახელმწიფოს მხრიდან კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლა, მით უფრო იზრდება კორუფციული შესაძლებლობების პოტენციალი. ე.ი. კორუფციის აღმოფხვრის გზაზე დანახარჯების სიდიდე თანდათან იზრდება და არ მცირდება. მიუხედავად ამისა, კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლას შესაძლებელია მნიშვნელოვანი დადებითი შედეგები მოჰყვეს.

ეკონომიკური თვალსაზრისით კორუფციის აღმოსაფხვრელად დანახარჯების გაღება უნდა გაგრძელდეს მანამ, სანამ კორუფციის აღმოფხვრის ეკონომიკური შედეგები მეტი იქნება დანახარჯებზე. ე.ი. კორუფციის ოპტიმალური დონე მიიღება მაშინ, როდესაც დანახარჯები, გაწეული მისი აღმოფხვრისათვის, გაუტოლდება მიღებულ შედეგს, ვინაიდან ამის შემდეგ დანახარჯები გადააჭარბებს შედეგს.

კორუფციის შემცირების მაკროეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებებიდან უმთავრესია ისეთი მაკრო- და მიკროეკონომიკური კლიმატის შექმნა, რომელიც აღმოფხვრის კორუფციის წარმომშობ მიზეზებს, უპირველეს ყოვლისა, გააუმჯობესებს არსებულ ინსტიტუციებს. გარდა ამისა, შეიძლება გამოვყოთ კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის შემდეგი ძირითადი მეთოდები [Kozonov Э. Ю., 2006]:

1. კანონებისა და მათი შესრულების გამკაცრება, რასაც შედეგად მოჰყვება კორუფციაზე წასვლის რისკის ამაღლება. კორუფციულ გარიგებებზე მიდიან მაშინ, როდესაც ბიუროკრატიული რენტა ბევრად აღემატება კორუფციაში მონაწილეობის რისკს. კანონებისა და მათი შესრულების გამკაცრებას, ბუნებრივია, მოჰყვება აღნიშნული რისკის ამაღლება, რაც, ცხადია, იმოქმედებს კორუფციის შემცირების მიმართულადაც.

2. საბაზრო ძალების გაძლიერება. სრულყოფილი საბაზრო მექანიზმის არსებობიპრობებში ნაკლებია ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობა და ამიტომ მცირდება კორუფციული გარიგებების რაოდენობა;

3. ჩინოვნიკთა ხელფასების გაზრდა. მართალია, სახელმწიფო მოხელეთა ხელფასის ზრდამ შეიძლება ვერ გამოიწვიოს კორუფციის დონის პირდაპირპროპორციული შემცირება, მაგრამ ისიც ბუნებრივია, რომ მატერიალურად უფრო მეტად უზრუნველყოფილი ადამიანი ნაკლებად წავა რისკზე. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მსოფლიოში ყველაზე დაბალი კორუფციის მქონე ქვეყნებში სახელმწიფო მოხელეთა ხელფასი 2-3-ჯერ მეტია კერძო სექტორში არსებულ ხელფასზე;

4. ფინანსური კონტროლი (აუდიტი).

5. დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლება და სხვ.

მაგრამ ყველა ეს ღონისძიება ეფექტიანი იქნება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამით დაინტერესებულთა ქვეყნის უმაღლესი დონის ხელისუფლება. თუკი საპირისპირო მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, მაშინ პრობლემა უნდა გადაწყდეს ხალხის ძალაუფლების გამოყენებით, ანუ არჩევნების გზით სათავეში უნდა მოვიდეს შესაბამისი მთავრობა.

ანტიკორუფციული ღონისძიებების გასატარებლად სასურველია, ქვეყანაში არსებობდეს ანტიკორუფციული მაკროეკონომიკური მექანიზმი, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებს ხელისუფლების სამივე შტო მთავრობა, პარლამენტი, სასამართლო ხელისუფლება და თავისუფალი მასმედია.

დასკვნები

1. ყველაზე მეტად ტერმინი "კორუფცია" გამოიყენება ბიუროკრატიული აპარატისა და პოლიტიკური ელიტის მიმართ. იგი ნიშნავს თანამდებობის პირთა მიერ უფლებამოსილებათა გამოყენებას პირადი სარგებლობის მიზნით;
2. კორუფცია ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძლიერი შემაფერხებელი ფაქტორია, ვინაიდან იგი იწვევს რესურსების არა ეფექტიან გამოყენებას და წარმოშობს ბევრ სხვა ნეგატიურ მოვლენას;
3. კორუფციამ დღეისათვის გლობალური ხასიათი შეიძინა. გლობალიზაცია იწვევს კორუფციის შეუფერხებლად გავრცელებას მრავალ ქვეყანაში;
4. კორუფცია უარყოფითად აისახება მთელ ინდუსტრიებზე და საფრთხეს უქმნის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივებს;
5. კორუფცია ქმნის სახელმწიფოს ნეგატიურ იმიჯს, როგორც მისი მოქალაქეების, ასევე სხვა ქვეყნების ეკონომიკური და პოლიტიკური პარტნიორების თვალში;
6. შეიძლება გამოიყოს კორუფციის წარმოშობის სხვადასხვა მიზეზი. ყველაზე დიდი მიზეზი კორუფციის არსებობისა თვით სახელმწიფოს არსებობაა, მაგრამ სახელმწიფოს არარსებობა გაცილებით მეტ პრობლემებს წარმოშობდა, ვიდრე კორუფციას;
7. კორუფციის წარმოშობის მიზეზები ძირითადად სუბიექტური ხასიათისაა და მათგან უმთავრესია: არასრულყოფილი ინსტიტუციების არსებობა; განუვითარებელი სახელმწიფო დაწესებულებები; არასრულყოფილი საბაზრო ინფრასტრუქტურა და სხვა;
8. არსებობს კორუფციის ობიექტური მიზეზებიც. მათგან შეიძლება აღინიშნოს: ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების აუცილებლობა, მართვის სისტემის დანაწევრებულობა და სხვა;
9. შეიძლება გამოიყოს კორუფციის ძირითადი წყაროები: სახელმწიფო ბიუჯეტი; არასაბიუჯეტო ფონდები; პრივატიზაცია; საგადასახადო შეღავათები და სხვა;
10. კორუფცია დაკავშირებულია მრავალ ნეგატიურ მოვლენასთან. მაგალითად, ისეთებთან, როგორცაა: ეკონომიკური რესურსების არაეფექტიანი გამოყენება; უცხოური დახმარებების არარაციონალური ათვისება და სხვა;
11. შეიძლება გამოვყოთ კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის შემდეგი ძირითადი მეთოდები კანონებისა და მათი შესრულების გამკაცრება, საბაზრო ძალების გაძლიერება და სხვა;
12. კორუფციული მმართველობის დროს სახელმწიფო რესურსები მიედინება არა ეკონომიკის მოთხოვნათა შესაბამისად, არამედ იქ, სადაც უფრო მოსახერხებელი იქნება მისი მოპარვა;
13. ეკონომიკური თვალსაზრისით კორუფციის აღმოსაფხვრელად დანახარჯების გაღება უნდა გაგრძელდეს მანამ, სანამ კორუფციის აღმოფხვრის ეკონომიკური შედეგები მეტი იქნება დანახარჯებზე;
14. კორუფციის შემცირების მაკროეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებებიდან უმთავრესია ისეთი მაკრო- და მიკროეკონომიკური კლიმატის შექმნა, რომელიც აღმოფხვრის კორუფციის წარმოშობ მიზეზებს, უპირველეს ყოვლისა, გააუმჯობესებს არსებულ ინსტიტუციებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Tanzi V. 1998. Corruption around the world. // IMF Staff Papers. – 1998. –Vol. 45, No. 4. – P. 227 k – I
2. Кейзерова Ю. В., Стеклов В. А. Коррупция в контексте глобализации <https://moluch.ru/archive/149/42227/>
3. Козонов Э. Ю., Жукаев А. 2006. Коррупция: истоки и пути преодоления. М.: МАКС Пресс, МГУ
4. Коуз Р. Фирма. Рынок и право. М.: Новое издательство, 2007. 279
5. Моисеев В. В., Ницевич В. Ф. Коррупция как глбальная проблема: история и современность. <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-kak-globalnaya-problema-istoriya-i-sovremennost/viewer>

ვლადიმერ პაპავა
მიხეილ ჭკუასელი

სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის თავისებურებები COVID-19-ის პანდემიის პირობებში

ანოტაცია. სტატიაში განხილულია სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის, როგორც წარმოების დამოუკიდებელი ფაქტორის თავისებურებები COVID-19-ის პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის პირობებში. ნაჩვენებია, რომ ამ კრიზისის პირობებში მთავრობათა მიერ გატარებული ანტიკრიზისული პროგრამები საბოლოო ჯამში ხელ უწყობს ეკონომიკის ზომბირებას, რაც სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარისთვის პრინციპულად მიუღებელია. პოსტპანდემიურ პერიოდში გამწვავდება დაპირისპირება სახელმწიფოს ეკონომიკურ უნარსა და სახელმწიფოს იმ ფუნქციას შორის, რომელიც პოლიტიკურ პროცესებს წარმართავს. ეკონომიკური წინსვლისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ექნება იმას, თუ რამდენად შეძლებს სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი, დაძლიოს სახელმწიფოს მიერ პოლიტიკური პროცესების წარმართვის ინტერესები, რომლის მიზანიცაა ამომრჩეველთა მხარდაჭერის შენარჩუნება და გაზრდა.

საკვანძო სიტყვები: წარმოების ფაქტორები, სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი, COVID-19-ის პანდემია, ეკონომიკური კრიზისი, ეკონომიკის ზომბირება.

გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, სახელმწიფოს საქმიანობა საბაზრო ეკონომიკის არა შინაგანი შემადგენელი ნაწილი, არამედ მისი შემავსებელია. ამ ლოგიკიდან გამომდინარე, სახელმწიფომ ის ეკონომიკური ამოცანები უნდა გადაწყვიტოს, რომელთა გადაჭრაც ბაზარს არ შეუძლია. მაშასადამე, სახელმწიფოს ეკონომიკური საქმიანობა ბაზრის აუცილებელი დანამატის როლში გამოდის.

სინამდვილეში სახელმწიფოს ეკონომიკური საქმიანობის გარკვეული სახეობები ბაზრის შინაგან ნაწილს წარმოადგენს. კერძოდ, თუ ტრადიციული ეკონომიკის ჩარჩოში წარმოების მხოლოდ ოთხი ფაქტორი - მიწა, შრომა, კაპიტალი და სამეწარმეო უნარი მოიაზრება, სინამდვილეში არსებობს წარმოების მეხუთე ფაქტორიც - სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის სახით; აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ წარმოების ზემოხსენებული ტრადიციული ფაქტორების შემოსავალია, შესაბამისად, რენტა, ხელფასი, პროცენტი და მოგება, სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის ფაქტორული შემოსავალი კი ბიზნესზე ირიბი გადასახადებია [Papava, 1993, 1994, 2017a]. წარმოების

ფაქტორებისადმი ამგვარი მიდგომა გაზიარებულია გამოყენებითი ეკონომიკის ბრიტანულ სახელმძღვანელოში [Griffiths, Wall, eds., 1995: 338, 1997: 358].

სიცხადისთვის აუცილებელია იმის გააზრება, ბიზნესზე ირიბი გადასახადების მოცემული ინტერპრეტაციისგან განსხვავებით, თუ რა ფუნქციონალური დატვირთვის მატარებელია პირდაპირი გადასახადები, რომელიც ასევე აიკრიფება სახელმწიფოს მიერ. ამკარაა, რომ პირდაპირი გადასახადები სხვა ფაქტორული შემოსავლების ნაწილია, მათ შემადგენლობაში შედის და მათგან მხოლოდ მას შემდგომ გამოიქვითება, რაც წარმოების მოცემული ფაქტორები კუთვნილ ფაქტორულ შემოსავალს მიიღებენ. სხვა სიტყვებით, პირდაპირი გადასახადები არის ფაქტორული შემოსავლებიდან სახელმწიფოსთვის გადახდილი თანხები, ხოლო ბიზნესზე ირიბი გადასახადები, სხვა ფაქტორულ შემოსავლების მსგავსად სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის უშუალო ფაქტორული შემოსავალია.

სახელმწიფოს ეკონომიკურ უნარის ფუნქციონალური დანიშნულებაა:

1. ეროვნული ეკონომიკის ფარგლებში მეწარმეებისთვის ისეთი გარემოს შექმნა, რომ თითოეულ სამეწარმეო უნარს, როგორც წარმოების ფაქტორს, შეეძლოს რაც შეიძლება ეფექტიანად გააერთიანოს წარმოების პროცესში ისეთი ფაქტორები, როგორცაა მიწა, შრომა და კაპიტალი;

2. შეიმუშაოს და განახორციელოს ისეთი გადაწყვეტილებები, რომლებიც ეროვნული ეკონომიკის შემადგენელი ყველა ფირმის განვითარების სტრატეგიაზე პოზიტიურ ზეგავლენას იქონიებს;

3. ინოვაციური ხასიათის გადაწყვეტილებები მიიღოს მონეტარული პოლიტიკის და ფისკალური ინსტრუმენტების შემუშავებაში, სახელმწიფოს ინსტიტუციურ განახლებაში და სხვ.;

4. წინასწარ გაითვალისწინოს და თავის თავზე აიღოს ყველა ის შესაძლო რისკი, რაც შეიძლება შეექმნას ეროვნული ეკონომიკის განვითარებას.

როცა ვსაუბრობთ სახელმწიფოს ეკონომიკურ უნარზე, აუცილებელია გვახსოვდეს, რომ ის, როგორც წარმოების ფაქტორი, არ „უდრის“ მთელ სახელმწიფოს. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის გარდა, სახელმწიფოს ისეთი ფუნქციებიც აქვს, როგორცაა ქვეყნის საერთაშორისო ურთიერთობები, თავდაცვისუნარიანობა, პოლიტიკური პროცესების წარმართვა და სხვ.

აქედან გამომდინარე, ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმას, რომ არ მოხდეს სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის, როგორც წარმოების ფაქტორის, დაპირისპირება სახელმწიფოს რომელიმე ფუნქციასთან ან ფუნქციებთან, რაზეც ქვემოთ უფრო დეტალურად გავამახვილებთ ყურადღებას.

აუცილებელია იმის გარკვევა, თუ რა ფუნქციონალურ დატვირთვას იძენს სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი, როგორც წარმოების დამოუკიდებელი ფაქტორი, COVID-19-ის პანდემიის და მისით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის პირობებში (მაგალითად, [Baldwin, di Mauro, eds., 2020]).

უწინარეს ყოვლისა, ხაზგასასმელია, რომ COVID-19-ის პანდემიის და მისით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისი თავისი ბუნებით ატიპური კრიზისია, რადგანაც ის არ ჩასახულა უშუალოდ ეკონომიკაში [Papava, 2020c]. სწორედ ამ სპეციფიკის გამო, ეკონომიკური მეცნიერების იმ სფეროს, რომელიც შეისწავლის კორონავირუსის გავრცელების ზეგავლენას ეკონომიკურ მოვლენებზე „კორონომიკსი“ დაერქვა [de Alwis, 2020]. შესაბამისად, COVID-19-ის პანდემიით გამოწვეულ ეკონომიკურ კრიზისს მეტი სიცხადისთვის კორონომიკური კრიზისი შეიძლება ეწოდოს.

რადგანაც კორონომიკური კრიზისი არ არის ტიპური ეკონომიკური კრიზისი, ამიტომ მისი დასრულებისთვის საჭირო ეკონომიკური მექანიზმები უბრალოდ არ არსებობს. ეს ის შემთხვევაა, როცა ეკონომიკა მედიცინის მძევალია [Papava, 2020a].

მსოფლიო ისტორიაში ცნობილია მსგავსი ეკონომიკური კრიზისები, რომლებიც პანდემიით იყო გამოწვეული და რომელთაც საკმაოდ დიდი კვალი დატოვეს ეკონომიკაზე შესაბამისი პანდემიის დასრულების შემდეგაც (მაგალითად, [Roach, 2020]).

საინტერესოა მეოცე საუკუნის დასაწყისში „ესპანური გრიპის“ პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის გამოცდილების განზოგადება [Bishop, 2020; De Santis, Van der Veken, 2020; Maas, 2020; Ullman, 2020], რომელიც COVID-19-ის პანდემიის პირობებში განსაკუთრებით საინტერესოა.

ამკარაა, რომ ამ ორი - „ესპანური გრიპის“ და COVID-19-ის პანდემიებით გამოწვეულ კრიზისებს შორის მსგავსება დიდია. კერძოდ, ორივესთვის დამახასიათებელია პანდემიის ტალღისებური ხასიათი, ფართო გავრცელება მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში და თითქმის ერთგვაროვანი ზემოქმედება ეკონომიკაზე, ანუ ეკონომიკური აქტიურობის შენელება, წარმოების მოცულობის და შემოსავლების შემცირება, ადამიანების მობილურობის შეზღუდვა.

იმავედროულად, ამ ორი პანდემიით გამოწვეულ ეკონომიკურ კრიზისებს შორის განსხვავებაც მნიშვნელოვანია [Scheidel, 2020]. კერძოდ, „ესპანური გრიპის“ პანდემია დაიწყო პირველი მსოფლიო ომის დასრულების ფონზე, ანუ მაშინ როცა მსოფლიო ეკონომიკა ამ ომის გამო ისედაც იყო ეკონომიკურ კრიზისში. საყურადღებოა, რომ ამ ომმა ასევე შეუწყო ხელი „ესპანური გრიპის“ გავრცელებას. გასათვალისწინებელია, რომ ამ პანდემიის პირობებში ქვეყნებს შორის მობილურობა ძალიან მაღალი არ იყო და არც მიწოდება-მოთხოვნის ჯაჭვები გლობალურად იყო ასეთი მაღალი ხარისხის, როგორც თანამედროვე ეპოქაშია. ყოველივე ეს კი პრინციპულად განსხვავებულია COVID-19-ის პანდემიის შემთხვევაში.

პრაქტიკულად შეიძლება დავასკვნათ, რომ კორონომიკური კრიზისი თავისი ბუნებით უნიკალურია და ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, თუ რა როლის შესრულება უწევს წარმოების მეხუთე ფაქტორს ამ კრიზისის პირობებში.

როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის მნიშვნელოვანი ფუნქციაა ეროვნული ეკონომიკის ფარგლებში მეწარმეებისთვის განვითარების ხელშემწყობი გარემოს შექმნა, რათა მათ შეეძლოთ თავიანთი სამეწარმეო უნარის მაქსიმალურად ეფექტიანად გამოყენება მიწის, შრომისა და კაპიტალის უკეთ გაერთიანებისთვის. ამასთან ერთად, სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის გადაწყვეტილებებმა ეროვნული ეკონომიკის ყველა ფორმის განვითარების სტრატეგიაზე პოზიტიური ზეგავლენა უნდა იქონიოს. იმავედროულად, სახელმწიფოს ეკონომიკურმა უნარმა თავის თავზე უნდა აიღოს ყველა ის შესაძლო რისკი, რომელიც ეროვნული ეკონომიკის განვითარებას ექმნება.

იმის გათვალისწინებით, რომ კორონომიკური კრიზისის დასრულება ეკონომიკური მეთოდებით შეუძლებელია (რადგანაც ამ კრიზისის დაძლევა მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, როცა მედიცინა დაამარცხებს კორონავირუსს), ამიტომ, კრიზისის განმავლობაში სახელმწიფო ახორციელებს ისეთ ანტიკრიზისულ ღონისძიებებს, რომელთა მიზანია მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის შემსუბუქება და ბიზნესის მხარდაჭერა სხვადასხვა სახის საგადასახადო შეღავათებით, საბიუჯეტო სუბსიდიებით და ა.შ.

კორონომიკური კრიზისის პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის უმთავრესი ფუნქციაა, იქ, სადაც ეს შესაძლებელია, ხელი შეუწყოს ელექტრონული ბიზნესის განვითარებას, ხოლო, იქ, სადაც ეს პრინციპულად შეუძლებელია, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაეხმაროს „დაპაუზებულ“ სამეწარმეო უნარს, რათა გაურკვევლობით აღსავსე გარემოში ფირმებს მისცეს მეტ-ნაკლებად დამაიმედებელი სიგნალი სამომავლო, პოსტპანდემიური სტრატეგიის შემუშავებისათვის. აშკარაა, რომ პანდემიის პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი ეროვნული ეკონომიკის პოსტკრიზისულ პერიოდში აღდგენა-განვითარებასთან მიმართებაში წარმოქმნილ რისკებს სრულად იღებს საკუთარ თავზე.

სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის მიერ პანდემიის გამო „დაპაუზებული“ ბიზნესის ფინანსური მხარდაჭერა გადახდისუუნარო ფირმების გაკოტრების შესაძლებლობას სრულად აჩერებს. კორონომიკური კრიზისის დროს პრაქტიკულად შეუძლებელია და გაუმართლებელიცაა ჯერ კიდევ კრიზისის დაწყებამდე გადახდისუნარიანობის პრობლემის მქონე ფირმების ჯანსაღი ფირმებისგან გამიჯვნა. ეს კი პოსტკრიზისულ პერიოდში არგაკოტრებული ფირმების ნაწილის ზომბირებას შეუწყობს ხელს [Papava, 2020b; Stiglitz, Rashid, 2020].

საყურადღებოა, რომ ზომბი ეკონომიკის „სამშობლო“ იაპონიაა, სადაც იაპონიის მთავრობა ფინანსური კრიზისის დროს ცდილობდა გადახდისუუნარო ფირმების ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენებით ბაზარზე მათ შენარჩუნებას, რათა მორიგ საპარლამენტო არჩევნებში ამ ფირმებში მომუშავეთა მხარდაჭერა არ დაეკარგა (მაგალითად, [Ahearne, Shinada, 2005; Hoshi, 2006]). 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის დროს ეკონომიკის ზომბირების პროცესმა გლობალური ხასიათი შეიძინა [Harman, 2010; Onaran, 2012; Quiggin, 2010].

ეკონომიკის ზომბირება საკმაოდ „სიცოცხლისუნარიანი“ აღმოჩნდა, რაც იმით დასტურდება, რომ 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის დასრულების შემდეგაც ეს პროცესი გლობალური მასშტაბით გაგრძელდა [Krugman, 2020].

ზომბირებული ეკონომიკისგან გათავისუფლება არის ეკონომიკის სიჯანსაღის შენარჩუნების ერთადერთი გზა, რაც მიიღწევა ზომბი-ფირმებისა და ზომბი-ბანკების გაკოტრების გზით ლიკვიდაციით [Papava, 2010]. ამისთვის კი აუცილებელია ქვეყნებს ჰქონდეთ გაკოტრების ქმედუნარიანი კანონმდებლობა.

საყურადღებოა, რომ გაკოტრების დღეისათვის აღიარებული მთავარი პრინციპის თანახმად აუცილებელია ბალანსის დაცვა, რომელმაც არა მარტო უნდა უზრუნველყოს კრედიტორების ინტერესების გატარება, არამედ თავიდან უნდა აიცილოს სიცოცხლისუნარიანი ფირმების ვადაზე ადრე ლიკვიდაციის შესაძლებლობა [Stiglitz, 2001: 3]. რადგანაც სიცოცხლისუნარიანობის დადგენის მექანიზმი სუბიექტური ხასიათისაა, ხოლო ამ ფირმების უკან ძლიერი ლობისტური ჯგუფები დგანან [Anderson, 2004: 199], ამიტომ მათი (ფირმების) ლიკვიდაცია გაკოტრების მექანიზმის გამოყენებით პრაქტიკულად შეუძლებელია. კერძოდ, ფირმის გაკოტრების ფორმის შესახებ გადაწყვეტილების მიმღები, როგორც წესი, მისი რეორგანიზაციის და არა ლიკვიდაციის სასარგებლოდ იხრება [White, 2001: 32].

საყურადღებოა, რომ ჯერ კიდევ COVID-19-ის პანდემიის დაწყებამდე ევროკავშირი გაკოტრების სფეროში ახალი რეფორმის დაწყების ინიციატივით გამოვიდა [Malakotipour, Perotti, de Weijs, 2020]. მისი ერთ-ერთი მიზანია, მეწარმეებს მიეცეთ „მეორე შანსი“ და პრევენციული რესტრუქტურიზაციის გზით მოხდეს ვალების გადაუხდელობის გამო მათი გაკოტრების მაქსიმუმ სამი წლით გადავადება [Wallace,

Pilkington, 2019]. სავარაუდოდ, COVID-19-ის პანდემიით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა, დიდი ალბათობით შესაძლოა ევროკავშირში ახალი რეგულაციის მიღების პროცესში გარკვეული კორექტივები შეიტანოს, რისი მიზანიც სავარაუდოდ იქნება გადახდისუუნარო ფირმების ლიკვიდაციის პროცესის კიდევ უფრო მეტად გართულება.

ამ დროს სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი, როგორც წარმოების ფაქტორი, წინაღმდეგობაში მოდის სახელმწიფოს პოლიტიკური პროცესების წარმართვის ფუნქციასთან. მორიგ საპრეზიდენტო, საპარლამენტო, თუ მუნიციპალურ არჩევნებში ამომრჩევლების მხარდაჭერის დაკარგვის თავიდან აცილების მიზნით მთავრობა ვერ გაბედავს ფაქტობრივად გაკოტრებული და, შესაბამისად, სალიკვიდაციოდ განწირული ფირმების იურიდიულ ლიკვიდაციას. ის ამ ფირმებს გაუხანგრძლივებს სიცოცხლეს მათი რესტრუქტურისაციის რეჟიმში გადაყვანით, და, თუ საჭირო იქნება ამ რეჟიმის ვადის გახანგრძლივებაზეც არ იტყვის უარს.

მთავრობის ამგვარი ქცევა ადვილად აიხსნება საყოველთაოდ ცნობილი „საზოგადოებრივი არჩევანის“ თეორიის საფუძველზე, როცა მთავრობის ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს არა იმდენად ეკონომიკური რაციონალიზმი, რამდენადაც პოლიტიკური ინტერესები განსაზღვრავს [Buchanan, Tullock, 1962]. სწორედ ეს ხდება სახელმწიფოს მიერ არაეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბების და გატარების უმთავრესი განმაპირობებელი მიზეზი [Papava, 2019].

სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის არსიდან გამომდინარე, წარმოების ამ ფაქტორისთვის ბევრად უფრო ადეკვატურია გაკოტრების ხსენებული მთავარი პრინციპის ჩანაცვლება პრინციპით, რომლის თანახმადაც დაცული უნდა იყოს ბალანსი კრედიტორების ინტერესების გატარებასა და არასიცოცხლისუნარიანი ფირმების დროულად ლიკვიდაციას შორის [Papava, 2017b]. ევროპაში ჩამოყალიბებული ზემოხსენებული ტენდენციის გათვალისწინებით, რაც პრაქტიკულად მთელ მსოფლიოშია გაზიარებული, პოსტპანდემიურ პერიოდში გაკოტრების კანონმდებლობა ორიენტირებული იქნება იმაზე, რომ გადახდისუუნარო მეწარმეებს მაინც მიეცეთ „მეორე შანსი“. მაშასადამე, სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარისთვის გაკოტრების უფრო ადეკვატური მთავარი პრინციპი დიდი ალბათობით ვერ იქნება რეალიზებული.

სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ პოსტპანდემიური პერიოდისთვის დამახასიათებელ ტენდენციებთან [Zakaria, 2020] ერთად, გლობალური ეკონომიკის ერთ-ერთი გადაულახავი საფრთხე მისი ზომბირება იქნება.

დასკვნის სახით, აუცილებელია ხაზი გაესვას იმას, რომ პოსტპანდემიურ პერიოდში მსოფლიოს ეკონომიკის ბედი დიდად იქნება დამოკიდებული იმაზე, რამდენად შეძლებს სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი დაძლიოს სახელმწიფოს იმ ფუნქციის წინააღმდეგობა, რომელიც დაკავშირებულია პოლიტიკური პროცესების წარმართვასთან, განსაკუთრებით, პოლიტიკური არჩევნების კონტექსტში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Ahearne A. G., Shinada N., 2005. “Zombie Firms and Economic Stagnation in Japan.” *International Economics and Economic Policy*, Vol. 2, No. 4.
2. Anderson R. E., 2004. *Get Out of the Way: How Government Can Help Business in Poor Countries*. Washington, DC, CATO Institute.
3. Baldwin R., di Mauro B.W., eds., 2020. *Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes*. London, CEPR Press, <https://voxeu.org/content/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes?fbclid=IwAR2tO7kRFEgS1_3J88oedtd1G3CARE4S0PFDSmOFJeSzH5tfEi6Odu55F8x8>.

4. Bishop J., 2020. "Economic Effects of the Spanish Flu." *Reserve Bank of Australia*, June 18, <<https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2020/jun/economic-effects-of-the-spanish-flu.html>>.
5. Buchanan J. M., Tullock G., 1962. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Ann Arbor, University of Michigan Press, <<http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv3.html>>.
6. de Alwis A., 2020. "Coronomics – Plan Your Eggs and the Basket!" *Daily FT*, February 25, <<http://www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109>>.
7. De Santis R., Van der Veken W., 2020. "Economic Expected Losses and Downside Risks Due to the Spanish Flu." *VOX, CEPR Policy Portal*, November 11, <<https://voxeu.org/article/economic-expected-losses-and-downside-risks-due-spanish-flu>>.
8. Griffiths A., Wall S., eds., 1995. *Applied Economics. An Introductory Course*. Sixth edition. London, Longman.
9. Griffiths A., Wall S., eds., 1997. *Applied Economics. An Introductory Course*. Seventh edition. London, Longman.
10. Harman C., 2010. *Zombie Capitalism. Global Crisis and the Relevance of Marx*. Chicago, Haymarket Books.
11. Hoshi T., 2006. "Economics of the Living Dead." *The Japanese Economic Review*, Vol. 57, No. 1.
12. Krugman P., 2020. *Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future*. New York, W.W Norton & Company.
13. Malakotipour M., Perotti E., de Weijs R., 2020. "Unfair and Unstable: EU Bankruptcy Reform Requires More Scrutiny." *VOX EU*, February 24, <<https://voxeu.org/article/eu-bankruptcy-reform-requires-more-scrutiny>>.
14. Maas S., 2020. "Social and Economic Impacts of the 1918 Influenza Epidemic." *National Bureau of Economic Research*, No. 5, May, <<https://www.nber.org/digest/may20/social-and-economic-impacts-1918-influenza-epidemic>>.
15. Onaran Y., 2012. *Zombie Banks. How Broken Banks and Debtor Nations are Crippling the Global Economy*. Hoboken, John Wiley & Sons.
16. Papava V., 1993. „A New View of the Economic Ability of the Government, Egalitarian Goods and GNP.“ *International Journal of Social Economics*, Vol. 20, No. 8.
17. Papava V., 1994. "The Role of the State in the Modern Economic System." *Problems of Economic Transition*, Vol. 37, No. 5.
18. Papava V., 2010. "The Problem of Zombification of the Postcommunist Necroeconomy." *Problems of Economic Transition*, Vol. 53, No. 4.
19. Papava V., 2017a. "On Production Factors." *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, Vol. 11, No. 4.
20. Papava V., 2017b. "Retroeconomics – Moving from Dying to Brisk Economy." *Journal of Reviews on Global Economics*, Vol. 6, <<http://www.lifescienceglobal.com/independent-journals/journal-of-reviews-on-global-economics/volume-6/85-abstract/jrge/2929-abstract-retroeconomics-moving-from-dying-to-brisk-economy>>.
21. Papava V., 2019. "On the Non-Economic Policy and the Post-Communist Experience of Georgia." *European Journal of Economic Studies*, Vol. 8, Issue 2, <http://ejournal2.com/journals_n/1573764064.pdf>.
22. Papava V., 2020a. "Coronomic Crisis: When the Economy Is a Hostage to Medicine." *Eurasia Review*, March 29, <<https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/>>.
23. Papava V., 2020b. „Features of the Economic Crisis Under the COVID-19 Pandemic and the Threat of the Zombie-ing of the Economy.“ *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, Vol. 14, No. 3, No. 2.

24. Papava V., 2020c. "On the Atypical Economic Crisis Under the COVID-19 Pandemic." *Economics and Business*, No. 4.
25. Quiggin J., 2010. *Zombie Economics. How Dead Ideas Still Walk Among Us*. Princeton, Princeton University Press.
26. Roach S. S., 2020. "The Pandemic's Long Economic Shadow." *Project Syndicate*, December 21, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/pandemics-long-economic-shadow-by-stephen-s-roach-2020-12>>.
27. Scheidel W., 2020. "The Spanish Flu Didn't Wreck the Global Economy. What Is Different About the Coronavirus Pandemic?" *Foreign Affairs*, May 28, <<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-05-28/spanish-flu-didnt-wreck-global-economy>>.
28. Stiglitz J. E., 2001. "Bankruptcy Laws: Basic Economic Principles." In *Resolution of Financial Distress: An International Perspective on the Design of Bankruptcy Laws*. Claessens S., Djankov S., Mody A., eds. Washington, D.C., The World Bank.
29. Stiglitz J. E., Rashid H., 2020. "Which Economic Stimulus Works?" *Project Syndicate*, June 8, <https://www.project-syndicate.org/commentary/stimulus-policies-must-benefit-real-economy-not-financial-speculation-by-joseph-e-stiglitz-and-hamid-rashid-2020-06?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=c41ee7287a-sunday_newsletter_14_06_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-c41ee7287a-93567601&mc_cid=c41ee7287a&mc_eid=e9fb6cbcc0>.
30. Ullman H., 2020. "Economic Recovery from Coronavirus: Lessons from 1918-1923." *Atlantic Council*, May 1, <<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/economic-recovery-from-coronavirus-lessons-from-1918-1923/>>.
31. Wallace I., Pilkington C., 2019. "Restructuring Across Europe – A New Era?" *White & Case*, January 25, <<https://www.whitecase.com/publications/alert/restructuring-across-europe-new-era>>.
32. White M. J., 2001. "Bankruptcy Procedures in Countries Undergoing Financial Crises." In *Resolution of Financial Distress: An International Perspective on the Design of Bankruptcy Laws*. Ed. by S. Claessens, S. Djankov, Mody A. Washington, DC, The World Bank.
33. Zakaria F., 2020. *Ten Lessons for a Post-Pandemic World*. New York, W. W. Norton & Company.

Vladimer Papava
Mikheil Ckuaseli

FEATURES OF THE ECONOMIC ABILITY OF A GOVERNMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Summary

The article discusses the characteristics of the economic ability of a government as an independent factor of production in the context of the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic. It has been shown that the anti-crisis programs pursued by governments in the context of this crisis ultimately contribute to the zombie-ing of the economy which obviously is not a desired outcome for the economic ability of a government. In the post-pandemic period, the confrontation between the economic ability and the function of a government to conduct political processes will intensify. Of particular importance for economic progress will be the extent to which the economic ability of a government will be able to overcome its interests in conducting political processes aimed at maintaining and increasing voter support.

Keywords: *factors of production, economic ability of the government, pandemic of COVID-19, economic crisis, zombie-ing of the economy.*

ПРОИЗВОДСТВО ИННОВАЦИОННЫХ КОМПОЗИТНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ИЗДЕЛИЙ ИЗ НИХ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ОТРАСЛЯХ ЭКОНОМИКИ

***Аннотация.** В работе дана классификация композиционных материалов, исследовано применение изделий (деталей) из них в некоторых отраслях экономики на основе замещения изделий (деталей) из традиционных материалов и систематизированы и охарактеризованы технологии производства композитных материалов и изделий из них. В заключении обсуждены организационно-инновационные проблемы наращивания производства композитных материалов и изделий из них в Грузии.*

***Ключевые слова:** композиционные (композитные) материалы, изделия из композитных материалов, технологии производства композитных материалов и изделий из них.*

Введение

В работе исследуются в основном вопросы производства композитных (композиционных) инновационных материалов (композитов) и их использования в отраслях экономики. В последнее время (приблизительно с конца 50-ых годов XX века) во всем мире происходит интенсивный рост производства композитных материалов и их использования в различных отраслях экономики, появляются все новые их разновидности и расширяются сферы использования. Между тем страны постсоветского пространства отстают от ведущих стран мира в их производстве. Так на сегодняшний день их доля в стоимостном выражении в общемировом производстве композитных материалов составляет чуть более 1%. Между тем, задачи диверсификации производства, в том числе и Грузии, требуют развития сектора производства композитных материалов и изделий из них (здесь необходимо отметить, что во многих случаях технологических процесс производства таков, что в процессе сложного цикла технологических операций изготавливается самое изделие, а не в отдельности композиционный материал для последующего его изготовления, а в других случаях изготавливаются полуфабрикаты (препреги), которые для дальнейшей обработки передаются на другие предприятия). В этой связи в работе последовательно исследованы вопросы классификации композиционных материалов, направления их применения в некоторых отраслях экономики на основе замещения традиционных материалов и освещены и систематизированы технологии производства композитных материалов и изделий из них. В заключении обсуждены организационно-инновационные проблемы наращивания производства композиционных материалов и изделий из них в Грузии.

Развитие мирового рынка композитных материалов

Композитные материалы с начала их активного коммерческого использования (конец 50-х гг. XX века) завоевывают все большую популярность в различных отраслях экономики. В 2010 году объем мирового рынка композитных материалов составил 46,4 млрд. Евро [JES magazine, 2011: 19], или 12,1 млн. тонн. Рынок полностью преодолел падение 2008-2009 гг. и вышел на докризисный уровень.

В Европе в данной отрасли работает более 10.000 предприятий, в которых трудится около 150.000 человек. Естественно, что подавляющее большинство этих предприятий малые и средние. Отрасль композитных материалов, в свою очередь, дает заказы нескольким тысячам субподрядных организаций. Композитные материалы со временем отвоевывают сферы применения у других более традиционных материалов, например, у металлов. Особенно значимо применение композитных материалов в таких отраслях как авиастроение, автомобилестроение, строительство, спортивный инвентарь. Драйверами роста отрасли композитных материалов в ближайшие годы станут авиационный сектор (несущая конструкция некоторых

современных серийных образцов летательных аппаратов на 50% состоит из композитных материалов), производство ветряных генераторов электроэнергии, а также строительство (производство древесно-пластиковых панелей). Самый большой рост отрасли композитных материалов демонстрируют страны АТР и Китай [Производство композиционных ..., 2011].

Для примера приведем данные по производству композитных материалов по Франции. Франция входит в пятерку крупнейших производителей композитных материалов в Европе. В 2010 г. Франция произвела 116 тыс. тонн композитных материалов, что позволило ей занять 5-е место в Европе по данному показателю после Испании, Германии, Италии, Великобритании. Во Франции в отрасли занято порядка 900 предприятий, на которых трудится около 15.000 человек. Основные секторы французской отрасли композитных материалов: транспорт (32%) строительство (21%), энергетика (15%), спорт (15%), медицина (10%), прочее (7%). Самыми инновационными областями отрасли производства композитов являются: транспорт и исследования в области новых материалов. Франция полностью обеспечивает себя в сырье для производства композитов: полиэстер и полипропилен (Atofina), стекловолокна (Vertotex) и арамид (Atofina). Франция обладает крупными предприятиями по производству и обработке композитов [Производство композиционных ..., 2011].

Для наглядности из [Производство композиционных ..., 2011] приведем данные по объемам производства композитных материалов по странам в тысячах тонн в 2009 году: Испания/Португалия – 188 тысяч тонн, Италия – 122 тысячи, Германия – 118 тысяч, Великобритания/Ирландия – 106 тысяч, Франция – 87 тысяч, Восточная Европа – 98 тысяч, Финляндия/Норвегия/Швеция/Дания – 52 тысячи, Бельгия/Нидерланды/Люксембург – 31 тысяча, Австрия/Швейцария – 13 тысяч, ИТОГО по Европе – 815 тысяч, Россия – 9,3 тысяч, ИТОГО МИР – 824,3 тысяч тонн.

С 2009 года производство композитов значительно увеличилось как в стоимостном так и в натуральном выражении. Так, согласно международной статистике, объем мирового рынка композитов в 2016 году составил более 82 млрд долл. США в стоимостном выражении и около 11 млн тонн в натуральном выражении. В соответствии с экспертными оценками, основными потребителями продукции из композитов в мире являются транспортное машиностроение (около 28%), строительная индустрия (включая трубы и емкости для жилищно-коммунального хозяйства, около 24%), энергетика и электроника, включая ветроэнергетику (около 23%), нефтегазовая отрасль (около 10%) [Композитные материалы ..., 2017]. Отмечается, что объем российского рынка композитов в 2016 году, увеличился в 4,5 раза относительно 2011 года и вырос на 20% относительно 2015 года. Однако доля России в общемировом объеме производства в стоимостном выражении по-прежнему незначительна и составляет не более 1%. Считается, что это обусловлено в первую очередь недостаточным спросом на отечественную технически и экономически эффективную продукцию отрасли в приоритетных секторах экономики России, являющихся основными ее потребителями, таких как: транспортное машиностроение, строительная индустрия, энергетика и электроника, ЖКХ, нефте- и газодобыча, цветная металлургия, химия и нефтехимия [Композитные материалы ..., 2017].

Инновационные композитные материалы (классификация)

Композитный материал (КМ), композит – многокомпонентные материалы, состоящие, как правило, из пластичной основы (матрицы), армированной наполнителями, обладающими высокой прочностью, жёсткостью и т. д. Сочетание разнородных веществ приводит к созданию нового материала, свойства которого количественно и качественно отличаются от свойств каждого из его составляющих. Варьируя состав матрицы и наполнителя, их соотношение, ориентацию наполнителя, получают широкий спектр материалов с требуемым набором свойств. Многие композиты превосходят традиционные материалы и сплавы по своим механическим свойствам и в то же время они легче. Использование композитов обычно поз-

воляет уменьшить массу конструкции при сохранении или улучшении её механических характеристик [Композиционный материал, 2018].

В ряде источников представлены классификации композиционных материалов [Композиционные материалы и их классификация; Композиционный материал, 2018; Рогов В. А., Шкарупа М. И., Велис А. К., 2012; Что такое композиты?]. Следует учесть, что «любая классификационная система является произвольной и несовершенной, тем не менее она должна демонстрировать широкие возможности композиционных материалов, их применение, получение и обработку» [Рогов В. А., Шкарупа М. И., Велис А. К., 2012]. На основе указанных работ ниже составлена классификация, с кратким указанием на то, где применяется тот или иной вид композиционных материалов, а в следующем параграфе подробно описаны направления их применения в некоторых отраслях экономики.

По структуре композиты делятся на несколько основных классов: волокнистые, слоистые, дисперсноупрочненные, упрочненные частицами и нанокompозиты.

Волокнистые композиты армированы волокнами или нитевидными кристаллами. Уже небольшое содержание наполнителя в композитах такого типа приводит к появлению качественно новых механических свойств материала. Широко варьировать свойства материала позволяет также изменение ориентации размера и концентрации волокон. Кроме того, армирование волокнами придаёт материалу анизотропию свойств (различие свойств в разных направлениях), а за счёт добавки волокон проводников можно придать материалу электропроводность вдоль заданной оси.

В слоистых композиционных материалах матрица и наполнитель расположены слоями, как, например, в особо прочном стекле, армированном несколькими слоями полимерных плёнок.

Микроструктура остальных классов композиционных материалов характеризуется тем, что матрицу наполняют частицами армирующего вещества, а различаются они размерами частиц. В композитах, упрочнённых частицами, их размер больше 1 мкм, а содержание составляет 20—25 % (по объёму), тогда как дисперсноупрочненные композиты включают в себя от 1 до 15 % (по объёму) частиц размером от 0,01 до 0,1 мкм. Размеры частиц, входящих в состав нанокompозитов — нового класса композиционных материалов — ещё меньше и составляют 10—100 нм.

По природе компонентов матрицы композитные материалы по одной из классификаций подразделяют на три группы: полимерные композитные материалы (ПКМ); композитные материалы с металлической матрицей; Композитные материалы на основе керамики.

Композиты, в которых **матрицей служит полимерный материал (ПКМ)**, являются одним из самых многочисленных и разнообразных видов материалов. Их применение в различных областях даёт значительный экономический эффект. Например, использование ПКМ при производстве космической и авиационной техники позволяет сэкономить от 5 до 30 % веса летательного аппарата. А снижение веса, например, искусственного спутника на околоземной орбите на 1 кг приводит к экономии 1000 \$. В качестве наполнителей ПКМ используется множество различных веществ.

А) *Стеклопластики* — полимерные композиционные материалы, армированные стеклянными волокнами, которые формируют из расплавленного неорганического стекла. В качестве матрицы чаще всего применяют как термореактивные синтетические смолы (фенольные, эпоксидные, полиэфирные и т. д.), так и термопластичные полимеры (полиамиды, полиэтилен, полистирол и т. д.). Эти материалы обладают достаточно высокой прочностью, низкой теплопроводностью, высокими электроизоляционными свойствами, кроме того, они прозрачны для радиоволн. Слоистый материал, в котором в качестве наполнителя применяется ткань, плетенная из стеклянных волокон, называется стеклотекстолитом.

Стеклопластики — достаточно дешёвые материалы, их широко используют в строительстве, судостроении, радиоэлектронике, производстве бытовых предметов, спортивного инвентаря, оконных рам для современных стеклопакетов и т. п.

Б) *Углепластики (карбон)* – наполнителем в этих полимерных композитах служат углеродные волокна. Углеродные волокна получают из синтетических и природных волокон на основе целлюлозы, сополимеров акрилонитрила, нефтяных и каменноугольных пеков и т. д. Для изготовления углепластиков используются те же матрицы, что и для стеклопластиков – чаще всего – термореактивные и термопластичные полимеры. Основными преимуществами углепластиков по сравнению со стеклопластиками является их низкая плотность и более высокий модуль упругости, углепластики — очень лёгкие и, в то же время, прочные материалы.

Углепластики используются в авиации, ракетостроении, машиностроении, производстве космической техники, медтехники, протезов, при изготовлении лёгких велосипедов и другого спортивного инвентаря.

На основе углеродных волокон и углеродной матрицы создают композитные углеграфитовые материалы – наиболее термостойкие композитные материалы (углеуглепластики), способные долго выдерживать в инертных или восстановительных средах температуры до 3000° С. Из углеуглепластиков делают высокотемпературные узлы ракетной техники и скоростных самолётов, тормозные колодки и диски для скоростных самолётов и многоразовых космических кораблей, электротермическое оборудование.

В) *Боропластики* – композитные материалы, содержащие в качестве наполнителя борные волокна, внедрённые в термореактивную полимерную матрицу, при этом волокна могут быть как в виде мононитей, так и в виде жгутов, оплетённых вспомогательной стеклянной нитью или лентой, в которых борные нити переплетены с другими нитями. Благодаря большой твёрдости нитей, получающийся материал обладает высокими механическими свойствами (борные волокна имеют наибольшую прочность при сжатии по сравнению с волокнами из других материалов) и большой стойкостью к агрессивным условиям, но высокая хрупкость материала затрудняет их обработку и накладывает ограничения на форму изделий из боропластиков. Кроме того, стоимость борных волокон очень высока (порядка 400 \$/кг) в связи с особенностями технологии их получения (бор осаждают из хлорида на вольфрамую подложку, стоимость которой может достигать до 30 % стоимости волокна). Термические свойства боропластиков определяются термостойкостью матрицы, поэтому рабочие температуры, как правило, невелики.

Применение боропластиков ограничивается высокой стоимостью производства борных волокон, поэтому они используются главным образом в авиационной и космической технике в деталях, подвергающихся длительным нагрузкам в условиях агрессивной среды.

Г) *Органопластики* – композиты, в которых наполнителями служат органические синтетические, реже – природные и искусственные волокна в виде жгутов, нитей, тканей, бумаги и т. д. В термореактивных органопластиках матрицей служат, как правило, эпоксидные, полиэфирные и фенольные смолы, а также полиимиды. Материал содержит 40—70 % наполнителя. Органопластики обладают низкой плотностью, они легче стекло- и углепластиков, относительно высокой прочностью при растяжении; высоким сопротивлением удару и динамическим нагрузкам, но, в то же время, низкой прочностью при сжатии и изгибе.

Из материалов, армированных кевларом, изготавливают пулезащитные бронежилеты. Органопластики находят широкое применение в авто-, судо-, машиностроении, авиа- и космической технике, радиоэлектронике, химическом машиностроении, производстве спортивного инвентаря и т. д.

Д) *Полимеры, наполненные порошками*. Известно более 10000 марок наполненных полимеров. Наполнители используются как для снижения стоимости материала, так и для придания ему специальных свойств.

Е) *Текстолиты* – слоистые пластики, армированные тканями из различных волокон. Технология получения текстолитов была разработана в 1920-х на основе фенолформальдегидной смолы. Полотна ткани пропитывали смолой, затем прессовали при повышенной температуре, получая текстолитовые пластины. Роль одного из первых применений текстолитов – покрытия для кухонных столов – трудно переоценить.

Основные принципы получения текстолитов сохранились, но сейчас из них формуют не только пластины, но и фигурные изделия. И, конечно, расширился круг исходных материалов. Связующими в текстолитах является широкий круг терморезистивных и термопластичных полимеров, иногда даже применяются и неорганические связующие – на основе силикатов и фосфатов. В качестве наполнителя используются ткани из самых разнообразных волокон – хлопковых, синтетических, стеклянных, углеродных, асбестовых, базальтовых и т. д. Соответственно разнообразны свойства и применение текстолитов.

Композитные материалы с металлической матрицей. При создании композитов на основе металлов в качестве матрицы применяют алюминий, магний, никель, медь, титан, хром и т. д. Наполнителем служат или высокопрочные волокна, или тугоплавкие, не растворяющиеся в основном металле частицы различной дисперсности.

Свойства дисперсноупрочненных металлических композитов изотропны – одинаковы во всех направлениях. Добавление 5-10 % армирующих наполнителей (тугоплавких оксидов, нитридов, боридов, карбидов) приводит к повышению сопротивляемости матрицы нагрузкам. Эффект увеличения прочности сравнительно невелик, однако ценно увеличение жаропрочности композита по сравнению с исходной матрицей. Армирование металлов волокнами, нитевидными кристаллами, проволокой значительно повышает как прочность, так и жаростойкость металла. Например, сплавы алюминия, армированные волокнами бора, можно эксплуатировать при температурах до 450—500° С, вместо 250—300° С. Применяют оксидные, боридные, карбидные, нитридные металлические наполнители, углеродные волокна.

В 1970-х появились первые материалы, армированные нитевидными монокристаллами («усами»). Нитевидные кристаллы получают, протягивая расплав через фильеры. Используются «усы» оксида алюминия, оксида бериллия, карбидов бора и кремния, нитридов алюминия и кремния и т. д. длиной 0,3-15 мм и диаметром 1-30 мкм. Армирование «усами» позволяет значительно увеличить прочность материала и повысить его жаростойкость.

В литературе особо выделяются металлопластики. **Металлопластик** – композиционный материал используемый в производстве облицовочных панелей, водопроводных труб и некоторых других изделий, в котором комбинируются алюминиевый или стальной и полимерный слои. Обычно металлическая основа скрыта внутри изделия, обеспечивая его жесткость и сохранение формы, а полимерные слои закрывают её снаружи, обеспечивая коррозионную стойкость, грязеотталкивающие свойства и привлекательный внешний вид. В металлопластиковых трубах полимерные слои расположены с обеих сторон (внешней и внутренней) несущей их алюминиевой трубы [Металлопластик].

Композитные материалы на основе керамики. Армирование керамических материалов волокнами, а также металлическими и керамическими дисперсными частицами позволяет получать высокопрочные композиты, однако, ассортимент волокон, пригодных для армирования керамики, ограничен свойствами исходного материала. Часто используют металлические волокна. Сопротивление растяжению растёт незначительно, но зато повышается сопротивление тепловым ударам – материал меньше растрескивается при нагревании, но возможны случаи, когда прочность материала падает. Это зависит от соотношения коэффициентов термического расширения матрицы и наполнителя.

Армирование керамики дисперсными металлическими частицами приводит к новым материалам (керметам) с повышенной стойкостью, устойчивостью относительно тепловых ударов, с повышенной теплопроводностью. Из высокотемпературных керметов делают детали для газовых турбин, арматуру электропечей, детали для ракетной и реактивной техники. Твёрдые износостойкие керметы используют для изготовления режущих инструментов и деталей. Кроме того, керметы применяют в специальных областях техники — это тепловыделяющие элементы атомных реакторов на основе оксида урана, фрикционные материалы для тормозных устройств и т. д.

Использование (применение) инновационных композитных материалов в некоторых отраслях экономики

Нет возможности описать вопросы применения композитных материалов во всех отраслях экономики. Поэтому мною взяты три отрасли, для которых производство композитных материалов отличается большим удельным весом в общем объеме их производства – это строительство (точнее строительная индустрия или промышленность строительных материалов), автомобилестроение и самолетостроение.

Композиционные материалы в строительстве. Композиционные материалы стали неотъемлемой частью строительной сферы, сейчас уже трудно представить масштабные строительные работы без использования композита. Стойкий, легкий и прочный, он имеет во многих случаях значительные преимущества перед традиционными материалами, обладающими большим весом и не имеющими значительных способностей к изменению формы.

Существуют разные типы применяемых в строительстве композиционных материалов, они различаются по своему составу и свойствам. Наиболее распространены и востребованы в строительстве, например, такие виды, как сэндвич-панели, углепластиковые панели, слоистые материалы, текстолиты, стеклопластики. Все они обладают высокими эксплуатационными характеристиками и декоративным эффектом.

Композит применяется не только при возведении жилых объектов. Трудно представить современные мост или плотину, где бы не использовались углепластиковые панели. Различные архитектурные элементы, такие как арки или купола, тоже зачастую создаются с применением композиционных материалов. Это выгодно для застройщиков, поскольку обеспечивает им значительную экономию на возведении конструкций, монтаже, хранении и перевозке материала, и при этом надежность, качество и прочие эксплуатационные характеристики будущего здания никак не страдают [Композиционные материалы: виды, применение в строительстве ...].

Можно выделить некоторые примеры самых распространенных в строительстве композитов:

Бетоны. Их матрица может быть как традиционной, цементной, так и созданной на основе новых технологий – полимерной. Разновидностей бетонов существует огромное множество, они отличаются своими свойствами и областью применения – от обычных до декоративных. Современные бетоны по своей прочности приближаются к металлическим конструкциям.

Органопластические композиты. Их основным наполнителем являются синтетические волокна, изредка используются и природные материалы. Матрицей обычно служат различные смолы. Органопластики достаточно легкие, хорошо держат удар, сопротивляются динамическим нагрузкам, но при этом плохо выдерживают растяжения и сгибы. Древесные композиционные материалы также относятся к органопластикам по классификации.

Стеклопластики армируются стеклянными волокнами, а в качестве формирующей матрицы для их изготовления применяются особые синтетические смолы или термопластичные виды полимеров. Материал обладает устойчивостью, прочностью, низкой теплопроводностью, но при этом свободно пропускает радиосигналы.

Углепластики представляют собой соединение углеродных волокон и различных полимеров. Обладают более высокой упругостью, чем стеклопластики, легкие и достаточно прочные.

Текстолиты – это слоистые материалы, армированные тканями из различных волокон. Заготовки-полотна заранее пропитывают смолой, а затем прессуют с использованием высокой температуры, получая готовый к применению пласт. Поскольку наполнители могут быть разными, то и свойства значительно разнятся [Композиционные материалы: виды, применение в строительстве ...].

Поскольку композиты являются достаточно эффективными, **применение** в строительстве достаточно распространено благодаря ряду **преимуществ** этих материалов:

Изделия получаются очень прочные, некоторые виды композиционных материалов, например, стеклопластики, по своей прочности способны соперничать с металлом. При этом они отличаются гибкостью и хорошо переносят различные воздействия.

Композиты отличаются своей легкостью по сравнению с аналогами. Легкие балки, изготовленные из стекловолокна, гораздо лучше подходят для создания перекрытий в больших помещениях, чем металлические. Получившаяся конструкция не потеряет в прочности и качестве, но при этом требует гораздо меньших усилий во время проведения монтажных работ.

Материалы отличаются высокой устойчивостью к воздействию агрессивной среды, поэтому из них можно создавать не только внутренние конструкции, но и использовать для внешних, открытых воздействию солнечных лучей, осадков и резкой смене температур.

Химические реагенты не страшны композитным материалам, поэтому их можно использовать, например, для возведения складов, где будут храниться химикаты.

Благодаря новым технологиям *современные* композиты перестали быть пожароопасными, они не позволяют пеламени распространиться, практически не дымят и не выделяют опасных ядовитых веществ [Композиционные материалы: виды, применение в строительстве ...].

У композитов есть не только преимущества и недостатки, которые сдерживают их более широкое распространение на строительном рынке:

Высокая стоимость – основная проблема композиционных материалов. Для их изготовления необходимо специальное сырье и современное, т. е. инновационное, оборудование, поэтому и готовые изделия получаются достаточно дорогими.

Большинство материалов обладает гигроскопичностью, то есть, легко впитывает влагу, что ведет к дальнейшему разрушению. Поэтому их необходимо дополнительно укреплять при производстве влагоооикими защитными средствами.

Некоторые композиционные материалы имеют низкую ремонтпригодность, что повышает стоимость из эксплуатации [Композиционные материалы: виды, применение в строительстве ...].

Таким образом, используемые в строительстве композиционные материалы, как и любые другие, имеют свои достоинства и недостатки.

Насколько оправданным будет дальнейшее расширение использования композитов в строительстве? Это зависит от конкретных целей, условий, бюджета. Впрочем, современные еще более инновационные технологии позволяют изобретать и производить новые все более инновационные формы и виды таких материалов, поэтому, возможно, в будущем они станут менее дорогими и более распространенными, а также обзаведутся улучшенными характеристиками.

Композитные материалы в автомобилестроении. Развитие автомобильной промышленности, повышение требований к качеству и безопасности используемых материалов требует создания и применения новых форм. Изделия из углепластиков (карбонов) и некоторых других композитных материалов наиболее полно отвечают современным требованиям, так как обладают рядом уникальных характеристик и демонстрируют наилучшее соотношение цены и качества.

Композитные материалы для автомобилей заметно потеснили на рынке привычный металл. Причём не только сталь, но и алюминиевые сплавы, которые до недавнего времени считались во всех отношениях лучшими. В настоящее время композиционные материалы используются при создании практически любого узла автомобиля. Выпускают даже концепт-кары, корпус которых целиком состоит из композитов [Композиты в автомобилестроении].

Композиционные материалы и изделия на основе непрерывных волокон и армирующих тканей широко используются для производства как внешних деталей, так и силовых структур автомобиля. Чаще всего из них делают: силовые конструкции – силовые структуры дверей и сидений, защитные элементы днища; элементы крепления бамперов и радиаторов; декоративные элементы – декоративные панели салона, внешние декоративные панели; крыш-

ки багажников, кузовные панели, тормозные диски, элементы кузова, термо- и звукоизоляцию.

Всё чаще кузова многих типов машин (в том числе тяжёлых грузовиков) полностью создаются из лёгких, прочных и недорогих углепластиков.

Углепластик в автомобилестроении. Наиболее важное преимущество углепластиков (карбонов) — небольшой вес и высокая прочность. Углепластик в 5 раз легче стали и в 1,8 раза легче алюминия. Использование композитов в автомобилестроении позволяет снизить массу транспортного средства на 20-25%. За счёт этого заметно повышается эффективность работы двигателя и снижается расход горючего. В зависимости от режима обработки и исходного сырья получают материалы разной структуры и с разными свойствами. В этом заключается главное преимущество композитных материалов. Их можно создавать с изначально заданными свойствами под определённую задачу. По прочности карбон превосходит сталь (чёрный металлопрокат) в 12,5 раз. Когда мы говорим «карбон», то вспоминаем, конечно, капоты тюнинг-каров. Сейчас нет ни одной кузовной детали, которая не была бы сделана из карбона. Из него изготавливают не только капоты, но и крылья, бампера, двери и крыши. Факт экономии веса очевиден. Средний выигрыш в весе при замене капота на карбоновый составляет 8 кг. [Композитные материалы для автомобилестроения].

Углеродное волокно широко применяется в гоночной одежде. Это карбоновые шлемы, ботинки с карбоновыми вставками, перчатки, костюмы, защита спины и т. д. Такая экипировка не только хорошо смотрится, но и повышает безопасность и снижает вес костюма (очень важно для шлема) [Композитные материалы для автомобилестроения].

В последнее время крупнейшие производители грузового транспорта делают кузова для своих грузовиков полностью из недорогих модификаций углепластика, они лёгкие, прочные, что очень важно для особо тяжёлых грузовых автомобилей. Каждый год объёмы использования композитов и углепластика в автомобилестроении увеличиваются. Углепластик на 600 процентов легче стали, причём он почти в два раза прочнее стали. Сегодня использование композитов позволяет облегчать машины на треть, дальше будет только больше пластика. А это прямая экономия топлива со всеми вытекающими для окружающей среды и бюджета автовладельцев. Кстати, карбон прочнее стали почти в 13 раз, и при этом почти во столько же раз легче [Композитные материалы в автомобилестроении]

Наблюдая технический прогресс в области развития и применения композиционных материалов, можно уверенно сказать, что в ближайшем будущем появятся серийные автомобили с полностью композитным кузовом и многими узлами и агрегатами [Композитные материалы для автомобилестроения].

Композитные материалы в самолетостроении. Появление композитных материалов на основе углеродного волокна в авиастроении совершило революцию. Ещё в 60-е годы авиаконструкторы искали материалы альтернативные тяжеловесным металлам. Предпочтение было отдано легким и прочным композитам. Кроме того, вес композитных деталей составляет не больше 20% аналогичных деталей из алюминия, при превосходящей прочности, гибкости и устойчивости к давлению, не говоря уже о том, что как неметаллы, они, естественно, могут не бояться коррозии. Стоит отметить также, что, в отличие от древесных композитов, стекловолоконные, арамидные и углеволоконные — не содержат формальдегида, ядовитых газов, вроде метанола. Как следствие в готовом виде детали из композитов весьма экологичны в использовании, не требуют особенного ухода. При регулярной очистке композитные детали годами выглядят как новые.

Область применения композиционных материалов в авиастроении весьма обширна. Они применяются для высоконагруженных деталей самолетов (обшивки, лонжеронов, нервюр, панелей и т. д.) и двигателей (лопатки вентиляторов и компрессоры), в космической технике для узлов силовых конструкций аппаратов, подвергающихся нагреву, для элементов жесткости, панелей.

Применение композиционных материалов обеспечивает новый качественный скачок в увеличении мощности двигателей, энергетических и транспортных установок, уменьшении

массы машин и приборов. Высокомодульные карбоволокониты применяют для изготовления деталей авиационной техники, карбоволокониты с углеродной матрицей заменяют различные типы графитов. Они применяются для тепловой защиты, дисков авиационных тормозов, химически стойкой аппаратуры. Изделия из борволоконитов применяют в авиационной и космической технике (профили, панели, роторы и лопасти компрессоров, лопасти винтов и трансмиссионные валы вертолетов и т. д.). Органоволокониты применяют в качестве изоляционного и конструкционного материала; из них изготавливают трубы, емкости для реактивов, покрытия корпусов и другое.

Ранние модели А310 и В767 содержали всего 5-6% стекловолоконных композиционных материалов. Но уже в 1986 году конструкция А310-200 была модернизирована, что помогло повысить топливную эффективность. Среди изменений было внедрение вертикального оперения из углепластиков, также тормоза колёс стали делать из композитов на основе углеродных волокон.

В самолётах А320, А340 и В777 было использовано 10-15% композиционных материалов по весу. На этом этапе минимальное количество материала использовалось на силовых деталях, в основном КМ применялся для отделочных работ в салонах, в обтекателях, зализах и оперениях.

В современных самолётах этих двух корпораций (Airbus и Boeing) А350 и В787 Dreamliner доля композиционных материалов по массе превышает 50%. В конструкции А350 52 % от веса самолёты будут составлять композиционные материалы, 20 % - алюминий, 14 % - титан, 7 % - сталь, 7 % - остальные. В самолёте В787 схожее соотношение: 50% - композиционные материалы, 20% - алюминий, 15% - титан, 10% - сталь, 5% - остальные.

На этих самолетах установлены крылья с изгибом, что стало возможным благодаря гибкости произведенных из композитов деталей. В отличие от металлического крыла, гибкое композитное обладает значительно лучшими аэродинамическими свойствами.

Для летательных аппаратов малой авиации доля композитных материалов в весе самолета достигает 65%, из металла для них производятся только стойки шасси и двигатели (самолеты Diamond, Grob и т.п.) [Миргазетдинова Р., 2013].

Технологии производства инновационных композитных материалов и изделий из них

Для производства композитных материалов и изделий из них требуется целый комплекс специальных сложных и дорогостоящих технологий. В связи с постоянным увеличением спроса на композиционные материалы и изделия из них и усиливающейся конкуренцией между производителями эти технологии постоянно совершенствуются, разрабатываются и новые технологии, включая и программное обеспечение. В данном параграфе я попытался системно представить современный комплекс технологий, используя доступные содержательные статьи на эту тему [Баркалов Ф.; Чернышев Е., Романов А., 2014; Препреги].

Прежде, чем перейти к системному изложению материала об оборудовании и технологиях для изготовления композитов и изделий из них, поясним, что такое препреги, которые все шире используются при изготовлении изделий из композитов, удешевляя процесс производства. **Препреги** (англ. *pre-preg*, сокр. от *pre-impregnated* – предварительно пропитанный) – это композиционные материалы-полуфабрикаты. Представляют собой листы тканых или нетканых волокнистых материалов, пропитанных неотвержденными полимерными связующими. Традиционные волокнистые материалы – это углеволокно, стекловолокно, кевлар. В качестве связующих используют терморезактивные или химически отверждаемые смолы. Препреги изготавливают путём пропитки армирующей волокнистой основы равномерно распределенными полимерными связующими. При использовании однородных терморезактивных связующих препреги могут иметь ограниченный срок и условия хранения, чтобы связующее не полимеризовалось при хранении. При использовании химически отверждаемых связующих изготавливают два вида листов, каждый пропитанный своим веще-

ством. При укладке в изделие их чередуют, чтобы связующее перемешалось и отвердело. Препреги поставляют в виде листов, покрытых с обеих сторон полиэтиленовой пленкой, или свернутыми в рулон с прокладкой. Метод применения включает в себя нарезку листов, выкладывание на одностороннюю матрицу требуемой формы до получения требуемой толщины, вакуумирование под пленкой, отверждение в автоклавах при высокой температуре и давлении. Препреговая технология позволяет получать изделия сложной формы при минимальных затратах.

Препреги представляют собой компромисс между механическими качествами изделия и его трудоемкостью. Тем не менее совершенствование композитных технологий позволяет все чаще использовать препреги даже в ответственных изделиях, например деталях самолетов.

Препреги применяются для изготовления композитных изделий для различных отраслей. В **авиастроении** препреги применяются при изготовлении корпусов самолетов и вертолетов, крыльев, обтекателей, винтов. Использование подобных материалов позволяет снизить вес и, как следствие, расход топлива воздушных судов, увеличить прочностные характеристики и срок службы. Не менее перспективным рынком применения препрегов является их использование при изготовлении лопастей для **ветроэнергетических** установок. В **радиоэлектронике** используются для связи ламинированных слоев и образования жесткой многослойной **платы**. В гибко-жестких печатных платах препреги используют в качестве связующего для изготовления жесткой части. В **медицине** применяются при изготовлении ортезов. При этом удается обойтись без металлических шин, что значительно снижает вес конструкции. Комбинированием типов наполнителей с различными толщинами нитей, а также варьированием количеством слоёв препрегов и объёмной формой силовых элементов при выкладке, можно получить практически любые необходимые прочностные и упругие характеристики в различных элементах и участках каркасов ортеза. Кроме того, препреги могут применяться в **автомобиле- и судостроении**, для изготовления судовых корпусов и несущих деталей автокузов; в **строительстве**, в том числе для армирования бетонных конструкций; при изготовлении протезов и медицинских приборов, а также спортивного инвентаря.

Теперь рассмотрим следующие современные типы оборудования и технологий для производства композитных материалов и изделий из них [Баркалов Ф.]: оборудование для намотки с использованием нитей и лент, вспомогательное оборудование (шпулярники, бобинодержатели, станции хранения оправок, станции извлечения оправки, станции пропитки связующим, станции хранения и дозации и т. д.); автоматизированная выкладка (системы порталного типа, системы на базе многофункционального роботизированного комплекса); печи полимеризации (модульные, стационарные, тоннельного типа); станции полимеризации/отверждения (станции поверхностного отверждения, станции частичного и полного отверждения); линии для производства препрегов (линии для производства препрегов на базе растворных связующих, линии для производства препрегов с использованием расплавов смол, линии для производства препрегов на базе термопластов; автоклавы; оборудование для технологий безавтоклавного отверждения; оборудование для неразрушающего контроля; РТМ; системы лазерного проецирования и разметки; прессовое оборудование; механическая обработка деталей из композитных материалов; системы раскроя препрегов и сухих тканей; плетельные технологии (Braiding).

Технологии и оборудование для намотки. Области применения технологий намотки: изделия для авиационной промышленности; изделия для космической отрасли; изделия для нефтегазовой и строительной отрасли; изделия для судостроения. Оборудование для намотки: Филаментная намотка – технологический процесс производства изделий из композитных материалов. В данном процессе предварительно пропитанные связующим волокна с определенным шагом, силой натяжения, строго заданной траекторией и другими параметрами (схема армирования), наматываются на вращающуюся оправку. Во время технологического процесса формируются слои, при взаимодействии которых образуется прочная структура. Высо-

кая точность расположения волокон на оправке с заданной скоростью может достигаться только на высокотехнологичном оборудовании с применением управления на базе ЧПУ. На протяжении многих лет используемая технология филаментной намотки неоднократно улучшалась, что позволило накопить огромный опыт для решения различных задач с использованием технологии намотки. В зависимости от технического задания станки могут быть в следующем исполнении: станки лабораторного типа для производства образцов и отладки технологических решений; промышленные станки для серийного производства стандартных геометрически простых изделий, труб больших, средних и малых диаметров, работающих под высоким и средним давлением; промышленное оборудование, оснащённое несколькими шпинделями с одновременной намоткой для увеличения производительности; тяжело нагруженные единицы намоточных станков для производства емкостей или цилиндрических деталей больших диаметров; высокоточные станки с большим количеством степеней свободы для возможности намотки сложных структурных элементов несимметричных сечений. Геометрические размеры, тип и конструктивное исполнение изделий, производимых на намоточном оборудовании, являются определяющим фактором для выбора конфигурации оборудования.

Оборудование для производства методом намотки высоковольтных полимерных изоляторов, столбов, опор освещения В рамках решения производственных задач создания изделий для энергетического сектора было спроектировано семейство специальных намоточных станков. Станки используются для производства различных изделий с использованием композитных материалов, таких как: сердечник для высоковольтных полимерных изоляторов, трансформаторов, элементов изоляторов электрических шкафов, осветительных столбов, высоковольтных матч и многих других изделий.

Автоматизированная выкладка. Области применения: изделия для авиационной промышленности; изделия для космической отрасли; изделия для судостроения; изделия для систем возобновляемых источников энергии. Оборудование: системы порталного типа; система на базе многофункционального роботизированного комплекса; система управления, комплекс программного обеспечения. Портальный тип Комплекс оборудования с числовым программным управлением порталного типа для автоматизированной выкладки волокон. Оборудование напольного типа выполнено из металла с применением сварки и последующей механической обработки поверхности. Данное исполнение позволяет увеличить ресурс узлов и деталей, а также повысить размеростабильность конструкции, что положительно сказывается на точностных показателях в режиме эксплуатации оборудования. Портальный тип оборудования предполагает использование на поверхностях с малой и средней кривизной. В производственном процессе используются однонаправленные жгутовые препреги или сухие однонаправленные волокна для технологии инфузионной/rtm пропитки. В основе многофункциональной машины находится 6-и осевой роботизированный комплекс на базе одного из всемирно известных брендов ABB, KUKA или Staubli. Электрическая схема полностью интегрирована и совместима с машиной. Оборудование с числовым программным управлением роботизированного типа. Конфигурация оборудования и расположение: напольного типа. Конструкция: стальная, выполненная с применением сварки и высокоточной механической обработки. Машина предназначена для выполнения автоматизированной выкладки волокон препрега на криволинейных поверхностях.

Система управления, комплекс программного обеспечения. Существует ряд систем, созданных для контроля и управления текущими процессами во время технологических операций по автоматизированной выкладке препрегов. Системы позволяют запускать производственную программу с заранее сохранёнными или предустановленными параметрами, а также обеспечить отслеживание сложных технологических участков в процессе производства. CNC компьютерная система управления конфигурациями AFP, ПК на базе CNC, операционная система Windows TM. Режим работы: автоматический или ручной.

Печи полимеризации. Типы: Модульные/Стационарные и Стационарные тоннельного типа/конвейерные печи. Модульные/Стационарные печи, как правило, имеют однокамерный

объем с равномерным температурным полем в любой из её точек. Печь изготавливают из стальных сварных конструктивных элементов с внутренними металлическими стенками. Для увеличения энергосберегающего эффекта внутренние полости стенок тщательно изолируют с использованием теплоизолирующих матов. Печь имеет одну или несколько створок необходимых для загрузки и выгрузки полимеризуемых изделий. Конвейерная печь полимеризации (тоннельные/конвейерные) используются в производственных линиях замкнутого типа с большой производительностью и повторяемостью готовых изделий. Процесс перемещения деталей автоматизирован и управляется с использованием программного обеспечения и может работать как в автоматическом, так и в ручном режимах. Формат автоматизированной линии предусматривает присутствие вспомогательного оборудования (использование роботов), которое осуществляет функцию загрузки и выгрузки изделий и является промежуточным этапом между станцией намотки изделий и печью. Камера полимеризации имеет несколько зон: предварительный нагрев; полимеризация; охлаждение. Зоны изолированы и имеют независимую систему нагрева с системой рециркуляции воздуха для снижения энергозатрат.

Станции полимеризации/отверждения (Станции поверхностного отверждения, Станции частичного и полного отверждения). В ряде случаев экономически наиболее целесообразно применение локальных станций, в функции которых входит проведение поверхностной полимеризации (закрепления связующего после цикла намотки) непосредственно установленной оправки на намоточном станке и возможность перемещения детали в стационарную печь для проведения полной полимеризации. При возникновении трудностей, связанных с перемещением оправки (полученной структурой) или опасностью повреждения структуры, применяют комплексные станции полимеризации.

Линии для производства препрегов. Новое поколение современных автоматизированных пропиточных линий позволяет реализовывать широкий спектр задач и получать препреги высокого качества со стабильными свойствами: Линия для производства препрегов на базе растворных связующих; Линия для производства препрегов с использованием расплавов смол; Линия для производства препрегов на базе термопластов (РЕЕК). Пропиточные линии этого типа находят своё применение в различных областях: аэрокосмическая промышленность; железнодорожный транспорт; нефтегазовая отрасль; энергетика; и других.

Автоклавы для композитной промышленности. Автоклавное оборудование традиционно используется для объёмного формования деталей из полимерных композитных материалов. Технологии с использованием автоклавного оборудования требуют высоких энергозатрат, высококвалифицированного персонала, больших инвестиционных затрат на покупку оборудования, а также специфических требований по установке и обслуживанию «потенциально опасного оборудования». Немаловажное значение имеет соответствие всем предъявляемым требованиям. Большинство автоклавов проектируется и изготавливается по индивидуальным требованиям заказчика: типовые конструкции; разные габаритные размеры; широкий спектр вспомогательного оборудования. Автоклавы для композитной промышленности оснащаются автоматизированной системой управления и контроля параметров. Дополнительное оснащение, входящее в общую группу оборудования: высокопроизводительные компрессорные установки; холодильники/нагреватели; обвязка и присоединительная арматура. Система управления/контроля качества. Специально разработанное программное обеспечение позволяет производить контроль за технологическим процессом, сбор и анализ поступающих данных, обработку с последующим хранением информации.

Оборудование для технологий безавтоклавного отверждения. Традиционно применяемые технологии с использованием автоклавного оборудования требуют высоких энергозатрат, высококвалифицированного персонала, больших инвестиционных затрат на покупку оборудования, а также специфических требований по установке и обслуживанию «потенциально опасного оборудования». Разработанная технология безавтоклавного отверждения существовала в России и называлась «формование с использованием гибкой мембраны». Широкого использования на тот момент она не получила и была забыта на некоторый период

времени. В начале 2000 года за рубежом была запатентована новая технология под названием «Жидкостное мембранное формование». На протяжении десяти лет технология и используемая оснастка непрерывно совершенствовалась и находила применение в различных исследовательских центрах, производствах аэрокосмического сектора, в производстве деталей для оборонного и гражданского применения. Оборудование этого типа находит применение в следующих областях: производство деталей вертолётов; производство многослойных оболочек для авиации (гражданской и военной).

RTM технология разработана для инъекции смол в герметичную полость формы (матрица/пуансон), в которой заранее размещается сухой материал (тканый/нетканый) согласно определённой схеме армирования (метод **RTM** – Resin Transfer Moulding).

Прессовое оборудование. В отрасли серийного производства композитных материалов предъявляются высокие требования к используемому оборудованию для соответствия существующим стандартам. Пресс для композитной отрасли в большинстве случаев имеет следующие технические характеристики: конструкция с верхним расположением поршневой системы относительно контактных плит. Данное решение позволяет оптимизировать рабочее пространство и повысить эргономику; пресс оснащается плитами с эффективной системой равномерного температурного нагрева и охлаждения.

Оборудование для продольного раскроя препрега. Специфика различных применяемых технологических решений на предприятиях композитной отрасли предполагает использование определённых характеристик материалов под сформированные производственные участки. Использование собственного оборудования для раскроя обеспечит следующие преимущества: высокоточный раскрой и перемотка препрега; альтернатива покупки используемых материалов в виде шпуль с разрезанным препрегом. Формат оборудования для раскроя препрегов может быть различным: как лабораторного типа, так и в варианте больших промышленных линий.

Системы портального 2D раскроя препрегов. В зависимости от поставленных задач на предприятиях используются различные системы раскроя тканей и препрегов. Ручные резаки на базе механических дисковых ножей выполняют раскрой с большими допусками и большими погрешностями. Высокоточные автоматизированные системы используют следующие технологии раскроя: механический; ультразвуковой; лазерный. Автоматизированные системы позволяют работать с CAD моделями, оптимизирующими расположение и расход материала, увеличивающие скорость производственного процесса. Применение определённой технологии раскроя будет зависеть от следующих требований: габариты рабочего стола; требуемая скорость производственного процесса; точность; используемый материал (сухой/препрег); вид и структура кромки после раскроя; возможность пакетного раскроя (его высота) и способность вакуумного стола обеспечить необходимую силу прижима; необходимость автоматизации процесса при расположении материала на поверхности рабочего стола и его последующей выгрузки.

Плетельные технологии (Braiding). Данная технология была изобретена более ста лет назад и применялась при производстве канатов, веревок, строп. Проведенная модернизация и дальнейшие технологические решения конструкторов оборудования позволили расширить возможности и качественно изменить специфику использования. На базе программного управления появилась возможность приводить в движение катушки по определённой рассчитанной и заданной траектории, что позволило получать плотную структуру, воспроизводимую формообразующей оправкой из взаимно переплетающихся однонаправленных волокон. Варьируя скоростью перемещения оправки, меняется схема армирования (углы).

Выводы

Из изложенного ясно, что организация производства композитных материалов и изделий из них может стать одним из важнейших направлений диверсификации производства в Грузии и, соответственно, улучшения экспортно-импортного баланса, за счет создания в этом

секторе экспортоориентированных и импортозамещающих производств. Но для их создания, в частности, необходимо сначала организовать систему содействия и поддержки их строительства, в том числе финансовой и организационной поддержки, необходимых элементов организационно-инновационной инфраструктуры.

Для того, чтобы определить, какие объекты организационно-инновационной инфраструктуры следует создать, сначала рассмотрим какие основные предприятия в этом секторе в стране уже созданы.

Уже несколько лет в Грузии действует производственно-коммерческая компания ООО «Композит Джорджия», сферой деятельности которой являются композитные материалы, а также тепло- и гидроизоляция с использованием композитов. Компания осуществляет поставку материалов и оборудования, производит продукцию и обеспечивает сервисное сопровождение изделий. Главное направление деятельности компании – это производство товаров в основном на базе использования импортированных композитных материалов: архитектурные решения, фасады, катера, моторные лодки, катамараны, детали корпуса и элементы интерьера для автомобильного и железнодорожного транспорта и т. д. Также компания осуществляет поставки материалов для производства в Грузии стеклопластиков. Партнерами компании являются крупнейшие мировые производители [kompozit-georgia].

Компания «Си-Эм-Джи группа» предлагает потребителю широкий выбор композитных материалов: полиэфир, волокнистая стеклоткань (стелокловолокно), джелкот (гелкаут), карбонат кальция и др. Также предлагает производство и ремонт продукции из стекловолокна: лодки, водные велосипеды, бассейны, мелиорационные каналы, фасады зданий и др. [სი-ემ-ჯი ჯგუფი გთავაზობთ].

Все сложности, которые связаны со строительством и вводом в эксплуатацию современного завода по производству изделий из композитных материалов, наглядно демонстрирует процесс строительства Тбилисского завода по производству композитных изделий для самолетов (АТС).

Первый этап строительства этого завода был завершен в декабре 2018 года. Завод по заказу иностранных компаний выпускает продукцию на сотни миллионов долларов, ее потребителями являются крупнейшие компании мировой авиации: Boeing, Airbus и Bombardier.

Проект совместно осуществляют «Партнерский фонд» Грузии и Израильская компания Elbit Cyclone. На предприятии смонтированы установки итальянского производства. Их монтаж в течение двух месяцев осуществляли итальянские специалисты. Они же установили изготовленные в Калифорнии (США) два автоклава, стоимость которых составляет несколько миллионов долларов. Переподготовка инженерно-технического персонала для работы на производящем современные изделия заводе происходит в Израиле, в частности, в компании Elbit Cyclone в течении года обучалось до 120 специалистов. Полуфабрикаты композитных материалов для гражданских самолетов поступают из Израиля. Под большим давлением продукция прессуется, задействуются автоклавы и получаются твердые изделия. Из этой продукции делаются каркасы самолетов, крылья, другие внешние части самолета [ბახუტაშვილი ე].

Из этих примеров наглядно видно, с какими трудностями связана организация в стране современного производства изделий из композитов: необходимо закупать за рубежом технологии для их производства, привлекать иностранных специалистов для монтажа и наладки оборудования, обучать за рубежом инженерно-технический персонал, заблаговременно согласовать проблемы внешнего и внутристранового сбыта продукции.

Несомненно, что в дальнейшем для этих целей необходимо в стране создать специальную организацию для содействия такой инновационной деятельности: центры для трансфера соответствующих технологий, соответствующие консалтинговые фирмы и т. д.

Так во Франции с 2005 года действует полюс конкурентоспособности (иначе говоря – кластер) «Пластиполис», это отраслевое объединение, пользующееся государственной поддержкой, объединяет 1000 организаций и предприятий, работающих в области

композитов. Этот центр, расположенный в регионе Рона-Альпы, имеет целью продвижение французской отрасли пластиков (plasturgie), оказание помощи в выходе на новые рынки, а также поиск новых способов применения композитных материалов через поддержку НИОКР [Производство композиционных ..., 2011].

В Грузии конечно пока рано говорить о создании кластера по отрасли композитных материалов, но стоит присмотреться к опыту российской компании DEG Composite, которая представляет собой инжиниринговый центр, компетентный в разработке инновационных технологий производства изделий из композитов. Основные направления: разработка, передача технологий; разработка и тестирование опытных образцов; технологический аудит; подбор и поставка оснастки, оборудования, поддержка освоения процессов; консалтинг в области управления опытно-конструкторскими работами [Баркалов Ф.].

Представляется, что с участием государственного и частного капитала необходимо основать специальный инновационный центр по композиционным материалам и изделиям из них, который будет обеспечивать поиск и исследование соответствующих зарубежных производственных технологий, содействовать трансферу необходимых технологий заинтересованным организациям и предприятиям, то есть подбору и поставке оборудования и оснастки, поддерживать освоение технологических процессов, содействовать подготовке инженерно-технического персонала, а также участвовать в предварительной оценке возможностей сбыта как на внутреннем рынке, так и за рубежом.

Особое внимание следует уделить развитию производства композитных материалов для строительства, так как спрос на них высок на внутреннем рынке и можно в этом направлении строить импортозамещающие производства. А по ряду направлений (например автомобилестроение, авиастроение) невозможно организовать в стране производство соответствующих композитных материалов без участия крупных транснациональных фирм, так как без них невозможно будет обеспечить экспортный сбыт продукции, а за неимением в стране в настоящее время предприятий, производящих автомобили или самолеты, на внутреннем рынке такая продукция не будет востребована.

Использованная литература

1. JEC magazine, № 67, август-сентябрь 2011 г.
2. kompozit-georgia. – Electronic resource: <http://bigsale.ge/kompozit-georgia/index.html>
3. Баркалов Филипп. Оборудование и технологии для производства композитных материалов. – Электронный ресурс: <https://docplayer.ru/45788966-Oborudovanie-i-tehnologii-dlya-proizvodstva-kompozitnyh-materialov.html>
4. Композитные материалы в автомобилестроении. 2017. – Электронный ресурс: <https://amsrus.ru/2017/07/08/kompozitnye-materialy-v-avtomobilestroenii/>
5. Композитные материалы для автомобилестроения. – Электронный ресурс: <http://www.hccomposite.com/sectors/132/>
6. Композиционные материалы: виды, применение в строительстве и основные преимущества. – Электронный ресурс: <http://stroiblogger.com/kompozitsionny-e-materialy-vidy-primenenie-v-stroitel-stve-i-osnovny-e-preimushhestva/>
7. Композитные материалы: производство, применение, тенденции рынка. 2017. – Электронный ресурс: <http://www.uncm.ru/shownews1920.html>
8. Композиционные материалы и их классификация (поиск в интернете по заголовку).
9. Композиционный материал. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. 2018. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Композиционный_материал&oldid=95364517
10. Металлопластик. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Металлопластик&oldid=95278003>
11. Миргазетдинова Розалия "Как и где в самолетостроении используются композиционные материалы". 2013. – Электронный ресурс: <http://olymp.as>

club.ru/publ/arkhiv_rabot/desjataja_olimpiada_2012_13_uch_god/kak_i_gde_v_samoletostroenii_i_spolzujutsja_kompozicionnye_materialy/31-1-0-825

12. Препреги. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8>

13. Производство композиционных материалов во Франции. 2011. – Электронный ресурс:

https://www.google.ge/search?biw=1920&bih=969&ei=CZ_3W_6TILLprgSPnb6oBA&q=производство+композиционных+материалов+во+Франции&oq=производство+композиционных+материалов+во+Франции&gs_l=psy-ab.12...29955.41887..47202...0.0..0.204.1517.0j10j1.....0....1..

14. Рогов В. А., Шкарупа М. И., Велис А. К. Классификация композиционных материалов и их роль в современном машиностроении. – Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Инженерные исследования. 2012. – Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-kompozitsionnyh-materialov-i-ih-rol-v-sovremennom-mashinostroenii>

15. Чернышов Е. А., Романов А. Д. Современные технологии производства изделий из композиционных материалов. – Ж.: Современные наукоемкие технологии. 2014, №2. – Электронный ресурс: <https://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=33649>

16. Что такое композиты? – Электронный ресурс: <http://www.uncm.ru/Page308.html>

17. ბახუტაშვილი ეკატერინე. “საპარტნიორო ფანდის” თანადაფინანსებით, საქართველოში სამოქალაქო თვითმფრინავების კომპოზიტური ნაწილების წარმოება იწყება. – ელექტრონული რესურსი: <https://www.bpn.ge/article/42369-sapartnioropondis-tanadapinansebit-sakartveloshi-samokalako-tvitmprinavebis-kompozituri-nacilebis-carmoeba-icqeba/>

18. სი-ემ-ჯი ჯგუფი გთავაზობთ ... – ელექტრონული რესურსი: <http://www.composite.ge/ka/14--> და <http://www.composite.ge/ka/home/8-polyester-resin.html>

Vakhtang Burduli

PRODUCTION OF INNOVATIVE COMPOSITE MATERIALS AND PRODUCTS FROM THEM AND THEIR USE IN ECONOMIC SECTORS

Summary

This work mainly examines the issues of the production of composite innovative materials (composites) and their use in sectors of the economy. Recently (approximately from the end of the 50s of the twentieth century) all over the world there has been an intensive growth in the production of composite materials and their use in various sectors of the economy, new varieties of them appear and the areas of use are expanding. Meanwhile, the countries of the post-Soviet space lag behind the leading countries of the world in their production. So today their share in value terms in the global production of composite materials is just over 1%. Meanwhile, the tasks of diversifying production, including Georgia, require the development of the sector for the production of composite materials and products from them (here it should be noted that in many cases the technological process of production is such that in the process of a complex cycle of technological operations the product itself is made, and not separately, a composite material for its subsequent manufacture, and in other cases, semi-finished products (prepregs) are made, which are transferred to other enterprises for further processing). In this regard, the work has consistently investigated the classification of composite materials, directions of their application in some sectors of the economy based on the replacement of traditional materials, and highlighted and systematized technologies for the production of composite materials and products from them. In conclusion, organizational and innovative problems of increasing the production of composite materials and products from them in Georgia are discussed.

Organization of production of composite materials and products from them can become one of the most important areas of diversification of production in Georgia and, accordingly, improve-

ment of the export-import balance, due to the creation of export-oriented and import-substituting industries in this sector. But for their creation, in particular, it is necessary first to organize a system of assistance and support for their construction, including financial and organizational support, the necessary elements of the organizational and innovative infrastructure.

It seems that with the participation of public and private capital, it is necessary to establish a special innovation center for composite materials and products from them, which will ensure the search and research of appropriate foreign production technologies, promote the transfer of necessary technologies to interested organizations and enterprises, that is, the selection and supply of equipment and tooling, support the development of technological processes, promote the training of engineering and technical personnel, and participate in the preliminary assessment of sales opportunities both in the domestic market and abroad.

Particular attention should be paid to the development of the production of composite materials for construction, since the demand for them is high in the domestic market and it is possible to build import-substituting production in this direction. And in a number of areas (for example, the automotive industry, aircraft construction), it is impossible to organize the production of the corresponding composite materials in the country without the participation of large transnational firms, since without them it will be impossible to provide export sales of products, and in the absence of enterprises in the country currently producing cars or aircraft, such products will not be in demand on the domestic market.

George Berulava

SOME THEORETICAL AND POLICY ISSUES OF INNOVATION INVESTMENTS

***Annotation.** Investments in R&D and innovations have been fundamental to long-term economic growth across countries. The worldwide experience shows that innovations are usually underinvested by private sectors, due to spillover effects, high level of risks associated with them and other market failures. The study explores some theoretical underpinnings of the innovation investment decision, existing problems in financing of innovations as well as the main financial instruments and public policy options in this sphere.*

***Keywords:** Investment, Innovation, Spillover effect, Innovation financing instruments*

The worldwide experience suggests that innovation is a key factor of economic development. Enabling “creative destruction” process, innovation ensures structural transformation of economies, enhances competitiveness of individual businesses, and promotes economic growth. Thus, in many developed as well as in catching-up countries promoting innovation and technological change is among the major priorities of economic policy (Gogokhia and Berulava, 2020; Berulava and Gogokhia, 2016). The success in fostering innovation and technological change, in turn, heavily depends on the availability of finances and relevant investments (Pérez, 2002). In countries with underdeveloped financial and capital markets, the lack of finance usually represents the major obstacle for businesses to undertake innovation and technological change (UNCTAD, 2011). This problem is further aggravated by market failures and spillover effects common for innovations, which causes underinvestment in inventions and technological change under ‘laissez-faire’ market conditions (Arrow, 1962). In this study, we explore the theoretical underpinnings of the innovation investment decision, existing problems in financing of innovations as well as the main financial instruments and public policy options in this sphere.

It is widely recognized that R&D and innovation activities require significant capital investments. Thus, the crucial prerequisite of technological change and innovation, is the availability of financial capital, which in turn depends on the organization and efficiency of financial and capital markets (Pérez, 2002). Generally, the following sources for private financing innovation can be distinguished (UNCTAD, 2013): *Personal funds; Retained earnings; Business*

angel financing; Venture capital; Commercial bank loans; Stock exchanges; Bonds; Value chain financing; Microcredit; Crowdfunding.

Since the seminal work of Schumpeter (1942) it is commonly acknowledged in the economic literature that there are substantial issues in private financing of R&D and innovations under perfect market competition conditions (Nelson, 1959; Arrow, 1962). The main reason of these issues is that the output of investments in R&D and innovations is the knowledge, which is nonrival. To say distinctly, the use of new knowledge by the inventor does not exclude the possibility of its usage by other firms, and thus the inventor cannot appropriate solely the returns on the investments in the new knowledge. Thus, firms will have less stimulus to invest in R&D and innovation, causing undersupply of relevant investments. For instance, Arrow (1962, p. 619) expects that "...a free enterprise economy to underinvest in invention and research (as compared with an ideal) because it is risky, because the product can be appropriated only to a limited extent, and because of increasing returns in use....To the extent that a firm succeeds in engrossing the economic value of its inventive activity, there will be an underutilization of that information as compared with an ideal allocation." Klette et al. (2000), based on the review of a number of micro-econometric studies, reveal that social rate of return for public investments in R&D is higher than private benefits of inventors, and that generally, public investments in R&D can mitigate these market imperfections.

Another problem with financing of innovations occurs when inventor and finance provider are different economic agents (Arrow, 1962). In this case the gap between the private rate of return and the cost of capital can cause the underinvestment in R&D and innovations. Hall and Lerner (2010) explore the "funding gap" for investment innovation with the focus on financial market reasons for underinvestment that occur even under the absence of externality-induced underinvestment. The authors find that small and new innovative firms face high costs of capital and that venture capital can only partly mitigate these costs. The same time the study reports mixed evidence for high costs of R&D capital for large firms, which prefer internal funds for financing R&D investments. The authors suggest that venture capital has only limited ability to solve the funding gap problem, and that this problem is especially acute in countries with underdeveloped public equity markets for venture capital.

According to above arguments, two major impeding factors that create obstacles for the financing of R&D and innovations can be summarized as follows:

- The first obstacle is caused by market imperfection or positive spillover effect of innovation, which limits appropriability of the new knowledge by entrepreneurs and makes their private profits lower than the social returns from innovation. This factor leads to underinvestment in R&D just due to distorted incentive structure and does not depend on the access to finance and development of capital markets.

- On the contrary, the second impeding factor is related to the accessibility of finance and development of capital markets which reflects the availability of financial resources needed for R&D investments and has no relation to positive externality of innovation. According to Peneder (2008), the 'financing gap' can be caused by capital market imperfections resulting from two factors. The first one is the *adverse selection* or asymmetry of information between entrepreneur and investor. While the second one is *moral hazard* issue, which represents an incentive problem, when entrepreneur has stimulus to take advantage at the cost of investor.

Each of innovation investment impeding factors requires different type of public policy intervention. Peneder (2008) elaborates a policy mind map for financing of innovations. This map links the problem of private underinvestment in R&D and innovation with its causes and rationales, aims and targets, critical constraints, and the main finance-related instruments of innovation policy. Such a policy mind map clearly defines public policy priorities and enhances coordination and effectiveness of policy-making efforts for promoting investments in innovation. According to the policy mind map, the main objective of the public policy is to remove these obstacles through ensuring incentives for innovation investments and providing necessary financial resources (Peneder, 2008). These objectives can be attained by employment of both *direct* and *indirect* instruments of public policy.

The *direct funding* as an instrument of public policy provides more flexibility for government in ensuring targeted stimulus for entrepreneurs to invest in innovation. Especially, such remedies can be applied for supporting projects with high spillovers, or stimulating SME and start-ups (Peneder, 2008). Generally, policy-making and academic literature acknowledges the following types of the public direct financing instruments (UNCTAD, 2013):

- *Seed financing* – used at the initial phases of R&D and innovation process, and focused on the identifying the commercial feasibility (both technical and marketing) of new project or idea.
- *Co-investment funds* – is an instrument at a disposal of government that provides co-financing for private seed capital and venture capital financing.
- *Innovation or technology funds* – provide direct financing (through grants both on competitive and noncompetitive basis) for enterprise R&D and innovative activities, often at the early stages. These funds are usually established by government but can be co-financed by international organizations and private sector. Government can use these funds as an instrument for promoting technology development and innovation in selected industries according to national industrial policy priorities.
- *Development banks* - are usually established with the aim of providing finances and subsidies for industries and activities having highest priority for the country's economic development.
- *Innovation prizes* – takes form of a cash reward for a person or firm for the most useful innovation in a certain field or for solving a specific technical challenge.
- *International development assistance* can supplement public direct financing of innovative activities through providing funds for the development of technologies and innovations in catching-up economies. A good example of international donor that supports innovation and technology development worldwide is the World Bank Group's International Finance Corporation.

The indirect instruments of public policy usually employ fiscal incentives for R&D and innovation investments that can take the following forms (Klette et al., 2000; Peneder, 2008; UNCTAD, 2013):

- *Tax incentives* - provide stimulus for technology development and innovation, with the aim to encourage R&D by allowing R&D spending to be deducted from tax liabilities, usually up to some maximum percentage of total tax liabilities. Besides tax deductions, fiscal incentives may assume *tax allowances* – which offer firms the opportunity to deduct an additional percentage of expenditures on innovation from their tax base; *tax credits* – which allow firms to deduct a certain percentage of the targeted expenditures directly from their tax liabilities; the *innovation premium*, paid to companies which have not earned a positive taxable income; *alternative tax base* - where an R&D rebate can be deducted from the employer's part of the wage tax and social security contribution of R&D-related personnel.
- *Public loan guarantees* - this is a loan guarantee scheme provided by government with the aim to offset the risk aversion of banks in relation to SME loans. They achieve this by guaranteeing loans for selected SMEs seen as having good potential or those operating in specific industries or activities considered strategically important for development in the country.
- The *stimulation/simulation of capital markets through regulatory reforms and equity programmes*- which implies stimulation risk capital markets through regulatory reforms, for instance, by revising restrictions on institutional investors (such as pension funds, etc.); or simulation of the capital market by substituting private investors with public newly launched equity programmes.

In addition to direct and indirect public policy instruments, government may undertake publicly funded R&D at public research institutes and universities or provide other non-financial support measures (e.g. provision of necessary infrastructure, transfer of knowledge; guaranteed markets for the innovative products).

References

1. Arrow K.J. (1962). Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention. In: Richard R. Nelson, ed. *The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors*. National Bureau of Economic Research. Special Conference Series Vol. 13. Princeton, NJ: Princeton University Press.
2. Berulava, G., & Gogokhia, T. (2016). On the role of in-house R&D and external knowledge acquisition in firm's choice for innovation strategy: Evidence from transition economies. *Moambe, Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 10 (3), 150-158.
3. Gogokhia, T. & Berulava, G. (2020). "Business environment reforms, innovation and firm productivity in transition economies." *Eurasian Bus Rev.* <https://doi.org/10.1007/s40821-020-00167-5>
4. Hall B and Learner J (2010). The Financing of R&D and Innovation. In: Hall BH and Rosenberg N, eds. *Handbook of the Economics of Innovation*. Elsevier. Amsterdam: 610–638.
5. Klette T.J., Moen J. and Griliches Z. (2000). "Do Subsidies to Commercial R&D Reduce Market failures? Microeconomic Evaluation Studies." *Research policy*, 29, pp. 471-495.
6. Nelson, R.R. (1959). "The simple economics of basic scientific research." *Journal of Political Economy* 49, pp. 297–306.
7. Peneder M. (2008). "The problem of private under-investment in innovation: A policy mind map." *Technovation*, 28, pp. 518-530.
8. Pérez C (2002). *Technological Revolutions and Financial Capital: the Dynamics of Bubbles and Golden Ages*. Edward Elgar Publishing. Cheltenham, United Kingdom
9. Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. Harper and Row (reprinted 1960), New York.
10. UNCTAD (2011). *Science, Technology and Innovation Policy Review of Peru*. United Nations. New York and Geneva.
11. UNCTAD (2013). "Investing in innovation for development." Trade and Development Board Investment, Enterprise and Development Commission, Fifth session, Geneva, 29 April–3 May 2013. Available at: <https://www.pmo-bc.com/storage/app/uploads/public/5ce/795/dba/5ce795dba596c190438918.pdf>. Accessed 20 June 2020.

თამარი ბარბაქაძე

სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ფინანსური ინსტრუმენტები საქართველოში

ანოტაცია. ნაშრომში განხილულია სახელმწიფო საშინაო ვალი, როგორც ფისკალური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი და მისი ფინანსური ინსტრუმენტი. 2020 წელს მსოფლიოში არსებული პანდემიიდან გამომდინარე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა საბიუჯეტო სახსრების მოზიდვა, როგორც ქვეყნის შიგნით ასევე გარე წყაროებიდან.

საკვანძო სიტყვები: ფისკალური მდგრადობა, სახელმწიფო ვალის მართვა, საშინაო ვალის პორტფელი.

შესავალი

სახელმწიფოს ფისკალური მდგრადობის უზრუნველყოფისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფო ვალის კომპონენტები. მისი ეფექტიანად მართვის პირობებში, მოზიდული სახსრები ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის მასტიმულირებელი

ფაქტორია, ხოლო არაეფექტიანი მართვის პირობებში ქვეყანა შესაძლოა ეკონომიკური ზრდის ნაცვლად კრიზისამდე მივიდეს.

ფისკალური პოლიტიკისა და სახელმწიფო ვალის მდგრადობა არის ორი ურთიერთდაკავშირებული კონცეფცია, რომლის ანალიზი საჭიროებს კომპლექსურ მიდგომას. უპირველესა ყოვლისა, მნიშვნელოვანია შეფასდეს საბაზისო რისკები, რომლებიც გავლენას ახდენს სახელმწიფო ვალის ზრდაზე, იწვევს ეროვნული ვალუტის გაუფასურებას და ასევე მოიცავს იმ არასაბიუჯეტო სუბიექტებს, რომლებზეც გაიცა სახელმწიფო სესხი. ანალიზისთვის მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს:

- სახელმწიფო ვალის მთლიან შიდა პროდუქტთან თანაფარდობის დონე, ფისკალური რისკების გათვალისწინებით.

- ვალის კოეფიციენტის სტაბილიზაცია მისაღებ დონემდე.

- სახელმწიფო ვალის შემადგენლობა, რომელიც გავლენას ახდენს ვალის ტვირთზე.¹

ფინანსთა სამინისტრო 2015 წლიდან ატარებს ვალის მდგრადობის ანალიზს (DSA), რომელიც მოიცავს სხვადასხვა რისკ ფაქტორის შეფასებას და მათ გავლენას ვალის პორტფელზე. ასევე მოიცავს სხვადასხვა ფისკალური და მაკროეკონომიკური შოკების შეფასებას. ამრიგად, სახელმწიფო ვალის კომპონენტების ეფექტიან მართვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

სახელმწიფო ვალის სტრუქტურა

კანონმდებლობით 2019 წლამდე ვალი განიმარტებოდა მხოლოდ „სახელმწიფო ვალის შესახებ“ კანონით და მის საფუძველზე დათვლილი ვალის ნაშთი გამოიყენებოდა „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ ორგანული კანონით განსაზღვრული ვალის ლიმიტის გამოსათვლელად. თუმცა ვალის ლიმიტის მიზნებისათვის შემოდებულ იქნა ახალი ტერმინი – მთავრობის ვალი,² რომელიც სახელმწიფო ვალისაგან განსხვავებით არ მოიცავს ეროვნული ბანკის IMF-ის მიმართ ვალს და დამატებით მოიცავს საბიუჯეტო ორგანიზაციების ვალსა და „საჯარო და კერძო პარტნიორობის შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე აღებული ვალდებულებების მიმდინარე ღირებულებას.

სახელმწიფო ვალი შედგება საგარეო და საშინაო ვალის ნაშთისგან, ამოსავალი კრიტერიუმში კი დენომინაციის ვალუტაა. როდესაც ვალი დენომინირებულია ეროვნულ ვალუტაში მაშინ იგი კლასიფიცირდება როგორც საშინაო ვალდებულება, ხოლო საგარეო ვალი უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული ვალდებულებებია.

მაკროეკონომიკური ანალიზიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანია სახელმწიფო ვალის განხილვა მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებით, რომელიც წარმოადგენს ერთ-ერთ მთავარ ინდიკატორს. საქართველოს საკანონმდებლო დონეზე აღნიშნული ლიმიტი (სახელმწიფო ვალის ფარდობა მთლიან შიდა პროდუქტთან) განსაზღვრულია 60%-ით,³ ხოლო საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიხედვით - 50%-ით.

2020 წლის 8 თვის მონაცემებით სახელმწიფო ვალის ნაშთი აღემატება არსებულ ლიმიტებს, რაც უპირველესად დაკავშირებულია Covid-19 პანდემიისგან გამოწვეულ ნეგატიურ ეკონომიკურ ეფექტებთან საპასუხო ღონისძიებების დასაფინანსების

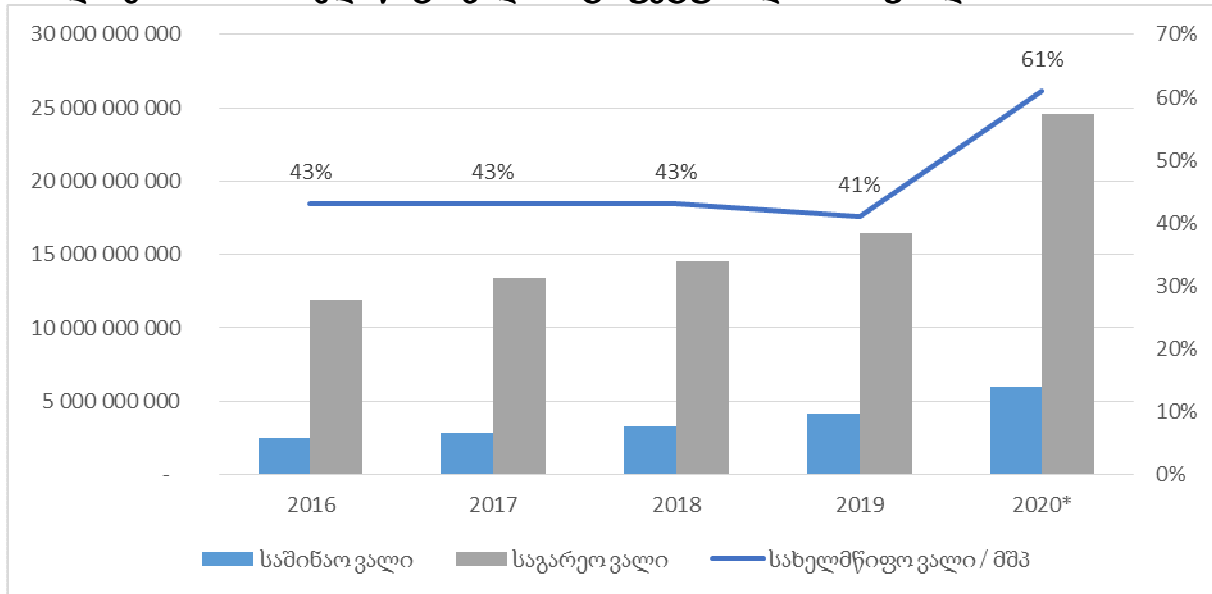
¹ “Modernizing the Framework for Fiscal Policy and Public Debt Sustainability Analysis” – IMF, 2011.

² ცვლილება „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ ორგანული“ კანონში - 14.12.2019 წ.

³ საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ - 2011წ.

საჭიროებებთან. თუმცა სახელმწიფო ვალის ამგვარი ზრდა ეროვნული ვალუტის გაუფასურების ფონზე ზრდის ვალის მომსახურების ხარჯებს და საყურადღებოა ფისკალური მდგრადობის კუთხით.

დიაგრამა N1. სახელმწიფო ვალის სტრუქტურა და მისი ფარდობა მშპ-სთან

წყარო: www.budgetmonitor.ge

რაც შეეხება საშინაო ვალს, ბოლო წლების განმავლობაში მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. 2020 წლის მონაცემების მიხედვით კი მისი წილი მთლიან სახელმწიფო ვალის პორტფელის 19%-ს შეადგენს, რაც დაახლოებით 6 მლრდ ლარია.⁴

საშინაო ვალი მიმართულია: ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსებლად, ბიუჯეტის მოკლევადიანი საკასო სხვაობის დასაფინანსებლად, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარებისთვის და წლიური საბიუჯეტო კანონით განსაზღვრული სხვა მიზნებისათვის.

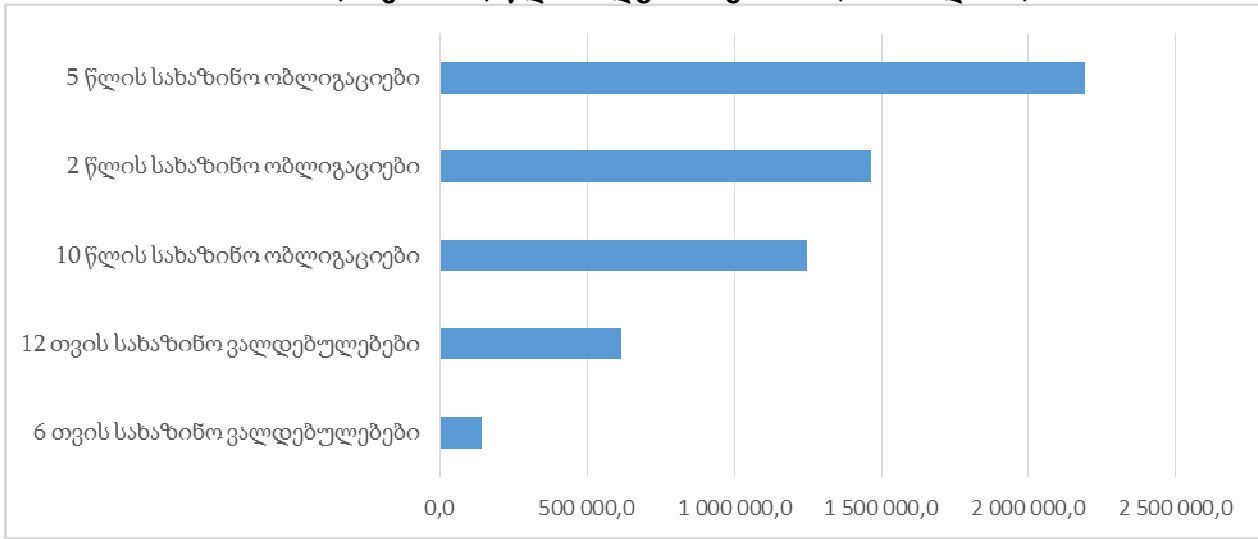
საქართველოს მთავრობამ ფასიანი ქაღალდების ემისია დაიწყო 2009 წლიდან. ფინანსთა სამინისტრო ამჟამად უშვებს 6 და 12 თვიან სახაზინო ვალდებულებებს, ასევე 2, 5 და 10 წლიან სახაზინო ობლიგაციებს. სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების გამოშვება ხდება ეროვნული ვალუტით, არამატერიალიზებული ფორმით, გაყიდვა კი აუქციონის მეშვეობით, სადაც მონაწილეობის მიღება შეუძლიათ მხოლოდ კომერციულ ბანკებს.⁵

სახელმწიფო საშინაო ვალის განხილვისას მნიშვნელოვანია ასევე ვალის სტრუქტურისა და მომსახურების ხარჯების შეფასება. 2020 წელს (ნოემბრის მდგომარეობით) სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების აუქციონის მეშვეობით განხორციელდა 5,6 მლრდ ლარის ნომინალური ღირებულების სახაზინო ვალდებულებების/ობლიგაციების ემისია, რის შედეგადაც სახელმწიფო ბიუჯეტმა მიიღო 5,6 მლრდ ლარის შემოსულობა. საშინაო ვალის პორტფელში ჭარბობს 5 წლიანი სახაზინო ობლიგაციები, შესაბამისად მის მომსახურებაზე დარიცხული პროცენტიც.

⁴ წყარო: ფინანსთა სამინისტროს ოფიციალური მონაცემები www.mof.gov.ge

⁵ წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკის ოფიციალური მონაცემები www.nbg.ge

**დიაგრამა N2. სახელმწიფო საშინაო ვალის სტრუქტურა
2020 (ნოემბრის) წლის მდგომარეობით (ათასი ლარი)**

წყარო: www.budgetmonitor.ge

საშინაო ფასიანი ქაღალდების გამოყენებას ფისკალური დეფიციტის დასაფინანსებლად შემდეგი უპირატესობები ახასიათებს:

- ეროვნულ ვალუტაში დენომინირებული ვალი ამცირებს სავალუტო რისკს, საგარეო ვალდებულებებისგან განსხვავებით დამოკიდებული არ არის სავალუტო კურსის ცვლილებაზე და კურსის მერყეობა არ ზრდის საშინაო ვალის მომსახურების ხარჯს.

- იქიდან გამომდინარე რომ საშინაო ვალის ინსტრუმენტებს ფლობენ რეზიდენტები, დაბალია ქვეყნისან კაპიტალის გადინების რისკი.

- გაზრდილი საშინაო ვალი სტიმულს აძლევს ადგილობრივი ფინანსური ბაზრების განვითარებას.

- მთავრობას შეუძლია ისეთი მექანიზმების შემუშავება, რაც შეასუსტებს საგარეო შოკების გავლენას ქვეყნის ეკონომიკაზე.

აღსანიშნავია, რომ კომერციული ბანკების მხრიდან სახელმწიფო სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებში ფულის დაბანდებას უარყოფითი მხარეებიც გააჩნია. მაგალითად:

- საჯარო სექტორის დაკრედიტებით კომერციული ბანკების მხრიდან, შესაძლოა გამოიწვიოს კერძო სექტორზე კრედიტების შემცირება. ეს განსაკუთრებით საზიანოა განვითარებადი ქვეყნებისთვის, რადგან ასეთ ქვეყნებში მათ შორის საქართველოშიც კომპანიების უმეტესობა დამოკუდებულია საბანკო კრედიტებზე.

- ბანკებისთვის ხელსაყრელია მოკლევადიანი სახაზინო ფასიანი ქაღალდების შესყიდვა, რაც თავის მხრივ ზრდის რეფინანსირების რისკს მთავრობისათვის.

დასკვნა

ფისკალური სტაბილურობის მიზნებისათვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ანალიზი, რაც გულისხმობს – შეფასდეს მთავრობის შესაძლებლობა, მოემსახუროს დაკისრებულ ვალდებულებებს საშუალო და გრძელვადიან პერიოდში.

ამასთან მნიშვნელოვანია სწორად შეფასდეს და განისაზღვროს ის საჭიროებები, რომლის დაფინანსებაც ხდება სახელმწიფო ვალის მეშვეობით. ეს შესაძლებლობას მისცემს ქვეყანას თავიდან აიცილოს ზედმეტი ვალი და მისი მომსახურების ხარჯები.

რაც შეეხება იმის შეფასებას თუ როგორი სახელმწიფო ვალის პორფელია ოპტიმალური დამოკიდებულია კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. დაბალი შემოსავლების მქონე ქვეყნებისათვის ხელმისაწვდომია გრძელვადიანი საგარეო ვალი შეღავათიანი საპროცენტო განაკვეთით. გრძელვადიანი საგარეო ვალი შეიძლება უფრო უსაფრთხოდ იყოს მიჩნეული. ამ შემთხვევაში კი საგარეო ვალი წარმოადგენს უფრო იაფი დაფინანსების წყაროს ვიდრე საშინაო ვალი, რადგან მინიმუმამდეა შემცირებული რეფინანსირების რისკი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ა. მაზმიშვილი „სახელმწიფო საშინაო ვალის ფინანსური ინსტრუმენტები“ – 2015 წ.
2. საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს „მთავრობის ვალის მდგრადობის ანალიზი 2019-2028 წლებისთვის“
3. საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ვალის შესახებ“ -1998 წ.
4. საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ - 2011წ.
5. სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის „სახელმწიფო ვალის მართვის შემდგომი რეაგირების ეფექტიანობის აუდიტის“ ანგარიში - 2020 წ.
6. Public Domestic Debt and Economic growth in low income Countries. Mimeo, Department of Economics, Oxford University – 2007.
7. “Modernizing the Framework for Fiscal Policy and Public Debt Sustainability Analysis” – IMF, 2011.
8. www.mof.ge
9. www.budgetmonitor.ge
10. www.nbg.ge
11. www.IMF.org

Tamari Barbakadze

FINANCIAL INSTRUMENTS OF PUBLIC DOMESTIC DEBT MANAGEMENT IN GEORGIA Summary

The components of public debt are particularly important for ensuring the fiscal sustainability of the state. When managed effectively, the funds raised are a stimulus to the country's economic growth, and while with inefficient management the country may reach a crisis instead of economic growth.

It is therefore important to properly assess and identify the needs that are being financed through public debt. This will enable the country to avoid excessive debt and its service costs. Determining what kind of public debt portfolio is optimal depends on the economic situation of a particular country.

კომპანიების საქმიანობისა და საგადასახადო ოპტიმიზაციის პრინციპების შესახებ

ანოტაცია. კომპანიებისთვის საგადასახადო ოპტიმიზაცია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და აქტუალური საკითხია. საგადასახადო ოპტიმიზაცია წარმოადგენს კომპანიების საგადასახადო გადახდების შემცირების მიმართულებით გატარებულ ღონისძიებებს მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში, რომელიც უკავშირდება კომპანიის საქმიანობისა და დაბეგვრის ოპტიმიზაციის ყველაზე ეფექტიანი სქემების შექმნას და შენარჩუნებას, სასაქონლო-ფულადი ნაკადების გაზრდის მიზნით.

საკვანძო სიტყვები: საგადასახადო ოპტიმიზაცია. საგადასახადო კანონმდებლობა. საგადასახადო განაკვეთები. საგადასახადო შეღავათები. სასაქონლო-ფულადი ნაკადები.

შესავალი

აქტუალობა. კომპანიებისთვის საგადასახადო ოპტიმიზაცია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და აქტუალური საკითხია. ვინაიდან, სწორედ აღნიშნული განაპირობებს, როგორც ხარჯების შემცირების შესაძლებლობას, ასევე კომპანიის საქმიანობის უსაფრთხოებას. კომპანიის მენეჯმენტის ეფექტიანობის შეფასების მნიშვნელოვანი კრიტერიუმია მათი მიერ ოპერაციების ისე დაგეგმვა და განხორციელება, რომ მიღწეულ იქნას მაქსიმალური საგადასახადო ოპტიმიზაცია.

კომპანიის ხელმძღვანელების საქმიანობის ძირითადი მიზანი მოგების მიღებაა. რადგან აქციონერების ძირითადი მიზანი არის საკუთარი ინვესტიციიდან სარგებლის მიღება, რაც გამოიხატება კომპანიის მომგებიანი საქმიანობის შედეგად დივიდენდების განაწილებაში. როგორც წესი, კომპანიას ეკისრება საგადასახადო ვალდებულებები, ხოლო ამ ვალდებულებების მინიმიზაცია კომპანიის მენეჯმენტის საქმიანობის განუყოფელი ნაწილია.

საგადასახადო ოპტიმიზაცია წარმოადგენს კომპანიების საგადასახადო გადახდების შემცირების მიმართულებით გატარებულ ღონისძიებებს მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში, რომელიც უკავშირდება კომპანიის საქმიანობისა და დაბეგვრის ოპტიმიზაციის ყველაზე ეფექტიანი სქემების შექმნას და შენარჩუნებას, სასაქონლო-ფულადი ნაკადების გაზრდის მიზნით.

კვლევის მიზანი. კვლევის მიზანს წარმოადგენს კომპანიის საქმიანობისა და საგადასახადო ოპტიმიზაციისთვის შემუშავებული ღონისძიებების შესწავლა და შეფასება სასაქონლო-ფულადი ნაკადების გაზრდის მიზნით.

კვლევის მეთოდები. ნაშრომის შესრულებისას საკვლევი თემის პრაქტიკული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, გამოყენებულ იქნა კვლევის სისტემური და ლოგიკური განზოგადების მეთოდები. ასევე გამოყენებულია ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები.

კომპანიებისთვის საგადასახადო ოპტიმიზაცია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და აქტუალური საკითხია. ვინაიდან, სწორედ აღნიშნული განაპირობებს, როგორც ხარჯების შემცირების შესაძლებლობას, ასევე კომპანიის საქმიანობის უსაფრთხოებას.

კომპანიის მენეჯმენტის ეფექტიანობის შეფასების მნიშვნელოვანი კრიტერიუმია მაქსიმალური საგადასახადო ოპტიმიზაცია.

საგადასახადო ოპტიმიზაციის მიზნით, საჭიროა კომპანიის ფინანსური სამსახურის მუშაობის ორგანიზაციული, ფუნქციონალური და სამართლებრივი უზრუნველყოფა. ამისთვის აუცილებელია სწორი საგადასახადო პოლიტიკის არჩევა, რომელიც შესაძლებლობას მისცემს კომპანიას მიიღოს მაქსიმალური მოგება რისკების მინიმიზაციის გზით. კომპანიის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის არჩევისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ კანონმდებლობით სხვადასხვა საგადასახადო სტატუსის გათვალისწინებით საგადასახადო ვალდებულებები განსხვავებულია. როგორც წესი, ვალდებულებების მინიმიზაცია კომპანიის მენეჯმენტის საქმიანობის განუყოფელი ნაწილია. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საგადასახადო ოპტიმიზაცია, განხილულ იქნას შემდეგი მიმართულებით:

- შემუშავებული სტრატეგიული გეგმის მიხედვით, რომელშიც განსაზღვრული იქნება ფინანსური და ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელების ყველაზე ეფექტური ფორმა და რომლის სწორად ორგანიზება, დადებითი შედეგის მომტანი იქნება დიდი ხნის განმავლობაში;

- გარკვეული საქმიანი ოპერაციების დაბეგვრის გაუმჯობესება. კომპანიის ხემძღვანელების მიერ დადებული ხელშეკრულებების პირობებისა და პროცედურების სხვადასხვა კომბინაციები, რომელი არის ერთჯერადი ეფექტის მქონე.

გარდა ამისა, კომპანიის საგადასახადო ოპტიმიზაცია იყოფა ორ სქემად, რომლის მიღება სურს კომპანიის ხემძღვანელს:

- გადასახადების შემცირება;
- გადასახადების გადავადება.

როგორც წესი, ოპტიმალური დაბეგვრა უფრო ეფექტური იქნება, თუ პრაქტიკულად, ეს მეთოდები შერწყმულია ერთმანეთთან.

საგადასახადო ოპტიმიზაციის პროცესი უნდა განხორციელდეს ინტეგრირებული წესით, რადგან ყურადღების გამახვილება მხოლოდ გარკვეული ოპერაციების ან გადასახადებისადმი გამოიწვევს ერთჯერად ეფექტს. უფრო მეტიც, ხშირად ხდება, რომ ერთი გადასახადის გადახდის შემცირებამ შეიძლება მნიშვნელოვნად გაზარდოს მეორე გადასახადის გადახდა.

ნებისმიერი საგადასახადო სისტემა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს კომპანიების საქმიანობაზე. კომპანიის ხელმძღვანელების საქმიანობის ძირითადი მიზანი მოგების მიღებაა. აღნიშნული განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ აქციონერების ძირითადი მიზანი არის სარგებლის მიღება, რაც გამოიხატება კომპანიის მომგებიანი საქმიანობის შედეგად დივიდენდების განაწილებაში [ბარბაქაძე ხ, 2017: 78].

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობის მიხედვით, მუდმივად მიმდინარეობს მუშაობა საგადასახადო პროცესის ოპტიმიზაციისათვის, კერძოდ, გადასახადით დაბეგვრის ობიექტის სწორად განსაზღვრის, საგადასახადო განაკვეთის შემცირებისა და საგადასახადო შეღავათების რაციონალურად გამოყენებით ზრდის მისაღწევად. საგადასახადო ოპტიმიზაცია წარმოადგენს კომპანიების საგადასახადო გადახდების შემცირების მიმართულებით გატარებულ ღონისძიებებს მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში, რომელიც უკავშირდება კომპანიის საქმიანობისა და საგადასახადო ოპტიმიზაციის ყველაზე ეფექტიანი სქემების შექმნას და შენარჩუნებას, სასაქონლო-ფულადი ნაკადების გაზრდის მიზნით. ამისათვის შედგენილია გადასახადების ოპტიმიზაციის სქემები, რომელთა ძირითადი კრიტერიუმებია:

- ეფექტურობა;

- იურიდიული მოთხოვნების დაცვა;
- საიმედოობა;
- გამოყენების უარყოფითი შედეგების აღმოფხვრა.

არსებული სქემები შეიძლება იყოს ერთნაირი ყველა კომპანიისთვის ან მკაცრად ინდივიდუალური, კერძოდ:

- საგადასახადო შეღავათების გამოყენება;
- გადავადებული გადახდის სხვადასხვა მეთოდი;
- გადასახადების გადახდის გაუქმების სამართლებრივი გზები;
- საქმიანობის განხორციელება ოფშორულ ზონებში და ა.შ.

საგადასახადო ოპტიმიზაციის სქემა წარმოადგენს რამდენიმე ბიზნესს სუბიექტს შორის ურთიერთობას, რომელიც მიზნად ისახავს ბიუჯეტში გადასახადების შემცირებას მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში. საგადასახადო ოპტიმიზაციისთვის შემუშავებული ღონისძიებების შეფასება უნდა განხორციელდეს იმ ძირითადი პრინციპების მიხედვით, რომელიც გააუმჯობესებს სასაქონლო-ფულადი ნაკადების მოძრაობას, კერძოდ:

დანახარჯების ადეკვატურობის პრინციპი. დასაწერგი სქემის ღირებულება არ უნდა აღემატებოდეს შემცირებული გადასახადების თანხის ოდენობას. ოპტიმიზაციის სქემის შექმნის, მომსახურებისა და საგადასახადო დანახარჯების თანხის დასაშვები თანაფარდობა ინდივიდუალური ხასიათისაა. ასევე, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სქემების შექმნისა და მომსახურების დანახარჯების გარდა, საჭიროა გარკვეულ ხარჯები კომპანიის ლიკვიდაციისთვის, რომელიც თავდაპირველ დაბანდებას შეიძლება მნიშვნელოვნად აღმატებოდეს.

იურიდიული შესაბამისობის პრინციპი. ოპტიმიზაციისთვის შემუშავებული სქემა, როგორც წესი, ლეგიტიმური უნდა იყოს როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო კანონმდებლობასთან მიმართებაში. იურიდიული შესაბამისობის პრინციპის არსი მდგომარეობს შემდეგში - არ მოხდეს ოპტიმიზაციის ისეთი სქემების აგება, რომლებიც ნორმატიული აქტების სადაო მუხლებს ან ხარვეზებს ეფუძნება. იმ შემთხვევაში, როდესაც კანონმდებლობის ცალკეული ნორმატიული დებულებები სადავო ან მათი გაგება შეიძლება როგორც გადასახადის გადამხდელის, ისე სახელმწიფოს სასარგებლოდ, მომავალში წარმოშობს სასამართლო გარჩევების ალბათობას. რაც შეეხება ნორმატიული აქტების ხარვეზებს, საკანონმდებლო ორგანომ ნებისმიერ დროს შეიძლება აღმოფხვრას მეწარმეებს არ მოეწონოთ. ამ შემთხვევაში, მოცემულმა დაუგეგმავმა დანახარჯებმა, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს დანახარჯების ადეკვატურობის პრინციპის დარღვევა.

კონფიდენციალობის პრინციპი. განხორციელებული ტრანზაქციების ფაქტიური დანიშნულებისა და შედეგების შესახებ ინფორმაციასთან წვდომა მაქსიმალურად შეზღუდული უნდა იყოს. პრაქტიკაში ეს ნიშნავს, რომ, ცალკეულ შემსრულებლებსა და სტრუქტურულ ერთეულებს, რომლებიც ოპტიმიზაციის სქემაში მონაწილეობენ, მთლიან სურათზე წარმოდგენა არ უნდა ჰქონდეთ, მათ მხოლოდ ლოკალური ხასიათის გარკვეული ინსტრუქციებით უნდა იხელმძღვანელონ.

ანგარიშვალდებულების პრინციპი. საგადასახადო ოპტიმიზაციის სქემის გამოყენების შედეგად სასურველი შედეგების მიღწევა დამოკიდებულია შემსრულებლისა და ყველა ეტაპის კარგად გააზრებულ კონტროლზე და მათზე ზემოქმედების რეალური ბერკეტების არსებობაზე. კონფიდენციალობის პრინციპის დაცვა თავის თავში „მაღავს“ სქემაში მონაწილე ყველა რგოლზე სრული კონტროლის დაკარგვის შესაძლებლობას. მაგალითად, თუ საკუთარი საბრუნავი სახსრების შევსების მიზნით

კომპანიის ფულადი სახსრები „ნდობით აღჭურვილი“ პირის საშუალებით შეაქვს, მას შეიძლება ერთხელაც თავისი ფულის დაბრუნება მოსთხოვონ. ასეთი სიტუაციის თავიდან აცილება შესაძლებელია, თუ წინასწარ გაფორმებული იქნება დოკუმენტები, რომლებიც მიღებული თანხის დაბრუნებას დაამტკიცებენ და ა.შ.

გადასახადების ოპტიმიზაციის უმეტესი სტრუქტურების ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენს პროცესის შიდა მონაწილეების უფლებებისა და ვალდებულებების არაფორმალური ურთიერთობები, რომლებიც გარე კონტრაგენტებთან შეთანხმების გამო წარმოიშობიან. ასეთ პირობებში უსაფრთხოების საკითხების გადაწყვეტა შეიძლება მოხდეს სახელშეკრულებო ურთიერთობების სინქრონიზაციის საფუძველზე, რომლებიც დე-ფაქტო წარმოიშობიან იმათთან მიმართებაში, რომლებიც დე-იურედ ფორმდება. მაგალითად, ოფიციალურ შეთანხმებაში შეიძლება მითითებული იყოს გარკვეული ფინანსური სანქციები, რომელთა გამოყენება მოხდება შესრულებული სამუშაოების აქტზე ხელის არმოწერის შემთხვევაში ან საქონლის მიღების შესახებ დოკუმენტების არქონის შემთხვევაში და ა.შ. იგივე შეიძლება იყოს გამოყენებული შრომითი ხელშეკრულებების დადების დროს, როდესაც გაფორმებულია სხვადასხვა ხელმოწერა გაუთქმელობის შესახებ და სხვა. ასევე მიზანშეწონილია ზოგიერთი ხელშეკრულებისა და სხვა იურიდიული დოკუმენტების ერთადერთ ეგზემპლარად გაფორმება.

ნეიტრალიტეტის პრინციპი. საგადასახადო ოპტიმიზაცია უნდა განხორციელდეს საკუთარი გადასახადების ხარჯზე და არა დამოუკიდებელი კონტრაგენტების გადარიცხვების გაზრდით, რომელსაც შეიძლება ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობის პრინციპიც ეწოდოს. ზოგიერთი საგადასახადო გადახდა აგებულია ზიარი ჭურჭლის პრინციპის მიხედვით: სახელშეკრულებო ურთიერთობების ერთი მონაწილის გადახდების ზრდა იწვევს მეორე მონაწილის გადახდების შემცირებას და პირიქით - ერთი კონტრაგენტის საგადასახადო ბაზის შემცირება იწვევს მეორე კონტრაგენტის საგადასახადო ბაზის გაზრდას (დღგ, მოგების გადასახადი). ამიტომ ყურადღასაღებია დამოუკიდებელი მიმწოდებლების და მყიდველების ინტერესებიც.

ერთ-ერთი ვარიანტი: მყიდველი მიმწოდებლის საანგარიშსწორებო ანგარიშზე აკეთებს წინასწარ გადახდას თავის ბოლო დღეს, ხოლო მიმწოდებლის ბანკი მასთან შეთანხმებით ეძებს შესაძლებლობას, რომ თანხა ანგარიშზე იმავე დღეს არ ჩაირიცხოს (მაგალითად, ფულის ანგარიშზე ჩარიცხვას აფერხებს „გარკვევამდე“ და ა.შ.). ასეთ შემთხვევაში მიმწოდებელს „დღგ-ს შესახებ“ კანონის საფუძველზე უფლება აქვს მყიდველს უარი უთხრას საგადასახადო ინვოისის გაცემაზე და იღებს გადასახადის გადახდის ერთი თვით გადავადების უფლებას. ასევე ცნობილია შემთხვევები, როდესაც მყიდველი თავის ბოლო დღეს მთელ თავის სახსრებს მიმწოდებლის ანგარიშზე ჩამოწერს, როგორც წინასწარ გადახდას, ხოლო იმ დოკუმენტების მიღების შემდეგ, რომლებიც ადასტურებენ უფლებას საკუთარი საგადასახადო ვალდებულებების შემცირებაზე, „შეცდომით“ გადარიცხული სახსრების დაბრუნებას ითხოვს. ასეთ მიზნებისთვის ზოგიერთი კომპანია სპეციალურად იღებს კრედიტს ბანკში. ყველა მსგავს სიტუაციაში საკუთარი საგადასახადო „პრობლემის“ გადაჭრა მესამე პირების ხარჯზე ხდება, რაც იწვევს, როგორც პარტნიორების მხრიდან ნდობის დაკარგვას, ისე სახელშეკრულებო ურთიერთობების გაწყვეტას, მეორე, კონტრაგენტის მიერ თავისი ვალდებულებების შესრულებაზე უარის თქმას და შემდგომ სასამართლო გარჩევებს. გადასახადების ოპტიმიზაციისას კომპანიის ხელმძღვანელს რაც უფრო კარგად ეცოდინება ბიზნეს-პარტნიორების დაბეგვრის თავისებურებები, მით უფრო მეტი შანსი იქნება, რომ საკუთარი პრობლემები ურთიერთხელსაყრელი პირობებით გადაჭრას.

დივერსიფიკაციის პრინციპი. საბიუჯეტო გადარიცხვების ოპტიმიზაცია, როგორც მატერიალური ფასეულობების მოძრაობასა და შენახვასთან დაკავშირებული ეკონომიკური საქმიანობის ერთ-ერთი სახე, შეიძლება სხვადასხვა არახელსაყრელი გარე და შიდა ფაქტორების გავლენის ქვეშ აღმოჩნდეს. ეს შეიძლება იყოს მუდმივი ცვლილებები კანონმდებლობაში, თავდაპირველ გეგმებში დაშვებული შეცდომები, და ფორს-მაჟორული გარემოებები. ამავე დროს, მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტიც, რომ კანონმდებლობაში შეტანილი ცვლილებების გამო პესიმისტური სცენარით მოვლენების განვითარების შედეგები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ნეგატიური ტრანზაქციების სიდიდიდან გამომდინარე.

ავტონომიურობის პრინციპი. საგადასახადო ოპტიმიზაციასთან დაკავშირებული ქმედებები რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა იყოს დამოკიდებული გარე მონაწილეებზე. კონფიდენციალობისა და ანგარიშვალდებულების პრინციპები ბევრ რამეში ავტონომიურობის პრინციპის წარმოებულები არიან, მაგრამ მათ გააჩნიათ გამოყენების განსაკუთრებული სფერო, რადგან კონფიდენციალობა და კონტროლს დაქვემდებარება არ არიან ავტონომიურობის ცნების სინონიმები, არამედ განიხილებიან, როგორც მისი ცალკეული კომპონენტები. პრაქტიკაში ავტონომიურობის პრინციპის უზრუნველყოფა საჭიროებს დამატებითი ხარჯების გაწევას, მაგრამ ამავე დროს უზრუნველყოფს არსებული სქემის უსაფრთხოების გაზრდას და არაკეთილსინდისიერი კონტრაგენტების მხრიდან დაუცველობის შემცირებას.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საგადასახადო ოპტიმიზაციის-თვის ღონისძიებების შემუშავება, ეფექტიანი სქემების შექმნა და შეფასება უნდა განხორციელდეს ძირითადი პრინციპების მიხედვით, რომელიც ხელს შეუწყობს სასაქონლო-ფულადი ნაკადების გაუმჯობესებას.

დასკვნა. საგადასახადო ოპტიმიზაცია წარმოადგენს კომპანიების საგადასახადო გადახდების შემცირების მიმართულებით გატარებულ ღონისძიებებს მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში, რომელიც შესაძლებლობას მისცემს კომპანიას მიიღოს მაქსიმალური მოგება. კვლევის შედეგები ხელს შეუწყობს კომპანიების საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებას და სასაქონლო-ფულადი ნაკადების გაზრდას, რომელიც ეკონომიკური შედეგების მომტანი იქნება ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

ლიტერატურის მიმოხილვა. კომპანიის საგადასახადო ოპტიმიზაციის საკითხი აქტუალური თემაა, როგორც უცხოური, ასევე ეროვნული სამეცნიერო პუბლიკაციებისა თუ ნაშრომებისათვის. სტატიის დამუშავებისას გამოყენებული ავტორების მიერ განიხილება კომპანიის საქმიანობასა და საგადასახადო ოპტიმიზაციის პრობლემებთან დაკავშირებული თეორიული და პრაქტიკული შესაძლებლობები, ასევე, მისი თანმხლები დადებითი და უარყოფითი მხარეები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარბაქაძე ხ., 2017, კომპანიის კაპიტალის სტრუქტურის ოპტიმიზაციის შესახებ. ჟ.: „ეკონომისტი“, ტომი 13, №4, გვ. 77-83
2. ბარბაქაძე ხ., 2016, კორპორაციული დაფინანსების გადაწყვეტილების შესახებ, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“ გვ., 76-79.
3. ჯეიმს ს. ვან ჰორნი; ჯონ მ. ვახოვიჩი, უმც. ფინანსური მენეჯმენტის საფუძვლები. გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“ 2009;

4. Corporate Finance, Jonathan Berk, Peter DeMarzo, International 2nd ed., Pearson/Addison Wesley, 2011

5. Бочаров В.В., Леонтьев В.Е. Корпоративные финансы. Санкт-Петербург изд., Питер. 2004.

*Khatuna Barbakadze
Nato Kakashvili*

ON THE ACTIVITIES OF COMPANIES AND THE PRINCIPLES OF TAX OPTIMIZATION Summary

Actuality. Optimization of taxation for companies is one of the most important and actual issue. While, this, in turn, provides both the opportunity to reduce costs and the safety of the company's operations. An important criterion for evaluating the effectiveness of a company's management is to plan and execute their operations in order to achieve maximum tax optimization.

The main purpose of company executives is to make a profit. This is due to the fact that the main purpose of the shareholders while they invest in the company is to receive profit from their own investment, which is reflected in the distribution of dividends as a result of the company's profitable activities. As a rule, the company is obliged to tax liabilities, while minimizing these liabilities is an integral part of the company's management activities.

Tax optimization represents implemented activities under current legislation for tax payments reduction, above mentioned is related to maintenance of the most effective schemes for optimizing company performance and taxation to increase commodity cash flow.

Research Purpose. Purpose of the research is to study and evaluate activities designed to optimize the company's operations and taxation to increase commodity cash flow.

Research Methods. The systematic, historical, and logical generalization methods of the research were used while the context of the practical significance of the research problem. Methods of scientific abstraction, analysis and synthesis are also used.

Conclusion. The findings and results of the research will help to increase the efficiency of the companies' activities and increase the commodity cash flow, which will have economic consequences for the country's economy.

Keywords: Optimization of taxation. Tax legislation. Tax rates. Tax exemptions. Commodity-cash flows.

ხათუნა ბერიშვილი

სოციალური პასუხისმგებლობა და კომპანიის გრძელვადიან შედეგებზე ორიენტირებული მიდგომები

ანოტაცია. ტერმინი „საერთაშორისო ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა“ (ბსპ) 1960-იანი წლების ბოლოსა და 70-ანი წლების დასაწყისში დამკვიდრდა. სოციალური პასუხისმგებლობა არის კონცეფცია, რომლის თანახმადაც საერთაშორისო კორპორაცია ნებაყოფლობით და შეგნებულად სცდება მოგების მიღების თავდაპირველ ფუნქციას და დადებით ზეგავლენას ახდენს მის სამუშაო, სოციალურ და ბუნებრივ გარემოზე. ამას თუ იმ ქვეყანაში ბსპ-ის განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველი სათანადოდ განვითარებული ბიზნესსექტორი და საზოგადოებრივი ცნობიერების მაღალი დონეა, ამიტომაც დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა ფართოდ არის დანერგილი და

განვითარებული. სოციალური პასუხისმგებლობა საერთაშორისო ბიზნესის აუცილებელ პირობად იქცა. ის გამოიყენება ინვესტორების მიერ კომპანიების შეფასების, შედარებითი ანალიზის წარმოებისა და საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მიღების დროს. საქართველოში ეს სოციალური ინსტიტუტი ჯერ არ არის ბოლომდე ჩამოყალიბებული, ქართულ ბიზნესს ბოლომდე არ ესმის საზოგადოებისა და ბიზნესის ურთიერთობაში მისი მნიშვნელოვანი ხასიითი.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა, გარდამავალი ქვეყნები, თავისებურებები, საქართველო, კვლევა.

I. ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის კონცეფციის ჩამოყალიბება

ბიზნესის თვალსაწიერის გაფართოებამ და საქმიანობის მასშტაბების ზრდამ, რაც გლობალიზაციის ლოგიკური შედეგია, XX საუკუნის ბოლოს წარმოშვა ტერმინი „კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა“, რომელიც არა მხოლოდ ბიზნესის, არამედ კაცობრიობის მდგრადი განვითარების საფუძველი გახდა. მოგვიანებით აღნიშნულ ტერმინს გამოუჩნდა სინონიმი - „ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა“. ეს ტერმინი წარმოებს ინგლისური სიტყვიდან business social responsibility, რომელსაც შინაარსობრივად ასევე აიგივებენ ისეთ ტერმინებთან როგორცაა: კორპორატიული ეთიკა, კორპორატიული სამოქალაქო პოზიცია, მდგრადი განვითარება და ა.შ. აქედან გამომდინარე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ტერმინის მრავალწახნაგოვანი ბუნება, მისი მრავალფეროვანი აღქმისა და ინტერპრეტირების საფუძველია. ზოგადად კომპანიის პასუხისმგებლობის კონცეფცია, საზოგადოების წინაშე, მარტივია: ის გულისხმობს, რომ კომპანია უნდა მოქმედებდეს საზოგადოებაში მიღებული ნორმების შესაბამისად. განვითარებად ქვეყნებში ხშირად სოციალური პასუხისმგებლობა ქველმოქმედებად მოიაზრება, თუმცა დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში ის გაცილებით ფართო კონცეფციას წარმოადგენს. შეიძლება ითქვას, რომ ფილანთროპია/ქველმოქმედება სოციალური პასუხისმგებლობის მოძველებული ფორმებია. ამერიკელი მეცნიერის გორდონ ფიტჩის განმარტებით: „ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა“ წარმოადგენს ბიზნესის კეთილ ნებას გადაჭრას ის პრობლემები, რომელიც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ გამოწვეულია ბიზნესის საქმიანობით“ [www.forbes.ge]. „ტერმინი ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა გამოიყენება როგორც ძალისხმევა, რომელიც სცილდება სამართლებრივი სისტემებისა და გარემოს დამცველთა ჯგუფების მოთხოვნილებათა ფარგლებს [www.investopedia.com]. ამერიკელი მეცნიერები სტივენ რობინსი და მერი კოულტერი თავის ნაშრომებში ბიზნესის სოციალურ პასუხისმგებლობას განმარტავენ როგორც კომპანიების ვალდებულებას, რომ მიღწეულ იქნას საზოგადოებისთვის სარგებლის მომტანი გრძელვადიანი მიზნები, რომლებიც დასახულია ყველა შესაბამისი საკანონმდებლო და ეკონომიკური წესების დაცვით [ს.რობინსი, მ.კოულტერი, 2004]. მსოფლიო ბანკის კვლევის ინსტიტუტის განმარტების მიხედვით, ბსპ არის კორპორაციის პოლიტიკისა და ქმედებების კომპლექსური მიმართულება, რომლებიც დაკავშირებულია კომპანიის სტეიქჰოლდერებთან, საკანონმდებლო მოთხოვნებთან, საზოგადოებრივ ნორმებთან და ღირებულებებებთან, რომელიც ითვალისწინებს სოციუმის ინტერესებს [www.worldbank.org]. როგორც ვხედავთ, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა ძალზე ფართო და მრავლის მომცველი კონცეფციაა.

დასავლეთის საზოგადოების განსაკუთრებულმა ყურადღებამ ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის საკითხებისადმი სოციალურად პასუხისმგებელი კორპორაციების ეტალონური მოდელების შექმნის აუცილებლობა გამოიწვია. კერძოდ, კ. სთაუნმა თავის წიგნში „კორპორაციის კულტურა“ [Stoun,2016] გვიჩვენა სოციალურად პასუხისმგებელი კორპორაციის სახე.

სოციალური ინტეგრაციის ევროპული კომიტეტის მიხედვით, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა გულისხმობს კომპანიების მიერ სოციალური და გარემოსდაცვითი საკითხების ნებაყოფლობით გათვალისწინებას (CDCS, 2017). ასეთი პრაქტიკა სხვა სახელებითაც გვხვდება: კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR), კორპორატიული მოქალაქეობა და კორპორატიული მდგრადობა (Berishvili, 2018). სოციალური პასუხისმგებლობა არის კონცეფცია, რომლის თანახმადაც კორპორაცია ნებაყოფლობით და შეგნებულად სცდება მოგების მიღების თავდაპირველ ფუნქციას და დადებით ზეგავლენას ახდენს მის სამუშაო, სოციალურ და ბუნებრივ გარემოზე (საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი, 2018). CSR -ის განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველი სათანადოდ განვითარებული ბიზნეს სექტორი და საზოგადოებრივი ცნობიერების მაღალი დონეა, ამიტომაც დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა ბევრად უფრო ფართოდ არის დანერგილი და განვითარებული, ხოლო ყოფილი სოციალისტური ბანაკისა და მცირე ეკონომიკის მქონე, განვითარებადი ქვეყნები, მათ შორის საქართველო საწყის ნაბიჯებს დგამენ ამ მიმართულებით [Berishvili Kh, 2018]. ფართოდ გაზიარებული შეხედულება იმის შესახებ, რომ CSR ნებაყოფლობითია, არ ეწინააღმდეგება იმ ფაქტს, რომ დასავლეთის განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის პროგრამები ხშირად დაინტერესებული სამოქალაქო საზოგადოების ზეწოლის შედეგია. ამ ქვეყნებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მთავრობის მხრიდან ბიზნესის პასუხისმგებლიანი საქმიანობის მხარდაჭერას. მაგალითად, ევროკავშირის ახლად გაწევრიანებულ და კანდიდატ ქვეყნებში ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ ქვეყნებში, რომლებშიც საბაზრო სტიმულები CSR-ის განვითარებისათვის ჯერ კიდევ სუსტია, მთავრობამ მნიშვნელოვანი როლი უნდა ითამაშოს როგორც პასუხისმგებელ ინიციატივათა მხარდაჭერის, ასევე CSR-ისათვის ხელშემწყობი გარემოს შექმნის თვალსაზრისით [CDCS, 2017].

საქართველოში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის თემა თითქმის 15 წლისაა. პირველად ის გააქტიურდა 2005 წელს, როდესაც გაიმართა შეხვედრები ქართულ არასამთავრობო ორგანიზაციებსა და ბიზნეს სექტორს შორის. ამ შეხვედრებზე მიღებული იქნა პირველი მემორანდუმი სოციალურ სფეროში თანამშრომლობის შესახებ. 2007 წელს კი საქართველოში შეიქმნა გაეროს პროგრამა “გლობალური შეთანხმების” ქართული წარმომადგენლობა “გლობალური შეთანხმება – საქართველო”. მისი წევრია 40-მდე ადგილობრივი ორგანიზაცია. პროგრამის მიზანია საქართველოში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის თემის პოპულარიზაცია და საერთაშორისო სოციალური ანგარიშების წარმოების პრაქტიკის დანერგვა. ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის პრინციპების და პრაქტიკის დანერგვა საქართველოში აუცილებელია ბიზნეს სექტორის განვითარებისთვის. ეს არის საზოგადოებასთან ეფექტიანი კომუნიკაციის, სტაბილურობის უზრუნველყოფის, მდგრადი განვითარების და ბიზნეს რეპუტაციის გამყარების დამატებითი ინსტრუმენტი. საქართველოში არც კანონი აიძულებს ბიზნესმენს ჩაერთოს სოციალურ პროექტებში და არც რამე შელავათს უწევს განხორციელებული ფილანთროპიული

საქმიანობების გამო. ჩვენს ქვეყანაში არსებობს კანონი “ფილანთროპიის, ქველმოქმედებისა და საზოგადოებრივი პარტნიორობის შესახებ”, რომელიც განსაზღვრავს ფილანთროპიული და საქველმოქმედო საქმიანობისა და საზოგადოებრივი პარტნიორობის განხორციელების სამართლებრივ საფუძვლებს, პრინციპებსა და ფორმებს, მაგრამ ის გარკვეულ ხარვეზებს შეიცავს. კერძოდ, კანონი მკაფიოდ ადგენს, თუ რა შეიძლება იყოს გადაცემული გრანტის სახით, ეს შეიძლება იყოს როგორც ფული, ასევე სხვადასხვა ტიპის საქონელი, თუმცა ჩამონათვალში არ გვხვდება მომსახურება, რაც გარკვეულ პრობლემებს ქმნის ფილანთროპიული საქმიანობის განხორციელებისას და უზღუდავს კომპანიებს იმის შესაძლებლობას, რომ მათ მიიღონ მონაწილეობა საქველმოქმედო საქმიანობაში (Shengelia., Berishvili, 2014). საქართველოში ცივილური ფორმით ბიზნესის წარმოება ისევე, როგორც სამოქალაქო საზოგადოების არსებობა, სულ ოციოდე წელს ითვლის, ამიტომ ბსპ-თან დაკავშირებით არსებული რეალობა მნიშვნელოვნად განსხვავდება დასავლეთის განვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნებისგან, სადაც ეს პროცესები გაცილებით ადრე განვითარდა (ხოფერია, 2018). სოციალისტური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას თავდაპირველად მოჰყვა ველური კაპიტალიზმი, რომლის ფარგლებშიც კომპანიებისათვის ერთადერთი მიზანი იყო მოგების მიღება ნებისმიერი საშუალებით. სერიოზული ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც ახლდა გარდამავალ პერიოდს, არახელსაყრელ პირობებს უქმნიდა კომპანიებს გრძელვადიან შედეგებზე ორიენტირებული მიდგომების დასანერგად. უცხოელი ინვესტორებიც ამ ეტაპზე, ძირითადად, მხოლოდ მოგებაზე იყვნენ ორიენტირებული მინიმალური დანახარჯების ფასად და ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ ბსპ-ის მიდგომებს (Shengelia, 2014). საქართველო მიერთებულია მრავალ საერთაშორისო შეთანხმებას, რომელიც არეგულირებს ბსპ-ს. ამ შეთანხმებებს მიეკუთვნება: გაეროს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, დეკლარაცია შრომით საქმიანობაში ძირითადი პრინციპებისა და უფლებების შესახებ, ორჰუსის კონვენცია და სხვა. ქვეყანაში არსებული კანონები გარკვეულწილად განსაზღვრავს ბსპ-ის ფარგლებს (Berishvili, 2017) .

საქართველოში ბსპ-ისადმი არსებულ მიდგომებს ასახავს შემდეგი კვლევის შედეგები:

II. ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის კვლევის მიზანი

კვლევა მიზნად ისახავდა საქართველოში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის თავისებურებების და ამ სფეროში არსებული ძირითადი პრობლემების შესწავლას. კვლევის კონკრეტულ საკითხებს წარმოადგენდა იმის დადგენა, თუ როგორ ესმით ქართული ბიზნესის წარმომადგენლებს სოციალური პასუხისმგებლობის ცნება, სოციალური პასუხისმგებლობის განხორციელების გზაზე რა ხელისშემწყობ და ხელისშემშლელ ფაქტორებს ხედავენ ისინი, რა ტიპის და რომელ სამიზნე ჯგუფზე გათვლილი სოციალური პროექტები განიხილება პრიორიტეტულად, რა მოტივები აქვს ქართულ ბიზნეს სექტორს სოციალური პროექტების დასაფინანსებლად.

III. კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის მეთოდათ შეირჩა თვისებრივი კვლევის სიღრმისეული ინტერვიუ და საკაბინეტო კვლევა. საკაბინეტო კვლევის ფარგლებში გაანალიზდა მსხვილი ბიზნეს კომპანიების 2019 წლის წლიური ანგარიში და კომპანიის ვებ გვერდზე სოციალური პროექტების შესახებ განთავსებული ინფორმაცია. სიღრმისეული კვლევის ფარგლებში

ჩატარდა ჩადრმავებული ინტერვიუები, რომლებიც ითვალისწინებდა რესპონდენტის გამოკითხვას პირისპირ, ინტერვიუს ნახევრადსტრუქტურირებული ფორმატის საშუალებით.

საკაბინეტო კვლევის ფარგლებში გაანალიზდა მსხვილი ბიზნესის კომპანიების 2019 წლის წლიური ანგარიში და კომპანიის ვებ გვერდზე სოციალურ პროექტებზე განთავსებული ინფორმაცია, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ. გამოქვეყნებული ინფორმაციით 54 კომპანია ახორციელებს სოციალურ პროექტებს კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის ფარგლებში. ბიზნესს სექტორის მიერ დაფინანსებული პრიორიტეტული მოწყვლადი ჯგუფები შემდეგნაირად გადანაწილდა : სოციალურად დაუცველი ოჯახები - 25; მზრუნველობას მოკლებული ბავშვები - 24; ხანდაზმულები -17; მრავალშვილიანი ოჯახები -16; შეზღუდული შესაძლებლობის პირები - 11; ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე პირების დაფინანსება- 6; იძულებით გადაადგილებული პირები - 4 ; ბავშვთა ჯანმრთელობა - 3; ომის ვეტერანები -1; სიმსივნური დაავადების მქონე პირები -1; აივ- ინფექციით დაავადებულები - 1 კომპანია.

IV. კვლევის შედეგები შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგი სახით:

გამოკითხული ბიზნეს სექტორის წარმომადგენლები, უპირატესობას ანიჭებენ ისეთ სამიზნე ჯგუფებს, როგორცაა სოციალურად დაუცველი ოჯახები, მზრუნველობას მოკლებული ბავშვები, ეს პრიორიტეტები აისახება მათ მიერ განხორციელებულ პროექტებში. მათი აზრით, სოციალურად დაუცველ ოჯახებს სახელმწიფო არასაკმარისად ეხმარება, ამიტომ მსხვილი ბიზნეს კომპანიები “ამ კუთხით კიდევ უნდა გააქტიურდნენ”. ბიზნესის მიერ მნიშვნელოვნად დასახელდა ასევე სხვა მოწყვლადი ჯგუფებიც, როგორცაა მარტოხელა დედები, მრავალშვილიანი ოჯახები, ქუჩაში მცხოვრები ბავშვები, ხანდაზმულები, რომლებიც ნაკლებად ხვდებიან ბიზნესის მიერ დაფინანსებული სოციალური პროექტების ბენეფიციარები და ამ მხრივ საჭიროებენ მეტ ყურადღებას. საინტერესოა, რომ ბიზნესი ამა თუ იმ სოციალური პრობლემის ან ბენეფიციარის პრიორიტეტულობას განსაზღვრავს იმის მიხედვით, თუ მისთვის პირადად რამდენად სენსიტიურია მოცემული პრობლემური თემა (მაგ. გადაუდებელი სამედიცინო დახმარება). ასევე, გამოითქვა მოსაზრება, რომ სოციალური პროექტი ბიზნეს კომპანიის რეკლამირებას ემსახურება, ამდენად, ისეთი თემები ფინანსდება, რომელიც საზოგადოებაში მოწონებულია და სტიგმასთან არაა დაკავშირებული. ამ მხრივ, ისეთი მოწყვლადი ჯგუფების დაფინანსება, როგორცაა ნარკომანები, პატიმრები, სექსუალური უმცირესობები, ეთნიკური უმცირესობები და ა.შ. ნაკლები პოპულარობით სარგებლობს. გარდა ამისა, პოლიტიკა და ბიზნესი ძალზედ გადაჯაჭვულია ერთმანეთთან. ბიზნესი აფინანსებს პოლიტიკოსების ოჯახის წევრთა საქველმოქმედო ორგანიზაციებს.

ბიზნესის ხელმძღვანელები ერთპიროვნულად ასახელებენ, რომ მთავარი მოტივატორი იმიჯზე ზრუნვაა და მხოლოდ ამის შემდეგ, ფილანთროპია. ფიქრობენ, რომ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, თავის წარმოჩენის და მომხმარებლისთვის თავის დამახსოვრების საუკეთესო საშუალებაა. ბიზნესის სფეროს წარმომადგენლების დიდი ნაწილი აღიარებს, რომ CSR-ის განხორციელების მთავარი მოტივატორია საზოგადოებაში მათი კომპანიის სოციალური სასურველობის გაზრდა.

სწორედ ამაზე მოწმობს მათ მიერ განხორციელებული ერთჯერადი სახის ღონისძიებები და არა გრძელვადიანი პროექტები.

მსხვილი კომპანიების წარმომადგენლების აზრით, ბიზნესის განსახორციელებლად ძირითადი შემაფერხებელი ფაქტორია კანონმდებლობის შეზღუდვები, ანუ შესაბამისი წამახალისებელი რეგულაციების არარსებობა და ინფორმაციის ნაკლებობა ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის განხორციელების შესაძლებლობებზე.

დასკვნა

სოციალური პასუხისმგებლობის კვლევამ გამოავლინა, რომ ამ ეტაპზე სოციალური პასუხისმგებლობა სუსტად არის განვითარებული საქართველოში. კერძო სექტორი ჩართულია სოციალურ პროექტებში, მაგრამ ძირითადად ეს პროექტები ერთჯერადი დახმარების ხასიათს ატარებს და ნაკლებად წარმოადგენს გრძელვადიან პროექტს, რომელიც სისტემურად ცდილობს სოციალური პრობლემის შემცირებას ან/და აღმოფხვრას. ამავდროულად, ბიზნესის მიერ განხორციელებული სოციალური პროექტების განხორციელების ძირითადი მოტივატორია დადებითი იმიჯის შექმნა საზოგადოებაში და საკუთარი პროდუქციის რეკლამირება. ბიზნესისთვის ძირითად პრიორიტეტს წარმოადგენს ისეთი სენსიტიური თემები, რომელიც საზოგადოებისთვის მისაღებია და იწვევს თანაგრძნობას. ეს ფაქტორი მეტად უწყობს ხელს ბიზნეს კომპანიის რეკლამირებას და მისი ცნობადობის გაზრდას საზოგადოებაში. ამ ეტაპზე, სახელმწიფოს მხრიდან არ არსებობს რაიმე ტიპის შეღავათები (წახალისება, სოციალური მეწარმეობის შესახებ კანონი და სხვ.) იმ ბიზნეს ორგანიზაციებისთვის, რომლებიც სოციალურ პროექტებს ახორციელებენ და სამწუხაროდ, ქველმოქმედებისთვის განკუთვნილი თანხები იბეგრება. ბიზნესის წარმომადგენლებს არ სურთ სოციალური პასუხისმგებლობა გახდეს იძულებითი სახელმწიფო რეგულაციებით. უმრავლესობა სოციალური პასუხისმგებლობის არსს ბიზნესის მიერ ნებაყოფლობით გამოხატულ სიკეთეში ხედავს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Berishvili Kh. (2018) Conception of corpoerative social responsibility: problems and evaluation. Batumi, BSU, p.12-28.
2. Berishvili Kh. (2017) Condradictory character of the process of liberalization and integration ofeconomic relations and influence of this process on the countries with small economi. 6th Business & Management Conference, Geneva, p. 3-10.
3. Berishvili Kh. (2017) Identification of integration processes in Conditions Economic Turbulance and Their Use in development of The Countries With Small Economi. Ecoforum Journal, Volume 6, Issue 2, pp.108-115.
4. Berishvili Kh. (2014) Possibilities for Mastering The Foreign Trade Potentials In Georgia. Georgian International Journal of Science, Technology and Medicine 6 (4), 277 .
5. Berishvili Kh. (2014) Liberalization of Economy and Possibilities of Development of Foreign Trade Potential in Georgia. Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University pp. 124-129.
6. Berishvili Kh. (2013) Globalization end Georgia's Integration Into World Economic Space. Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University pp.125-128.

7. Business For Social Responsibility Education Fund, "Guide to Engaging with NGOs", United States San Francisco , 2001, 9-10 pp.)
8. Lauer R. "Defining Social Problems: Public and Professional Perspectives" , Oxford University Press, 1976 , 122 p.
9. სოციალური ინტეგრაციის ევროპული კომიტეტი (CDCS) (2017), „სოციალური ინტეგრაციის ახალი სტრატეგია“, გამომცემელი საქართველოში ევროპის საბჭოს საინფორმაციო ბიურო გვ. 8
10. საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი (2018), „თბილისის მსხვილი ბიზნესი და კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა“ (დამოკიდებულება და არსებული გამოცდილება), თბილისი.
11. ხოფერია ლ. (2018), საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, „კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა და საჯარო სექტორის როლი“ , თბილისი.
12. მენეჯმენტი, VI გამოცემა / სტივენ რობინსი, მერი კოულტერი/ გამომცემლობა “ვილიამსი“ 2004.
13. Stoun R. Culture of corporation. London, 2016
14. Shengelia T. (2017) The role of state regulation of investment in the Georgia business development. International business in the world economic system. Universal, Tbilisi. ISBN 9789941175986.
15. Shengelia T. (2014) Business Aticophobia and the Terms For Overcoming in Georgia. Georgian International Journal of Scince, Tecnology and Medicine, Volume 6, Issue 4, Nova Science Publishers, Inc. PP. 331-337.
16. Shengelia T., Berishvili Kh. (2014). The Role of Institutional Reforms in the Improvement of the Georgian Investment Environment. Journal of Social Sciences, Volume 3, Issue 2, International Institute of Social and Economic Sciences. PP. 81-87.
17. Shengelia T., Berishvili Kh. (2014). Evaluation of the Global Position of Georgia and its Role In the Development of Business. Georgian International Journal of Scince, Tecnology and Medicine, Volume 6, Issue 1, Nova Science Publishers, Inc. PP. 57-65.
18. Shengelia T., Berishvili Kh. (2013). Globalization and Place of Georgia in International Business. Georgian International Journal of Scince, Tecnology and Medicine, Volume 5, Issue 3/4, Nova Science Publishers, Inc. PP. 229-238.
19. <http://forbes.ge/blog/33/biznesis-socialuri-pasuxismgebloba-saqarTveloSi>
20. www.investopedia.com: Corporate Social Responsibility definition - The term generally applies to efforts that go beyond what may be required by regulators or environmental protection groups.
21. <http://www.wbcsd.org/work-program/business-role/previous-work/corporate-social-responsibility.aspx><http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/crinfo>

Khatuna Berishvili

THE SOCIAL RESPONSIBILITY AND APPROACHES ORIENTED AT COMPANY'S LONG-TERM RESULTS

Summary

Research of the social responsibility revealed that at this stage the social responsibility is weakly developed in Georgia. Private sector is involved in the social projects, but mainly these projects are of one-time assistance character and less likely are of long-term, which systematically tries to reduce or/and eradicate the social problems. At the same time, main motivator for implementation of the social projects to be implemented by business is formation of positive image in the society and advertising of their own produce. Such sensitive topics are mostly a priority for business, which are acceptable for the society and cause compassion. This factor very much promotes advertising of a business company and increase of its awareness in the society. At this stage no

types of preferences (stimulation, law on social entrepreneurship, etc) exist from the state for those business organizations which implement the social projects and, unfortunately, the sums designated for charity are taxed. Business representatives do not wish the social responsibility to become forced by the state regulations. Majority sees essence of the social responsibility in kindness voluntarily expressed by business.

გიორგი ბრეგვაძე

უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში

***ანოტაცია.** ნაშრომში განხილულია უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში. გაანალიზებულია სტატისტიკური აღრიცხვის სრულყოფის საკითხები. კორონავირუსის ეპიდემიასთან დაკავშირებით შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე დასახულია სასწრაფოდ მისაღები ზომები, რათა კონტროლირებულ იქნეს უმუშევრობა.*

უმუშევრობა გლობალური პრობლემაა. მის მოგვარებას უკვე საუკუნეებია ცდილობს ცივილიზებული სამყარო, მაგრამ ჯერ კიდევ გადაუჭრელია. ბევრმა ქვეყანამ ეს პრობლემა მეტნაკლებად მოაგვარა და უმუშევრობის დონე იქ დაბალია, მაგრამ მთლად არ არის აღმოფხვრილი. საქართველოში კი უმუშევრობა უკანასკნელი 30 წლის მანძილზე ყველაზე მწვავე პრობლემაა. მის გადაჭრას ყველა დროში ყველა მთავრობა სხვადასხვა ფორმით ცდილობდა და ეხლაც ცდილობს, მაგრამ ამ მხრივ დიდი გარღვევა ნამდვილად არაა.

უმუშევრობის პრობლემების გადაწყვეტის საქმეში უმთავრესია სწორი სტატისტიკური აღრიცხვა და იმის განსაზღვრა თუ ვინ ითვლება უმუშევრად.

დღეისათვის გაეროს ყველა წევრ ქვეყანაში, და მათ შორის საქართველოშიც, უმუშევრობის სტატისტიკის საერთაშორისო მეთოლოგია გამოიყენება, რომელიც შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO – გაეროს შვილობილი ორგანიზაცია) მიერ არის შემუშავებული. საერთაშორისო მეთოლოგიებს პირველ რიგში ის დანიშნულება აქვს, რომ სხვადასხვა ქვეყნის მონაცემები შესადარისი იყოს. მაგალითად, თუ საქართველოსა და სომხეთში უმუშევრობის დონის დათვლის მეთოდოლოგია განსხვავებული იქნება, მიღებული შედეგების შედარება არ მოგვცემს საშუალებას, ვთქვათ, რომელ ქვეყანაში უფრო მაღალია უმუშევრობის დონე. გარდა ამ მიზნისა, უმუშევრობის დათვლის მეთოდოლოგიის მთავარი ამოცანაა, სწორად განაწილდეს უმუშევრობის დახმარება, არ მიიღოს დახმარება მან, ვინც რეალურად უმუშევარი არ არის და საკუთარი შრომითი შემოსავალი აქვს. აქედან გამომდინარე, უმუშევარი ადამიანის დასადგენად საკმაოდ მკაცრი კრიტერიუმებია შემუშავებული. საქართველოში უმუშევრობის დახმარება არ არის, მაგრამ, რადგან გაეროს წევრი ვართ, ვალდებული ვართ გვაქვს, რომ ჩვენც მათი მეთოდოლოგია გამოვიყენოთ. ამასთან, უმუშევრობაზე დაკვირვება გვებმარება, განვსაზღვროთ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ტენდენციები და თუ რამდენად უმჯობესდება/უარესდება სოციალური ფონი ქვეყანაში.

ახლა კი დაწვრილებით იმის შესახებ, თუ როგორ თვლის საქსტატი დასაქმება/უმუშევრობის მაჩვენებლებს. დათვლა ხდება შინამეურნეობის (ოჯახების) კვლევის გზით. გამოკვლევა მიმდინარეობს ყოველკვარტალურად, რომლის დროსაც ხორციელდება დაახლოებით 3,400 შინამეურნეობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის

წევრების გამოკითხვა, გარდა: 1. იმ პირებისა, რომლებიც არ იმყოფებიან შინამეურნეობაში 12 თვისა და მეტი პერიოდის განმავლობაში; 2. სამხედრო პირებისა, რომლებიც ცხოვრობენ ყაზარმებში 3. საპატიმროებში, ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში, მოხუცთა თავშესაფრებში, ინტერნატებსა და სხვა ინსტიტუციურ დაწესებულებებში მცხოვრები პირებისა.

ქვეყნის სპეციფიკიდან გამომდინარე, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის რეკომენდაციების გათვალისწინებით, საქართველოში ზედა ასაკობრივი ზღვარი არ არის დაწესებული, რადგან საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობა საკმაოდ მაღალია. პენსიონერიც შეიძლება უმუშევრად ჩაითვალოს.

დასაქმებულად ითვლება 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში მუშაობდა (სულ მცირე, ერთ საათს მაინც) შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგებისა და ა.შ.) მიღების მიზნით, უსასყიდლოდ ეხმარებოდა სხვა შინამეურნეობის წევრებს, ან რაიმე მიზეზით არ იმყოფებოდა სამუშაოზე, თუმცა ფორმალურად ირიცხებოდა მომუშავედ.

უმუშევრად ითვლება 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც არ მუშაობდა (ერთ საათსაც კი) გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში, ეძებდა სამუშაოს ბოლო 4 კვირაში და მზად იყო მუშაობის დასაწყებად მომავალი 2 კვირის განმავლობაში. შესაბამისად, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულები, რეპეტიტორები, კერძო ტაქსის მეპატრონეები, საცალო ვაჭრობით დაკავებული ფიზიკური პირები და ა.შ. თუ გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში ერთ საათს მაინც მუშაობდნენ შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგებისა და ა.შ.) მიღების მიზნით, საქსტატის მეთოდოლოგიის თანახმად, დასაქმებულად ითვლებიან.

ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, საქართველოში მიუხედავად პანდემიისა როგორც ცხრილიდან ჩანს უმუშევრობის დონე მცირდება. ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს რომ სტატისტიკური აღრიცხვა არასწორია.

ცხრილი 1⁶

დასაქმება და უმუშევრობა

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 I	2020 II	2020 III
სამუშაო ძალა (აქტიური მოსახლეობა), ათასი კაცი	1627.5	1629.0	1675.6	1653.8	1641.4	1605.2	1572.8	1545.2	1515.0	1526.9
დასაქმებული, ათასი კაცი	1197.8	1255.0	1308.5	1294.5	1286.9	1296.2	1295.9	1262.7	1237.6	1269.11
უმუშევარი, ათასი კაცი	429.7	374.0	367.2	359.2	354.5	309.0	276.9	282.6	277.4	259.8
უმუშევრობის დონე, პროცენტი	26.4	23.0	21.9	21.7	21.6	19.2	17.6	18.3	18.3	17.0

თუ ადამიანებს ვაიძულებთ, უხელფასოდ ან სასურველზე დაბალი ხელფასისთვის იმუშაონ – ყველას დასაქმება მოხერხდება. უმუშევრობა შრომის კომერციალიზაციამ ანუ შრომაში სასურველი ანაზღაურების (ხელფასის) მოთხოვნის თავისუფლებამ წარმოშვა. შესაბამისად, თუ ქვეყანაში არასასურველი ეკონომიკური მდგომარეობაა და საკმარისად ანაზღაურებული (ხშირ შემთხვევაში ანაზღაურება საარსებოდ საჭირო

⁶ ცხრილი შედგენილია საქართველოს ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით.

თანხასაც კი ვერ ფარავს) სამუშაო ადგილების ნაკლებობაა, ხოლო ადამიანებს თავისუფალი არჩევანის შესაძლებლობა აქვთ, მოსახლეობის ნაწილს არ უღირს დაბალი ხელფასისთვის დაქირავებულად მუშაობა და ცდილობს, სხვა ქვეყანაში იპოვოს უკეთესი სამსახური, ან სოფელში, მიწაზე მუშაობით მოიპოვოს არსებობისთვის საჭირო მინიმალური შემოსავალი (ხშირად – ნატურალური პროდუქტის სახით). საქართველოსთვის ორივე სიტუაცია დამახასიათებელია – ემიგრაცია და მიწაზე მუშაობაც. თუ ადამიანს არც მიწა აქვს და ვერც საზღვარგარეთ მიდის, ის სოციალურ ან უმუშევრობის დახმარებას იღებს. ბევრ ქვეყანაში უმუშევრობის დახმარება სოლიდურია და კონკურენციას უწევს დაბალანაზღაურებად სამსახურს.

ადამიანის მიერ საკუთარი უმუშევრობის აღქმა ხშირად არ ემთხვევა ოფიციალური სტატისტიკური მეთოდოლოგიით განსაზღვრულ უმუშევრობას. მაგალითად, ბევრი, ვისაც სასურველი სამსახური არა აქვს, მაგრამ მუშაობს, თვლის, რომ უმუშევარია. ასევე მიაჩნია, თუკი უმაღლესი განათლება აქვს და შესაფერის ადგილზე არ მუშაობს. ხშირად ადამიანი თავს მხოლოდ მაშინ აღიქვამს დასაქმებულად, თუ ხელფასი აქვს დანიშნული (დაქირავებულია). ასე გაჩნდნენ „უმუშევარი“ ტაქსის მძღოლები, საცალო ვაჭრობით დაკავებული ფიზიკური პირები, სოფლის მეურნეობაში საკუთარ მიწაზე დასაქმებულები და ა.შ. ოფიციალური სტატისტიკით კი ისინი უმუშევრებად არ ითვლებიან. ეს კი ჩვენი აზრით არ არის სწორი. ვინაიდან თუ პირი უმუშევრად არ ითვლება და დასაქმებულია ის ჩვენი კანონმდებლობით უნდა იხდიდეს საშემოსავლო გადასახადს. ხოლო თვითდასაქმებულები საშემოსავლო გადასახადს არ იხდიან. ეს კი უსამართლობაა. და ამ საკითხს საკანონმდებლო დონეზე განილვა სჭირდება.

დღეისათვის გაეროს ყველა წევრ ქვეყანაში, და მათ შორის საქართველოშიც, უმუშევრობის სტატისტიკის საერთაშორისო მეთოდოლოგია გამოიყენება, რომელიც შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO – გაეროს შვილობილი ორგანიზაცია) მიერ არის შემუშავებული. საერთაშორისო მეთოდოლოგიებს პირველ რიგში ის დანიშნულება აქვს, რომ სხვადასხვა ქვეყნის მონაცემები შესადარისი იყოს. მაგალითად, თუ საქართველოსა და სომხეთში უმუშევრობის დონის დათვლის მეთოდოლოგია განსხვავებული იქნება, მიღებული შედეგების შედარება არ მოგვეცემს საშუალებას, ვთქვათ, რომელ ქვეყანაში უფრო მაღალია უმუშევრობის დონე. გარდა ამ მიზნისა, უმუშევრობის დათვლის მეთოდოლოგიის მთავარი ამოცანაა, სწორად განაწილდეს უმუშევრობის დახმარება, არ მიიღოს დახმარება მან, ვინც რეალურად უმუშევარი არ არის და საკუთარი შრომითი შემოსავალი აქვს. აქედან გამომდინარე, უმუშევარი ადამიანის დასადგენად საკმაოდ მკაცრი კრიტერიუმებია შემუშავებული. საქართველოში უმუშევრობის დახმარება არ არის, მაგრამ, რადგან გაეროს წევრი ვართ, ვალდებული ვართ გვაქვს, რომ ჩვენც მათი მეთოდოლოგია გამოვიყენოთ. ამასთან, უმუშევრობაზე დაკვირვება გვეხმარება, განვსაზღვროთ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ტენდენციები და თუ რამდენად უმჯობესდება/უარესდება სოციალური ფონი ქვეყანაში.

ახლა კი დაწვრილებით იმის შესახებ, თუ როგორ თვლის საქსტატი დასაქმება/უმუშევრობის მაჩვენებლებს. დათვლა ხდება შინამეურნეობის (ოჯახების) კვლევის გზით. გამოკვლევა მიმდინარეობს ყოველკვარტალურად, რომლის დროსაც ხორციელდება დაახლოებით 3,400 შინამეურნეობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის წევრების გამოკითხვა, გარდა: 1. იმ პირებისა, რომლებიც არ იმყოფებიან შინამეურნეობაში 12 თვისა და მეტი პერიოდის განმავლობაში; 2. სამხედრო პირებისა, რომლებიც ცხოვრობენ ყაზარმებში 3. საპატიმროებში, ფსიქიატრიულ საავად-

მყოფობში, მოხუცთა თავშესაფრებში, ინტერნატებსა და სხვა ინსტიტუციურ დაწესებულებებში მცხოვრები პირებისა.

ჩვენს ქვეყანაში ხელისუფლებას მიაჩნია, რომ უმუშევრობის პრობლემის დაძლევის მთავარი გზა ინვესტიციების მოზიდვაშია. მაგრამ როგორც ვხედავთ უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში მაინცდამაინც დიდი ინვესტიციები საქართველოში არ განხორციელებულა და არც ისეთი საწარმოები არ აშენებულა სადაც რამდენიმე ათასი ადამიანი დასაქმდებოდა. და თუ იხსნება ასეთი ქარხნები დიდი რაოდენობით დასაქმება არ ხდება. არც ანაზღაურებაა ღირსეული.

კორონავირუსის პანდემიასთან დაკავშირებით საქართველოში უმუშევრობის პრობლემმა უფრო მწვავედ დადგა. სახელმწიფოს მუწევს მთელი რიგი ღონისძიებების გატარება ქვეყნის ეკონომიკის აღდგენისა და შესაბამისად უმუშევრობის დაძლევის მიზნით. სწორედ აღნიშნავს პროფესორი რ.აბესაძე, რომ უნდა შეიქმნას დასაქმებისა და მიგრაციის სახელმწიფო სამსახური, რომელიც შეასრულებს შრომის ბირჟის როლს. მის მოვალეობაში უნდა შევიდეს: თავი სუფალი სამუშაო ადგილების (ვაკანსიების) და უმუშევართა (პასიურ და აქტიურ) აღრიცხვა; კონსულტაციების გაწევა უმუშევართათვის სამსახურში მოწყობასთან დაკავშირებით; უმუშევრებისათვის დახმარებების გაცემა; მოქალაქეთა პროფესიული მომზადება და გადამზადება; შრომის ბაზარზე მდგომარეობის შეფასება (ეკონომიკური და არაეკონომიკური, ეკონომიკურად აქტიური და ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რაოდენობის დადგენა და ა.შ.) და სათანადო ინფორმაციის მომზადება; საქართველოში შრომით ემიგრანტთა და იმიგრანტთა აღრიცხვა, შესაბამისი ინფორმაციის მომზადება და სხვა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები
2. გ. ბრეგვაძე - უმუშევრობა და დასაქმება საქართველოში „პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო კონფერენციის თეზისები“
3. რ.აბესაძე - უმუშევრობა და მისი მიზეზები საქართველოში. ჟურნალი ეკონომისტი #5 2009წ.

George Bregvadze

THE PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT IN GEORGIA

Summary

The paper discusses the problems of unemployment in Georgia. Issues of statistical accounting perfection are analyzed. Given the current situation with the coronavirus epidemic, urgent measures have been put in place to control unemployment.

Вероника Ивановна Булат

ЛОГИСТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ИХ ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ

Аннотация. В логистический процесс вовлечены различные здания и сооружения, ход процесса существенно зависит от степени подготовленности к нему самих движущихся и периодически накапливаемых в запасах грузов. Подготовленность работников, связанно с количеством и объемом грузов, работников, а также технологии использующие предприятия. Научно технологический прогресс увеличил объем производства, тем самым снизил из-

держки на производство. Данные свойства благоприятно сказались на фирмах, тем самым снизив цену на единицу продукции. Совокупность производительных сил, обеспечивающих прохождение грузов, лучше или хуже, но всегда как-то организована. По существу, если имеют место материальные потоки, то всегда имеет место какая-то товаропроводящая система.

Ключевые слова: логистика, микроэкономика, логистическая система, производственный процесс.

Введение

Логистика ставит и решает задачу проектирования гармоничных, согласованных материальных проводящих систем, с заданными параметрами на выходе. Отличает эти системы высокая степень согласованности входящих в них производительных сил в вопросах управления сквозными материальными потоками, что при данной работе является необходимым для дальнейшего развития.

Обсуждение

Охарактеризуем свойства логистических систем в разрезе каждого из четырех свойств, присущих любой системе.

Первое свойство: система есть целостная совокупность элементов, взаимодействующих друг с другом. Декомпозицию логистических систем на элементы можно осуществлять по-разному. На макроуровне при прохождении материального потока от одного предприятия, к другому в качестве элементов могут рассматриваться сами эти предприятия, а также связывающий их транспорт. [3] Транспорт на сегодняшний день, очень сильно развит по сравнению с двадцатым веком, появились новые типы двигателей, такие как турбо двигатели использующие, как дизельное, так и бензиновые двигатели. При помощи данных технологий увеличилась производительность двигателей внутреннего сгорания, тем самым современные двигатели потребляют меньше топлива, а также имеют больше мощности, благодаря которой увеличилась скорость доставки грузов. Так как многие продукты имеют маленький срок годности, а для доставки такого вида продукта на длинные расстояния необходима скорость. [2] То есть при, согласовании действий между предприятиями не должно возникнуть никаких проблем. Существует определенный отдел работников, которые договариваются о поставках, а также учитывают форс мажорные обстоятельства. Чтоб не было проблем между элементами, взаимодействующими между собой.

На микроуровне логистическая система (рис. 1.1) может быть представлена в виде следующих основных подсистем:

- ✓ закупка
- ✓ подсистема, которая обеспечивает поступление материального потока в логистическую систему.
- ✓ планирование и управление производством — эта подсистема принимает материальный поток от подсистемы закупок и управляет им в процессе выполнения различных технологических операций, превращающих предмет труда в продукт труда;
- ✓ сбыт
- ✓ подсистема, которая обеспечивает выбытие материального потока из логистической системы.

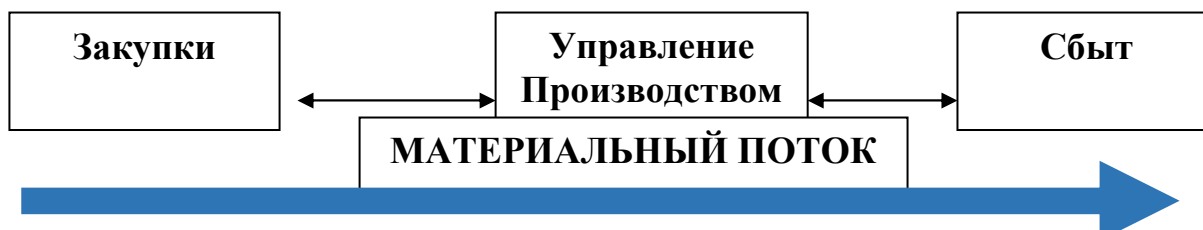

Рис. 1. Укрупненная схема микро-логистической системы

Как видим, элементы логистических систем разнокачественные, но одновременно совместимые. Совместимость обеспечивается единством цели, которой подчинено функционирование каждого из элементов логистической системы. Микро-логистические системы неоднократно связаны между собой на всех стадиях производства, так как это является неотъемлемой частью логистической системы.

Второе свойство (связи): между элементами логистической системы имеются существенные связи, которые с закономерной необходимостью определяют интегративные качества. В макро-логистических системах основу связи между элементами составляет договор. [4] В микро логистических системах элементы связаны внутрипроизводственными отношениями. Для эффективного развития предприятия необходимо придерживаться определенным правилам, от которых в значительной степени зависит деятельность предприятия таких как:

- эффективность внедрения новых технологий и техники
- усовершенствование техники
- внедрение высококачественных и высоко экологических изделий
- снижением затрат на производство и вредоносных выбросов
- совершенствованием производственной структурой
- совершенствование управлением предприятия

Третье свойство (организация): связи между элементами логистической системы определенным образом упорядочены, то есть логистическая система имеет организацию.

Связанно это с созданием специальной логистической службой, которая в свою очередь будет управлять определенными операциями, такими как договорных отношений с поставками и заканчивая другими процессами поставок, как доставкой готовой продукции.

Четвертое свойство (интегративные качества): логистическая система обладает интегративными качествами, не свойственными ни одному из элементов в отдельности. Это способность поставить нужный товар в нужное время, в нужное место, необходимого качества, с минимальными затратами, а также способность адаптироваться к изменяющимся условиям внешней среды (изменение спроса на товар или услуги, непредвиденный выход из строя технических средств и тому подобному.). Данное свойство является одним из самых сложных, так как на пути производства или доставки грузов существует большое количество подводных камней, из-за которых предприятие может потерпеть неудачу. Данные камни препятствуют корректному, плавному взаимодействию всех операции от стадии закупок до конечной стадии сбыта. Для скоропортящихся продуктов это является главным критерием, то есть скорость доставки, а также доставки в надлежащем качестве, это требует специализированного оборудования и норм хранения.

Интегративные качества логистической системы позволяют ей закупать материалы, пропускать их через свои производственные мощности и выдавать во внешнюю среду, достигая при этом заранее намеченные цели. А цели предприятий зависят от бюджета компаний, так как большие достижения требуют больших вкладов.

Логистическую систему, способную ответить на возникающий спрос быстрой поставкой нужного товара, можно сравнить с живым организмом. Мускулы этого организма — подъемно-транспортная техника, центральная нервная система — сеть компьютеров на рабочих местах участников логистического процесса, организованная в единую информационную систему. [1] Данная организация должна четко работать, а при возникновении определенных форс мажорных обстоятельств, должна своевременно решить данную проблему. По размерам этот организм может занимать территорию завода или предприятие оптовой торговли, а может охватывать регион или выходить за пределы государства. Он способен адаптироваться, приспособливаться к возмущениям внешней среды, реагировать на нее в том же темпе, в котором происходят события. Так как несоблюдение данных правил не принесет соответствующей прибыли предприятию, для дальнейшего развития организационной структуры и развитием производственных процессов.

Методологической основой сквозного управления материальным потоком является системный подход. В основе методологии системного подхода находится рассмотрение объектов как систем; системный подход означает, что каждая система является интегрированным целым даже тогда, когда состоит из отдельных подсистем. Системный подход позволяет увидеть изучаемый объект как комплекс взаимосвязанных подсистем, объединенных общей целью — раскрытием интегративных свойств, внутренних и внешних связей. То есть взаимосвязь между звеньями является сквозным, и они тесно взаимодействуют между собой, даже если данная система не является единым целым объектом, что называется системным подходом. Данную систему объединяет общая цель. Благодаря общей цели эта система тесно взаимодействует, как с внешними связями, так и с внутренними. Функционирование производится за счет сложных действий с, внешней и внутренней средой. На данном рисунке рассмотрим данную аналитику взаимодействий логистических систем предприятия.

Виды логистических систем:

1. с прямыми связями;
2. эшелонированная;
3. гибкая.

Функционирование реальных логистических систем характеризуется наличием сложных случайных связей как внутри этих систем, так и в их отношениях с окружающей средой. (Рис. 2.) В этих условиях принятие частных решений, без учета общих целей функционирования системы и предъявляемых к ней требований, может оказаться недостаточным.

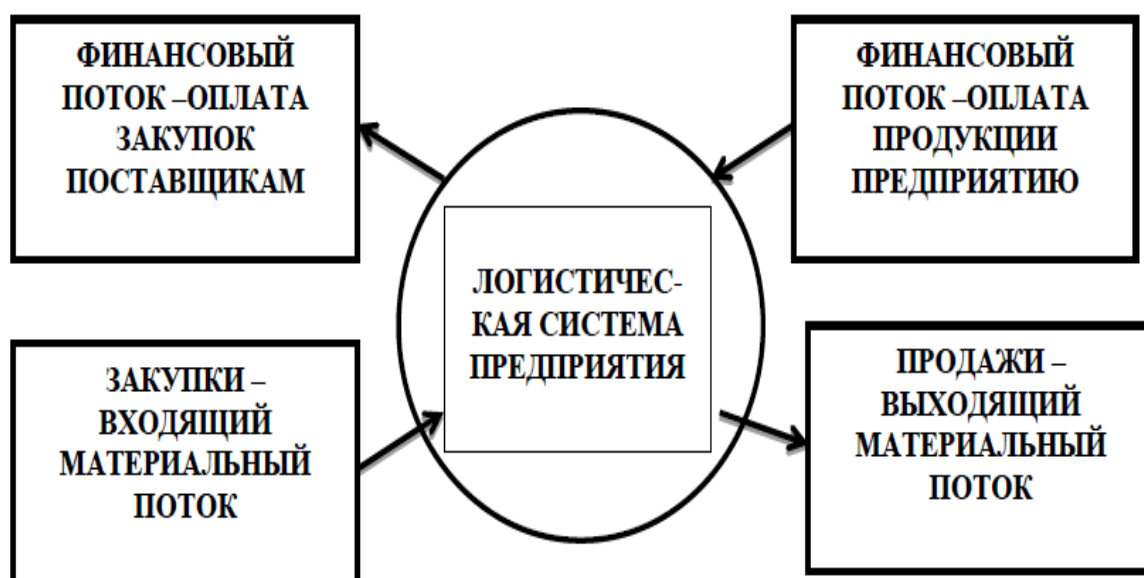

Рис. 2. Взаимосвязь логистической системы с внешней средой

Система при системном подходе формируется в несколько этапов:

- ✓ определяются и формулируются цели функционирования системы;
- ✓ на основании анализа целей функционирования системы и ограничений внешней среды определяются требования, которым должна удовлетворять система;
- ✓ на базе этих требований формируются некоторые подсистемы;
- ✓ подсистемы вводятся, обеспечивается взаимодействие, на их основе формируется система.

Подсистемой логистической системы называется выделенная в соответствии с организационной структурой совокупность элементов и звеньев логистической системы, которая позволяет решать задачи логистического администрирования системы в целом и/или управления комплексом логистических функций в отдельной сфере бизнеса компании.

Выделение функциональных подсистем напрямую связано с функциональными сферами, областями логистики и вызвано необходимостью повышения степени управляемости ло-

гистическим процессом в снабжении, закупках, производстве и распределении, дистрибуции, а также задачами логистической координации и интеграции.

Выделяются два основных комплекса подсистем: функциональный и обеспечивающий. Функциональный комплекс соответственно управляет основными логистическими функциями: транспортировкой, складированием, груз переработкой, упаковкой, запасами и так далее в снабжении, производстве и распределении. Поэтому выделяются подсистемы:

- ✓ дистрибуции,
- ✓ сбыта,
- ✓ распределения;
- ✓ поддержки производственных процессов;
- ✓ снабжения,
- ✓ управления закупками.

Обеспечивающий комплекс традиционно включает организационно-экономическую, правовую и информационно-компьютерную поддержку, экологическое и эргономическое обеспечение логистики.

Звеном логистической системы называется некоторый экономически или функционально обособленный объект, не подлежащий дальнейшей декомпозиции в рамках поставленной задачи анализа или синтеза логистической системы и выполняющий локальную целевую функцию. В качестве звеньев логистической системы могут выступать предприятия-поставщики, производственные предприятия и их подразделения, сбытовые предприятия, торговые и посреднические организации, транспортные предприятия и банки и тому подобное.

Реальными звеньями, из которых может состоять логистическая система, являются:

- ✓ различные формы собственности и организационно-правовые формы;
- ✓ различия в характере и целях функционирования;
- ✓ различия в производственной мощности, уровне концентрации производства, используемом технологическом оборудовании, потребляемых ресурсах;
- ✓ сосредоточенность технических средств и трудовых ресурсов на большой территории;
- ✓ экстерриториальность и высокая мобильность средств транспорта;
- ✓ зависимость результатов деятельности от большого числа внешних факторов и смежных звеньев;

Звенья логистической системы могут быть трех основных типов: генерирующие, преобразующие и поглощающие материальные и сопутствующие им информационные и финансовые потоки. Часто встречаются смешанные звенья логистической системы, в которых указанные три основных типа звеньев, комбинируются в различных сочетаниях. В звеньях логистической системы, материальные, информационные, финансовые, потоки могут сходитьсь. А также разветвляться, дробиться, изменять свое содержание, параметры, интенсивность и тому подобное.

Выделение звена логистической системы в большинстве случаев связано с наличием в организационной структуре управления функционально-обособленных по отношению к основным и сопутствующим потокам подразделений, а также партнеров и контрагентов в организации логистики компании. Партнеры и контрагенты образуют так называемые «три стороны» в логистике фирмы, причем компанию, которая формирует логистическую систему, иногда называют интегральной компанией или «хозяйном» логистического процесса.

Выводы

Для развития данных в системном подходе необходимо четко разделять обязанности и последовательность действий между различными этапами, на разных стадиях развития. Так как несоблюдение, некорректные действия между организациями могут повлечь за собой определенное количество ошибок, а из-за этого могут выявиться определенное количество несогласованных вопросов. Что в свою очередь может поднести к расторгу договорных со-

глашений. Взаимодействие между внутренними и внешними системами должны развиваться и неоднократно пересматриваться, на пути развития могут выявиться неопределенные вопросы и сложности, что неблагоприятным образом отразится на системах.

Использованная литература

1. Гаджинский А. М. Логистика: учебник. 20-е изд. -Москва: Дашков и К°, 2012.
2. Крылатков П. П. и др. Логистика промышленного предприятия - Екатеринбург: Изд-во Урал. 2016.
3. Шумаев В.А., Основы логистики. -Москва: Юридический институт МИИТ, 2016.
4. Левкин Г. Г. Логистика: теория и практика. Ростов-на-Дону: ФЕНИКС, 2009.

Veronica Bulat

LOGISTICS SYSTEMS IN THE ENTERPRISE AND THEIR KEY ELEMENTS

Summary

Various buildings and structures are involved in the logistic process, the course of the process significantly depends on the degree of preparedness for it of the moving and periodically accumulated cargoes themselves. The preparedness of workers, associated with the amount and volume of goods, workers, as well as the technologies used by the enterprise. Scientific and technological progress has increased the volume of production, thereby reducing production costs. These properties have had a beneficial effect on firms, thereby lowering the unit price. The aggregate of the productive forces that ensure the passage of goods, better or worse, but always somehow organized. In essence, if there are material flows, then there is always some kind of commodity distribution system.

Key words: logistics, microeconomics, logistical system, production process.

საბა ბურჯალიანი

ორგანიზაციის წარმატების მიღწევაზე ორიენტირებული ადამიანური რესურსების მართვა

ანოტაცია. სტატიაში გამოკვლეულია ორგანიზაციაში ადამიანური რესურსები სწორად მართვის პრობლემები. ორგანიზაციაში პერსონალის მართვის სამსახურს ევალება. სტატიაში ხაზგასმულია, რომ საქართველოს ორგანიზაციებში პერსონალის მართვის სამსახურები საკმაოდ სუსტია. იქ, ზოგჯერ არაპროფესიონალები მუშაობენ, რადგანაც საქართველოში პერსონალის მენეჯერების დიდი დეფიციტია, რისი მიზეზიც საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში ასეთი სპეციალობის არ არსებობაა.

სტატიაში განხილულია პერსონალის მენეჯერის ოთხი სტილი - დირექტიული, დარწმუნებითი, მონაწილეობითი, დელეგირების, ამასთან მენეჯერებს მიცემული აქვთ რჩევა თუ როდის, რა სიტუაციაში გამოიყენონ ისინი. ჩამოთვლილია ის პირობებიც, რომლებსაც თითოეული მათგანი უნდა დაეფუძნოს.

საკვანძო სიტყვები: წარმატებაზე ორიენტაცია; ადამიანური რესურსების მართვა; პერსონალის მენეჯერი; დასაქმებულთა ინტერესი.

შესავალი

ცნობილია, რომ კომპანიების საქმიანობაში ადამიანური რესურსები განსაკუთრებულ როლს თამაშობენ. მაიკლ არმსტრონგმა მას ორგანიზაციის ძირითადი

რესურსი უწოდა [Armstrong&Taylor, 2014:4]. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ნაკლები ბუნებრივი რესურსების მქონე ქვეყნისთვის. ასეთი ქვეყანაა საქართველო. თავის დროზე ასეთი იყო სინგაპურიც, რომელიც დღეს, ე. წ. „აზიის ვეფხვების“ სათავეში დგას და ყველაზე მოწინავეა აზიის ქვეყნებს შორის. მაშინაც და ახლაც, სინგაპური მხოლოდ ადამიანებზე, მათ პროდუქტულობაზე იყო დამოკიდებული [Singapore Productivity Centre, 2015]. პროდუქტულობა კი ადამიანებში მაშინ იზრდება, როდესაც მათ ზრდა-განვითარებაზე მეტი ინვესტიცია იხარჯება. ეს ინვესტიცია უნდა მოხმარდეს განათლებას, ადამიანებისთვის ცოდნის გადაცემას და მათში შემოქმედებითი უნარის (ნიჭის) გამოვლენას, ანუ საბოლოო ჯამში, ადამიანისეული კაპიტალის შექმნას

ამის კარგი პრაქტიკაა სინგაპურში. იქ, ადამიანებს დასაქმების პროცესშიც მუდმივად ასწავლიან, ანუ შრომა სიახლეების სწავლასთან არის შეხამებული. სინგაპურში დანერგილი ადამიანური რესურსების მართვის ეს პრაქტიკა ნიმუში უნდა იყოს საქართველოსთვის.

ადამიანური რესურსების მართვა ორგანიზაციაში სამ დონეზე ხორციელდება. ეს დონეებია [გოროშიძე, 2015:10]:

1. პროცესების დონე (კომუნიკაცია, მოტივაცია, კონფლიქტები, კონტროლი, მართვის ოპტიმიზება).
2. ადამიანის დონე (ინდივიდის უნარი, თვისებები, ინტერესები).
3. ორგანიზაციის დონე (ორგანიზაციის ინტერესები).

მეცნიერები ამ ჩამონათვალთან სხვადასხვა დონეს აძლევენ უპირატესობას, თუმცა, ყველა მათგანის გამოყენებას საჭიროდ თვლიან. ასევეა პრაქტიკაშიც. ზოგიერთი კომპანია პირველ დონეზე ფუკუსირდება, ზოგი მეორეზე და ა. შ. ყველა შემთხვევაში, მართვის რომელ დონესაც არ უნდა ეძლეოდეს უპირატესობა, ადამიანური რესურსების მართვას ახორციელებს პერსონალის მართვის ქვედანაყოფი. ამ სტრუქტურას მოეთხოვება ისეთი კადრით დააკომპლექტოს ორგანიზაცია და დასაქმებული პერსონალი შრომის პროცესში ისე მართოს, რომ ისინი მაქსიმალურად იყვნენ ორგანიზაციის წარმატებაზე ორიენტირებულნი. ამასთან, ეს ორიენტაცია რომ იყოს მყარი, სტაბილური და ხანგრძლივი, საკმარისი არ არის მხოლოდ დასაქმებულების ყოველდღიური შრომის პროცესში ხელმძღვანელობა და კონტროლი, საჭიროა ყველა ორგანიზაციაში ხორციელდებოდეს ადამიანური რესურსების სტრატეგიული მართვა, ანუ სდგებოდეს პერსონალის მართვის ხანგრძლივადიანი გეგმა.

ორგანიზაციის მიზნის მისაღწევად დასაქმებულთა პოტენციალის სრული რეალიზაცია, მისი არსებობა-არარსებობის საკითხია. პერსონალი ის რესურსია, რომლის შრომის უნარზე და საქმისადმი თავდადებაზე არის დამოკიდებული ორგანიზაციის წარმატება. ამიტომ საჭიროა, რომ დასაქმებულებს კომპეტენტურ ადამიანთა გუნდი ხელმძღვანელობდეს. საზღვარგარეთ მიღებულია, რომ პერსონალის მართვის სამსახურში საერთო დასაქმებულთა 1-2% მუშაობდეს [Весенин, 2015:71]. ასეთ დროს საქართველოს ორგანიზაციების პერსონალის მართვის სამსახურები, ანუ ე. წ. კადრების განყოფილებები 2-3 კაციტ არიან დაკომპლექტებული და ხშირად, ისინიც, არასპეციალისტები არიან. ამის მიზეზი ძირითადად ის არის, რომ საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლები ამზადებენ ზოგად მენეჯერებს და არ ამზადებენ ვიწრო სპეციალიზაციის მენეჯერებს. ასეთთა რიცხვშია პერსონალის მენეჯერი, სტრატეგიული მენეჯერი, ინოვაციების მენეჯერი და სხვა.

საზღვარგარეთის მსხვილ კომპანიებში პერსონალის მართვის ქვედანაყოფებში 15-მდე ბლოკებია შექმნილი (პერსონალის მოძრაობის აღრიცხვის, შრომის დაცვის, პერსონალის გადანაწილების, პერსონალის განვითარების, პერსონალის სტრატეგიის შემუშავების, პერსონალის სოციალური მომსახურების, პერსონალის მართვის სრულყოფის და სხვა). ცხადია, ფუნქციების ასეთ დიფერენციაციას სათანადო რაოდენობის სპეციალისტები სჭირდება. ამიტომ ასეთ მსხვილ კომპანიებში არა საერთო დასაქმებულთა 1-2%, არამედ 10%-იც კი მუშაობს. აშშ-ში ყოველ 150 დასაქმებულზე კადრების 10 მუშაკი მოდის, საფრანგეთში - 130 დასაქმებულზე - ერთი, იაპონიაში - 40 დასაქმებულზე - ერთი [Весенин, 2015:71].

დასაქმებულთა მართვის ეფექტიანობა პერსონალის მმართველი გუნდის ცოდნასა და გამოცდილებაზე არის დამოკიდებული. პერსონალის მენეჯერი თავის ფუნქციებს წარმატებით ასრულებს იმ შემთხვევაში, თუ დასაქმებულებზე ზემოქმედების მეთოდების ცოდნის გარდა, გააჩნია მათი ეფექტიანი გამოყენების ნიჭი. ამაში გადამწყვეტ როლს მისი ფორმალური (პროფესიული) და არაფორმალური (პიროვნული) ავტორიტეტი თამაშობს. ცნობილია, რომ ადამიანები პიროვნულ იმიჯს მეტ ყურადღებას აქცევენ, ვიდრე პროფესიულს. პიროვნული ავტორიტეტის მქონე მენეჯერის დავალებებს დასაქმებულები სიამოვნებით და სიყვარულით ასრულებენ. მათი ეს საქციელი კომპანიის წარმატებას მყარ საფუძველს უქმნის. აქედან კეთდება დასკვნა. უპირველესად საჭიროა პიროვნული იმიჯის გაუმჯობესება [ჯოლია, 2006:78].

მენეჯერის ხელმძღვანელობა დაქვემდებარებულებზე მის სტილში ვლინდება. ძირითადად გავრცელებულია მეცნიერების - ხერსის და ბლანშარის მიერ შემუშავებული დასაქმებულთა მართვის ოთხი სტილი [Дашт, 2008:587]:

1. დირექტიული სტილი (ასახავს მეტ ყურადღებას ორგანიზაციაზე, ნაკლებს დასაქმებულებზე).
2. დარწმუნებითი სტილი (ასახავს ერთდროულად მაღალ ყურადღებას ადამიანებზეც და ორგანიზაციაზეც).
3. მონაწილეობის სტილი (ასახავს ადამიანების მიმართ მაღალ, ხოლო ორგანიზაციის მიმართ დაბალ ყურადღებას).
4. უფლებამოსილებათა განაწილების სტილი (ასახავს მაღალ ყურადღებას გამორჩეულად განათლებულ სპეციალისტების მიმართ).

დასაქმებულთა მართვის ჩამოთვლილი სტილები პირდაპირ კარნახობენ პერსონალის მენეჯერებს როდის რომელი სტილი გამოიყენონ. თუ მათ კომპანიაში დასაქმებულების განათლების დონე დაბალია, მაშინ, მათ გამოადგებათ მხოლოდ დირექტიული სტილი, თუ ზომიერია - დარწმუნებითი სტილი, თუ მაღალი - მონაწილეობის სტილი, ხოლო თუ ძალიან მაღალი, მაშინ - უფლებამოსილებათა გადანაწილების ანუ დელეგირების სტილი.

ნებისმიერი ამ სტილის გამოყენებას თან უნდა ახლდეს შემდეგი სამი პირობა, რომელთა არსებობის გარეშე არცერთი ზემოთდასახელებული სტილი ორგანიზაციის წარმატების მიღწევაზე დასაქმებულთა ფოკუსირებას ვერ მოახდენს. ეს პირობებია [მართვის ახალი გეომეტრია], 2012:103-104]:

- თანამშრომლებს ყოველთვის და თანაც, ძალიან სურთ რომ ხელმძღვანელებმა აღიარონ მათი განუსაზღვრელი შესაძლებლობები, და, ამის გამო, მათ პატივს სცემდნენ;
- თანამშრომლებს სურთ, რომ მათ პირად ინტერესებს ისეთივე პატივი სცენ და ანგარიში გაუწიონ, როგორც ამას ითხოვენ მათგან ორგანიზაციის ინტერესებისთვის;

- თანამშრომლებს ასევე უნდათ, სურთ და ითხოვენ ხელმძღვანელებისგან მათ მიერ თუნდაც უმნიშვნელო, მაგრამ, გულით და მონდომებით გაკეთებული საქმის დანახვას, გამორჩევას და დაფასებას.

მაშასადამე, პერსონალის მენეჯერებმა უნდა ირწმუნონ, რომ დასაქმებულებს ორგანიზაციის წარმატებისთვის ძალიან ბევრის გაკეთება შეუძლიათ. ამისთვის საჭიროა მხოლოდ მათი პირადი ინტერესების პატივისცემა, გულით გაკეთებული საქმის დაფასება. ორგანიზაციას ეს მისცემს საშუალებას კიდევ უფრო უკეთ გამოიყენოს დასაქმებულები საკუთარი წარმატებისთვის, თან ისე, რომ დასაქმებულებიც კმაყოფილი დარჩნენ.

ქართველი მენეჯერები ხშირად ჩივიან და წუწუნებენ იმის შესახებ, რომ ჰყავთ მუდამ უკმაყოფილო კადრები, რომ მათი გულის მოგება, დაინტერესება, გახარება, მოტივირება თითქმის შეუძლებელია [მართვის ახალი გეომეტრია, 2012:59]. ისინი კითხულობენ, თუ როგორ უნდა მოექცნენ ასეთ თანამშრომლებს, რომ ისინი შემოაბრუნონ ორგანიზაციისკენ. ასეთი კადრების მართვის მეთოდი ალბათ რამდენიმეა, მაგრამ, ჩვენ მხარს ვუჭერთ შემდეგ სამს:

1. გაეზარდოთ მათ პასუხისმგებლობა, ანუ დაეკისროთ ისეთი მოვალეობები, რომლებიც მათ კომპეტენციის ზღვარზე გაიყვანს. ეს მათ გაუძლიერებთ სურვილს გაამართლონ ნდობა და შეინარჩუნონ ახალი სტატუსი.
2. გადაწყვეტილებების მიღებისას მენეჯერებმა მათაც ჰკითხოთ აზრი. ეს მათ დაანახვებს პასუხისმგებლობის სიმძიმეს და უფრო მეტად დაფიქრებულნი და მოტივირებული გახდებიან.
3. მენეჯერები მაქსიმალურად დაუახლოვდნენ მათ, ხშირად შეახსენონ მოვალეობები, არ მისცენ მოდუნების საშუალება. შეეკითხოთ, ხომ არ სჭირდებათ დახმარება და თუ ასეთი არსებობს, მაშინ აუცილებლად დაეხმარონ.

დასაბუთებია, მაგრამ ფაქტია, რომ საქართველოს კომპანიებში, ერთი-ორი გამონაკლისის გარდა, დასაქმებულთა მართვაში ასეთი მიდგომები არ შეინიშნება. ჩვენთან, პერსონალთან მუშაობას, - წერს ქართველი მეცნიერი ნ. ერიაშვილი, - როგორც წესი, გააჩნია მეორეხარისხოვანი ხასიათი. მეწარმისა და მენეჯერისათვის კომერციული სარგებლის პრიორიტეტულობასთან შედარებით.. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენთან ჯერ არ შექმნილა პერსონალის მენეჯმენტის ცივილიზებული სისტემა...“ [ერიაშვილი, სტოლიარენკო, 2014:288].

დასკვნა

საქართველოს კომპანიებში პერსონალის მართვა ძირითადად ხდება ტრადიციული (საბჭოური) მეთოდებით. პერსონალის მენეჯერებად ძირითადად ინიშნებიან არასპეციალისტები, რადგანაც ქვეყანაში პერსონალის პროფესიონალ მენეჯერებზე დიდი დეფიციტია. საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში მენეჯმენტის მიმართულებით ვიწრო სპეციალიზაციები არ არსებობს. ამის შედეგია სწორედ ის ვითარება, რომ არასპეციალისტების მიერ მართული დასაქმებული ადამიანების ნიჭი და უნარი არ არის მთლიანად გახსნილი და ცალკეული კომპანიების და, საბოლოოდ მთლიანად ქვეყნის წარმატებისთვის გამოყენებული. საჭიროა საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში დაიწყოს ვიწრო სპეციალობებით სწავლება, მ. შ. პერსონალის მენეჯმენტი სპეციალიზაციით კადრების მომზადება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Armstrong M. & Taylor S. (2014). Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice, Kogan Page.
2. Singapore Productivity Centre (2015). WGY Improve Labour Productivity in Your Company. Singapore, Retrieved from https://www.smeportal.sg/content/smeportal/en/bizguides/qualityand_standards/2015/why-improve-labour-productivity-in-your-company.html
3. გოროშიძე გ. ადამიანური რესურსების მართვის ეფექტიანი ფორმირება. GESJ:Education Science and Psychology, 2015, pp. 10-18.
4. Веснин В. Управление человеческими ресурсами, М., 2015.
5. ჯოლია გ. ბიზნეს-ეტიკეტი და მოლაპარაკების ხელოვნება, ინოვაცია, თბ., 2006.
6. Дафт Р. Менеджмент. 2008.
7. მართვის ახალი გეომეტრია. სინერჯი-ჯგუფის კრებული. თბ., 2012.
8. ერიაშვილი ნ., სტოლიარენკო ვ. მენეჯმენტის ფსიქოლოგია, თბ., 2014.

Saba Burjaliani

THE MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCES FOCUSED ON THE SUCCESS OF THE ORGANIZATION Summary

In the article: "The management of human resources focused on the success of the organization" - is an example that if the human resources in the organization are properly managed, then the organization will be successful. This function is assigned to the personnel management service in the organization. The article emphasizes that personnel management services in Georgian organizations are very weak. Mostly non-professionals work there, as there is a large shortage of staff managers in Georgia. The author considers that such specialization doesn't exist in Georgian higher education institutions.

The article discusses the four styles of personnel manager - directive, persuasive, participatory, delegating, and gives managers advice on when, in what situations, to use them. It also lists the conditions on which each of them must be based.

The author concludes that personnel managers need to believe that employees can do a lot of good for the success of the organization. All they need to do is respect their personal interests and appreciate the work they do.

Keywords: *Orientation on success; management of human resources; Personnel Manager; Employee interest.*

გონიერი მენეჯერი და სახელმწიფოებრივი აზროვნება

ანოტაცია. ნაშრომში აღნიშნულია, რომ სახელმწიფო ხელისუფლება უნდა იყოს ადამიანური რესურსებით, ცოდნით, კვალიფიციური სპეციალისტებით, გამოცდილი და პროფესიონალი ადამიანებით დაკომპლექტებული აპარატი, რომელიც უნდა იღვწოდეს საკუთარი ქვეყნისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამალგებისათვის. როცა უფლება-მოვალეობა და პასუხისმგებლობა ეკისრება გამოუცდელ დაბალ კვალიფიციურ სპეციალისტებს და პროფესიისადმი შეუთავსებელ ადამიანთა ჯგუფს, ცხადია შესრულებული სამუშაოების ხარისხი მაღალი და ეფექტური ვერ იქნება. მმართველ სტრუქტურას მოქნილი, გონივრული სტრატეგია და ხედვა სჭირდება. ასეთნაირად შერჩეული ადამიანური რესურსები დიდ სარგებლობას მოუტანს ხალხს და ქვეყანას.

აღნიშნულია, რომ ქვეყანაში მცირდება ეროვნული პროდუქციის მოცულობა და იზრდება იმპორტში ისეთი პროდუქციის ხვედრითი წილი, რაც მნიშვნელოვნად აზარალებს ქვეყნის ბიუჯეტს. ჩვენ ქვეყანას ხორბლის დეფიციტი გააჩნია, რადგან არ ვთესავთ იმდენს რაც გვჭირდება, მაშინ როცა ხორბლის მოყვანის პირობები ნამდვილად არსებობს და თავისუფლად შეგვიძლია შევქმნათ ხორბლის მარაგიც კი.

ხაზგასმულია ეფექტური სტრატეგიის აუცილებლობაზე სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის მოყვანა შენახვის სფეროში და ამით მსოფლიო ბაზარზე ქართული, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის შეთავაზებაზე.

აგრეთვე საუბარია მომავალი თაობის სწორად აღზრდის მნიშვნელობაზე, რადგანაც მიგვაჩნია ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრე არის წარმატებული და იმედის მომცემი ახალგაზრდობა, რომლებიც ნელ-ნელა იხვეწება, ვითარდება, ყალიბდება და აქედანვე ემზადება, რომ დამსახურებულად გამოცდილებისა და ღირსების საფუძველზე გახდეს ხალხის რჩეული და ღირსეულად დაიკავონ საპასუხისმგებლო თანამდებობები და ქვეყნის აღმშენებლობის დიად საქმეში აქტიური მონაწილეობა მიიღონ. აქედან გამომდინარე ხელისუფლების გადაუდებელ ამოცანად მიგვაჩნია განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმოს მომავალი თაობის აღზრდა-განათლებას. მეტი შესაძლებლობა მიეცეს მცოდნე, განათლებულ და პროფესიონალ ადამიანებს, რომლებსაც შეუძლია დიდი წარმატება მოუტანოს ქვეყანას, ამის ბრწყინვალე მაგალითია ის წვლილი, რომელიც პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელისუფლებამ და სამედიცინო პერსონალმა გასწია.

საქართველომ არსებობის მანძილზე მრავალი ომი გადაიტანა, ბევრ ქართველებს გაუძლო. მას ზურგს უმაგრებდა სახელგანთქმული მეფეები. ნიჭიერი და ჭკვიანი მხედარმთავრები, პატრიოტული სულისკვეთებით შეწირული ბრძოლისუნარიანი მეომრები. ბრძნულმა და შორსმჭვრეტელურმა პოლიტიკამ ღვთისმშობელი მარიამის წილხვედრი ქვეყანა დღემდე მოიყვანა და კიდევაც აგრძელებს ბრძოლას კეთილი მომავლისთვის.

ქართველ ხალხს იშვიათად თუ ჰქონია წყნარი და მშვიდი ცხოვრება, რომ დამოუკიდებლად ემართა თავისი საყვარელი ქვეყანა. თავდაუზოგავი ბრძოლებისა და პერმანენტული აქციების შემდეგ, 1991 წლის 9 აპრილს მოწვეულ უზენაეს საბჭოს

სესიაზე, 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმზე საქართველოს მოსახლეობის მიერ გამოხატულ ნებასა და საქართველოს დამოუკიდებლობის 1918 წლის 26 მაისის აქტის საფუძველზე, ზვიად გამსახურდიას უშუალო ხელმძღვანელობით, დაადგინეს და საქვეყნოდ გამოაცხადეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა. ეს უდავოდ დიდი მონაპოვარი იყო ჩვენი ერისთვის. ეს ეროვნული ძალების დიდი მიღწევა იყო დამოუკიდებლად ემართა დემოკრატიული საქართველო და მის ხელთ არსებული ადამიანური, ბუნებრივი თუ წიაღისეული რესურსები, ეფექტურად გამოეყენებინა ის მოსახლეობის კეთილდღეობის ამალგებისათვის. დაიწყო ქვეყნის აღორძინების პროცესი და პოზიტივი გაუჩნდა ქართველ ხალხს, რომ უფრო მრავალფეროვანი და მიმზიდველი გაეხადა საკუთარი ქვეყანა. მრავალი რეფორმებისა და ეფექტური ღონისძიებების გატარების შედეგად ქვეყანაში დემოკრატიული პრინციპების საფუძველზე მოხდა დიადი ძვრები. სახელმწიფომ დაიწყო აღმშენებლობითი საქმიანობა და ეროვნული სულისკვეთებით აღზნებულ მოქალაქეებს გაუჩნდა მეტი მოტივაცია, რომ ახლა მაინც ეშრომა თავისი ოჯახისათვის და ქვეყნის გაძლიერებისათვის.

ერის ბრწყინვალე სამომავლო გეგმები მალევე ჩამოიშალა, პერსპექტიული საკეთილდღეო საქმეებისადმი აღტკინება ხანმოკლე აღმოჩნდა. ხალხის მიერ კანონიერი გზით არჩეული ეროვნული ხელისუფლება შინაური თუ გარეული მტრების ხელშეწყობით ცეცხლითა და მახვილით დამხოვილ იქნა. ქაოსმა და განუკითხაობამ მოიცვა ქვეყანა. მძიმე დღეები დაუდგა მშვიდობის მოყვარე საქართველოს მოსახლეობას. ჩამოიშალა ქვეყნის მართვის სტრუქტურები. დაეცა საწარმოო პროცესების ტემპები. შენლდა სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოები, რამაც გამოიწვია მთლიანი შიდა პროდუქციის მოცულობის მკვეთრი შემცირება. ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ჰქონდა ადგილი მარადიურობას და ყაჩაღობას. ყოველივე ამან დიდი ზიანი მიაყენა სახელმწიფოს და მოსახლეობას. რუსთაველის გამზირზე მდებარე შენობები გადამწვარ-გადაბუგული იქნა. იგივე მეორდებოდა რეგიონებში, მაგალითად ზუგდიდის რაიონის სოფელ დარჩელის თვრამეტი მოსახლის კარ-მიდამო ცეცხლს მისცეს. ქვეყნის, მაშინ არსებული, ინფრასტრუქტურა და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა თითქმის განადგურდა, რომლის აღდგენა-განახლებას სოლიდური კაპიტალური დაბანდება ჭირდებოდა, რაც ქვეყნის ეკონომიკურ შესაძლებლობებს დიდად აღემატებოდა. მომდევნო პერიოდში ბევრი სამეცნიერო კვლევითი, საცდელი სადგურები გაუქმდა. ზოგი ხანგძლივი დროით დაიხურა, რაც ქვეყნის წინსვლაზე ნეგატიურად აისახა. როგორც სტატისტიკური მონაცემებით ირკვევა დიდი ჩამორჩენა იყო მეცნიერებისა და ბიზნესის რიგ დარგებში. ეს იმან გამოწვია რომ წლების განმავლობაში სახელმწიფო სათანადო ყურადღებას არ იჩენდა აღნიშნული დარგების განვითარების მიმართ.

მაშინდელი ხელისუფლების სათავეში არაკეთილსინდისიერი, კორუმპირებული და ამბიციებით შეპყრობილი სახელმწიფო მოხელეების ნამოღვაწარი დღესაც წითელი ზოლივით გასდევს ჩვენი ქვეყნის განვითარების ისტორიას. ამ ვითარებას ზუსტად ესადაგება შარლ დე გოლის ბრძნული გამონათქვამი: “არ შეიძლება ხელისუფლებაში დაბალი განვითარების ადამიანის დაშვება, რადგან ის ქვეყანას თავიანთ დონეზე დაიყვანს“. იმავე აზრს გამოხატავს თომას ჯეფერსონის ფრაზა: „ყველაზე რთულია დასვა საჭირო კაცი საჭირო თანამდებობაზე“.

რა არის სახელმწიფო ხელისუფლება თუ არა ადამიანური რესურსებით, ცოდნით, კვალიფიციური სპეციალისტებით გამოცდილი და პროფესიონალი ადამიანებით დაკომპლექტებული აპარატი, რომელიც უნდა იღვწოდეს საკუთარი

ქვეყნისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებისათვის. როცა უფლემამოვალეობა და პასუხისმგებლობა ეკისრება გამოუცდელ დაბალ კვალიფიციურ სპეციალისტებს და პროფესიისადმი შეუთავსებელ ადამიანთა ჯგუფს, ცხადია შესრულებული სამუშაოების ხარისხი არ შეესაბამება საჭირო სტანდარტებს.

უნდა აღინიშნოს, რომ წინა ხელისუფლებასთან შედარებით „ქართულმა ოცნებამ“ სხვა ბევრი ღონისძიებებისა და რეფორმების გატარებასთან ერთად გარკვეული ქმედითი ნაბიჯები გადადგა სოფლის მეურნეობის წინსვლის, ინფრასტრუქტურის განვითარების, ჯანმრთელობის, საყოფაცხოვრებო და მართლწესრიგის პირობების გასაუმჯობესებლად, მაგრამ ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა, რადგან ხელისუფლების მიერ განხორციელებული რეფორმები და გაკეთებულ კეთილშობილურ საქმეებზე გამოყოფილი ფინანსური რესურსები უყარათოდ და არამიზნობრივად იყო გამოყენებული.

„ქართულმა ოცნებამ“ ხელისუფლებაში ყოფნის პერიოდში ქართველი ხალხის დიდი მოლოდინის მიუხედავად ჯერ-ჯერობით ბოლომდე ვერ გაამართლა იმედები და ვერა და ვერ შეძლო ნანატრი სამართლიანობის აღდგენა.

„ქართული ოცნების“ მმართველ სტრუქტურას მოქნილი, გონივრული სტრატეგია და ხედვა სჭირდება, უარი უნდა თქვან მავნე ჩვევებზე - ნეპოტიზმის გარეშე განახორციელონ ადამიანური რესურსების შერჩევა-დანაშვნა. ასეთი პრაქტიკა ადამიანებს უბიძგებს ჩამოყალიბდნენ, როგორც მოაზროვნე და კარგი სპეციალისტები და არ ქონდეთ ამბიცია კვალიფიკაციისა და გამოცდილების გარეშე სხვადასხვა იერარქიებში დაიკავონ „ჩაწყობილი“ მაღალი თანამდებობები. ასეთნაირად შერჩეული ადამიანური რესურსები დიდ სარგებლობას მოუტანს ხალხს და ქვეყანას. ბევრი კარგია გაკეთებული, თუმცა რიგ რეგიონებში სახეზეა დანგრეული ინფრასტრუქტურა და გაპარტახებული გიგანტური საწარმოები. როგორცაა: ქუთაისის წისქვილკომბინატი, ელექტრომექანიკური ქარხანა და სხვ. დღეს ეს უნიკალური საწარმოები გაძარცვული ან ნაწილ-ნაწილ გაყიდულია ყოფილი ჩინოვნიკების ჯიბის გასასქელებლად. მათი მთლიანი ღირებულება ალბათ მილიონობით დოლარს შეადგენდა. აღნიშნულის გარდა, უამრავი ქონება განიავდა და ნიავდება დღესაც. ამ საქმეში ლომის წილი მიუძღვის ქონების პრივატიზაციის სამმართველოს, სადაც მოკალათებულია უსულგულო, უნიათო მოხელეები, რომელთაც გულთან ახლოს არ მიაქვთ პასუხისმგებლობა, რომელიც აკისრიათ ხალხის წინაშე. ასეთი ადამიანები მთელი სიმკაცრით უნდა დაისაჯონ, რადგან ახლა და მომავალში არ განადგურდეს სახალხო ქონება და მომავალმა თაობამ არ გაიმეოროს იგივე შეცდომები. ყოველივე ამის შედეგია საქმისადმი ზერელე და უპასუხისმგებლო მიდგომა, რომელიც საბოლოოდ წარმოშობს საყოველთაო უიმედობასა და ნიჰილიზმს.

დავითის, თამარის, რუსთაველის, ილიას, აკაკის, ვაჟას, ზვიადის, მერაბის და მრავალი სახელოვანი ადამიანის სამშობლოში მცხოვრები კანონმორჩილი და დისციპლინის მატარებელი ადამიანები უნდა იყვნენ, რომლებიც ერს კონსოლოდაციისკენ უბიძგებენ. მკაცრად უნდა გაკონტროლდეს კანონების ქმედუნარიანობა, რომელიც უზრუნველყოფს მართლწესრიგის, მშვიდობისა და ჰარმონიული ცხოვრების რიტმის შენარჩუნებას, თითოეული მოქალაქე ეთიკის ნორმით უნდა მოქმედებდეს და აქედან გამომდინარე განსაზღვროს თუ „რა უნდა გააკეთოს და რაზე უნდა შეიკავოს თავი“.

სახელმწიფოში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ დისციპლინის გამტკიცებას ყველგან და ყველაფერში, რომელიც ქვეყნის წინსვლის საფუძველთა საფუძველია. კანონდამრღვევი ყველა უნდა დაისაჯოს ვინც არ უნდა იყოს ეს

პიროვნება. როგორც ციკერონი აღნიშნავდა „დაუსჯელობა დანაშაულის ყველაზე დიდი წახალისებაა“.

„ქართულმა ოცნებამ“ დიდი შეცდომა დაუშვა, როცა თქვა „ნაციონალურ მოძრაობას მოვექცევით არა ისე, როგორც იმსახურებს, არამედ ისე როგორც ქართველ ხალხს და მის კულტურას ეკადრებაო. შედეგი სახეზეა კუზიანს სამარე გაასწორებს. „გერმანიამ თავის თავში ჩაკლა და მოინელა ადოლფ ჰიტლერის საზიზღარი და დამნაშავე ხროვა, რომელმაც მთელი ერი კინალამ განადგურების პირას მიიყვანა. აი ამიტომ აღორძინდა, აყვავდა, გამთლიანდა და აშენდა გერმანიის რესპუბლიკა, რომელიც თავისი ეკონომიკით, წესრიგით, კანონმდებლობითა და მეცნიერების განვითარების მხრივ ერთ-ერთი გამორჩეული ქვეყანაა მსოფლიოში.

დავით აღმშენებელზე უკეთესად არავინ იცოდა, რომ ადამიანის სარზე გასმა ქართველი ხალხის ბუნებისა და კულტურისათვის სულაც არ იყო მისაღები, მაგრამ ლიპარიტ ბაღვაშს, ასე რომ არ მოქცეოდა, ძლევამოსილ ქართულ სახელმწიფოს ვერ ააშენებდა. ყველა რანგის მენეჯერმა თუ სახელმწიფო მოხელემ უნდა იცოდეს დანაშაულის შემთხვევაში დასჯის და წახალისების რა სახე უნდა გამოიყენოს.

ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრე არის წარმატებული და იმედის მომცემი ახალგაზრდობა, რომელიც ნელ-ნელა იხვეწება, ვითარდება, ყალიბდება და აქედანვე ემზადება, რომ დამსახურებულად გამოციდელბისა და ღირსების საფუძველზე გახდეს ხალხის რჩეული და ღირსეულად დაიკავონ საპასუხისმგებლო თანამდებობები და ქვეყნის აღმშენებლობის დიად საქმეში აქტიური მონაწილეობა მიიღონ. რა უბედურება ხდება ჩვენს ქვეყანაში, როცა საზოგადოებაში დაბალია დისციპლინა, კულტურა, ადამიანები ერმთმანეთის მიმართ იჩენენ უპატივცემულობას, ბოღმა და შური ახრჩობთ. ის ავიწყდებათ რომ სიცოცხლე მარადიული არ არის, მარადიულია სიკეთე. ჩხუბითა და ყიჟინით, ძალადობრივი ხერხებით სურთ ხელისუფლების სათავეში მოსვლა. ჩვენ ეჭვი გვეპარება რომ, ასეთი ადამიანები ხალხის სამსახურში რომ ჩადგებიან, მამულიშვილურ საქმიანობას მიჰყოფენ ხელს. ხელისუფლების გადაუდებელ ამოცანად მიგვაჩნია განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმოს მომავალი თაობის აღზრდა-განათლებას. თვალში საცემია თუ როგორი ქცევა და მიმართვა ახასიათებს ახალგაზრდებს. წიგნს ჩამოშორდა ახალგაზრდობის დიდი ნაწილი. კარგია კომპიუტერის ფლობა, მისი გამოყენება, მაგრამ წიგნი მაინც არის ცოდნის მიღების ძირითადი წყარო, რომლის შედეგად ადამიანები ღებულობენ ფუნდამენტურ განათლებას. ამიტომ მომავალი თაობის ფიზიკური და სოციალური აღზრდა-ჩამოყალიბების საქმეში უნდა გამოვიყენოთ დროის ინტენსიური დატვირთვის ისეთი მეთოდი, რომ ახალგაზრდები დღე-ღამის განმავლობაში ეფექტურად იყვნენ დატვირთულნი. ამისათვის საჭიროა საცხოვრებლის ირგვლივ ან ახლოს იყოს განლაგებული სპორტული მოედნები, სადაც გაკვეთილების მომზადების შემდეგ ხალხისიანად გაატარებენ ბავშვები თავისუფალ დროს.

კვლევებმა და დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ახალგაზრდების ერთ-ერთ გამაღიზიანებელ მიზეზად მიგვაჩნია ტოტალიტატორი და ონლაინ აზარტული თამაშები, რომელიც როგორც მოზარდებში, ასევე ყველა თაობის ადამიანებში უარყოფით ემოციებს იწვევს. როგორც ცნობილია ონლაინ აზარტული თამაშები ამერიკაში აკრძალულია. ამ სენის წინააღმდეგ რუსეთიც იბრძვის. საქართველოში ეს თავის ნება-სურვილზეა მიშვებული. თუ დროზე არ მივიღეთ საგანგაშო მდგომარეობის აღსაკვეთად რადიკალური ზომები, კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდება ჩვენი ახალგაზრდობა, მომავალი თაობა. დღეს-დღეობით სამწუხაროდ გვყავს 350000 ნარკომანი და 400 000 აზარტული მოთამაშე. 2016 წელს გამოქვეყნებული კვლევების

შედეგების მიხედვით საქართველოში მოსწავლეების 41 პროცენტი თამაშობს, აქედან 23 პროცენტი ფულზე (14-15 წლის ბავშვებზეა საუბარი) და გესმით ეს რას ნიშნავს? სკოლის წინ არის გამოჭიმული რეკლამები და როგორ ფიქრობთ არ იმოქმედებს ეს ბავშვების ფსიქიკაზე? ხშირია აზარტული თამაშების გამო სუიციდის შემთხვევები ახალგაზრდებს შორის.

აზარტული თამაშების რიცხოვნობის ზრდას უთუოდ ლომის წილი მიუძღვის იმაში, რომ განქორწინების რიცხვმა თითქმის ქორწინების რიცხვს გაუსწრო, ხოლო სიკვდილიანობამ შობადობას გადააჭარბა. ჯერ-ჯერობით ამ მაჩვენებელს კლების ტენდენცია არ ეტყობა. რაღა დაგვრჩენია მცირერიცხოვან ერს? მეტი ყურადღება და დაფიქრება გვჭირდება იმისათვის, რომ შევიშუშავოთ ისეთი ეფექტური კანონები, რომელიც უფრო მიზანმიმართული იქნება მომავალი თაობის სულიერად აღზრდის საქმეში.

სამწუხაროა, რომ ქვეყანაში მცირდება ეროვნული პროდუქციის მოცულობა და იზრდება იმპორტში ისეთი პროდუქციის ხვედრითი წილი, რაც მნიშვნელოვნად აზარალებს ქვეყნის ბიუჯეტს. ჩვენ ქვეყანას ხორბლის დეფიციტი გააჩნია, რადგან არ ვთესავთ იმდენს რაც გვჭირდება, მაშინ როცა ხორბლის მოყვანის პირობები ნამდვილად არსებობს და თავისუფლად შეგვიძლია შევექმნათ ხორბლის მარაგი, რომელიც უზრუნველყოფს ჩვენი პატარა ქვეყნის მოსახლეობის გამოკვებას. რატომ უნდა ხდებოდეს ხორბლის იმპორტი, რატომ არ უნდა მოგვყავდეს ადგილზე? როცა ქართული ხორბლის ჯიშები ოდითგანვე საუკეთესოდაა მიჩნეული მთელს მსოფლიოში. რატომ უნდა იყოს ჩვენთან პური ძვირი? იმიტომ რომ არ მოგვყავს? ჩვენი აზრით ეს განპირობებულია იმით, რომ დღეს საქართველოში მხოლოდ 207 ათასი ჰექტარი მიწა იხვნება და ითესება. იმდენი პროდუქცია არ იწარმოება, რომ უზრუნველყოს მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, ამისათვის საჭიროა 800 ათას ჰექტარამდე გავზარდოთ მიწის დამუშავება. თუ არადა იზრდება იმპორტის ხვედრითი წილი, მაშინ როცა ქვეყანას გააჩნია ისეთი ბუნებრივი პირობები, რომლებიც იშვიათობას წარმოადგენს სხვა ქვეყნებისთვის. მაგალითად, ავიღოთ ჰოლანდია, ჩვენზე გაცილებით მცირე ტერიტორია აქვს, თან ნესტიანი ზღვისპირეთი, მაგრამ მსოფლიოში მეორე ექსპორტიორი ქვეყანაა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წილით. პატარა ჰოლანდიას ყოველწლიურად 100 მილიარდ ევროს ღირებულების სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია გააქვს ექსპორტზე, ანუ ჩვენზე 100-ჯერ მეტი. აგრეთვე შეგვიძლია პოლონეთის მაგალითი მოვიყვანოთ. ყველასთვის ცნობილია როგორი ისტორიული ქიშპი აქვს პოლონეთსა და რუსეთს. მიუხედავად ამისა პოლონეთი რუსეთში ყოველწლიურად 200 მილიონი დოლარის მხოლოდ ვაშლს ყიდის. წარმოიდგინეთ ჩრდილოეთ ევროპის პოლონეთის ვაშლი და შეადარეთ მას მაღალი კვებითი ღირებულების მქონე ქართლის ვაშლი. მაშინ, როცა მაღლიან საქართველოში შესაძლებელია მოვიყვანოთ მაღალი გემოვნური თვისებების მქონე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია, რომელიც გააკვირვებს მთელ მსოფლიოს.

ჩვენ, ქართველებს, მეტი ჭკუა და ეფექტური სტრატეგია, რომ გავაჩნდეს ქართული ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქცია ოქროს ფასად გაიყიდებოდა მთელს მსოფლიოში და გლეხიც წელში გაიმართებოდა, სოფელიც და მთელი ქვეყანაც. ჩვენ გავქვს შესაძლებლობა რომ სოფელში მოვიყვანოთ ისეთი სასოფლო სამეურნეო პროდუქცია, რომელიც იშვიათია მთელ მსოფლიოში, როგორცაა ჯონჯოლის და ეკალას მწნილი, რომელიც შეიძლება დელეკატესად მივიჩნიოთ და სუფრის დამამშვენებლად ჩაითვალოს. სირცხვილად უნდა აღიქვას ქართველმა კაცმა, როცა იმპორტირებულ კარტოფილს, ხახვს, ნიორს, პამიდორს, კიტრს და სხვა სახის

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციას მოიხმარს. ახალგაზრდების უმეტესობა უსაქმურად ფლანგავს ძვირფას დროს მაშინ, როცა უნდა იყოს სოფლის ბატონ-პატრონი. ერთი მტკაველი მიწა არ უნდა იყოს დაუმუშავებელი. უდავო ფაქტია, რომ პროდუქციის ექსპორტ-იმპორტი ნებისმიერ ნორმალურ საგარეო ეკონომიკური კავშირის ურთიერთობებისთვისაა დამახასიათებელი, მაგრამ გაუმართლებელია, როცა ექსპორტის თუ იმპორტის მიზანშეწონილობა ეკონომიკურად დაუსაბუთებელია. ცხადია, რომ ქვეყნის ფარგლებს გარეთ უნდა გავიტანოთ ისეთი მაღალი კონკურენტუნარიანი და შიდა ბაზარზე ჭარბი პროდუქცია, როგორცაა საქვეყნოდ ცნობილი ბრენდები: ბორჯომი, ღვინოები და მრავალი სხვა. შემოვიტანოთ ისეთი სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია, რომლის წარმოება ქვეყანაში შეუძლებელია სხვადასხვა ობიექტური თუ კლიმატური პირობების გამო, როგორცაა: ბანანი, ყავა, კაკაო და სხვა. საჭიროა და აუცილებელია, რომ ჩვენი ხალხის სამსახურში ჩავაყენოთ ჩვენს ხელთ არსებული მდიდარი პოტენციალი.

რა დასამალია, რომ ჩვენს ქვეყანაში ადამიანური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტი ძალიან დაბალია, რაც ქვეყნის წინსვლაზე უარყოფითად აისახება.

დღევანდელ ეტაპზე საქართველოში ყველაზე მწვავე და მნიშვნელოვანი პრობლემაა დემოგრაფიული მდგომარეობა, რომელიც უარყოფითად აისახება ერის მომავალზე. ამას ემატება ერთ მილიონზე მეტი ემიგრაციაში მყოფი მოსახლეობის არსებობა. მაგალითად თუ 1994 წელს ადამიანების პოპულაციის ბუნებრივი მატება იყო 6,985, ხოლო 2018 წლისათვის ეს რიცხვი 4,614-მდე ანუ 33,9%-ით შემცირდა, ხოლო ბოლო მონაცემებით აღნიშნული მაჩვენებელი უფრო დაბალ ნიშნულზეა.

ქვეყანაში უმუშევრობის მაღალი დონეა. სიზარმაცის გამო უფრო მეტი უმუშევარია, ვიდრე დასაქმებული ადამიანები და ამიტომ ცხოვრების დონე მნიშვნელოვნად დაბალია მოწინავე ქვეყნებთან შედარებით. ყველამ კარგად იცის რა მდგომარეობაა მთელ მსოფლიოში და მათ შორის ჩვენს ქვეყანაში გამძვინვარებული პანდემიის გამო, ცხოვრების ისეთი პირობები არ არის როგორც უნდა იყოს. ბევრი საწარმო დახურულია ან ძალიან შეზღუდულია, დათხოვილია უმეტესობა შრომითი რესურსებისა.

პანდემიასთან ბრძოლის პირველ ეტაპზე დაიწყეს მუშაობა ეკონომიკაზე ნეგატიური გავლენის მინიმუმამდე შესამცირებლად. 2020 წლის დასაწყისში ჩვენი ხელისუფლების სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად საქართველო გახდა პირველი ქვეყანა, რომელმაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდისგან გაზრდილი ფინანსური მხარდაჭერა მიიღო. საქართველოს დღეს ვირუსისგან თავისუფალ მწვანე ზონად მოიხსენიებენ.

ხელისუფლების ეფექტური მენეჯმენტის შედეგად ეპიდემიოლოგებისა და სამედიცინო კორპუსის წევრთა თავდაუზოგავი შრომის შედეგად ათიათასობით ადამიანი გამოჯანმრთელდა, კვლავ გრძელდება ბრძოლა საბოლოო გამარჯვებისთვის. ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებს მშრომელთა ცხოვრების ნორმალური პირობების შესანარჩუნებლად. „ქართული ოცნების“ პარტიის თავჯდომარე ბატონი ბ. ივანიშვილი აღნიშნავს - ხალხმა დაინახა კრიზისის დროს მთელი სახელისუფლებო გუნდი, თითოეული საკუთარ ადგილზე, როგორ ზრუნავდა ხალხზე, როგორ გაუძღვა საქმეს, როგორი პროფესინალიზმითა და ერთგულებით ემსახურება ხალხს და ქვეყანას.

ექსტრემალურ ვითარებაში, როდესაც რეალური საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა ადამიანების სიცოცხლე და ჯანმრთელობა, როდესაც ყველაფერი სხვა გაუფერულდა ამ

განსაცდელის წინაშე ხალხმა იგრძნო მზრუნველი ხელისუფლების ხელი და მის გარეშემო გაერთიანდა.

ამ დროს ჩვენს ქვეყანაში არსებულ ვითომ ოპოზიციას მხოლოდ პირადი ამბიციები ამოძრავებს, არა ხალხი და სახელმწიფო და მისი მომავალი, რომლის სიძლიერეზე დამოკიდებული ყველა ჩვენთაგანის აწმყო და მომავალი. სასაცილო, რომ არ იყოს სატირალია, როცა უთვალავი და უღირსი პარტიები მონაწილეობას ღებულობენ საპარლამენტო არჩევნებში და რაღაცნაირად უნდათ მოხვდნენ მათ საოცნებო პარლამენტში.

ქალაქის ერთ-ერთ ქუჩაზე შევხდით საინტერესო რესპოდენტს, რომელიც აღმოჩნდა საინტერესო კეთილშობილი ადამიანი, ლეჩხუმელი ლაილაშელი. მან აღნიშნა, მართალია ქალაქში ვცხოვრობ, მაგრამ ჩემი საკუთარი კერია ლაილაში არისო, ძალიან კარგი სოფელიაო. მაგრამ სამწუხაროდ მოსახლეობის რაოდენობით ვერ დაიკვეხნისო, მასიურად წასულია სოფლის მოსახლეობაო. ახლა სოფლის გზები კეთილმოწყობილია. სოფელი უზრუნველყოფილია ელექტროენერგიით, გაზით, წყლით, ხელი მიუწვდებათ ინტერნეტზე. ადამიანისთვის ყველა პირობა არსებობს იმისათვის, რომ კარ-მიდამოს მოუაროს და თუ ზარმაცი და უქნარა არ იქნება თავისუფლად იცხოვროს. ოღონდ ხელისუფლებამ უნდა შეუქმნას პირობები და ხელი შეუწყოს სოფლის მეურნეობის ტექნიკის შეძენაში, რომ გლეხმა მექანიზაციის საშუალებით დაამუშაოს მიწა, ჩამოაყალიბოს ოჯახური-ფერმერული მეურნეობა. კარგი იქნება თუ სოფლის ახალგაზრდებს ადგილზე შეეძლება პროფესიული განათლების მიღება. ლეჩხუმის დალოცვილ მიწაზე მოდის მაღალი გემოვნური თვისებების სხვადასხვა ჯიშის ვაშლი, თხილი, კაკალი და სხვა. კარგი იქნებოდა სადაც მაღალია სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წილი მის ახლო-მახლო ტერიტორიაზე აშენდეს მიკრო საკონსერვო საწარმო, სადაც დასაქმდება რაჭა-ლეჩხუმის ახალგაზრდობის გარკვეული ნაწილი. დროა მთას დაუბრუნდეს რაჭველი და ლეჩხუმელი ახალგაზრდობა, რომლებსაც აქვთ უნარი, ნიჭი და შესაძლებლობა უმაღლესი განათლების მიღების შედეგად შექმნან საინტერესო პროექტები, რომელიც ახალგაზრდობას ჩააბამს შრომით ფერხულში. რაჭა-ლეჩხუმი უფრო მიმზიდველი, საინტერესო ადგილი გახდება ტურისტებისთვის. პანდემიის შიშის გამო ადამიანების გარკვეულმა ნაწილმა, რომლებსაც ქალაქში არ ჰქონდათ სასურველი პირობები გადაწყვიტა მშობლიურ სოფელში დაბრუნებულიყვნენ და თავის ფესვებზე აეღორძინებინა სიცოცხლე-კიდევაც კარგი არჩევანი გააკეთა. ჩვენი რესპოდენტი აღნიშნავს, რომ ქალაქში გაგვიჭირდა ცხოვრება და ამოვედი ჩემს ლაილაში. რამდენიც შემეძლო იმდენი მიწა დავამუშავე და მაღლიან ლეჩხუმის მიწაზე რამოდენიმე ტომარა ლეჩხუმური ლობიო მოვიწიე და სხვა სახის სოფლის მეურნეობის პროდუქტით. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი ქვეყნის ქალაქებში: თბილისში, რუსთავში, ქუთაისში, ბათუმში მცხოვრებ ადამიანებს, რომლებსაც გააჩნია სოფელში კარმიდამო და სოლიდური მიწის ფონდს ფლობენ კეთილი ინებონ იჯარით მაინც გასცენ მიწები, საიდანაც პიროვნება თუ სახელმწიფო მიიღებს სარგებელს. ყველა ზომა მივიღოთ იმისათვის, რომ მტკაველი მიწა არ დარჩეს დაუმუშავებელი, რომ ქვეყანა იყოს მდიდარი და ბედნიერი. ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებს იმისათვის, რომ შრომითი რესურსები დასაქმდეს, სოფელში დაბრუნდეს მიწის პატრონი. შევიძუშაოთ ისეთი პროექტები, რომელიც თითოეულს დაინტერესებს რომ უხვად მოიყვანოს კარტოფილი, ხახვი, ნიორი, კიტრი და სხვა საჭირო სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, რომელიც დამატებით სიუხვის წყაროდ შეიძლება ვაქციოთ და იმპორტის ხვედრითი წილი შევამციროთ.

როგორც ცნობილია შრომისუნარიანი მოსახლეობა მაქსიმალურად ვერ იყენებს მათ ხელთ არსებულ რესურსებს, როგორც ამას აღნიშნავს უილიამ ჯეიმსი „ჩვენ გონებრივი და ფიზიკური რესურსების მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს ვიყენებთ- ადამიანი მრავალ, სრულიად სხვადასხვა ნიჭს ფლობს, რომელიც ჩვეულებრივ გამოუყენებელი რჩება“. შეიძლება ესეც იყოს იმის მიზეზი, როცა სრულყოფილად ვერ ვითვისებთ ჩვენს ხელთ არსებულ მრავალ სახის რესურსებს.

მრავალი წლის გამოცდილება გვამძლევეს საშუალებას აღვნიშნოთ, რომ ჯერ კიდევ ბევრია უნიათო სახელმწიფო მოხელე ვინც ვერ ახორციელებს იმ ამოცანების შესრულებას, რომელიც მიმართული უნდა იყოს ხალხისა და ქვეყნის უკეთესი მომავლისაკენ, ამ შემთხვევაში უმჯობესია თუ „შემღებებს“ გააკეთოს ისეთი არჩევანი – სადაც არ სჯობს გაცლა სჯობსო. საქმის კეთება უნდა მივანდოთ მაღალზნეობრივ ადამიანს, რომელიც მენეჯერულად აზროვნებს, ადამიანებთან კომუნიკაბელურია, საჭირო ინვესტიციების მოძიება-მოზიდვა ხელეწიფება და საქმის დიდი სიყვარული ამოდრავებს. ქვეყანა მოიგებს მაშინ, როცა ადამიანური რესურსები გამოყენებული იქნება პატიოსნების, ცოდნის, პროფესიონალის, კვალიფიკაციის, გამოცდილების, დამსახურების, ღირსების მიხედვით და იმოქმედებს ცივი გონებისა და სუფთა ხელების პრინციპით. თანამედებობაზე დანიშნული ან არჩეული უნდა იქნან კარგი წარსულისა და რეპუტაციის მქონე, შესაბამისი კვალიფიკაციის ადამიანები, რომელთაც ეყვარებათ თავისი საქმე და სამშობლო, არ ექნებათ გადაჭარბებული ამბიციები და მოჭარბებული მოთხოვნები პრივილეგიებზე. მაშინ საზოგადოებას არ გაუჩნდება ეჭვები ამ კანდიდატურების მიმართ თანამედებობის პირის დანიშვნისა თუ არჩევაში. გათვალისწინებული უნდა იყოს საზოგადოების აზრი.

როგორც იტყვიან ადამიანს სამშობლოს სიყვარულით უნდა უძგერდეს გული და დასახულ მიზნებს აღწევდეს თავისი კეთილსინდისიერი და პატიოსანი შრომით, როცა უმრავლესობა ასე ფიქრობს ქართველ ერს გადაშენება არ უწერია. შენს სამშობლოს რომ უპატრონო მხოლოდ ხელისუფლება კი არაა საკმარისი, არამედ თითოეული მოქალაქე უნდა იყოს თავისი ქვეყნის პატრონი, თითოეული მოქალაქე უნდა ზრუნავდეს მისი კეთილი მომავლისთვის. ყველაფერი თავის ადგილას იქნება, როცა თითოეული ადამიანი ასრულებს დიდი ილიას ნათქვამს: „კაცად მაშინ ხარ საქები, თუ ეს წესი წესად დარგე, ყოველ დღესა შენს თავს ჰკითხო აბა დღეს მე ვის რა ვარგე“-ო. მსოფლიოში იშვიათად მოიძებნება ისეთი გულანთებული ქველმოქმედი, მეცენატი როგორც ბატონი ბიძინა ივანიშვილია, რომელიც დიდ მამულიშვილურ საქმეებს აკეთებს. კერძოდ საგანმანათლებლო საქმეში საფუძველი ჩაუყარა ქუთაისის საერთაშორისო უნივერსიტეტს. ახლახანს დასრულდა და მთლიანად რეაბილიტირებულია საქვეყნოდ ცნობილი კურორტი აბასთუმანი და დიდი სამეცნიერო მნიშვნელობის ობსერვატორია. აღდგენილი და რეაბილიტირებულია ათეულობით ისტორიული ძეგლი, ტაძარი, ეკლესია თუ მონასტერი. მალე დაიწყება წყალტუბოს ბალნეოლოგიური კურორტის სრული აღდგენა, რომელიც აბასთუმნის კურორტთან ერთად სავიზიტო ბარათი იქნება ნებისმიერი რანგის სტუმრებისათვის. შეკვეთილის დაჭარბებული მიწის მონაკვეთი გამოუყენებელ ადგილად იყო მიჩნეული, მაგრამ მაღლიანი ადამიანის ხელით შეიქმნა მსოფლიო მნიშვნელობის 60ჰა-ზე გაშენებული დენდროლოგიური პარკი, რომელსაც ამშვენებს შერჩეული ფლორა-ფაუნა. ამიერიდან ეს არის ადამიანისთვის დასვენებისა და გართობის საუკეთესო ადგილი, სადაც მნახველი სულიერად და მორალურად დაისვენებს, კმაყოფილი დატოვებს ეგზოტიკურ ადგილს. ამასთან ბატონი ივანიშვილი წინა პლანზე აყენებს ადამიანებს, რაც შეუძლია ხალხს ეხმარება: სპორტსმენებს, ხელოვნების, კულტურის მუშაკებს, მეცნიერებს. რამდენი რამ გააკეთა საქართველოში

და დაუნახავი ნუ ვიქნებით. ჩვენი დაკვირვებიდან სჩანს, რომ უმრავლესობის დიდ ნაწილს ხელის გაუნძრევლად სურს მიიღოს სარგებელი, მაგრამ ეს ასე როდია. შრომისა და ეფექტური გადაწყვეტილებისა და მისი რეალიზაციის გარეშე შეუძლებელია მიიღო სასურველი შედეგი. ადამიანმა მიმართა ღმერთს: მიშველეო, ღმერთმა უპასუხა გაანძრე ხელი და გეშველებაო“.

ხელისუფლების ეფექტური ღონისძიებების გატარების მიუხედავად კრიზისულ მდგომარეობაშია ქვეყანა და მისი მოქალაქეები. ამასთანავე, ინფლაცია იზრდება, რომელიც მიბმულია საცალო ფასების ზრდასთან. ბევრი ადამიანი გაუსაძლის მდგომარეობაში იმყოფება. ამიტომ პანდემიის მდგომარეობა უნდა გაითვალისწინონ ბიზნეს მეწარმეებმა, იმპორტირებული პროდუქტის შემომტანი კომპანიები უნდა შეეცადონ გაჭირვების ჟამს შეამცირონ, დასწიონ მოგების თამასა. ამ ეტაპზე მხარში ამოუდგეთ სახელმწიფოს და ადამიანებს ლუკმა-პურის შეძენაში, არ ვთქვათ ძალა ერთობაში არ არისო.

ამის ნათელი მაგალითია ქვეყნის ხელმძღვანელი. რას უნდა ფიქრობდეს და როგორ უნდა აზროვნებდეს მშრომელი ადამიანების ცხოვრების პირობებისა და მისი კეთილდღეობის ამაღლებისათვის. სწორია როცა საქართველოს პირველმა პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ პურის გაძვირებაზე უარი თქვა, კრემლიდან მართული ოპოზიცია ამაზე აყეფდა. სახლში დაბრუნებული იხსენებს მისი ვაჟიშვილი ცოტნე. ჩვენთან სტუმრად მყოფმა მისმა მეგობარმა ჰკითხა: რატომ გააკეთე ზვიად, ხომ ხედავ მაინც გაკრიტიკებენ და ბიუჯეტში დამატებით შემოსავალი გაწყენსო? მან უპასუხა: მე ამ ქვეყანაში იმდენ ადამიანს ვიცნობ სადამო რომ მარტო ჩაიზე და პურზე გადააქვთ და ისინი მშიერი დავტოვო, აბა ბიუჯეტი ვისთვის მინდაო. ასე უნდა ზრუნავდეს ყველა სახელმწიფო ჩინოვნიკი, რომლებიც ადამიანების კეთილდღეობაზე დღენიადაგ მოფიქრალი უნდა იყოს.

ყველა ხელმძღვანელ თანამდებობაზე მყოფი ადამიანებისათვის ყურადსაღები უნდა იყოს სტალინის მემატეიანის ლევან დოლიძის მიერ ნაამბობი, სადაც ის აღნიშნავს, რომ ერთ სადამოს დაღლილ-დაქანცულ კრემლის სასადილოში სავაშხმოდ ჩასულ ბელადს ძალიან ყვარებია უბრალო ადამიანებთან ურთიერთობა. თითოეული მზარეულის გვარ-სახელი იცოდა და მათი ბედით ინტერესდებოდა. სამზარეულოს მოსამსახურე პერსონალი ბელადს დიდი სიხარულითა და პატივისცემით დახვედრია. სტალინი ხუმრობის ხასიათზე ყოფილა. მას სასმისი მოუთხოვია და წითელი ქართული ღვინით შეუსვია და ყველა იქ მყოფი დაულოცია. იქ ყოფილა ერთი ასაკოვანი რუსი მზარეული, რომელსაც ბელადი დედასავით მოფერებია. მოხუცი თურმე გაქვავებული იდგა. რაც სტალინს შეუმჩნეველი არ დარჩენია. რატომ ხართ უხასიათოდო. ბელადმა მზარეულს თვალეში ჩახედა და უკითხავს რა მოხდაო, ხომ არაფერი გიჭირს, ვინმემ ხომ არ გაწყენინათო. თავი გვერდით გაუწევია და ცრემლები წასკდომია. სტალინი მოხუცის ცრემლებს ძალიან შეუწუხებია. ბელადს ქალბატონი დაუმშვიდებია და სამზარეულოს მთელი პერსონალის თვალწინ ყველაფერი დაწვრილებით გამოუკითხია. მოხუცი ქალბატონი აგრძელებს თხრობას. გასტრონომში შესულა და დაახლოებით 200 გრამი ძეხვი უყიდია. გამყიდველ ქალს წონაში მოუტყუებია, ხურდაც დაუკლია და როცა მოხუცს ამის გამო უკმაყოფილება გამოუთქვამს, უკანასკნელი სიტყვებით გამოუთათხავს - როგორ გაბედე და ხმა ამოიღეო. სტალინს ეს რომ მოუსმენია ძალიან აღელვებულა, კრემლის სასადილოს თანამშრობლებს სასწრაფოდ გამომშვიდობებია, საჭმლისთვის პირი არ დაუკარებია და თავის კაბინეტში დათრგუნული და გაცეცხლებული ასულა. ბელადმა თურმე მაშინვე უხმო თავის პირად მდივანს პოსკრებიშევს და უთქვამს ყველა გააფრთხილეთ, რომ ხვალ პოლიტბიუროს რიგგარეშე

სხდომა ჩატარდებოდა და საბჭოთა კავშირის ვაჭრობის მინისტრი, ალექსანდრე ლიუბიმოვი, აუცილებლად დაესწროსო, რომელიც სოჭში ისვენებდა. ის გამოძახებული იქნა და უმაღლესი ჩამოვიდა. ბელადმა პოლიტიკოსს რიგგარეშე სხდომაზე მოყვა ის ისტორია, რომელიც მოხუც მზარეულს შეემთხვა, მაგრამ სახელი და გვარი არ დაუკონკრეტებია. მან აღნიშნა, რომ სპეკულიანტები პატიოსან ადამიანებს ყვლეფენ, აბუჩად იგდებენ და უკანასკნელი სიტყვებით ლანძღავენ. სტალინმა ვაჭრობის მინისტრს ძალიან უსაყვედურა-სისტემაში უამრავი თაღლითი და ვიგინდარაა, რომლებსაც ლიუბიმოვმა ვერ მოუარაო და ამიტომაც გადაყენებულად უნდა გამოცხადდესო. ლიუბიმოვის მოხსნა იყო შოკი... მეორე დღიდანვე საბჭოთა კავშირის მამულებით ვაჭრობაში იდეალური წესრიგი დამყარდა. ეს წესრიგი შენარჩუნებული იქნა მანამ, სანამ სწორ მიდგომას და კანონს არ დაუკარგავს თავისი ღირსება. ასეთმა მიდგომებმა და მოთხოვნებმა უნდა მოიკიდოს ფეხი, კანონმა უნდა იკანონოს და მისი მორჩილი უნდა იყოს საზოგადოების ყველა წევრი, რომ ქვეყანაში იყოს სტაბილურობა, კეთილდღეობა, რომ საქართველოს მომავალი თაობის სახით ყავდეს კარგი, განათლებული პატრიოტი მამულიშვილები.

პლანეტაზე არ გვეგულება ისეთი ლამაზი ქვეყანა, როგორც არის მრავალტანჯული საქართველო. არ შევუდგებით თუ რა ბუნებრივი, წიაღისეული და სხვა სულიერი სიმდიდრე გააჩნია ჩვენს ქვეყანას. ერთი წუთით მაინც თუ დაფიქრებულვართ რატომ არ ვართ უფრო მოწესრიგებული, ეკონომიკურად ისეთი ძლიერი ქვეყანა (დიდი ქვეყნების ჩამოთვლას თავს დავანებებთ), როგორც არის ისრაელი, ჰოლანდია, ავსტრია, დანია, შვედეთი და სხვა. ამ ქვეყნების მოსახლეობა მოწესრიგებული, კანონმორჩილი, თავის ქვეყანაზე შეყვარებული ადამიანები არიან. ამ ქვეყნებთან შედარებით ქართველი ხალხი მეტისმეტი ამბიციებით არიან დატვირთულები. არაკანონმორჩილი, უდისიპლინო ზარმაცი ერი ვართ. ყველაფერს ხელისუფლებას ნუ დავაბრალებთ. მომავალი თაობა სწორი მიმართულებით რომ განვითარდეს ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ხელისუფლებმა უნდა გადადგას ქმედითი ნაბიჯი იმისათვის, რომ:

1. საქართველოს მამულებით აიკრძალოს ყველანაირი აზარტული თამაშები.
2. ბანკებს მისცეს რჩევა 6-7 პროცენტამდე დაიყვანონ საგადასახადო განაკვეთი.
3. ფარმაცევტული კომპანიების მოგება არ უნდა აღემატებოდეს 8-10 %-ს.

მეტი შესაძლებლობა მიეცეს მცოდნე, განათლებულ და პროფესიონალ ადამიანებს, რომლებსაც შეუძლია დიდი წარმატება მოუტანოს ქვეყანას, ამის ბრწყინვალე მაგალითია ის წვლილი, რომელიც პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელისუფლებამ და სამედიცინო პერსონალმა გასწია.

*Tamaz Gamsakhurdia
Teimuraz Pestvenidze*

A WISE MANAGER AND STATE THINKING Summary

The paper deals with, that the state government should be an apparatus staffed with human resources, knowledge, qualified specialists, experienced and professional people, that should fight to increase the welfare of the country and its population. When the duty and responsibility rests with inexperienced low-skilled specialists and a group of people incompatible with the profession, obviously the quality of performed work will not be high and effective. The governing structure needs a flexible, sensible strategy and vision. Human resources, selected in this way, will bring great benefits to the people and the country.

It is noted that the amount of national products in the country is decreasing and the share of such products in imports, which significantly hurts the country's budget is increasing. Our country has a shortage of wheat because we do not sow as much as we need, while the conditions for growing wheat really exist and we can freely create even a supply of wheat.

The need for an effective strategy to bring agricultural products in the field of storage and the offer of Georgian, ecologically clean products to the world market is emphasized.

There is also talking about the importance of properly upbringing the next generation, as we believe that a successful and hopeful youth is the wealth of our country. They are slowly improving, developing, forming and from here preparing to become the people's favorite based on experience and dignity and take an active part in the great cause of rebuilding the country. Therefore, we consider it an urgent task of the government to pay special attention to the upbringing of the next generation. More opportunities should be given to knowledgeable, educated and professional people who can bring a great success to the country, a great example of this is the contribution made by the government and medical staff in the fight against the pandemic.

*ნათია გოგოლაძე
ინგა ფრანგიშვილი*

საქართველოს სამრეწველო ბიზნესში საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობა

***ანოტაცია:** სტატიაში განხილულია საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტურობის შეფასების მეთოდები. გაანალიზებულია საწარმოს მომგებიანობის მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდები.*

***საკვანძო სიტყვები:** საბრუნავი კაპიტალი, გადახდის უნარი, მომგებიანობა, ფინანსური რესურსები, ეფექტურობა.*

შესავალი

საქართველოს სამრეწველო პოტენციალის ფორმირებამ, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლასთან დაკავშირებით, რთული გზა გაიარა. საბაზრო ეკონომიკიდან მემკვიდრეობით მიღებული ინდუსტრიის თითქმის სრული სპექტრი დაიშალა და მრეწველობის ტემპი ჩვენს ქვეყანაში ისე შემცირდა, სოლიდური ინვესტირების პირობებშიც კი მისი რეაბილიტაციის საკითხი დღესაც უაღრესად პრობლემატურია.

მრეწველობა წარმოადგენს ქვეყნის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს დარგს, რომელიც აერთიანებს ბუნებრივი მატერიალური სიმდიდრის მომპოვებელ, სამრეწველო ნედლეულის, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების საშუალებებად და მოხმარების საგნებად გადამამუშავებელ სხვადასხვა სახის საწარმოებს.

მრეწველობის განვითარების დონე მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ქვეყნის მეცნიერულ-ტექნიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას. მძლავრი ინდუსტრიის წყალობით აშშ, გერმანია, იაპონია, საფრანგეთი და სხვა ქვეყნები წამყვან პოზიციებზე არიან მსოფლიოში.

მრეწველობის ეფექტიანი ფუნქციონირების გარეშე შეუძლებელია ქვეყნის წინსვლა, მისი განვითარებით ფასდება მოსახლეობის კეთილდღეობა და ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი. არცერთ ქვეყანას, მათ შორის ბუნებრივი რესურსებით მდიდარსაც კი, არ შეუძლია მრეწველობის სათანადო დონეზე განვითარების გარეშე საკუთარი ეკონომიკური და პოლიტიკური უსაფრთხოების განმტკიცება, სიღარიბის

დაძლევა, ეკონომიკის დარგების განვითარება, შრომითი რესურსების დასაქმების უზრუნველყოფა, მატერიალური სიმდიდრის დაგროვება.

საქართველოს სამრეწველო ბიზნესში საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობა

ქვეყნის მრეწველობის წინაშე არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ სტრატეგიული ხასიათის მრავალი ამოცანა დგას. სწორედ ამიტომ, ყველა განვითარებადი ქვეყანა ცდილობს ჩადგეს ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების რიგში, მის გარეშე მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლება და წარმატების მიღწევა წარმოუდგენელია.

ნებისმიერი საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობის დადებითი შედეგი საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტურობაშია. მასზეა დამოკიდებული საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა, საქმიანობის შესრულების დრო, წარმოების მოცულობა და ღირებულება. ამიტომ მნიშვნელოვანია მათი ეფექტურობის გაზრდის მიზნით საწარმოს ძირითადი საშუალებებით უზრუნველყოფის ანალიზის შესწავლა, სტრუქტურის განხილვა, რეზერვების გამოვლენა, ცვლილებების შეფასება.

საბრუნავი კაპიტალის საწარმოს რაციონალურ გამოყენებას დიდი მნიშვნელობა აქვს წარმოების ზრდისთვის. მრავალი ეკონომიკური მაჩვენებელი დამოკიდებულია საწარმოს სამუშაო რესურსებით უზრუნველყოფასა და მათი გამოყენების ეფექტურობაზე.

დღევანდელი მსოფლიოს და მათ შორის საქართველოს ეკონომიკა კრიზისულ მდგომარეობაში იმყოფება, რაც უარყოფით გავლენას ახდენს საწარმოს საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტურობის ცვლილებაზე და მათი ბრუნვის შენელებაზე, წარმოების შემცირებასა და მომხმარებელთა მოთხოვნაზე, ეკონომიკური კავშირების შეწყვეტაზე და ა.შ. სამრეწველო ბიზნესში პროცესების მიმდინარეობაზე გავლენას ახდენს ობიექტური და სუბიექტური ხასიათის მრავალი ფაქტორი. ყველა ეს ფაქტორი ფინანსური და ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის პროცესში გულდასმით უნდა იქნას შესწავლილი. საწარმოს მდგომარეობის სრული სურათის ასახვისთვის მნიშვნელოვანია მისი საქმიანობის არა მხოლოდ რაოდენობრივი, არამედ თვისობრივი მახასიათებლებიც. მათი ანალიზი საწარმოს ფინანსური და ეკონომიკური საქმიანობის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ამრიგად, საწარმოში საჭიროა არა მხოლოდ წარმოების და ფინანსური სფეროს ანალიზი, არამედ იურიდიული, სოციალური და გარემოსდაცვითი ასპექტების ანალიზი. (DANIEL ANTRAIGUE)

სამრეწველო ინდუსტრიის განვითარება პირდაპირ დამოკიდებულია სამრეწველო საწარმოების ფუნქციონირების ეფექტურობაზე და მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებაზე. საქმიანობის ეფექტურობით და განვითარების დინამიკით განისაზღვრება ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი. ეკონომიკური პოტენციალი სამრეწველო საწარმოში ყალიბდება ყველა რესურსის გამოყენების შედეგად, შრომის, სამეცნიერო და ტექნიკური პოტენციალის გააქტიურებით, გარემო ფაქტორების გათვალისწინებით, ხოლო წარმოების პოტენციალის რეალიზაციის პროცესში ყალიბდება საწარმოს საბრუნავი კაპიტალის სტრუქტურა და ფინანსური წყაროები, რაც უზრუნველყოფს თითოეული საწარმოს ეფექტიან ფუნქციონირებას.

თითოეულ საწარმოს, თავისი საქმიანობის საწყის ეტაპზე უნდა ჰქონდეს გარკვეული მოცულობის საბრუნავი კაპიტალი. საწარმოთა მიმოქცევაში მყოფი აქტივები უზრუნველყოფენ მათ უწყვეტ მოძრაობას მიმოქცევის ყველა ეტაპზე

ფულადი და მატერიალური რესურსების წარმოების საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად, გაანგარიშების დროულობისა და სისრულის უზრუნველსაყოფად. მიმოქცევაში არსებული აქტივების ეფექტური გამოყენება სხვადასხვა ეკონომიკურ ურთიერთობებში ყოველთვის მნიშვნელოვანია, რადგან ნებისმიერი საწარმოს მოგების ძირითადი წყაროა საბრუნავი კაპიტალის გონივრული გამოყენება. საწარმოში პროფესიონალი კადრების მუშაობის შედეგად მიიღწევა საწარმოს მენეჯმენტისა და მარკეტინგის მაღალი დონე რაც საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების მაქსიმალური ეფექტურობის მაჩვენებელია. (UNICA CONSEIL - საექსპერტო კვლევითი ორგანიზაცია მრეწველობაში)

საბრუნავი კაპიტალის ეფექტური გამოყენება დიდ როლს ასრულებს საწარმოს ნორმალური მუშაობის უზრუნველყოფაში, წარმოების მომგებიანობის დონის ამაღლებაში. შესაბამისად, საწარმოს ეფექტურობის გაუმჯობესებისა და მისი ფინანსური მდგომარეობის განმტკიცებისკენ მიმართული ღონისძიებების სისტემაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს საბრუნავი კაპიტალის რაციონალური გამოყენება. საწარმოს ეფექტიანი ფუნქციონირება უდიდესი ეკონომიკური ეფექტის მისაღწევად, სრულ პასუხისმგებლობას მოითხოვს მათი წარმოებისა და ფინანსური საქმიანობის შედეგებზე, ვინაიდან საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა პირდაპირ არის დამოკიდებული საბრუნავი კაპიტალის მდგომარეობაზე.

საბრუნავი კაპიტალის მახასიათებელია მათი ბრუნვის მაღალი მაჩვენებელი. საბრუნავი კაპიტალის ფუნქციონალური როლი წარმოების პროცესში არსებითად განსხვავდება ძირითადი კაპიტალისგან, რამდენადაც, საბრუნავი კაპიტალი უზრუნველყოფს წარმოების პროცესის უწყვეტობას.

მოცირკულირე აქტივების მატერიალური შინაარსია შრომის საშუალებები, რომელთა სამუშაო ვადა არ აღემატება 12 თვეს.

მოცირკულირე აქტივების (შრომის ობიექტები) მატერიალური ელემენტები გამოიყენება წარმოების თითოეულ ციკლში. ისინი მთლიანად კარგავენ ბუნებრივ ფორმას, შესაბამისად, სრულად შედიან წარმოებული პროდუქციის (შესრულებული სამუშაო, გაწეული მომსახურება) ღირებულებაში.

მოცირკულირე წარმოების აქტივები - ნედლეული, ძირითადი და დამხმარე მასალები, დაუმთავრებელი წარმოება, საწვავი და სხვა აქტივები, მთლიანად იხარჯება წარმოების თითოეულ ციკლში და ღირებულება გადააქვთ წარმოებულ პროდუქციაზე. მოცირკულირე აქტივები ინვესტირებულია წარმოების აქტივებში და მიმოქცევის საბრუნავ კაპიტალში. მოცირკულირე წარმოების აქტივები გამოიყენება წარმოების პროცესში, ხოლო მიმოქცევის სახსრები - პროდუქციის რეალიზაციისა და ინვენტარის შექმნის პროცესის დროს, ამ თანხების ოპტიმალური რაოდენობა დამოკიდებულია წარმოების აქტივების უდიდეს წილზე, რადგან მონაწილეობენ ღირებულების შექმნაში. (Ковалев В.В.2008)

საბრუნავი კაპიტალის არსი განისაზღვრება მათი ეკონომიკური როლით პროდუქციის პროცესის უზრუნველსაყოფად, როგორც წარმოების პროცესის, ასევე მიმოქცევის პროცესის ჩათვლით.

ძირითადი საშუალებებისგან განსხვავებით, მიმოქცევის საბრუნავი საშუალებები წარმოების პროცესში არაერთხელ მონაწილეობენ და ღირებულება მთლიანად გადააქვთ მზა პროდუქტზე.

მიმოქცევის სახსრები არის საწარმოს აქტივები, რომელიც ჩადებულია მზა პროდუქციის მარაგებში, გადაზიდულ და გადაუხდელ პროდუქტში. მიმოქცევის აქტივები უზრუნველყოფს პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციის უწყვეტ

პროცესს, ამიტომ საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობისთვის მიზანშეწონილია მათი ეფექტურად გამოყენება.

საბრუნავი წარმოების აქტივები სამი ნაწილისგან შედგება:

- პროდუქტიული რეზერვები;
- მიმდინარე სამუშაოები და თვითნაკეთი ნახევრად მზა პროდუქტები;
- სამომავლო ხარჯები.

მიმოქცევაში არსებული აქტივების მიმოქცევა ხდება შემდეგი სქემის მიხედვით:

D - PZ ... P ... GP - D1,

სადაც **D** არის სამეწარმეო სუბიექტის მიერ გამოყოფილი სახსრები;

PZ - საწარმოო მარაგი;

P - წარმოება;

GP - მზა პროდუქტი;

D1 - პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული თანხა, რეალიზებული მოგების ჩათვლით.

ფულის საშუალებით (**D**) საწარმო იძენს შრომის ყველა საჭირო ნედლეულს პროდუქციის წარმოებისთვის, ნედლეულის ფორმის, სახეცვლილების შემდეგ (**PZ**), იწყება წარმოების პროცესი (**P**), რის შედეგადაც მიიღება მზა პროდუქტი (**GP**), რომლის გაყიდვის შედეგად საწარმო იღებს გარკვეულ თანხას (**D1**).

საბრუნავი კაპიტალი ერთდროულად არის ყველა ეტაპზე და წარმოების ყველა ფორმაში, რაც უზრუნველყოფს მის უწყვეტობას და საწარმოს უწყვეტ მუშაობას. (Савицкая Г.В.)

დასკვნა

ამრიგად, საბრუნავი კაპიტალის ელემენტები ბიზნეს საქმიანობის უწყვეტი ნაკადის ნაწილია. შესყიდვის შედეგად ხდება მარაგების და გადასახადების გაზრდა, წარმოება იწვევს მზა პროდუქციის ზრდას, გაყიდვა კი ფულადი სახსრების, მიმდინარე ანგარიშების ზრდას.

საწარმოს საბრუნავი კაპიტალის საჭიროების დადგენა ხორციელდება რაციონირების პროცესში. რაციონირების მიზანია განსაზღვროს მიმოქცევადი აქტივების ზომა გარკვეული პერიოდის განმავლობაში წარმოებისა და მიმოქცევის სფეროში.

ფინანსური დაგეგმვის პროცესში კომპანია ითვალისწინებს საკუთარი საბრუნავი კაპიტალის სტანდარტების ზრდას და შემცირებას. საკუთარი საბრუნავი კაპიტალის თანაფარდობის ზრდა, ძირითადად საკუთარი რესურსებით ფინანსდება

წლის განმავლობაში შეიძლება შეიცვალოს საწარმოს საბრუნავი კაპიტალის მოთხოვნილება. შესაბამისად, არ არის მიზანშეწონილი საბრუნავი კაპიტალის სრულად ფორმირება საკუთარი წყაროებიდან, რადგან ეს გამოიწვევს გარკვეულ დროს ზედმეტი საბრუნავი კაპიტალის ფორმირებას და მათი ეკონომიკური გამოყენების სტიმულების შესუსტებას. ამიტომ კომპანია მოზიდულ სახსრებს იყენებს საბრუნავი კაპიტალის დასაფინანსებლად.

საწარმოს უწყვეტი მუშაობისთვის საჭიროა საბრუნავი კაპიტალის მთლიანი ოდენობის დადგენა. ამისათვის საჭიროა მთელი რიგი პირობების დაცვა:

1) სამუშაო კაპიტალის ოდენობა უნდა იყოს ოპტიმალური. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ერთი მხრივ, საკმარისი იქნება ნედლეულისა და მასალების იმ საჭირო რაოდენობით შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ბაზრის მოთხოვნებს და მეორეს მხრივ, უზრუნველყოფს წარმოების პროცესის უწყვეტ პროცესს.

2) ამ მნიშვნელობის დადგენისას გასათვალისწინებელია თანხების გადამისამართებისთვის საჭირო დრო, შეკვეთების განთავსება, გადასახადების გადახდა, მატერიალური აქტივების და მზა პროდუქციის შენახვა, მომხმარებლებისათვის ჯგუფების შექმნა, რეკლამა, გაყიდვის ხარჯები და სხვა.

მიმდინარე სამუშაოში საბრუნავი კაპიტალის სტანდარტის ღირებულება დამოკიდებულია ოთხ ფაქტორზე:

- ✓ წარმოებული პროდუქციის მოცულობა და შემადგენლობა;
- ✓ წარმოების ციკლის ხანგრძლივობა;
- ✓ წარმოების ღირებულება ;
- ✓ წარმოების პროცესში ხარჯების ზრდის ხასიათი.

საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტურობა ხასიათდება ეკონომიკური მაჩვენებლების სისტემით, პირველ რიგში, საბრუნავი კაპიტალის ბრუნვით.

საბრუნავი კაპიტალის ბრუნვაში იგულისხმება, როგორც სახსრების სრული მიმოქცევის ხანგრძლივობა საბრუნავი კაპიტალის შექმნის მომენტიდან (ნედლეულის, მასალების შექმნა და ა.შ.) ასევე მზა პროდუქციის გამოშვება და რეალიზაცია. საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტურობის ხარისხი ხასიათდება შემდეგი ძირითადი მაჩვენებლებით: ბრუნვის კოეფიციენტი, ერთი ბრუნვის ხანგრძლივობა და საბრუნავი კაპიტალის დატვირთვა.

რაც მეტია ბრუნვის კოეფიციენტი, მით უკეთესია სამუშაო კაპიტალის გამოიყენება.

ამგვარად სამრეწველო ბიზნესში საქმიანობის ძირითადი პრინციპებია:

1. კონკრეტულობა - ანალიზი ემყარება რეალურ მონაცემებს, მისი შედეგები მიიღება კონკრეტულ რაოდენობრივ გამოხატულებით;
2. სირთულე-ეკონომიკური პროცესების ყოვლისმომცველი შესწავლა მისი ობიექტური შეფასების მიზნით;
3. საბრუნავი კაპიტალის ყველა ელემენტის შესწავლა სინთეზში და არა იზოლირებულად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. DANIEL ANTRAIGUE, Prevision de besoin en fonds de roulement-Principes, P. 3-5
2. UNICA CONSEIL (საექსპერტო კვლევითი ორგანიზაცია მრეწველობაში) https://atee.fr/system/files/2020-01/2018-10-19_note-bfr_club_biogaz_2.pdf?fbclid=IwAR10W8qbp7uj09HMzFJwbMjsnG522Fvi22X8KoxwgPeCdTcWBz2XNvIKmQs
3. Ковалев В.В. Курс финансового менеджмента: Учебник. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. გვ. 107-109
4. Савицкая Г.В. Экономический анализ: Учебник. – М.: Новое знание, 2004. гв. 145
5. Le Journal du Net (JDN) 22.02.2019

THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF WORKING CAPITAL IN GEORGIAN INDUSTRIAL BUSINESS

Summary

The formation of Georgian industrial potential about moving to Market Economy have overcome difficult way. Almost the whole spectrum inherited from Market Economy and the rate of industry has reduced so much that nowadays the issue of its rehabilitation is utterly problematic even under the conditions of solid investments.

The industry is one of the most important fields of the country which combines the getting of natural material wealth, industrial raw materials and different kinds of enterprises which process agricultural products into means of production and the objects of consumption.

The level of the industry development extensively conditions social-economic and scientific-technical state of the country. Thanks to powerful economics the U.S.A, Germany, Japan, France and different countries are at the leading positions of the world.

The advancement of the country is impossible without the effective function of the industry, it's development is the assess of the population welfare and economic potential of the country. No country, even which is rich with natural resources cannot consolidate its own political and economic safety, to overcome poverty, development of economic branches, to secure the employment of labor-force, to accumulate material wealth.

Country's enterprise has a lot of not only economic but also many tasks of strategic character. That's why every developing country tries industrially developed country. Without it the rising of the population welfare and achievement of success is impossible.

The positive result of economic work of any enterprise 's is the effective usage of its working capital. Financial condition of enterprise, accomplishment time of work, amount and value of manufacture are dependent on it. That's why it's important to study the analyses of securing the enterprise with fundamental means, to discuss the structure, to elicit reserves and evaluate changes for the increase of its effectiveness.

Закир Гашам оглы Гулиев

ПРИЗНАНИЯ И ВИДЫ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ

***Аннотация.** Учет финансовых активов – один из самых значительных разделов учета, организованное и достоверное ведение которого позволяет получить реальную информацию о том, является ли предприятие прибыльными или убыточными и какова величина чистых активов предприятия.*

В экономической литературе встречается немало исследований, посвященных тем или иным проблемам признания, оценки, учета, анализа, классификации финансовых активов. Однако, комплексных исследований, посвященных проблемам учета доходов и расходов в отечественной бухгалтерской науке нет. Подобная неразработанность данной темы и пребывание Азербайджанской Республики в преддверии обязательного всеобщего применения международных принципов учета подчеркивают актуальность данной работы.

Разработка современных методик отражения в системе бухгалтерского учета финансовых активов, критериев их признания, обобщение и систематизация алгоритмов различных способов бухгалтерской оценки в зависимости от вида

Выбор альтернативных методик бухгалтерского учета и способов оценки бухгалтерского учета и способов оценки финансовых активов непосредственно влияет на конечные результаты коммерческой деятельности – прибыль, максимальное увеличение которой является основной целью каждого хозяйствующего субъекта. Они во многом определяют

формирование полной и достоверной информации о деятельности организации и ее имущественном положении, необходимой всем заинтересованным пользователям бухгалтерской отчетности.

Одной из главных задач учёта финансовых активов коммерческой организации является признание и определение их стоимости, включающее первоначальную оценку (на дату признания в учете) и последующую оценку (на дату переоценки и списания с баланса).

Как говорилось, в международных системах учета, финансовый актив признается в бухгалтерском учете и отчетности только тогда, когда организация становится стороной по договору в отношении данного финансового актива, то есть в тот момент, когда у организации появились права требования денежных средств или других финансовых активов в соответствии с договором. Например, дебиторская задолженность признается как актив, когда возникает юридическое право на получение денежных средств; форвардный контракт признается как актив на дату возникновения обязательства по покупке, а не на дату закрытия позиции, когда происходит фактический обмен; финансовые же опционы признаются в качестве активов только при заключении договора между владельцем и продавцом.

В качестве основного критерия признания (прекращения признания) финансового актива в бухгалтерском учете организации мы предлагаем считать возникновение (утрату) прав требования, связанных с активом, в соответствии с договором. Необходимо также четко и однозначно закрепить положение о том, что при невыполнении основного и второстепенных критериев актив вообще не признается в бухгалтерском учете и не отражается в бухгалтерском балансе организации (возможно справочное отражение данного актива в пояснительной записке к финансовой отчетности). Отсутствие первичного документа при наличии других объективных доказательства возникновения финансового актива (например, отсутствие заверенной покупателем товарной накладной при наличии договора и данных складского учета, подтверждающих факт отгрузки товара) не должно являться причиной отказа в признании финансового актива к учету, то есть должен осуществляться принцип превалярования экономического содержания (таких как переход финансовых рисков) над юридической формой.

По мнению Мизиковского Е.А. и Дружиловской признание представляет собой «процесс включения в бухгалтерский учет и отчетность статьи, отвечающей определению элемента финансовой отчетности (т.е. являющейся активом, обязательством, капиталом, доходом или расходом) и соответствующей критериям признания» (12). Признание предусматривает словесное описание статьи и указание величины в денежном выражении, а также учет такой величины в итоговых суммах бухгалтерского баланса (или отчета о прибылях и убытках). Статьи, которые отвечают установленным критериям, подлежат отражению в бухгалтерском балансе или в отчете о прибылях и убытках.

Включение таких статей в отчетность не может быть заменено раскрытием информации о применяемой учетной политике или соответствующими сведениями в пояснительной записке.

Первым критерием признания является вероятность (т.е. скорее да, чем нет), что экономическая выгода от элемента финансовой отчетности будет получена (или утрачена) коммерческой организацией.

Понятие вероятности связано со степенью неопределенности притока (или оттока) в организацию получаемых от статьи экономических выгод. Оценка степени определенности потоков экономических выгод проводится при составлении финансовой отчетности на основе имеющихся доказательств.

Второй критерий признания предполагает, что элемент финансовой отчетности имеет стоимостное выражение, которое может быть рассчитано с достаточной степенью надежности.

В отношении финансовых активов могут применяться различные методы оценки по справедливой стоимости в зависимости от срока финансовых активов (краткосрочные или

долгосрочные), от их вида (долевые или долговые) и специфичности (типовые либо созданные в порядке индивидуальной договоренности между сторонами сделки).

Если оценить статью не представляется возможным, она не отражается (не включается) в бухгалтерском балансе (или в отчете о прибылях и убытках).

Статья, которая изначально не отвечает установленным критериям, в результате последующих событий может стать соответствующей критериям признания. Статью, обладающую характеристиками элемента финансовой отчетности, но не отвечающую критериям признания, может, тем не менее, потребоваться раскрыть в пояснительной записке. Это представляется целесообразным, когда сведения о статье полезны для оценки финансового положения, результатов хозяйственной деятельности и изменений финансового положения организации.

Определение понятия «оценка» фигурирует во множестве отечественных и зарубежных учебных литературах по бухгалтерскому учету. Вместе с тем, как показал проведенный нами анализ, единства в трактовке оценки авторами в настоящее время нет.

В отношении финансовых активов могут применяться различные методы оценки по справедливой стоимости в зависимости от срока финансовых активов (краткосрочные или долгосрочные), от их вида (долевые или долговые) и специфичности (типовые либо созданные в порядке индивидуальной договоренности между сторонами сделки).

Так например Аббасов Г.А. понятия оценки элементов финансовой отчетности трактует следующим образом: «Оценка имущества и обязательств включает как способ учета и отчетности по отдельным активам и их источникам финансирования в денежном выражении» (5).

На основании анализа представленных определений бухгалтерской оценки можно сделать определенные выводы. Так, некоторые авторы рассматривают оценку как процесс определения денежных сумм, а другие – как способ перевода из натурального измерителя в денежный. При рассмотрении оценки как способа, в свою очередь, приводятся неодинаковые формулировки: способ перевода учетных объектов из натурального измерителя в денежный, способ выражения объектов учета в денежном измерителе, способ, с помощью которого активы получают денежное выражение. Ряд автором акцентирует внимание на понятии оценки как денежного измерителя, а другие – как числового значения.

В некоторых отечественных учебных пособиях денежный измеритель в определении понятия оценки сводится непосредственно к манату. Следует также отметить, что разными авторами по-разному трактуются объекты оценки: имущество организации и источники его формирования, элементы финансовой отчетности, учетные объекты, объекты и события, активы, объекты бухгалтерского учета и экономические события или явления.

Некоторые ученые, говоря об оценке, акцентируют внимание на ее связи с бухгалтерским балансом и отчетом о прибылях и убытках. Другие авторы в определении оценки обращают большее внимание на ее правила и способы определения. Некоторые специалисты, давая определение оценки, акцентируют внимание на ее целях.

Объекты оценки можно разделить на:

- имущество (дебиторская задолженность, запасы, финансовые вложения и т.д.);
- действия (продажа товаров и оказание услуг, выплата дивидендов);
- события (события после отчетной даты, условные факты хозяйственной деятельности и пр.).

Прежде, чем оценивать объект, следует выбрать показатель, по которому он будет оцениваться. Например, для дебиторской задолженности это может быть сумма долга и ожидаемая дата его погашения, для финансовых вложений – рыночная котировка ценных бумаг и т.п. В связи с тем, что активы могут быть оценены с разных позиций, то в интересах инвесторов и других пользователей финансовой отчетности целесообразно предусматривать оценки по нескольким показателям. Во многих случаях одна оценка может заменяться другой. Так, себестоимость в определенных обстоятельствах заменяет текущую оценку, которая, в свою очередь, может представлять оценку будущих денежных поступлений.

По нашему мнению при ведении бухгалтерского учета следует придерживаться двух основных принципов:

- повышение достоверности отчетности;
- обеспечение надежности оценки элементов финансовой отчетности.

Согласно национальным стандартам бухгалтерского учета «достоверность отчетности – это беспристрастное и объективное представление финансового положения, результатов деятельности и изменений в финансовом положении организации». Иными словами, отчетность тем достовернее, чем более адекватно она отражает имущественное положение и финансовые результаты деятельности организации. Поэтому необходимо определить, повышает ли тот или иной вид оценки активов достоверность отчетности.

Одним из наиболее существенных вопросов для пользователей финансовой отчетности организации (инвесторов, кредиторов, инвестиционных банков, государственных органов и т.д.) является реальная стоимость ее активов и бизнеса в целом. Под реальной стоимостью в этом случае понимается сумма денежных средств, которую можно выручить от продажи активов или бизнеса организации в течение ограниченного периода. При этом бухгалтерский учет активов, основанный на методе фактических затрат, как нам представляется, не всегда может обеспечить достоверную информацию о реальной стоимости активов и бизнеса организации, поскольку за время, в течение которого организация владеет активами, их реальная стоимость может значительно измениться по сравнению со стоимостью на момент постановки актива на учет.

Для реальной оценки стоимости активов организаций в течение последнего десятилетия все большую популярность приобретает показатель справедливой стоимости. И хотя сама категория «справедливая стоимость» многим представляется излишне абстрактной, непрактичной (поскольку значительно повышает роль оценочного фактора в учете и отчетности), использование этой категории специалисты классифицируют как принципиально новый, современный подход к учету.

Справедливая стоимость может быть определена с достаточной степенью достоверности, если выполнено, хотя бы одно из условий:

- оценочные стоимостные пределы, внутри которых находится справедливая стоимость, не являются значительными для данного инструмента;
- можно обоснованно рассчитать вероятность той или иной оценочной величины в рамках стоимостных пределов и использовать ее в расчете справедливой стоимости.

На наш взгляд, определением, наиболее точно отражающим сущность оценки объекта бухгалтерского учета в современных экономических условиях, целесообразно считать следующую формулировку: «бухгалтерская оценка – это процедура присвоения объекту бухгалтерского учета определенных денежных величин на основании профессионального суждения бухгалтера, производящего оценку, с учетом действующих нормативных стандартов и экономической целесообразности». То есть, ключевыми факторами, влияющими на оценку, являются специфика объекта бухгалтерского учета, определяющая совокупность возможных видов его оценки, а также профессиональное бухгалтерское суждение, на основании которого бухгалтер выбирает наиболее эффективный с точки зрения влияния на финансовый результат коммерческой организации вид оценки.

Использованная литература

1. Mühəsibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2004.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Bakı, 2012.
3. Azərbaycanın Milli audit standartları. Bakı, «Nağıl evi», 2004.
4. Səbzəliyev S.M. «Maliyyə hesabatı» (dərs vəsaiti), Bakı, 2018.
5. Abbasov Q.Ə. «Mühəsibat uçotunun nəzəriyyəsi», Bakı, 2011
6. Abbasov İ.M. «Audit». Dərslik, Bakı, 2007.
7. Abbasov İ.M. «Maliyyə (mühəsibat) hesabatı»

8. Колеватова Р.А. Бухгалтерский и налоговый учет финансовых вложений. МСФО и МСА в кредитной организации, 2007.
9. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет: Учебник. – М.: ИНФРА – М, 2007.
10. Казакевич Е.С. Быть или не быть-насущный вопрос для справедливой стоимости. Финансовые и бухгалтерские консультации, 2008.
11. Кондраков Н.П. Учетная политика организаций на 2008 г. В целях бухгалтерского, финансового, управленческого и налогового учета: Учеб. Пособие. – М.: Эксмо, 2008.
12. Мизиковский Е.А., Дружиловская Э.С. Требования к оценке активов в российском бухгалтерском учете. М.: -2006.

Zakir Guliyev

RECOGNITIONS AND TYPES OF VALUATION OF FINANCIAL ASSETS

Summary

Accounting for financial assets is one of the most significant sections of accounting, the organized and reliable maintenance of which allows you to get real information about whether the company is profitable or unprofitable and what is the value of the company's net assets.

In the economic literature, there are many studies devoted to various problems of recognition, assessment, accounting, analysis, classification of financial assets. However, there are no comprehensive studies devoted to the problems of accounting for income and expenses in domestic accounting science. Such underdevelopment of this topic and the presence of the Republic of Azerbaijan on the eve of the mandatory universal application of international accounting principles emphasize the relevance of this work.

Development of modern methods of reflection in the accounting system of financial assets, criteria for their recognition, generalization and systematization of algorithms for various methods of accounting assessment, depending on the type

The choice of alternative accounting methods and methods of accounting evaluation and methods of evaluating financial assets directly affects the final results of commercial activities - profit, the maximum increase of which is the main goal of each business entity. They largely determine the formation of complete and reliable information about the activities of the organization and its property status, which is necessary for all interested users of financial statements.

Ханым Икмет Гулиева

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА БЕЗРАБОТИЦУ В МИРЕ

***Аннотация.** Пандемия COVID-19 серьезно сказывается на экономической деятельности во всем мире. В этом контексте, чтобы проследить влияние пандемии на всю мировую экономику, в исследовании используется такой показатель, как глобальная безработица. Глобальная безработица проанализирована во временных рамках с реализацией 2000-2019 гг. И прогнозными расчетами на 2020-2021 гг. Таким образом, сравниваются последствия недавнего глобального кризиса 2008 года и пандемии коронавируса. Кроме того, представлена негативная картина, которая, как ожидается, в ближайшем будущем создаст глобальный масштаб пандемией коронавируса. Рассмотрены причины неисправностей, вызванных пандемией коронавируса, в свете числовых показателей и построенных по их результатам сценариев.*

***Ключевые слова:** кризис пандемии коронавируса, безработица, развитые страны, развивающиеся страны, цифровизация*

Безработица и ее регулирование - это вызовы, с которыми экономисты, менеджеры и политологи сталкиваются ежедневно. В результате экономические лидеры искали теоретиче-

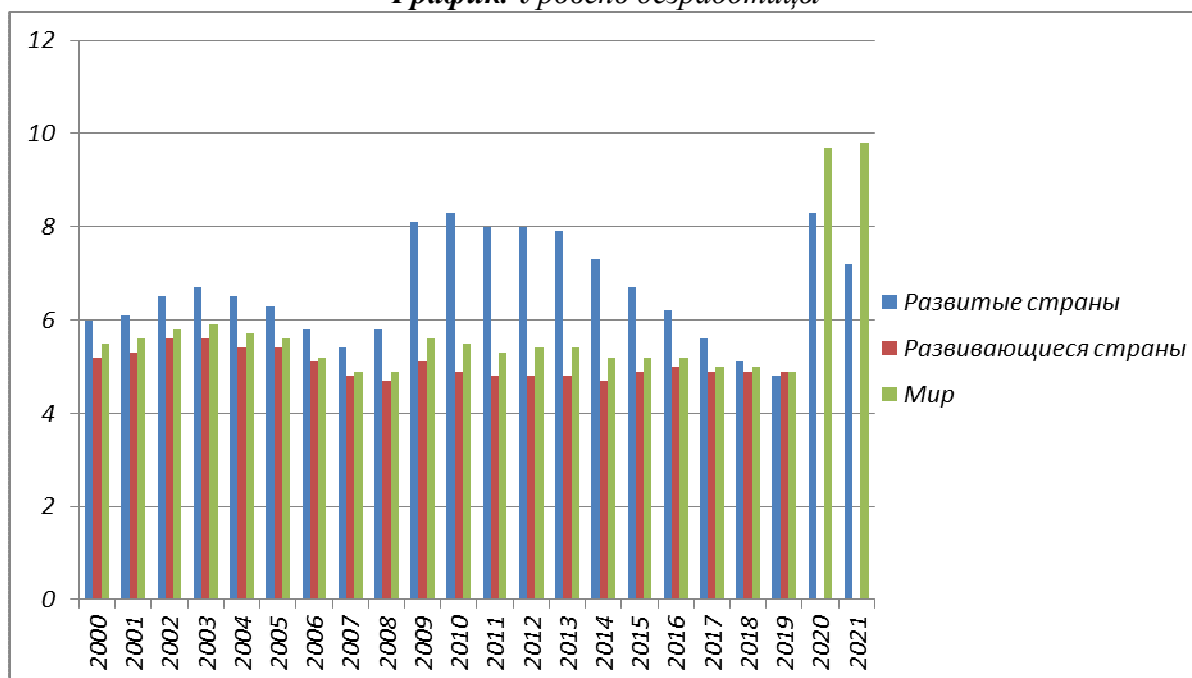
ские объяснения для руководства стратегиями управления занятостью. В результате возникают два конкурирующих тезиса, объясняющих эту проблему: несовместимость навыков и переизбыток навыков. Конечно, эти тезисы изменили свое содержание в период, когда пандемия COVID-19 доминировала в мировой экономике, и оба тезиса стали почти одинаково важными как для развитых, так и для развивающихся стран.

Великая депрессия оказала относительно умеренное влияние на рынки труда развивающихся стран. С 2010 года уровень безработицы в целом оставался ниже уровня докризисного финансового кризиса и снижался. После кризиса 2008 года мировой уровень безработицы оставался стабильным в период с 2010 по 2019 год [WB, 2015: 3]. На графике видно, что негативное давление, оказанное глобальным кризисом 2008 года на занятость, в основном затронуло развитые экономики. В 2019 году уровень безработицы в мире составлял 4,9%, уровень безработицы в развивающихся странах - 4,9%, а уровень безработицы в развитых странах - 4,8%. Однако в связи с пандемией ожидается, что число безработных в 2020 году увеличится. Хотя краткосрочные планы работы, субсидии на заработную плату и поддержка компаний могут помочь ограничить безработицу, ожидается, что пандемия коронавируса окажет серьезное влияние на рынок труда. В частности, ожидается, что страны с высокой долей сотрудников, работающих по гибким краткосрочным контрактам и принимающих большую часть своей рабочей силы в секторе услуг (например, в туризме), будут более уязвимыми к безработице [ЕС, 2020a].

Ожидается, что уровень безработицы вырастет в 2020 году. Это увеличение связано с длительным замедлением роста мировой экономики, что снижает доверие потребителей и компаний и создает среду неопределенности. Число безработных, которое оценивается в 188 миллионов в 2019 году, по оценкам, будет увеличиваться примерно на 2,5 миллиона ежегодно параллельно с ростом рабочей силы. Это означает, что мировая экономика в настоящее время не создает достаточно рабочих мест, чтобы поглотить всех, кто впервые появился на рынке труда [МОТ, 2020: 30-32]. Согласно расчетам прогноза безработицы, к концу 2020 года прогнозируется рост безработицы до 8,3% в развитых странах и до 9,7% в мире. Ожидается, что в результате политики, проводимой на рынках труда в 2021 году, уровень безработицы в развитых странах снизится на 7,2%. Однако в 2021 году ожидается, что уровень безработицы во всем мире останется практически неизменным и составит 9,8%.

Пандемия коронавируса вызвала массовую потерю рабочих мест во всем мире в первые два квартала 2020 года.

График. Уровень безработицы

Источник: WB, (2020b) и TE, (2020) были нарисованы мной.

Пандемия коронавируса вызвала массовую потерю рабочих мест во всем мире в первые два квартала 2020 года. Международная организация труда (МОТ) ожидал глобального сокращения рабочего времени более чем на 6,7% (что эквивалентно 195 миллионам работающих полный рабочий день) только во втором квартале 2020 года. Примерно 38% мировой рабочей силы занято в обрабатывающей промышленности, торговле, туризме, гостиничном и транспортном секторах и других секторах услуг. Сектор услуг стал сектором, открытым для потенциальных банкротств, с резким падением спроса и доходов. Только в США количество безработных превысило показатели безработицы, имевшие место после глобального кризиса 2008 года в конце апреля, и превысило 30 миллионов человек. Сообщается, что, несмотря на то, что во втором квартале 2020 года он снизился, уровень безработицы в США составит около 10%. Во многих европейских странах, таких как Греция, Испания и Италия, где высокая занятость в транспортном и туристическом секторах, ожидается, что уровень безработицы вырастет до двузначных цифр. В развивающихся странах, где система страхования от безработицы и возможности социальной защиты слабы, серьезность безработицы неизбежно будет ощущаться сильнее [ООН, 2020: 6].

Меры изоляции сильнее влияют на безработицу на необязательных работах, связанных с физическим взаимодействием с клиентами. Во всем мире более 600 миллионов работников, занятых в сфере розничной и оптовой торговли, гостиничного бизнеса и неформального сектора, подвергаются высокому риску потери дохода. Удаленная работа, такая как финансы, банковское дело и менеджмент, меньше страдает от потери работы. Пандемия наносит больший ущерб низкоквалифицированным и низкооплачиваемым рабочим местам и меньше - высококвалифицированным. Ожидается, что в результате негативного воздействия эпидемии на занятость неравенство доходов усилится как внутри страны, так и между странами [ООН, 2020: 6]. В этом случае государственная поддержка фирм, включая малый бизнес и самозанятых, должна быть скорректирована, чтобы смягчить ее влияние на рынок труда [ЕС, 2020b: 134]

Кроме того, вирус Covid-19 представляет большую опасность для пожилого населения; Учитывая преобладание пожилых людей в развитых странах, вполне вероятно, что безработица в этих странах будет выше, и, наоборот, с учетом того, что в развивающихся странах население более молодое, развивающиеся страны будут более устойчивы к безработице, чем развитые страны. Однако тот факт, что развитые страны имеют лучшее финансовое положение и лучшее медицинское оборудование, чем развивающиеся страны, неоспоримо, что они могут ускорить решение социальных проблем, таких как безработица

Основываясь на различных сценариях воздействия COVID-19 на рост мирового ВВП, оценки МОТ основаны на общемировом уровне безработицы в 5,3 миллиона человек (сценарий «слабого воздействия» »до 24,7 миллиона (сценарий« сильного воздействия ») по сравнению с контрольным уровнем в 188 миллионов в 2019 году). Напротив, во время мирового финансового кризиса 2008/9 года глобальная безработица увеличилась на 22 миллиона человек. Ожидается, что неполная занятость также значительно возрастет, поскольку экономические последствия вспышки вируса приведут к сокращению рабочего времени и заработной платы. В развивающихся странах само занятость, которая часто смягчает влияние изменений, на этот раз может не работать из-за ограничений для людей (например, поставщиков услуг) и перемещения товаров. Падение занятости также означает огромную потерю дохода для сотрудников.

По оценкам исследования, к концу 2020 года эти потери составят от 860 миллиардов до 3,4 триллиона долларов. Это вызовет снижение потребления товаров и услуг; это, в свою очередь, повлияет на будущее бизнеса и экономики. Ожидается, что бедность среди рабочих также значительно возрастет, поскольку «снижение доходов из-за снижения экономической активности приведет к опустошительным последствиям для рабочих, которые находятся рядом или ниже черты бедности». По оценкам МОТ, от 8,8 до 35 миллионов человек во всем мире попадут в категорию работающих бедных, в отличие от предыдущих прогнозов 2020 года о 14-миллионном сокращении бедности среди работающих.

Согласно последним исследованиям, особенно занятые в отраслях, производственная деятельность которых пострадала от кризиса в высокой и средне-высокой степени; Они сталкиваются с такими рисками, как потеря работы, пребывание в неоплачиваемом отпуске и сокращение рабочих часов в неделю. Еще одним событием во время пандемии стало увеличение доли тех, кто работает на дому. Хотя до пандемии лишь небольшая часть рабочей силы работала из дома, после кризиса работа на дому поощряется или является обязательной. Однако невозможно выполнять каждую работу и каждую работу из дома. Государства пытаются смягчить пагубное воздействие кризиса COVID-19 на экономику и рынок труда в целом, принимая беспрецедентные меры в этот период. Несмотря на то, что они могут отличаться от страны к стране, глобальные меры занятости сосредоточены в семи категориях: субсидии для неформальных или самозанятых работников, пособия по безработице, субсидии заработной платы, новые правила труда, субсидии на отпуск по болезни, ограничения на увольнения и субсидии на профессиональное обучение.

В связи с пандемией происходит изменение человеческих ресурсов, как и во всех секторах. С развитием пандемии мир претерпел большие изменения. Мы видим, что все системы, которые мы знаем, от экономики до социальной жизни, от образования до здравоохранения, изменяются и трансформируются. Мы жили и учились на собственном опыте: то, что раньше считалось невозможным, теперь возможно. Возможно медицинское обследование без посещения больницы, обучение без посещения школы, работа без посещения офиса. Это не обязательство, а только инструменты, которые делают это возможным. Название этого инструмента - цифровизация.

Еще несколько лет назад мы не очень хотели, чтобы робот доставлял наш груз, чтобы робот принимал заказы в ресторанах, или даже чтобы робот-повар готовил простой гамбургер. Однако сегодня, особенно в пост пандемическом новом мире, мы гораздо более восприимчивы к цифровой трансформации и структурам (роботы, машины), которые входят в нашу жизнь вместе с ней, собирая и обрабатывая данные. Процесс пандемии показал, насколько важны искусственный интеллект и цифровая трансформация для будущего человечества. Теперь мы знаем, что в самое ближайшее время появятся новые профессии. И только время покажет, как этот процесс повлияет на решение социальных вопросов, таких как человеческий фактор и занятость.

Использованная литература

1. Акалин, Г., (1994). Дефицит финансирования государственного сектора и его влияние на экономический баланс, X. Финансовый симпозиум Турции, 17–31, <http://www.maliyesempozyumu.org/wpcontent/uploads/2016/11/maliye.pdf>
2. Азиатский банк развития (АБР), (2020a). Перспективы развития Азии (ADO) 2020: Что движет инновациями в Азии?, <https://www.adb.org/publications/asian-development-outlook2020-innovation-asia> (Е.Т. 7.5.2020).
3. Азиатский банк развития (АБР), (2020b). В 2020 году рост в Азии снизится из-за воздействия COVID19. <https://www.adb.org/news/developing-asia-growthfall-2020covid-19-impact> (Е.Т. 7.5.2020) 6 мая 2020 г.
4. Организация Объединенных Наций (ООН), (2020), Мировое экономическое положение и перспективы на середину 2020 года, pdf (Е.Т. 7.5.2020).
5. Всемирный банк (ВБ), (2015). Перспективы мировой экономики, https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015b/Global_EconomicProspects-June-2015-Labor-trends-in-emerging-markets.pdf (Е.Т. 7.5.2020).
6. Всемирный банк (ВБ), (2020b). Общая безработица (% от общей численности рабочей силы) (смоделированная оценка MOT), <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS> (Е.Т. 7.5.2020).
7. Всемирная торговая организация (ВТО), (2020a). Торговая статистика и перспективы: торговля резко упадет

Поскольку пандемия COVID-19 перевернула мировую экономику, https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.pdf (Е.Т. 7.5.2020).

8. Всемирная торговая организация (ВТО), (2020b). Пресс-конференция по прогнозам торговли, https://www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra303_e.htm (Е.Т. 7.5.2020).

Khanim Guliyeva

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON UNEMPLOYMENT IN THE WORLD

Summary

The COVID-19 pandemic is seriously affecting economic activity around the world. In this context, the study uses an indicator such as global unemployment which has been impacted by the outbreak in the entire global economy. Global unemployment is analyzed in a time frame with the implementation of 2000-2019 and the forecast calculations for 2020-2021; thus, the consequences of the recent global crisis of 2008 and the coronavirus pandemic are compared. In addition, a negative picture is presented, which is expected to create a global scale of the coronavirus pandemic in the near future. The causes of malfunctions caused by the coronavirus pandemic are considered in the light of the numerical indicators and scenarios based on their results.

Key words: *coronavirus pandemic crisis, unemployment, developed countries, developing countries, digitalization*

Ната Давлашеридзе

СРАВНЕНИЕ РАЗЛИЧНЫХ МОДЕЛЕЙ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГРУЗИНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Аннотация. *В работе рассмотрены вопросы развития цифровой экономики в Грузии и ее нормативно-правовой базы, а также дается сравнительный анализ с аналогичными показателями ведущих стран. Подчеркнуто, что тремя основными вопросами развития цифровой экономики и ее нормативного регулирования, по которым Грузии необходимо сформировать свою позицию, в последние годы являются монополизация и национальные IT-чемпионы; цифровая валюта и долгосрочная государственная стратегия.*

Ключевые слова: *раздел бигтеха, цифровая валюта, достижения семи революций.*

Введение

Развитие цифровой экономики и ее нормативно-правовой базы в мире не только показало наличие нескольких моделей, но и остро поставило вопрос о недостатках и преимуществах каждой из них, прежде всего американской, европейской и китайской. При этом можно выделить следующие ключевые вопросы нормативного регулирования IT, по которым Грузии необходимо сформировать свою позицию:

- монополизация и национальные IT-чемпионы;
- цифровая валюта;
- долгосрочная государственная стратегия.

Весь мир, а не только США, кардинально изменится экономически, технологически, социально и политически, если в ближайшее время будут приняты нормативные решения по борьбе с IT-монополиями – так называемый Большой раздел.

Учет кризиса начала 2000-х годов и стратегическое государственное регулирование признано необходимым, чтобы вновь не допустить появления пузырей доткомов. С этой целью Правительство Грузии создало два новых агентства для нормативной поддержки стартапов, прежде всего цифровых (Грузинское агентство инноваций и технологий и Агентство промышленного развития).

Еще одним «новым полем битвы» конкуренции между суверенными странами станут права на выпуск и контроль цифровой валюты. Здесь Грузии необходимо всесторонне подготовить свое вхождение в данный процесс, при этом использовать китайский опыт «трех национальных инфраструктур», в создании которых Европа и США все более отстают.

* * *

Особое место в законодательстве цифровой экономики занимает *борьба с ИТ-монополиями* в условиях политических обострений на фоне пандемии. Так, в конце июля 2020 подкомитет по антимонопольной политике юридического комитета Палаты представителей Конгресса США провел слушания, посвященные специфике работы компаний Amazon, Facebook, Apple и Google. Как заявил председатель указанного подкомитета Дэвид Сисилини (демократ от штата Род-Айленд), руководители данных компаний допускают действия, которые вызывают обеспокоенность у членов подкомитета. В октябре 2020 г. юридический комитет опубликовал доклад по итогам 16-месячного расследования. В нем конгрессмены признали компании Amazon, Apple, Facebook и Google монополистами, нарушающими законы и нормы свободной конкуренции. Авторы доклада сравнили их с «монополиями эры нефтяных баронов и железнодорожных магнатов».

В независимости от результатов выборов президента США, разделение американских техногигантов (Big Tech — Бигтех) имеет немалые шансы. И если такой раздел произойдет, *весь мир, а не только США, кардинально изменится: экономически, технологически, социальными и политически.*

Анализ сценариев «Большого раздела» техногигантов США показывает, что их аргументация весьма сильная — проработанная в деталях и подкреплённая фактами и вовсе не похожа на пустые наскоки политиков а-ля Элизабет Уоррен, она четко бьет в критические точки проблемы, формулируя сильные доводы против такой монополизации⁷:

- Бигтех тормозит инновации и направляет их вектор в интересах глобального бизнеса техногигантов;
- одновременно, ослабляет оборонно-промышленную базу США;
- и то, и другое ведет США к проигрышу конкуренции Китаю, а в перспективе и к мировой гегемонии Китая, стремящегося к созданию на планете с помощью ИИ-технологий «общества социальной гармонии».

Фактически Большой раздел представляет миру образец новой модели инноваций 21-го века — инновации, *не требующие национальных чемпионов.*

Подобное развитие событий прямо противоречит прежнему первенству по формированию законодательства в цифровой экономике, которое получили США и Великобритания. Так, в стратегии Великобритании была поставлена цель страны стать «мировым лидером в формировании глобального киберпространства», а в стратегии США — «лидером в торговле с помощью распространения Интернета в качестве глобальной платформы для торговли, инноваций и общений»⁸.

В мире был учтен опыт недостаточно эффективного регулирования корпоративного сектора во время кризиса доткомов (Dot-com bubble), ставшего индикатором переоцененности рынка акций технологических компаний. Поэтому в дальнейшем страны перешли к более активному воздействию на развитие цифровой экономики на базе принципов стратегического целеполагания и опираясь на возможности государственного регулирования экономики. Так, в 2010 г. в Великобритании был принят Закон «О цифровой экономике» (Digital Economy Act 2010, DEA), а в 2017 г. представлена Стратегия развития цифровой экономики

⁷ Только что опубликованный 38-страничный меморандум программы Большого раздела «*The National Security Case for Breaking Up Big Tech*» доступен по ссылке: https://s3.amazonaws.com/kfai-documents/documents/dcb777a168/1.30.20_Sitaraman_MW2.pdf

⁸ Ведута Е.Н., Джакубова Т.Н. Big data и экономическая кибернетика // Государственное управление. Электронный вестник. - 2017. - № 63. - С. 43-66.

(UK Digital Strategy⁹), что было использовано остальными странами. Направлениями развития цифровой экономики в указанной стратегии выступают: инфраструктура, развитие вовлеченности и навыков в цифровой сфере; развитие цифрового сектора для бизнеса; расширение экономики; развитие экономики данных и цифрового правительства; обеспечение безопасности в цифровом пространстве.

В подготовленном в 2018 г. отчете в Великобритании содержится ряд явно позитивных характеристик влияния соответствующего нормативного законодательства в цифровом секторе на экономический рост¹⁰. В частности, отмечается, что этот потенциал позволил технологическому сектору страны расти в 2,6 раза быстрее, чем в среднем по экономике. Отмечается также, что 33% клиентов технологических компаний, базирующихся в Лондоне, живут в других странах (для сравнения, в Кремниевой долине этот показатель равен 30%, в Пекине – 7%); 25% частных предпринимателей в мире указали на партнёрские связи с двумя или более лондонскими компаниями (выше показатель лишь у Кремниевой долины).

Данная модель является привлекательной и для Грузии. Правительство создало два новых агентства для поддержки стартапов. Грузинское агентство инноваций и технологий поддерживает конкурентоспособность малых и средних предприятий и продвигает инновационные стартапы. Оно также способствует продвижению инновационных лабораторий и новых технологических компаний. Агентство промышленного развития Грузии способствует развитию частного сектора с помощью различных финансовых или иных механизмов для поддержки бизнеса, особенно стартапов, ориентированных на экспорт. Эти усилия побуждают фирмы использовать информационные и коммуникационные технологии, однако индекс глобальной конкурентоспособности Грузии остается низким с точки зрения роста инновационных компаний (108) и развития кластеров (120).

Еще одним «новым полем битвы» конкуренции между суверенными странами станут права на выпуск и контроль цифровой валюты¹¹.

Прежде всего это относится к тому, что Китай уже начал проводить широкомасштабное тестирование платежной системы на основе цифрового юаня (DCEP), хотя биткоин появился лишь 11 лет назад. В Шэньчжэне прошел розыгрыш национальной криптовалюты среди населения. 50 000 победителей получили по 200 юаней, которые нужно потратить за пять дней. Потратить выигрыш нужно быстро в одной из 3389 торговых точек, участвующих в проекте. Передать деньги кому-то или вывести их на банковский счет нельзя. Тестирование цифрового юаня при участии широкой общественности проводится впервые. Ожидается, что DCEP может устранить потребность в использовании SWIFT, что даст шанс юаню стать международной резервной валютой.

Но наиболее радикальные изменения зафиксировал последний Пленум КПК, в итоговом коммюнике которого указаны важнейшие стратегические цели:

- Сделав ставку на инновации, в ближайшие несколько лет превратить Китай в технологически самодостаточную сверхдержаву, а к 2035 превзойти США во всех ключевых областях науки и технологий.

- «Отказаться от глобализации, ибо главное в мире — это сам Китай». Так можно кратко сформулировать концепцию «двойной циркуляции» Китая — его глобального разъединения с миром и уменьшения соответствующих завязок.

В ответ на наложенные США ограничения экспорта Китай небывалыми темпами строит собственную индустрию микросхем: 19 тысяч новых компаний заработали в этой отрасли только в третьем квартале, а с начала года это более 48 тысяч компаний, что довело общее число компаний до 230 тыс.¹² При этом «холодная война» совсем не мешает Китаю собирать

⁹ UK Digital Strategy - <https://www.gov.uk/government/publications/uk-digital-strategy>

¹⁰ Connection and collaboration: powering UK tech and driving the economy - <https://35z8e83m1ih83drye280o9d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/05/Tech-Nation-Report-2018-WEB-180514.pdf>.

¹¹ Об этом см., к примеру, в статье в China Finance (журнале Народного банка Китая) <https://asiatimes.com/2020/09/chinas-digital-currency-must-be-first-in-world/>

¹² <https://www.chinadaily.com.cn/a/202010/26/WS5f967076a31024ad0ba80f52.html>

деньги американских инвесторов. Рыночная стоимость листинга китайских компаний в Америке сейчас превышает 1,6 трлн. долларов, из которых американским инвесторам принадлежит почти треть. Более того — Goldman Sachs прогнозирует рекордное количество листингов китайских компаний в Нью-Йорке в 2020 году.¹³ Наконец, в октябре 2020 г. Китай законодательно учредил свой аналог американского КОКОМа (англ. Coordinating Committee for Multilateral Export Controls, CoCom) — систему контроля за экспортом высоких технологий. Новый закон ограничивает экспорт контролируемых товаров, что позволит Китаю действовать против стран, что наносят ущерб интересам Китая.¹⁴

Но гораздо более важно, что Китай сделал ставку на «Военно-гражданское слияние»¹⁵, это самая цельная и конкретная стратегическая доктрина технологического доминирования сегодня в мире, основой которой является цифровая экономика и соответствующим образом построенное ее регулирование. «Кинетической войны» больше нет, а есть только «интеллектуальная война», в ней Китай и собирается победить всех. Интеллектуальная война — это не просто цифровое поле боя. Это многодоменная алгоритмическая война с использованием достижений семи революций:

1. революция сбора данных, вызванная интернетом вещей;
2. вычислительная революция, вызванная облачными вычислениями;
3. предсказательная революция, инициированная большими данными;
4. коммуникационная революция, инициированная квантовыми технологиями;
5. революция материалов, инициированная нанотехнологией;
6. поведенческая революция, вызванная ИИ технологиями;
7. ударная революция, вызванная военной аэрокосмической, электромагнитной, направленной энергетикой, беспилотными и автономными боевыми системами и разработкой умных боеприпасов.

Данные ключевые изменения необходимо учесть другим странам при формировании законодательства и национального внутренней политики в цифровой сфере.

Заключение

Сегодня Грузия находится на той стадии, когда страна ищет нестандартные, хотя и уже проверенные способы изменения экономики. Учитывая радикально изменившийся международный ракурс, практически это означает:

- 1) Не отказываться от модели национальных чемпионов и максимального благоприятствования it- компаниям;
- 2) Подготовить инфраструктуру для запуска цифровой валюты, использовать опыт «трех инфраструктур» Китая¹⁶, а также достижений семи революций, где Европа и США все более отстают.

¹³ <https://www-economist-com.libproxy.ncl.ac.uk/graphic-detail/2020/10/20/why-chinese-firms-still-flock-to-american-stock-exchanges>

¹⁴ Анализ противостояния США и Китая в цифровой сфере см. <https://sergey-57776.medium.com/>

¹⁵ People's Liberation Army: Army Campaign Doctrine in Transition (Kevin McCauley). 2020-09-01 <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fms0/m/fms0-monographs/351019>

¹⁶ Три взаимодополняющие национальные инфраструктуры Китая:

- 1) Информационная инфраструктура на основе новых поколений информационных технологий (5G, Интернет вещей, Индустриальный интернет, Спутниковый интернет).
- 2) Технологическая инфраструктура:
 - для аппаратно-программной поддержки (Дата центры и Центры интеллектуальных вычислений) трех классов приложений (ИИ, Облачные вычисления, Блокчейн)
 - для интеграции платформ и приложений Глубокого интернета, Больших данных и ИИ при осуществлении цифровой трансформации и перехода к умным индустриям: умный транспорт, умная энергетика и т.д.
- 3) Инновационная инфраструктура индустриально-технологической ориентации для ускоренного развития:
 - научных исследований,
 - разработки цифровых технологий и продуктов
 - образования и подготовки кадров для цифрового мира.

В этой связи Грузия должна использовать значительные возможности как синхронизации нормативного регулирования цифровой экономики с Евросоюзом в рамках твиннинг-процесса и проекта EU4Digital, так и изучения лучшего опыта других стран.

Использованная литература

1. «The National Security Case for Breaking Up Big Tech» доступен по ссылке <https://s3.amazonaws.com/kfai-UK-Digital-Strategy> - <https://www.gov.uk/government/publications/uk-digital-strategy>
2. Connection and collaboration: powering UK tech and driving the economy - <https://35z8e83m1ih83drye280o9d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/05/>
3. Tech-Nation-Report-2018-WEB-180514.pdf.documents/documents/dcb777a168/1.30.20_Sitaraman_MW2.pdf
4. <https://www-economist-com.libproxy.ncl.ac.uk/graphic-detail/2020/10/20/why-chinese-firms-still-flock-to-american-stock-exchanges>
5. People's Liberation Army: Army Campaign Doctrine in Transition (Kevin McCauley). 2020-09-01 <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/351019>

Nata Davlasheridze

COMPARISON OF VARIOUS MODELS OF THE DIGITAL ECONOMY AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF GEORGIAN ECONOMIC LEGISLATION Summary

The article considers the development of the digital economy in Georgia and its regulatory framework and is also provided a comparative analysis with similar indicators of leading countries. It is emphasized that the three main issues of the development of the digital economy and its normative regulation, on which Georgia needs to form its position, in recent years are monopolization and national IT champions; digital currency and long-term government strategy.

ლინა დათუნაშვილი

საქართველოში სოფლის თანამედროვე ეკონომიკური პრობლემები

ანოტაცია. სტატიაში შესწავლილია საქართველოს სოფლებისა და ამ სოფლებში მცხოვრები მოსახლეობის დღეს არსებული ცხოვრების რეალური მდგომარეობა, ნაჩვენებია სოფლად მოსახლეობის შემცირების, ქალაქ-სოფლის ურბანული მიგრაციის, ცხოვრების დაბალი დონის, სიღარიბისა და უმუშევრობის მიზეზები და არსებული მდგომარეობის შერბილების მიზნით მიღებული სამთავრობო ღონისძიებები, სახელდობრ, საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების 2021-2027 წლების სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა, რომელიც შეიქმნა სოფლის განვითარების 2017-2020 წლების სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის მიხედვით, ასევე განხორციელებული რეფორმებისა და ამ მიმართულებით ევროკავშირის გამოცდილების საფუძველზე. დოკუმენტში ვრცლად არის მოცემული მომავალი 7 წლის მანძილზე სოფლის განვითარების პრობლემების შერბილების ღონისძიებები სხვადასხვა მიმართულებით, რომელთა განხორციელება გარკვეული ზომით გააუმჯობესებს დღეს არსებულ მდგომარეობას სოფლად. გაშუქებულია ევროკავშირის პროგრამის EUDARD-ის ფარგლებში, ქვეყნის 12 მუნიციპალიტეტში ჩამოყალიბებული „LEADER“-ის პრინციპებზე დამყარებული ადგილობრივი განვითარების ჯგუფების

(LAG) საქმიანობა, რომლებმაც განახორციელეს პროექტები, რომლებიც ეხებოდა სოფლის ეკონომიკურ, სოციალურ და გარემოსდაცვით პრობლემებს თეორიულად, დედოფლისწყაროს, ქედისა და ხულოს მუნიციპალიტეტებში. მიუხედავად აღნიშნული ღონისძიებებისა, რაც სახელმწიფოს მხრიდან მსხვილ ინვესტირებაში, გრანტებსა და სხვადასხვა სახის დახმარებებში გამოიხატა, საქართველოს სოფლებში მცხოვრები ადამიანები მრავალი პრობლემის წინაშე დგანან.

ესენია: კეთილმოუწყობილი გზები, სასმელი წყლით უზრუნველყოფა, გაზიფიცირება, ინფრასტრუქტურის ობიექტების სიმცირე ან არ არსებობა, მიგრაცია, უმუშევრობა, სიღარიბე და სხვა. აღნიშნული პრობლემების ეტაპობრივი მოგვარება გააუმჯობესებს სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის სოციალურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას.

დასკვნაში ჩამოყალიბებულია სტატიაში მოტანილი მასალების ანალიზის შედეგები.

საკვანძო სიტყვები: სოფელი, სოფლის მეურნეობა, სტრატეგია, ევროკავშირი, გრანტი, სიღარიბე, უმუშევრობა, მიგრაცია.

შესავალი

სოფელი არის ქვეყნის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეული, სადაც ცხოვრობს ქვეყნის მოსახლეობის გარკვეული რაოდენობა. სოფლის მოსახლეობა დასაქმებულია სოფლის მეურნეობაში და აწარმოებს მოსახლეობისთვის სასიცოცხლო სასურსათო პროდუქტს. ძლიერი სოფელი ქვეყნის სიძლიერეა. განსხვავებულია განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებში სოფლისა და იქ მცხოვრები ადამიანების ცხოვრების პირობები. როგორია საქართველოს სინამდვილეში დღევანდელი სოფლის და სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების რეალური მდგომარეობა.

საქართველოს რესპუბლიკა მდებარეობს ევროპის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, კავკასიაში, ევროპისა და აზიის სატრანსპორტო გზაჯვარედინზე.- დედაქალაქი თბილისი.

ქვეყნის მთლიანი ფართობი შეადგენს 69,700 კმ²-ს; მთლიან ფართობში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ნაწილი 43,3 %-ია (2004 წლის მონაცემებით 30,3 ათასი კმ²); ერთწლიანი კულტურების ნათესი ფართობი 207,1 ათასი ჰექტარია (2008); ხოლო მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული მიწის ფართობი 109,6 ათას ჰექტარს (საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო აღწერა 2014) შეადგენს; ქვეყნის ტერიტორიის 44,8% ტყის ფონდს უკავია (2007).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით ქვეყნის მოსახლეობა 3,729,6 ათასი ადამიანია და მთელი მოსახლეობის 41,7% (1,554,8 ადამიანი) სოფლად ცხოვრობს (2018 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით). აღნიშნულ პერიოდში მოსახლეობის საშუალო სიმჭიდროვე 1 კვ. კმ-ზე დაბალია და 65,2 ადამიანს შეადგენს. სოფლის ტიპის დასახლებებში ეს მაჩვენებელი კიდევ უფრო დაბალია. 2018 წელს ქვეყანაში სამუშაო ძალის 38,9%-ი სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობაში იყო დასაქმებული და ამ სექტორის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში 7,8%-ს შეადგენდა. 2018 წელს წინა წელთან შედარებით ქვეყანაში ბუნებრივი მატება 15,7%-ით შემცირდა.

მსოფლიო ურბანიზაციის პერსპექტივების პროგნოზით, საქართველოში სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის წილი 2050 წლისთვის 2018 წელს არსებული 41,7%-დან 27%-მდე შემცირდება. ბოლო 6 წლის განმავლობაში სოფლის ტიპის დასახლებებში

მცხოვრები მოსახლეობა 2,8%-ით შემცირდა, ხოლო საქალაქო დასახლებებში მცხოვრებთა რაოდენობა 2,6%-ით გაიზარდა. როგორც ვხედავთ, ქალაქ-სოფლის ურბანული მიგრაცია მიმდინარეობს და ეს პროცესი გაგრძელდება. ცხოვრების დონის მიხედვით მნიშვნელოვანი განსხვავებებია სოფლისა და ქალაქის ტიპის დასახლებებს შორის. 2018 წელს ქალაქად მცხოვრები შინამეურნეობის საშუალო თვიური შემოსავალი 19,0%-ით მაღალი იყო სოფლად მცხოვრებ შინამეურნეობებთან შედარებით. ამავე წლის მონაცემებით აბსოლიტური სიღარიბე სოფლად 23,1%-ს, ხოლო ქალაქად 18,09%-ს შეადგენდა. 2017 წელს, საქართველოში სიღარიბის აბსოლიტურ ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის პროცენტული წილი 5%-ი იყო, ხოლო იგივე მაჩვენებელი სოფლად 6,7%-ს შეადგენდა. ფარდობითი სიღარიბის მაჩვენებელი მედიანური მოსახლეობის 60%-ის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილით ქალაქში 22,3%-ია, ხოლო სოფლად იგივე მაჩვენებელი 29,6%-ია. 2018 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე ქვეყანაში 4,345,5 აშშ დოლარი იყო, რაც ევროკავშირის იმავე პერიოდის საშუალო მაჩვენებელზე 157%-ით ნაკლებია. სოფლად შეინიშნება უმუშევრობის და სიღარიბის მაღალი დონე, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში და ქალებში. სოფლის მოსახლეობის დაბერების მაღალი მაჩვენებელი და კვალიფიციური სპეციალისტების (აგრონომები, მექანიზატორები) ნაკლებობა.

როგორც მოტანილი მასალიდან ჩანს, საქართველოში სოფლის ტიპის დასახლებები მრავალი გამოწვევის წინაშე დგას. სოფლად არსებული მდგომარეობის შერბილების მიზნით ფრიად მნიშვნელოვანია ბოლო წლებში მიღებული სამთავრობო ღონისძიებები სოფლის განვითარების მიმართულებით, კერძოდ- საქართველოს მთავრობის განკარგულება (№ 2665. 2019 წლის 20 დეკემბერი, თბილისი) საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების 2021-2027 წლების სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა, რომელიც შეიქმნა ქვეყანაში არსებული სტრატეგიების (საქართველოს სოფლის განვითარების 2017-2020 წლების სტრატეგია და 2017 წლის სამოქმედო გეგმა) გამოცდილების და შედეგების, განხორციელებული რეფორმებისა და ამ მიმართულებით ევროკავშირის გამოცდილების საფუძველზე. აღნიშნული სტრატეგიის მიღებას წინ უძღოდა 2019 წლის 8 აპრილს გამართული კონფერენცია „საქართველოს სოფლის განვითარების პოლიტიკა 2020+“, რომლის ფარგლებში საზოგადოების ფართო წრე გაეცნო სტრატეგიის ძირითად მიმართულებებს და გამოთქვას თავიანთი მოსაზრებები. ამავე წლის 16 და 18 აპრილს, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ გამართა კონსულტაციები რეგიონების, მუნიციპალიტეტების, მეცნიერებათა აკადემიების და დაინტერესებული მხარეების წარმომადგენლებთან. შეხვედრებს ესწრებოდა ადგილობრივი განვითარების ჯგუფების წარმომადგენლები. სამინისტროს წარმომადგენლებმა საზოგადოებას გააცნო სტრატეგიის მიზნები, ამოცანები და მოსაზრებები. აღნიშნულ დოკუმენტში ვრცლად არის მოცემული მომავალი 7 წლის მანძილზე სოფლის განვითარების პრობლემების შერბილების ღონისძიებები სხვადასხვა მიმართულებით, რომელთა რეალიზება დადებითად წაადგება სოფლის დღეს არსებულ მდგომარეობას და გარკვეული ზომით მის გაუმჯობესებას.

აღნიშნულის გარდა, ასევე მნიშვნელოვანია საქართველოს და სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და სააგენტოების ერთობლივი ღონისძიებები სოფლის განვითარების მიმართულებით.

საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ინიციატივით და დანიის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (DANADA) დაფინანსებით 2018 წლიდან დაიწყო სოფლად ახალგაზრდა მეწარმეების მხარდაჭერის

პროგრამა - „ახალგაზრდა მეწარმე“. პროგრამის ძირითად მიზანს წარმოადგენს: რეგიონებში კერძო სექტორის განვითარება, ახალგაზრდობის ბიზნესში ჩართულობის ხელშეწყობა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება- რეალიზაციის პროცესში ინვესტიციების დაბანდება, ხოლო პროგრამის ძირითად ამოცანას ახალგაზრდებისთვის ფინანსური და ტექნიკური დახმარების განხორციელებით, რეგიონებში ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობა და სიღარიბის შემცირება. ასევე სასოფლო-სამეურნეო და არასასოფლო-სამეურნეო ბიზნეს მიმართულებების დაფინანსება. 2019 წლის ივნისის ბოლოსთვის გაფორმებული იყო 178 ხელშეკრულება თანხით - 18,868,932 ლარი, საიდანაც თანადაფინანსებამ 7,381,040 ლარი შეადგინა.

სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზე სოფლის განვითარების სტრატეგიების შემუშავება და რეალიზაცია წინადადებული ნაბიჯი იყო ევროკავშირთან დაახლოების გზაზე. ამ პროცესში დიდია ევროკავშირის მხარდაჭერა, ევროკავშირის სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამის (ENPARD) ფარგლებში.

საქართველოსა და ევროკავშირის შორის 2014 წლის 17 ივნისს ხელმოწერილი ასოცირების შესახებ შეთანხმების მე-10 თავის - „სოფლის მეურნეობა და სოფლის განვითარება“ - თანახმად ქვეყანამ უნდა უზრუნველყოს სოფლის და სოფლის მეურნეობის განვითარება ევროკავშირის პოლიტიკის და საუკეთესო პრაქტიკის შესაბამისად და დაუახლოვოს საქართველოს კანონმდებლობა ევროპულს, ასევე, ხელი შეუწყოს როგორც ცენტრალური, ისე ადგილობრივი ხელისუფლების შესაძლებლობების გაძლიერებას, რათა პოლიტიკის დაგეგმვა და შეფასება შეესაბამებოდეს ევროპულ ნორმებს [1].

საქართველოსა და ევროკავშირის შორის აღნიშნული ასოცირების შეთანხმებამ კიდევ უფრო გააძლიერა ევროკავშირის დახმარებით საქართველოს სოფლებში მოსახლეობის საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესების შესაძლებლობა. ამ მხრივ აღსანიშნავია ENPARD-ის პროგრამის ფარგლებში აღნიშნული ორგანიზაციის დახმარება ქვეყნის მთავრობისადმი პოლიტიკის შემუშავებასა და წარმატებული ევროპული პრაქტიკის დანერგვაში, რაც ხორციელდება სამოქალაქო საზოგადოებასთან, საჯარო და კერძო სექტორთან თანამშრომლობით ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად, რათა მათ თვითონ იზრუნონ საკუთარი სოფლის განვითარებისთვის. ამ თვალსაზრისით, სოფლის განვითარების 2017-2020 წლების სტრატეგიის განხორციელების პროცესში, ევროკავშირის პროგრამის ENPARD-ის ფარგლებში, ქვეყნის 12 მუნიციპალიტეტში (თეთრიწყარო, ლაგოდეხი, დედოფლისწყარო, ბორჯომი, ახალქალაქი, ყაზბეგი, წალკა, ახმეტა, ქედა, ხულო, წყალტუბო და მესტია) ჩამოყალიბდა „LEADER“ პრინციპზე დამყარებული ადგილობრივი განვითარების ჯგუფი (LAG), რომლებმაც „ქვემოდან-ზევით“ პრინციპის მიხედვით დაიწყეს საქმიანობა და განახორციელეს პროექტები, რომლებიც ეხებოდა სოფლის როგორც ეკონომიკურ, ასევე სოციალურ და გარემოსდაცვით პრობლემებს. ზემოთ აღნიშნულის ანალოგიურად, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შეიქმნა აქტიურ მოქალაქეთა ადგილობრივი გაერთიანებები (ამაგები), რომლებიც მართვისა და განვითარების დემოკრატიულ პრინციპს ემყარება. მათი საშუალებით ხდება სოფლის განვითარების პრიორიტეტების განსაზღვრა, ადგილობრივი განვითარების სტრატეგიების შემუშავება და მათ განსახორციელებლად ადგილობრივი განვითარების ჯგუფები ევროკავშირის დაფინანსებით გასცემენ გრანტებს. გარდა ამისა, „სოფლის მხარდაჭერის პროგრამის“ ფარგლებში, მუნიციპალიტეტების ინიციატივით იმართება სოფლის საერთო კრებები, სადაც მოქალაქეები ადგილობრივი და ცენტრალური ხელისუფლების წარმომად-

გენლებთან ერთად მსჯელობენ და შეიმუშავენ წინადადებებს კონკრეტული სოფლის საჭიროებების შესახებ, რომლებიც შემდგომ ფინანსდება სახელმწიფო ბიუჯეტში გათვალისწინებულ რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან [2].

მთლიანობაში, ევროკავშირის მხარდაჭერით დღემდე, აღნიშნული ჯგუფების მიერ დაფინანსდა სოფლის განვითარების 500-ზე მეტი ინიციატივა, რომელიც შეეხო სოფლის მეურნეობის, ტურიზმის, სოციალური და სოფლის ინფრასტრუქტურის განვითარებას და გარემოს დაცვას. აღნიშნული ღონისძიებების რეალიზაციამ ხელი შეუწყო სოფლად მცხოვრები 1000 ოჯახის დასაქმებას და 10000-ზე მეტი ადამიანის საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესებას.

აღნიშნული ჯგუფების საქმიანობამ მნიშვნელოვნად შეცვალა სოფლის მოსახლეობის ცხოვრებისადმი დამოკიდებულება. ისინი უფრო აქტიურები და ოპტიმისტები გახდნენ, რამდენადაც მიხვდნენ, რომ შესაძლებელია მათი სურვილები და ოცნებები მშობლიური სოფლის განვითარებისთვის რეალობად იქცეს.

ვნახოთ როგორია ქვეყნის ზოგიერთ მუნიციპალიტეტში ადგილობრივი განვითარების ჯგუფის მიერ განხორციელებული საქმიანობა:

თეთრიწყაროს ადგილობრივი განვითარების ჯგუფმა არსებობის 3 წლის განმავლობაში 80-ზე მეტი ადგილობრივი განვითარების ინიციატივა დააფინანსა. აქ ყველაფერი პრობლემის დასმით და სტრატეგიის შემუშავებით იწყება, შემდეგ სამივე სექტორის წარმომადგენლების მიერ ხდება პრობლემის გადაჭრა. განვითარების ჯგუფის (LAG)-მიერ განხორციელებული იმ ინიციატივებიდან, რომლებიც დაფინანსდა აღსანიშნავია საოჯახო სასტუმროების კეთილმოწყობა და მშენებლობა ევროსტანდარტების დონეზე, ასევე განვითარების ჯგუფის მიერ დაფინანსებული და შესყიდული აგროტექნიკით დამუშავდა 500-3ა-ზე მეტი სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. აღნიშნული განვითარების ჯგუფი ჩამოყალიბდა ევროკავშირის მხარდაჭერილი პროექტის „სოფლის მდგრადი განვითარება თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტში“ ფარგლებში, რომელსაც ახორციელებს ასოციაცია - „სამხარეო განვითარება მომავალი საქართველოსთვის“.

დედოფლისწყაროს ადგილობრივი განვითარების ჯგუფმა მუშაობის 3 წლის განმავლობაში მოახდინა 111 ინიციატივის დაფინანსება და შექმნა ასეულობით სამუშაო ადგილი. ისინი ევროპული LAG-ის მუშაობის გასაცნობად ორჯერ იყვნენ სასწავლო ვიზიტით რუმინეთსა და ესპანეთში, რათა ადგილზე გაცნობოდნენ მათი საქმიანობის მეთოდებს. დედოფლისწყაროს LAG-ში თითქმის ყველა სოფლის წარმომადგენელია გაერთიანებული. მათმა საქმიანობამ სოფლის მოსახლეობა უფრო აქტიური გახადა, რომ წერონ პროექტები, კვლავ მიიღონ დაფინანსება და დაიწყონ ბიზნეს საქმიანობა. აღნიშნული ჯგუფის დაფინანსებით მუნიციპალიტეტში გააფართოვეს სასტუმროების ქსელი, სასწავლო-საგანმანათლებლო, საინფორმაციო და სპორტულ-გამაჯანსაღებელი ცენტრები. Covid-19-თან დაკავშირებით ჯანდაცვის, კომუნალური მომსახურების ცენტრს და სამაშველო ორგანიზაციებს შეუძინეს სპეც-ტექნიკა და ავტომანქანა, ხოლო სამშენებლო და აგარარულ სექტორს საჭირო ტექნიკა, განაახლეს ღვინის მარნები და ლაბორატორიები და სხვა. ადგილობრივ ბაზარზე უკვე გამოჩნდა ამ ჯგუფის მიერ დაფინანსებულ პროექტებში მონაწილე ადამიანების მიერ წარმოებული რძის პროდუქტები, ჩირი „ჩაროზი“, კაკალი, სხვადასხვა სახის ბოსტნეული, დეკორატიული ყვავილები, ხობბის, კაკბის და ქათმის წიწილები, ტიხრული მინანქრით შესრულებული ვერცხლის სამკაულები და სხვა. აღნიშნული განვითარების ჯგუფი შეიქმნა ევროკავშირის მიერ მხარდაჭერილი პროექტის „მოქალაქეთა ჩართულობა

ეკონომიკური განვითარებისთვის (PROCEED)“, რომელსაც ახორციელებს HEKS-EPFR საქართველო.

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მაღალმთიანი ქედისა და ხულოს მუნიციპალიტეტებში ჩამოყალიბებულმა ადგილობრივი განვითარების ჯგუფებმა და აქტიურ მოქალაქეთა ადგილობრივმა გაერთიანებებმა (ამაგები) მრავალი სასარგებლო საქმე გააკეთეს. ქედის მუნიციპალიტეტში LAG-ის ხელშეწყობით დაფინანსდა 90-ზე მეტი ადგილობრივი ინიციატივა, რის შედეგად განხორციელდა ადგილობრივი ბიზნესის ხელშეწყობა, ეკონომიკური საქმიანობის დივერსიფიკაცია, რამაც შექმნა დამატებითი სამუშაო ადგილები. ქედის მუნიციპალიტეტში LAG-ის სასარგებლო საქმიანობის ერთ-ერთი მაგალითია ბეტონის ბოძების დამზადებისა და ვენახის გამწვანება-განახლების მომსახურება, რომელსაც განვითარების ჯგუფის წევრი ავთანდილ ცინცაძე ხელმძღვანელობს. განვითარების ჯგუფის საქმიანობის შედეგად მუნიციპალიტეტში გაჩნდა ახალი შესაძლებლობები, რამაც ეკონომიკური პოტენციალის განვითარებას შეუწყო ხელი. ჩამოყალიბდა სტრატეგიული ხედვა და გამოიკვეთა სამოქმედო არეალი. ქედის ადგილობრივი განვითარების ჯგუფი ჩამოყალიბდა ევროკავშირის მიერ მხარდაჭერილი პროექტის „ქედის მუნიციპალიტეტის ადგილობრივი რესურსებისა და პოტენციალის ოპტიმალური გამოყენება სოფლის განვითარებისთვის“, რომელსაც ახორციელებს კავკასიის გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციების ქსელი (CENN).

ხულოს მუნიციპალიტეტში ჩამოყალიბებული LAG-ის საქმიანობაში ჩართულია 30-ზე მეტი აქტიური მოქალაქე, როგორც სამოქალაქო, ისე კერძო სექტორიდან, რომელთა ხელშეწყობით 73 პროექტი დაფინანსდა, რომელთაგან ერთ-ერთია ორი სამკერვალო საამქროს პროექტი, სადაც 15 ქალია დასაქმებული. აღნიშნულმა განვითარების ჯგუფმა ასევე დააფინანსა სტომატოლოგიური სახელოსნო, რომელიც დაბალ ფასებში ემსახურება მუნიციპალიტეტის სტომატოლოგიურ კლინიკებს, რითიც გარკვეული ზომით უმსუბუქებს მოსახლეობას მომსახურების საფასურს. ხულოს ადგილობრივი განვითარების ჯგუფი ჩამოყალიბდა ევროკავშირის მიერ მხარდაჭერილი პროექტის „ხულოს მუნიციპალიტეტში სოფლის განვითარებისა და დივერსიფიკაციის ხელშეწყობა“, რომელსაც ახორციელებს ჩეხეთის რესპუბლიკის კარიტასი [3].

ზემოთ აღნიშნულ დანარჩენ მუნიციპალიტეტებშიც ჩამოყალიბებულმა ადგილობრივი განვითარების ჯგუფებმა მრავალი ადგილობრივი ინიციატივა დააფინანსეს, რომელთა რეალიზაციამ დადებითი გავლენა მოახდინა როგორც მუნიციპალიტეტის სოფლების, ისე იქ მცხოვრები ადამიანების პირად ცხოვრებაზე.

როგორც ვხედავთ, საქართველოს მთავრობა ბოლო ორი ათეული წლის განმავლობაში გარკვეულ ღონისძიებებს ახორციელებდა სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების მიმართულებით, რაც სახელმწიფოს მხრიდან მსხვილ ინვესტირებაში, გრანტებისა და სხვადასხვა სახის დახმარებებში გამოიხატა. მიუხედავად აღნიშნულისა, საქართველოს სოფლის ტიპის დასახლებებში გარკვეული დადებითი ძვრები თითქმის არ შეიმჩნევა და იქ მცხოვრები ადამიანები ძირითადად გაჭირვებაში და სიღარიბეში ცხოვრობს.

საქართველოს სოფლებში მცხოვრები ადამიანები მრავალი პრობლემის წინაშე დგანან. ესენია: გზები, სასმელი წყალი, გაზიფიცირება, უმუშევრობა, ინფრასტრუქტურა, აგრარულ სფეროში ცოდნის ნაკლებობა და განათლების დაბალი დონე. ყველაფერი აღნიშნულიდან გამომდინარე – სიღარიბე და მიგრაციის მაღალი დონე. ამას ემატება სოციალური პრობლემები, ახალგაზრდებისთვის სოფლად გასართობი

ადგილების ნაკლებობა ან არარსებობა, ფასების მაღალი დონე და სხვა. სოფელში მცხოვრები მოსახლეობის დაახლოებით 40% სოფლის მეურნეობაშია დასაქმებული (განვითარებულ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 5-7%-ის ტოლია). სოფლებში მცხოვრები ადამიანებიდან 700 ათასი თვითდასაქმებულად ითვლება, რადგან მათ პირად მეურნეობაში მცირე მიწის ნაკვეთზე მოჰყავთ ბოსტნეული და ბაღჩეული, უვლიან რამდენიმე ფრთა ფრინველს და ზრდიან ორ შინაურ ცხოველს. აღნიშნულის ფონზე შეიძლება დავსვათ კითხვა - რეალური იქნება, რომ სოფელში ცხოვრობდე, მაგრამ სოფლის მეურნეობაში მიწაზე არ მუშაობდე? ეს სავსებით შესაძლებელია, თუ თვალს მივადევნებთ განვითარებული ქვეყნების სოფლად არსებულ მდგომარეობას, სადაც სოფლად მცხოვრები ადამიანები შეძლებულები და მატერიალურად უზრუნველყოფილები არიან, ხოლო სოფლები - მოვლილი და ლამაზია.

ამჟამად საქართველოს სოფლებში აგრარული სფეროს გარდა მოსახლეობის დასაქმების სხვა საშუალება არ არსებობს, არადა აუცილებელია სოფლად მცხოვრებ მოსახლეობას ალტერნატიული დასაქმების საშუალება ჰქონდეს. ეს რომ განვახორციელოთ, სახელმწიფო დონეზე ხელი უნდა შევუწყოთ ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარებას, რაც სხვა დარგების (მრეწველობა, მომსახურების სფერო, ზოგადად ინფრასტრუქტურა) უფრო სწრაფად განვითარებაში უნდა გამოიხატოს. ამასთან, ყველაფერი დამოკიდებულია იმ პოლიტიკაზე, რომელსაც ქვეყნის მთავრობა განახორციელებს. მომავალში აგრარულ სფეროში დასაქმებული მოსახლეობა უნდა შემცირდეს, რაც სოფლის მეურნეობის მოდერნიზაციის ძირითად გზას წარმოადგენს.

აგრარული წარმოების ალტერნატიული საქმიანობა სოფლად შეიძლება იყოს მომსახურების სერვისი. ბევრ სოფელში არ არის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შესაკეთებელი სახელოსნო, ზოგიერთ სოფელში მაღაზია და სკოლაც კი არ არის, არ ჰყავთ ექიმი და არ ფუნქციონირებს მედპუნქტი.

არსებულ მდგომარეობას ჩემი სოფლის მაგალითზე მოგახსენებთ. ზესტაფონის რაიონის სოფელი შრომა, სადაც სკოლისა და უმაღლესი სასწავლებლის არდადეგებს ვატარებდი. ეს სოფელი დედაჩემის სოფელია. სოფელში ფუნქციონირებს საშუალო სკოლა, სადაც გასული საუკუნის 20-30-იან წლებში დედა და მამა სწავლობდა. ე.ი. სოფელში სკოლა თითქმის საუკუნეა მუშაობს. წლების მანძილზე სკოლასთან მუშაობდა ინტერნატი, მაღალმთიანი სოფლების მოსწავლეებისთვის, სოფელში საქმიანობდა მედპუნქტი, სოფლის საბჭო, ფოსტის განყოფილება, ბიბლიოთეკა, კლუბი, საბავშვო ბაღი, სოფელში მუშაობდა მღარო, საიდანაც ამოღებული სილით მარაგდებოდა ძირულის ცეცხლგამძლე აგურის ქარხანა. შრომის წითელი მარმარილო ცნობილი იყო, რომლის დამუშავება წარმოებდა. სოფელში საქმიანობდა სარწყავი წყლის სადგური. ყველა ამ დაწესებულებაში დასაქმებული იყო სოფლის მოსახლეობა. ამჟამად სოფელში აღარ მუშაობს: ინტერნატი, სოფლის საბჭოში 1 მოსამსახურეა, ბიბლიოთეკა, კლუბი, მღარო, სარწყავი წყლის სადგური და აღარ ამუშავებენ მარმარილოს. შესაბამისად აღნიშნულ სამსახურებში მომუშავე ადამიანებმა დატოვეს სოფელი და უკეთესი ცხოვრების საძიებლად ზესტაფონს, ქუთაისს და ზოგმა თბილისს მიაშურა. დაცარიელდა სოფელი შველიძეების, თაბაგრების და გაჩიჩილაძეების უბნებში სულ ალბათ 25 ოჯახი თუ ცხოვრობს, ესენიც ხანშიშესული ადამიანები არიან. ახლო პერიოდში მთაგორიან სოფლებში დაწყებითი სკოლები გააუქმეს. ამ ადგილებში ახალგაზრდა ოჯახებს ცხოვრება ისედაც უჭირდათ, მაგრამ ცხოვრობდნენ, ხოლო დაწყებითი სკოლის გაუქმებამ ხელი შეუწყო მათ გადასახლებას რაიონულ ცენტრში ან დიდ ქალაქებში, სადაც ბავშვებს სწავლის და ცხოვრების უკეთესი პრიობები ექნებათ. უმუშევრობისა და

სიღარიბის შესარბილებლად მოსახლეობა, ძირითადად ქალები, საზღვარგვარეთ მიდიან სამუშაოდ. ასე ცარიელდება სოფლების უმეტესი რაოდენობა საქართველოში.

მოტანილი მასალის ანალიზი გვამღევს იმის საშუალებას, რომ დავასკვნათ: საქართველოს მოსახლეობა 2018 წლის მდგომარეობით 3,729,6 ათასი ადამიანი იყო და მთელი მოსახლეობის 41,7% ანუ 1,554,8 ათასი ადამიანი სოფელში ცხოვრობს. აღნიშნულ პერიოდში ქვეყნის სამუშაო ძალის 38,9% სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობაში იყო დასაქმებული. ბოლო 6 წლის მანძილზე სოფლის მოსახლეობა 2,8%-ით შემცირდა, ხოლო 2,6%-ით გაიზარდა ქალაქის მოსახლეობა. ე.ი ქალაქ-სოფლის ურბანული მიგრაცია მიმდინარეობს და მსოფლიო ურბანიზაციის პერსპექტივების პროგნოზით 2050 წელს სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის წილი 2018 წელს არსებული 41,7%-დან 27%-მდე შემცირდება. სოფლად მოსახლეობის ცხოვრების დონე დაბალია. შეინიშნება უმუშევრობის და სიღარიბის მაღალი დონე, სოფლის მოსახლეობის დაბერების მაღალი მაჩვენებელი და კვალიფიციური სპეციალისტების (აგრონომი, მექანიზატორი) ნაკლებობა. მიუხედავად სამთავრობო ღონისძიებებისა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების და სააგენტოების ერთობლივი ძალისხმევით, რომელიც მიმართულია სოფლის განვითარების მიმართულებით, საქართველოს სოფლებში მცხოვრებ ადამიანებს მრავალი პრობლემა აწუხებს, ესენია: არაკეთილმოწყობილი გზები, სასმელი წყლით დაბალი უზრუნველყოფა, სოფლების გაზიფიცირება, უმუშევრობა, სიღარიბე, ინფრასტრუქტურის ობიექტის სიმცირე ან სრულიად არ არსებობა, მიგრაციის მაღალი დონე, სოფლად ბიზნესისთვის ფიფნანსურ რესურსებზე და პროფესიულ განათლებაზე დაბალი ხელმისაწვდომობა. სოფლად მცხოვრები ადამიანები რომ დარჩნენ სოფელში და ქვეყანაში არ იყოს ბევრი ნასოფლარი, აუცილებელია ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემების მოგვარება, რაც ერთ ან ორ წელიწადში ვერ მოხერხდება. მთავრობის დონეზე უნდა შემუშავდეს სოფლის განვითარების სტრატეგია, და მისი რეალიზაციის გეგმა, რის შემდეგაც ყველა ძალისხმევით უნდა ეტაპობრივად დაიწყოს სოფლის განვითარების გეგმის განხორციელება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ასოცირების შეთანხმება, მუხლი 333
2. www.mepa.gov.ge
3. ჩემი სოფელი – EU for Georgia eu4georgia.ge > ჩემისოფელი
4. eugeorgia.info>article>evrokavshi...
5. რატომ ვერ ვითარდება სოფლის ... forbes.ge > news > ratom-ver-viTard...
6. rosbalt.>russia/2019/09/24/1805147.html.

Lina Datunashvili

MODERN RURAL ECONOMIC PROBLEMS IN GEORGIA

Summary

The article examines the current state of life in the villages of Georgia and the people living in these villages. Namely - the Strategy and Action Plan for Agriculture and Rural Development of Georgia for 2021-2027, which was created in accordance with the Strategy and Action Plan for Rural Development 2017-2020, as well as the implemented reforms and the experience of the European Union in this field. The document provides detailed measures to alleviate the problems of rural development over the next 7 years in various directions, the implementation of which will to

some extent improve the current situation in the countryside. The activities of LEADER-based Local Development Groups (LAJs) established in 12 municipalities of the country within the framework of the EU program ENPARD have been covered, which have implemented projects related to rural economic, social and environmental problems: in Tetrtskaro, Dedoplistskaro, Keda and Khulo municipalities. Despite these measures, which have resulted in large investments from the state, grants and various assistance, people living in Georgian villages are facing many problems. These are: poor roads, drinking water supply, gasification, lack or absence of infrastructure facilities, migration, unemployment, poverty and more. Gradual solution of these problems will improve the social and economic situation of the rural population.

The conclusion sets out the results of the analysis of the materials presented in the article.

ლია დვალიშვილი

ჰაერის დაბინძურების მდგომარეობის ანალიზი მსოფლიო ქვეყნების მაგალითზე

***ანოტაცია.** ჰაერის დაბინძურება მსოფლიოს ერთ-ერთი მწვავე გარემოსდაცვითი პრობლემაა. ნაშრომში გაანალიზებულია მსოფლიო მასშტაბით მოსახლეობაზე ჰაერის დაბინძურების გავლენის მასშტაბები. მოყვანილია ჰაერის დაბინძურების შედეგად სიკვდილიანობით გამოწვეული ზარალისა და ცხოვრების ხარისხის გაუარესებით მიყენებული ზიანის ამსახველი მონაცემები. აღნიშნულია, რომ ურბანულ ქალაქებში მცხოვრები ადამიანები უფრო მეტად განიცდიან წვრილი ნაწილაკების ზემოქმედებას, ვიდრე სოფლად მცხოვრები ხალხი. ხაზგასმულია ჰაერის დაბინძურების სფეროში დანერგილი ინოვაციის თაობაზე. განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ჰაერის მაღალი დაბინძურების მქონე ქვეყნებსა და სუფთა ჰაერის ხარისხის მქონე ქვეყნებზე. მითითებულია როგორ გავხადოთ მსოფლიო უკეთესი, სუფთა და მწვანე.*

***საკვანძო სიტყვები:** ჰაერის ხარისხის ინდექსი; ჰაერის ხარისხის ინტერაქტიული პლატფორმა; ემისია; ატმოსფერული ნაწილაკები; ტოქსიკური ჰაერი; კორონავირუსი.*

ჰაერის დაბინძურება მსოფლიოს ერთ-ერთი მწვავე გარემოსდაცვითი პრობლემაა. დაბინძურებული ჰაერისგან ყველა საფრთხეში ვართ, რადგან დედამიწაზე ყოველი 10 ადამიანიდან 9 დაბინძურებულ ჰაერს სუნთქავს – აცხადებს გაერო. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემებით, გარემოს დაბინძურება ჯანდაცვის მზარდ, გლობალურ საფრთხეს წარმოადგენს და წელიწადში 7 მილიონამდე ადამიანის დაღუპვას იწვევს. სიკვდილიანობის ადრეულ შემთხვევებში დაბინძურებულ ჰაერს მეოთხე ადგილი უჭირავს. ეს ციფრი ბევრად აღემატება COVID-19-ით გამოწვეული სიკვდილიანობის რაოდენობას წელს, მაგრამ საზოგადოებრივი ჯანდაცვის გახანგრძლივებული საგანგებო მდგომარეობის გამო იგი სავალალოდ არ არის მიჩნეული [12].

მსოფლიო ბანკის მონაცემებით ჰაერის დაბინძურებას მთელი მსოფლიოსთვის წელიწადში 225 მილიარდი დოლარის ზარალი მოაქვს. თუ სიკვდილიანობით გამოწვეულ ზარალს ცხოვრების ხარისხის გაუარესებით მიყენებულ ზიანსაც დავუმატებთ, საერთო ზარალი 1 ტრილიონ დოლარს აღწევს. ზოგიერთი განვითარებული ქვეყანა გარემოსთვის მიყენებული ზიანის გამო კარგავს მშპ-ს 7,5%-ს.

ჰაერის დაბინძურება ვითარდება ორ კონტექსტში: შიდა(საყოფაცხოვრებო) ჰაერის დაბინძურება და გარე ჰაერის დაბინძურება. საინტერესოა, დეტალურად ვფლობდეთ ინფორმაციის, თუ რა გავლენა აქვს თითოეულს ადამიანის ჯანმრთელობაზე. 2016 წლის მონაცემების საფუძველზე საყოფაცხოვრებო ჰაერის დაბინძურებამ დაახლოებით 3,8 მლნ ადამიანი იმსხვერპლა. შიდა კვამლი ჯანმრთელობის მუდმივი საფრთხეა იმ 3 მილიარდი ადამიანისთვის, რომლებიც ამზადებენ და ათბობენ სახლებს ბიომასის, ნავთის და ნახშირის დაწვით. შიდა ჰაერის დაბინძურება განსაკუთრებით მძიმე ზიანს აყენებს ქალებსა და მცირეწლოვან ბავშვებს. ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში 5 წლამდე ბავშვების 98% სუნთქავს ტოქსიკურ ჰაერს. შედეგად, ჰაერის დაბინძურება 15 წლამდე ასაკის ბავშვების სიკვდილიანობის ძირითადი მიზეზია, ყოველწლიურად 600 000 ბავშვი იღუპება.

ზოგადად, ტოქსინების დონე ჰაერში არსებული აირების ტიპებით და წვრილი ნაწილაკების რაოდენობით განისაზღვრება. როცა ცუდი ხარისხის ჰაერის ჩასუნთქვა ინტერსიურ ხასიათს იღებს, მნიშვნელოვანი ხდება იმის ცოდნა, თუ რა ხდის ასე საშიშს ატმოსფერულ ნაწილაკებს. ჟურნალ Nature-ში გამოქვეყნებული გამოკვლევის თანახმად, ატმოსფერული ნაწილაკების მავნე ბუნება განპირობებულია მისი ჟანგვითი პოტენციალით. ეს ვარაუდი ემყარება ევროპულ კვლევას ჯანმრთელობისთვის საზიანო წვრილი ნაწილაკების წყაროების შეფასების შესახებ. მსოფლიო მასშტაბით, სამი წამყვანი სამეცნიერო ინსტიტუტის მეცნიერებმა მიიღეს მონაწილეობა ამ კვლევაში. მათი ვარაუდით, ჰაერის ნაწილაკების ჟანგვითი პოტენციალი მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ჰაერის ხარისხის რეგულირების მომავალ გეგმებში, რათა შემცირდეს უხარისხო ჰაერის ჩასუნთქვით გამოწვეული მავნე ზემოქმედება მოსახლეობაზე. მეცნიერთა ვარაუდით, ჟანგვითი პროცესი ამდაფრებს ანთებით რეაქციებს. ეს პროცესი კი ვითარდება ფილტვებში. მეცნიერთა მიერ ატმოსფერული ნაწილაკების სხვადასხვა ნიმუშების შეგროვება და მათი შემადგენლობის გაანალიზება სპექტომეტრული ტექნიკის გამოყენებით მოხდა შვეიცარიაში. მეცნიერებმა ჟანგვითი პოტენციალი შეაფასეს შვეიცარიის 5 ქალაქის ყველა ნიმუშზე. ამ კვლევების თანახმად დაასკვნეს, რომ ურბანულ ქალაქებში მცხოვრები ადამიანები უფრო დიდი სიმწვავეთ განიცდიან წვრილი ნაწილაკების ზემოქმედებას, ვიდრე სოფლად მცხოვრები ხალხი [9].

ცხოვრების მაღალი ხარისხი დამოკიდებულია ჰაერის მაღალ ხარისხზე. ჩვენ ვცხოვრობთ ისეთ პერიოდში, როცა მოსახლეობის მკვეთრი ზრდა, ტრანსპორტთან დაკავშირებული ემისიების ზრდასთან ერთად, პირდაპირ უკავშირდება ჰაერის ხარისხის გაუარესებას. თუმცა მხოლოდ ეს ორი ფაქტორი არ არის მიზეზი.

თანამედროვე მსოფლიოში წიაღისეული საწვავის წვას ყველაზე დიდი წვლილი შეაქვს ჰაერის დაბინძურებაში. წამყვანი დამნაშავეა მოძრაობაც, მაგრამ ქარხნები და ელექტროსადგურები გარკვეულწილად განაგრძობენ თავიანთი წვლილის შეტანას ამ საქმეში. ესენი არიან პასუხისმგებელნი ჰაერის ხარისხის გაუმჯობესებაზე.

ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის სტანდარტის შესახებ კანონმდებლობა და ფორმატი ქვეყნების მიხედვით განსხვავებულია.

EU-ის 2008 წლის დირექტივა „ ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის შესახებ“ განსაზღვრავს სტანდარტებს ევროკავშირის მთელ ტერიტორიაზე იმ დამაბინძურებლების კონცენტრაციასთან მიმართებაში, რომლებსაც ყველაზე დიდი გავლენა აქვს ადამიანის ჯანმრთელობაზე.

ჰაერის ხარისხის ევროპული სტანდარტები თითქმის ოცი წლის წინ განისაზღვრა. ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ „ ევროპის ჰაერის ხარისხის

სტანდარტი“ განისაზღვრა 35 ყველაზე გავრცელებული დამაბინძურებელი ნივთიერების მიხედვით და შესაბამისად დადგინდა მათი დასაშვები ნორმებიც.

აშშ-ში სუფთა ჰაერის ხარისხის სტანდარტი 1978 წლისათვის 10 ყველაზე გავრცელებულ დამაბინძურებელ ნივთიერებას მოიაზრებდა. კანონში შეტანილი შესწორებების საფუძველზე, რომელიც 1990 წელს განხორციელდა, ეს სტანდარტი უკვე 200 ნივთიერებას გაუტოლდა.

ჰაერში დამაბინძურებელი ნივთიერებების დონის გასაზომად საუკეთესო სტანდარტია ჰაერის ხარისხის ინდექსი - AQI. იგი გარე ჰაერის დაბინძურების ერთ-ერთ საზომადაა მიჩნეული. AQI ემყარება ნაწილაკების (PM_{2.5} და PM₁₀), ოზონის (O₃), აზოტის დიოქსიდის (NO₂), გოგირდის დიოქსიდის (SO₂) და ნახშირბადის მონოოქსიდის (CO) ემისიების გაზომვას. AQI-ს მაღალი მაჩვენებლები გულისხმობს ჰაერის დაბინძურების მეტ დონეს. 200-ზე მეტი AQI ჯანმრთელობისთვის საშიშად ითვლება.

გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამა (UNEP)UN- Habitat და IQAir, შვეიცარიის ჰაერის ხარისხის ტექნოლოგიურ კომპანიასთან გაერთიანდნენ ჰაერის ხარისხის ყველაზე დიდი მონაცემთა ბაზის შესაქმნელად. ჰაერის ხარისხის ინტერაქტიული პლატფორმა ამოქმედდა მსოფლიო ურბანული ფორუმის მეათე სესიაზე აბუ-დაბიში, 2020 წლის თებერვალში. ეს პლატფორმა საშუალებას აძლევს ინდივიდებს, შეაგროვონ მონაცემები. მიდგომა ორმაგი სარგებლითაა: ინდივიდუალური გაზომვების უფრო დიდი რაოდენობა და საზოგადოების მეტი ინფორმირებულობა ჰაერის ხარისხის შესახებ. მილიონობით მომხმარებლის მიერ პლატფორმაზე წვდომის შედეგად შეიძლება ჰაერის ხარისხის გაზომვები ადგილობრივი დაბინძურების დონის დასადგენად და პერსონალური სამედიცინო რეკომენდაციის მისაღებად პლატფორმის ან მობილური აპლიკაციის საშუალებით. პლატფორმა ამჟამად იღებს მონაცემებს 4000-ზე მეტი პროვაიდერისგან (მთავრობების ჩათვლით) და მას ჰყავს 15 მლნ-ზე მეტი მომხმარებელი [11].

IQAir-ის მიერ 2019 წლის მსოფლიო ჰაერის ხარისხის ანგარიშის თანახმად, შეერთებულმა შტატებმა შეძლო ჰაერის დაბინძურების შემცირება. ერთ-ერთი კვლევის მიხედვით, ამ ქვეყანაში ჰაერის ხარისხის კონტროლში ინვესტირებულ 1 დოლარს 30 დოლარის მოგება მოაქვს.

უნდა აღინიშნოს, რომ კორონავირუსის პანდემიამ მსოფლიო მასშტაბით გამოიწვია ჰაერის ხარისხის ზრდა, რაც საგანგებო მდგომარეობის შემოღებით აიხსნება.

ჰაერის დაბინძურების მიხედვით მსოფლიოს ტოპათეულ ქვეყნებს შორის მოქცეულია შემდეგი ქვეყნები: ჩინეთი, აშშ, ინდოეთი, რუსეთი, იაპონია, გერმანია, ირანი, საუდის არაბეთი, სამხრეთ კორეა და კანადა.

ჩინეთი მსოფლიოში პირველ ადგილზეა ნახშირორჟანგის ემისიით. ქვეყანა წელიწადში 10375 მლნ ტ CO₂-ს გამოყოფს, რაც სერიოზულ პრობლემას უქმნის მოსახლეობას, განსაკუთრებით დიდ ინდუსტრიულ ქალაქებში. პეკინი არის მსოფლიოში ყველაზე დაბინძურებული ქალაქი, სადაც ფაქტობრივად რამდენიმე კვირის განმავლობაში მოსახლეობა smog-ის გამო მზეს ვერ ხედავს. ბევრი მოქალაქე გარეთ გასვლისას იკეთებს დამცავ ნიღაბს. ადგილობრივმა ხელისუფლებამ მოსახლეობისთვის დეპრესიის თავიდან ასაცილებლად დააყენა გიგანტური ეკრანები, რომლებზეც ჩანს მზის ჩასვლა და ამოსვლა. ჩინეთში ჰაერის დაბინძურება ყოველწლიურად მილიონობით ადამიანის სიკვდილს იწვევს.

აშშ მსოფლიოს ყველაზე დიდი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა მაღალი წარმოებით, ნავთობის მარაგებით და გიგანტური მეტროპოლიტენით. ამ ქვეყანაში ქუჩებსა და ცაზე

მოდრაობის ინტენსივობა იმდენად მაღალია, რომ ჰაერის დაბინძურება უფრო და უფრო მწვავე პრობლემა ხდება. ამერიკის ქალაქების მთელი ინფრასტრუქტურა აიძულებს ხალხს, იმგზავრონ მანქანებით. ქვეყანაში ყოველწლიურად 5,414 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა. შეერთებულ შტატებში ჰაერით დაბინძურებული ქალაქები ძირითადად კონცენტრირებულია კალიფორნიაში (ლოს-ანჯელესი ყველაზე დაბინძურებული) და პენსილვანიაში (ნახშირის მადარობის გამო). აშშ-ში 134 მლნ ადამიანი – მოსახლეობის 40% რისკ-ჯგუფშია ჰაერის დაბინძურების გამო.

ინდოეთი დედამიწაზე სიდიდით მეორე ქვეყანაა მოსახლეობის რაოდენობით და პლანეტის ყველაზე დიდი სწრაფად მზარდი ეკონომიკით. ქვეყანა ცდილობს კონკურენცია გაუწიოს ჩინეთისა და იაპონიის ეკონომიკას. ქვეყნის მასშტაბით წელიწადში დაახლოებით 2,274 მლნ ტონა CO₂ გამოიყოფა. ყოველწლიურად 1,1 მლნ ადამიანი იღუპება ნაადრევად ჰაერის დაბინძურების გამო. დელი ყველაზე დაბინძურებული ქალაქია მსოფლიოში პეკინის შემდეგ. მსოფლიოს 30 ყველაზე მეტად დაბინძურებულ ქალაქებს შორის 21 ქალაქი არის ინდოეთში.

რუსეთი მსოფლიოს უდიდესი ქვეყანაა მაღალი წარმოებით და მოსახლეობის დაბალი სიმკვრივით. ტყეების მაღალი დონით ჭრა, დიდი და მძიმე ინდუსტრია დიდ პრობლემას უქმნის ამ უკიდურეს ქვეყანას. ჰაერის დაბინძურება მოსკოვში, პეტერბურგში, ვოლგოგრადში და სხვა მეტად დასახლებულ ინდუსტრიულ ქალაქებში მოსახლეობის ჯანმრთელობას უამრავ პრობლემას უქმნის. ბავშვთა დაავადებების თითქმის 17% და მოზრდილთა დაავადებების 10% ჰაერის დაბინძურებას უკავშირდება. რუსეთში ყოველწლიურად 1,617 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა.

იაპონია ძალიან მჭიდროდ დასახლებული ქვეყანაა, რაც განაპირობებს მისი დაბინძურების მაღალ დონეს. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა ცდილობს გახდეს სუფთა ენერგეტიკული თავშესაფარი, მაინც დიდ დამაბინძურებლად მიიჩნევა. ამ კუნძულოვანი ქვეყნის პრობლემა მარტო ჰაერის დაბინძურება არ არის. ნარჩენების მართვა, გლობალური დათბობა და ელექტრონული ნარჩენები ქვეყნის უდიდესი პრობლემაა. ქვეყანა ლიდერია ელექტრონიკის განვითარებაში და ამგვარი ნარჩენები უზარმაზარია. ქვეყანაში წელიწადში დაახლოებით 1,237 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა.

გერმანია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს შორის უდიდესი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა და, ბუნებრივად, ერთ-ერთი ყველაზე მეტად დაბინძურებული. ქვეყანაში დაახლოებით 798 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა. გერმანია ერთ-ერთი ყველაზე მეტად მობილიზებული ქვეყანაა მსოფლიოში ავტომაგისტრალების უზარმაზარი ქსელით. მეორე მხრივ, ფრანკფურტის აეროპორტი უდიდესია მსოფლიოში. აქედან გამომდინარე, გერმანიაში სატრანსპორტო სექტორი სხვა ქვეყნებთან შედარებით ყველაზე მეტად უწყობს ხელს დაბინძურებას.

ირანის დაბინძურების პრობლემა ძალიან ჰგავს საუდის არაბეთის პრობლემას, მხოლოდ ერთი საფეხურით უსწრებს. მტვრის ქარიშხალი, მშრალი ამინდი და ქალაქის დაბინძურება შერწყმულია ქარხნების მუშაობასა და სამრეწველო ჩამდინარე წყლებთან. ქვეყანაში ყოველწლიურად გამოიყოფა 648 მლნ ტ CO₂. პრობლემა ურბანულ ქალაქებში იმდენად დიდია, რომ მთავრობამ წელიწადში რამდენჯერმე დახურა სკოლები ჰაერის დაბინძურების გამო.

საუდის არაბეთი არის OPEC-ის ნავთობის უდიდესი ექსპორტიორი, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს გარემოზე. ქვეყანაში ურბანიზაცია იწვევს ჰაერის დაბინძურების მაღალ დონეს და ნავთობის მოპოვების ნარჩენებთან ერთად ქვეყანას დაბინძურების მიხედვით მე-8 პოზიციაზე აყენებს. ქვეყანაში ყოველწლიურად 601 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა.

სამხრეთ კორეა, მიუხედავად იმისა, რომ მცირემიწიანი ქვეყანაა, უდიდესი ეკონომიკის მქონეა, რაც ქმნის უზარმაზარი დაბინძურების პრობლემას. სულაც არ არის გასაკვირი, რომ აზიის ეს პატარა ქვეყანა ტოპათეულშია. აქ წელიწადში 592 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა. არცთუ ისე დიდი ხნის წინ ქვეყნის მთავრობა აცხადებდა, რომ პრობლემა მათთან არის და არა ჩინეთში. ქვეყანაში 53 ნახშირზე მომუშავე ქარხანაა და 20-მდე ქარხნის აშენება იგეგმება უახლოეს წლებში. სეული მსოფლიოში მესამე ყველაზე დაბინძურებული ქალაქია.

კანადაში ყოველწლიურად 557 მლნ ტ CO₂ გამოიყოფა. დაბინძურებული ჰაერის გარდა ადგილობრივ მოსახლეობას ძალიან აწუხებს დაბინძურებული წყალი და ნიადაგი. ეს გარემოსდაცვითი პრობლემები ქვეყანაში სერიოზულ რისკებს ქმნის ჯანმრთელობის თვალსაზრისით. ბოლო 25 წლის განმავლობაში ქვეყანაში შეინიშნება ჰაერის ხარისხის გაუმჯობესება, მიუხედავად ამისა, ის ათეულის წევრად მიჩნეული.

ჰაერის დაბინძურების მიხედვით ქვეყნებს შორის ლიდერი აზიაა.

მსოფლიო მასშტაბით დაბინძურებულ ქვეყნებს შორის არის ქვეყნები, რომლებიც სავსებით აკმაყოფილებენ მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის მოთხოვნებს ჰაერის ხარისხთან მიმართებაში, ქვეყნები, რომლებიც მაღალი დონით ინარჩუნებენ ჰაერის ხარისხს და აქვთ დაბალი დაბინძურების დონე. ამ ქვეყნების პირველი ათეული ასე გამოიყურება: ისლანდია, ფინეთი, ბრუნეი, ესტონეთი, დანია, ახალი ზელანდია, შვედეთი, ირლანდია, ლუქსემბურგი, კანადა. როგორც ვხედავთ, სუფთა ქვეყნების მიხედვით ლიდერი ევროპაა.

მსოფლიოს სუფთა ქალაქების ჩამონათვალი ასე გამოიყურება: ველინგტონი, დუბლინი, სანტანა, გუანახუატო, პენტა არენასი, კალამბა, ჰელსინკი, ტალინი და ლისაბონი.

ჰაერის დაბინძურება დღის წესრიგში აყენებს სამყაროს მომავალს. სამყაროს გადარჩენის შანსი მაშინ იქნება, თუ ერთად იმოქმედებს საზოგადოება, სახელმწიფო, ერი, რიგითი ადამიანი. გარემოსთან დაკავშირებული თითოეული მოქმედება უმნიშვნელოვანესია. თითოეული გამოყენებული პროდუქტი წარმოადგენს ქვაკუთხედს, მსოფლიო გახდეს უკეთესი, სუფთა, მწვანე. მაგრამ თუ არ არსებობს კანონმდებლობა სახელმწიფო დონეზე, არანაირი რეალური პროგრესი არ იქნება.

ჩვენს ეკონომიკურ სისტემაში დღეს მოქმედი ქარხნები და ობიექტები, რომლებიც სრული მოცულობით მუშაობენ, სასიკვდილო განაჩენია ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკისთვის. პრობლემის მოგვარება არც ისე ადვილია, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებისთვის, რომლებსაც მშპ-ში წარმოების მაღალი წილი აქვთ. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ამ ქვეყნებს უნდა ჰქონდეთ უფასო საშვი გარემოს გასანადგურებლად.

გლობალურ სამყაროში ადამიანის – ბუნების ყველაზე დიდი სიმდიდრის – სიცოცხლე და კეთილდღეობა უპირველესი ამოცანაა. დამაბინძურებელი, მომწამვლელი ნივთიერებებისაგან თავის დაცვა ერთნაირად სჭირდება მსოფლიოს ყველა მოქალაქეს.

ქვეყნები ცდილობენ მივიდნენ კონსენსუსამდე გარემოსთან დაკავშირებულ უამრავ საკითხზე, შეამცირონ გამონახობა და აღმოაჩინონ წარმოების ახალი გზები, რომლებიც გარემოსთვის არ იქნება ზიანის მომტანი, რასაც ითვალისწინებს მდგრადი განვითარება და მწვანე ეკონომიკის კონცეფცია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://ekolog.ru>

2. oilprice.com
3. ourworldindata.org
4. aqicn.org
5. waqi.info
6. www.who.int
7. www.cnn.com
8. www.nationalgeographic.com
9. Timesofindia.indiatimes.com
10. Finance.yahoo.com
11. www.unenvironment.org
12. www.globalcitizen.org
13. www.weforum.org
14. http://www.insidermonkey.com

Lia Dvalishvili

AIR POLLUTION ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF WORLD COUNTRIES

Summary

Air pollution is one of the most acute environmental problems in the world. In the early cases of mortality, polluted air ranks fourth.

Air pollution develops in two contexts: indoor (domestic) air pollution and outdoor air pollution.

In the modern world, fossil fuel combustion contributes the most to air pollution. The movement is also the main culprit, but factories and power plants continue to contribute to this to some extent. These are responsible for improving air quality.

Atmospheric air quality standard legislation and format vary by countries.

The best standard for measuring the level of pollutants in the air is the Air Quality Index - AQI.

China, USA, India, Russia, Japan, Germany, Iran, Saudi Arabia, South Korea and Canada are among the top ten countries in the world in terms of air pollution.

Air pollution puts the future of the universe on the agenda. The chance to save the world will be if the society, the state, the nation, the common people act together. Every action related to the environment is paramount. Each product used represents a cornerstone of the world becoming better, cleaner, greener. But if there is no legislation at the state level there will be no real progress.

თამარ ვანიშვილი

მართვის ინოვაციური მოდელის დადებითი და უარყოფითი მხარეები პანდემიის პირობებში

***ანოტაცია.** სტატიაში განხილულია პანდემიის გამო გამოჩვეული ცვლილებების დადებითი და უარყოფითი მხარეები, თუ რა ზემოქმედება მოახდინა ამ ცვლილებებმა მართვის მოდელზე და როგორ უნდა მოხდეს მართვის ინოვაციური, სრულიად ახალი მოდელის შემუშავება, რომელიც მისაღები იქნება, როგორც ხელმძღვანელობისთვის, ასევე დასაქმებულებისთვის, როგორ უნდა მოვარგოთ სრულიად ახალი მოდელი ორგანიზაციას ისე, რომ არ გამოიწვიოს ორგანიზაციის პარალიზება, არ დააზარალოს ის და თან გაამართლოს.*

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, დისტანციური მართვა, ვირტუალური და ფიზიკური შეხვედრების გრაფიკი, კომუნიკაცია, ჰიბრიდული მოდელი, სინთეზური მოდელი, მართვის ინოვაციური მოდელი - „მიქსი“.

შესავალი

სამყარო მუდმივ ცვლილებებს გვთავაზობს, სადაც არაფერია გარკვეული და დაგეგმვადი. ჩვენ ვცხოვრობთ მოულოდნელი და სწრაფი ცვლილებების ეპოქაში, სადაც არაა მზა კანონი, თუ როგორ უნდა გავუმკლავდეთ გამოწვევებს. კოვიდ-პანდემიამ მსოფლიო ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. ორგანიზაციები ამ ცვლილებებს, ცივილიზაციისკენ სავალ გზებს უკავშირებენ, ეს თანამედროვე მსოფლიოში აუცილებლობით გამოწვეული სვლაა, რასაც სრულიად ახალი გამოწვევები დაემატა, სამყარომ ეს ცვლილება თვითნებურად, თავისთავად შემოგვთავაზა, მან, ეკონომიკის უამრავი დარგის გაჩერება თუ არა, პარალიზება გამოიწვია. ჩვენი ვალდებულებაა გავუმკლავდეთ ამ ცვლილებებს, შევიმუშაოთ, მართვის ინოვაციური, სრულიად ახალი მოდელი, რომელიც არსებულ სიტუაციას მიუდგება და გაამართლებს კიდევ.

დღეს, ორგანიზაციებს, მმართველ გუნდს, თანამშრომლებს, საკმაოდ საინტერესო გამოწვევებზე დაფიქრება უწევთ, ისინი ხშირ შემთხვევაში, სტრესის ქვეშ იმყოფებიან, რადგან მოდელი, რომლითაც ისინი მოქმედებდნენ სულ რაღაც ერთი წლის წინ, დღეს ის არსებულ სიტუაციასთან არათავსებადი აღმოჩნდა. ისინი, არსებულ სიტუაციას, არა მარტო უნდა გაუმკლავდნენ, არამედ, მათ არ უნდა შეაჩერონ სვლა, განიხილონ ყველა შესაძლო ვარიანტი და შეარჩიონ საუკეთესო, რომელიც მისაღები და სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იქნება ორგანიზაციისთვის. ეს არც თუ ისე მარტივია.

დისტანციურად მუშაობა, ონლაინ შეხვედრები, ტრენინგები - დღევანდელი სამუშაო რეჟიმის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია, რომლებიც უკვე დაინერგა მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში.

ქვეყანაში შექმნილი პოლიტიკური თუ ეკონომიკური კრიზისი გარკვეულწილად აისახება ქვეყანის ეკონომიკის სტაბილურობაზე. პანდემიის გამო დაწესებულმა შეზღუდვებმა, საყოველთაო კარანტინმა, იზოლაციამ, ხშირ შემთხვევაში სამუშაო ადგილების დაკარგვამ, დაამძიმა მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა. ორგანიზაციებს უწევთ შეინარჩუნონ სამუშაო ადგილები, რათა არ მოხდეს კადრების შემცირება, თუმცა, არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე, ხშირ შემთხვევაში ამის გაკეთება რთულია.

დღევანდელ რთულ პირობებში, შეინარჩუნო დისტანციურად მომუშავე ადამიანების გუნდურობა, ენთუზიაზმი, გაუღვიძო მათ მოტივაცია ყოველდღიურად, იმაზე მეტ ძალისხმევას მოითხოვს ვიდრე, იმ მოდელით საქმიანობა, რომელიც თუნდაც ერთი წლის წინ მუშაობდა და ამართლებდა კიდევ, რადგან ცნობილია, რომ ადამიანები რთული და ერთმანეთისგან განსხვავებულები არიან, რაც ამცირებს მარტივი და ზუსტი განზოგადების შესაძლებლობას. ორი ადამიანი ერთსა და იმავე სიტუაციაში ხშირად ძალიან განსხვავებულად იქცევა, ერთი ადამიანის ქცევაც კი იცვლება სიტუაციის მიხედვით, შეიძლება ითქვას, რომ არ არსებობს ორი ადამიანი, რომელიც ერთნაირად აღიქვამდეს ერთსა და იმავე მოვლენას, სწორედ აღქმა განსაზღვრავს, ექნება თუ არა მოთხოვნილება ადამიანს და როგორი იქნება მისი მოლოდინი მოცემულ სიტუაციაში [1].

ამიტომ, ორგანიზაციების სიცოცხლისუნარიანობის შენარჩუნებისთვის და წარმატებულად ფუნქციონირებისათვის, თუნდაც ამ ფაქტის დარეგულირება დღეს, საკმაოდ მნიშვნელოვანია.

უდავოა, რომ ყველანაირ მოდელს აქვს თავისი თანმდევი როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები. განვიხილოთ ეს არსებული რეალობის და მოცემულობის მიხედვით.

Insource (წამყვანი საკონსულტაციო და რეკრუტინგული კომპანია) გამოქვეყნებული სტატიიდან: „Covid-19-ის შესაძლო გავლენა ადამიანური რესურსების მართვაზე” ცნობილი ხდება, რომ თითქოს იდეალური მოდელი არ არსებობს, მაგრამ „**Harvard business review**” - მ (**HBR** ზოგადი მენეჯმენტის ჟურნალი, რომელიც გამოცემულია ჰარვარდის ბიზნესის გამომცემლობის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის შვილობილი კომპანიის მიერ. წყარო Wikipedia) საინტერესო მოდელი შესთავაზა ლიდერებს. კერძოდ, ლიდერებმა უნდა შეიმუშაონ ვირტუალური შეხვედრებისა და ფიზიკური შეხვედრების გრაფიკი, რომლის მიხედვითაც, სამუშაო კვირის დასაწყისში, ლიდერი და გუნდის წევრები ამოცანებსა და შედეგებზე შეთანხმდებიან ვირტუალურ სივრცეში, მაგრამ კვირაში ერთხელ, შეხვედრიან ოფისში. როგორც ბიზნეს გამომცემა გვიჩვენებს, ასეთი სტილით კომუნიკაცია ლიდერებს შესაძლებლობას მისცემს, გუნდის წევრებმა კვლავ გაიზიარონ ერთი ხედვა, შეინარჩუნონ კომპანიის ძირითადი ღირებულებები და რაც მთავარია, შეინარჩუნონ გუნდურობა [2].

არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე ორგანიზაციებისთვის, ეს სრულიად მისაღები მოდელია და ბევრ კომპანიას ექნება მისი ათვისების სურვილი, რადგან ის გაუადვილებს კომუნიკაციას მმართველ გუნდს, არ იქნება მხოლოდ ვირტუალური, მათ ექნებათ საშუალება ფიზიკური შეხვედრების საფუძველზე შეიმუშაონ და მიიღონ ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც მათი გუნდისთვის მისაღებია, ასევე განიხილონ ის საკითხები თუ პრობლემები, რომლებიც ვირტუალური ურთიერთობის დროს დააფიქსირეს.

კომუნიკაცია ფიზიკურ დონეზე აუცილებელია, ის აღიქმება, როგორც ინფორმაციის გადაცემის და მიღების პროცესი, კომუნიკაციის პროცესი რეალური შეხვედრების აუცილებლობით ხასიათდება იმიტომ, რომ ადამიანის მიერ, ამა თუ იმ მოვლენის, საკითხის აღქმა რეალურად, სინამდვილეში ფიზიკური ურთიერთობის დროს ხდება სხვაგვარად, ხოლო, ვირტუალურ სივრცეში სხვაგვარად. ცნობილია, რომ განცდა-აღელვების მომენტი ვირტუალური გასაუბრების დროს უფრო ნაკლებია, ვიდრე რეალური გასაუბრების დროს, რადგან ვირტუალურად სიტუაციის აღქმა, რომელიც ადამიანში აღელვებას, ნერვიულობას იწვევს - ნაკლებია. თუმცა, ნებისმიერი საკითხი თუ პრობლემა რეალურად, ემოციების გაცვლის პროცესში, შეიძლება გადაიჭრეს უფრო მარტივად და ეფექტურად, ვიდრე ვირტუალურად. ცნობილია, რომ ადამიანებს აქვთ თანდაყოლილი უნარ-ჩვევები, შესაძლებლობები, ქცევა და ენერჯია, ისინი ცოცხალი ინდივიდები არიან, ხოლო მათი ენერჯია გადადის ფიზიკურად რეალურ, ცოცხალ სიტუაციაში. სიცხადე, რომელიც ამა თუ იმ საკითხს ახლავს, შესაძლებელია უფრო ნათლად, ეფექტურად და დამაჯერებლად გაჟღერდეს ფიზიკური შეხვედრების დროს, ვიდრე ვირტუალურ სივრცეში. მაგალითად, საზოგადოების ნაწილისთვის თუ ონლაინ სწავლება მისაღებია, რადგან ის საჭირო ინფორმაციას მისთვის კომფორტულ გარემოში ისმენს და სწავლობს, მეორე ნაწილი ამას განიხილავს, როგორც არაეფექტური სწავლების მოდელს, რადგან აუდიტორული მეცადინეობის დროს, ფიზიკური ურთიერთობის მოდელი ლექტორსა და მსმენელებს შორის, მათთვის სწავლისა და

სწავლების უფრო ეფექტური საშუალებაა, ის იძლევა სხვადასხვა საკითხებზე უფრო მეტი კონცენტრაციის და ნათლად აღქმის საშუალებას და ა.შ.

ასევე საინტერესოა **Insource**-ის მიერ გამოქვეყნებული სტატია: „**პროდუქტიულობა Covid-19-ის პანდემიის პირობებში**“, სადაც „**Future of Job Report**“-ის მიხედვით დამსაქმებლების უმრავლესობა არ არის დარწმუნებული, რომ სახლიდან მუშაობა ან ჰიბრიდული (ხან სახლიდან, ხან ოფისიდან) მოდელი გრძელვადიან პერსპექტივაში გაამართლებს. როგორ შევძლებთ სახლიდან მუშაობასთან სრულ ადაპტაციას, ეს ისევ კვლევისა და დაკვირვების ობიექტია. არსებული მონაცემების მიხედვით, სახლიდან პროფესიული საქმიანობის წარმართვა და საოჯახო საქმეების გაძღოლა, ჯერჯერობით ადამიანების გაზრდილ სტრესთან ასოცირდება. თუმცა, არსებობს გამონაკლისი შემთხვევები, როდესაც ადამიანების გარკვეულ რაოდენობას სახლიდან მუშაობა და პარალელურად ოჯახის წევრებთან კომუნიკაცია, უფრო მეტად ეხმარება იყოს პროდუქტიული, მოტივირებული და ფიზიკურად ჯანმრთელიც კი [3].

აქედან გამომდინარე, კომპანიებს, ორგანიზაციებს, მოუწევთ შეიმუშაონ და დანერგონ ახალი მოდელი - „მიქსი“, რომელიც გარკვეულწილად დისტანციურ მმართველობას გულისხმობს, სადაც გათვალისწინებული იქნება დისტანციური ურთიერთობის დადებითი და უარყოფითი მხარეები და წინა წლების გამოცდილება.

თანამედროვეობამ კიდევ ერთხელ დაგვაყენა ახალი, გარდაუვალი ცვლილებების წინაშე, რომელიც ჩვენგან დამოუკიდებლად ხდება, ჩვენ უნდა მივიღოთ ის ისეთი, როგორსაც სამყარო გვთავაზობს, სამყარო, რომელიც ცვალებადია და ჩვენგანაც კონკრეტულ ცვლილებებს მოითხოვს, საჭიროა ვიპოვოთ მოდელი, რომელიც დაგვეხმარება მასთან ადაპტაციაში. ცვლილებების დანერგვა ყოველთვის სიმწელებებთან ასოცირდება, თუმცა მათი გადალახვა შესაძლებელია.

ორგანიზაციაში ცვლილებების წამოწყება ბევრი ადამიანისთვის გაიგივებულია საფრთხესთან, რადგან ეს გულისხმობს არსებულის შეცვლას. ცვლილებასთან დაკავშირებული შიში გასაგებია, მაგრამ იქიდან გამომდინარე, რომ დღევანდელ დინამიკურ სამყაროში ძალიან სწრაფად იცვლება გარემოებები, შესაბამისად ცვლილებებიც გარდაუვალია. მმართველ გუნდს ეკისრება ეს ფუნქციაც - განახორციელოს ცვლილება ორგანიზაციაში და გაუმკლავდეს წინააღმდეგობას ცვლილებების მიმართ [4]. ცვლილებები გარდაუვალია და აუცილებელიც, მთავარია ის რეალური და მიზანმიმართული იყოს. მიზნობრივი ცვლილება, რომელიც არსებულ რეალობასთან თანხვედრაშია - მომავალი წარმატების საწინდარია.

დასკვნა

არსებული მოსაზრებები, შეხედულებები, რომლებიც პანდემიის გამო გამოწვეულ ცვლილებებზე დაკვირვების შედეგად ჩამოყალიბდა, საშუალებას გვაძლევს, დავინახოთ მართვის ახლებური მოდელის რეალობაში გამოყენების როგორც სირთულე, ასევე სიცხადე. ამ მოდელის შემუშავება, მიღება, დანერგვა წარმოადგენს ადეკვატურ გზას, რათა არ მოხდეს ორგანიზაციების ფუნქციონირების შეწყვეტა და ასევე ეკონომიკური ეფექტურობის დადამავალი სვლა.

მართვის ახლებური მოდელის, როგორც ინოვაციის დადებითი და უარყოფითი მხარეების განხილვა, შესაძლებლობას მოგვცემს, შევიმუშაოთ ჩვენთვის მისაღები მოდელი, რომლის პრაქტიკული გამოყენებაც არ წარმოადგენს სირთულეს და მარტივად ადაპტირდება გარემოში.

რთულია, მაგრამ არა შეუძლებელი, რომ:

✓ მმართველმა გუნდმა შეარჩიოს არსებულ სიტუაციაში ესა თუ ის მოდელი, გაანალიზოს რომელი ბერკეტები უნდა გამოიყენოს ეფექტური ფუნქციონირებისთვის, რათა არ მოხდეს ორგანიზაციის სასიცოცხლო ციკლის დასრულება, შენარჩუნდეს სტაბილურობის, სიმწიფის და ეფექტური ფუნქციონირების ფაზა.

მათი გუნდის უმთავრესი გადასაწყვეტი ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ:

✓ გაანალიზონ, თუ რომელ გარემოებას შეუძლია მოახდინოს, როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი ზეგავლენა ორგანიზაციაში.

წარსული გამოცდილება ხომ იმისთვის გვეძლევა, რომ გავითვალისწინოთ და შევიძუშაოთ სამომავლოდ უფრო ეფექტური, მოქნილი და მისაღები მოდელი. ყველაზე დიდი გამართლება და გამარჯვება ხომ არსებულ სიტუაციაში ეფექტური ადაპტაციის უნარით მიიღწევა, რადგან გადარჩება და სიცოცხლეს გააგრძელებს ის, ვინც არსებული გამოწვევების ეფექტურად გამკლავების პარალელურად - არ გაჩერდება.

ასეთი ტიპის მოდელის, „მიქსის“ შემუშავებაზე ზრუნვა გარკვეულ დროს მოითხოვს, რომელიც ასე ვთქვათ, ორგანიზაციის „გადარჩენაზე“ ზრუნვას უფრო ჰგავს, ვიდრე მისი ეფექტურობის ამაღლებისკენ სწრაფვას, თუმცა ამ ეტაპზე, ორგანიზაციის პარალიზებას ან გაჩერებას, ახალი, სინთეზური მოდელის შემუშავებისკენ სვლა უფრო სჯობს.

აქედან გამომდინარე, მართვის ინოვაციური მოდელი, რომელიც დისტანციური მუშაობის რეჟიმს, ჰიბრიდულ მოდელს, თუ წარსული გამოცდილებისა და აწმყოს „მიქსს“ გვთავაზობს, გარკვეულწილად დისტანციურ მმართველობას გულისხმობს, არსებული რეალობიდან გამომდინარე, ის ჯერ გარემოსთან უნდა ადაპტირდეს, შემდეგ კი მოხდეს მისი დანერგვა.

ერთი რამ ფაქტია, ახალი მიქსირებული, სინთეზური მოდელის შემუშავებით მივიღებთ, აბსოლუტურად განსხვავებულ, მართვის სახეშეცვლილ მოდელს, რომელიც წინა წლებში აპრობირებულ მოდელს არ გავს, თუმცა მორგებულია დღევანდელობას. ჩვენ კი მოგვიწევს ავუწყოთ ნაბიჯები ახალ, არსებულ რეალობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ვანიშვილი თ. ადამიანური კაპიტალის ფორმირება და ორგანიზაციული ქცევის თავისებურებები. სოციალური ეკონომიკა, იანვარი-თებერვალი, თბ., 2014. გვ. 57.
2. <http://insource.ge/ge/node/492>.
3. <http://insource.ge/ge/node/536>.
4. ვანიშვილი თ. ორგანიზაციაში ინოვაციური პროცესების დანერგვა და სტრატეგიული მენეჯმენტი მართვის სრულყოფისათვის. ეკონომიკისა და ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების აქტუალური პრობლემები. თბ., 2014. გვ. 516.
5. ვანიშვილი თ. მართვის თანამედროვე მოდელის ფორმირება და ორგანიზაციული ქცევის რეგულირების პრინციპები (მონოგრაფია). საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბ., 2017.

Tamar Vanishvili

THE POSITIVE AND NEGATIVE SIDES OF INNOVATION MODEL OF MANAGEMENT UNDER PANDEMIC CONDITIONS

Summary

In the work the positive and negative sides of an innovation model of management under pandemic conditions are considered.

ეკონომიკური სტაბილიზაციის პრობლემები თანამედროვე მსოფლიოში და
"ოვერტონის ფანჯარა"

ანოტაცია: ნაშრომში განხილულია ეკონომიკური სტაბილიზაციის, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებისა და სოციალური უთანასწორობის საკითხები, გლობალიზაციის პირობებში. გაანალიზებულია მდგრადი და მწვანე ეკონომიკის როლი და მნიშვნელობა მიღვეადი ბუნებრივი რესურსების შესანარჩუნებლად, აგრეთვე ნარჩენების მართვის პრობლემები. გაშუქებულია "შესაძლებლობების ფანჯარა", "ოვერტონის ფანჯარა" (ოვერტონის ფანჯარა) ტექნოლოგია პანდემიით გამოწვეული ახალი პარადიგმა და პოსტკომუნისტური საქართველოს დემოგრაფიული და ეკონომიკური პრობლემები.

საკვანძო სიტყვები: "მწვანე ეკონომიკა", სოციალური უთანასწორობა, "ოვერტონის ფანჯარა", გენმოდულიციური პროდუქტები, პანდემია.

ჩვენ ვცხოვრობთ გლობალიზაციის საუკუნეში, გლობალიზაცია წარმოსდგება სიტყვისაგან „globe“ (დედამიწა) და მაშასადამე წარმოადგენს საბოლოოდ დედამიწის ერთიან ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ერთობად ჩამოყალიბების პროცესს, ცალკეული ქვეყნების სახელმწიფოებრივობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების პირობებში. გლობალიზაციას საერთო პლანეტარული ხასიათი აქვს, იგი ნიშნავს "ახალ მსოფლიო წესრიგს". მასში ჩართულია თითქმის მთელი მსოფლიო. გლობალიზაცია შლის საზღვრებს, აძლიერებს კონკურენციას შიდა ბაზრებზე, რაც იწვევს ეროვნული ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების შესაძლებლობების შემცირებას და მსოფლიო მეურნეობის კონიუნქტურაზე ეროვნული ეკონომიკების დამოკიდებულების ზრდას.

სტაბილიზაცია ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს რისამე მყარი მდგომარეობის (ლათ. "stabilis" - "მდგრადი მუდმივი") შექმნა განმტკიცებას, რაიმე სიდიდეთა ან პროცესთან მუდმივობის თანაფარდობას. სტაბილურ ეკონომიკაში ცხოვრება ყველა ადამიანის სურვილი და ოცნებაა, ვინაიდან იგი უზრუნველყოფს წარმატების შესაძლებლობას და საზოგადოებას იცავს არასასურველი მოულოდნელობებისაგან. ბევრ ისეთ ქვეყანაშიც კი, სადაც დემოკრატია და საბაზრო ეკონომიკა დიდი ხანია არსებობს, მუდმივი ეკონომიკური სტაბილურობა მიუწვდომელ მიზნად რჩება. ამ ქვეყნებს პერიოდულად არყევს ეკონომიკური დესტაბილიზაცია. პ. სამუელსონისა და უ. ნორდჰაუსის ნაშრომში "ეკონომიკისი" გამოყოფილია სახელმწიფოს 3 გლობალური ეკონომიკური ფუნქცია, რომლებიც ეხება ქვეყნის მასშტაბით ეფექტიანობას, სამართლიანობასა და ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას.

1. **ეფექტიანობა:** საბაზრო კონიუნქტურის განსაზღვრისას დაშვებულ შეცდომათა გამო, ხშირად უჭირს თანამედროვე ეკონომიკას და აქედან გამომდინარე ადგილი აქვს წარმოების დაბალეფექტიანობას. მდგომარეობის გაჯანსაღებისათვის უნდა იმოქმედოს სახელმწიფომ რომელიც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მოწოდებულია შექმნას ოპტიმალური პირობები წარმოების მაღალეფექტიანი განვითარებისათვის, კერძოდ ანტიმონოპოლიურ ღონისძიებათა განხორციელება, კონკურენციის აქტივიზაცია, რეგრესული განაწილების კორექტირება, ინფრასტრუქტურის რაციონალური ფუნქციონირება, საბაზრო მექანიზმის სრულ-

ყოფა და ა.შ.;

2. სამართლიანობა: თუ დავუშვებთ რომ ეკონომიკა ფუნქციონირებს 100%-იანი ეფექტიანობით, ეს ყოველთვის არ ნიშნავს რომ ამათუ იმ ქვეყანაში, საქონელთა მოხმარებაში განსხვავება არაა. რეალური ბაზარი ცნობს შემოსავლის განაწილების მხოლოდ ერთ კრიტერიუმს ესაა საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე კონკურენციაში მონაწილეობის შედეგი. აქედან გამომდინარე, სამართლიანად მიიჩნევა როგორც მაღალი შემოსავლები იმათთვის ვინც თავი გამოიჩინა "თამაშის წესების" დაცვით ეკონომიკურ მეტოქეობაში, ისე დაბალი შემოსავალი იმათთვის ვინც მარცხი განიცადა ამ მეტოქეობაში. სახელმწიფოს მოვალეობაა რეაგირება იმ ფაქტზე რომ ბაზრის კანონების მიხედვით შემოსავლის სამართლიანი განაწილება ზოგად საკაცობრიო თვალსაზრისით ხშირად უსამართლო განაწილებად წარმოგვიდგება. სახელმწიფო ვალდებულია ეს "უთანასწორობა" ბაზრის ძირითადი ტენდენციების შეზღუდვით კი არ აღმოფხვრას არამედ უნდა გამოათანაბროს, კარგად დასაბუთებული საგადასახადო სისტემის საფუძველზე, შემოსავლების გადანაწილების გზით.

3. სტაბილურობა: სახელმწიფომ უნდა დაიცვას ეკონომიკური სტაბილურობა, რაშიც იგულისხმება სახელმწიფოს მხრივ სისტემატური ზრუნვა ქვეყანაში მყარი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფისა და ვალუტის მტკიცე კურსის შესანარჩუნებლად, რისთვისაც აუცილებელია ანტიინფლაციური პოლიტიკის განხორციელება. ამ პროცესში სახელმწიფო გვევლინება არბიტრის, მენეჯერისა და მონაწილის როლში. სახელმწიფო არბიტრის როლს ასრულებს 4 ძირითად სფეროში როგორცაა: კერძო საკუთრების უფლების განსაზღვრა და შესრულება; საბაზრო კონკურენციის უზრუნველყოფა; გარე დანახარჯებისა და სარგებლიანობის საკითხების მოგვარება და მომხმარებელთა დაცვა. მენეჯერის როლს ასრულებს ორ სფეროში: ეკონომიკის სტაბილიზება და ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. მონაწილის როლს კი – საზოგადოებრივი სარგებლიანობის საქონლისა და მომსახურების მიწოდება მოსახლეობისათვის.

ეკონომიკის სტაბილურობის უზრუნველყოფა და ეკონომიკური ზრდის სტიმულირება სახელმწიფოს ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფუნქციაა, იმისათვის რომ შეარბილოს ეკონომიკური ციკლის რყევები, შეინარჩუნოს სამეურნეო საქმიანობის მაღალი აქტიურობა, ეკონომიკური სტაბილურობა. სახელმწიფო იყენებს გადასახადებს, კრედიტის სარგებლის განაკვეთებს და მიმოქცევაში არსებულ ფულის მასას. ეკონომიკაზე ზემოქმედების ინსტრუმენტებია საგადასახადო საბიუჯეტო "ფისკალური" და ფულად-საკრედიტო (მონეტარული) პოლიტიკა. ფისკალური პოლიტიკის მიზანია სახელმწიფოს შემოსავლები და ხარჯები შეცვალოს ისეთნაირად რომ შეინარჩუნოს ეკონომიკური ზრდის სათანადო ტემპები. მონეტარული პოლიტიკის ამოცანაა კონტროლი გაუწიოს ფულის მასის მოძრაობას და სარგებლის განაკვეთის რეგულირებით ხელი შეუწყოს შესაბამისობას წარმოებასა და მოხმარებას შორის. ამრიგად ეკონომიკის სტაბილიზება გულისხმობს მთავრობის მიერ ეკონომიკის უკრიზისო განვითარების ხელშეწყობას. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა სრული დასაქმებისა და ინფლაციის დაბალი ტემპის შენარჩუნებას. ეკონომიკის სტაბილიზაციის ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორია სახელმწიფო სექტორი.

ამრიგად უკვე თითქმის აღარავინ დაობს თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს გარკვეული დოზით ჩარევის აუცილებლობაზე. კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის მოძღვრებამ, რომ საბაზრო ეკონომიკა

თვითრეგულირებადი სისტემაა რომელიც საბაზრო მექანიზმის (ა. სმიტისეული) "უჩინარი ხელით" იმართება და მასში სახელმწიფოს ჩარევას მხოლოდ ზიანის მოტანა შეუძლია, ტრანსფორმაცია განიცადა. კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის წარმომადგენლების მიზანი იყო შეექმნა იმდენად სრულყოფილი უნივერსალური მეცნიერული სისტემა რომელიც ყველა ეპოქისა და ქვეყნისათვის იქნებოდა მისაღები, რაც გარკვეულწილად განხორციელდა. შეიძლება ითქვას რომ თანამედროვე ეკონომიკური თეორია ჯერ კიდევ მათი იდეებით სულდგმულობს. ა. სმიტმა და დ. რიკარდომ არამარტო ეკონომიკური თეორიის განვითარებაზე მოახდინეს უდიდესი გავლენა, არამედ სახელმწიფოთა ეკონომიკურ პოლიტიკაში პოვეს ასახვა. ეს პირველ რიგში ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის იდეას შეეხო რამაც ეკონომიკა და სოციალური ურთიერთობები თვითდინებაზე მიუშვა. მე-19 საუკუნეში ამ გარემოებამ მოსახლეობის ქონებრივი უთანასწორობა კიდევ უფრო გააღრმავა და გაამწვავა წინააღმდეგობები მეწარმეებსა და დაქირავებულ მუშებს შორის, ამ ფონზე კი დამკვიდრდა "ველური კაპიტალიზმი" რამაც თავისუფალი მეწარმეობის არსებობას შეუქმნა საფრთხე. მე-20 საუკუნის 30-იანი წლების დამანგრეველმა ეკონომიკურმა კრიზისმა სერიოზული ეჭვის ქვეშ დააყენა კლასიკოსების დასაბუთება ავტომატური თვითრეგულირებისა და მასში სახელმწიფოს ჩაურევლობის შესახებ. ეკონომიკური კრიზისი ძალიან ღრმა და ხანგრძლივი აღმოჩნდა. ამ ურთულეს პირობებში საბაზრო ეკონომიკას და შეიძლება ითქვას მთლიანად მსოფლიოს მხსნელად მოველინა უდიდესი ინგლისელი ეკონომისტი ჯ. კეინზი, რომელიც კატეგორიულად დაუპირისპირდა კლასიკოსთა და ნეოკლასიკოსთა შეხედულებებს სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის შესახებ და დაასაბუთა, რომ საბაზრო ეკონომიკას სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე ეკონომიკური კრიზისიდან დამოუკიდებლად თავის დაღწევის უნარი არ გააჩნია. ჯ. კეინზის აზრით მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან მონოპოლიები მთლიანად გაბატონდნენ ეკონომიკაში, რამაც არსებითად შეზღუდა თავისუფალი კონკურენცია. ამ ფაქტორმა ეკონომიკის თვითრეგულირების მექანიზმი იმდენად მოშალა რომ კრიზისიდან თავის დაღწევა მხოლოდ სახელმწიფოს აქტიური ჩარევითაა შესაძლებელი. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეკონომიკის სრული კრაზი გარდაუვალია. ამრიგად, ჯ. კეინზმა საფუძველი ჩაუყარა ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების თეორიას რომელიც ფართოდ გამოიყენება განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაში და ამ თეორიის განვითარება და სრულყოფა დღემდე გრძელდება. კეინზის თეორია ფართოდ იქნა გამოყენებული დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში და აშშ-ში, რამაც მათ საშუალება მისცა არა მარტო დაეძლიათ მძიმე ეკონომიკური კრიზისი, არამედ ეკონომიკის გიგანტებად გადაქცეულიყვნენ. მონეტარიზმის ფუძემდებელი მ. ფრიდმენი თვლიდა, რომ საბაზრო ეკონომიკის მთავარი მამოძრავებელი ძალა ფულია და ამდენად მისი რეგულირება ფულის საერთო მასისა და ნაკადების მართვითაა შესაძლებელი. მონეტარიზმის საფუძველზე მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში აშშ-ში ამუშავდა "რეიგანომიკის", ხოლო დიდ ბრიტანეთში "ტეკცერიზმის" ეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამები, რომლის განხორციელებით ამ ქვეყნებმა მთლიანად დაძლიეს წარმოქმნილი კრიზისული მოვლენები და შეინარჩუნეს ეკონომიკური წარმატება. ამ პერიოდიდან იწყება "ველური კაპიტალიზმის" ჩანაცვლება სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკით. ჯ. კეინზის "ზოგადი თეორია" მე-20 საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერების შედევრადაა აღიარებული, ნობელის პრემიის ლაურეანტი ეკონომიკის დარგში პ. კრუგმენი

წერდა ჯ. კეინზის "ზოგადი თეორია" სტაგნაციური ეკონომიკის სიღრმისეული ანალიზის კრიზისების დაძლევისა და დეპრესიის თავიდან აცილებისათვის. მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარში კი აღმოცენდა ეკონომიკური თეორიის ახალი მიმართულება მარქსიზმი, რომელიც საფუძვლად დაედო სოციალისტური წყობილების წარმოშობას. "ველური კაპიტალიზმის" ანტიპოდმა კომუნისტურმა წყობილებამ, რომელიც ბრძანებლურ ეკონომიკაზე იყო დაფუძნებული 70 წლიანი არსებობის შემდეგ, საბოლოოდ კრაზი განიცადა. საქართველო როგორც "პოსტკომუნისტური" ქვეყანა დღემდე გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნად რჩება. ბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა რთული და მტკივნეული პროცესი აღმოჩნდა. "შოკურმა თერაპიამ" სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო და ქვეყნის ეკონომიკა ისევ გრადუალიზმის გზას დაადგა. პრაქტიკულად აღიარებულია რომ ადამიანებს შორის სოციალური უთანასწორობა ბაზრიდან, როგორც კაპიტალისტური სისტემის ეკონომიკური საფუძვლიდან გამომდინარეობს. ეს დებულება თანამედროვე დასავლური ეკონომიკური მსოფლმხედველობის მიერაც არის ჭეშმარიტების რანგში აყვანილი. ბაზარი უგრძობელი, გულგრილი მექანიზმია, მას არ გააჩნია სინდისი, იგი არ ცნობს მორალურ ნორმებს, რაც შემოსავლების უთანაბრობის მაღალ დონეს განაპირობებს. მაგალითად მდიდარს შეუძლია საკუთარი კატა გამოკვებოს რძით, მაშინ როდესაც ღარიბს, ბავშვის გამოსაკვებადაც არ შეუძლია, რომ იყიდოს რძე. ა. სამუელსონისა და უ. დ. ნორდჰაუსის აზრით შესაძლებლობების თანასწორობა – ეს მხოლოდ თანამედროვე დემოკრატიის ლამაზი სიტყვებია, ხოლო რეალობაში საბაზრო ეკონომიკა სულ სხვა რამის დემონსტრირებას ახდენს, რაც ადამიანთა ერთი ჯგუფის სიმდიდრესა და მეორე ჯგუფის სიღარიბეში გამოიხატება. ადამიანთა უმეტესობისთვის თანასწორობა უწინარეს ყოვლისა შემოსავლებისა და საკუთრების თანასწორობაა და არა შესაძლებლობათა თანასწორობაა. თავისუფალი ბაზარი უხსნის ადამიანებს შესაძლებლობების ფანჯარას ამ პრინციპით, ღარიბსაც კი შეუძლია გახდეს მილიონერი და ამის შემთხვევებიც მრავლადაა, მაგრამ ვინაიდან რეალურად ყველა ადამიანი ინდივიდია და მათი შესაძლებლობებიც განსხვავებულია, ყველა ვერ გახდება მდიდარი და ვერც ყველა ვერ იქნება ღარიბი. სოციალური დიფერენციაცია სიღარიბე, უმუშევრობა, შიმშილი, თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის თანმდევი მოვლენებია. მდიდრებსა და ღარიბებს შორის უფსკრული უფრო და უფრო ღრმავდება. უდიდესი ეკონომისტი ნ. გ. მენქიუ აღნიშნავს რომ ბაზარი სიმდიდრეს არათანაბრად ანაწილებს, რომ უთანასწორობა კაპიტალიზმის შედეგია, მაგრამ ამავე დროს აღნიშნავს რომ ადამიანები თანასწორნი არც კომუნისტურ ქვეყნებში არიან რამეთუ უთანასწორობის საფუძველი ამ ქვეყნების პოლიტიკური სისტემითაა განპირობებული. საბაზრო თანასწორობის დოქტრინის ჩამოყალიბებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვის, მაგალითად, როგორც საქართველოა რომელიც ჯერ კიდევ გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნად რჩება და ისევ ჩამოყალიბების პროცესშია. კომუნისტური ჩინეთი წარმატებით იყენებს საბაზრო ეკონომიკის ზოგიერთ პრინციპებს და შერეული მოდელით დიდ წარმატებებს აღწევს მსოფლიო ბაზარზე.

გლობალიზაციამ, რომელმაც თითქმის მთელი მსოფლიო მოიცვა "ღია ეკონომიკის" პირობებში ქვეყნები ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მონაცემებით მსოფლიოს მოსახლეობა 2025 წლისთვის 8 მილიარდს მიაღწევს ხოლო 2050 წელს 10 მილიარდამდე გაიზრდება. მოსახლეობა იზრდება ბუნებრივი რესურსები კი

მცირდება, ადამიანთა გაზრდილი მოთხოვნები, გაზრდილი წარმოება და მოხმარება, ბუნებრივი რესურსების არარაციონალური გამოყენება კაცობრიობას კატასტროფისაკენ მიაქანებს. ადამიანის ბუნებისადმი მომხმარებლური დამოკიდებულება ყოველგვარ ზღვარს სცილდება. ადამიანი ბუნებას უყურებს როგორც მეწველ ძროხას და პერმანენტულად ცდილობს რაც შეიძლება მეტი გამოსძალოს მას. მეცნიერთა აზრით ბუნებრივი წიაღისეულის მარაგები უკვე გამოცარიელებულია. "თანამედროვე საზოგადოებაში გაბატონებულია მოსაზრება რომ ტექნოლოგიები უზრუნველყოფს ნებისმიერი პრობლემის გადაჭრას, მაგრამ ტექნოლოგია უბრალოდ ვერ მოაგვარებს პრობლემებს რომელიც გულისხმობს ბუნებრივი რესურსების წარმოქმნასთან შედარებით, მის უფრო სწრაფ მოხმარებას. ერთ დღესაც ჩვენ ამოვწურავთ მათ, უფრო მეტიც გლობალიზაციის პირობებში ურთიერთ დაკავშირებული მსოფლიო ეკონომიკა ამოწურავს ეკოლოგიურ ლიმიტს" ამბობს ცნობილი გეომორფოლოგი პროფესორი დევიდ მონტგომერი. მსოფლიო აცნობიერებს შექმნილ მდგომარეობას და სწორედ ამიტომ შეიქმნა მდგრადი ეკონომიკური განვითარების კონცეფცია. გლობალიზაციის პირობებში მდგრადი ეკონომიკური განვითარება გულისხმობს ეკონომიკური ზრდის ისეთ ფორმას, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების კეთილდღეობას მოკლე, საშუალო და რაც მთავარია ხანგრძლივი ვადით. მდგრადი განვითარება ეფუძნება პრინციპს რომლის მიხედვითაც უნდა დაკმაყოფილდეს როგორც ახლანდელი, ისე მომავალი თაობების ძირითადი მოთხოვნილებები და ახლანდელმა თაობამ არ უნდა იცხოვროს მომავალი თაობების ხარჯზე, მდგრადი განვითარება მოიცავს ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ და სოციალურ სფეროებს. "მწვანე ეკონომიკა" შემუშავდა მდგრადი განვითარების კონცეფციის საფუძველზე და მისი განხორციელების ერთ-ერთი მთავარი გზაა. "მწვანე ეკონომიკის" პირობებში ძირითადი აქცენტი გადატანილია ბუნებრივი რესურსების ეფექტიან გამოყენებაზე, შენარჩუნებასა და განვითარებაზე. "მწვანე ეკონომიკა" გულისხმობს ბუნებრივი რესურსების მაქსიმალურად რაციონალურ გამოყენებას. მიღწევადი და არაგანახლებადი რესურსების ჩანაცვლებას ადდგენადი ეკოლოგიურად სუფთა რესურსებით (მაგალითად, მზის ენერჯია, ქარის ენერჯია, ზღვის მიქცევ-მოქცევის ენერჯია და ა.შ.) ეკოლოგიაზე ანთროპოგენურმა ზეწოლამ კაცობრიობა დააყენა ისეთი გლობალური პრობლემების წინაშე როგორცაა: გლობალური დათბობა, ოზონის შრის შემცირება, ჰაერის დაბინძურება, წყლის დაბინძურება, გაუდაბნობა, ნიადაგის ეროზია, ბიომრავალფეროვნების შემცირება, სურსათის უსაფრთხოება, ნარჩენების მართვა და ა.შ. ჩამონათვალი ნამდვილად დიდი და შთამბეჭდავია, ამ ჩამონათვალს ამჟამად მიემატა ისეთი გლობალური გამოწვევა როგორცაა პანდემია. პანდემია არამცთუ მიემატა გლობალურ გამოწვევებს იგი სიის სათავეში მოექცა მყისიერად. მსოფლიო უკვე წელიწადია ებრძვის კორონა ვირუსს რომელმაც, მთელი მსოფლიო თავდაყირა დააყენა, შეცვალა ყველა და ყველაფერი. გლობალური "ახალი მსოფლიო წესრიგი" ჩანაცვლებულია "ახალი კორონა წესრიგით". ბრძოლა უხილავთან როგორც პანდემიას უწოდებენ, მესამე მსოფლიო ომის ტოლფასია და სინამდვილეში არის ბრძოლა ბუნებასა და ადამიანს შორის. ვირუსი ჩვეულებრივი ბუნების ნაწილია, ისეთივე როგორც ადამიანი, ცხოველი, ფრინველი, ბაქტერია, ხე, ბალახი, ორგანული თუ არაორგანული ბუნება. ვირუსების 300-ზე მეტი სახეობაა აღმოჩენილი, პანდემიამ შეცვალა მსოფლიო, შეცვალა ეკონომიკა, შეცვალა ჩვენი ყოველდღიურობა. გაეროს პრეზიდენტის განცხადებით მსოფლიოს ბოლო 80 წლის მანძილზე არ მიუღია ისეთი

ეკონომიკური ზარალი როგორც ახლა. ჩამოიშალა მსოფლიო ტურიზმი, სარესტორნო ბიზნესი, სასტუმრო ბიზნესი, მსოფლიო ბაზარზე დაეცა ნავთობის ფასი (რომელიც "შავ ოქროდაა" მიჩნეული), სამაგიეროდ გაიზარდა ფასები სურსათზე, ჩვენი ქვეყანა უკვე იძულებულია დაასუფსიდროს ხორბალი და ფქვილი რათა არ გაძვირდეს პური, "პური ჩვენი არსობისა". ჩვენი ქვეყანა იმპორტ დამოკიდებულია ხორბლის 92%-ი შემოგვაქვს რუსეთიდან.

ბოლო ათწლეულებში ტექნოლოგიები დიდი ტემპით ვითარდება ამიტომ 21-ე საუკუნეს ტექნოლოგიების საუკუნეს ეძახიან, ასევე ცოდნის საუკუნეს, ინოვაციების საუკუნეს და ა.შ. საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ტექნოკრატიული საზოგადოება. გლობალიზაციის პირობებში ყველა ტექნოლოგია ელვის სისწრაფით ვრცელდება მსოფლიოში ყველა ინოვაცია თითქმის მყისიერი კომერციალიზაცია ხდება. გენური ინჟინერიით შექმნილი გენმოდულირებული პროდუქტები ლამის მსოფლიო სენსაციად გადაიქცა და ადამიანებმა იფიქრეს რომ სურსათის უსაფრთხოების პრობლემები გადაჭრეს, მაგრამ რეალობამ დაგვანახა რომ გენმოდულირებულ პროდუქტებს ადამიანის ჯანმრთელობისთვის დიდი ზიანი მოაქვთ და ბევრ მძიმე დაავადებებს იწვევენ ორგანიზმში. იაფმა გენმოდულირებული პროდუქტების წარმოებამ ბიოლოგიურად სუფთა პროდუქტების ფასი გაზარდა მსოფლიო ბაზარზე. გენური ინჟინერიით შექმნილი ეს პროდუქტები, როდესაც ვეშაპის გენი შეყავთ პომიდორში, ან კენგურუს გენი კიტრში, არის ბუნების კანონების წინააღმდეგ წასვლა, წითელი ხაზების გადაკვეთა და გენური ინჟინერიით მანიპულირება. გენმოდულირებული პროდუქტებით გაჯერებულია ჩვენი ქვეყნის ბაზარი. აგრეთვე, "მესამე მსოფლიოს" ქვეყნების ბაზრები, გლობალიზაციის ეპოქაში მსოფლიოს ქვეყნები დაყოფილია კატეგორიებად. განვითარებული ქვეყნები, განვითარებადი ქვეყნები და "მესამე მსოფლიოს" ქვეყნები ანუ განუვითარებელი ქვეყნები. მათ "მესამე სამყაროს" ქვეყნებსაც უწოდებენ, თვითონ ეს ტერმინი "მესამე სამყარო" აღიქმება როგორც სხვა სამყარო, როგორც უცხო და არა ჩვენიანი.

მაშინ როდესაც გლობალიზაცია პლანეტარული პროცესია და გულისხმობს "ერთ საერთო სახლს", მას გლობალიზაციას "ერთ დიდ სოფელსაც" უწოდებენ, ეპითეტი "მესამე სამყარო" იწვევს ადამიანებში მათ მიმართ გაუცხოვებას, ისინი აღარ მოიაზრებიან როგორც ჩვენიანები და მათ მიმართ ადამიანებს აღარ უჩნდებათ ემპათია და თითქოს ერთვება პრინციპი "სხვისა ჭირი ღობეს ჩხირი", მაშინ როდესაც გლობალიზაცია ნიშნავს ერთ დიდ ოჯახს, პლანეტარული მამტაბით ხალხთა კონსოლიდაციას საერთო პრობლემების მოსაგვარებლად, განუვითარებელი და მესამე სამყაროს ქვეყნები აღარ მოიაზრებიან ჩვენს ნაწილად და არც თუ პატარა ნაწილად. კამბოჯელ ან სომალელ ბავშვსაც აქვთ ისეთივე უფლება სიცოცხლისა, როგორც ამერიკელ ან იტალიელ ბავშვს. მსოფლიოში ყოველწლიურად რვაას მილიონზე მეტი ადამიანი შიმშილობს და დიდი ნაწილი იღუპება (ძირითადად ე.წ. განუვითარებელ ქვეყნებში). შეიძლება თავისუფალი ბაზარი უგრძნობი იყოს მოშიმშილე ადამიანების მიმართ, მაგრამ გლობალიზაცია, რომელიც თანამედროვე ცივილიზაციის პლანეტარული მამტაბის პროცესია და პრეტენზია აქვს "ახალი მსოფლიო წესრიგის დამყარებისა" არ შეიძლება უგრძნობი იყოს ამ ადამიანთა მიმართ, მსოფლიოს ქვეყნები არათანაბრად ვითარდება და ეს ბუნებრივიცაა. ხის ორი ფოთოლიც კი არ გავს ერთმანეთს და ყველა ქვეყანა ერთნაირად ვერ განვითარდება, მაგრამ ვინაიდან გლობალიზაციას აქვს პრეტენზია ზოგადსაკაცობრიო ჰუმანური ახალი მსოფლიო წესრიგის დამყარებისა,

განუვითარებელი ქვეყნების ეკონომიკური მდგომარეობა მცირედით მაინც უნდა უმჯობესდებოდეს. მსოფლიო ეკონომიკა შეიძლება შევადაროთ ერთ დიდ საერთო ჯამს რომლიდანაც ყველა საზრდოობს. თუმცა ქვეყნებს აღნიშნული დიფერენციაციდან გამომდინარე კოვზებიც დიფერენცირებული აქვთ, დიდი და განვითარებული ქვეყნები ამ საერთო "ჯამიდან" დიდი ჩამჩებით იღებენ თავის წილს, დანარჩენები პატარა კოვზებით, ხოლო განუვითარებლები ეგრეთ წოდებული "მესამე სამყაროს ქვეყნები" ერთი ციციქნა სამურაბე კოვზით და უმეტესობას ეს კოვზიც კი არ ერგო, ისინი კუთხეში მიყუჟულნი ამ დიდ საერთო განაწილებას შორიდან უყურებენ. საბოლოოდ მაინც მივდივართ საზოგადოებრივი დოვლათის არასამართლიან განაწილებასთან. მსოფლიო მოსახლეობა მართალია მრავლდება, ბუნებრივი რესურსები კი მცირდება, მაგრამ გარკვეულ მეცნიერთა აზრით მსოფლიო ქმნის იმდენ საზოგადოებრივ დოვლათს რომ შვიდი მილიარდის კი არა ორჯერ შვიდი მილიარდი ადამიანის გამოკვებაც კი არის შესაძლებელი. აშშ-ში 1970-იან წლებში ეროვნული შემოსავლის 10%-ი მოსახლეობის 1%-ის ხელში იყო თავმოყრილი. დღეს მათი წილი გაორმაგდა. მზარდი ეკონომიკური უთანასწორობა ძალიან სახიფათოა როგორც ამბობენ ექსპერტები. მსოფლიო ეკონომიკური ზრდა ფერხდება და იზრდება რეცესიის ალბათობა. მდიდრები კიდევ უფრო მდიდრდებიან. ღარიბები კი კიდევ უფრო ღარიბდებიან. საქველმოქმედო ორგანიზაცია oxfam-ის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგებით 2009 წელს მსოფლიოს მოსახლეობის 1%-ი ანუ 70 მილიონი ყველაზე მდიდარი ადამიანი პლანეტის სიმდიდრის 44%-ს ფლობდა. ხოლო 2014 წელს უკვე 48%-ს. გასათვალისწინებელია ისიც რომ თითქმის ნახევარი დარჩენილი 52%-დან (46%) კონცენტრირებულია მოსახლეობის 1/5-ის ხელში. oxfam-ის კვლევის თანახმად სიმდიდრე არათანაბრადაა გადანაწილებული თვით "ყველაზე მდიდარი ერთი პროცენტის შიგნით". ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ამ ყველაფერში ისაა რომ "პლანეტის ყველაზე მდიდარი 90 მილიარდელი ზუსტად იმდენივე ქონებას ფლობს, რასაც მსოფლიო მოსახლეობის ნახევარი". ყველაზე მდიდარ 80 ადამიანზე (მსოფლიო მოსახლეობის 0,000001%) მოდის იმდენივე ქონება, რამდენიც ყველაზე ღარიბ 3,5 მეათედი მილიონ ადამიანზე (მსოფლიო მოსახლეობის 50%).

თანამედროვე მსოფლიო ვითარდება როგორც ერთიანი სისტემა რომლის ფარგლებშიც თანაარსებობენ ტრანსნაციონალური კომპანიები და ეროვნული ეკონომიკური საწარმოები. ტრანსნაციონალური კომპანია მსხვილი ბიზნესია, რომელიც დაფუძნებულია განვითარებულ ქვეყანაში. მსოფლიოში 600-მდე მულტიეროვნული კომპანიაა, რომელთა ნახევარზე მეტი ეკუთვნის აშშ-ს, 1/9 ინგლისს. ბოლო ათწლეულებში გაიზარდა სინგაპურის, სამხრეთკორეის, ჰონკონგის, მალაიზიის, ტრანსნაციონალური ბაზრები. ტრანსნაციონალური კომპანიები მწვავე კონკურენციის ზეგავლენით იძულებულნი არიან მაქსიმალურ მოგებაზე იყვნენ ორიენტირებულნი და დაიპყრონ ბაზრები. ამიტომ ისინი თავიანთ საქმიანობას ისეთ ქვეყნებში ახორციელებენ სადაც იაფი სამუშაო ძალა და იაფი ბუნებრივი რესურსებია. ტრანსნაციონალურ კომპანიებს გააჩნიათ ულტრათანამედროვე ტექნოლოგიები საინფორმაციო და საკადრო რესურსები, რის გამოც ეროვნული სახელმწიფოს საწარმოები მათ კონკურენციას ვერ უწევენ. ამიტომ სახელმწიფო იძულებულია რიგ დათმობებზე წავიდეს და გააფორმოს კაბალური კონტრაქტები, მინიმალური სარგებლის ტარიფების სახით. ამიტომ როდესაც მდგრად ეკონომიკაზე მწვანე ეკონომიკაზე და მთლიანად თანამედროვე ეკონომიკის ეკოლოგიზაციაზე ვლაპარაკობთ რაც გულისხმობს ეკონომიკური ზრდის ტემპების

შენელებას, მწვანე ეკონომიკის აპოლოგეტები კი საერთოდ ეკონომიკურ ზრდაზე უარის თქმას მოითხოვენ, ძნელი სათქმელია მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნები რამდენად გაიზიარებენ ამ მიდგომებს. მდიდარი ქვეყნები ბიზნეს მოგებაზე ორიენტირებული მსოფლიო ეკონომიკის მესვეურები რამდენად დათანხმდებიან "ქამრების შემოჭერის" პოლიტიკას "მწვანე ეკონომიკის" სასარგებლოდ და ცივილიზაციის გადასარჩენად. კვლევებით დასტურდება რომ უფრო მდიდარი საშუალო ფენა ნიშნავს უფრო მეტ თანასწორობას შემოსავლებს შორის, ხოლო შემოსავლების უთანასწორობა უარყოფითად მოქმედებს ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. უთანასწორობა თავისუფალი ბაზრის სისტემის თვისებაა, ყველა ადამიანი თანასწორი ვერ იქნება ეკონომიკურად და საყოველთაო თანასწორობა კლავს მოტივაციას, რაც პოსტკომუნისტური საზოგადოებისათვის კარგად არის ცნობილი, მაგრამ საბაზრო ეკონომიკის დაუძლეველ ხარვეზად მიიჩნევა ის რომ ზოგ ადამიანს ვინც წარმატებას აღწევს აქვს სოლიდური თანხა, ხოლო წარუმატებლებს კი პირველადი მოხმარების პროდუქტის ყიდვაც კი არ შეუძლიათ მინიმალური სასიცოცხლოდ აუცილებელი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. განვითარებულ ქვეყნებში სადაც მდიდართა რაოდენობა დიდია იქ საშუალო ფენაც პროცენტულად ძალიან მაღალია, საშუალო ფენა განვითარებულ ქვეყნებში მთლიანი მოსახლეობის დაახლოებით 60-70%-ს შეადგენს. სწორედ ეს საშუალო ფენა განსაზღვრავს ქვეყნის სიმდიდრის მაჩვენებელს. შესაბამისად რაც დიდია პროცენტულად საშუალო ფენა, მით უფრო მდიდარია ქვეყანა. სამწუხაროდ, ჩვენს ქვეყანაში საშუალო ფენა სათანადოდ ვერ ჩამოყალიბდა და მთლიანი მოსახლეობის 8-10%-ის ფარგლებში მერყეობს. სიმდიდრე არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც სოციალური პროტესტის თემა, უნდა ვებრძოლოთ არა მდიდარს და სიმდიდრეს, არამედ უნდა ვებრძოლოთ სიღარიბეს. ეკონომიკური უთანასწორობის შესამცირებლად მთავრობები სხვადასხვა სტრატეგიას იყენებენ, როგორცაა მაგალითად პროგრესული დაბეგვრა – ღარიბებთან შედარებით მდიდრების პროცენტულად მეტი დაბეგვრა. ეკონომიკური უთანასწორობა არასასურველი მოვლენაა და ის გავლენას ახდენს როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტაბილურობაზე, ასევე ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე. სამწუხაროდ გაეროს მონაცემებით საქართველო მომაკვდავი ერების სიაშია შეტანილი. 90-იანი წლებიდან დაწყებული ეკონომიკურმა სიდუხჭირემ ადამიანები აიძულა ემიგრაციაში წასულიყვნენ. მილიონზე მეტი ქართველი უცხოეთშია გადახვეწილი და იქიდან არჩინენ ოჯახებს. ქვეყანამ დაკარგა მნიშვნელოვანი ადამიანისეული კაპიტალი, ცოცხალი სამუშაო ძალა. ადგილი აქვს აგრეთვე ჩვენი ინტელექტუალური პოტენციალის ეგრეთ წოდებული "ტვინების გადინების" პროცესს. ამის მაგალითია უცხოეთში მოღვაწე ქართველ ფიზიკოსთა მთელი ჯგუფი გია დვალის ხელმძღვანელობით. კორონა პანდემიამ ჩვენი ემიგრანტების ნაწილი დააბრუნა სამშობლოში. ჩვენი კათალიკოს პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ილია მეორე მუდმივად მოუწოდებს ემიგრანტებს სამშობლოში დაბრუნებისაკენ, რომ მიხედონ თავიანთ მიწაწყალს, სოფლის მეურნეობას და ეკონომიკას. ახმაურდეს მიტოვებული და დაცლილი სოფლები. საგანგაშოა ის მდგომარეობა რომ მოსახლეობისგან ცარიელდება საქართველოს ისტორიული კუთხეები – რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, თუშეთი, ხევსურეთი, ფშავი და სხვა მთიანი რეგიონები. მაგალითად, 1939 წელს რაჭაში 67 ათასი კაცი ცხოვრობდა, ამჟამად კი მხოლოდ 16 ათასი კაცი ცხოვრობს. საქართველოს მოსახლეობა ისტორიულად ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყო მე-13 საუკუნეში, 1254 წელს ჩატარებული აღწერის

მიხედვით მოსახლეობა საქართველოში 8 მილიონ კაცს უდრიდა. გამუდმებული შემოსევებისა და ომების შედეგად მოსახლეობა თანდათან მცირდებოდა. 1800 წელს 675 ათასი კაცი შეადგინა, ამ პერიოდში (1811-1813 წ.წ.) შავი ჭირის გავრცელების შედეგად ისტორიული წყაროები იუწყებიან რომ მოსახლეობა თითქმის განახევრდა და დაახლოებით ოთხასი ათას კაცს გაუტოლდა. უკანასკნელ წლებში საქართველოს მოსახლეობა ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყო 1992 წელს – 5467000 ათასი კაცი, ამ პერიოდიდან მოყოლებული საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა განუხრელად მცირდებოდა და 2014 წლის აღწერის მიხედვით 3713804 კაცი შეადგინა. 2014 წელს მოსახლეობის 1989 წლის აღწერის მონაცემებთან შედარებით საქართველოს მოსახლეობა შემცირებულია 1687037 კაცით. პროფესორ ა. თოთაძის აზრით სათანადო გაანგარიშების მიხედვით დემოგრაფიული მონაცემების არსებული შენარჩუნების პერიოდში (ქალაქების: თბილისის, ქუთაისის, ბათუმის, რუსთავისა და ფოთის გარდა) საქართველოს რეგიონები, საშუალოდ 41 წელიწადში გაუკაცრიელდება. დემოგრაფიული ვითარების მყისიერად გაუმჯობესება შეუძლებელია. იგი უაღრესად აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარების შემთხვევაშიც კი ორ თაობას მაინც საჭიროებს. აუცილებელია დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავება ხანგრძლივი პერიოდისთვის. ამის მაგალითია საფრანგეთი. საფრანგეთში სწორედ ხანგრძლივ პოლიტიკაზე გათვლილი დემოგრაფიული ღონისძიებების გატარების შედეგად გაუმჯობესდა დემოგრაფიული ვითარება და ამჟამად ევროპის ქვეყნებს შორის საფრანგეთში დემოგრაფიული მაჩვენებელი თითქმის ყველაზე უკეთესია. ჩვენმა ქვეყანამ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ მნიშვნელოვანი ადამიანისეული კაპიტალი დაკარგა ემიგრაციაში წასული ქართველების სახით. მილიონზე მეტი ადამიანი გავიდა ქვეყნიდან და განვითარებული ქვეყნების იაფ მუშახელად გადაიქცა. ამიტომ ჩვენი ქვეყნის ამოცანაა არამარტო ხანგრძლივ პერიოდზე გათვლილი დემოგრაფიული ღონისძიებების გატარება, არამედ ქვეყანაში ისეთი ფონის შექმნა რომ ჩვენი ემიგრანტები დაბრუნდნენ საქართველოში.

გლობალურმა პანდემიამ დაძრა აღნიშნული პროცესი და იმედია კიდევ უფრო მეტი ადამიანი დაუბრუნდება საკუთარ მიწაწყალს. ამიტომ როგორც ზევით ავღნიშნეთ პანდემიამ მთლიანად შეცვალა მსოფლიოს დღის წესრიგი და პანდემიის შემდეგ მსოფლიო ნამდვილად აღარ იქნება ისეთი როგორც პანდემიამდე იყო, მოხდება ბევრი ღირებულებისა და საკითხის გადაფასება და ფრაზები რომ "დავუბრუნდებით კორონამდე ცხოვრებას", "ყველაფერი ისევ ისე იქნება" არასწორია ვინაიდან "ერთ მდინარეში ორჯერ არ გადიან". პანდემიამ ლაკმუსის ქალღმერთით ზედაპირზე ამოიტანა ბევრი ფსევდო ღირებულებები. პირველ რიგში დაამსხვრია მითი ადამიანის ყოვლის შემძლეობისა. ჩააფიქრა ადამიანები ეგზისტენციალურ პრობლემებზე და მათ ამპარტავნებას ცივი წყალი გადაასხა. ადამიანი თანდათან აცნობიერებს რომ ბუნების ნაწილია და არა მისი მბრძანებელი, როგორც დიდი ვაჟა ფშაველა ამბობდა "ბუნება მბრძანებელია". ბუნებასთან ადამიანს ფრთხილი და კეთილი დამოკიდებულება უნდა ქონდეს და არა მტაცებლური და უდიერი. მიწა ეს უნიკალური ბუნებრივი რესურსი ზოგს ტალახად მიაჩნია და ავიწყდება რომ ყველაფერი მოდის მისგან და საბოლოოდ მასვე უბრუნდება. ჰაერი დაბინძურებულია ამდენი მავნე გამონაბოლქვითა და გაზრდილი მრეწველობით, იჩეხება ამაზონის ტყეები, რომელსაც "დედამიწის ფილტვებს" ეძახიან. ამაზონის ხელშეუვალი ადგილები რომელიც უკვე ხელყოფილი ადამიანის მიერ ვირუსების საბადოს წარმოადგენს. 2019 წლის ზაფხულში ამაზონიაში კატასტროფული

ხანძრები მძვინვარებდა. სამოვრებისათვის ტყეების ჩეხვამ რეგიონის ტოტალური გამოშრობა გამოიწვია. თუმცა ამაზონის ტყის თვალუწვდენელი ფართობების მასობრივი გადაწვის უმთავრესი მიზეზი ხანძრების ხელოვნურად გაჩენა სახელდება იმ ტერიტორიების გასაწმენდად რომელსაც ბიზნესები შემოსავლის წყაროდ იყენებენ. ამაზონის აუზის ტროპიკული ტყეები უმსხვილესია მსოფლიოში. სწორედ ისინი ქმნიან ჟანგბადს არამარტო ლათინური ამერიკისთვის არამედ მთელი პლანეტისთვის, კატასტროფული განადგურება და "სამრეწველო ათვისება" ამაზონიის ვრცელ რეგიონზე სადაც ჯერ კიდევ ნარჩუნდება ხელთუქმნელი ჯუნგლების ყველაზე მსხვილი მასივები პლანეტაზე დედამიწაზე ახალ-ახალი საშიში დაავადებების წარმოშობას იწვევს, რომელიც ადამიანს ცხოველებისგან გადაეცემა. კოვიდ-19 პანდემიის ფონზე ეკოლოგები მოუწოდებენ კაცობრიობას დაფიქრდეს იმაზე რომ ამჟამინდელი კორონა ვირუსი შეიძლება დასაწყისი იყოს და რომელიმე ჩვენთვის ამდრომდე უცნობი მომაკვდინებელი ვირუსის შემდეგი პანდემია შესაძლოა დედამიწაზე ამაზონიის ტროპიკული ტყეებიდან გავრცელდეს, აცხადებს ცნობილი ბრაზილიელი ეკოლოგი პროფესორი დავიდ ლაპოლა, იგი გვაფრთხილებს რომ ცივილიზაციის შეჭრა ამაზონიის ერთ დროს სრულიად ხელთუქმნელ გიგანტურ ტყიან რაიონებში უამრავი ზოონოზური დაავადების წარმოშობას იწვევს.

ცნება ეკონომია პირველად შემოიტანა ქსენოფორტემ, შემდეგ არისტოტელემ სიტყვა ეკონომიიდან შემოიღო ახალი ტერმინი "ეკონომიკა", რომელიც დღემდე იხმარება. არისტოტელემ პირველმა სისტემურად შეისწავლა ძირითადი ეკონომიკური მოვლენები და ამდენად იგი პირველ ეკონომისტად და მეცნიერების ამ დარგის ნათლიადაა მიჩნეული. თვითონ სიტყვა ეკონომიკა გარდა მეურნეობისა და მეოჯახეობისა ნიშნავს დაზოგვას, მომჭირნეობას, რაიმეს რაციონალურ გამოყენებასა და არა ფლანგველობას და რესურსების ირაციონალურ გამოყენებას. თანამედროვე საზოგადოებამ "დაივიწყა" ეკონომია, ეკონომიური მოხმარება, თანამედროვე საზოგადოება ჩამოყალიბდა ტექნოკრატიულ მომხმალეებრულ საზოგადოებად, მწვავე ეკონომიკურ პრობლემებთან შეჯახებამ და ბუნებრივი რესურსების მიღწევადობის გაცნობიერებამ ადამიანები ცოტა გამოაფხიზლა, ამიტომ ეკონომიკის ტრადიციულ განსაზღვრებას რაც თავისთავად გულისხმობს შემოსაზღვრული და იშვიათი რესურსების პირობებში ადამიანთა უსაზღვრო მოთხოვნილების მაქსიმალურად შესაძლო დაკმაყოფილების გზებსა და მეთოდებს დასჭირდა ამ განსაზღვრების ჩაშლილი სახით დაზუსტება და მოდელირება. როგორცაა "მდგრადი განვითარება", "ლურჯი ეკონომიკა" და ა.შ. სადაც საჭირო გახდა ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებაზე მათ მიღწევადობაზე უფრო მეტი აქცენტის გაკეთება. რესურსების შემოსაზღვრულობა. მსოფლიო ეკონომიკა რამდენად განახორციელებს გლობალური მშტაბით ეკონომიკის ეკოლოგიზაციას ძნელი სათქმელია.

ადამიანები არამარტო ბუნებას არამედ ნივთებსაც აგდებულად და არაეკონომიკურად მოიხმარენ, ამაზე მეტყველებს ამ საუკუნის ისეთი გლობალური პრობლემა როგორცაა ნარჩენების ნაკადი, ნაგავს მიაქვს დედამიწა. 21-ე საუკუნეში ნაგავს ნამდვილად ოქროს ხანა უდგას. მომხმარებელი რომელიც მაღაზიაში დასრულებულ პროდუქტს ხედავს ვერც კი წარმოიდგენს თუ რამდენი რესურსი დაიხარჯა, რამდენი ტყე გაიჩეხა, როგორც დაბინძურდა წყალი, მიწა, ჰაერი ამ პროდუქტის დამზადებაზე. მეცნიერი ჯონ მარშალი შრომას მოგებასა და ნაგავს ასე აკავშირებს "ნაგავსაყრელი არ არის მხოლოდ კაპიტალიზმის თანმდევი პროდუქტი,

ეს კაპიტალიზმის წარმატებაა, რაც უფრო მეტია მოგება, მით მეტია ნაგავი – იმაზე თუ გიფიქრიათ რამხელა შრომა და დრო დაიხარჯა ამ პროდუქტის წარმოებაზე, ისიც გაითვალისწინეთ რომ ჩვენ განზრახ შევქმენით ისეთი ნივთები რომლებიც მალევე ფუჭდება, არადა შეგვეძლო მთელი ეს დრო მეცნიერული კრეატიული საქმიანობისთვის დაგვეთმო და შეგვექმნა სხვანაირი საზოგადოება". ნაგავი პირდაპირ არის მიბმული ბიზნესზე, წარმოების შედეგად 70-ჯერ უფრო მეტი ნარჩენები წარმოიქმნება ვიდრე ოჯახებში. ნარჩენების მართვასთან დაკავშირებით გარემოს დამცველები გვთავაზობენ "ნულოვანი ნაგვის" კონცეფციას. ეს სისტემა ნაკლები ნაგვის წარმოქმნას გულისხმობს, ეს კონცეპცია ზოგს შეიძლება უტოპიად მოეჩვენოს მაგრამ იგი უკვე დანერგილია ავსტრალიაში, კანბერას ტერიტორიაზე, ჰალიფაქსში, ტორონტოში. საქართველოში ნარჩენების მართვის მხრივ ძალიან ცუდი მდგომარეობაა, ქვეყანაში 70 ღია ნაგავ საყრელია და ფერადი ურნების შემოღებაც ვერ მოხერხდა (რაც ნიშნავს ნაგვის დიფერენციაციას, ნარჩენების რეციკლირებაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ). ნარჩენები არის ყველაზე ზუსტი ინდიკატორი იმისა თუ რამდენს მოიხმარს საზოგადოება. აღარავინ შეაკეთებს დღეს ფეხმორყეულ სკამს, მოდიდან გამოსული ტანსაცმელი, მოძველებული აპარატურა, და უამრავი ნივთი ნაგავ საყრელზე გვხვდება. ნულოვანი ნაგვის კონცეფციის გლობალური მამტაბით დანერგვა შეამცირებდა ანთროპოგენურ შემოქმედებას გარემოზე გაზრდილ წარმოებას და მოგების ზრდაზე ორიენტირებულ ბიზნესებს ლაგამს ამოსდევდა. 1970 წლის 22 აპრილს 20 მილიონი ამერიკელი ქუჩაში გამოვიდა და გარემოს დაბინძურება გააპროტესტა. ეს იყო პირველი "დედამიწის დღე" აქტივისტები ეკოლოგიურ კრიზისში ბიზნეს სექტორს ადანაშაულებდნენ. აღნიშნული მიტინგი ძალიან მამტაბური იყო, მან მთელი ამერიკა მიიზიდა: ფერმერები, მინისტრები, მოსწავლეები, დიასახლისები, პოლიტიკოსები და ჰიპებიც კი. პრეზიდენტმა მიქსონმა მხარი დაუჭირა ამ მოძრაობას, აღნიშნულ აქციაზე სიტყვით გამოსვლისას მინისტრმა ჩენინგ ფილიპსმა განაცხადა რომ "გარემოს გაუპატიურება უფრო მომგებიანია ვიდრე დედამიწის მოვლა და მისი მწირი რესურსების დაზოგვა", გავიხსენოთ ბიბლიიდან რომელიც "წიგნთაწიგნია" როდესაც იესო ქრისტემ 5 ათასი ადამიანი დააპურა თევზითა და პურით მაცხოვარმა შემდეგ თავის მოწაფეებს უთხრა რომ მოეგროვებინათ ნარჩენები, რათა ისინი არ დაფანტულიყო. ეს იყო მინიშნება უნარჩენო საზოგადოებისა. აღიარებულია რომ მდიდრები უფრო მეტს მოიხმარენ ვიდრე ღარიბები, ეს ლოგიკურიცაა, მდიდრებს უფრო მეტი მოთხოვნილებები აქვთ და მათი დაკმაყოფილების საშუალებაც. ღარიბებსაც აქვთ მოთხოვნილებები მაგრამ მათ იციან რომ ეს ფუჭი ოცნებაა და "საბანი სადამდეც გაწვდება იქამდე უნდა დაიხურონ".

დიდი ფისქოლოგი და ფილოსოფოსი ე. ფრომი თავის ცნობილ წიგნში "ფლობა თუ ყოფნა" აღნიშნავს რომ თანამედროვე მომხმარებლური საზოგადოება ფლობაზეა ორიენტირებული. მისთვის, ხშირად, ლამაზი ნივთები უფრო დიდ ფასეულობას წარმოადგენს ვიდრე სულიერი ფასეულობები. ტექნოლოგიების განვითარების მიუხედავად ადამიანი დიდად არ შეცვლილა. იგი ტექნოკრატიულ ცხოველს დაემსგავსა.

სოციალურ ფისქოლოგიაში არსებობს ტერმინი "შესაძლებლობების ფანჯარა", "შესაძლებლობების ფანჯარა" იმ შეჩვევის შეგუების ტექნოლოგიაა რასთანაც შეჩვევა-შეგუებაც (როგორც ჩვენ გვონია), შეუძლებელია. ამ ტექნოლოგიის საშუალებით ადამიანის ცნობიერებაში იმის ჩანერგვა ხდება რისი ჩანერგვაც

როგორც ჩვენ გვეჩვენება შეუძლებელია და ამას "ოვერტონის ფანჯარა" ქვია. ჯ. ოვერტონი იყო საზოგადოებრივი პოლიტიკის ცენტრის უფროსი ვიცე პრეზიდენტი, რომლის დაღუპვის შემდეგაც ამ სისტემას "ოვერტონის ფანჯარა" უწოდეს. ოვერტონის შესაძლებლობების ფანჯრის თანახმად ყოველი იდეის განსახორციელებლად ან ნებისმიერი პრობლემის გადასაჭრელად საზოგადოებაში არსებობს ეგრეთ წოდებული "შესაძლებლობების ფანჯარა". ამ "ფანჯრის" ფარგლებში იდეა შეიძლება ფართოდ ან განიხილებოდეს, ან არ განიხილებოდეს. შეიძლება მას ღიას დაუჭირონ მხარი ან პროპაგანდირება გაუწიონ, შეეცადონ მის საკანონმდებლო ჩარჩოში მოქცევას. "ფანჯარას" უამრავი შესაძლებლობა აქვს – მას შეუძლია ნებისმიერი იდეა "შეუძლებლის" სტადიიდან თუნდაც საზოგადოებრივი მორალისთვის სრულიად მიუღებელიდან, სრულიად უარყოფილიდან, "პოლიტიკურად აქტუალურ" სტადიამდე ე.ი. იმ სტადიამდე მიიყვანოს როცა ის უკვე ფართოდ განხილული, მასობრივი ცნობიერებით მიღებული და კანონით გამყარებული იქნება. დემოკრატიზაციის პირობებში ტაბუ დადებული თემები თითქმის აღარ არსებობს. მოქმედებს პრინციპი, ჩვენთან ხომ სიტყვის თავისუფლებაა, ჩვენთან ხომ დემოკრატიაა, მაშ რატომ არ უნდა ვილაპარაკოთ ნებისმიერ თემაზე? ეს პრინციპი კარგად მუშაობს. ოვერტონის "ფანჯრის" პირველი მოძრაობის შედეგი არის ის რომ მიუღებელი თემა ბრუნვაში ჩაემვას, მოხდეს ტაბუს დესაკრალიზება, დაინგრეს პრობლემის ერთმნიშვნელოვნება – შეიქმნას "ნაცრისფერი გრადაციები". გლობალიზაციისა და დემოკრატიის პირობებში აღარ არსებობს ხელშეუხებელი საკრალური თემები. აქვე გავიხსენოთ ზ. ბჟევიჩის სიტყვები, რომელმაც სსრკ დაშლის შემდეგ მართლმადიდებლობა მსოფლიოს ნომერ პირველ მტრად გამოაცხადა. ჩვენი იდენტობის, ჩვენი ეროვნული ცნობიერების კვაკუთხედია დიდი ილია ჭავჭავაძის სიტყვები "ენა, მამული, სარწმუნოება" და როდესაც სარწმუნოებას ნომერ პირველ მტრად აცხადებენ და მისი რესაკრალიზაცია ხდება, სწორედ ეს არის მენტალური ძალადობა. ურწმუნოება, ნიქილისტური, კოსმოპოლიტური, უსამშობლო საზოგადოება უფრო ადვილი სამართავია. ტერმინების შეცვლა, ახალი სიმბოლოების შემოღება ოვერტონის ფანჯრის მთავარი ინსტრუმენტებია. ახალი სახელების დარქმევის მიზანი პრობლემის არსის, მისი განსაზღვრებიდან გადატანაა, სიტყვის ფორმისა და მნიშვნელობის გაცალკეება, საკუთარი იდეოლოგიური მოწინააღმდეგებისთვის სალაპარაკო თემის წართმევა. სახელების თამაშის პარალელურად ხდება დასაყრდენი პრეცედენტის შექმნა – ისტორიულის, მითოლოგიურის, აქტუალურისა თუ უბრალოდ გამოგონილის, მაგრამ მთავარია რომ ის ლეგიტიმირებული იყოს. მას შემდეგ რაც წარმოდგენილია პრეცედენტი, ხდება შესაძლებლობა, ოვერტონის ფანჯარა გადაადგილდეს "შესაძლებლის" ტერიტორიიდან "რაციონალურის" მიმართულებით.

დასამუშავებელი თემა იწყებს მედიასაშუალებებში, პოლიტიკაში, შოუბიზნესში, ავტონომიურად ბრუნვას. ახლა ჩვენს თვალწინ ევროპა უკვე ევთანაზიის ლეგალიზებას ახდენს ღმერთის მიერ მინიჭებული სიცოცხლით უფლება თურმე ადამიანურმა კანონმა უნდა გადაწყვიტოს. ოვერტონის მიერ აღწერილი შესაძლებლობების "ფანჯარა" ყველაზე ადვილად ტორელანტურ საზოგადოებაში "მოძრაობს" იმ საზოგადოებაში სადაც არ არსებობს იდეალები, არ არსებობს მკვეთრი გამყოფი სიკეთესა და ბოროტებას შორის. ეს ის ტექნოლოგიაა რომელიც ყველაფრის ნებადართულობას ეფუძნება, არ არსებობს ტაბუ, არ არსებობს არაფერი წმინდა, არ არსებობს საკრალური ცნებები, რომელთა თვითგანსჯა

აკრძალულია და მათი სიბინძურეში ამოსვრა დაუყოვნებლივ აღიკვეთება. არსებობს ეგრეთ წოდებული სიტყვის თავისუფლება, რომელიც გაადამიანურების თავისუფლებად არის ქცეული. ჩვენს თვალწინ ერთმანეთის მიყოლებით იმსხვრევა ჩარჩოები, რომლებიც საზოგადოებას უფსკრულისგან და თვითგანადგურებისგან იცავდა, ახლა კი გზა იქითკენ ხსნილია. ამიტომ უნდა დავიცვათ ის ყველაფერი რაც საუკუნეების განმავლობაში დაგროვდა ჩვენს ეროვნულ ცნობიერებაში. მშობლები რომ დედა და მამა არიან და ისტორიულად, ტრადიციულად ასე იწოდებიან ამ ტექნოლოგიის წყალობით მათ მიება ახალი ტერმინი – მშობელი ნომერი ერთი, მშობელი ნომერი ორი. ციხეში ჩასვეს პატარა გოგონას მამა რომელმაც შვილს შეგნებულად გააცდენინა სექსოლოგიის გაკვეთილი (არა მათემატიკის გაკვეთილი, ბოტანიკის გაკვეთილი, ისტორიის გაკვეთილი და ა.შ.) და არ გადაიხადა ჯარიმა. ასევე აქტიურად მუშავდება ეკუნემიზმის თემა (რელიგიათა გაერთიანება) და კიდევ ბევრი ტაბუ დადებული თემები.

გლობალური მსოფლიო ტოტალურად ცდილობს ყველაფრის მოდერნიზებას ციფრული ტექნოლოგიების საშუალებით მსოფლიო ერთ დიდ ციფრულ ბანაკს ემსგავსება. აღნიშნულ თემას შევხებით იმიტომ რომ გლობალური პანდემიიდან გამომდინარე რაც უკვე მეორე წელია გრძელდება და კორონა რეალობაში ვცხოვრობთ მთელი მსოფლიოს ყურადღება უკვე ვაქცინაზეა ფოკუსირებული. იღუპებიან ადამიანები, შეიცვალა ჩვენი ყოველდღიურობა, ადამიანები შეშინებულები და დაზაფრულები არიან. "ოვერტონის ფანჯარა" წარმატებით მონაწილეობს მთელ ამ პროცესში. ტელევიზიები და მასობრივი საინფორმაციო საშუალებები ყოველდღიურად პერმანენტულად გვაწოდებენ პანდემიით გარდაცვლილთა სტატისტიკას მსოფლიო მასშტაბით. რატქმა უნდა ადამიანებს უნდა ქონდეს ინფორმაცია, პროცესი გამჭვირვალე უნდა იყოს, მაგრამ ასეთი დიდი დოზით მოწოდებული ნეგატიური ინფორმაცია ადამიანებს მუდმივი სტრესის მდგომარეობაში ამყოფებს. შიში ადამიანის ბუნებრივი რეაქცია იგი გარკვეული დოზით ადამიანს იცავს არასასურველი მოვლენებისაგან და თავდაცვის მექანიზმია. მაგრამ გადამეტებული შიში უკვე გადადის პანიკაში. მთელი მსოფლიო ერთ მონიტორშია მოქცეული. აღირიცხება და ითვლება ყველაფერი დება რეიტინგები. საქართველოში ახალგაზრდების განვითარების დონე რეიტინგებში ძალიან დაბალია და იგი სადღაც მესამე მსოფლიოს ქვეყნების რეიტინგებს უტოლდება. ვინ და რა კრიტერიუმებით დებს ასეთ "ზუსტ" რეიტინგებს ძნელი სათქმელია. ასეთი უძველესი ისტორიისა და კულტურის ქვეყანაში რუსთაველის ქვეყანაში, ქვეყანაში რომელშიც მსოფლიოს 14 დამწერლობიდან ერთ-ერთი ქართული დამწერლობაა იოანე ზოსიმე ქართულ ენას ღმერთების ენას უწოდებდა. აღნიშნული საერთო რეიტინგები ემსახურება ქვეყნის თვითშეფასების დაქვეითებას, მის დემორალიზაციას. ეკონომიკურად არა ვართ ძლიერი ქვეყანა, სამაგიეროდ უძველესი ისტორიით, კულტურით, ჩვენი სულიერი ფასეულობებით, ნიჭიერებითა და ადამიანური კაპიტალით ვართ ძლიერები. რაშიც ვართ ძლიერები ხდება ამ სფეროს დესაკრალიზაცია. საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით ისტორიულად მიმზიდველი ქვეყანაა. სადაც ძველთაგანვე გადიოდა "აბრეშუმის გზა" თუ თვითონ არ დავაფასებთ ჩვენს ღირებულებებს და ვერ შევინარჩუნებთ თვითმყოფადობას "ენა, მამული, სარწმუნოება", "ზიძია სემის" იმედზე ყოფნა რას მოგვიტანს არავინ იცის. "შესაძლებლობების ფანჯარა" რაზეც ზემოთ ვლაპარაკობდით ამჟამად აქტიურად მუშაობს პანდემიასთან დაკავშირებით. რომელიც უაღრესად მოკლე დროში შეიქმნა. მიდის აქტიური კამპანია რომ ვაქცინა

საყოველთაო იქნება. სიტყვა ნებაყოფლობითი აღარ ტრიალებს. საყოველთაო და ნებაყოფლობითი ერთმანეთან არათავსებადია, თუ ნებაყოფლობითია ის ვერ იქნება საყოველთაო. ვინაიდან ადამიანთა დიდი ნაწილი სკეპტიკურად არის განწყობილი და არ სურთ აცრა. მათ ჯერ-ჯერობით "ანტივაქსერებს" უწოდებენ. დღევანდელი ეს "ანტივაქსერები" დიდი ალბათობით ხვალ ალბათ "მავნებლებად", "მეამბოხეებად" ან "ბიოლოგიურ ბომბებად" მოინათლებიან. ვინაიდან ისინი გამოცხადდებიან საფრთხის შემცველებად გარშემომყოფებისათვის. ტექნოლოგიების წყალობით გლობალიზაციიდან გამომდინარე შეიქმნება ისეთი ბერკეტები და რეგულაციები რაც კანონმდებლობით გამყარდება რომ ანტივაქსერები იძულებულნი იქნებიან თავისი ნების საწინააღმდეგოდ ჩაიტარონ ვაქცინაცია. მოხდება ადამიანის თავისუფალი ნების იგნორირება ღმერთის მიერ მონიჭებული თავისუფალი ნების უგულებელყოფა. ზოგიერთი დაავადებული ადამიანი რომელმაც იცის რომ ოპერაციული ჩარევით განადგურდება უარს ამბობს ოპერაციაზე და ეს მისი ნებაა. არც ექიმს არც ოჯახის წევრს არა აქვს უფლება თუნდაც ავადმყოფის სიკეთისთვის დააძალოს ოპერაცია ან რაიმე სამედიცინო პროცედურა მისი ნების საწინააღმდეგოდ და შეიჭრას მის ბიოლოგიურ ორგანიზმში. დიდი ალბათობით მსოფლიო მოსახლეობა დაითვლება და დაიყოფა აცრილებად და აუცრელებლად. მსოფლიო ერთ დიდ ბიოლოგიურ პოლიგონს დაემსგავსება. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი რომ ირლანდიაში უკვე შეიქმნა კოვიდ პასპორტი სადაც წერია თუ თქვენ არ იქნებით აცრილი გეკრძალებათ მოგზაურობა, სამსახურში სიარული, მაღაზიაში შესვლა და ა.შ. კოვიდ პასპორტზე ლაპარაკი პანდემიის დასაწყისშივე დაიწყო. მსოფლიოს პრეზიდენტები პირდაპირ ეთერში ღიმილიანი სახეებით იკეთებენ ვაქცინას, მილიარდული ბილგეისი ასევე ტელევიზიიდან აკეთებს საჯარო განცხადებას რომ ვაქცინაცია არ არის ჩიპიზაცია და ის პანდემიის შესაკავებლად არის შექმნილი. არსებობს აღმოსავლური ანდაზა ერთხელ ვთქვი დავიჯერე გაიმეორე და დავეჭვდი. ვინ რა ნივთიერებით იცრება პირდაპირ ეთერში ამის დადგენა შეუძლებელია. მაშინ როდესაც ექიმებმა ძალიან ცოტა იციან კორონა ვირუსის შესახებ დ. ტრამპსაც არ დასცალდა ვირუსის წარმომავლობასა და გავრცელებაზე გამოძიების ჩატარება, ძალიან ძნელია ბრმად ენდო შემოთავაზებულ ვაქცინაციას რომლის გვერდითი მოვლენებიც არ არის შესწავლილი. ჯერ ჯერობით მსოფლიოში ანტივაქსერების რიცხვი ბევრად მეტია ვიდრე მომხრეების. ვირუსის საწინააღმდეგო მიზნობრივი წამალი რომ შეექმნათ ის უფრო მისაღები იქნებოდა. ადამიანს შეიძლება საერთოდ არ შეხვდეს აღნიშნული ვირუსი ან უპრობლემოდ გადაიტანოს. რაც შეეხება ქრონიკულ დაავადებებს 10-დან 7 ადამიანს მაინც აქვს რაღაც დაავადება. ხარვიით ჯამრთელი ადამიანი იშვიათია, ხალიც კი ძალიან ბევრ ადამიანს აქვს, სამედიცინო ენაზე კეთილთვისებიანი სიმსივნეა და დაავადებად ითვლება. ის ნებისმიერ დროს შეიძლება გააქტიურდეს და კიბოდ გადაიქცეს. მსოფლიო სიმდიდრის თითქმის ნახევარი ერთი მუჭა ადამიანების ხელშია მოქცეული და მილიარდამდე ადამიანი შიმშილობს პლანეტაზე და იღუპება, მასობრივი განადგურების ატომური ბომბები გადანახული აქვს მსოფლიოს და ასევე ატომური ელექტროსადგურებს (ადამიანებისთვის სიკეთის მომტანია) მსოფლიო ეკონომიკა ვერ ამბობს უარს ეკონომიკურ ზრდაზე მწვანე ეკონომიკის სასარგებლოდ, იჩეხება ამაზონის ჯუნგლები რომელიც დედამიწის ფილტვებად იწოდება ბუნებრივი რესურსები რაც ღმერთისა და ბუნების საჩუქარია კაცობრიობისთვის და რაზეც უფლება აქვს ყველა ადამიანს კერძო ბიზნესების

ხელშია მოქცეული, ნანოტექნოლოგიებს პირველ რიგში სამხედრო სფერო ითვისებს და განიარაღების პოლიტიკაზე ლაპარაკიც კი არ მიდის (ყველაფრის ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს) ასეთ რეალობაში ძალიან ძნელია რაიმეს დაჯერება. ის რაც ფულსა და მოგებას უკავშირდება გარკვეული ელიტისგან ძნელი დასათმობია და არც ის უნდა დაგვაფიქედეს რომ "უფასო ყველი სათაგურშია". არ გვინდა აღნიშნული სტატია პესიმისტურ ნოტაზე დავამთავროთ. მსოფლიომ კორონა ეპოქაში დაიწყო ცხოვრება, შეიქმნა ახალი პარადიგმა, პირბადიანი ადამიანები, კორონა ეკონომიკა, კორონა დღის წესრიგი, ვირტუალური ურთიერთობები, თუმცა ეკონომიკა არ უნდა დაუპირისპიროთ პანდემიას, ეკონომიკა საზოგადოების სარკეა, ეკონომიკა არის ისეთი როგორც საზოგადოებაა. ეკონომიკას მადლობა უნდა ვუთხრათ რომ მიუხედავად ამ მძიმე მოცემულობისა იგი ჯერჯერობით ინარჩუნებს სტაბილიზაციას და არ გაჩერებულა ისეთი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი დარგები როგორცაა ენერგომატარებლები, უსაფრთხოება, ფარმაცია, ტვირთბრუნვა და ა.შ. ჩვენ ვინც გავიარეთ 90-იანი წლები კარგად გვახსოვს რა იყო ეკონომიკური დესტაბილიზაცია, ეკონომიკური კოლაფსი. უშუქობა, უგაზობა, სურსათის დეფიციტი, დეფიციტური ბიუჯეტი, კრიმინო-გენური სიტუაცია. დღევანდელი მსოფლიო ბევრად უკეთესად გამოიყურება თუმცა ეკონომიკური რეცესია დაწყებულია, იმედია კაცობრიობა უფრო ჯანსაღად შეაფასებს შექმნილ მოვლენებს მოხდება ბევრი სევდო ღირებულებების გადაფასება და თუ მსოფლიო ეკონომიკა ნამდვილად დაადგება ეკოლოგიზაციის გზას გლობალური მამტაბით და როგორც ჩვენმა ცნობილმა და დამსახურებულმა ექიმა ბატონმა თენგიზ ცერცვაძემ ბრძანა "ნუ გავილაღებთ" (რაც ზაფხულში აღარავის ახსოვდა) შესაბამისად ნურც ეკონომიკა, მაშინ კაცობრიობა ნაკლები დანაკარგებით გამოვა შექმნილი, მდგომარეობიდან. აქვე მოვიტანთ ერთ მაგალითს რომელიც ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების ნამდვილი ნიმუშია. ნორვეგიაში რომელმაც გასული საუკუნის 60-იან წლებში აღმოაჩინა ნავთობის საბადო ჩრდილოეთის ზღვაში, 1963 წელს მიიღო კანონი რომლის საფუძველზეც ნავთობის მარაგები გამოცხადა სახელმწიფო საკუთრებად, ხოლო 1990 წელს ნორვეგიაში შეიქმნა სახელმწიფო ნავთობის ფონდი, რომელსაც მომავალი თაობების ფონდი ეწოდა. ნორვეგიელებმა ჩათვალეს რომ არ ქონდათ უფლება მთლიანად მოეხმარათ ნავთობიდან მიღებული შემოსავალი, ვინაიდან იგი მომავალ თაობებსაც ეკუთვნის. ამიტომ ნორვეგიაში კანონის თანახმად მიმდინარე სახელმწიფო ხარჯებზე მოდის ფონდის მხოლოდ 4%-ი, დანარჩენი კი ინახება თაობების ფონდში რომლის დაგროვებამ უკვე სოლიდურ თანხებს მიაღწია. მაგალითად დანაზოგმა 2005 წელს 180 მილიარდი დოლარი შეადგინა. იგი განთავსებულია საზღვარგარეთის ფასიან ქალაქებში და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მთლიანად ეკონომიკურ განვითარებაში. აქვე ორიოდე სიტყვით შევხებით ისეთ გენიალურ გამომგონებელს "სინათლის ადამიანს" როგორც მას უწოდებდნენ ნიკოლა ტესლას უკაბელო გადაცემის მსოფლიო სისტემის შემქმნელსა და 300 დაპატენტებული გამოგონების ავტორს. 1991 წელს ნ. ტესლამ ენერჯის უსადენო გადაცემის დემონსტრირება ჩაატარა და ამ ტიპის ელექტრონულ გამტარებს "ტესლას ეფექტი" უწოდეს. მას უწოდებდნენ კაცს – ვინც 21-ე საუკუნე გამოიგონა. იგი დროს უსწრებდა წინ. ტესლა ეწოდა ფიზიკურ ერთეულს საერთაშორისო სისტემაში მაგნიტური ველის ერთეულს, პლანეტას – "22-44 ტესლა" დაუდგეს რამდენიმე ძეგლი ერთ-ერთი ნიაგარას ჩანჩქერთან, ტესლა გამოსახულია სერბეთის ფულად ერთეულზე. ტესლასთვის ელვა, მეხი, სინათლე იყო ბავშვური

სათამაშოები მან ზეპირად იცოდა გოეთეს ფაუსტი და მუდამ ჩაესმოდა მუსიკა, უამრავი შემოთავაზებების მიუხედავად არასოდეს ყოფილა ფულზე დახარბებული. მას უყვარდა სინათლე და პლანეტა დედამიწა, იგი წუხდა ადამიანებზე. ტესლას უამრავი გამოგონებიდან იყო ერთი სახიფათო გამოგონეც, რომელიც "სიკვდილის სხივის" სახელით არის ცნობილი, ამ სხივს შეეძლო დედამიწის ორად გახლეჩა, მაგრამ ტესლამ სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე გაანადგურა როგორც თავისი ლაბორატორია ასევე ჩანაწერები. მისი სიკვდილის შემდეგ მის გამოგონებებზე მონადირე ადამიანებს ყველაფერი განადგურებული დახვდათ. ტესლა არამარტო გენიალური გამომგონებელი უდიდესი ჰუმანისტი იყო (როგორც ა. აინშტაინი) და იგი არ დაუშვებდა რომ მისი გამოგონება ბოროტად ადამიანებს ჩავარდნოდა ხელში. ამდენად მხოლოდ ტექნოლოგიები, ან დიდი სიმდიდრე თუ მას თან არ ახლავს ზოგადსაკაცობრიო ჰუმანისტური იდეალები, სიკეთე და კაცთმოყვარეობა, არანაირი ღირებულება არ გააჩნია და შეიძლება ბოროტების მომტანიც გახდეს. კაცობრიობამ დაძლია ბევრი ბოროტება როგორც იყო მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, ფაშიზმი, რასიზმი და ა.შ. იმედია ბუნებასთანაც გამოაცხადებს უსიტყვო კაპიტულაციას, მას შეხედავს როგორც ძვირფას საჩუქარს ღმერთის მიერ ბოძებულს და გააცნობიერებს რომ თვითონაც მისი ნაწილია, ნაწილი კი მთელთან ბრძოლაში ყოველთვის უპირობოდ მარცხდება. როგორც თ. ბეკონი ამბობდა "ბუნებაზე იმარჯვებენ მხოლოდ მისი კანონებით მორჩილები".

ბოლოს უდიდესი მადლობა მინდა გადაუხადო ბრწყინვალე მეცნიერსა და ბრწყინვალე ადამიანს პროფესორ რამაზ აბესაძეს რომელმაც აღნიშნული კონფერენცია მიუძღვნა მამაჩემის პროფესორ არჩილ თეთრაულის საიუბილეო თარიღს. ბატონი რამაზ აბესაძის თაოსნობით რამდენიმე წლის წინ გრანდიოზულად აღინიშნა პროფესორ არჩილ თეთრაულის 80 წლის იუბილე, მაგრამ მიუხედავად ამისა ბატონმა რ. აბესაძემ ამ გლობალური პანდემიის პერიოდში კიდევ ერთხელ მიაგო პატივი ღვაწლმოსილი ადამიანის ხსოვნას. მადლობა თქვენ ბატონო რამაზ თქვენისთანა ბრწყინვალე მეცნიერები და მამულიშვილები სანთლით არიან საქმბარი. სულ ბოლოს დავამთავრებ წმინდა მამა პაისი ათონელის სიტყვებით "ადამიანებო მოიხმარეთ იმაზე ნაკლები ვიდრე საჭიროა".

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. ორგანული ქიმიის, როგორც მაღალი ტექნოლოგიის გამოყენების თავისებურებები ეკონომიკაში. თსუ, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, შრომების კრებული, ტ. XI. თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბ., 2019 წ.
2. თეთრაული ც. მიწის რესურსების დაცვის ეკონომიკური პრობლემები ევროკავშირის ქვეყნებში. თსუ, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, შრომების კრებული, ტ. XII. თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბ., 2020 წ.
3. ხარშილაძე ი. ნიკოლა ტესლა, კაცი ვინც 21-ე საუკუნე გამოიგონა. გამომცემლობა პალიტრა L. თბ., 2018 წ.
4. სამუელსონი პ., ნორდჰაუსი ვ. ეკონომიკის. გამომცემლობა "ეკონომიკა და სამართალი". თბ., 1992 წ.

**THE PROBLEMS OF ECONOMIC STABILIZATION IN THE MODERN WORLD AND
“OVERTON WINDOW”**

Summary

In the article the problems of economic stabilization of the modern world are considered.

*Lia Totladze
Mamuka Khuskivadze*

**THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS
ON INNOVATION AND TECHNOLOGY TRANSFER**

***Annotation.** The aim of the paper is to study impact of foreign direct investment on the innovation and technology transfer. Foreign direct investment is a major driver of globalization, economic growth and industrialization. FDI has a particular impact on technological development, productivity and growth, and the acquisition and improvement of new knowledge or skills. FDI inflows would increase countries' R&D and innovation activities.*

For the purpose of the study, the paper analyzes the positive and negative impact of foreign direct investment on the development of the country, draw special attention to the role of foreign direct investment in innovation and high technology transfer in transition economy countries. The paper examines the dynamics of foreign direct investment in Georgia. The Government investment policy is presented, which is related to the attraction of quality investments in the real sector of the economy, the implementation of investments in high-tech sectors and the transfer of knowledge and technologies. The authors investigated technology and innovation and linked it with Global Innovation Index.

***Key Words:** Foreign Direct Investment, Innovation, Technology Transfer, Global Innovation Index.*

Introduction

Foreign direct investment (FDI) play an important role in transferring technology from home country into a host country. Technology transfer (TT) refers to any process by which a party in one country gains access to technical information of a foreign party and successfully absorbs it into its production process.

Literature Review

The literature on how FDI affects the innovative behaviour of firms in the host countries mostly based on the studies investigating the impact of FDI on growth, productivity, or wages in the host economies. Similarly, existing research that investigates whether FDI poses a negative or a positive externality on the production of new ideas or innovation is limited. This is of concern as innovation has been recognized as the engine of growth, and in growth models, such as those of Grossman and Helpman (1991) and Romer (1990); growth rate is modelled specifically as the function of the production of new ideas. In view of the fact that innovation plays a vital role in fostering growth and productivity, it is intriguing to investigate how innovation responds to the increasing FDI inflows since the latter is also supposed to be an ingredient of economic growth.

The new trade theory, introducing by Samuelson (1939) pay attention on competitive advantage. According to the theory, new or differentiated goods, markets separated into sections, changes in technology and economies of scale have become most important issues to obtain more competitive power in global market (Porter, 1998).

Today, the new trade theory raised by Krugman (1979), Dixit and Stiglitz (1979) and strengthened by Melitz (2003) argue that the international trade is no longer carried out by the state,

but MNCs producing new high technology which make them more competitive in global market. However, for developing countries, even they have rich natural resources; it is too difficult to catch the level of technology up in developed countries. However even if, they cannot produce different and high-tech products; they can transfer/import them via FDI.

FDI contribute to production of high quality/high-tech and value-added export products in host country. MNCs tend to increase expenditures on their R&D activities which help to create the new ideas, increase stock of knowledge that stimulates innovation and new technologies, production process and more high-tech goods within low cost local investment environment in the host country. Tang and Caroliner, (2012) told that Chinese National Innovation System (NIS), is composed of two complementary building blocks: FDI-based innovation system and indigenous innovation system. They suggest that, NIS must be able to improve the absorption and innovation capability of domestic firms and to strengthen university-enterprise interactions.

Lin (2010) examined the global welfare effects of international technology transfer or diffusion from forerunner economies to follower ones via FDI on international trade in intermediate goods, licensing, and imitative activities. He set up a dynamic general-equilibrium model of three countries (North, Middle, and South) to analyze how the Middle's refraining South-bound FDI affects international technology diffusion, international wage gaps, and international welfare.

The developing countries are trying to attract more FDI, to import high-technology from developed economies via spill over channels such as reverse engineering, skilled labour turnovers, demonstration effects, and supplier– customer relationships (Cheung and Lin, 2004). For economic units (countries or firms) the ability to absorb, internalize and utilize the knowledge which potentially made available to them by FDI inflows, are significant and necessary conditions (Ito et. al., 2012).

However, the absorption capacity of domestic corporations depends on their technology/efficiency level and skilled workers/human capital (Gorodnichenko et al., 2014). Zhang (2014) has investigated affects of FDI, on the Chinese industry by estimating several specifications. He used a large panel data for 21 manufacturing sectors and 31 regions covering the period of 2005–2010. He constructed the multidimensional index, to measure industrial performance. He used total share and per capita industrial output by FDI as independent variables which seem to be more suitable in capturing effects of FDI on Chinese industrial capabilities. He suggests that FDI has become a driving force for industrial performance as increased Chinese *Industrial Competitiveness* (IC) - ability to produce, competitive export manufactured goods, enhanced low-tech manufacturing and contributed interaction with local human capital during 2005–2010 period. The "*transfer of technology and managerial knowhow*" to host country are considered to be positive spillover effects on the economy. These effects may be remarkable by means of labour turnovers of skilled workers which enable local firms to internalize the technological know-how obtained from MNCs and make it become part of their attitude or way of production.

The internationalization of industries and research and development (R&D) activity by MNCs are significant factors for sustained economic growth and development of product or process innovation (Gorodnichenko et al., 2014). Cheung and Lin (2004), find empirical evidence about positive spillover effects of FDI on domestic patent applications, in China. Ito et al. (2012) examined the impact of R&D by foreign MNCs, on Total Factor Productivity (TFP) and patent application in Chinese domestic industry. They found substantial intra-industry spillover effects which were mostly stem from foreign MNCs' R&D activities that promote patent application and TFP. Sandu and Ciocanel Bogdan, (2014), confirmed that FDI are increasing production capacity of high-tech products, the number of patent applications and also are improving the national intellectual capital via R&D by the innovative foreign enterprises. Despite both private and public R&D expenditure have a positive effect on the medium and high-tech products export; private R&D expenditures, have a shorter term effect.

Gheribi E. and Voytovych N. investigated the impact of foreign direct investment on economically developed and developing countries and transition economy countries as far as technology transfer is concerned. The results show a significant foreign direct investment influence on the eco-

conomic growth of developing countries and transition economy countries. FDI allows technology transfer from developed countries to further extract surplus from the developing countries and transition countries (**GHERIBI E., VOYTOVYCH N., 2018**)

Empirical Analysis

Turkish economists Faruk Guersoy and Hüseyin Kalonçou, investigated impact of foreign direct investment on GDP growth in Georgia, according the research the connection between foreign direct investment and GDP growth in Georgia is strong. empirical studies (“Foreign Direct investment and Growth Relationship in Georgia”, International Journal of Economics and Financial Issues 2, 2012). The research is based and analysis 1997-2010 period. Positive relationship, statistically significant between GDP per capita and public expenditure on education found in study based on research the period 2000-2017. The paper suggests that education is contributing factor of per capita GDP (L. Totladze, 2020).

According National Statistic Agency of Georgia major economic sector for foreign direct investment is financial sector (42,4%). Energy sector 12,3%, manufacturing 12,1% and mining sector 10,3%, real estate 6,8% and communication 4,9%.

Foreign Direct Investment in 2012 - 2020

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 Preliminary data
FDI Million GEL	1048,2	1039,2	1837,0	1728,8	1652,6	1978,3	1306,3	1310,8	719

Source: www.geostat.ge

In 2016 was founded Georgia's Innovation and Technology Agency (GITA). Agency’s mission is a formation of an ecosystem which improves all kinds of innovations and technologies, to promote a commercialization of knowledge and innovations, to stimulate using them in all fields of economy, to create an environment for the growth of innovations and high-tech products and developing high-speed internet nationwide. To achieve these goals Agency is planning to develop its own infrastructural zoom to improve innovations and technologies, to provide their powerful commercialization mechanisms according to country’s innovation and technology development priorities; Facilitate the growth of venture capital and even private companies’ participation in the process of researches and commercialization of innovations, creating effective mechanisms for increasing competitiveness, including the active enrichments of distance learning tools. For the effective implementation of these missions Agency specifies the priority directions to invest in the development of the infrastructure for innovations, which will be expressed in opening technological parks, innovation centers and industrial laboratories. Agency also cares about forming an innovative and technological commercialization support instrument, to reach a high level internet access across the country, also frequently conducting quality and deficient in a labor market trainings due to growth competitiveness, including for trainers, as well; The Agency initiates legislative packages to stimulate innovations and technology development and availability of financing mechanisms.

According GITA’s information by Agency attracted 5 190 00Mln GEL FDI for innovation activity and additional 3 039 000 Mln Gel foreign direct investment attracted by start up companies.

For evaluate innovation activity and technological development different indicators are used. One of them is The Global Innovation Index (GII) co-published by Cornell University, INSEAD and the World Intellectual Property Organization (WIPO, a specialized agency of the United Nations).

The GII is a source of insight into the multidimensional facets of innovation-driven growth. Each year the GII presents a thematic component that tracks global innovation. The GII is based on 80 indicators including money spent on R&D as well as the number of international patent and trademark applications and other factors. The Global Innovation Index (GII) rests upon two sub-indices, the Innovation Input Sub-Index and the Innovation Output Sub-Index, each built around pillars.

Innovation Input Sub-Index: Five input pillars capture elements of the national economy that enable innovative activities:

1. Institutions (3 sub-pillars: Political environment, Regulatory environment, Business environment)
2. Human capital and research (3 sub-pillars: Education, Tertiary education, Research and development)
3. Infrastructure (3 sub-pillars: ICT, Energy, General infrastructure)
4. Market sophistication (3 sub-pillars: Credit, Investment, Trade and competition)
5. Business sophistication (3 sub-pillars: Knowledge workers, Innovation linkages, Knowledge absorption)

Innovation Output Sub-Index: Two output pillars capture actual evidence of innovation outputs:

1. Scientific outputs (3 sub-pillars: Knowledge creation, Knowledge impact, Knowledge diffusion)
2. Creative outputs (2 sub-pillars: Creative intangibles, Creative goods and services outputs)

The chart below indicate GII dynamic for Georgia

Global Innovation Index for Georgia 2012-2020

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Index Score/Value	34,3	35,6	34,5	33,8	33,9	34,4	35	37	31,8
Index Rank	71	73	74	73	64	68	59	48	63

Source: <https://www.globalinnovationindex.org>

As can be seen from the analysis of the dynamics of this indicator, there has no substantial change in the country in terms of innovation. Judging by the current results, Georgia needs to encourage research and innovation, introduce innovative technologies in education, activate the private sector in the use, introduction and creation of innovations, and encourage the creation / production of innovative products.

Vertical FDI in Georgia outweigh the horizontal FDI, therefore, our problem in terms of investments is primarily in quality and the existing growing quantitative statistics do not clearly reflect the real changes. The introduction of technology in the country is virtually non-existent. It also has a less positive effect on increasing the FDI staff qualification level. For example, in technologically underdeveloped countries such as Cambodia or Bangladesh, vertical FDI can have a positive effect in terms of technology, because these countries are far behind in terms of technology. However, in Georgia, where the level of technology and industrial development experience is higher than in the above countries, the benefits from vertical FDI in these categories are almost non-existent, as investors have no reason to develop technologies and improve staff qualifications beyond cost as they optimize costs.

Conclusion

Attracting foreign direct investment is a vital necessity for Georgia. It can bring many positive effects to different sectors of its economy, both directly (vertical shear effect) and indirectly (horizontal shear effect). Georgia's place in the Global Innovation Index rankings means that there have been no turning points in the innovation development. The country has several important challenges that need to be addressed in order to make significant progress in the development of innovation. To make progress, effective steps need to be taken to develop education and research. The development of a high-tech cluster through foreign direct investment, priority sector and education policy in the context of Georgia is a highly interesting strategy. In the case of a high-tech development strategy, the main challenge is to introduce transfer of new technologies and productive knowledge.

References

1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) გაანგარიშების მოკლე მეთოდოლოგია და პრაქტიკა საქართველოში (საქსტატი, 2019 წ)
2. L. Totladze. The Impact of Government Expenditure on Education and R&D as Factor of Homan Capital on Economic Growth. International Scientific Analytical Journal “Ekonomisti” 2020, #2. ISSN 1987- 6890 <https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2020.XVI.02.TOTLADZE>
3. ლ. თოთლაძე, მ. ხუსკივაძე. Covid-19 გავლენა პირდაპირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკაზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „თანამედროვე ეკონომიკა, ეკონომიკური მეცნიერება და ეკონომიკის პანდემიური პრობლემები: გამოწვევები, გადაჭრის გზები“. თბილისი 2020. <http://ekonomisti.tsu.ge/doc/2020konf.saboloo.pdf>
4. GHERIBI E., VOYTOVYCH N. Prospects of Foreign Direct Investments in Technology Transfer. *Economic and Environmental Studies*. Vol. 18, No 2 (46/2018). ISSN 2081-8319. Available at: www.ees.uni.opole.pl
5. Global Innovation Index 2020. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization (WIPO), 2020. Available at: <https://www.globalinnovationindex.org>
6. Gorodnichenko Y. Auerbach A. Effects of Fiscal Shocks in a Globalized World. 15th Jacques Polak Annual Research Conference the International Monetary Fund Washington, 2014.;
7. Guersoy F., Kalonçou H. Foreign Direct investment and Growth Relationship in Georgia. *International Journal of Economics and Financial Issues* 2, 2012
8. Foreign direct investment, the transfer and diffusion of technology, and sustainable development. United Nations Conference on Trade and Development. UNCTAD, 2010;
9. <https://gita.gov.ge>
10. <https://www.geostat.ge>

შეგი იაკობაშვილი

საქართველოს მრეწველობის განვითარების შესაძლებლობები

ანოტაცია. საქართველოს ეკონომიკა დამოუკიდებლობის შემდგომ პერიოდში რთულად ვითარდება, რის გამოც იგი განვითარებად სახელმწიფოთა რიგშია. მიჩნეულია, რომ ქვეყნები, რომლებიც მოსახლეობის ერთ სულზე ქმნიან მშპ-ს ათი ათას აშშ დოლარზე ნაკლებს, ღარიბ სახელმწიფოებს მიეკუთვნებიან. ჩვენთან კი ეს მაჩვენებელი აღნიშნულის ნახევარიც კი არ არის. აქედან გამომდინარე დღის წესრიგში დგას ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარება, რაც თავის მხრივ მრეწველობის აღდგენის და განვითარების გარეშე წარმოუდგენელიცაა. წინამდებარე სტატიაში განიხილება მრეწველობის დაჩქარებული განვითარების შესაზლებლობები და მისი მიღწევის გზები.

მრეწველობის სწრაფად განვითარების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია: საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარების ხელშეწყობა, საგადასახადო ტვირთის შემცირება, სტაბილური სავალუტო კურსი და ლიბერალური საკრედიტო პოლიტიკა, სამეურნეო კანონმდებლობის და მისი ოპერატიული აღსრულების უზრუნველყოფა.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკა, მენეჯმენტი, მრეწველობა, ეფექტიანობა

შესავალი

მრეწვლობა ეკონომიკის ძირითადი შემადგენელი დარგია. მართალია ბოლო ათწლეულების სტატისტიკით მომსახურების ზრდის ტემპი უფრო მაღალია მსოფლიოში, ვიდრე მრეწველობის, მაგრამ აღნიშნული ვერ აკნინებს ვერც მრეწველობას და ვერც მის მიერ შექმნილ პროდუქციას. მომსახურების მოცულობაც და ზრდაც დიდწილად სწორედ მრეწველობით განისაზღვრება. ვერ იქნებოდა ავტომობილების სარემონტო მომსახურება, რომ არარსებობდეს საავტომობილო წარმოება. იგივე ითქმის კომპიუტერების შესახებაც. უფრო მეტიც ინტერნეტის მომსახურება ვერ იარსებებსა კომპიუტერების გარეშე, ვერ იქნებოდა ელექტრონულ მომსახურებასთან დაკავშირებული უამრავი სექტორიც. აქედან გამომდინარე მრეწველობის და მისი შემადგენელი დარგების განვითარებას საჭიროა მიექცეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა.

საქართველო, საბჭოეთის შემადგენელი რესპუბლიკებიდან, ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული ინდუსტრიული შემადგენელი იყო. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დადგომამდე, ანუ იმ პერიოდამდე სანამ დაშლას დაიწყებდა საბჭოეთი, ჩვენთან მრეწველობის დარგში მთელი შრომისუნარიანი მოსახლეობის დაახლოებით 35-38 პროცენტი იყო დასაქმებული და აწარმოებდა მაშინდელი საერთო პროდუქციის 60-65 პროცენტს.

წარსულს ჩაბარდა რკინის და ფოლადის გამოდნობა, თვითმფრინავების, ავტომობილების, მინიტრაქტორების, სამგზავრო სამდინარო ხომალდების და სხვ. მშენებლობა მშენებლობა, ჩარხების და ელმავლების შექმნა, მასიურად ქსოვილების, ტანსაცმლის, ფეხსაცმლის კერვა და სხვ.

დღეისათვის მსოფლიოში არ მოიძებნება ტერიტორიით და მოსახლეობით საქართველოსთან შესადარი განვითარებული სახელმწიფო (ჰოლანდია, ისრაელი, ჰონკონგი და სხვ), სადაც მრეწველობა მაღალგანვითარებული არ იყოს, ამდენად საქართველოსთვის მრეწველობა პრიორიტეტი უნდა გახდეს.

1987 წლის სტატისტიკური წელიწდეულის მიხედვით საქართველოს რესპუბლიკაში წარმოებული საერთო საზოგადოებრივი პროდუქტის მოცულობამ 22643,1 მილიონი, ხოლო სამრეწველო პროდუქციამ 13722,5 მილიონი მანეთი შეადგინა (60,6 %) ¹⁷, რაც დღევანდელი კურსით შესაბამისად 220 და 137 მლრდ \$-ის ექვივალენტია. 2018 წელს კი საქართველოში შექმნილმა მშპ-მ შეადგინა 44 599.3 მლნ. ლარი, ხოლო მრეწველობაში შექმნილმა დამატებითმა ღირებულებამ - 3147,9 მლნ. ლარი ¹⁸, რაც აშშ დოლარებში შესაბამისად 15928,3 და 1124,2 \$-ია. არნიშნული ციფრები მიუთითებს, რომ 1987 წლიდან 2018 წლამდე სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა შემცირებულია თითქმის 120-ჯერ.

ასეთი უარყოფითი მაჩვენებლების ფონზე, ბუნებრივია, უნდა გამოიყოს ის ძირითადი ფაქტორები, რამაც მრეწველობის, როგორც დარგის დაცემა გამოიწვია.

ამ უარყოფითი გლობალური ფაქტორებიდან ერთ-ერთი უპირველესია ტრადიციულად ჩამოყალიბებული სამეურნეო კავშირებისა და გასაღების ბაზრების

¹⁷ Народное хозяйство Грузинской ССР в 1987 году. Статистический ежегодник. Ебилиси 1988. с.14.

¹⁸ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული 2019. გვ. 114, 137.

მოშლა, რამდენადაც საქართველოს რესპუბლიკის მრეწველობა საბჭოური მრეწველობის ერთ-ერთი შემადგენელი იყო მჭიდრო და თანაც ცენტრალიზებული მომარაგება-გასაღების სისტემით, რაც სსრკ-სთან ერთად მოიშალა.

მაკროეკონომიკური ფაქტორები კი, რომლებმაც მრეწველობის დაცემა განაპირობა, შეიძლება დაჯგუფდეს ფულად-საკრედიტო. საბაზრო-ინფრასტრუქტურულ და საგადასახადო ხასიათის შემადგენლებად.

მაკროეკონომიკური პრობლემის ერთ-ერთი უმთავრესი გამოვლენა, რაზეც დამოკიდებულია მრეწველობის ეფექტიანობა, განისაზღვრება მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობით და მის ბაზაზე არსებული საგადასახადო გარემოთი.

საგადასახადო გარემოს განსაზღვრელია საგადასახადო კოდექსი. საზოგადოდ საგადასახადო სისტემა კლასიფიცირდება სხვადასხვა ნიშნით. უმეტესად განასხვავებენ: პროპორციულ და არაპროპორციულ, რეგრესიულ და სხვა საგადასახადო სისტემებს. საქართველოს საგადასახადო სისტემა შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც არაპროპორციული, არადიფერენცირებული, მკაცრი სისტემა. იგი არ ითვალისწინებს გადასახადთა ტარიფების დიფერენცირებას ცალკეული დარგებისა და ეკონომიკის სექტორის მიხედვით.

საშემოსავლო გადასახადი აშშ-სა და ევროკავშირში დიფერენცირებულია. აშშ-ში იგი იცვლება 0%-დან 39,6% -მდე, ამასთან დაუბეგრავ მინიმუმად ითვლება 39000 \$-ის შემოსავალი. გერმანიაში იგი იცვლება 0%-დან 15%-მდე. ჩვენთან კი ასეთი დიფერენცირება არ არსებობს.

ჩვენი კანონმდებლობით განსაზღვრული საგადასახადო განაკვეთები საშემოსავლო - 20%, მოგების - 15%, დღგ - 18% და სხვადასხვა აქციზზე მაღალია და ზოგიერთ შემთხვევაში ფირმის და მასში დასაქმებულების ნახევარზე მეტს შთანთქავს.¹⁹ ამასთან საგადასახადო სისტემა არადიფერენცირებული და პროპორციულია, რაც ხელს არ უწყობს პრიორიტეტულად მიჩნეული დარგების განვითარებას.

საქართველოს საბაზრო ინფრასტრუქტურიდან ჩვენთან ყველაზე მეტად მოწესრიგებულია სავალუტო ბაზარი. ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილურად ფუნქციონირებისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია ეროვნული ვალუტის სტაბილური გაცვლის კურსების შენარჩუნება სხვა წამყვან ქვეყნის ვალუტებთან მიმართებაში, ასევე ვალუტის ინფლაციის ტემპების ისე შენარჩუნება, რომ იგი არ გამოვიდეს საყოველთაოდ იალიარებული ინფლაციის ტემპების გარეთ.

საქართველოს მოქმედი ეროვნული ვალუტა „ლარი“ მიმოქცევაში შემოვიდა 1995 წლის ოქტომბრიდან. მანამდე მიმოქცევაში იყო ე.წ. გარდამავალი ფულის ერთეული „კუპონი“.

საქართველოს ეროვნული ვალუტის „ლარის“ კურსის გაიაფება ან გამყარება დროის მცირე მონაკვეთში უარყოფითად მოქმედებს მისადმი ნდობის ფაქტორის ამაღლებაზე და შესაბამისად საწარმოო აქტივობაზე, მათ შორის სამრეწველო საწარმოების კომერციული გეგმების წარმატებით გატარებაზე.

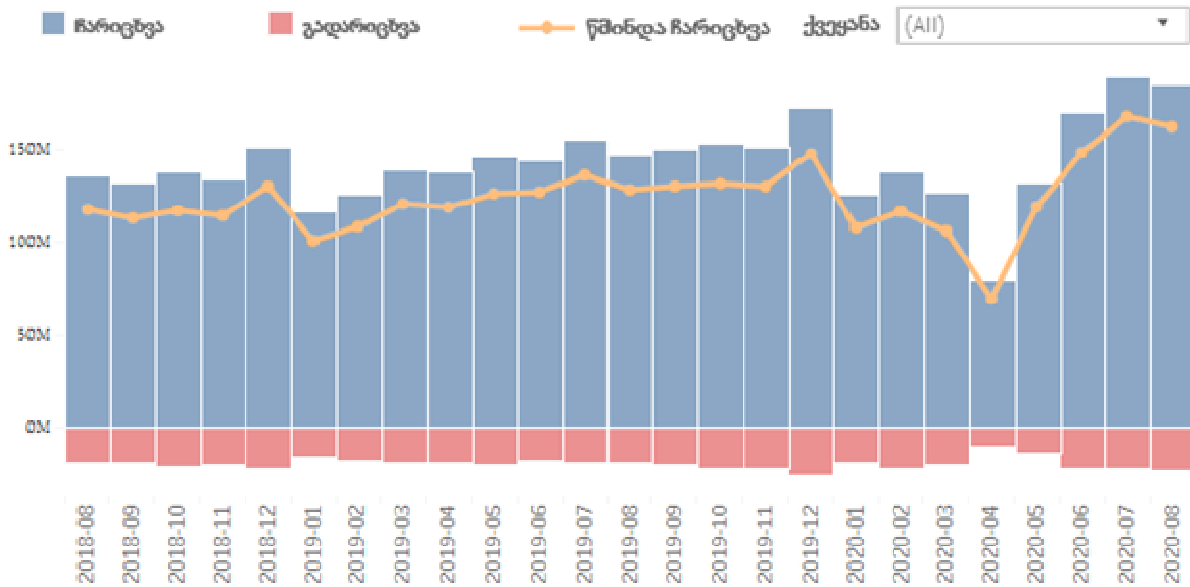
უკანასკნელ პერიოდშიდაც კი ლარის გაუფასურება საგრძნობია. რასაც ლარის გაზრდილი ემისია განაპირობებს. მაგალითად დღეისათვის - 2020 წ-ის 25 სექტემბრისთვის ემისია გაცემული რეფინანსირების, სადეპიზიტო სერტიფიკატების და სახელმწიფო ობლიგაციების გზით 2,5 მლრდ ლარს აღემატება.²⁰

¹⁹ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი. მუხლები: 81, 98, 169,

²⁰ საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები. საიტი: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306>.
გადამოწმებულია 25.09.2020.

ეროვნული ვალუტის კურსი ძირითადად დამოკიდებულია იმ ემიგრანტთა გადმორიცხვებზე, რომლებიც ოჯახების და ახლობლების დასახმარებლად რიცხავენ თანხებს. აღნიშნულს ქვემოთ მოყვანილი სქემაც ადასტურებს.

საბაზრო ინფრასტრუქტურის სეგმენტი - საფინანსო ბაზარი, ანუ ფასიანი ქაღალდების ბირჟა საქართველოში ახლა იკიდებს ფეხს და მისი ამოქმედება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მრავალ ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორზე.

დიაგრამა 1. ვალუტის ექსპორტ-იმპორტი საქართველოში.²¹

ფასიანი ქაღალდების განვითარების ხელშემშლელი უპირველესი მიზეზია ჩვენთან შექმნილი სააქციო საზოგადოებების აქციათა ღირებულების არარეალობაში ძევს. მიუხედავად ამისა, საქართველოში არსებობს საკმაოდ რაოდენობის სააქციო საზოგადოებები, რომელთა აქციებიდან რეალურ შემოსავალ იღებენ ის მესაკუთრენი, რომელნიც აქციების საკონტროლო პაკეტს ფლობენ.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ორგანიზებული სტრუქტურა არსებობს. მისი სრულად ამოქმედებისთვის აუცილებელია საწარმოებში სააღრიცხვო საქმის მოწესრიგება ობიექტთა აქციების ბირჟის მეშვეობით რეალიზაცია და ბირჟაზე გამოტანილი აქციების ოდენობის გაზრდა ვაჭრობაში მონაწილე სააქციო საზოგადოებების რაოდენობის ზრდით.

დღეისათვის საქართველოს საფონდო ბირჟაზე ვაჭრობა იმდენად მინიმალური, რომ იგი ვერ ახდენს გავლენას ეკონომიკურ პროცესებზე. საილუსტრაციოდ ცხრილი 1-ის მონაცემებიც გამოდგება.

²¹ საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები. საიტი: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=728>. გადამოწმებულია 25.09.2020.

საფონდო ვაჭრობის მონაცემები²²

ფ/ქ	ემიტენტი	გარიგებები	გახსნის ფასი	მინ. ფასი	მაქს. ფასი	დახურვის ფასი	მოცულობა	ლირებულვა	საშუალო ბენჩმარკი	თარიღი
MEHBB	სს "შეტრო ვაფორია კოტელ ბალუზი"	1	8	8	8	8	100	800.00	8	25/09/2020 13:11:48
MEHBB	სს "შეტრო ვაფორია კოტელ ბალუზი"	2	7.75	7.75	7.75	7.75	103	798.25	7.75	22/09/2020 13:20:06
MEHBB	სს "შეტრო ვაფორია კოტელ ბალუზი"	1	7.5	7.5	7.5	7.5	100	750.00	7.5	18/09/2020 13:44:49
MEHBB	სს "შეტრო ვაფორია კოტელ ბალუზი"	3	6.05	6.05	7	7	1,100	6,750.00	6.13636363636	17/09/2020 13:42:26
MEHBB	სს "შეტრო ვაფორია კოტელ ბალუზი"	3	6.05	6.05	6.05	6.05	2,600	15,730.00	6.05	16/09/2020 13:19:09
BANK	სს "ლიბერთი ბანკი"	1	0.0169	0.0169	0.0169	0.0169	25,148	425.00	0.0169	25/08/2020 13:49:12

საბაზრო ინფრასტრუქტურის სრულყოფისთვის ფართო გასაქანი უნდა მიეცეს სასაქონლო ბირჟების ქსელს.

სავალუტო და საფინანსო ბირჟების ფორმირებას წინ უნდა უსწრებდეს სასაქონლო ბირჟების შექმნა.

დღეისთვის საქართველოში რეგისტრირებულია რამოდენიმე სასაქონლო ბირჟა, მაგრამ არ ფუნქციონირებს. ამის მიზეზია შესაბამისი საბირჟო კანონმდებლობის უქონლობა და მრეწველობის სტაგნაცია. სასწრაფოდ უნდა იქნას მიღებული ზომები სასაქონლო ბირჟების ორგანიზაციის უზრუნველსაყოფად, რომელიც აუცილებელია სამრეწველო საწარმოების მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგებისა და პროდუქციის გასაღების ნორმალური ფუნქციონირებისთვის.

ამ მიმართულებით საჭიროა გამოვიყენოთ საქართველოს სატრანსპორტო-სტრანზიტო პოტენციალი. ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდგომარეობა ხელსაყრელ პირობებს ქმნის სასაქონლო ბირჟებისა და ლოგისტიკური ცენტრების განვითარებისათვის.

საბაზრო ინფრასტრუქტურის აუცილებელ ატრიბუტს წარმოადგენს შრომითი ბირჟები. შრომითი ბირჟები საშუალოდ განვითარებულ ქვეყნებშიც კი ფართოდაა განვითარებული. მათი ამოცანაა კადრების ეფექტური დასაქმება. რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეკონომიკური კრიზისის დამლევისას. ამავდროულად შრომითი ბირჟების მონაცემები ზუსტად უნდა ასახავდეს ნებისმიერი კატეგორიის უმუშევართა ოდენობას.

საქართველოში სახელმწიფო არბიტრაჟის სისტემა არ არსებობს. კერძო საარბიტრაჟო სასამართლოები კი ვერ სარგებლობენ ავტორიტეტით. ამიტომ სამეურნეო დავებს საერთო სასამართლოების სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიები განიხილავს და დავები წლობით გრძელდება, რაც ბიზნესის აქტიურობაზე უარყოფითად მოქმედებს.

დასკვნა

მრეწველობის სწრაფად განვითარების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია: საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარების ხელშეწყობა, საგადასახადო ტვირთის

²² საქართველოს საფონდო ბირჟის მონაცემები. საიტი: <https://www.gse.ge/trades>. გადამოწმებულია 25.09.2020.

შემცირება, სტაბილური სავალუტო კურსი და ლიბერალური საკრედიტო პოლიტიკა, სამეურნეო კანონმდებლობის და მისი ოპერატიული აღსრულების უზრუნველყოფა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Народное Хозяйство Грузинской ССР. 1987 г. Тбилиси, 1988;
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. სტატისტიკური წელიწდეული 2019. თბილისი, 2020;
3. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. საიტი: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1043717?publication=168>;
4. საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები. საიტი: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306>;
5. საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები. საიტი: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=728>;
6. საქართველოს საფონდო ბირჟის მონაცემები. საიტი: <https://www.gse.ge/trades>.

Megi Iakobashvili

GEORGIAN INDUSTRY DEVELOPMENT OPPORTUNITIES

Summary

Georgia's economy has been developing difficultly since independence, making it one of the developing countries. It is estimated that the countries that make up the GDP per capita are less than ten thousand US dollars - belong to the poorest countries, but in our country this figure is not even half of that. Therefore, the accelerated development of the economy is on the agenda, which in turn is unthinkable without the recovery and development of the industry. This article discusses the possibilities of accelerating the development of the industry and the ways to achieve it.

To ensure the rapid development of industry, it is necessary to: promote the development of market infrastructure, reduce the tax burden, a stable exchange rate and liberal credit policy, ensure economic legislation and its enforcement.

*ნაზირა კაკულია
ვალერი არღუთაშვილი*

საქართველოში მიწის რეფორმის გამოწვევები საკუთრების უფლების ინსტიტუციური თეორიის ჭრილში

საკუთრებითი უფლებების თეორია, რომელიც 60-70-იან წლებში ჩამოყალიბდა დღესათვის ვითარდება როგორც ეკონომიკური ანალიზის სამი ახალი მიმართულებების - სამართლის ეკონომიკის, ახალი ეკონომიკური ისტორიისა და ეკონომიკური ორგანიზაციების თეორიების მეთოდოლოგიური და თეორიული საფუძველი. მსგავსი მიდგომების ერთობას ჩვეულებრივ „ტრანსაქციურ ეკონომიკად“ და „ნეონსტიტუციონალიზმად“ მოიხსენიებენ.

საკუთრებითი უფლებების თეორიის სათავეებთან ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტები რობერტ ქოუზი და არმენ ალჩიანი იდგნენ. 80-იანი წლების დასაწყისიდან კი საკუთრებითი უფლებების ეკონომიკურმა თეორიამ, ფართო აღიარება დასავლეთ ევროპაში, განსაკუთრებით კი გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაშიც

ჰპოვა. სამწუხაროდ, საბჭოურ კრიტიკულ ლიტერატურაში საკუთრებითი უფლებების თეორია საერთოდ არ ასახულა.

შესაბამისად საკუთრებითი უფლებების ინსტიტუციური თეორიის თანამედროვე მდგომარეობის გამოკვლევა კიდევ უფრო გამართლებულია თუკი იმ აქტუალობას გავითვალისწინებთ, რომელიც უკანასკნელ პერიოდში საკუთრებასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობების განხილვამ შეიძინა. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული თეორიების ჭრილში საქართველოში მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესების და კერძოდ მიწის რეფორმების შესწავლა შემდგომი მეცნიერული ძიებების გაღრმავებას შეუწყობს ხელს.

მიგვაჩნია, რომ ქვეყნის გრძელვადიანი ეკონომიკური წარმატების, განსაკუთრებით კი სოფლის მეურნეობის სფეროში მიღწევა საკუთრების უფლებების დაცვისა და მიწის საკუთრების გამჭვირვალე სისტემის შექმნის გარეშე თითქმის წარმოუდგენელია. ვფიქრობთ, რომ მიწის საკუთრების უფლებების დაცვის გამჭვირვალობის ნაკლებობა მაღალი რისკის მატარებელია ქვეყნისათვის და აფერხებს ეკონომიკის განვითარებას სოფლად. ანალიზი მიზნად ისახავს განიხილოს ის ცალკეული პრობლემები რომელიც მიწის ბაზრის განვითარების წინაშე დგას და ამასთანავე წარმოგიდგინოთ მათი გადაჭრის შესაძლო გზებსაც. საკუთრებითი უფლებების თეორია და მისი მონათესავე კონცეფციები ანალიზში სრულიად აშკარად რთავენ შეზღუდვების კიდევ ერთ სახეს, რომელიც საზოგადოების ინსტიტუციური სტრუქტურით არის განპირობებული.

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის მთავარი პრინციპი კერძო სექტორის თავისუფლების უზრუნველყოფაა მთავრობის ოპტიმალური, ეფექტიანი და გამჭვირვალე საქმიანობის პირობებში. ეს გულისხმობს იმგვარი ეკონომიკური წესრიგის ჩამოყალიბებას, როდესაც კერძო სექტორი თავად იღებს გადაწყვეტილებებს, დაცულია საკუთრების უფლების უზენაესობა და ეკონომიკური განვითარების მთავარ მამოძრავებელ ძალად კერძო სექტორი გვევლინება. თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობები შერწყმული იქნება სახელმწიფო რეგულაციების ოპტიმალურ მოდელთან. სახელმწიფო უზრუნველყოფს თითოეული მოქალაქის კეთილდღეობას. ოპტიმალური და ეფექტიანი მთავრობის პრინციპზე დაყრდნობით.

მიუხედავად გაწეული სამუშაოსი და სახელმწიფოსა და დონორების მიერ ძალისხმევისა, საქართველოში ჯერ კიდევ რთულია იმის გარკვევა თუ რა მოცულობის მიწა ეკუთვნით კერძო სექტორს, რამდენია ამ ნაკვეთების ჯამური ფართობი და რაოდენობა. დაინტერესებული პირისათვის მეტისმეტად გაძნელებულია ინფორმაციის მოპოვება იმის შესახებ, თუ სად მდებარეობს ესა თუ ის ნაკვეთი, რომელიც შესაძლოა ეკონომიკური თვალსაზრისით საინტერესო იყოს. უფრო მეტიც, თავად სახელმწიფო ორგანოებსაც კი უჭირთ ინფორმაციის მოპოვება იმის შესახებ, თუ სასოფლო-სამეურნეო მიწის რა ფართობი რჩება მის საკუთრებაში.

მართალია, საქართველოში მეტ-ნაკლებად მიმდინარეობს ფერმერული მეურნეობების ჩამოყალიბების პროცესი, განსაკუთრებით მევენახეობისა და მრავალწლოვანი ნარგავების მიმართულებითა და უცხოელი და ქართველი ინვესტორების მიერ მიწების შესყიდვის გზით, დღეს არსებული სასოფლო-სამეურნეო მიწის საკუთრების დაცულობის ხარისხი სასურველზე გაცილებით დაბალია. ეს ზრდის ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებულ გაურკვევლობის ხარისხს და ქმნის ექსპროპრიაციის რისკს, თუნდაც ამჟამად ეს რისკი უკიდურესად დაბალი იყოს. გარდა ამისა, იქმნება საშიშროება კეთილსინდისიერი მყიდველისა თუ ინვესტორის საქმიანობა ისეთ გეოგრაფიულ არეალშია, სადაც მომიჯნავე მიწის ნაკვეთების დიდი უმრავლესობა დაურეგისტრირებელია. გარდა ამისა, სამოქალაქო კოდექსში არსებული ჩანაწერი

პოტენციურად სახელმწიფოსაც უქმნის შესაძლებლობას დაისაკუთროს მიწის ნაკვეთები, რომლებიც მის ხელთ არსებული ინფორმაციით, დარეგისტრირებული არ არის ან უბრალოდ მოახდინოს ნაკვეთების ექსპროპრიაცია გარკვეული ეკონომიკური საჭიროებებისათვის შესაბამისი კომპენსაციის გაუცემლად და/ან სათანადო დასაბუთების წარდგენის გარეშე. გარდა ამისა, მიწის საკუთრების უფლების დაცულობის ხარისხთან დაკავშირებული არსებული ქაოტური გარემო პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის ინსაიდერული ინფორმაციის არმქონე პასუხისმგებლობის მქონე ადგილობრივი თუ უცხოური ინვესტორის თავისუფალ საქმიანობას. მიწის ნაკვეთების, როგორც აქტივთა კლასის გამჭვირვალედ დარეგისტრირების შემდეგ და შესაბამისი ინფორმაციის ყველა დაინტერესებული პირისთვის თანაბრად უზრუნველყოფის შემთხვევაში, ასეთი სახის გართულებების ალბათობა თითქმის ნულამდე მცირდება.

ქვეყნების აბსოლუტურ უმრავლესობაში რეგისტრაციამ მნიშვნელოვანი დადებითი შედეგები მოიტანა. გამართულად დასრულების კვალობაზე, ისევე როგორც ეს მრავალ ქვეყანაში მოხდა, ჩამოყალიბდება მიწების საბაზრო პრინციპებით კონსოლიდირების მექანიზმები. გარდამავალ ქვეყნებში მიღებული დადებითი ზეგავლენის გაცნობა და ცალკეულ მიწის ნაკვეთების რეგისტრაციის ზეგავლენის გამოვლინება ძირითად ეკონომიკურ პარამეტრებზე მნიშვნელოვნად დააჩქარებს ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელს ქვეყანაში და ხელს შეუწყობს სიდარის დაძლევის ღონისძიებების გატარებას.

სოფლად განვითარებისა და სასოფლო ინფრასტრუქტურის განვითარების სერიოზული პროგრამების განხორციელებაზე საუბარი ლოგიკურად არასწორია მხოლოდ საბაზრო პრინციპების გამოყენებით მიწის თანდათანობითი რეგისტრაციის, როგორც მექანიზმის შეპირისპირება სახელმწიფოს მხარდაჭერით ერთჯერადად განსახორციელებელი მიწის რეგისტრაციის გასრულების პროგრამასთან. მნიშვნელოვანი სწორედ რომ საბაზრო მექანიზმია, ვინაიდან მისი მეშვეობით სახელმწიფო ძალზე სწრაფად ქმნის საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელ იურიდიულ და მარეგულირებელ ინფრასტრუქტურას. მიწაზე საკუთრების ფორმალიზაციის გარეშე მეტისმეტად გამწვანდება მიზანმიმართული, სოფლად სიდარის დასაძლევად შესაბამისი სოციალური ღონისძიებების შემუშავება და გატარება, იმის გამო, რომ მიწაზე საკუთრების უფლება ბოლომდე ჯერ კიდევ ფორმალიზებული არაა, არ არსებობს ან არაქმედითია მიწაზე გადასახადის აკრეფის მექანიზმი, რაც ადგილობრივი ხელისუფლების შემოსავლების დეფიციტში აისახება. მიწაზე საკუთრების ფორმალიზაციის გარეშე მეტისმეტად რთულდება შესაბამისი სტატისტიკური თუ ანალიტიკური საქმიანობის წარმოება, სასოფლო-სამეურნეო ნაკვეთების რეგისტრაციის გასრულების ერთ-ერთ აუცილებელ შემავსებელ ამოცანად სოფლად განვითარების პროგრამების შემუშავება და განხორციელება, ასევე ეკოლოგიური პრობლემების მოგვარებაც უნდა მიიჩნეოდეს.

პრობლემის გადაჭრის შემოთავაზებული მეთოდოლოგია და ხარჯები საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო მიწის საკუთრების დაცულობის ხარისხთან დაკავშირებული პრობლემების მოსაგვარებლად გამიზნული ღონისძიებების შემუშავებისას გათვალისწინებული უნდა იყოს წარსულში არსებული გამოცდილება, დაშვებული შეცდომები თუ მიღწევები, ასევე ბოლო ორ ათწლეულში განვითარებული მასშტაბური დემოგრაფიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური გარდაქმნები. უნდა ითქვას, რომ ამ პერიოდის განმავლობაში საქართველოში ბევრი რამ შეიცვალა, რის დაფიქსირებაც მიწის რეფორმის მომზადებისა და განხორციელების პერიოდში ვერ მოხერხდა.

ყოველივე ზემოჩამოთვლილი პრობლემა მნიშვნელოვნად აფერხებს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პროცესს, ხოლო სიღარიბის დაძლევი ღონისძიებების გატარებას გარკვეული დროით ისევ შორეულ პერსპექტივად ტოვებს.

ნაშრომის მიზანია გამოავლინოს საქართველოში მიწის ბაზარზე არსებული პრობლემები და დასახოს მისი გადაჭრის შესაძლებლობები საკუთრებითი თეორიის ინსტიტუციური ბერკეტების გამოყენებისა და განხორციელების გზით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Implementation of Land Re-Parceling Pilots in Six Villages (Moldova Land Re-parceling Pilot Project) – Final Report By Morten Hartvigsen; Rural Investment and Services Project II (RISPII); Terra Institute; February 2009
2. Immovable Property markets in Kosovo By J. David Stanfield and Skender Tullumi; Terra Institute;
3. Final Report Georgia Land Market Development Project; October 31, 2005
4. Evaluation of the Georgia Land Market Development Program Final Report; USAID, August 8, 2011

Nazira Kakulia
Valeri Arghutashvili

LAND REFORM CHALLENGES IN GEORGIA IN TERMS OF INSTITUTIONAL PROPERTY RIGHTS

Summary

The theory of property rights, which established in the 1960s and 1970s, is developing today as a methodological and theoretical basis for three new directions of economic analysis - the economics of law, new economic history, and theories of economic organizations. The unity of such approaches is commonly referred to as "transactional economics" and "neo-institutionalism".

All of the above problems significantly impede the process of country's economic development, and poverty reduction measures remain a distant prospect.

The purpose of this work is to identify the problems existing in the Georgian land market and identify possibilities of their solutions by using and applying the institutional leverage of property theory. The work will also focus on the factors hampering the functioning of institutions that slow down long-term economic growth. Georgia as an agricultural country, to a large extent, its development potential depends on the successful implementation of land reforms in the country. In this regard, the work will focus on recent land reform in the country and its effects in terms of poverty alleviation and improved public welfare.

The theory of property rights, which established in the 1960s and 1970s, is developing today as a methodological and theoretical basis for three new directions of economic analysis - the economics of law, new economic history, and theories of economic organizations. The unity of such approaches is commonly referred to as "transactional economics" and "neo-institutionalism".

Well-known American economists Robert Coase and Armen Alchian stood at the forefront of the theory of property rights. Since the early 1980s, the economic theory of property rights has gained widespread recognition in Western Europe, especially in the Federal Republic of Germany. Unfortunately, the theory of property rights in Soviet critical literature was not reflected at all.

Accordingly, the study of the current state of the institutional theory of property rights is even more justified if we take into account the relevance that has recently been acquired by the discussion of property-related objections. Therefore, the study of transformational processes in Georgia and in particular land reforms in the light of these theories will contribute to further scientific research.

We believe that the country's long-term economic success, especially in the field of agriculture, without the protection of property rights and the creation of a transparent system of land ownership is almost unbelievable. We believe that the lack of transparency in the protection of land rights is a high risk for the country and impedes the development of the rural economy. The analysis aims to identify the specific problems facing the development of the land market and to present possible ways of solving them. The theory of property rights and its related concepts in the analysis clearly show another form of constraint that is inherent in the institutional structure of society.

The main principle of the country's economic development strategy is to ensure the freedom of the private sector in conditions of optimal, efficient and transparent government activity. This implies the establishment of an economic discipline in which the private sector itself makes decisions, the supremacy of property rights is protected and the private sector is the main driver of economic development. Free market relations will be combined with an optimal model of state regulation. The state ensures the welfare of each citizen, based on the principle of optimal and effective government.

Despite the work done and efforts by the state and donors, it is still difficult to determine in Georgia how much land belongs to the private sector, what is the total area and number of these plots. It is very difficult for an interested person to find out where this or that plot is located and which could be economically interesting. Moreover, even the state authorities themselves find it difficult to know what area of agricultural land remains in their possession.

Although the process of establishing farms in Georgia is progressing more and more, especially in the field of viticulture and perennials, and through the acquisition of land by foreign and Georgian investors, the degree of protection of existing agricultural land is much lower than desired. This increases the degree of uncertainty associated with economic activity and creates the risk of expropriation even if currently the risk is extremely low. In addition, there is a risk that a conscientious buyer or investor may be in a geographic area where the vast majority of adjacent land is unregistered. In addition, the Civil Code record also potentially enables the state to own land that is unregistered or simply expropriate land without the proper compensation and / or justification. Moreover, the chaotic environment associated with the degree of protection of land tenure makes it virtually impossible for foreign investors to access insider information transparency. Once the plots are registered as assets in a transparent manner and when all relevant information is provided equally to all stakeholders, the likelihood of such complications is reduced to almost zero.

Registration in the vast majority of countries has had significant positive effects. As in many countries, mechanisms for consolidating land market principles will be established. Understanding the positive impacts in transition countries and the impact of individual land registration on key economic parameters will significantly accelerate economic growth in the country and contribute to poverty alleviation measures.

Talking about the implementation of serious rural development and rural infrastructure development programs is logically incorrect using only the market principles of gradual land registration as a mechanism to counter the state-sponsored one-time land registration program. The market mechanism is important because it enables the state to quickly create the legal and regulatory infrastructure needed to operate a market economy. Without formalizing the land ownership it will be very difficult, to develop and implement targeted appropriate social measures to overcome the rural poverty, because the land ownership right is not formalized, there is no or is incapable mechanism of collecting land taxes, which is reflected in the deficit of local Government incomes. Without formalization of land ownership, it is extremely difficult to carry out relevant statistical or analytical activities, as well as developing and implementing rural development programs as one of the essential tasks of completing agricultural land registration, as well as addressing environmental problems.

The proposed methodology for solving problems and costs in Georgia, during settlement of problems associated with the degree of agricultural land protection, the past experience, the mistakes and achievements, as well as reforms during the last two decades of large-scale demographic, economic, political and social should be taking into account. provided for the

development of measures designed to solve the problems related to past experience, the mistakes and achievements, as well as the last two decades of large-scale demographic, economic, political and social reforms. It has to be said that much has changed in Georgia during this period, which could not be fixed during the preparation and implementation of land reform. It has to be said that much has changed in Georgia during this period, which could not be reported during the preparation and implementation of land reform.

All of the above problems significantly impede the process of country's economic development, and poverty reduction measures remain a distant prospect.

The purpose of this work is to identify the problems existing in the Georgian land market and identify possibilities of their solutions by using and applying the institutional leverage of property theory. The work will also focus on the factors hampering the functioning of institutions that slow down long-term economic growth. Georgia as an agricultural country, to a large extent, its development potential depends on the successful implementation of land reforms in the country. In this regard, the work will focus on recent land reform in the country and its effects in terms of poverty alleviation and improved public welfare.

Кетеван Кокаия

НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА И ФОРМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье рассматривается опыт других стран в разработке методов и форм регулирования страховой деятельности. Обосновываются цели, задачи и механизмы саморегулирования в данной сфере. Раскрываются отрицательные аспекты саморегулирования. По мнению автора, для повышения социально-экономической эффективности страховой деятельности необходимо гармоничное сочетание государственного регулирования, саморегулирования и со-регулирования.

Воздействие государства на экономические процессы основывается на учете рыночного влияния, тем самым осуществляется сочетание государственного регулирования с рыночными формами саморегулирования. Рынок и государство, на первый взгляд, - это два радикальных (альтернативных) механизма регулирования экономических отношений. Рыночное регулирование характеризуется условной тотальностью (не подпадают под его явное воздействие монопольные рынки), вхождение в сферу рыночного влияния основано на добровольности экономических соглашений вследствие добровольности рыночного взаимодействия. В то время как государственное регулирование всегда имеет формальные границы и характеризуется обязательностью и определенной директивностью. Таким образом, создается впечатление, что рыночное регулирование проявляется там, где ослаблено или вообще отсутствует государственное регулирование, то есть рынок заполняет «провалы» государства. Параллельно с этим государство нейтрализует побочные эффекты рыночного взаимодействия хозяйствующих субъектов. Было бы неверно противопоставлять государство и рынок как два альтернативных механизма регулирования. Как известно, в природе не могут существовать абсолютно чистые формы. Так и в данном случае ни одна из этих двух форм не может существовать изолированно. Соотношение между этими двумя принципами экономического действия определяется контекстом, то есть применительно к какой сфере экономических отношений они препарируются.

Тенденции развития современных экономических отношений как раз свидетельствуют о сближении этих двух типов регулирования, о формировании промежуточных форм, установлении более тесных контактов между государственным и негосударственным секторами, между государственным и рыночным регулированием. В экономически развитых странах наблюдается рационализация отношений между государством и экономическими субъекта-

ми, повышение эффективности государственного регулирования и снижение его издержек, уменьшение прямых форм вмешательства и бюрократического администрирования, децентрализация ряда функций, что несомненно способствует большей гибкости экономической системы. Совершенствование системы регулирования происходит за счет растущего взаимодействия государственного и рыночного инструментария, гибкого сочетания прямого и косвенного методов управления, а также рыночных и административных рычагов. Формируется гармоничное соотношение «рынок - государство», которое в процессе общественного развития претерпевает адекватные изменения, вызывающие, в свою очередь, перемены в характере и формах этого взаимодействия. По сути дела, взаимодействие принимает вид условно-равновесной системы «государство - рынок».

И государство, и рынок характеризуются наличием единства основной социально-экономической функции. Оба эти инструмента «выполняют одну и ту же основную функцию - поддержания баланса (эквивалентности, равновесности, в конечном счете, взаимного удовлетворения, бесконфликтности) между затратами и результатами в каждом самостоятельном звене воспроизводственного процесса и всех экономических отношений». Однако состояние баланса или равновесия - идеально, в экономической системе постоянно происходят изменения, которые могут иметь различный характер (временный или устойчивый, постоянный), а также различную степень и природу.

Саморегулирование предполагает регулирование определенных сфер самими экономическими агентами, без непосредственного прямого вмешательства государства. Саморегулирование - довольно сложный институт, сочетающий формы административного и корпоративного регулирования. К процессу саморегулирования в широком смысле можно отнести все регламентирующие документы или принципы, используемые в деятельности ассоциации фирм или какой-либо отдельной компании и содержащие положения, напрямую не предусмотренные законодательством. Принципы саморегулирования обычно предусматривают установление определенных «правил игры» участников рынка, ограничивающих в определенной степени свободу экономических агентов, включая санкции за нарушение этих правил, механизмы разрешения конфликтов между участниками рынка. Нормы саморегулирования могут дополнять, расширять или даже ужесточать нормы государственного регулирования. В некоторых случаях саморегулирование действует в тех сферах, где в силу каких-либо причин отсутствует формальное законодательное регулирование. Саморегулирование определяется как гибридная форма институциональных соглашений. На наш взгляд, организации саморегулирования имеют достаточно самостоятельную институциональную форму, поскольку представляют собой устойчивые и в достаточной степени формальные «правила игры» в определенной экономической нише. По своей сути организации саморегулирования представляют собой неформальные институты, которые в некоторых случаях могут быть «патронированы» государством. Здесь не следует вводить терминологическую путаницу между саморегулирующейся организацией и организацией саморегулирования, так как саморегулирующейся является любая предпринимательская структура, выпускающая внутреннюю регламентацию, и это лишь частный случай саморегулирования. Саморегулирование, по сути, гораздо более широкое понятие, охватывающее весь спектр регулирующих и регулируемых отношений, находящихся не просто за пределами государственного регулирования, а складывающихся между предпринимательскими структурами без участия внешней стороны.

Формирование организаций саморегулирования может иметь различную природу. Они возникают как вследствие передачи части полномочий государственных органов, так и могут быть вновь образованными структурами. При этом создателями и идеологами структур саморегулирования обычно являются сами предпринимательские структуры, но и государство также может инициировать создание таких организаций. Потребность в создании организаций саморегулирования может исходить из «необходимости покрытия ограниченности действия механизма государственного регулирования. В то же время осознание такого факта организацией саморегулирования может быть реакцией на опасность ужесточения государ-

ственного регулирования». Одной из первых причин существования организаций саморегулирования в России является защита интересов хозяйствующих субъектов. В этом случае мотивом создания таких структур является потребность объединения индивидуальных усилий, достижения большего эффекта от совместных, коллективных действий, в основе которых лежит добровольность. Объединенные таким образом носители согласованных экономических интересов объединяются в ассоциации, союзы.

Одной из серьезных функций, которой могут быть наделены организации саморегулирования, является внесудебное регулирование хозяйственных споров. Примером такого способа разрешения экономических конфликтов может стать институт третейских судов. Ассоциацией страхового права РФ разработана соответствующая концепция, которая предусматривает создание подобных судов «для рассмотрения хозяйственных (экономических) споров, возникающих из гражданских правоотношений между предприятиями, объединениями, организациями любых организационно-правовых форм». В связи с чем вывод о том, что «в настоящее время организации саморегулирования являются институтом, почти полностью существующим за рамками правовой действительности», не верный.

Организации саморегулирования могут ставить и довольно-таки узкие, специфические задачи. Например, увеличение финансового потенциала, тем самым способствовать повышению финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов. В страховании такая роль отведена страховым пулам. Страховой пул является особой формой объединения страховщиков, создаваемой для обеспечения финансовой устойчивости страховых операций на условиях солидарной ответственности его участников за исполнение обязательств по договорам страхования, заключенным от имени участников пула. Пул представляет собой форму временно-го объединения самостоятельных компаний для решения определенных специальных задач и создается на основе добровольного соглашения между участниками, берущими на себя совместные обязательства.

Безусловно, организация саморегулирования дает определенные преимущества для экономических агентов, поскольку позволяет им активно воздействовать на механизм регулирования хозяйственной деятельности. Саморегулирование существенным образом облегчает процесс регулирования экономики для государственных структур управления. И наконец, результатом саморегулирования является рост эффективности регулирования социально-экономических процессов на макроуровне. В первую очередь, оптимальность достигается за счет экономии государственных средств, уменьшения расходов на разрешение хозяйственных споров вследствие адаптированности процедур разрешения споров к конкретным условиям. Кроме того, выдвинутые санкции, как правило, более эффективны и вызывают меньше отторжения. Нормы саморегулирования гибче государственных, необходимые изменения могут быть внесены с меньшими издержками. Действенность саморегулирования достигается посредством возможного воздействия (а порой и «давления») на механизм государственного регулирования.

Вместе с тем, организации саморегулирования не могут рассматриваться как панацея, так как обладают все-таки ограниченным действием. Например, нормы саморегулирования распространяются в пределах сообщества, не затрагивая деятельности не-членов организации - аутсайдеров. Иногда организации саморегулирования могут преследовать только цели лоббирования интересов своих членов. Членство в таких организациях может принимать характер «входного барьера» на определенный рынок, а также использоваться как инструмент борьбы с конкурентами. Одним из негативных аспектов введения саморегулирования может стать эффект «двойного регулирования». Однако такой факт может быть оперативно устранен за счет механизма самонастраивания, заложенного в самой природе организаций саморегулирования. При организации саморегулирования в конкурентных отраслях необходимо контролировать недопущение фактов возможного законодательного закрепления преимуществ (компетенций) отдельных хозяйствующих субъектов. В этом случае возрастает роль антимонопольных органов.

В страховании саморегулирование может реализовываться в форме двух моделей - добровольной и делегируемой. В первом случае правила устанавливаются без участия государства, во втором - государство передает некоторые функции саморегулируемым организациям, устанавливает определенные правила.

В условиях развивающегося рынка саморегулирование не в состоянии заменить государственное регулирование, поскольку корпоративная культура находится на стадии становления. Вместе с тем, наблюдается тенденция передачи некоторых функций государственного регулирования на уровень саморегулирования. Такая форма конвергенции регулирования возможна, но только эволюционным путем. В противном случае возникает угроза превращения саморегулируемых организаций в маргинальные, полугосударственные структуры.

Режимы функционирования экономики различаются во времени и пространстве. В разных исторических, культурных, географических и иных условиях коллективный регулирующий эффект может быть различным. Причины выбора той или иной модели регулирования носят объективный (экономические ресурсы, опыт, условия, приоритеты) и субъективный (традиции, конкретная специфика) характер. Любая институциональная инновация приносит определенный опыт регулирования, а также может в определенных объективных условиях принять адекватную им форму. Во всех случаях основным институциональным инноватором остается государство.

Государство своими действиями воспроизводит институциональную структуру. При необходимости оно может брать на себя часть функций экономических агентов (создавая госпредприятия). Прямое участие государства в страховой деятельности проявляется в качестве продавца страховых услуг в форме государственной страховой организации. Доля государства во многих секторах экономики целенаправленно снижается, что вполне естественно в современных условиях, к тому же это соответствует и процессам, происходящим в развитых странах и странах с развивающимися рынками. Например, страховая компания «Росгосстрах» в настоящее время приватизируется. Параллельно встают вопросы целесообразности учреждения других государственных организаций (например, государственной перестраховочной организации, компаний по страхованию экспортных кредитов и российских инвестиций в зарубежные страны, по страхованию государственного имущества и т. п.). В этом случае реализуется двойная роль государства как субъекта регулирования и организатора-участника хозяйственного процесса. Вместе с тем, не исключено оппортунистическое поведение государства, когда принимаются порой не совсем логичные с точки зрения оптимизации социально-экономического развития экономические решения. Однако это не означает, что следует давать категоричные, безапелляционные оценки, в частности видеть главную причину нестабильности - вмешательство государства в процесс взаимного приспособления рынков.

И наоборот, такие суждения, как «национальная страховая система - независима от государства», не должны отрицать цели государственного регулирования - обеспечение платежеспособности страховщика, его справедливости и добропорядочности.

Регулирование страховой деятельности некоторыми авторами разделяется на финансовое и рыночное. При этом основной целью финансового регулирования становится защита полис-содержателей от вероятности невозможности отвечать по своим обязательствам. В части рыночного регулирования гарантируются справедливые и обоснованные цены, продукты и торговые методы. Вместе с тем, и финансовое регулирование, и рыночное имеют существенное значение для обеспечения платежеспособности страховых организаций. То есть финансовое и рыночное регулирование между собой прочно связаны и должны быть скоординированы для достижения своих специфических целей. Регулирование финансовых показателей и использование «рыночных методов повлияет на финансовое исполнение обязательств страховщиков» и даст возможность «применять дополнительные полномочия». «Финансовое регулирование охватывает несколько сторон деятельности страховщиков, включая ценообразование и продукты, капитализацию, инвестиции, перестрахование, резервы, соотношение активов-обязательств, взаимоотношения с филиалами, менеджмент». И финансо-

вое, и рыночное регулирование осуществляются со стороны одного субъекта - государства. На наш взгляд, такая позиция в значительной степени сужает действие рыночных (негосударственных) факторов. Скорее, такой упрощенный подход к процессу регулирования страховой деятельности обусловлен недостаточной разработанностью проблемы, в том числе и отсутствием как таковой классификации механизмов регулирования.

Необходимо подчеркнуть, что регулирование может осуществляться в форме государственного и рыночного регулирования, саморегулирования и со-регулирования. Таким образом, в основе классификации механизмов регулирования могут быть два критерия - субъект и объект регулирования.

В зависимости от субъекта регулирования выделяются два основных аспекта: государственное регулирование (субъект - государство), рыночное регулирование (субъект - рынок). Если в первом случае картина достаточно ясна, то во втором - ситуация не определена. Рыночное регулирование предполагает воздействие стихийных, спонтанных процессов, возникающих во внешней (по отношению к страховым организациям) экономической среде, характеризующейся неопределенностью и некоторой долей непредсказуемости. Как было уже замечено, в хозяйственной жизни наблюдается существование промежуточных форм - организаций саморегулирования и со-регулирования.

В зависимости от области регулирования классифицируется на правовое, административное, экономическое и финансовое. Правовое регулирование строго проводится в рамках действующего законодательства. Административное регулирование, являясь родственным по отношению к правовому, все-таки обладает собственной спецификацией - может быть реализовано без использования законодательной базы. Экономическое регулирование направлено на хозяйствен-

Страховая защита как продукт деятельности страховой организации по своей форме и содержанию представляет достаточно сложную услугу, объединяющую в себе финансовые и нефинансовые аспекты. Клиенту, не обладающему достаточной информацией и соответствующими профессиональными знаниями, сложно на предварительном этапе переговоров определить уровень финансовой надежности страховой компании, гарантии получения при оговоренных условиях соответствующей компенсации. Асимметрия информации и тем более недоверие со стороны покупателей существенно снижают уровень продаж страховых продуктов.

На развитие отечественной страховой индустрии не самым лучшим образом повлиял негативный опыт прошлых лет на этапе ее зарождения, характеризовавшийся не только бурным ростом страхования, но и многочисленными фактами нарушения обязательств, а также серией банкротств страховых организаций. Выполнение принятых по страховым договорам обязательств находится в прямой зависимости от уровня финансовой обеспеченности страховой компании, составляющей одно из главных направлений государственного регулирования страховой деятельности. В страховании, как в любом виде финансовой деятельности, «необходимо, чтобы какая-то третья сторона или свод правил устанавливали критерии качества, чтобы авторитетный орган определял, какие агенты могут выходить на рынок (в противном случае он будет разрушен из-за множества нечестных агентов, стремящихся использовать любые возможности), чтобы денежная система гарантировала будущие платежи в рамках законов, позволяющих прибегать к судебной помощи в случае неуплаты, и т. д.».

Потенциальность выполнения обязательств, их неявный характер на момент свершения сделки предопределяют существенный разрыв в уровнях осведомленности продавца и покупателя о реализуемом товаре, кроме того, авансовая форма оплаты предопределяет необходимость «арбитра» - независимой третьей стороны, регулирующей эти контрактные отношения. Необходимость государственного регулирования - бесспорна, и рыночное регулирование - объективно. Это означает, что взаимодействие этих двух основополагающих видов регулирования неизбежно. Соответственно, процесс «диффузии» этих социальных явлений представляет собой определенный научный интерес.

Воздействие государства на экономические процессы основывается на учете рыночного влияния, тем самым осуществляется сочетание государственного регулирования с рыночными формами саморегулирования. Рынок и государство, на первый взгляд, - это два радикальных (альтернативных) механизма регулирования экономических отношений. Рыночное регулирование характеризуется условной тотальностью (не подпадают под его явное воздействие монопольные рынки), вхождение в сферу рыночного влияния основано на добровольности экономических соглашений вследствие добровольности рыночного взаимодействия. В то время как государственное регулирование всегда имеет формальные границы и характеризуется обязательностью и определенной директивностью. Таким образом, создается впечатление, что рыночное регулирование проявляется там, где ослаблено или вообще отсутствует государственное регулирование, то есть рынок заполняет «провалы» государства. Параллельно с этим государство нейтрализует побочные эффекты рыночного взаимодействия хозяйствующих субъектов. Было бы неверно противопоставлять государство и рынок как два альтернативных механизма регулирования. Как известно, в природе не могут существовать абсолютно чистые формы. Так и в данном случае ни одна из этих двух форм не может существовать изолированно. Соотношение между этими двумя принципами экономического действия определяется контекстом, то есть применительно к какой сфере экономических отношений они препарируются.

Тенденции развития современных экономических отношений как раз свидетельствуют о сближении этих двух типов регулирования, о формировании промежуточных форм, установлении более тесных контактов между государственным и негосударственным секторами, между государственным и рыночным регулированием. В экономически развитых странах наблюдается рационализация отношений между государством и экономическими субъектами, повышение эффективности государственного регулирования и снижение его издержек, уменьшение прямых форм вмешательства и бюрократического администрирования, децентрализация ряда функций, что несомненно способствует большей гибкости экономической системы. Совершенствование системы регулирования происходит за счет растущего взаимодействия государственного и рыночного инструментария, гибкого сочетания прямого и косвенного методов управления, а также рыночных и административных рычагов. Формируется гармоничное соотношение «рынок - государство», которое в процессе общественного развития претерпевает адекватные изменения, вызывающие, в свою очередь, перемены в характере и формах этого взаимодействия. По сути дела, взаимодействие принимает вид условно-равновесной системы «государство - рынок».

И государство, и рынок характеризуются наличием единства основной социально-экономической функции. Оба эти инструмента «выполняют одну и ту же основную функцию - поддержания баланса (эквивалентности, равновесности, в конечном счете, взаимного удовлетворения, бесконфликтности) между затратами и результатами в каждом самостоятельном звене воспроизводственного процесса и всех экономических отношений». Однако состояние баланса или равновесия - идеально, в экономической системе постоянно происходят изменения, которые могут иметь различный характер (временный или устойчивый, постоянный), а также различную степень и природу.

Промежуточное положение между системой централизованного управления экономикой со стороны государства и децентрализованной, относительно спонтанной рыночной организацией занимают организации саморегулирования. Законодатель под саморегулированием понимает самостоятельную и инициативную деятельность, которая осуществляется субъектами предпринимательской или иной деятельности, содержанием которой является разработка и установление стандартов и правил указанной деятельности, а также контроль за соблюдением требований указанных стандартов и правил. Государство тем самым выходит из процесса прямого регулирования, оставляя за собой функцию арбитра в отношениях между институтами производителей - саморегулируемыми организациями и потребителями.

Как свидетельствует опыт развитых стран, саморегулирование в определенной мере может стать эффективной альтернативой государственного вмешательства. В результате функ-

ционирования организаций саморегулирования обеспечивается максимальный учет интересов хозяйствующих субъектов - непосредственных участников социально-экономических процессов. Это означает, что экономические агенты могут в большей степени реализовать свой экономический потенциал, способствуя тем самым экономическому росту в целом. Кроме того, действенность норм саморегулирования стимулирует снижение государственных расходов на государственное регулирование, приводит в ряде случаев к большей гибкости и маневренности государственного управления.

Саморегулируемые организации в страховании ведут свои корни из профессиональных союзов, сформировавшихся из общественных организаций. На ранней стадии своего развития они имели довольно узкий круг задач и функций. В современных условиях саморегулируемые организации разрабатывают и устанавливают отраслевые стандарты, правила страхования, сертификацию специалистов, ведут аналитическую работу, например в случае со Всероссийским союзом автостраховщиков они решают и финансовые вопросы. Современные саморегулируемые организации работают в тесной взаимосвязи с государственными органами, в том числе в части законотворческой деятельности.

В страховании саморегулирование может реализовываться в форме двух моделей - добровольной и делегируемой. В первом случае правила устанавливаются без участия государства, во втором - государство передает некоторые функции саморегулируемым организациям, устанавливает определенные правила.

В условиях развивающегося рынка саморегулирование не в состоянии заменить государственное регулирование, поскольку корпоративная культура находится на стадии становления. Вместе с тем, наблюдается тенденция передачи некоторых функций государственного регулирования на уровень саморегулирования. Такая форма конвергенции регулирования возможна, но только эволюционным путем. В противном случае возникает угроза превращения саморегулируемых организаций в маргинальные, полугосударственные структуры.

Государство своими действиями воспроизводит институциональную структуру. При необходимости оно может брать на себя часть функций экономических агентов (создавая госпредприятия). Прямое участие государства в страховой деятельности проявляется в качестве продавца страховых услуг в форме государственной страховой организации. Доля государства во многих секторах экономики целенаправленно снижается, что вполне естественно в современных условиях, к тому же это соответствует и процессам, происходящим в развитых странах и странах с развивающимися рынками. Например, страховая компания «Росгосстрах» в настоящее время приватизируется. Параллельно встают вопросы целесообразности учреждения других государственных организаций (например, государственной перестраховочной организации, компаний по страхованию экспортных кредитов и российских инвестиций в зарубежные страны, по страхованию государственного имущества и т. п.). В этом случае реализуется двойная роль государства как субъекта регулирования и организатора-участника хозяйственного процесса. Вместе с тем, не исключено оппортунистическое поведение государства, когда принимаются порой не совсем логичные с точки зрения оптимизации социально-экономического развития экономические решения. Однако это не означает, что следует давать категоричные, безапелляционные оценки, в частности видеть главную причину нестабильности - вмешательство государства в процесс взаимного приспособления рынков.

И наоборот, такие суждения, как «национальная страховая система - независима от государства», не должны отрицать цели государственного регулирования - обеспечение платежеспособности страховщика, его справедливости и добропорядочности.

Необходимо подчеркнуть, что регулирование может осуществляться в форме государственного и рыночного регулирования, саморегулирования и сорегулирования. Таким образом, в основе классификации механизмов регулирования могут быть два критерия - субъект и объект регулирования.

В зависимости от субъекта регулирования выделяются два основных аспекта: государственное регулирование (субъект - государство), рыночное регулирование (субъект - рынок).

Если в первом случае картина достаточно ясна, то во втором - ситуация не определена. Рыночное регулирование предполагает воздействие стихийных, спонтанных процессов, возникающих во внешней (по отношению к страховым организациям) экономической среде, характеризующейся неопределенностью и некоторой долей непредсказуемости. Как было уже замечено, в хозяйственной жизни наблюдается существование промежуточных форм - организаций саморегулирования и со-регулирования.

В зависимости от области регулирования классифицируется на правовое, административное, экономическое и финансовое. Правовое регулирование строго проводится в рамках действующего законодательства. Административное регулирование, являясь родственным по отношению к правовому, все-таки обладает собственной спецификацией - может быть реализовано без использования законодательной базы. Экономическое регулирование направлено на хозяйственную деятельность. Идентификация финансового регулирования проводится на основании области регулирования, определяемой исключительно финансовыми аспектами деятельности страховых компаний.

Функционирование современной страховой системы обеспечивается гармоничным сочетанием государственного регулирования, саморегулирования и со-регулирования. Государству необходимо оставить за собой «блокирующие» функции. Дерегулирование в финансовом секторе, как показала практика последних лет в развитых странах, может привести к весьма неприятным последствиям. На уровне саморегулирования должны быть сконцентрированы консультативные функции, такие, как стандарты корпоративного управления и этики, а также функции солидарной и социальной ответственности. Административный контроль желательно оставить за государственными структурами. И как бы ни были формализованы «доли» государственного регулирования, саморегулирования и со-регулирования, приоритетом остается социально-экономическая эффективность отрасли.

Ketevan Kokaia

TAX SYSTEM AND TYPES OF REGULATING INSURANCE ACTIVITY

Summary

The article examines other countries' experience in developing methods and types of regulating insurance activity. Aims, tasks and mechanisms of self-regulation in this field are rationalized. Negative aspects of self-regulation are revealed. In the author's opinion, a balanced combination of state regulation, self-regulation and co-regulation is needed for increasing socio-economic efficiency of insurance activity.

თეა ლაზარაშვილი

ინოვაციების სტიმულირების ფორმები, მეთოდები და ინსტრუმენტები

ანოტაცია. ნაშრომში განხილულია სახელმწიფოს მხრიდან ინოვაციის სტიმულირების მეთოდები და მათი კლასიფიკაცია. ჩამოყალიბებულია ინოვაციური საქმიანობის ფინანსირების ძირითადი საშუალებები. გაანალიზებულია ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირების ეროვნული თავისებურებები განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე. გაშუქებულია სახელმწიფო მიერ ინოვაციების სტიმულირების ძირითადი მახასიათებლები.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციები, სახელმწიფო სტიმულირება, ინოვაციების სტიმულირების მეთოდები.

შესავალი

სახელმწიფოს მხრიდან ინოვაციების სტიმულირება მაღალ შედეგებს იძლევა. საზღვარგარეთის ქვეყნებში ხორციელდება დაბალანსებული ინოვაციური პოლიტიკა, რომელიც მოიცავს პირდაპირი და ირიბი მხარდამჭერი ზომების კომბინირებას. კანადაში, აშშ-ში, დიდ ბრიტანეთში, საფრანგეთსა და იაპონიაში სამეცნიერო-ტექნიკური პრობლემების გადაჭრა სახელმწიფო სტრუქტურების მონაწილეობით ხდება. ინოვაციების სტიმულირება ხორციელდება სპეციალური უწყებებისა და სამინისტროების მუშაობის, აგრეთვე სამეცნიერო და ტექნოლოგიური ფონდების, კომერციული ბანკების, ტექნოპარკების, სადაზღვევო ფონდების წყალობით, დაბეგვრის განაკვეთის შემცირების, შეღავათიანი კრედიტების, რისკების დაზღვევის, ვენჩურულ მეწარმეობაში ფულადი ინვესტირების ხარჯზე. ინოვაციური საქმიანობა ხორციელდება და დაცულია კანონმდებლობით.

ინოვაციების სტიმულირების მეთოდები ზოგადად იყოფა პირდაპირ და ირიბ მეთოდებად. ინოვაციების სტიმულირების პირდაპირ მეთოდებს მიეკუთვნება სამეცნიერო შემუშავებების საბიუჯეტო დაფინანსება, შეღავათიანი დაკრედიტება, ინოვაციური საქმიანობის კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთის ნაწილის სუბსიდირება, სახელმწიფო შეკვეთები და სხვა.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდამჭერ ირიბ მეთოდებს მიეკუთვნება ინოვაციური პროცესების რეალიზაციისათვის ისეთი ეკონომიკური კლიმატის და სტიმულების შექმნა, რომელშიც ინოვაციური საქმიანობა ყველაზე კარგად ვითარდება. მათ შორის მნიშვნელოვანია გამოვყოთ ინოვაციების საგადასახადო სტიმულირება. მის ყველაზე გავრცელებულ ნაირსახეობას წარმოადგენს საგადასახადო კრედიტი, რომელიც საშუალებას აძლევს საწარმოებს შეამცირონ დარიცხული გადასახადი იმ თანხაზე, რომლიც იხარჯება კვლევებსა და შემუშავებებზე.

მნიშვნელოვანია ავღნიშნოთ, რომ აშშ-ში 100-ზე მეტი შეაღვათებია დაწესებული, რომლებიც სტიმულირებენ ინოვაციურ საქმიანობას. ამავდროულად შეღავათები ეძლევათ რეალური ინოვაციების წასახალისებლად, არა სამეცნიერო ორგანიზაციებს, არამედ საწარმოებსა და ინვესტორებს. შეღავათების გადახედვა რეგულარულად მიმდინარეობს, რაც საშუალებას იძლევა მიზანმიმართულად მოხდეს ინოვაციური აქტივობის სტიმულირება პრიორიტეტულ დარგებში და აგრეთვე, ზემოქმედება მოახდინონ წარმოების სტრუქტურაზე. მაგალითად, ესპანეთში, კანადასა და აშშ-ში არსებობს ინოვაციების საგადასახადო სტიმულირების დამატებითი მექანიზმები რეგიონულ დონეზე.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს ინოვაციების ფინანსურ სტიმულირებაზე, რომელიც მოიცავს ფინანსური რესურსების მოდინების წყაროებს, მათ აკუმულირებას, ინვესტიციებზე კონტროლის განხორციელებას, აგრეთვე ინოვაციურ პროცესში თანხების ჩადების ზრდის მექანიზმს. მის განმასხვავებელ მახასიათებელს წარმოადგენს ინვესტიციური საქმიანობის დაფინანსების მრავალ-ფეროვანი წყაროები, რომელთა შორისაა სახელმწიფო კაპიტალი, საკრედიტო რესურსები, ინვესტიციები ფასიან ქალაქებში, საწარმოებისა და ორგანიზაციების ვენჩურული, უცხოური და საკუთარი კაპიტალი.

მნიშვნელოვანია, ყურადღება გავამახვილოთ, ინვესტიციების კლასიფიკაციაზე. ამ მხრივ საყურადღებოა ა.ა. ლუპინი ინვესტიციების კლასიფიკაციას, რომლებიც

მიმართულია ინოვაციური საქმიანობისაკენ, იგი მათ კლასიფიკაციას ახდენს შემდეგი კრიტერიუმებით:

- საკუთრების ფორმით (სახელმწიფო, მუნიციპალური, კერძო, შერეული);
- დაბანდების ფორმის მიხედვით: პირდაპირი (ფინანსური რესურსების ცადება), პორტფელური (ფასიანი ქაღალდების შექმნა ანდა კრედიტების შეთავაზება);
- ფინანსური უზრუნველყოფის მეთოდების ალტერნატივის მიხედვით (ლიზინგი, ვენჩურული დაფინანსება, ფაქტორინგი და სხვა).

დღეისათვის ინოვაციური საქმიანობის ფინანსირების ძირითად წყაროებად გამოდიან:

- საბიუჯეტო ასიგნებები ფედერალური და რეგიონული დონის;
- საინვესტიციო კომპანიების და კომერციული ბანკების ფინანსური რესურსები;
- საწარმოების საკუთარი სახსრები;
- საზღვარგარეთული ინვესტიციები;
- სამეცნიერო ფონდების სახსრები.

საბაზრო ურთიერთობების ხასითს უმეტესწილად შეესაბამება საკრედიტო რესურსები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას ინოვაციური საქმიანობის ყველა ეტაპზე. ამასთან ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგ. რუსეთში ინოვაციური საქმიანობის დაკრედიტება არ იღებს ფართო გავრცელებას და უმეტესწილად მისაღწევია, მხოლოდ მსხვილი და საშუალო საწარმოებისათვის.

ინოვაციის დანერგვის აუცილებლობა მოითხოვს თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ძვირადღირებული მოწყობილობების გამოყენებას. ამასთან დაკავშირებით, ინოვაციური საქმიანობის ფინანსირების გავრცელებულ წყაროს ლიზინგი წარმოადგენს. ლიზინგი მეწარმეებსა და ფინანსურ ინსტიტუტებს შორის ურთიერთქმედების თანამედროვე პირობებთან ადეკვატურ ფორმას წარმოადგენს. ლიზინგური გადასახადები ჩვეულებრივ წარმოადგენენ ფიქსირებულ თანხას, რაც იცავს ლიზინგის მიმღებს ინფლაციისაგან. ლიზინგურ ოპერაციებში მონაწილეებისათვის მომგებიანია ამორტიზირებული და საგადასახადო შეღავათების გამოყენება, რომელთა შორისაცაა დაჩქარებული ამორტიზაცია. ამ შეღავათების გათვალისწინებით მცირდება საპროცენტო განაკვეთები.

ვენჩურული დაფინანსება თამაშობს მნიშვნელოვან როლს ინოვაციურ საქმიანობაში და წარმოადგენს ინვესტირების დამოუკიდებელ მიმართულებას, რომელიც განსხვავებულია ტრადიციულისაგან და დაკავშირებულია სარისკო ოპერაციებთან. იგი მოიცავს სახელმწიფო რეგულირების შემდგომ მექანიზმებს: ვენჩურული ორგანიზაციების პირდაპირი დაფინანსება, საგადასახადო შეღავათები, ვენჩურულ კრედიტებზე სახელმწიფო გრანტები და ინოვაციური საწარმოების კაპიტალში მონაწილეობა, ინოვაციური გარემოს რეგულირება (ინოვაციურ პროცესებში სადაზღვევო კომპანიების, საპენსიო ფონდების ჩართვა).

ვენჩურული კაპიტალი წარმოადგენს ინოვაციური ინფტასტრუქტურის ელემენტს, იგი აერთიანებს ფინანსური რესურსების მფლობელებსა და ინოვაციური პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების შემმუშავებლებს სასტარტო ინოვაციური პროექტების სექტორში. ამასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ინოვაციური განვითარების მრავალფეროვანი ინსტიტუტები.

მსოფლიო პრაქტიკაში ეკონომიკურ სისტემებში ინოვაციური პროცესების აქტივიზაციისათვის ეკონომიკური ინსტრუმენტების ფართო სპექტრი არსებობს. თითოეულ ქვეყანაში არსებობს საკუთარი ფორმირებული ეროვნული სისტემა, ინოვაციური

ინფრასტრუქტურა და ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირების ზოგიერთი ეროვნული თავისებურებები.

მაგალითად, ავსტრალიაში, კანადაში, აშშ-სა და დიდ ბრიტანეთში მოქმედებს ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირებისა და მხარდამჭერი რეგიონული პროგრამები, შეღავათებიც ძირითადად რეგიონილ დონეზე ხდება, რაც შეეხება დაფინანსების სისტემას, მოქმედებს შერეული სისტემა, სადაც გამოკვეთილია კერძო კაპიტალის გადიდებისკენ მიმართული ტენდენცია;

ბელგიაში, იტალიაში, ესპანეთსა და საფრანგეთში - ძირითადად სახელმწიფო პროგრამები მოქმედებს, შეღავათებიც ძირითადად სახელმწიფო დონეზეა, დაფინანსების სისტემას კი შერეული ხასიათი გააჩნია, სადაც ადგილობრივი ბიუჯეტების უმნიშვნელო წილია;

შვედეთში, იაპონიასა და გერმანიაში - არსებობს ინოვაციების სტიმულირების სახელმწიფო, რეგიონული, დარგობრივი პროგრამები. შეღავათები ძირითადად სახელმწიფო დონეზეა და დაფინანსების შერეული სისტემა არსებობს.

საზღვარგარეთ საპენსიო ფონდები აქტიურად მონაწილეობენ ინოვაციური პროექტების დაფინანსებაში, მაგრამ ზოგიერთ ქვეყნებში მათ არ აქვთ უფლება დაკავდნენ კომერციული საქმიანობით.

განვითარებულ ქვეყნებში ფართო გავრცელება ჰპოვა ფრანჩაიზინგმა, რომლის ქვეშ გაიგება კომპანიების მიერ ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის ლიცენზიების მინიჭება წარმოებასა ანდა საქონლის გაყიდვაზე მისი სასაქონლო ნიშის ქვეშ, რის ხარჯზეც მცირდება დანახარჯები მათ შემუშავებაზე, ბაზრების კვლევაზე, პერსონალის ტრენინგებსა და რეკლამაზე.

სახელმწიფო ინოვაციების სტიმულირების ძირითად თვისებას წარმოადგენს:

- საგადასახადო შეღავათებისა და სახელმწიფო გარანტიების შეთავაზება;
- ინოვაციური საწარმოებისათვის რეგიონული შეღავათების მიწოდება;
- საბაჟო-სატარიფო რეგულირება საბაჟო კავშირების შექმნისა და თავისუფალი სავაჭრო ზონების შექმნის ფარგლებში.

სხვადასხვა ქვეყნებისათვის საერთო მეთოდების გარდა, არსებობს სპეციფიკური მეთოდები და ინსტრუმენტები ინოვაციის სტიმულირების, რომლებიც დამოკიდებულია ეროვნული ეკონომიკების თავისებურებებზე. მაგალითად არგენტინასა და ჩილეში „ჩრდილოვანი“ კაპიტალის ლეგალიზაციის მიზნით მიღებულ იქნა კანონები, რომლებიც საშუალებას იძლეოდნენ არ მოეხდინათ ფულადი სახსრების დეკლარირება 3-5 წლის განმავლობაში იმ პირობით, რომ ისინი ჩადებული იქნებოდა ინოვაციურ საქმიანობაში. თუმცა, ამ ქვეყნებში მოქმედებდა პრინციპი, რომელიც გულისხმობდა, რომ არ უნდა გამჟღავნებულიყო მათი სახელები და საგადასახადო ამინისტიის წარსულში გადაუხდელი გადასახადები. ანალოგიური ზომები გამოიყენებოდა ისეთი ქვეყნების მიერ, როგორცა საფრანგეთი, ესპანეთი, პორტუგალია, ბელგია.

საზღვარგარეთ ინოვაციური ეკონომიკის ფუნქციონირებისათვის კეთილსასურველი პირობების ფორმირება უმეტეს შემთხვევაში ხორციელდება სახელმწიფო-კერძო პარტნიორობის ბაზაზე, რომლის ქვეშ იგულისხმება „ინსტიტუციური და ორგანიზაციული ალიანსი“ სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის, საზოგადოდ მნიშვნელოვანი პროექტებისა და პროგრამების რეალიზაციის მიზნით ფართო სპექტრით მრეწველობის დარგებისა და სამეცნიერო კვლევების სფეროებში. უმეტესობა მათგანი ფუნქციონირებს ერთობლივი სახელმწიფო-კერძო სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრების ფორმით რომლებიც ორიენტირებული არიან ერთობლივი კვლევითი შემუშავებების განხორციელებაზე.

ინოვაციური პროცესების აქტივიზაციის მნიშვნელოვანი წყარო მსოფლიოში კორპორაციული სტრუქტურებია, რომლებიც წარმოადგენენ სამეწარმეო საქმიანობის ორგანიზაციულ ფორმას, ერთობლივი მიზნების მიღწევის მიზნით და საშუალებას იძლევიან კონცეტირება მოახდინონ მატერიალური, ადამიანური და ფინანსური რესურსების იმ აქტუალური პირობების გადასაწყვეტად, რომლებიც დაკავშირებული არიან ინოვაციებთან. კორპორაციების უპირატესობა განპირობებულია დიდი ფულადი რესურსების კონცენტრაციის შესაძლებლობით და აგრეთვე სახელმწიფოებო შეთანხმებებით, კორპორაციის შიგნით და სახელმწიფოსთან. ამასთან დაკავშირებით, ურთიერთქმედებისა და ინტეგრაციის განვითარება მსხვილი, საშუალო და მცირე სამეწარმეო სტრუქტურების, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების, მეცნიერებისა და განათლების, ინოვაციური განვითარების მნიშვნელოვანი მიმართულება ხდება.

1980-იან წლებში აშშ-სა და ევროპაში ფართო გავრცელება ჰპოვა ტექნოპარკების შექმნამ, ე.წ. „ბიზნეს-ინკუბატორების“, რომელთა მთავარ მიზანს წარმოადგენს ინოვაციური ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობი პირობების ფორმირება. მსგავსი ინსტიტუტები მოწოდებულია მოიზიდოს ფინანსური რესურსები, განავითაროს ინოვაციური პროცესები და რეალიზება გაუკეთოს პერსპექტიულ სამეცნიერო იდეებსა და შემუშავებებს. ამჟამად „ბიზნეს-ინკუბატორები“ აგრძელებენ თავიანთი საქმიანობის განხორციელებას და აერთიანებენ თავიანთი საწყისის ქვეშ დაწესებულებებს, სამეცნიერო ინსტიტუტებს და ცენტრებს, აგრეთვე, საწარმოებს. ტექნოპარკები მოიცავენ რეგიონულ და დარგობრივ საქმიანობას. უმეტესობა „ბიზნეს-ინკუბატორები“-სა შექმნილია სასწავლო დაწესებულებებისა და სამეცნიერო ინსტიტუტების ბაზაზე და მუდმივად ხდება მათი გაზრდა. საწარმოებს ეძლევათ მოწყობილობები ლიზინგში ხელსაყრელი პირობებით, ეწევათ საკონსულტაციო მხარდაჭერა, ბუღალტერიის წარმოებასა და სამეცნიერო კვლევების გატარებისათვის დახმარება.

აშშ-ში, კანადაში, დანიაში და სხვა ქვეყნებში არსებობს ისეთი სისტემა, რომელიც წარმოადგენს ფერმერების მიზანმიმართული სწავლების განსაკუთრებულ სახეს, რომელიც საშუალებას აძლევს მათ გამოიყენონ უახლესი სამეცნიერო მიღწევები რეგიონული სპეციფიკის გათვალისწინებით.

ინტერესს იწვევს კვების მრეწველობისა და ეკონომიკის აგრარული სექტორის ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირების კანადის გამოცდილება, სადაც ინოვაციური განვითარების აქტივიზაციის საკვანძო ინსტრუმენტს წარმოადგენს სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები. „კანადის საერთაშორისო სოფლის მეურნეობისა და კვების პროგრამა“, რომელიც მხარს უჭერს სოფლის მეურნეობასა და კვების მრეწველობას, უზრუნველყოფს მათ კონკურენტუნარიანობას მსოფლიო ბაზრებზე. „ინოვაციური პროდუქტების სოფლისმეურნეობის პროგრამა“ აწვითარებს სამეცნიერო კვლევებს ბიოტექნოლოგიის სფეროში.

აშშ-ში მრეწველობის მხარდაჭერის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს ინოვაციების დანერგვის სტიმულირება წარმოების ყველა სტადიაზე, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს გამოყენებული რესურსების რაოდენობას და ერთდროულად აუმჯობესებს წარმოებული პროდუქციის ხარისხს. ამერიკული ინოვაციური მექანიზმის მნიშვნელოვან შტრიხს სახელმწიფოსა და ბიზნესის მჭიდრო ურთიერთქმედება წარმოადგენს.

მნიშვნელოვანია ყურადღება გავამახვილოთ ა.ე. ლუკინის მიერ გამოყოფილ ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო სტიმულირების 3 ფორმაზე: ადმინისტრაციული, ინფრასტრუქტურული და ფინანსური. ადმინისტრაციულს ის მიაკუთვნებს მაკროეკონომიკური რეგულირების სისტემას, რომელიც მიმართულია ინოვაციური

საქმიანობის სტიმულირებისაკენ და საავტორო უფლებების დაცვის სისტემის ფორმირებისაკენ. ინფრასტრუქტურული ფორმა მოიცავს სახელმწიფო შესყიდვების და კვალიფიციური პერსონალის ბაზისა და ინოვაციის ბაზის ფორმირების მექანიზმებს. ფინანსურ ფორმას მიეკუთვნება ინოვაციური პროექტების სახელმწიფო ფონდირება კერძოდ, სუბსიდიები და გრანტები, ვენჩურული დაფინანსებისა და ინოვაციური საქმიანობის საგადასახადო სტიმულირების გამოყენება.

საზღვარგარეთის გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ისეთ ქვეყნებში როგორცაა საქართველო ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირება აუცილებლობას წარმოადგენს. ამასთან დაკავშირებით, საჭიროა სამამულო ინოვაციური საქმიანობის შეთავსება წამყვან მსოფლიო გამოცდილებასთან, რომელიც საშუალებას იძლევა შევაფასოთ სახალხო მეურნეობის ინოვაციური დარგების სტიმულირების შედეგებით პერსპექტიული ფორმები და მეთოდები.

უმრავლესობა საზღვარგარეთის ქვეყნების მრეწველობის განვითარების თანამედროვე ეტაპს ახასიათებს მკვეთრად გამოხატული ინოვაციური მიმართულება. უმეტესობა განვითარებული ქვეყნების სახელმწიფო პოლიტიკაში მთავარს წარმოადგენს საკანონმდებლო და ორგანიზაციული ზომების მთელი კომპლექსის რეალიზაცია, რომელიც მიმართულია ქვეყანაში კეთილსასურველი „ინოვაციური კლიმატის“ შექმნისა და მხარდაჭერისკენ. პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის ამოცანას წარმოადგენს მრეწველობის დარგების ინოვაციური განვითარებისათვის და ინოვაციური საქმიანობისათვის პირობების შექმნა.

დაკვნა

საზღვარგარეთის სახელმწიფოების ძირითადი ყურადღება ეთმობა სამეცნიერო და სამეცნიერო-ტექნიკური საქმიანობის შედეგების ადაპტაციის სტიმულირებას, თანამედროვე სამეწარმეო გარემოს მოთხოვნებთან. ამისთვის გამოიყენება სხვადასხვა ლოკალური და კომპლესური მექანიზმები, რომლებსაც მიეკუთვნება განსაკუთრებული სტატუსის თანამედროვე ეკონომიკური ზონები.

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ინოვაციური პროცესები ვითარდება სახელმწიფო და კერძო დაფინანსების ხარჯზე. მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინოვაციური კლიმატი: საკანონმდებლო ბაზა, ინფორმაციული და მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველმყოფი კვლევების, ურთიერთქმედება ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებს შორის. სახელმწიფო ქმნის ინფრასტრუქტურას, რომელიც მოიცავს ქვეყნის შიგნით ინფორმაციულ სისტემას და რომელიც შედგება ინოვაციებისათვის საკონსულტაციო ცენტრებისა და ინოვაციების გავრცელების ცენტრებისაგან. ევროპის კომისიის მიერ ევროპის 30 სახელმწიფოში შექმნილია ინოვაციების გაცვლის ცენტრების ქსელი, რომელიც ხელს უწყობს ინოვაციური ტექნოლოგიების გადატანას სამეცნიერო ორგანიზაციებიდან ბიზნესისაკენ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Богомоллова С.В. Стимулирование развития инновационной деятельности промышленных предприятий. Электронный научный журнал «ВЕКТОР ЭКОНОМИКИ», 2018 №11.
2. Емельянова Е.В., Харчикова Н.В. Цели и методы государственного регулирования инновационной деятельности: российский и зарубежный опыт. ж. Экономика и бизнес. 2019, №2.

3. Парфенова М.В. Принципы государственной формы стимулирования инновационной деятельности // Экономика. Инновации. Управление качеством. – 2013.

4. Паламарчук С.В. Анализ зарубежного опыта стратегического управления инновационной деятельности регионов//Экономика и предпринимательство. 2015. №12-1(65) с. 987-990.

Tea Lazarashvili

FORMS, METHODS AND TOOLS FOR STIMULATING INNOVATIONS

Summary

The paper discusses the state incentives for innovations. The classifications of the methods of state stimulating the innovations are considered. The main means of financing innovative activities are established. The national peculiarities of stimulating innovative activities are analyzed on the example of developed countries. The main characteristics of state stimulation of innovations are covered.

Keywords: *Innovations, State Incentives, Innovation Stimulation Methods.*

*მედეა მელაშვილი
ქეთევან ქველაძე
ნუნუ ქისტაური*

ეკოლოგიურ პრობლემებზე პანდემიის გავლენის ზოგიერთი საკითხი

ანოტაცია. ნაშრომი ეძღვნება დღევანდელი ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო საკითხს – ეკოლოგიას და მასთან დაკავშირებულ პრობლემებს პანდემიის პირობებში; გაანალიზებულია ზოგადად ეპიდემიების და კერძოდ კორონავირუსის ფონზე ეკოლოგიაში წარმოქმნილი ცვლილებები, რომლებიც დღეს შეიძლება დადებითადაც კი აღიქმებოდეს. მოყვანილია საინტერესო ციფრობრივი მასალა. ძნელია იმის თქმა, რომ პანდემიას, რომელსაც უამრავი ადამიანის სიცოცხლე მიაქვს, რაიმე დადებითი შედეგი შეიძლება ჰქონდეს, მაგრამ სრულიად ნათელია, რომ ეკოლოგიის კუთხით ეს მართლაც ასე ხდება – ატმოსფეროს გაწმენდა, განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში, გამონაბოლქვის მინიმუმამდე შემცირება..., თუმცა ამას ხანმოკლე პერიოდი აქვს. მსოფლიომ ნათლად დაინახა, რომ ბუნებას ნამდვილად გააჩნია თვითაღდგენის უნარი, თუკი ადამიანი მას თავისდა საზიანოდ არ შეუშლის ხელს.

საკვანძო სიტყვები: ეკოლოგია, პანდემია, კოვიდ-19, ატმოსფეროს დაბინძურება, ნარჩენების გადამუშავება, პლასტიკური ნარჩენები.

მსოფლიოს წამყვანმა ეკონომისტებმა, ეკოლოგებმა, პოლიტოლოგებმა და სხვა სპეციალისტებმა დაადგინეს ძირითადი ფაქტორები, რაც გლობალურ გავლენას მოახდენს კაცობრიობაზე უახლოეს პერიოდში. ისინი ერთხმად შეთანხმდნენ – ძირითადი ტრენდი გახდება ეკოლოგიური პრობლემები. ეკოლოგებისათვის „ეპიდემიების ეფექტი“ უძველესი დროიდანაა ცნობილი. მაგალითად, VI საუკუნის დასაწყისში ბიზანტიაში, ეთიოპიაში, ეგვიპტეში „იუსტინიური ჭირი“ გავრცელებულა, რასაც 125 მლნ ადამიანის სიცოცხლე წაუღია, მაგრამ დადებითი შედეგიც მოუტანია

ფლორასა და ფაუნისთვის: რომაელების მიერ ტყეების მასიური გაჩეხვა შეჩერებულა, თანაც ეპიდემიის პერიოდში გაჩეხილი მასივების აღდგენაც დაწყებულა და ამას არა მარტო ფლორა, არამედ უამრავი ჯიშის ცხოველიც გადაურჩენია. მსგავსი ეფექტი დღესაც შეიმჩნევა: დიდ ქალაქებში ისეთი ჯიშის ფრინველები დაბრუნდნენ, რაც დიდი ხანია არავის შეუმჩნევია. უფრო მეტიც, ევროპული კოსმოსური სააგენტოს სპეციალისტებმა აღმოაჩინეს, რომ არქტიკის თავზე ოზონის შრეში რეკორდული ზომის ხვრელი გაქრა. თანამგზავრული ფოტოები, რომლებიც აფიქსირებს ადამიანის საქმიანობის შედეგებს – გაზების გამონაბოლქვს ავტომობილებიდან, თვითმფრინავებიდან, ელექტროსადგურების და ქარხნების მიერ მოხმარებული საწვავის კვალს და ა.შ. - ამჯერად აჩვენებს ჰაერის დაბინძურების საოცარ კლებას (სასათბურო გაზების გამოყოფა მსოფლიოში წელიწადში 54 მლრდ ტონას უტოლდება).

როგორც კი Covid-19 ჩინეთის საზღვრებს გასცდა და მთელ მსოფლიოს მოედო, ავიამიმოსვლები ქვეყნებს შორის შემცირდა და შემდეგ აიკრძალა, რის გამოც 2020 წლის პირველი სამი თვის განმავლობაში ავიამგზავრების რაოდენობა 67 მილიონით შემცირდა წინა წლის იმავე პერიოდთან შედარებით. ასოციაცია IATA-ს პროგნოზით მსოფლიო საჰაერო ინდუსტრია ამ წელს 113 მლრდ აშშ დოლარს დაკარგავს.

კომპანია Bloomberg LP-ის მონაცემებით, კორონავირუსის უარყოფითი შედეგები მსოფლიო ეკონომიკაზე 2020 წელს 5 ტრლნ აშშ დოლარს გაუტოლდება. იმავე აქვეყნებს საერთაშორისო სააგენტო JP Morgan Chase & Co – 5 ტრლნ აშშ დოლარი, რაც ნიშნავს მსოფლიო მთლიანი შიდა პროდუქტის 8%-ით დაცემას.

ექსპერტები თანხმდებიან, რომ ატმოსფეროსათვის კორონავირუსის გამო ცოტაოდენი გაუმჯობესება მხოლოდ დროებითი მოვლენა იქნება. მასშტაბური ეკონომიკური ვარდნა შეამცირებს ადამიანების ინტერესს ეკოლოგიური პრობლემების მიმართ – წინა პლანზე გადმოვა გაცილებით უფრო საჭირობო საკითხები – ჯანმრთელობა, სამუშაო, საპენსიო დანაზოგები, უძრავი ქონება და სხვ. მათი დასკვნებით ეკონომიკური ვარდნის შეჩერება პროვოცირებას გაუკეთებს ე.წ. „ბინძური“ დარგების დაჩქარებულ ზრდას, რომლებსაც ყველაზე სწრაფად შეუძლია ეკონომიკური ეფექტის გამოწვევა. საკარანტინე ღონისძიებების შემცირებისთანავე ეკონომიკა მალე დაუბრუნდება ძველ ნიშნულებს და მავნე აირების გამოყოფაც ისევ გაიზრდება. 2009 წლის კრიზისის დროს მსოფლიო მშპ 2.2%-ით დაეცა, მავნე აირების გამოყოფა 1.3%-ით შემცირდა, მაგრამ 2010 წელს ძველი მაჩვენებლები აღდგა.

შეცდომა იქნება ვიფიქროთ, რომ ვირუსი, რომელმაც ათასობით ადამიანი მოკლა და მილიონობით კაცი კარანტინში ჩასვა, დროებით, მაგრამ მაინც, გაასუფთავა გარემო, მნიშვნელოვნად შეცვლის კლიმატს. ბევრი სპეციალისტი თვლის, რომ პანდემია, აუმჯობესებს რა ეკოლოგიურ სიტუაციას დღეს, პროვოცირებას გაუკეთებს მის სერიოზულ გაუარესებას პერსპექტივაში. მაგ., პანდემიას უკავშირდება კიდევ ერთი პრობლემა: მხოლოდ ერთჯერადი პირბადეების, ხელთათმანების, ხელსაწმენდების გამოყენება. მათი მრავალჯერადი გამოყენება ზრდის დაავადების გავრცელების რისკს. ამის გამო გროვდება მათი უზარმაზარი მასა. თანაც ცნობილია, რომ სამედიცინო ნარჩენების გადამუშავება აკრძალულია. ისინი სპეციალური წესით ნადგურდება. ამ პერიოდში მთელ მსოფლიოში სწორედ სამედიცინო ნარჩენები გაიზარდა უამრავჯერ. მაგალითად, „პოპულარულ“ იუჰანში ზოგჯერ დღეში 200 ტონას აღწევდა. ფაქტია, რომ მკაცრი ეკოლოგიური ნორმატივები ყოველთვის ძვირი „სიამოვნებაა“, ამიტომ რეცესიის, უმუშევრობის ზრდის და სხვა კრიზისულ სიტუაციებში პრიორიტეტები თავისთავად იცვლება. ეკოლოგია ისევ გადადის იმ პრობლემათა რანგში, რომელზეც ეკონომიკას ეწევა ყველა. ამით, რა თქმა უნდა, დიდი დარტყმა მიადგება „მწვანე“

ინიციატივებს, ასევე იმ საკონტროლო მექანიზმებს და ვალდებულებების შესრულებას მთელ მსოფლიოში, რომელიც გათვალისწინებულია „კლიმატის შესახებ პარიზის შეთანხმების“ დოკუმენტებში, რაც მსოფლიოში ნახშირორჟანგის ატმოსფეროში გაფრქვევის უმნიშვნელოვანეს ხელშეკრულებათა ერთობლიობას წარმოადგენს. მსუბუქად რომ ვთქვათ, მათთვის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ვეღარ მოიცლიან, როგორც ხდება ყოველი ეკონომიკური კრიზისის დროს.

აღნიშნული სიტუაცია თვითონ „მწვანე“ ტექნოლოგიების და ენერჯის აღდგენითი წყაროების სექტორს დაარტყამს. ინვესტიციები და მნიშვნელოვანი ინიციატივები ამ მიმართულებით უბრალოდ გაიყინება. მაგალითად, მოწინავე ანალიტიკურმა კომპანიამ სუფთა ენერჯეტიკის დარგში BloombergNEF-მა უკვე შეამცირა 2020 წელს მზის ენერჯიაზე მოთხოვნის ზრდის თავისივე პროგნოზი, რადგანაც პოლიტიკოსები და კორპორაციები სადღეისოდ მოკლევადიან ეკონომიკურ სტიმულებზე გადაერთნენ გრძელვადიანების ნაცვლად.

ჩინეთი მსოფლიოში ერთ-ერთ ყველაზე მზარდი ეკონომიკის მქონე ქვეყნად ითვლება. მაგალითად, 2003 წელს მისი წილი მსოფლიო მშპ-ში 1%-ს შეადგენდა, 2019 წლისათვის კი უკვე 25%-ს გაუტოლდა. მსოფლიოში მრავალი მწარმოებელიც და მომხმარებელიც ჩინეთის ეკონომიკაზე, როგორც ერთ-ერთ უდიდეს ექსპორტიორ ეკონომიკაზე, გახდა დამოკიდებული.

მსოფლიოში პირველმა ჩინეთის მთავრობამ 2020 წლის 3 იანვარს ოფიციალურად გამოაცხადა კორონავირუსული პანდემია Covid-19-ის არსებობა ქალაქ უჰანში (უჰანის წილი ქვეყნის მშპ-ში 4%-ს შეადგენს). ჩინეთში მაშინვე შემოიღეს მკაცრი შეზღუდვები გადაადგილებასთან დაკავშირებით, დახურეს რიგი წარმოებები. ამან გარკვეული შედეგები გამოიღო - მსხვილი საწარმოების გაჩერებამ საგრძნობლად შეამცირა ელექტროენერჯის მოხმარება, რის გამოც ექვსმა უმსხვილესმა ელექტროსადგურმა 40%-ით დასწია ატმოსფეროში მავნე ნივთიერებათა გაფრქვევის მაჩვენებელი (2019 წლის ბოლო თვეებთან შედარებით). ენერჯეტიკის და სუფთა ჰაერის კვლევის ცენტრის ფინეთის CREA-ას მონაცემებით, 3 თებერვლიდან 1 მარტამდე CO₂-ის გამოყოფა ჩინეთში შემცირდა 25%-ით, ასევე დაფიქსირდა აზოტის დიოქსიდის (NO₂) ძალიან მავნე გამოყოფის მაჩვენებლის შემცირებაც 20-30%-ით. ეს მაშინ, როდესაც სწორედ ჩინეთი არის დედამიწაზე ატმოსფეროს მთავარი დამაბინძურებელი (მასზე მოდის ჰაერში გაშვებული CO₂-ის 30%).

ორგანიზაცია Cardon Brief-ის მონაცემებით, ჩინეთში მავნე აირების გამოყოფის შემცირების მსგავსი მაჩვენებელი ბოლოს 2008 წელს დაფიქსირდა. ამ დროს ჩინეთი ემზადებოდა პეკინის ოლიმპიადის ჩასატარებლად და დიდი ძალისხმევა გაიღო მსგავსი სიტუაციის შესაქმნელად.

ჩინეთის ეკოლოგიის და გარემოს დაცვის სამინისტროს 2020 წლის თებერვალ-მარტის (პანდემიის დაწყების) მონაცემებით, ქვეყნის 337 ქალაქში დღეების რაოდენობა ე.წ. „კარგი ხარისხის ჰაერის“ ინდექსით 21.5%-ით გაიზარდა (წინა წლის იმავე პერიოდთან შედარებით). მოგვიანებით, ზაფხულის თვეებში მაჩვენებელი ოდნავ შემცირდა და 11.4%-ს გაუტოლდა (ასევე წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით).

თუმცა ყოველივე ამან ეკონომიკის უკუსვლა ვერ შეაჩერა. ქვეყანაში მშპ 6.8%-ით დაეცა. მთავარი კი ის არის, რომ ეს უკუსვლა არა მარტო ჩინეთს, არამედ მასთან ეკონომიკურ ჯაჭვში მყოფ ბევრი ქვეყნის ეკონომიკურ მაჩვენებელზე აისახა.

2020 წლის იანვარ-თებერვალში მრეწველობის დაცემა აქ 13.5%-ს გაუტოლდა, მაშინ, როცა მანამდე ყოველთვიური ზრდა 6.9%-ს შეადგენდა; მომსახურების სფერო

ამავე პერიოდში 13%-ით შემცირდა (დეკემბერში ზრდა 6.8%-ს უდრიდა); საბითუმო გაყიდვები 20%-ით დაეცა (დეკემბერში ზრდა 8% იყო).

2020 წელს ჩინეთის ეკონომიკის მთლიანი დანაკარგები 143.1 მლრდ აშშ დოლარს უტოლდება, რაც მშპ-ის 3.1%-ს შეადგენს.

მეცნიერული ჟურნალის MIT Technology Review-ის შესაბამისი კვლევების მონაცემებით არსებობს კორონავირუსის პანდემიის რამდენიმე გრძელვადიანი უარყოფითი შედეგი კლიმატური პირობების შეცვლის თვალსაზრისით. ნებისმიერი შეზღუდვები კაპიტალის ბაზრებზე მოახდენს უარყოფით გავლენას მზის, ქარის და სხვა ტიპის ალტერნატიული ენერგეტიკის განვითარებაზე – ახალი პროექტების განხილვა დროებით შეწყდება. დღეს ჩინეთი არის მზის პანელების, ქარის ტურბინების და ელექტროკარებისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ლითიუმ-იონური აკუმულატორების მთავარი მწარმოებელი მსოფლიოში.

ძირითადი, ყველაზე დადებითი დასკვნა, რაც შეიძლება გაკეთდეს, ის არის, რომ კიდევ ერთხელ პრაქტიკულად დამტკიცდა ერთი რამ - ეკოსისტემებს შეუძლია თვითაღდგენა, ოღონდ ამაში ადამიანი თუ ვერ დაეხმარება, ხელი მაინც არ უნდა შეუშალოს. პანდემიამ, უბრალოდ, იძულებითი ფორმით, მაგრამ სრულიად თვალნათლივ აჩვენა ეკოლოგიურ პრობლემათა აღმოფხვრის რეალური შესაძლებლობები და გზები. მან აჩვენა, რომ ადამიანებს რეალური საშიშროების პირობებში შეუძლიათ შეცვალონ თავიანთი საქციელი, ბევრ კომპანიას - თავისი სტრატეგია და წესები, მთავრობებს - კანონები. როგორც პანდემიის, ასევე პოსტპანდემიის პერიოდში განსაკუთრებით აქტიურდება სახელმწიფოს როლი და ამიტომ ისეთი გლობალური ხასიათის პრობლემების გადაჭრა, როგორც ეკოლოგიურია, სწორედ სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი პრეროგატივა ხდება. თუკი მათ მოახერხეს ასე სწრაფად მოეხდინათ რეაგირება ვირუსზე, მაშინ შესაძლებელი ყოფილა პრიორიტეტების შეცვლა და წინა პლანზე ბუნების მოფრთხილების წესების წამოწევა, კლიმატის ცვლილებებზეც მსგავსი ოპერატიული რეაგირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რ. აბესაძე. გლობალიზაცია და პანდემიის ეკოლოგიური პრობლემები. გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი –, 2020.
2. Глобальные экологические проблемы современного мира и пути их решения <https://yandex.ru/turbo?text=https%3A%2F%2Fvyvoz.org>
3. ГЛОБАЛЬНАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА» ООН 2019 <https://np-mag.ru/news1/globalnayaehkologicheskaya-perspektiva-oon>.
4. Пандемия и окружающая среда: экология пласти-
ка http://rapsinews.ru/incident_publication/20200425/305756871.html
5. Пандемия коронавируса: экономика VS экология
<https://www.kp.ru/daily/27120/4202969/> коронавируса: экономика VS экология
<https://www.kp.ru/daily/27120/4202969/>

**SOME ISSUES OF THE IMPACT OF THE PANDEMIC
ON ENVIRONMENTAL PROBLEMS**

Summary

One of the most interesting issues today is ecology and the problems associated with it in a pandemic. Changes in the environment, especially against the backdrop of epidemics in general and coronavirus in particular, can even be perceived positively today: air purification, especially in large cities, minimizing emissions, cleaning the atmosphere, and so on. However, the universal quarantine will end when it is, and all this will return to the old standards, examples of which can be found in the world.

It's hard to say that a pandemic that takes the lives of many people can have any positive consequences, but it's quite clear that this is indeed happening and, of course, it has a short period of time.

The basic conclusion that the world has clearly seen is that nature really has the ability to restore itself if man does not prevent it to his harm.

ზურაბ ნოზაძე

საწარმოს ეკოლოგიური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები

ანოტაცია. სტატიაში განხილულია ეკოლოგიური პოლიტიკის არსი და მნიშვნელობა ეკონომიკის განვითარებაში, ბუნებათსარგებლობისა და გარემოს დაცვის საქმეში, მათი ეფექტიანობის ამაღლებისათვის.

გაანალიზებულია ეკოლოგიური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპების განხორციელების საკითხები სამრეწველო საწარმოებში. მოცემულია კონკრეტული წინადადებები და რეკომენდაციები საწარმოს ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის, პროდუქციის ხარისხისა და უსაფრთხოების გაზრდისათვის, გარემოს დაბინძურების შემცირებისათვის და მდგრადი მაჩვენებლების მიღწევაში, რომელიც დადებითად იმოქმედებს მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებაში.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიური პოლიტიკა, ბუნებათსარგებლობა, გარემოს დაცვა, ეფექტიანობა, ეკოლოგიური პრინციპები, ბუნებრივი რესურსები, სამრეწველო პროდუქცია, მდგრადი ეკონომიკური განვითარება, დაგეგმვა, კრიტერიუმები, შეფასება, ანალიზი.

შესავალი

როდესაც განვიხილავთ სხვადასხვა ეკოლოგიურ სისტემებს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ნებისმიერი ეკოლოგიური სისტემის განვითარებას განსაზღვრავს სისტემის ეკონომიური პოლიტიკა. ეკოლოგიური პოლიტიკის შემუშავება მიმართულია მთავარი მიზნისათვის, რომ უზრუნველყოს ბუნებრივი გარემოს მდგრადობის პარამეტრების მდგრადობა, საწარმოს, როგორც ლოკალური ეკოლოგიური სისტემის საქმიანობის, ისე წარმართვა და გაუმჯობესება, რომ ნაკლები ზემოქმედება ზიანი მიაყენოს ბუნებრივ გარემოს.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ საწარმო, როგორც ავტონომიური ეკოლოგიური სისტემა, თავისი საქმიანობით, საერთაშორისო ეკოლოგიური სტანდარტების ტერმინოლოგიის შესაბამისად ზემოქმედებას ახდენს ბუნებრივ გარემოზე, აუარესებს მის მდგომარეობას.

საწარმოს ეკოლოგიური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები

საწარმოს ეკოლოგიურსაქმიანობის განვითარების სტრატეგიას განსაზღვრავს მისი ეკოლოგიური პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია გარემოს მდგრადობის უზრუნველყოფაზე, საწარმოს საქმიანობის ეფექტიანად წარმართვისათვის.

საწარმოს ეკოლოგიური პოლიტიკის რეალიზაცია ხდება სპეციალური ორგანიზაციული სტრუქტურისა და მართვის შესაბამისი მეთოდების განხორციელების საშუალებით.

ბუნებათსარგებლობისა და გარემოს დაცვის არსებული ეკოლოგიური საქმიანობის ახალი მიმართულებები, მოახდენენ მნიშვნელოვან ზეგავლენას საწარმოს ფინანსური და სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ამაღლებაზე, დადებითად იმოქმედებს საწარმოს მთლიანად საქმიანობაზე.

ეს ახალი მიმართულებები დაკავშირებულია საწარმოს მიერ გამოშვებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფაზე, პროდუქციის ხარისხის და ეკოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე, საწარმოს სოციალურ განვითარებაზე, აგრეთვე მის საერთაშორისო სახეზე.

აერთაშორისო სტანდარტიზაციის დოკუმენტების რეკომენდაციით მოცემულია ეკოლოგიური პოლიტიკის შემდეგი განსაზღვრება: -ეკოლოგიური პოლიტიკა ეს არის საწარმოს განაცხადი თავის განზრახვებზე და პრინციპებზე, რომელიც დაკავშირებულია საწარმოს საერთო ეფექტიანობაზე, რაც ემსახურება საწარმოს საქმიანობის დადგენილ მიზნობრივ და საგეგმო ეკოლოგიური მაჩვენებლის სისტემას.

სტანდარტის მიხედვით ეკოლოგიური პოლიტიკა განსაზღვრავს ეკოლოგიური საქმიანობის მიზანსა და აოცანებს, მოიცავს საწარმოს ორგანიზაციული სტრუქტურის ეკოლოგიზაციას. საწარმოს პასუხისმგებლობას ბუნებრივ გარემოს დაცვაზე. საერთო ჯამში ყველა ამ პირობების დაცვა და შესრულება განსაზღვრავს საწარმოს ეკოლოგიური საქმიანობის ეფექტიანობას. ეკოლოგიური საქმიანობა წარმოადგენს საწარმოს საერთო სამეურნეო საქმიანობის ნაწილს, ერთერთ მიმართულებას საბაზრო ურთიერთობის პირობებში.

საწარმოში ეკოლოგიურ სწავმიანობაზე პასუხისმგებელი პირი არის საწარმოს დირექტორის (მმართველის, მენეჯერის) მოადგილე და წარმოადგენს იურიდიულ პირს.

ზოგიერთი მარკეტინგული ანალოგების გათვალისწინებით. კონკურენტუნარიანი პროდუქციის შეკვეთისა და რეალიზაციის, ბიზნესგეგმის დოკუმენტური გაფორმების საფუძველზე საწარმოს ეკოლოგიურმა პოლიტიკამ აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს შემდეგი ფაქტორების გავლენა:

- ეკონომიური საქმიანობის გარეგანი პირობების ანალიზი რეგიონის, ტერიტორიის, საწარმოს თავისებურების გათვალისწინებით.

- ეკოლოგიური საქმიანობისათვის შემოთავაზებული ფინანსური ხარჯები და მისი დაფარვის წყაროები.

- ეკოლოგიური რისკები, მეთოდები, მისი რეგულირებისათვის და დანაკარგების კომპენსაცია, რომელიც საწარმოსგან მიადგა დამაბინძურებელი ნივთიერებებით ატმოსფეროს, წყალს, ნიადაგს, ფლორას, ფაუნას, ზემოქმედების ეფექტიანობის შეფასება.

- ავარიული სიტუაციების და კატასტროფების დიაგნოსტიკებისა და თავიდან-აცილების ღონისძიებები.

- გამოსაყენებელი მასალების, ნედლეულის, მაკომპლექტებელი სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების რეგულირება, ენერგომატარებლების, გამოსაყენებელი ნივთიერებისა და მასალების ტრანსპორტირებისა და შენახვის პირობების რეგულირება.

- პროდუქციის წარმოების ციკლის ანალიზი, რომელიც შესაბამისობაშია ბუნებრივი გარემოს დაცვის მოთხოვნილებებთან.

- საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ეკოლოგიზაციის პრობლემების გადაწყვე-ტისათვის სპეციალისტების მომზადება და საწარმოს მუშა-მოსამსახურეების სწავლება და კვალიფიკაციის ამაღლება.

- საწარმოს ეკოლოგიურმა პოლიტიკამ, რომელსაც სურს მიაღწიოს ეფექტურ სამეურნეო საქმიანობას, უნდა გაითვალისწინოს შმდეგი მოთხოვნები:

- მართვის სპეციალიზებული სტრუქტურების შექმნა და დანერგვასაწარმოში.

- ბუნებრივი გარემოს დაცვის სფეროში არსებული, მოქმედი საკანონმდებლო და ნორმატიულ-უფლებრივი აქტების აუცილებელი შესრულება.

- უნდა აიღოს ვალდებულება ბუნებრივი გარემოს დაცვაზე, საწარმოს ტექნიკურ უსაფრთხოებაზე, საწარმოს სანიტარულ-ჰიგიენური პირობების მდგომარეობაზე, პროდუქციის ხარისხზე და უსაფრთხოებაზე, ყოველგვარი სტანდარტის დაცვაზე.

- ეკოლოგიური პოლიტიკის განმსაზღვრელი დოკუმენტური მასალის ხელმი-საწვდომობა საწარმოს პერსონალისათვის და სხვა დაინტერესებული მონაწილეე-ბისათვის და პირებისათვის, რომლებიც მონაწილეობენ საწარმოს საქმიანობაში.

- ეკოლოგიური პარამეტრების შეფასებისა და მონიტორინგის შესაბამისობა საწარმოს სამეურნეო საქმიანობასთან და მათი ურთიერთქმედება ბუნებრივი გარემოს დაცვასთან:

საწარმო წარმოადგენს რეგიონალური ეკოსისტემის ნაწილს. ამიტომ საწარმოს ეკოლოგიური პოლიტიკის ნორმატიულ-მეთოდოლოგიურ ბაზას შეიძლება მოემსახუროს რეგიონის ეკოლოგიური კადასტრი. ეს კადასტრი შეიძლება დაედოს საფუძვლად საწარმოს ეკოლოგიური საქმიანობის დაგეგმვას.

თანამედროვე პირობებში ეკოლოგიური პოლიტიკის დაგეგმვა და რეალიზაცია ეკოლოგიური საქმიანობის ყველა დონეზე ხორციელდება პროგრამის შემუშავების, დაპროექტების, მისი ექსპერტიზის და კონტროლის, ბუნებრივი გარემოს მონიტორინგის, ბუნებრივ გარემოზე მიყენებული ზემოქმედების და მიყენებული ზარალის საფუძველზე.

ამიტომ, ეკოლოგიური მოქმედების უმრავლესობა დაკავშირებულია ბუნებათ-სარგებლობასთან და გარემოს დაცვასთან.

ეკოლოგიური პროგრამების და პროექტების შემუშავებისას სხვადასხვა დონეზე პრინციპული მნიშვნელობა აქვს კრიტერიუმების და დასაშვები ნორმატივების დასაბუთებას უსაფრთხოების ხარისხის, მიყენებული ზარალის, მისი კომპენსაციი-სათვის მატერიალური და ფულად გამოსახვაში შეფასების ხარისხს.

საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის უსაფრთხოებად ითვლება საინჟინრო კომუნიკაციების სათბობენერგეტიკული და ბუნებრივი რესურსების საწარმოო პროცესში გამოყენების, ხმაურის, ვიბრაციის, სამუშაო ადგილის განათების და სხვა წყაროების მიერ ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედების სხვადასხვა კომპონენტების მდგომარეობის შესაბამისობა ნორმატიულ დასაშვებ ბაზასთან.

ასეთი წარმოების მდგომარეობა კონტროლირდება ეკოლოგიური დიაგნოსტიკისა და მონიტორინგის საშუალებით. დიაგნოსტიკისა და მონიტორინგის საშუალებით. დიაგნოსტიკა ეხება ძირითადად დამხმარე ტექნოლოგიურ მოწყობილობას, წარმოების ნარჩენების შენახვის, ტრანსპორტირების უტილიზაციის აღრიცხვას, ბუნებრივი გარემოს დაბინძურების სხვადასხვა წყაროების იდენტიფიკაციას.

ეკოლოგიური პოლიტიკის მდგომარეობის გათვალისწინებით, ეკოლოგიური პროექტისა და მისი ექსპერტიზის, ეკოლოგიური ღონისძიებების ბუნებრივი გარემოს მდგომარეობის მონიტორინგის, ბუნებრივი და ფინანსური რესურსების ნორმატივების დაყრდნობაზე და მის საფუძველზე მუშავდება საწარმოს ეკოლოგიური პროგრამა. ეს არის მთავარი შესასრულებელი დოკუმენტი საწარმოს ეკოლოგიური საქმიანობისათვის. ეკოლოგიური პოლიტიკის მდგომარეობა და საწარმოს ეკოლოგიური პროგრამის სტრუქტურა დამოკიდებულია საწარმოს საქმიანობაში დასაბუთებული ეკოლოგიური კრიტერიუმების გამოყენებაზე და დანერგვაზე. ამ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით განიხილება ეკოლოგიურად სუფთა წარმოება, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქცია, ეკოლოგიურად უსაფრთხო ბუნებრივი გარემო.

პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფის ინტერესებიდან გამომდინარე, მწარმოებლებისა და მომხმარებელთა ინტერესებისათვის ძირითადად წარმოადგენს ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის კრიტერიუმი. ეს მოითხოვს კომპლექსურ შეფასებას, რომელიც ეყრდნობა სამეცნიერო-კვლევით საკონსტრუქტორო სამუშაოების განხორციელებას.

ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედების რეგულირებისათვის აუცილებელია შესაბამისობა საერთაშორისო ეკოლოგიურ სტანდარტებთან, ეკოლოგიურად უსაფრთხო პროდუქციის გამოშვების მართვასთან. ყველა ეს მოთხოვნები საბოლოო ჯამში მიმართულია ბუნებრივ გარემოში ტოქსიური ნივთიერებების გამოფრქვევის შემცირებისკენ. იმისათვის, რომ საწარმომეფექტიანად განახორციელოს თავისი საქმიანობა, ამასთან, ნაკლები ზიანი მიაყენოს ბუნებრივ გარემოს, მიზანშეწონილია გაითვალისწინოს შემდეგი პრინციპები:

მოვალეობა და პოლიტიკა

საწარმომ უნდა განსაზღვროს თავისი ეკოლოგიური პოლიტიკა და თავისთავზე აიღოს მოვალეობა გარემოს დაცვის მართვის სისტემებთან ურთიერთობასთან. საწარმო ვალდებულია პასუხი აგოს გამოწვეულ დარღვევასთან და აღკვეთოს გამომწვევი მიზეზი, ეფექტიანად გამოიყენოს სანედლეულო რესურსები და მასალები.

ეკოლოგიურმა პოლიტიკამ უნდა ასახოს საწარმოს ხელმძღვანელობის მიერ პასუხისმგებლობის შესრულება მიღებულ კანონებზე, რომ მუდმივად გააუმჯობესოს ბუნებრივი გარემოს მართვის სისტემა. პოლიტიკა ქმნის საფუძველს, რის დახმარებითაც საწარმო ადგენს თავის მიზნობრივ და გეგმიურ მაჩვენებლებს. პოლიტიკა უნდა იყოს საკმარისად ნათელი, რომ მისი გაგება ადვილად ხდებოდეს როგორც შიდა, ისე გარეშე დაინტერესებული მხარეების მიერ. პოლიტიკა პერიოდულად უნდა გადაიხედებოდეს დაანალიზებოდეს, რომ ასახოს არსებული პირობები და ინფორმაცია. ეკოლოგიური პოლიტიკის არეალი უნდა იყოს ზუსტად იდენტიფიცირებული.

დაგეგმვა

საწარმომ უნდა შეიმუშოს თავისი ეკოლოგიური პოლიტიკისრეალიზაციის გეგმა. ამასთან ერთად, ბუნებრივი გარემოს მართვის ელემენტები მოიცავენ შემდეგს: ეკოლოგიური ასპექტების იდენტიფიკაციას და მასთან დაკავშირებულ ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედებას, საკანონმდებლო აქტების მოთხოვნილებას, ეკოლოგიურ პოლიტიკას, ეკოლოგიური ეფექტიანობის შიდა და გარეშე კრიტერიუმების შეფასებას.

რეალიზაცია

ეფექტური რეალიზაციის მიზნით, საწარმო ვალდებულია შექმნას შესაძლებლობა და შეიმუშაოს მხარდაჭერის მექანიზმი, რომელიც აუცილებელია თავის ეკოლოგიური პოლიტიკის განხორციელებისათვის და მიზნობრივად გეგმიური მაჩვენებლების მიღწევისათვის. იმისათვის, რომ მიაღწიოს მიზნობრივ მაჩვენებელს. საწარმო ვალდებულია ამაზე მიმართოს თავისი თანამშრომლები, სისტემა, სტრატეგია, რესურსები და სტრუქტურა. შეიმუშაოს პასუხისმგებლობისა და აღრიცხვიანობის სისტემა.

ცვლილება და შეფასება

საწარმომ უნდა აწარმოოს გაზომვა, კონტროლი და შეფასება თავისი ეკოლოგიური ეფექტიანობის. ერთერთი მთავარი ინსტრუმენტი კონტროლისა შეიძლება ჩავთვალოთ ეკოლოგიური აუდიტი.

ანალიზი და გაუმჯობესება

საწარმომ უნდა აწარმოოს მუდმივად ბუნებრივი გარემოს მართვის სისტემის ანალიზი, რომ გაზარდოს თავისი საერთო ეკოლოგიური ეფექტიანობა. საწარმოს ხელმძღვანელობამ დროის გარკვეული ინტერვალის გამოშვებით უნდა ჩაატაროს ეკოლოგიური მენეჯმენტის სისტემის ანალიზი, რომ გარანტირებული იყოს მუდმივად ეკოლოგიური ეფექტიანობის შესაბამისი პარამეტრები. ანალიზი უნდა იყოს ფართო, რათა გავითვალისწინოთ ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედების ხარისხი, რომელსაც ახორციელებს საწარმო მისი ყველა სახის საქმიანობით, მათ შორის ფინანსური კუთხითაც.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებების გათვალისწინება საწარმოს მიერ, საწინდარია მისი ეკონომიკური მდგრადობის, კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გამოშვების ზრდის და ბუნებრივ გარემოზე ნაკლები ზემოქმედებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Веклич О.О – „ Совершенствование экономическик инструментов экологического управления “ 2000 г Киев
2. Гречановская И Г - „ Економико – экологическое регулирование предпринимательской деятельности “ Одесса 2007г
3. Арестов С. В - „ Механизм повмишения економико-экологического ефекивности природоохранных инвестиции”. Одесса 2005г.
4. Садеков А. А - „ Механизмы еколого-экономического управления . “Донецкю 2002г
5. Гирусов Э. В – Экология и економика природопользования”. Москва 1998г

Zurab Nozadze

THE GUIDELINES OF ECOLOGICAL POLICY OF AN ENTERPRISE

Summary

In the article the main principles and guidelines of ecological policy of an enterprise are considered.

FOREIGN AND DOMESTIC TRADE IN COVID-19: THE CASE OF UKRAINE

Annotation. *The conditions of functioning of foreign and domestic trade in Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic are investigated. The positive effects and negative consequences of trade policy under the COVID-19 pandemic, during the Great Depression and the global financial and economic crisis of 2008 are analyzed. Measures to establish the normal operation of small retail businesses during a pandemic are proposed.*

Key words: *foreign trade, domestic trade, Ukraine, trade policy, COVID-19*

The COVID-19 pandemic has radically changed the way people live in many countries. Social distance and restrictions on social contacts have become the norm. This had particularly negative consequences for small retail businesses. Prospects for overcoming the COVID-19 pandemic remain unclear. The urgent task is to establish the normal operation of domestic and foreign trade in the pandemic.

In Ukraine, the first infected COVID-19 person was found on March 3, 2020. Since then, the number of patients diagnosed daily has been steadily increasing: April 1, 2020 – 149 persons; May 1, 2020 – 455; June 1, 2020 – 890; July 1, 2020 – 670; August 1, 2020 – 1205; September 1, 2020 – 2147; October 1, 2020 – 4179; November 1, 2020 – 8243; December 1, 2020 – 12774. [COVID-19 Dashboard, 2020] In December 2020, the rate of infection decreased.

As of December 19, 2020, 956123 cases of the disease have been confirmed during the entire pandemic in Ukraine, of which 16469 cases were fatal, 574536 patients recovered, 365118 patients continued to be actively ill. [Operational, 2020] Persons affected by COVID-19 were found in all regions of Ukraine. Case fatality rate was 2.02% in Kyiv, 2.84% in Lviv, 2.15% in Odesa, and 1.49% in Kharkiv. [COVID-19 Dashboard, 2020]

Compared to neighboring countries, the prevalence of in Ukraine is moderate. As of December 18, 2020 the number of infected (per 100 thousand population) was: in Russian Federation - 264 persons; in Belarus - 267; in Poland - 397; in Ukraine - 411; in Romania - 437; in Moldova - 482; in Slovakia - 500; in Hungary – 683. [Information, 2020]

Since March 2020, Ukraine's economy has been operating under quarantine conditions. According to the scale of restrictive measures, quarantine in Ukraine can be divided into two periods: 1) period of strict quarantine and 2) period of adaptive quarantine. Strict quarantine lasted from March to May. At that time, the Cabinet of Ministers of Ukraine allowed to continue production activities at construction sites, at the enterprises of energy, chemical industry, communications, defense industry, housing and communal services and food industry. At other enterprises, production activities were partially or completely suspended. [The COVID-19 crisis, 2020: 5-6]

Partial or complete shutdown of enterprises affected the dynamics of industrial production. The greatest decline in industrial production was recorded during the period of strict quarantine. After the introduction of adaptive quarantine in June 2020, the rate of decline in industrial production decreased and became stable. The decline in industrial production has not yet been overcome. In January-October 2020, the decline in industrial production compared to January-October 2019 was 7%. [Indices, 2020] During the same period in 2015, the decline in industrial production was 13%. Thus, according to the results of 9 months, we can expect a smaller decline in industrial production in 2020 than in the crisis of 2015.

The decrease in foreign trade is a natural consequence of the reduction in production. In January-September 2020, compared to the same period last year, exports of goods decreased by 6% and imports - by 14%. [Geographical, 2020] Over the past 15 years, a larger decline in foreign trade in goods was recorded: in 2015 (exports - 29%, imports - 31%), 2014 (exports - 14%, imports - 28%), 2013 (exports - 8%) and 2009 (exports - 41%, imports - 47%). Thus, in 2020 the decline in foreign trade is expected to be smaller than in 2014-2015 and even more so than in 2009 during the global financial and economic crisis.

The geographical structure of exports did not change significantly during COVID-19. China remained the largest export market as a country, and among the tariff zones - the European Union. The growth rate of export supplies to China during the COVID-19 pandemic accelerated even more. If in 2019 the export of goods increased by 63%, then for 9 months of 2020 - by 86%. [Geographical, 2020] Exports to all other major export markets (EU, CIS, Turkey, India, Egypt, USA) decreased.

The commodity structure of exports did not change significantly during COVID-19. The nine largest product groups remained unchanged: 1) cereals; 2) ferrous metals; 3) fats and oils of animal or vegetable origin; 4) ores, slags, ashes; 5) electric machines; 6) nuclear reactors, boilers, machines; 7) residues and wastes of the food industry; 8) seeds and fruits of oilseeds; 9) wood and wood products. More specifically: wheat, corn, carbon steel semi-finished products, flat hot-rolled steel, sunflower oil, iron ore, electric cables, turbojet engines, cake, rapeseed, timber.

Although during January-September 2020, exports of goods decreased by 6%, the picture for some product groups was different. Exports of fats and oils of animal or vegetable origin increased by 20%, nuclear reactors, boilers and machinery - by 17%, ore, slag and ash - by 5%. Exports of seeds and fruits of oilseeds (by 36%), ferrous metals (by 17%), electrical machinery (by 14%), wood and wood products (by 4%) decreased. At the same time, exports of cereals and residues and waste from the food industry remained virtually unchanged. Among the main export goods, the export of sunflower oil increased the most (by 23%), and the largest decline was in the export of rapeseed (by 25%). Exports of sunflower oil in absolute terms increased the most to China, while rapeseed exports decreased the most due to reduced supplies to the EU.

In the geographical structure of imports in 2020 there were some changes. The share of imports from Belarus, Russia and Switzerland continued to decline. Imports from Belarus decreased by 26%, from Russia - by 38%, from Switzerland - by 42%. Russia in the ranking of importers in 2020 lost second place to Germany, Belarus lost fifth place to the United States, and Switzerland lost tenth place to Hungary. The only major importer that increased imports during the pandemic was Turkey. In the first nine months of 2020, Turkey increased imports by 16%, mainly due to imports of engineering products and petroleum products.

Among all product groups, Ukraine imports the most: 1) energy materials (petroleum products, natural gas, coal), 2) machinery and equipment. Due to the shutdown of transport during the strict quarantine and closure of enterprises, the import of energy materials in January-September 2020 decreased by 38%. This was also facilitated by the relatively warm winter of 2019/2020. Although imports of machinery and equipment as a whole decreased by about 15% for some household electrical appliances, there was an increase in imports. In particular, imports of refrigerators increased by 6%, air conditioners - by 7%, mobile phones - by 13%, washing machines - by 18%, vacuum cleaners - by 33%, TVs - by 35%.

In 2020, imports of certain food products increased. In particular, imports of milk and dairy products in January-September 2020 increased 2.1 times (butter - 4.8 times), vegetables - by 53%, finished meat and fish products - by 31%, and finished grain products - by 28%. This increase in imports was caused by the blockage of domestic food supply channels during strict quarantine. For supermarkets left the possibility of deliveries only on imports. Imports of pharmaceuticals increased by 11% and detergents by 14%.

With the beginning of the pandemic in Ukraine, e-commerce has further developed. In Ukraine, as in other countries, the first to sell goods on the Internet that can be easily converted to digital (audio recordings, books, movies, computer games, etc.). Then e-commerce covered e-goods, computers, toys, stationery and a wide range of other goods that are easily transported. The next stage in the spread of e-commerce was the sale of essential goods. In the conditions of the pandemic, public catering establishments were also involved in e-commerce.

In the pandemic, e-commerce minimizes personal contact between sellers and buyers. In addition, e-commerce offers an extremely wide range of products, which is many times greater than the range offered by traditional commerce. E-commerce creates stronger competition between sellers,

which lowers prices and makes them more transparent. From a mobile phone, consumers have the opportunity to order goods around the clock and receive in almost any region of the country.

During the pandemic in Ukraine, the e-commerce infrastructure was further developed. For the convenience of customers, automated post offices with control over the Internet have appeared. A new supplier has entered the market of courier services - the state enterprise Ukrposhta. In the fight for customers, such logistics companies as Meest, Justin, Nova Poshta, Glovo, Raketa have intensified their activities. Logistics companies actively cooperated with restaurants whose activities were limited during quarantine.

A difficult problem in the pandemic is the organization of urban retail markets for industrial and agricultural goods. These markets are dominated by small businesses. In the 1990s, these urban markets played an important role in reducing unemployment. Gradually, the sale of food products moved to supermarkets. Sales of audio recordings, books, movies, and computer games were covered by e-commerce. Today, light industrial goods, as well as goods for repair and maintenance of housing, are sold in the city's retail industrial markets. Food is sold on temporary farm markets. Closing these markets under strict quarantine has hit small businesses hard and raised social tensions. The ways to organize these markets in the pandemic are to disperse them among urban housing, the use of mobile outlets (car shops) and more.

In January-September 2020, exports of goods from Ukraine decreased by 6%, and imports of goods to Ukraine - by 14%. Forecasts for the decline in world trade in 2020 are different. According to the IMF, world trade is expected to decline by more than 10% this year. [World, 2020: 16] The World Trade Organization estimates that the fall in world trade in 2020 will range from 13% to 32%. [COVID-19 and Trade, 2020: 3] Under the optimistic scenario, the decline in world trade will be greater than in 2009, and under the pessimistic scenario - greater than during the Great Depression of the 1930s.

Predictions of a moderate decline are based on the fact that the current recession reflects a particularly sharp decline in contact-intensive sectors, where foreign trade is not as intense as in industry. While the large decline is justified by the breadth of foreign trade. If in 2008-2009 the decline covered only the United States and the United Kingdom, in 2020 - all the largest players in the world market (USA, China, Japan, Germany, Great Britain, France, Italy).

The current crisis situation in world trade requires an appropriate trade policy. The trade policy of the Great Depression, the global financial and economic crisis of 2008-2009 and the current global recession has some common features, as well as significant differences. During the Great Depression, protectionism was directed against imports. In June 1930, the Smoot-Hawley Tariff Act was signed, which dramatically increased US import tariffs by more than 20,000 goods. The purpose of the law was to direct domestic demand to local producers. However, US trading partners in Europe have responded by raising their own import tariffs. Thus, a "protectionist spiral" was formed. As a result, all trading nations destroyed their own aggregate demand and found themselves in an economic crisis.

In 2008 there was another sharp decline in world trade. The recession affected all countries and all product groups. There is a danger of the crisis deepening further due to the introduction of protectionist measures. In November 2008, G20 leaders pledged to refrain from barriers to investment and trade in goods and services for 12 months. They also agreed to refrain from stimulating exports by WTO-banned methods. Although some countries did introduce protectionist measures, they did not receive a massive response.

Protectionist policies during the COVID-19 pandemic are predominantly anti-export. According to the World Trade Organization, in April 2020, 80 countries imposed export restrictions. These were mostly medical goods and food. Export restrictions continue to be imposed. Canada has banned the export of some prescription medicines in November 2020. [Canada, 2020] The current problem is the lack of domestic supply, not the lack of demand as in the 1930s and due to excess of local production as in the 2000s. Export restriction measures are short-sighted. They can destroy the world supply and deepen the crisis.

In the 21st century, production facilities are increasingly moving to places of most efficient production. A complex system of commodity flows and international value chains has been formed. For example, in 2017, world trade in medical personal protective equipment (suits, masks, gloves, goggles, etc.) amounted to \$80 billion. [COVID-19 and Trade, 2020: 8] The largest importers were the United States, the European Union, China, Mexico and Japan. Imports from China to the United States amounted to \$6.4 billion, and China in turn imported similar goods from the United States by \$1.4 billion. Thus, the United States and China were heavily dependent on imports of personal protective equipment and simultaneously were major exporters. Therefore, in modern conditions, the artificial destruction of established cooperative ties can significantly reduce global production potential and harm the fight against the pandemic.

As in most other countries, with the spread of the infection, in Ukraine the export of certain goods was limited. The list of goods was relatively short: personal protective equipment, ethyl alcohol and buckwheat. In August 2020, restrictions on the export of these goods were lifted.

Thus, in Ukraine in 2020 a smaller decline in foreign trade is expected than in the world. In the domestic market, small retail businesses need special attention. He needs to be given the opportunity to work dispersedly and closer to urban housing. The experience of the 2020 pandemic shows the need to promote foreign trade.

References

1. Canada bans mass exports of prescription drugs. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55119428> (accessed 19.12.2020)
2. COVID-19 and Trade Policy: Why Turning Inward Won't Work. URL: <https://voxeu.org/content/covid-19-and-trade-policy-why-turning-inward-won-t-work> (accessed 19.12.2020)
3. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University. URL: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6> (accessed 19.12.2020)
4. Geographical structure of foreign trade in goods in January-September 2020. (in Ukrainian) URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/ztt/ztt_u/arh_ztt2020.html (accessed 19.12.2020)
5. Indices of industrial production in Ukraine. (in Ukrainian) URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/pr/ipp/ipp_u/ipp_u14.htm (accessed 19.12.2020)
6. Information on countries with a significant spread of COVID-19 as of December 18, 2020 (in Ukrainian) URL: <https://moz.gov.ua/article/health/informacija-schodo-kilkosti-aktivnih-vipadkiv-covid-19-na-100-tis-naselennja-stanom> (accessed 19.12.2020)
7. Operational information on the spread of coronavirus infection 2019-nCoV. (in Ukrainian) URL: <https://moz.gov.ua> (accessed 19.12.2020)
8. The COVID-19 crisis in Ukraine. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/COVID-19-CRISIS-IN-UKRAINE.pdf> (accessed 19.12.2020)
9. World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020> (accessed 19.12.2020)

ინოვაციების არსი და მათი გავრცელების ხელშემშლელი ფაქტორები საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში

ანოტაცია. გლობალიზაციის პროცესის სწრაფი ტემპები განაპირობებს ინდუსტრიალიზაციის, ურბანიზაციის, ეკონომიკური და პოლიტიკური ლიბერალიზაციის, სოციალური და ეკოლოგიური გარდაქმნების გლობალურ მასშტაბებს, რაც პოპულაციისთვის სარგებლის მიღებასთან არის დაკავშირებული, თუმცა აღნიშნული პროცესი უარყოფით გავლენას ახდენს მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე, რაც დაკავშირებულია გარემოს დაბინძურებასთან, კლიმატის ცვლილებასთან, ბიოტერორიზმთან, სამხედრო კონფლიქტებთან, ჰუმანიტარულ კატასტროფებთან და ა.შ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნებისმიერი ქვეყნისათვის მწვავედ დგას ჯანდაცვის სფეროზე გაწეული ხარჯების მზარდი ხასიათი. გარდა აღნიშნულისა, საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში ასევე უნდა გაანალიზდეს ის პრობლემები და ხელშემშლელი ფაქტორები, რაც დადებითი ტენდენციების მიუხედავად, კვლავ მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება ინოვაციური და მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების/სერვისების, პროექტების დანერგვისა და გავრცელების მიმართულებით და აქედან გამომდინარე, აფერხებს ქვეყნის ჯანდაცვის სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებას.

საკვანძო სიტყვები: ჯანდაცვის სისტემა, გლობალიზაცია, ინოვაციები, მაღალტექნოლოგიური სერვისი.

ინოვაციების არსი ჯანდაცვის სისტემაში

ჯანდაცვის სფეროში ინოვაცია ტექნოლოგიურად ითვლება, თუ სამედიცინო მომსახურების გაწევის მეთოდები პრინციპულად ახალი და ტექნოლოგიური თვალსაზრისით გაუმჯობესებულია. სპეციალისტები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ მაღალტექნოლოგიური სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობასა და ეფექტურობას. სწორედ მაღალტექნოლოგიური სამედიცინო დახმარება უზრუნველყოფს ხარისხიან სამედიცინო მომსახურებას [კიწმარიშვილი ქ., 2019:432]. ჯანდაცვის სფეროში სამეცნიერო კვლევები მიმართულია სამედიცინო დაწესებულებების პრაქტიკაში ახალი სამედიცინო პრეპარატების, საინფორმაციო და სხვა ახალი სამედიცინო ტექნოლოგიების დანერგვისკენ. ჯანდაცვაში ტექნოლოგიური ინოვაცია წარმოადგენს დიაგნოსტიკის, საინფორმაციო, მექანიკური, ფიზიკური, ქიმიური ბიოლოგიური მეთოდებისა და ამა თუ იმ დაავადების მკურნალობის ხერხების ერთობლიობას.

ტექნოლოგიური ინოვაციები ჯანდაცვის სფეროში შეიძლება დავყოთ შემდეგ ქვეჯგუფებად:

1. სამედიცინო ტექნოლოგიური ინოვაციები, რომლებიც უკავშირდება პროფილაქტიკის, დიაგნოსტიკისა და მკურნალობის კუთხით ახალი მეთოდების წარმოშობას, უკვე არსებული დანადგარებისა და პრეპარატების ბაზაზე ან მათი ახალი კომბინაციების გამოყენებით;

2. ორგანიზაციული ინოვაციები, რომლებიც ჯანდაცვის სისტემის საქმიანობის ეფექტურ რესტრუქტურირებას ახდენენ, სრულყოფენ პერსონალის შრომის ორგანიზაციისა და მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურების მუშაობას;

3. ეკონომიკური ინოვაციები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ჯანდაცვის დაწესებულებების საქმიანობის ანალიზის, დაგეგმვის, დაფინანსების, სტიმულირების თანამედროვე მეთოდების დანერგვას;

4. საინფორმაციო-ტექნოლოგიური ინოვაციები, რომლებიც მიმართულია მოცემულ დარგში ინფორმაციის ნაკადების შეგროვების, დამუშავებისა და ანალიზის პროცესების ავტომატიზაციაზე;

5. სამედიცინო-ფარმაცევტული, სამედიცინო-ტექნიკური ინოვაციები, რომლებიც გულისხმობს ახალი მედიკამენტების (ტექნიკური სისტემების) გამოყენებას, რომლებიც კონკურენტუნარიანი იქნება ფასისა და სამედიცინო ეფექტურობის ძირითადი პარამეტრების ხაზით.

სამედიცინო დარგის დიგიტალიზაცია სწრაფი ტემპებით ვითარდება და კიდევ უფრო შეცვლის ჯანდაცვის სფეროს შემდგომ წლებში. ტექნოლოგიური ინოვაციები, ელექტრონული ჯანდაცვის მზარდი განვითარება და მისი პროგრამული უზრუნველყოფა საშუალებას იძლევა მედიცინა გახდეს კიდევ უფრო პერსონალიზირებული, პერსონიფიცირებული და ხარჯთეფექტური. იმისთვის, რომ საქართველომ ინოვაციების მიმართულებით წინ გადადგას ნაბიჯები, საჭიროა ქვეყანას ჰყავდეს სათანადო განათლების და გამოცდილების კადრები, რომლებიც თანაბრად ერკვევიან როგორც მედიცინაში, ისე ციფრულ ტექნოლოგიებში [საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი, 2017:17]. ელექტრონული ჯანდაცვა მოიაზრებს შემდეგ ელემენტებს: ელექტრონული ჩანაწერები (EHRs), პერსონალური ჩანაწერები (PHRs), ტელემედიცინა (telehealth), კლინიკური მენეჯმენტი, წამლების ელექტრონული სერვისები, მობილური ჯანდაცვა (mHealth), გადაწყვეტილების მიღების ხელშემწყობი სისტემები, ქრონიკული დაავადებების მართვის სერვისები, დისტანციური სწავლება (eLearning), ჯანდაცვის საინფორმაციო სისტემები.

საქართველოს ჯანდაცვის სფეროში ინოვაციების რეგულირების და ხელშეწყობის კუთხით მნიშვნელოვანია საქართველოს პარლამენტის მიერ 2016 წელს მიღებული კანონი ინოვაციების შესახებ (საქართველოს კანონი ინოვაციების შესახებ 5501-III, 2016 წლის 22 ივნისი). აღნიშნული კანონის მიზანია საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის აუცილებელი ეროვნული ინოვაციების ეკოსისტემის შექმნა და სრულყოფა, ქვეყანაში ცოდნასა და ინოვაციებზე დაფუძნებული ეკონომიკის მშენებლობა, სხვა სახელმწიფოებში შექმნილი ტექნოლოგიების საქართველოში ათვისების ხელშეწყობა, საქართველოში შექმნილი ინტელექტუალური საკუთრებისა და ტექნოლოგიების დანერგვისა და ექსპორტის ხელშეწყობა, მოწინავე ტექნოლოგიების მეცნიერებისა და ეკონომიკის ყველა სფეროში შეღწევა ამ სფეროთა კონკურენტუნარიანობის გაზრდის მიზნით. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად სახელმწიფო ხელს უწყობს შესაბამისი ინფრასტრუქტურის (სამეცნიერო/ტექნოლოგიურ პარკი, ბიზნეს-ინკუბატორი, ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრი, სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორია (FabLab) და ინოვაციების ლაბორატორია (ILab)) განვითარებას და სათანადო კვალიფიკაციის სამუშაო ძალის მომზადებას.

ინოვაციების გავრცელების ხელშემშლელი ფაქტორები საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში

ჯანდაცვაზე ხარჯების ზრდა არამარტო საქართველოს, არამედ ბევრი ქვეყნის ჯანდაცვის პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა. იგი უმთავრესად

დაკავშირებულია ჯანდაცვის სექტორისათვის დამახასიათებელ ტენდენციასთან. ბევრ ქვეყნებში ჯანდაცვის ხარჯების ზრდის ტემპი აღემატება მთლიანი ეკონომიკის ზრდის ტემპებს, რაც განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ ეკონომიკის სხვა დარგებთან შედარებით, ჯანდაცვის სექტორში უფრო მეტად ინერგება ახალი ტექნოლოგიები, სამკურნალო-სადიაგნოსტიკო მოწყობილობა-დანადგარები, მედიკამენტები. შედეგად, ჯანდაცვის სექტორში სამედიცინო ფასები იზრდება უფრო სწრაფად, ვიდრე ფასები მთლიანად ეკონომიკაში [ვერულავა თ., 2016:5-7]. თუმცა, ჯანდაცვაზე დანახარჯებსა და ჯანმრთელობის გამოსავლებს (შედეგებს) შორის არ არის ასეთი მარტივი კავშირი, რადგან ჯანდაცვაზე დანახარჯებსაც აქვს ზღვრული სარგებელი- გარკვეული დონის ზევით დანახარჯების ზრდას არანაირი გავლენა არ აქვს ჯანმრთელობის გამოსავლებზე.

ქვემოთ განხილულია საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში ინოვაციების დანერგვისა და გავრცელების ხელშემშლელი ფაქტორები, რის გამოც ვერ ხერხდება რესურსების გამოთავისუფლება და მიმართვა ინოვაციური პროექტების დანერგვა-განვითარებაზე:

- **ჯანდაცვის სექტორის მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და ინოვაციური ინფრასტრუქტურის ნაკლებობა** - ბოლო პერიოდში განხორციელებული დადებითი ძვრების მიუხედავად, ჯანდაცვის სექტორში დღეს არსებული მარეგულირებელი სამართლებრივი საფუძვლები სათანადოდ ვერ უზრუნველყოფს სამედიცინო მომსახურების ხარისხს, უწყვეტობას, თანმიმდევრულობას და ეფექტიანობას. კერძოდ, შემუშავდა სამედიცინო დაწესებულებათა კლასიფიკაციის დოკუმენტი, თუმცა, ჯერ არ არის განსაზღვრული სამედიცინო მომსახურების დონეებს შორის კავშირები და უკუკავშირები [საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი, 2017:8]. რიგი საქმიანობებისათვის (მაგალითად, პირველადი ჯანდაცვა) დასადგენია რეგულირების ინსტრუმენტები, გადასახედია სამედიცინო საქმიანობის უფლების (ლიცენზია/ნებართვა, ტექნიკური რეგლამენტი) მოპოვების მექანიზმები, უპირველეს ყოვლისა, ინფრასტრუქტურასა და ადამიანურ რესურსებთან მიმართებაში, რათა ისინი შესაბამისობაში მოვიდეს სამედიცინო მომსახურების ინტეგრირებული მოდელის საერთაშორისო დონეზე აღიარებულ კრიტერიუმებთან. ფარმაცევტული სექტორის კუთხით, პრობლემურია ამ სფეროს ლიბერალური რეგულირება, მათ შორის, ფარმაცევტული პროდუქტის მარტივი რეგისტრაციის წესი და სააფთიაქო დაწესებულებებისადმი წაყენებული მოთხოვნები, ასევე დასახვეწია ფარმაცოლოგიურ საშუალებათა კლინიკური კვლევების სახელმწიფო რეგულირების საკითხი. მოქმედი კანონმდებლობა და ინსტიტუციური თუ ფინანსური რესურსების სიმწირე ვერ იძლევა ფარმაცევტული პროდუქტის ხარისხის სრულყოფილი კონტროლისა და მონიტორინგის საშუალებას [საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი, 2017:14].

- **ოლიგოპოლის ნიშნები ჯანდაცვის სექტორში და მზარდი ფასები მედიკამენტებსა და სამედიცინო მომსახურების პროდუქტებზე** - საქართველოს ჯანდაცვის ბაზრისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია ოლიგოპოლის ნიშნები, რაც კარტელური გარიგებების წარმოშობის ალბათობას მნიშვნელოვნად ზრდის. ფონდ „კურაციოს“²³ მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით, საქართველოში მედიკამენტების ფასები მნიშვნელოვნად აღემატება იმავე მედიკამენტებზე ევროპის ქვეყნებში არსებულ

²³ საერთაშორისო ფონდი კურაციო-არაკომერციული, არასამთავრობო ორგანიზაცია, რომლის მისიაა ჯანდაცვის გაუმჯობესება ჯანდაცვის სისტემების გაძლიერების გზით.

ფასებს. ასევე, მედიკამენტების ფასნამატმა იმპორტიდან (საქართველოს ეკონომიკური საზღვრის გადაკვეთიდან) საცალო ქსელის დახლამდე შეადგინა 102%. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ საქართველოს ფასნამატის მარჟა სულ მცირე ორჯერ აღემატება ევროპის ქვეყნებში დაფიქსირებულ მარჟას. [გოცამე, თ., 2010:2]. გაეროს ბავშვთა ფონდის მიერ ჩატარებული მოსახლეობის კეთილდღეობის კვლევის მიხედვით, საქართველოში ოჯახები ჯანდაცვაზე გაწეული ხარჯების 69%-ს მედიკამენტების შესაძენად ხარჯავენ [კონრად ადენაუერის ფონდი., 2020:5-7]. ჯანდაცვის სექტორში არსებული ოლიგოპოლიური ვითარებიდან გამომდინარე, ბაზრისათვის ნაკლებად დამახასიათებელია ინოვაციური პროდუქტებისა და სერვისების ხელშეწყობისა და დანერგვისადმი მზაობა, რაც თავის მხრივ კიდევ უფრო მძიმე ტვირთად აწევს თითოეულ მოქალაქეს, რომლისთვისაც ჯიბიდან გადახდის წილი სამედიცინო სექტორში დაახლოებით 57 %-ს წარმოადგენს.

- **არასაჭირო სამედიცინო სერვისები** - ჯანდაცვაზე დანახარჯების ზრდას ხელს უწყობს არასაჭირო სამედიცინო სერვისები, დაუსაბუთებელი ლაბორატორიულ-დიაგნოსტიკური ღონისძიებები, რომელთაც არანაირი სარგებელი არ მოაქვთ ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუმჯობესებაში. მრავალი კვლევები ადასტურებენ, რომ ასეთ არასაჭირო სამედიცინო სერვისებზე გაწეული ხარჯები საკმაო წილს შეადგენენ ჯანდაცვის ხარჯებში, გასათვალისწინებელია ამ მხრივ საქართველოში არსებული არასახარბიელო სიტუაცია [Fisher ES., 2003:138,273].

- **ადმინისტრაციული და მენეჯერული ხარჯების მაღალი წილი მთლიან დანახარჯებში** - ჯანდაცვის სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ადმინისტრაციულ ხარჯებს. იგი საჭიროა ისეთი საორგანიზაციო ღონისძიებების უზრუნველსაყოფად, როგორებიცაა: სამედიცინო მომსახურების ხარისხის მართვა, ჯანდაცვის ფინანსების მართვა და ა.შ. ადმინისტრაციული ხარჯები განსაკუთრებით მაღალია ისეთი ქვეყნების ჯანდაცვის სისტემებში, სადაც სახელმწიფო ჯანდაცვით პროგრამებში (ან სოციალური დაზღვევის სისტემაში) მრავალი გადამხდელი (სადაზღვეო კომპანია) მონაწილეობს. ერთ-ერთი კვლევის მიხედვით, აშშ-ში ყოველ 1\$-ზე 31 ცენტი მოდის ისეთ ადმინისტრაციულ ხარჯებზე, როგორიცაა: დაზღვევის მარკეტინგი, ზარალების (პრეტენზიების) მართვა, მოთხოვნების დამუშავება. ამ მხრივ, აშშ-ში ჯანდაცვის ადმინისტრაციული ხარჯები გაცილებით აღემატება სხვა ქვეყნის მაჩვენებლებს [Woolhandler S., Campbell T., Himmelstein D., 2003:349]. ექსპერტული შეფასებით, ბიზნესზე გაწეული დანახარჯების 50% მენეჯერულ ხარჯებზე მოდის, ეს მაჩვენებელი უფრო მაღალია მეცნიერებატევადი მეწარმეობის დარგებში, მათ შორის ჯანდაცვაშიც [ლორთქიფანიძე რ., 2013:45]. მოცემულ ეტაპზე საქართველოს ჯანდაცვის სისტემა ჯერ კიდევ ვერ აკმაყოფილებს საერთაშორისო სტანდარტებსა და ქვეყნისათვის დამახასიათებელია ადმინისტრაციული და მენეჯერული დანახარჯების დიდი წილი, რაც განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ საქართველოში არც თუ შორეულ წარსულში დაიწყო ტექნოლოგიური პროდუქტებისა და სერვისების დანერგვა, აღნიშნული პროცესი კი საწყის ეტაპზე საჭიროებს მნიშვნელოვან საკადრო და მმართველობით დანახარჯებს, შესაბამისი საკანონმდებლო და ინსტიტუციური ბაზის მომზადებას და ა.შ.

- **სუსტად განვითარებული პირველადი ჯანდაცვა** - კვლავ მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება პირველადი ჯანდაცვის დეფინიცია, სისტემის ორგანიზაციული მოწყობის მოდელი და მარეგულირებელი გარემო, სუსტი უკუკავშირი პირველადი ჯანდაცვის დაწესებულებებსა და ჰოსპიტალურ დაწესებულებებს შორის, მომსახურების ფრაგმენტულობა, ნაკლები ყურადღება დაავადებათა პრევენციაზე, მათ

ადრეულ გამოვლენასა და მართვაზე. გარდა ამისა, ქვეყნის დონეზე არაერთგვაროვანი და საკმაოდ განსხვავებულია პირველადი ჯანდაცვის ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის ხარისხი. საქართველოში ჯანდაცვის ხარჯების შეკავების პრობლემა უფრო მძიმეა იმ თვალსაზრისით, რომ პირველადი ჯანდაცვის სისტემა ნაკლებადაა განვითარებული. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ამბულატორიულ სამედიცინო დაწესებულებებში მიმართვათა რაოდენობა ერთ სულ მოსახლეზე 2.3-ს შეადგენს, იგივე მაჩვენებელი ევროპის ქვეყნებში 7.5-მდე აღწევს. პაციენტები პირველადი ჯანდაცვის რგოლის გვერდის ავლით, ექიმის დანიშნულების გარეშე ყიდულობენ მედიკამენტებს და ეწევიან თვითმკურნალობას. შედეგად, კატასტროფულად მაღალია ჯანდაცვის მთლიან დანახარჯებში მედიკამენტების ხარჯების წილი, დაახლოებით 40%, მაშინ როდესაც ევროპის ქვეყნებში იგი 10-15%-ს აღწევს. მოსახლეობის დიდი ნაწილი პირდაპირ სტაციონარს აკითხავს (2017წელს-32%, ხოლო 2014 წელს-31%), ვიდრე პირველად ჯანდაცვას [კონრად ადენაუერის ფონდი, 2020:8]. დოკუმენტში „საქართველოში ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის განვითარების ხედვა 2030 წლისათვის” ნათქვამია, რომ სახელმწიფო გეგმავს პირველად ჯანდაცვასა და პრევენციაზე გამოყოფილი დანახარჯების 19,3 პროცენტიდან 40 პროცენტამდე გაზრდას(იხ.გრაფ. 1.), დროული დიაგნოზისა და პრევენციული სერვისების წყალობით პაციენტები შეძლებენ უფრო სერიოზული და ძვირადღირებული სერვისების თავიდან აცილებას [საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი,2017:17].

გრაფ. 1 ჯანდაცვის სისტემის სამიზნე ინდიკატორები, 2030

ინდიკატორი	საბაზისო	სამიზნე 2030
ჯანდაცვაზე სახელმწიფო დანახარჯების წილი მშპ-დან	2.9% (2015)	>5%
ჭიბიდან გადახდების წილი ჯანდაცვაზე მთლიან დანახარჯებში	57% (2015)	<30%
სტაციონარული შემთხვევების წილი, რომელიც ანაზღაურებულია DRG-ის მეთოდით	0%	100%
ჯანდაცვაზე მთლიან დანახარჯებში პირველად ჯანდაცვასა და პრევენციაზე დანახარჯების წილი	19.3%	40%

წყარო: საქართველოს პარლამენტი, საქართველოში ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის განვითარების ხედვა 2030 წლისათვის, 2017 წ. გვ. 17

- **ჯანდაცვის სისტემის დაფინანსების პრობლემები** - მიუხედავად ბოლო წლებში ჯანმრთელობაზე დანახარჯების მნიშვნელოვანი ზრდისა, არსებული მონაცემებით, ევროპის რეგიონის ქვეყნებს შორის საქართველო ჯერ კიდევ ერთ-ერთ ბოლო ადგილზეა სახელმწიფო ჯანდაცვაზე დანახარჯის წილით როგორც მთლიან ჯანდაცვაზე დანახარჯებში (2017-38%), ასევე მშპ-სა (2017 -2.9%, ევროპის რეგიონის საშუალო მაჩვენებელია-5.7%) და სახელმწიფო ბიუჯეტში (2017- 10%) [საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი,2017:1]. 2012 წელს ჯანმრთელობის დაცვის პროგრამების (მათ შორის ჯანმრთელობის დაზღვევა) ჯამური დაფინანსება 332 მლნ ლარს შეადგენდა, ჯანდაცვის პროგრამების დაფინანსება ყოველწლიურად მზარდია და 2019 წელს მილიარდ ლარს აჭარბებს [კონრად ადენაუერის ფონდი, 2013:5-7], საიდანაც 70%-ზე მეტი საყოველთაო

ჯანდაცვის პროგრამის ხარჯებზე მოდის. საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის ამოქმედების შემდეგ, ჯანდაცვის მთლიან დანახარჯებში ჯიბიდან გადახდების წილი შემცირდა, თუმცა 2017 წლის მონაცემებით, ჯანდაცვის დანახარჯების დაახლოებით 55%-ს მოსახლეობა კვლავ საკუთარი ჯიბიდან იხდის. გარდა ამისა, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის რეკომენდაციით, ჯანდაცვის სახელმწიფო დანახარჯები ჯანდაცვის მთლიანი ხარჯების 40%-ზე მეტს უნდა შეადგენდეს. ქვეყნებში, სადაც ეს მაჩვენებელი 40%-ზე ნაკლებია, ჯანდაცვის სექტორში მდგარი პრობლემების გადასაჭრელად სახელმწიფოს შეზღუდული პასუხისმგებლობა გააჩნია. საქართველოში ჯანდაცვაზე სახელმწიფო დაფინანსების წილი მნიშვნელოვნად ნაკლებია ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის რეკომენდაციით გათვალისწინებულ ზღვარზე და ჩამორჩება ისეთ ქვეყნებსაც, როგორებიცაა: სომხეთი (41.7%), ყაზახეთი (53.1%), უკრაინა (54.5%), ყირგიზეთი (59%) [შაქარიშვილი გ.2017:78]. ჯანმრთელობის ეროვნული ანგარიშების თანახმად, აშკარაა ჯანდაცვაზე სახელმწიფო დანახარჯების მკვეთრი ზრდა(იხ. გრაფ.2). აღნიშნულიდან გამომდინარე, დანახარჯების შემცირების თვალსაზრისით კრიტიკულად აუცილებელია მოცემულ სექტორში ინოვაციების დანერგვა. მართალია საწყის ეტაპზე აღნიშნული პროცესი მნიშვნელოვან ფინანსურ, მატერიალურ თუ ადამიანისეულ დანახარჯებთან იქნება დაკავშირებული, თუმცა გრძელვადიან პერსპექტივაში უნდა შევავსოთ ინოვაციური პროექტების როგორც ეკონომიკური, ისე არაეკონომიკური სარგებლები, კერძოდ, ჯანდაცვის სისტემაზე გაწეული დანახარჯების შემცირება და მასშტაბის ეკონომია, მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუმჯობესება და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა, დროითი დანაზოგები, ტექნოლოგიური პროცესების გარემოზე დადებითი ზემოქმედების შეფასება და ა.შ.

გრაფ.2. ჯანდაცვაზე სახელმწიფო დანახარჯების ტენდენციები

წყარო: შრომის, ჯანმრთელობის და სოციალური დაცვის სამინისტრო, ჯანმრთელობის ეროვნული ანგარიშების შედეგები, 2001-2017

- **ინოვაციური პროექტები საკმაოდ ძვირადღირებულია** - ინოვაციური პროექტების განხორციელება განსაკუთრებით რთულია სამედიცინო სფეროში, რაც გამოწვეულია აღნიშნული პროექტების განხორციელებასთან დაკავშირებულ საკმაოდ დიდ ფინანსურ დანახარჯებთან. ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა პროექტების დაფინანსებისთვის საჭირო რესურსების მოძიება და ინვესტირების განხორციელება ძალიან ჭირს ჯანდაცვაზე გამოყოფილი სახსრების სიმწირის გამო. როცა ვსაუბრობთ ინოვაციებსა და ტექნოლოგიებზე, საჭიროა გაანალიზდეს მათთან

დაკავშირებული პირდაპირი და არაპირდაპირი დანახარჯები და სარგებელი, ასევე სოციალურ და ეკონომიკური სფეროებზე ზეგავლენის გრძელვადიანი ეფექტი. ინოვაციური პროექტების დაფინანსების პრობლემების განხილვისას, მაგალითისთვის შეგვიძლია მოვიყვანოთ საქართველოში კარდიოლოგიის დარგში მიმდინარე ტენდენციები. კერძოდ, გულის იშემიური დაავადების მკურნალობის დროს დღეისთვის შეინიშნება ენდოვასკულური პროცედურების ზრდის ტენდენცია, რასაც ხშირ შემთხვევაში შეუძლია შეცვალოს მკურნალობის ქირურგიული და კონსერვატიული მეთოდები, თუმცა საკმაოდ ძვირადღირებულია. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში მაღალტექნოლოგიური კარდიოლოგიის განვითარების მიუხედავად, განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, შეინიშნება მნიშვნელოვანი ჩამორჩენა, პრობლემა კომპლექსური ხასიათისაა და დაკავშირებულია მწირ დაფინანსებასთან, სამედიცინო დაწესებულებების არასაკმარის მატერიალურ ბაზასთან, ადექვატური ადამიანური რესურსების დეფიციტთან და ა.შ.

დასკვნა

უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო პერიოდის განმავლობაში, საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა საკანონმდებლო, ტექნიკური თუ ინოვაციური პროექტების მიმართულებით, რომლებიც მაქსიმალურად არის მორგებული მომხმარებლის საჭიროებებზე. კერძოდ, საყურადღებოა საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობის და სოციალური დაცვის სამინისტროს მიერ 2019 წელს „ჯანმრთელობის შესახებ ელექტრონული ჩანაწერების სისტემის (EHR) ფუნქციონირებისა და წარმოების განსაზღვრის წესის შესახებ“ მიღებული ინოვაციური პროექტი, რომელიც წარმოადგენს პაციენტის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ მონაცემთა ციფრულ საცავს. თუმცა, მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ ყველა მნიშვნელოვან სამთავრობო დოკუმენტში დეკლარირებულია ჯანდაცვის პრიორიტეტულობა, ნაშრომში გამოკვეთილია ის გამოწვევები, რაც რეალურად არსებობს საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის წინაშე. აღნიშნული პრობლემები მნიშვნელოვნად აფერხებენ საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის ნორმალურ ფუნქციონირებას და ზღუდავენ ქვეყანაში ინოვაციებისა და მაღალტექნოლოგიური პროექტების დანერგვა-გავრცელებას, რაც თავის მხრივ კიდევ უფრო მძიმე ტვირთად აწევს ქვეყნის მოსახლეობას. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია გრძელვადიანი, დაბალანსებული, მერცნიერულად დასაბუთებული ჯანდაცვის სისტემის მართვის სტრატეგიის

შექმნა, რომელიც დაფუძნებული იქნება ინოვაციურ მიდგომებზე და გახდება ჯანდაცვის ეროვნული სისტემის რეალური პრიორიტეტი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გოცაძე, თ., რუხაძე, ნ., ტურძელაძე, თ. საქართველოში საქართველოში მედიკამენტების ფასები, ფიზიკური და ფინანსური ხელმისაწვდომობა. საერთაშორისო ფონდი “კურაციო”. 2010, გვ.2
2. ვერულავა თ, რ. ჯორბენაძე. „მაღალტექნოლოგიური კარდიოლოგიის განვითარების პრობლემები და პერსპექტივების საქართველოში“, 2016
3. კიწმარიშვილი ქ., “ტექნოლოგიური ინოვაციები ჯანდაცვაში“, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა

გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, „მწვანე ეკონომიკის ფორმირების თანამედროვე პრობლემები“, 2019 წ, გვ. 432-433

4. საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი, 2017:17

5. შაქარიშვილი გ., „გლობალური ჯანდაცვა“, 2017, გვ. 76-78

6. Fisher ES et al. The implications of regional variation in Medicare spending. Ann Intern Med. 2003; pp. 138:273

7. Woolhandler S, Campbell T, Himmelstein D. Costs of health care administration in the United States and Canada. N Engl J Med. 2003, pp. 349:768

Nino Zhorzhikashvili

THE ESSENCE OF INNOVATIONS AND THE FACTORS HINDERING THEIR SPREAD IN THE GEORGIAN HEALTHCARE SYSTEM

Summary

Fast pace of the globalization process ensures changes of industrialization, urbanization, economic and political liberalization, social and environmental policies in the global scale, which is related to high benefits for population, however, this process has a negative impact on public health, which causes the environment pollution, climate change, bio-terrorism, military conflicts, humanitarian disasters, etc. As a result, the growth of healthcare expenditures is acute for any country. Healthcare is a special area of service that plays a major role in shaping quantitative and qualitative indicators of economic growth. An effective healthcare system is a guarantee of national security. Thus, the proper and successful operation of the healthcare system is essential for increasing the country's welfare and socio-economic development. At this stage, we will focus on the problems of spread of innovations in the Georgian healthcare sector, because modern technologies and innovations give the opportunity to solve the problems that actually exist in the Georgian healthcare sector: high prices and low availability of benefits, unsatisfactory quality of medical care, problems in primary health care, problems related to spread of innovations and etc.

Keywords: *Healthcare system, globalization, innovations, high-tech services.*

გიორგი სანაძე

ინდუსტრიალიზაციის მნიშვნელობა გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის შემდგომ პერიოდში

ანოტაცია. სტატია ეხება როგორც ინდუსტრიალიზაციის როლს და მის მნიშვნელობას თანამედროვე გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის შემდგომ პერიოდში, ასევე იმ მოვლენებს, რომლებიც განაპირობებენ თანამედროვე გლობალურ ფინანსურ და ეკონომიკურ კრიზისს. ამასთან ერთად, სტატიაში ასევე განხილულია ყველა ის უწინარესი გამოწვევები, რომელთა წინაშეც დგება დღევანდელი გლობალური ეკონომიკური პოლიტიკა.

საკვანძო სიტყვები: ინდუსტრიალიზაცია, მრეწველობა, დეინდუსტრიალიზაცია, რეინდუსტრიალიზაცია, გლობალიზაცია, გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი, ეკონომიკური პოლიტიკა, მზრძანებლური პოლიტიკა, ზომბი-ეკონომიკა, პანდემია, ახლი კორონავირუსი COVID 19, კორონომიკა.

თანამედროვე გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის შემდგომ პერიოდში ინდუსტრიალიზაციის მნიშვნელობა სულ უფრო და უფრო თვალსაჩინო ხდება და მას უმთავრესი როლი ენიჭება ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების პროცესში. ინდუსტრიალიზაცია მოიცავს ყველა იმ სოციალურ და ეკონომიკურ პროცესს, რომელიც ემსახურება აგრარულ და კუსტარულ მრეწველობაზე დამყარებული ეკონომიკის გარდაქმნას ისეთ ეკონომიკად, სადაც წამყვანი როლი ეკისრება მსხვილ, ავტომატიზაციაზე დაფუძნებულ მრეწველობას [Dean, 1979:10]. ამრიგად, ინდუსტრიალიზაცია წარმოადგენს კრებსით სახელწოდებას იმ ეკონომიკური და სოციალური პროცესებისა, რომლებიც დაკავშირებულია საზოგადოებაში მოთხოვნადი პროდუქციის ან მომსახურების შექმნის ეფექტიანი გზების ძიებასთან [Kitchin, Thrift, eds., 2009: 419]. რაც შეეხება ფინანსურ და ეკონომიკურ კრიზისს, ზოგადი შეფასებით, ის წარმოადგენს სოციალური შინაარსის მქონე ფენომენს და აქედან გამომდინარე, მოითხოვს შესაბამის ყურადღებას, მათ შორის, ანალიტიკაზე დაფუძნებული სახელმწიფო რეგულაციების მეშვეობით. როგორც ცნობილია, 2008 წლის გლობალური ეკონომიკური კრიზისი სწრაფად დაეუფლა მსოფლიოს და მნიშვნელოვნად დააზარალა სხვადასხვა ქვეყნების ეკონომიკა. ეკონომიკური კრიზისი ყოველთვის წარმოადგენს დიდ გამოწვევას ეკონომიკური თეორიისა და პოლიტიკისთვის. მან გვაჩვენა, თუ როგორ შეიძლება არარეგულირებულმა ბაზარმა აწყობილი კაპიტალისტური ეკონომიკა ღრმა კოლაფსამდე მიიყვანოს [Hadziahmetovic, Halebic, Colakovic-Priguda, 2018: 48]. დავუბრუნდეთ ისევ ინდუსტრიალიზაციის საკითხს. უნდა აღნიშნოს, რომ ინდუსტრიალიზაციის ფენომენზე და მის ეფექტიანობაზე ემპირიული დაკვირვება და სიღრმისეული შესწავლა ჯერ კიდევ მაშინ დაიწყო, როდესაც ფეხი მოიკიდა ე.წ. პირველმა ინდუსტრიულმა რევოლუციამ. ამასთან, ინდუსტრიალიზაციის ეფექტის შესასწავლად უდიდესი მნიშვნელობა მიენიჭა მისი გავრცელების გეოგრაფიულ არეალს და აღნიშნულ არეალში არსებული საზოგადოების კულტურულ და ღირებულებით თავისებურებებს. როდესაც საუბარია ინდუსტრიალიზაციაზე, აქვე აუცილებლად ვიგულისხმობთ ის ფუნდამენტური ცვლილებები, რომლებიც მიმართულია ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის ზრდისკენ. აქვე გასათვალისწინებელია, რომ ინდუსტრიალიზაცია გულისხმობს არა მხოლოდ ერთეული ქარხნის აშენებასა და შესაბამისად, მის ამუშავებას (მიუხედავად იმისა, თუ რაოდენ უახლოესი ტექნოლოგიით არის აღჭურვილი აღნიშნული ქარხანა), არამედ ის აუცილებლად ითვალისწინებს წარმოების განვითარების ფართო, გლობალურ მასშტაბებს. ეს კი თავის მხრივ განაპირობებს ინდუსტრიალიზაციის გამოშვების დიდ ხვედრით წონას მთლიანი სამამულო პროდუქტის ერთიან სტრუქტურაში (Kitchin, Thrift, eds., 2009: 419).

როდესაც ვსაუბრობთ ინდუსტრიალიზაციაზე, განსაკუთრებით კი მისი პოსტკრიზისული პერიოდის მნიშვნელობაზე, არ უნდა გამოგვრჩეს მისი გლობალური, საყოველთაო ხასიათი. გლობალიზაციის პროცესის წარმოშობის საკითხთან დაკავშირებით უამრავი მოსაზრება არსებობს. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე გაბატონებული მსოფლმხედველობით, გლობალიზაცია სათავეს იღებს ჯერ კიდევ პირველი ინდუსტრიული რევოლუციის პერიოდიდან. გარდა ამისა, არის ასევე მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც გლობალიზაციამ პირველად თავი იჩინა ბოლო რამდენიმე ათეული წლის წინ [Steger , 2003: 17]. თუმცა, ჩემი პირადი მოსაზრებით, გლობალიზაცია არსებობდა ჯერ კიდევ ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, როდესაც გაბატონდა ელინისტური კულტურა და საკუთრივ - ელინიზმი და რომელიც იმ პერიოდში მოდურ მიმართულებად ითვლებოდა. ამრიგად, ისევ ჩემივე შეფასებით,

გლობალიზაცია სხვა არაფერია, თუ არა ამა თუ იმ ეპოქაში წარმოქმნილი მიმართულება, რომელიც მისაღები აღმოჩნდება იმავე ეპოქის წარმომადგენელი საზოგადოებისთვის. გარდა ამისა, აგრეთვე გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ გლობალიზაცია წარმოადგენს თანამედროვე მსოფლიოს ერთ-ერთი ძირითად თავისებურებას, რომელიც განსაზღვრავს მსოფლიო პოლიტიკის შინაარსს [დავითაშვილი, 2003: 189].

ინდუსტრიალიზაციის ეფექტიანობა განუზომელია დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნის თვალსაზრისით. მიუხედავად ამისა, ბოლო პერიოდში (უპირატესად იგულისხმება XX საუკუნის მეორე ნახევარი), მსოფლიოს მოწინავე ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში, მრეწველობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წილი მნიშვნელოვან შემცირებას განიცდის. აღნიშნული ფენომენი ფართო საზოგადოებისთვის **დეინდუსტრიალიზაციის** სახელით არის ცნობილი. დეინდუსტრიალიზაციის პროცესს ტრადიციულად ადგილი აქვს მოწინავე ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში და ის უმეტეს შემთხვევაში ორიენტირებულია ინდუსტრიასთან დაკავშირებული სექტორის ნაცვლად მომსახურების სექტორის განვითარებაზე. ამ მიდგომას სხვანაირად, პოსტინდუსტრიულ პერიოდადაც მოიხსენიებენ [Atolia, Loungani, Marquis, Papageorgiou, 2018: 26].

დეინდუსტრიალიზაცია, როგორც გლობალური მოვლენა, ხშირ შემთხვევაში დამახასიათებელია ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისთვის. გარდა ამისა, ის ასევე ფიქსირდება აღმოსავლეთ აზიაში, ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა იაპონია, კორეა, სინგაპური და ტაივანი [Rowthorn, Ramaswamy, 1997: 21].

დეინდუსტრიალიზაციის გამომწვევი ფაქტორების შესწავლა ცალკე სიღრმისეული კვლევის საგანია. ზოგადად მიიჩნევა, რომ დეინდუსტრიალიზაციის გამომწვევი ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს წარმოადგენს კაპიტალისტური ეკონომიკის შიგნით არსებული პროცესები, კერძოდ, წარმოებულ საქონელზე საბაზრო ფასების ზრდა (რადგან იზრდება პროდუქტის წარმოებისთვის საჭირო შუალედური ხარჯი), რაც განაპირობებს მასზე მოთხოვნის შემცირებას. აქედან გამომდინარე, ფასების რეგულირების თვალსაზრისით, ჩნდება საჭიროება, რომ წარმოება გადატანილი იქნას ისეთ გეოგრაფიულ არეალში, სადაც მასზე გაწეული შუალედური ხარჯი არ იქნება მაღალი და შესაბამისად, სტაბილური დარჩება მისი საბაზრო ღირებულება [Rowthorn, Ramaswamy, 1999: 20].

სხვადასხვა ემპირიულ კვლევებზე დაყრდნობით, დეინდუსტრიალიზაციის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად შეიძლება განიხილებოდეს ინდუსტრიულ სექტორში შრომის მწარმოებლურობის უფრო მაღალი მაჩვენებლის დონე. აქ უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება იმაზე მეტი პროდუქტის ან საქონელის შექმნა, ვიდრე ეს საჭიროა არსებული მოთხოვნების უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. აღნიშნულ თეორიას ჰყავს ბევრი მხარდამჭერი, რომლებიც აცხადებენ, რომ დეინდუსტრიალიზაციის წარმოშობა უნდა აიხსნას წარმოებაში პროდუქტიულობის ზრდის უფრო მაღალი ტემპით [Svilokos, Vojinić, Tolić, Svilkos, 2019: 386-387].

გლობალიზაციის კონტექსტიდან გამომდინარე, საწარმოები დგებიან სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე. ამ მიზნით, მსოფლიო მოწინავე ფირმების მიერ იქმნება გლობალური მიწოდების ჯაჭვი (Value Chain), რათა პერიფერიებში (ან პირიქით, პერიფერიებიდან ცენტრში) შეუფერხებლად ხორციელდებოდეს საწარმო პროცესები, შუალედური პროდუქტების ან საქონელის მიწოდების ჩათვლით [Matthews, 2006: 314]. მიუხედავად იმისა, რომ საწარმოო პროცესის ქვეყნის გარეთ გატანა გლობალურ მიდგომას წარმოადგენს, ადამიანისეული კაპიტალი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ

მასზეა დაფუძნებული რეალური ეკონომიკა. ადამიანისეული კაპიტალის ფლობის მნიშვნელობა წარმოადგენს უდიდეს უპირატესობას თანამედროვე სამყაროში [Gershuny, 2005: 5].

მიუხედავად იმისა, რომ დეინდუსტრიალიზაცია ჯერ კიდევ ითვლება თანამედროვე, გლობალურ მოვლენად, უკვე იკვეთება მოსაზრება, რომ ეკონომიკური კრიზისების პროცესში ან მის შემდგომ პერიოდში, ეკონომიკისა და ზოგადად, ცხოვრების დონის ხელახლა ამაღლების მიზნით, საჭიროა ახალი თეორიული მიდგომა, რომელსაც **რეინდუსტრიალიზაცია** შეიძლება ეწოდოს [Svilokos, Vojinić, Tolić, Svilokos, 2019: 384].

ბოლო წლებში, განსაკუთრებით პოსტკრიზისულ პერიოდებში შეინიშნება თანდათან მზრდადი ინტერესი ინდუსტრიალიზაციისადმი. პროცესს, რომლის ფარგლებშიც კვლავ იზრდება ინდუსტრიალიზაციის როლი და აქედან გამომდინარე, მრეწველობის წილი მთლიან სამამულო პროდუქტში, რეინდუსტრიალიზაციის სახელითაც მოიხსენიებენ. რეინდუსტრიალიზაციას სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე ამახვილებენ ყურადღებას ევროკავშირის ზოგიერთ ქვეყნებში და მიიჩნევენ, რომ ის არის მთლიანი სამამულო პროდუქტის, შესაბამისად, ეკონომიკის ზრდის უმთავრესი საშუალება. ეს კი ყველაზე უფრო თვალსაჩინო ხდება პოსტკრიზისულ პერიოდში. როდესაც რეინდუსტრიალიზაციაზეა საუბარი, უპირველეს ყოვლისა იგულისხმება ინოვაციური მიდგომების ფართო დანერგვა ინდუსტრიულ პროცესებში. ყოველივე აღნიშნულის გათვალისწინებით, ევროკავშირმა წარმოადგინა ინდუსტრიის აღორძინების სტრატეგია სტაბილური ეკონომიკური ზრდის მიზნით (Renaissance of Industry for a Sustainable Europe – RISE), სადაც ინოვაციურ მიდგომებს მესამე ინდუსტრიული რევოლუციის ფარგლებში, მოწინავე როლი აქვს მიკუთვნებული [Konstattinova, Konarev, 2015: 358].

წარმოების რეინდუსტრიალიზაციის მიზნით, ჯერ კიდევ პრეზიდენტ ბარაკ ობამას ადმინისტრაციამ წარმოადგინა გეგმა, რომელიც ითვალისწინებდა წარმოების სხვადასხვა ქვეყნიდან ისევ უკან, ამერიკის შეერთებულ შტატებში დაბრუნებას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ, მაგალითად, ინდუსტრიის ჩინეთიდან უკან დაბრუნება არ მოიტანს იმ შედეგებს, რომლისთვისაც მიისწრაფვის ამერიკის შეერთებული შტატები. ამ სიტუაციაში საუკეთესო ამოსავალ წერტილად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა ინოვაციურ წარმოებაზე გააკეთოს აქცენტი [Бузмакова, 2017: 8].

ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისების შემდგომ პერიოდში ხდება საჭიროება იმ ახალი დამხმარე ძალისა, რამაც უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკის ზრდის განახლება და შესაბამისად, ინდუსტრიის წილის ზრდა მთლიან სამამულო პროდუქტში. ასეთ დამხმარე ძალად შეიძლება ჩაითვალოს რეინდუსტრიალიზაცია. აქედან გამომდინარე, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში იკვეთება ეკონომიკური ინტერესი და ორიენტაცია მთლიანი სამამულო პროდუქტის წილის გაზრდასთან მიმართებაში, რაც ინდუსტრიალიზაციის გარეშე ერთობ რთულ ამოცანას წარმოადგენს [Svilokos, Vojinić, Tolić, Svilokos, 2019: 384].

ულტრალიბერალურმა მოძღვრებამ მნიშვნელოვანი უარყოფითი გავლენა მოახდინა ეკონომიკურ პოლიტიკაზე, რამაც ხელი შეუწყო კრიზისის გაღრმავებას. ყოველივე ხსენებულის გათვალისწინებით, აუცილებელია შემუშავდეს ახალი თეორიული, მაკროეკონომიკური პარადიგმა და ეკონომიკური ზრდის ახალი მოდელი, რომელიც იქნება მკაფიო პასუხი 2008 წლის გლობალურ ეკონომიკურ კრიზისზე, რადგან მან გვაჩვენა ეკონომიკური პოლიტიკის ულტრალიბერალური რეჟიმის

არაეფექტიანობა გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში. ამასთან, განუწყვეტელი გლობალური ცვლილებების განხორციელებისას, აუცილებელია სტაბილური საზოგადოების შექმნა, რომელიც იქნება არა მარტო ჰუმანური, არამედ სოციალურად დაბალანსებულიც [Hadziahmetovic, Halebic, Colakovic-Priguda, 2018: 48].

ეკონომიკურ და ფინანსურ კრიზისთან დაკავშირებით საინტერესოა აგრეთვე ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტისა და მეცნიერის, ნობელის პრემიის ლაურეატის ჯოზეფ სტიგლიცის თვალთახედვა, სადაც ის ყურადღებას ამახვილებს თანამედროვე კაპიტალიზმში ულტრალიბერალური იდეოლოგიის ყველაზე სიღრმისეულ შეცდომებზე, კერძოდ, სოციალური პოლარიზაციის გაღრმავებაზე როგორც სახელმწიფოებს, ასევე საზოგადოების წევრთა შორის. გარდა ამისა, სტიგლიცი ასევე ხაზს უსვამს ფინანსური სისტემის არასტაბილურობსაც. სტიგლიცის აზრით, გლობალურ დონეზე ეკონომიკური პოლიტიკა მრავალი გამოწვევის წინაშეა და აქედან გამომდინარე, იმ მიზნით, რომ მან მოახდინოს გარკვეული გავლენა შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელების პროცესზე, ესაჭიროება მნიშვნელოვანი ძალისხმევა [Stigliz, 2006: 74-76].

გლობალურ ფინანსურ და ეკონომიკურ კრიზისთან დაკავშირებით, ჯოზეფ სტიგლიცი მეტად საინტერესო ასპექტებზე ამახვილებს ყურადღებას. მას მოყავს ასეთი მაგალითი: საკუთარი სახლში ინდივიდები მუდამ იღებენ გარკვეულ მორალურ პასუხისმგებლობას იმ ქმედებებზე, რომელსაც ახორციელებენ, მიუხედავად იმისა, გააჩნიათ ამის ვალდებულება, თუ არა. ხოლო იმ შემთხვევაში, როდესაც სიტუაცია საკუთარი სახლის გარეთ ვითარდება, იგივე ინდივიდები სრულიად არ ივალდებულებენ თავს თავიანთსავე ქმედებაზე, რადგან ამ შემთხვევაში მორალური პასუხისმგებლობა შესუსტებულია. აქედან გამომდინარე, სრულიადაც არ არის გასაკვირი, რომ კომპანიის მენეჯერს, რომელსაც მაღალი ანაზღაურება გააჩნია და მისი ოფისი მდებარეობს პერიფერიული ზონიდან საკმაო მანძილის მოშორებით, სრულიადაც არ ადარდებს, თუ რა მდგომარეობაშია ის მუშა, რომელიც მიზერული ანაზღაურების სანაცვლოდ ახორციელებს ტიტანურ შრომას. მსგავსი ტიპის მენეჯერები მიიჩნევენ, რომ დასაქმებულებს ზოგადად გაუმართლათ, რომ ნახეს სამუშაო ადგილი. მათ სრულიად არ აინტერესებთ ის პირობები, სადაც ეს მუშები მუშაობენ [Stigliz, 2006:196]. სტიგლიცის ამ მოსაზრებაზე დაყრდნობით, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ პერიფერიაში, იაფ სამუშაო ძალაზე დაფუძნებული მრეწველობა საბოლოო ჯამში ნეგატიურად ისახება იმ ქვეყნის დასაქმების მაჩვენებელზე, რომლის წარმომადგენელიც არის ეს კომპანია [Stigliz, 2006: 196].

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ხაზგასასმელია ის გარემოებები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ევროკავშირის მხრიდან, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებთან მიმართებაში XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული. კერძოდ, ევროკავშირთან გეოგრაფიულად ახლოს მყოფი პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვის, განსაკუთრებით XX საუკუნის 90-იან წლებში, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო ის ინვესტიციები, რომლებიც ხორციელდებოდა სხვადასხვა ევროპული ტრანსნაციონალური კომპანიების მიერ. ამ უკანასკნელთათვის ფინანსურად საკმაოდ მიმზიდველ მოვლენას წარმოადგენდა ადგილობრივი მაღალკვალიფიციური მეცნიერებისა და ინჟინერების შედარებით დაბალი შრომითი ანაზღაურება, მათ დასავლეთევროპულ კოლეგებისგან განსხვავებით. სწორედ, ყოველივე ამის გათვალისწინებით გახდა შესაძლებელი, რომ ევროკავშირის პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში მიღწეულ იქნა შედარებით სტაბილური ეკონომიკური ზრდა და რაც ყველაზე მთავარია, ასევე მნიშვნელოვნად განვითარდა საექსპორტო პოტენციალი. აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის ქვეყნებმა საბოლოოდ მაინც ვერ

შემდგომად, შეექმნათ საკუთარი ინოვაციური სისტემა. ეს კი, თავის მხრივ განპირობებულია იმ მიზეზის გამო, რომლის მიხედვითაც ძველი, კომუნისტური ეპოქისთვის დამახასიათებელი მრძანებლური ეკონომიკის წიაღიდან მემკვიდრეობით მიღებული ინოვაციური პოტენციალი ინვესტიციების განმხორციელებელი ტრანსნაციონალური კორპორაციების მიერ მხოლოდ საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე იქნა ათვისებული [პაპავა, 2018: 16-17].

2008 წელს წარმოქმნილმა ფინანსურმა კრიზისმა დაგვანახა, რომ მცდარია მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ფინანსური ბაზარი თვითონ დაარეგულირებს კრიზისულ გარემოებას. ნიშანდობლივია, რომ გადაჭარბებული ფინანსური რეგულაციები გზას უკაფავს სპეკულაციებს. ამის მკაფიო მაგალითად შეიძლება ჩათვალოს ვალუტის გაცვლითი კურსები და სავალუტო ბირჟები. აღსანიშნავია, რომ სავალუტო ბირჟების აქტორებს არ ადევნებთ არანაირი მაკროეკონომიკური გარემოება და ამ გარემოებების ეკონომიკური ინტერპრეტაცია. ეს აქტორები ორიენტირებულნი არიან მხოლოდ და მხოლოდ მაქსიმალურ ფინანსურ მოგებაზე. სწორედ ამის გამო წარმოიქმნება კრიზისის ფონი სავალუტო და უძრავი ქონების ბაზარზე, რასაც საბოლოოდ მოსახლეობის ფინანსურ ზარალამდე და ფინანსურ და ეკონომიკურ კოლაფსამდე მივყავართ [Dullien, Kotte, Marquez, Priewe, eds., 2010: 308].

როდესაც საუბარია ფინანსურ და ეკონომიკურ კრიზისზე, მეცნიერთა ერთი ნაწილი გარკვეულ ყურადღებას ამახვილებს ისეთ მოვლენაზე, რომელიც ე.წ. “ზომბი-ეკონომიკის” სახელით არის ცნობილი [მაგალითად, Caballero, Hoshi, Kashyap, 2008]. საკუთრივ სიტყვა „ზომბი-ეკონომიკა“ შედგენილია ტერმინ „ეკონომიკისა“ და სიტყვა „ზომბისგან“. ეს უკანასკნელი თავის მხრივ წარმოადგენს კარიბის ზღვის კუნძულების მითოლოგიურ არსებას, რომელიც არის ადამიანის გვამი, თუმცა, იმავდროულად მას შეუძლია გადაადგილება და აქედან გამომდინარე, ინსტინქტის დონეზე გარკვეული ფიზიკური მანიპულაციების შესრულება. მაინც, რას უნდა ნიშნავდეს „ზომბი-ეკონომიკა“? რა შეიძლება იყოს მისი ძირითადი არსი? ზოგადად, „ზომბი-ეკონომიკა“ გულისხმობს ისეთი ეკონომიკის არსებობას, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ე.წ. ფუნქციონირება ფუნქციების გარეშე. “ზომბი-ეკონომიკის” წიაღში წარმოქმნილი ფორმები/კომპანები არსებობენ იმ სახელმწიფოს მხარდაჭერით, სადაც ისინი არიან დაფუძნებულები. მათ მიერ შექმნილ პროდუქტზე მოთხოვნა საზოგადოებაში შესაძლოა ან საერთოდ არ იყოს, ან მხოლოდ მცირე რაოდენობით არსებობდეს. მეცნიერთა ერთი ნაწილის მოსაზრებით, ზომბი-ეკონომიკის ფინანსირების წყაროა ე.წ. “ზომბი-ბანკები” (ანუ, ბანკები, რომლებიც ხელს უწყობენ „ზომბი-ეკონომიკის“ არსებობას) და მათ მიერ განვითარებული დაკრედიტების სისტემა. ასეთი ბანკების მემკვიდრეობით ხორციელდება შეღავათიანი სესხების (დაბალი საპროცენტო განაკვეთებით) გაცემა და მისი საშუალებით არსებული ეკონომიკური მდგომარეობის (ანუ, „ზომბი-ეკონომიკის“) შენარჩუნება და გამტკიცება. მიიჩნევა, რომ ამ მიდგომით იმ ქვეყნის ხელისუფლება, სადაც „ზომბი-ეკონომიკისთვის“ დამახასიათებელი შემთხვევები ფიქსირდება, ხელოვნურად ცდილობს, არ გაზარდოს უმუშევრობის დონე იმ მიზნით, რომ არ მოხდეს მოსახლეობაში უკმაყოფილების ზრდა, რასაც საბოლოოდ შეუძლია არჩევნებში უარყოფითი შედეგი მოიტანოს მმართველი პოლიტიკური ძალისთვის [მაგალითად, Caballero, Hoshi, Kashyap, 2008]. სტაგნაციის პირობებში, ეკონომიკას (იგულისხმება მრეწველობისა და ვაჭრობის დარგები) ზოგ შემთხვევაში შეიძლება ახასიათებდეს უმუშევრობის დონის ზრდა, ხელფასებისა და ცხოვრების დონის შემცირება. მსგავსი მდგომარეობიდან გამოსასვლელად ქვეყნის მთავრობა, მთელი ეკონომიკის ფუნქციონირების (საბანკო სისტემის ჩათვლით) შენარჩუნებას საბიუჯეტო

სახსრების მეშვეობით ცდილობს. მას შემდეგ, როდესაც ფინანსური კრიზისი დასრულდება, ეკონომიკა მემკვიდრეობით იღებს მის არასიცოცხლისუნარიან ნაწილს, რომლითაც სარგებლობდა სტაგნაციის პერიოდში. სწორედ ზემოთ აღნიშნულის შესაბამისად შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ „ზომბი-ეკონომიკა“ სხვა არაფერია, თუ არა ფინანსური კრიზისის მემკვიდრეობა [პაპავა, 2010: 21-22].

ეკონომიკის ზომბირება განსაკუთრებით დიდი საფრთხის მატარებელია პოსტკომუნისტური წარსულის მქონე ქვეყნებისათვის, რადგან მათი ეკონომიკის მოდელი ძირეულად განსხვავდება დასავლეთის ქვეყნებში არსებული მოდელისგან [Papava, 2010: 35].

ეკონომიკის ზომბირების ერთ-ერთი უმთავრესი საფრთხე მდგომარეობს იმაში, რომ პოსტკომუნისტურმა ქვეყნებმა მბრძანებლური ეკონომიკისგან მემკვიდრეობის სახით მიიღეს ე.წ. „მკვდარი“ საწარმოები, რომლებიც საბოლოო ჯამში, საკმაოდ „სიცოცხლისუნარიანი“ აღმოჩნდნენ. ფინანსური კრიზისების განვითარებამ მთავრობა აიძულა, შეემუშავებინა პრაქტიკულად გაკოტრებული საწარმოების დაფინანსების პროგრამა. ეს კი თავის მხრივ ავითარებს ე.წ. ზომბი ბანკებისა და ზომბი-ფირმების ქსელს, რომელზედაც დაფუძნებულია ზომბი-ეკონომიკის მთელი სისტემა [Papava, 2010: 67].

მბრძანებლური ეკონომიკის ძირითადი პრინციპების მიხედვით, საბჭოთა კავშირში კონკურენციის, როგორც მოვლენის არარსებობამ უარყოფითი გავლენა იქონია ეკონომიკურ განვითარებაზე, რის შედეგადაც მის წიაღში წარმოქმნილი პროდუქტები ზოგადად დაბალი ხარისხით ხასიათდებოდა. რაც შეეხება მათ ფასს, ის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სუბსიდიების გზით ხელოვნურად ნარჩუნდებოდა. უნდა აღნიშნოს, რომ საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლის ძირითად წყაროს ალკოჰოლური სასმელის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავალი წარმოადგენდა, ხოლო ნედლეულის (პირველ რიგში, ნავთობის) ექსპორტი იყო უცხოური ვალუტის მოპოვების პრაქტიკულად ძირითადი, თუმცა საიმედო საშუალება [Papava, 2010: 37]. ფინანსური კრიზისების განვითარებამ მთავრობა აიძულა, შეემუშავებინა პრაქტიკულად გაკოტრებული საწარმოების დაფინანსების პროგრამა. სწორედ ასე ვითარდება ე.წ. ზომბი-ბანკებისა და ზომბი-ფირმების ქსელი, რომელზედაც ზომბი-ეკონომიკის მთელი სისტემა ეფუძნება [Papava, 2010: 67].

სხვადასხვა სახელმწიფო კავშირებისა და იმპერიების ფორმირებას ყოველთვის თან ახლდა სხვადასხვა სახის პანდემიები. რომის იმპერია, რომელიც აერთიანებდა დიდი მოცულობის ტერიტორიებს, რაც დაახლოებით იმ პერიოდის თითქმის მთელ მსოფლიოს მოიცავდა, აღინიშნა ე.წ. ანტონინის ჭირი, რომელიც სავარაუდოდ რომაელმა ლეგიონერებმა ჩამოიტანეს ახლო აღმოსავლეთიდან. თანამედროვე მეცნიერების მოსაზრებით, ანტონინის ჭირი შეიძლება წითურა ან ჩუტყვავილაც ყოფილიყო, თუმცა ამის დადასტურება დღეს უკვე შეუძლებელია. თავის მხრივ, ბიზანტიის იმპერიაში გავრცელებული იყო ე.წ. იუსტინიანეს ჭირი. მონღოლმა დამპყრობლებმა კი ევროპაში ჩამოიტანეს შავი ჭირი.

ყოველივე ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით ნათელია, რომ COVID-19 ახალი კორონავირუსი უკვე იკავებს ისტორიაში თავის ადგილს, მსგავსად XX საუკუნის დასაწყისის „ესპანური გრიპისა“. ყოველი მსგავსი ფართო მასშტაბის დაავადებები მნიშვნელოვან ნეგატიურ გავლენას ახდენენ ამა თუ იმ ეპოქის ეკონომიკაზე. ვირუსული დაავადების წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთი ეფექტიანი საშუალება იზოლაციაა. ეკონომიკა თავისი არსით სოციალური ბუნებისაა. ის საზრდოობს საზოგადოებით და მის წევრთა შორის არსებული მჭიდრო ინტერაქციით. შესაბამისად, როდესაც

საზოგადოებაში სოციალური დისტანცია, ეკონომიკის ეფექტიანობა საგრძნობლად მცირდება. ასეთ დროს ფერხდება კომუნიკაცია, მრეწველობა, მომსახურება. ფერხდება პრაქტიკულად ეკონომიკის ყველა დარგი [Auzan, 2020: 5-12].

COVID-19 ახალი კორონავირუსული ინფექციის გლობალური გავრცელების გამო საჭირო გახდა ფუნდამენტურად ახალი თეორიული მიდგომების შემუშავება და ამასთან ერთად, დღის წესრიგში დააყენა პრობლემა იმის შესახებ, თუ რა ღონისძიებები უნდა გატარდეს იმისთვის, რათა იარსებოს ეკონომიკამ კრიზისულ პერიოდში. აუცილებელი გახდა იმ ძირითადი ალტერნატივების შემუშავება, რომლებმაც მომავალში უნდა უზრუნველყონ პანდემიასთან დაკავშირებული კრიზისების შემცირება. COVID-19-ის ეკონომიკური ეფექტის უკეთ გაანალიზების საშუალებას წარმოადგენს შრილანკელი პროფესორის - აჯით დე ალვისის (Ajith De Alwis) მიერ შემოღებული ტერმინი - კორონომიკა, რომელიც მიიღება ორი სიტყვის ტერმინის - „კორონა“ და „ეკონომიკსი“ - გაერთიანებით და შეისწავლის კორონავირუსის უარყოფით ეკონომიკურ შედეგებს [მაგალითად, პაპავა, 2020].

აჯით დე ალვისის თვალთახედვის შესაბამისად ახლმა კორონავირუსმა (COVID-19), გავრცელებული გლობალური პანდემიის ფარგლებში განვითარებული მოვლენების კვალობაზე ეკონომიკის მნიშვნელოვანი შემცირება გამოიწვია და აქედან გამომდინარე, ხელი შეუწყო ეკონომიკაში ახალი მიდგომებისა და მოდელების დანერგვა-განვითარებას [Alwis, 2020].

COVID-19 ახალი კორონავირუსის პანდემიიდან გამომდინარე თანდათან იზრდება კორონომიკის აქტუალურობა. ამასთან საგულისხმოა, რომ მსგავსი ტიპის გლობალური საფრთხეების რისკი ყოველთვის იარსებებს. აღნიშნულის გაცნობიერება ძალიან მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის როგორც მათ ყოველდღურ ცხოვრებაში, აგრეთვე იმ ეკონომიკური პროექტების დაგეგმარებისას, რომელთა რეალიზაცია უნდა განხორციელდეს მომავალში. დღეს კაცობრიობა დგას სრულიად ახალი გლობალური ეკონომიკური კრიზისის წინაშე, რომლის გამომწვევი მიზეზები პროვოცირებულია ეკონომიკის გარეთ არსებული ფაქტორების (კორონავირუსი) მეშვეობით. ამის ნათელი მაგალითია ის სირთულეები, რომლებიც აისახა როგორც ჩინეთის, ასევე რიგი წამყვანი ევროპული ქვეყნების ეკონომიკაზე. ჩინეთში, რომელიც მსოფლიოში მეორე სიდიდის ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა, დაიხურა არაერთი კომპანია. ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნა ევროკავშირში. კაცობრიობა ცალსახად დადგა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის წინაშე. კორონომიკური კრიზისის წინააღმდეგ საბრძოლველად ძირითადად განიხილება ის მექანიზმები და საშუალებები, რომლებსაც აქტიურად იყენებდნენ 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის დროს. მიუხედავად ამისა, აქვე უნდა აღნიშნოს, რომ მიმდინარე კრიზისი ფუნდამენტურად განსხვავდება 2008-2009 წლებში განვითარებული მოვლენებისგან, რამე თუ მაშინ კრიზისის წყარო წმინდად ეკონომიკური შინაარსის მატარებელი იყო, ხოლო 2020 წლის კრიზისის წყარო სამედიცინო-ბიოლოგიური შინაარსის მატარებელია. შესაბამისად, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ კორონომიკური კრიზისის დამარცხება ბევრად დამოკიდებულია მედიცინის წარმატებულობაზე [პაპავა, 2020].

კორონომიკური კრიზისის ფარგლებში, გლობალური საფრთხეების მინიმიზაციის მიზნით, ასევე შეინიშნება ჩინეთში თავმოყრილი მსხვილი კომპანიების დეკონცენტრაციის აქტიური ტენდენცია [პაპავა, 2020].

საგულისხმოა, რომ დაავადების გავრცელების შიშით, საგრძნობლად შემცირდა ან საერთოდ შეწყდა ეკონომიკის ერთ-ერთი მთავარი ხერხემალი - საგარეო ვაჭრობა, შეწყვეტილია უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები. იმის ფონზე, რომ COVID 19-ის

ფართო გავრცელების ერთ-ერთ არეალს დასავლეთ ევროპა და აშშ წარმოადგენდა, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ამ ქვეყნებმა მცირე ხნით, მაგრამ მაინც დაკარგეს მოწინავე როლი მსოფლიო ეკონომიკური თეატრის ავანსცენაზე, რამე თუ მათი ეკონომიკის ყველა მთავარი სექტორი პარალიზებული გახდა. გარდა ამისა, პარალიზებული შეიქმნა მასობრივი დასვენების სისტემა და დიდი სპორტული ღონისძიებები, რომლებიც მსოფლიო ეკონომიკური ინდუსტრიის ერთ-ერთ უმთავრეს აგრეგატს წარმოადგენენ [Grigoryev, 2020:18-25].

პანდემიური სახის კრიზისები საბოლოოდ განაპირობებს როგორც სრულიად ახალი ტექნოლოგიების, ახალი ბიზნეს მოდელების შექმნას, ასევე არსებული ტექნიკური საშუალებების ფართოდ გავრცელებას. იმავე ჩინეთში, COVID 19-ის გავრცელების ფონზე, მნიშვნელოვნად განვითარდა მიწოდების სერვისი, ონლაინ მაღაზიები, ხოლო ფულმა, როგორც ფიზიკურმა მოცემულობამ, ადგილი დაუთმო ე.წ. უკონტაქტო გადახდებს. აქედან გამომდინარე, მსგავსი ტიპის კრიზისები განაპირობებს განსხვავებული, ხშირ შემთხვევაში - ინოვაციური მართვის სისტემების შექმნას და რეალიზაციას. უნდა აღნიშნოს, რომ ჩვეულებრივ გარემოებებში მსგავს ფუნდამენტურ ცვლილებებს შეიძლება წლები დასჭირებოდა [Buklemishev, 2020:13].

კორონომიკის ფარგლებში არსებობს საკმაოდ რეალური თეორიული დაშვება იმის თაობაზე, რომლის მიხედვითაც მსხვილმა კომპანიებმა შესაძლოა გადაიტანონ ჩინეთიდან თავიანთი ქარხნები ისეთ ქვეყნებში, სადაც უკვე არსებობს თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება როგორც საკუთრივ ჩინეთთან, ასევე ევროკავშირთან. ამ ტიპის ქვეყნებს მიეკუთვნება მაგალითად საქართველო, ისლანდია, შვეიცარია და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ ამ მხრივ ძალიან საგულისხმოა პოსტსაბჭოთა საქართველო, რადგან ის გეოგრაფიული თვალსაზრისით მდებარეობს ევროკავშირსა და ჩინეთს შორის, ანუ ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელ გზაზე. აქედან გამომდინარე, პოსტკრიზისულ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკურ ჰაზად გამოყენება სტრატეგიული თვალსაზრისით შესაძლოა ლოგიკურ ანალიზზე დაფუძნებულ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებად ჩაითვალოს [პაპავა, 2020].

კორონომიკურმა დეგრადაციულმა პროცესებმა თვალნათლივ დაგვანახა ე.წ. ონლაინ პლატფორმაზე დაფუძნებული ვაჭრობის უდიდესი პოტენციალი და მნიშვნელობა. რომ დავუბრუნდეთ ისევ ინდუსტრიალიზაციის თემას, ჩემი აზრით, აუცილებელია ზუსტი ანალიზი განხორციელდეს იმ იმპორტირებული პროდუქტებისა, რომლის წარმოება თეორიულად შესაძლებელია საქართველოს ფარგლებში. ამასთან, აუცილებელია, რომ სახელმწიფო თავადვე იყოს აქტიურად ჩართული აღნიშნულ პროცესებში და ხელი შეუწყოს ადგილობრივი წარმოების განვითარებას. მარტივი მაგალითისთვის გამოდგება ის ფაქტიც, რომ სანამ COVID-19 ახალი კორონავირუსი გავრცელდებოდა, საქართველოში ისეთი მარტივად საწარმოებელი პროდუქცია, როგორცაა პირბადე, იმპორტის გზით შემოდიოდა, ხოლო როდესაც კორონავირუსის პერიოდში გაჩნდა პირბადეების დეფიციტი, აღმოჩნდა, რომ მათი წარმოება ადვილად შესაძლებელი ყოფილა. ამრიგად, ჩემი აზრით, ადგილობრივი წარმოების განვითარების საკითხი მეტად აქტუალურია საქართველოსთვის და აქედან გამომდინარე, დეტალურ შესწავლას საჭიროებს. ამ მიზნის მისაღწევად, უწინარეს ყოვლისა, აუცილებელია ადგილობრივი მოხმარების, ადგილობრივი წარმოების, ექსპორტის, იმპორტისა და რექსპორტის შესახებ ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების შესწავლა და დეტალური ანალიზი, რომლის საფუძველზე მომზადდება ისეთი ბიზნეს პროექტები, რომელებიც ორიენტირებულნი იქნებიან ადგილობრივი წარმოების განვითარებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. დავითაშვილი ზ., 2003. *გლობალიზაცია და ნაციონალიზმი*. თბილისი, „მეცნიერება“.
2. პაპავა ვ., 2010. *ნეკროეკონომიკის ზომბირება (გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის ზეგავლენა შავი ზღვის რეგიონის ქვეყნებზე)* თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი.
3. პაპავა ვ., 2018. *დამწევი და ჩამორჩენილი ზრდა - ევროკავშირის პოსტკომუნისტური ქვეყნების გამოცდილება და საქართველო*. ექსპერტის აზრი, № 99. თბილისი, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, <<https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/99-expert-opinion-geo.pdf>>.
4. პაპავა ვ., 2020. კორონომიკა და ეკონომიკა კრიზისის წინაშე. *For.Ge - საინფორმაციო ანალიტიკური პორტალი*, 21 მარტი, <<https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html>>.
5. Alwis A. de, 2020. “Coronomics – Plan your eggs and the basket!”. *Daily FT - Business Paper*, February 6, <<http://www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109>>.
6. Atolia M., Loungani P., Marquis M., Papageorgiou C., 2018. *Rethinking Development Policy: Deindustrialization, Servicification and Structural Transformation*. IMF Working Paper, No. 18/223,
7. <<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/28/Rethinking-Development-Policy-Deindustrialization-Servicification-and-Structural-46253>>.
8. Auzan A., 2020. “The Economy under the Pandemic and Afterwards. *Population and Economics*, No. 2, pp. 4-12, <<https://populationandeconomics.pensoft.net/article/53403/>>.
9. Buklemishev O., 2020. “Coronavirus Crisis and Its Effects on the Economy.” *Population and Economics*, No. 2, pp. 13-17, <<https://populationandeconomics.pensoft.net/article/53295/>>.
10. Caballero R. J., Hoshi T., Kashyap A. K., 2008. “Zombie Lending and Depressed Restructuring in Japan.” *American Economic Review*, Vol. 98, No. 5, pp. 1943-1977.
11. Dean Ph., 1979. *The First Industrial Revolution*. Cambridge, Cambridge University Press.
12. Derviş K., Strauss S., 2020. “What COVID-19 Means for International Cooperation.” *Project Syndicate – The World’s Opinion Page*, March 6, <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-cooperation-can-prevent-next-pandemic-by-kemal-dervis-and-sebasti-n-strauss-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6bcc0>.
13. Dullien S., Kotte D., Marquez A., Priewe J., eds. 2010. *Financial and Economic Crisis of 2008-2009 and Developing Countries*. New York and Geneva, UNCTAD,
14. <https://unctad.org/en/Docs/gdsmdp20101_en.pdf>.
15. Gershuny J., 2005. *What Do We Do in Post-industrial Society? The Nature of Work and Leisure Time in the 21st Century*. ISER Working Papers, No. 2005/7,
16. <https://www.iser.essex.ac.uk/files/iser_working_papers/2005-07.pdf>.
17. Grigoryev L., 2020. “Global Social Drama of Pandemic and Recession“. *Population and Economics*, No. 2, pp. 18-25, <<https://populationandeconomics.pensoft.net/article/53325/>>.
18. Hadziahmetovic A., Halebic J., Colakovic-Prguda N., 2018. “Economic Crisis: Challenge for Economic Theory and Policy.” *Eurasian Journal of Economic and Finance*, No. 4, pp. 48-55,
19. <<https://search.proquest.com/openview/5f3a27457f7d814be28c517eeb99906a/1?pq-origsite=gscholar&cbl=4371416>>.
- 20.

21. Kitchin R., Thrift N., eds., 2009. *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam and Oxford, Elsevier.
22. Konstattinova S., Konarev A., 2015. "Reindustrialization and National Economic Models." *Trakia Journal of Sciences*, Vol. 13, pp. 358-361,
23. <https://www.academia.edu/30060051/REINDUSTRIALIZATION_AND_NATIONAL_ECONOMIC_MODELS>.
24. Matthews J., 2006. "Catch-Up Strategies and the Latecomer Effect in Industrial Development." *New Political Economy*, Vol. 11, Issue 3, pp. 313-335.
25. Rowthorn R., Ramaswamy R., 1997. *Deindustrialization: Causes and Implications*. IMF Working Paper, No. 97/42, <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9742.pdf>>.
26. Rowthorn R., and Ramaswamy R., 1999. *Growth, Trade and Deindustrialisation*. IMF Staff Papers, No. 46, <<https://www.imf.org/external/Pubs/FT/staffp/1999/03-99/pdf/rowthorn.pdf>>.
27. Steger M., 2003. *Globalization – A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
28. Stiglitz J., 2006. *Making Globalization Work*. New York and London, W. W. Norton & Co.
29. Svilokos T., Vojinić P., Tolić M., 2019. The Role of the Financial Sector in the Process of Industrialization in Central and Eastern European countries. *Economic Research – Ekonomska Istraživanja*, Vol 32, No. 1, <<https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1523739>>.
30. Papava V., 2010a. The Problem of Zombification of the Postcommunist Necroeconomy. *Problems of Economic Transition*. Vol. 53, No. 4, pp. 35–51.
31. Бузмакова М., 2017. «Реиндустриализация - тенденция мировой экономики». *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, Серия: Социальные науки, № 1 (45)*, сс.7-17, <<https://cyberleninka.ru/article/n/reindustrializatsiya-tendentsiya-mirovoy-ekonomiki/viewer>>.

Giorgi Sanadze

**THE IMPORTANCE OF INDUSTRIALIZATION
AFTER THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS
Summary**

The following article clarifies the key concepts of industrialization especially after the different global and financial crises. It should be mentioned that Industrialization itself covers all of the social and economic parts closely related to the transformation processes from an agrarian economy into an economy where modern technologies play a crucial role.

In terms of industrialization, we strongly figure out the processes closely related to various demands for products and services erected in different types of social groups.

In the article, the financial and economic crisis is defined mainly as a social-based. But in some cases, the crisis might be caused by a pandemic situation.

The empirical observation on industrialization's impact on society began at the First Industrial Revolution. However, in order to study the effect of industrialization, great importance was attached to the geographical area of its distribution and the cultural characteristics of the society existed in certain the area.

Industrialization itself implies a global characterization. In the article, the two other phenomena closely related to industrialization is defined. They are commonly called deindustrialization and reindustrialization. The article includes a detailed characterization of both above-mentioned phenomena. It should be noted that deindustrialization as well reindustrialization strongly influence the wellness of society.

The term deindustrialization means the distribution of industrial processes in the countries with relatively poor economies where the labor cost and other taxes are definitely low (in other words – developing countries).

Recently, especially in post-crisis time, there has been a gradually growing interest in industrialization. The process by which the role of industrialization is still growing. It could be called the reindustrialization. The reindustrialization focuses on strategic importance in some developed countries and is considered to be the main means of GDP growth and, consequently, economic growth. When we talk about reindustrialization, first of all, we are going to define the widespread introduction of innovative approaches in industrial processes.

As it has been already mentioned above, the different types of economic crisis are referred in the following article, including recently raised COVID 19 Coronavirus pandemic processes. Due to COVID 19 has been caused by the non-economic matters, a demand on new methodological approaches became more and more important in order to better characterize the occurred situation and find out relevant ways to solve COVID 19 based problems in an effective manner. Therefore, a new term – Coronomics has been issued, which was combined through the merging of two words “Corona” and “Economics”. The economic processes unveiled additional new demands on innovative and high-tech products and services including different online applications, web-based platforms, and new business models.

*Жанара Алимхановна Сериева
Лязипа Аликеновна Медуханова*

ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАНА С КЫРГЫЗСТАНОМ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

***Аннотация.** Развитие экономического сотрудничества остается одной из задач внешней политики Казахстана. Установление добрососедских, стабильных отношений с соседней страной является одним из важных факторов обеспечения национальной безопасности двух стран.*

Цель статьи – изучение современного состояния и проблемы развития торгово-экономических проблем Казахстана и Кыргызстана. Для достижения поставленной цели были использованы такие методы аналитического и статистического исследования, как анализ зарубежных и отечественных изданий по исследуемой теме, статистические данные, характеризующие экономику и внешнюю торговлю стран Центральной Азии.

***Ключевые слова:** Казахстан, Кыргызстан, товарооборот, импорт-экспорт, экономика.*

Введение

Актуальность. Казахстан и Кыргызстан расположены в Центрально-Азиатском регионе, с политической точки зрения, куда также входят следующие государства – Узбекистан, Таджикистан и Туркменистан. Роль этого региона в современной мировой экономике объясняется наличием ряда факторов:

- в регионе много минеральных ресурсов, в первую очередь, большие запасы углеводородов;

- также благодаря наличию широкой транспортной и контактной сети страны региона используют свой полный потенциал в качестве транзитных государств, объединяющих страны Запада и Востока и ведущих их в Российское государство.

Для мировой экономики Центральная Азия интересен в первую очередь как источник сырья. Нефть, газ, уголь и металлы в настоящее время являются подавляющей частью экспортируемых товаров, а продукция аграрного сектора, в свою очередь, обеспечивает быстрый рост. Государства Центральной Азии имеют мощную горнодобывающую, топливно-энергетическую, металлургическую и химическую промышленность, сосредоточенную в основном в Казахстане, Узбекистане и Туркменистане.

Страны Центральной Азии являются одной из первых стран, установивших дипломатические отношения с Казахстаном. По информации Министерства иностранных дел Республики Казахстан дипломатические отношения между Республикой Казахстан и Туркменистаном установлены 5 октября 1992 года, Кыргызской Республикой - 15 октября 1992 года, Республикой Узбекистан - 23 ноября 1992 года, Республикой Таджикистан - 7 января 1993 года. Кроме того, Казахстан поддерживает принцип равенства и взаимовыгодного сотрудничества в отношениях между государствами Центральной Азии. Цель-сделать Казахстан центром экономического роста и стабильности в регионе [Как развивается..., 2018].

В статье мы рассмотрим торгово-экономические отношения Казахстана и Кыргызстана между указанными странами Центральной Азии. Надежным фундаментом для формирования, развития и укрепления отношений между республиками Казахстан и Кыргызстан являются географическая близость двух стран, глубокие исторические корни, общность языка, культуры, традиций. Поэтому развитие сотрудничества с Кыргызским государством остается одной из задач внешней политики Казахстана. Установление добрососедских, стабильных отношений с соседней страной является одним из важных факторов обеспечения национальной безопасности двух стран.

Цель статьи – изучение современного состояния и проблемы развития торгово-экономических проблем Казахстана и Кыргызстана. Для достижения поставленной цели были использованы такие методы аналитического и статистического исследования, как анализ зарубежных и отечественных изданий по исследуемой теме, статистические данные, характеризующие экономику и внешнюю торговлю стран Центральной Азии.

Основной текст

Казахстан является вторым по величине экспортным рынком Кыргызстана после Швейцарии (куда Кыргызстан экспортирует свое золото), а деньги из Казахстана традиционно играют важную роль в экономике Кыргызстана. В 2007 году казахстанские банкиры контролировали до 50% банковского сектора Кыргызстана и Казахстан был крупнейшим прямым иностранным инвестором в республику. Несмотря на эти экономические реалии, Кыргызстан скептически относится к перспективам сотрудничества в Центральной Азии. Он не рассматривает ни Казахстан, ни Узбекистан в качестве подходящего кандидата на роль регионального лидера, поскольку обе экономики недостаточно диверсифицированы и по-прежнему зависят от природных ресурсов. Более того, политический конфликт в 2017 году между Казахстаном и Кыргызстаном подорвал имидж Казахстана среди граждан Кыргызстана. С тех пор общественное мнение в Кыргызстане склоняется в пользу расширения экономического и культурного сотрудничества с Узбекистаном [Аннет Бор., 2019:89].

В любом случае, Кыргызстану невыгодно портить отношения, потому что, экономика Казахстана более развита, также является северным приграничным государством и выходом в Россию. Между Казахстаном и Кыргызстаном до сегодняшнего дня существовали различные разногласия. Разногласия носят политический, экономический и пограничный характер. Но поскольку это соседние государства, то любые разногласия решаются руководством. За последние годы было проведено несколько встреч с целью укрепления взаимоотношений Казахстана и Кыргызстана.

Как отметил в своем выступлении советник-посланник посольства РК в КР Алмат Тоекин, казахстанская сторона заинтересована в повышении нынешнего уровня товарооборота до 1 миллиарда долларов в год, и для этого есть все возможности. Нынешняя встреча позволит сделать ещё один шаг в сторону развития двусторонних отношений, добавил дипломат.

«Традиционно устойчивые экономические контакты наших стран подкреплены тесным политическим сотрудничеством. Только за неполный 2018 год президенты Казахстана и Кыргызстана провели 8 встреч. Это свидетельствует о братских отношениях наших стран и народов, и еще более стимулируют углубление торгово-экономических связей», - отметил А.Тоекин [Наталья Гильт., 2018].

Проанализируем торговые отношения Казахстана с Кыргызстаном, вторым по товарообороту после Узбекистана, входящим в число стран Центральной Азии. По показателям видно, что торговые отношения с Кыргызстаном с годами растут. Товарооборот в 2007 году – 530 959,80 млн. долл. США, экспорт – 355 104,80 млн. долл. США, импорт – 175 855,00 млн. долл. США. А в 2018 году выглядит очень хорошо, то есть товарооборот – 865 257,00 млн. долл. США, экспорт – 634 866,50 млн. долл. США, импорт – 230 390,50 млн. долл. США.

Кыргызстан, который поддерживает торговые связи с Казахстаном, является единственной страной, входящей в Евразийский экономический союз среди других стран Центральной Азии. После вступления в Евразийский экономический союз наблюдается небольшое снижение товарооборота между двумя странами. Например, в 2014 году товарооборот составил 1 млрд. долл. в указателе долларов, то в 2015 году – в 2 раза указывает на снижение. Кроме того, торговые связи между двумя странами не остались без внимания и пограничного торгового центра «Хоргос», который открылся с декабря 2011 года и постепенно набирает обороты между Казахстаном и КНР. Это показывает, на внешний фактор влияния отношениям Казахстана и Кыргызстана. Тем не менее, статистика 2018 года показывает, что товарооборот вновь растет. Полная динамика показана на рисунке I.

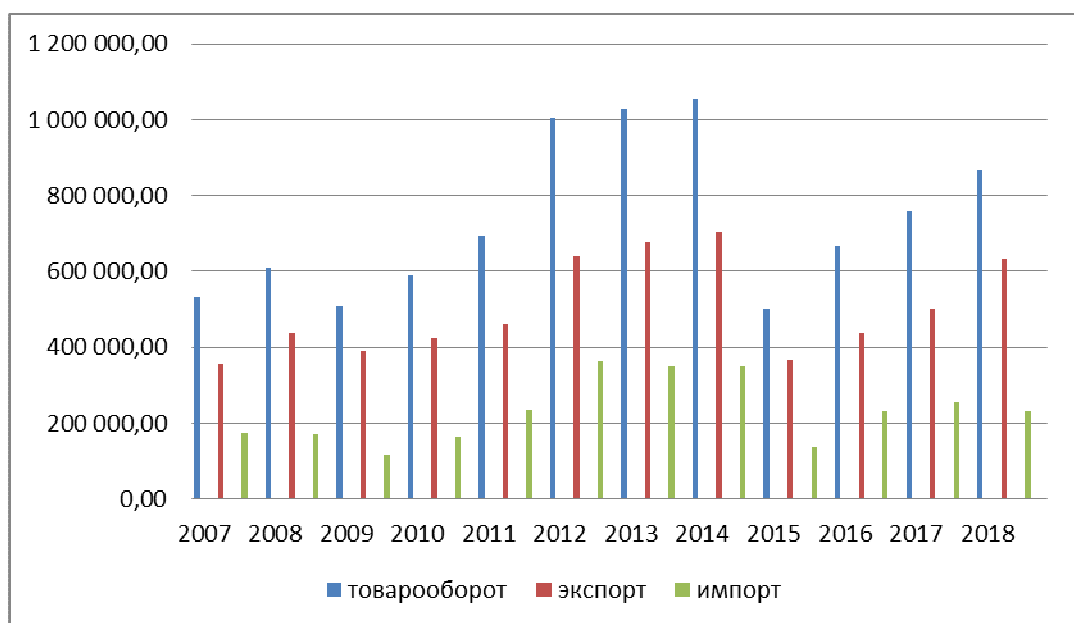

Рисунок-1. Динамика торгового оборота Казахстана с Кыргызстаном, 2007-2018 гг.

Источник: составлено автором на основе МФ РК КГД

Основные экспортные товары, поставляемые из Казахстана в Кыргызстан: нефтепродукты, табачные изделия, пшеница, прокат из небогатенной стали, плоская, минеральная и газированная вода, сахар, уголь, горячекатаная сталь из небогатенной стали, автомобили, гигиенические изделия для женщин и детей, цемент.

В последние годы рост экспорта обусловлен увеличением объемов следующих товаров: сталь плоская прокатная, гигиенические средства для женщин и детей, цемент, минеральные и газированные воды, сахар, масло подсолнечное, сталь легированная плоская прокатная, ковровин.

Основные виды импортируемых товаров из Кыргызстана в Казахстан: прочие руды и концентраты, нефтепродукты, стекло полированное, хлебобулочные и мучные кондитерские изделия, молоко и сливки несгущенные, пластиковые контейнеры, спирт, масло сливочное, йогурт, кефир.

А в последние годы рост импорта объясняется увеличением объемов следующих товаров: нефтепродукты, другие руды и концентраты, полированное стекло [МФ РК КГД].

Кроме того, созданы совместные предприятия стран Центральной Азии в Казахстане, которые могут стать еще одним показателем экономических отношений. Среди них Узбекистан и Кыргызстан имеют высокие показатели.

Совместные предприятия по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, с 1 января 2019 года зарегистрировано около 3,3 тыс. предприятий с участием государств Центральной Азии. По критерию зарегистрировано много компаний (3301 или 99,3%), 6 средних и 5 крупных (таблица I).

Таблица-I. Юридические лица, филиалы и представительства, зарегистрированные и действующие в регионах Республики Казахстан по состоянию на 1 января 2019 года

Государство-участник	Всего	В том числе		
		Малые предприятия	Средние предприятия	Крупные предприятия
Кыргызстан	1236	1229	5	2
Таджикистан	248	247	0	1
Туркменистан	55	55	0	0
Узбекистан	1773	1770	1	2
Всего по Центральной Азии	3 312	3301	6	5

Данные: взяты из статистических данных РК.

Наибольшая доля иностранных компаний в стране приходится на Узбекистан: 53,5% зарегистрированных и действующих предприятий, на второе место-предприятия с участием Кыргызстана: 37,1% зарегистрированных и действующих предприятий. Оставшаяся доля приходится на предприятия с участием таджиков и туркмен. Совместные предприятия с кыргызскими, таджикскими и узбекскими представителями зарегистрированы во всех областях Казахстана, в основном в городах республиканского значения. Кроме того, совместные предприятия будут распространяться в приграничных регионах Казахстана и странах Центральной Азии. Так, большая часть казахстанско-кыргызских предприятий зарегистрирована в Жамбылской области - 23%; казахстанско-узбекские компании в основном зарегистрированы в Южно - Казахстанской области-25%. Предприятия с участием туркмен работают в нескольких регионах Казахстана, в основном в Алматы-51,4%, Мангистауской области-20% и Астане - 14,3% [Стат.данные РК]. Эта статистика свидетельствует о прозрачности нашего государства в развитии экономического и торгового сотрудничества.

В ходе первого государственного визита Президента Республики Казахстан К.Токаева в Кыргызскую Республику, который состоялся 27 ноября 2019 года, особый акцент был сделан на активизацию сотрудничества в торгово-экономической и инвестиционной сфере, поддержку предпринимателей обеих стран в их деловой активности, в том числе представителей малого и среднего бизнеса, поступательной реализации совместных проектов в промышленности, сельском хозяйстве, перерабатывающем секторе и других отраслях экономики.

Достигнута договоренность об организации логистических центров на кыргызско-казахстанской государственной границе для дальнейшего развития приграничной торговли.

Принятое решение о модернизации и изменении режима работы пунктов пропуска в Чуйской и Иссык-Кульской области (Ак-Жол, Ак-Тилек, «Каркыра») и возобновлении деятельности КПП в Таласской области (Кичи-Капка) создаст благоприятные условия для

поддержания дружественных, родственных и торговых связей между жителями приграничной территории.

Президенты Кыргызстана и Казахстана подтвердили актуальность продолжения координации усилий, направленных на расширение всеобъемлющего экономического взаимодействия в рамках ЕАЭС, в том числе повышение динамики евразийских интеграционных процессов, проведение согласованной политики в сфере применения санитарных, ветеринарных и фитосанитарных мер, повышение конкурентоспособности промышленных комплексов, раскрытие в полном объеме, без барьеров, изъятий и ограничений, потенциала общих рынков товаров, услуг, капитала и труда [Торгово-экон....., 2019].

Вышеуказанные показатели охватывают до 2018 года и начало 2019 года. Мировая пандемия последних лет оказала сильное влияние на торгово-экономические показатели. Вирус Covid-19 не обошел страны Центральной Азии, которые были вынуждены ввести карантинные меры, что привело к снижению активности или приостановке деятельности большого числа предприятий и негативно сказалось на показателях регионального торгово-экономического сотрудничества. Юрий Кутбитдинов хорошо написал об этом в своей статье [Кутбитдинов Ю., 2020].

Известно, что в такой непростой пандемической ситуации из государств с большими внешними долгами и недиверсифицированной экономикой также выйдут инвесторы. Во время «Коронакризиса» и посткризисного восстановления мы можем увидеть падение потоков инвестиций. Эксперты Конференции ООН по торговле и развитию отмечают, что если ранее в 2020-2021 годах прогнозировали рост инвестиций, то теперь нужно ожидать их снижения на 5-15%.

Кроме того, как это обычно бывает в кризис, инвесторы уходят с развивающихся рынков, и пытаются сохранить свои активы, вкладываясь в ценные бумаги развитых стран или, например, золото.

За первые пять месяцев 2020 года по сравнению с аналогичным периодом прошлого года товарооборот Казахстана со странами ЦА сократился на 16,9% и составил 1,5 млрд долларов. Снижился как экспорт на 5,5% (с 1,4 до 1,2 млрд долларов), так и импорт на 9,3% (с 475,4 до 336,0 млн долларов). При этом заметное снижение показателей внешней торговли произошло с Узбекистаном: товарооборот снижился на 19,6%, экспорт на 20%, импорт на 18,6%. На Узбекистан в январе-мае 2020 года пришлось 59% товарооборота Казахстана со странами ЦА (в январе-мае 2019 года – 61%). В связи с этим снижение показателей с данным государством заметно влияет на показатели товарооборота со странами региона. С Кыргызстаном также товарооборот снижился на 15,7%, экспорт на 15,7% и импорт на 15,9%. В сравнении с другими странами ЦА с Таджикистаном товарооборот снижился незначительно, на 9,5%. При этом экспорт вырос на 18,5%, а импорт снижился на 90,3%. С Туркменистаном товарооборот снижился на 13,8%, экспорт на 27,5%, а импорт вырос на 66%.

Данные показатели отражают степень влияния карантинных мер, принятых в странах ЦА, на состояние взаимной торговли между странами [Бижикеева М., 2020].

«Коронакризиса» негативное влияние оказывает и на экономические отношения Казахстана с Кыргызстаном. Многие предприятия должны были прекратить свое дело, закрыть границы, немного приостановить торговый оборот между двумя странами. В настоящее время две страны, в первую очередь, приступают к регулированию своей внутренней экономики. Один из путей выхода из этой ситуации, для того, чтобы экономика шла вперед, необходимо разрабатывать новые стратегии, политику, проекты. Мировая ситуация позволяет странам Центральной Азии предпринимать новые шаги для установления экономических связей друг с другом.

При этом, соседство стран ЦА друг с другом дает им также преимущества в экономике на транспортных издержках. Кроме этого, совместное создание в регионе международных транспортных коридоров и международной транспортной инфраструктуры также будет спо-

способствовать снижению транспортных издержек при поставках экспортной продукции стран региона на внешние рынки.

В этой связи, расширение торгово-экономического сотрудничества и кооперационных связей между странами региона также будет содействовать скорейшему выходу экономик на прогрессивный рост.

Заключение

В заключение, мы видим, что на торгово-экономические отношения между Казахстаном и Кыргызстаном оказывает влияние как внутренние, так и внешние факторы. Эти страны могут быть партнерами, а не конкурентами друг другу.

В результате определения вопросов будут предложены следующие рекомендации по укреплению торгово-экономических отношений между Казахстаном и Кыргызстаном:

- Снятие таможенных барьеров или создание льгот между этими двумя странами;
- Совершенствование функций государственных учреждений по оказанию услуг, обеспечение предприятий благоприятными условиями для развития внешнего рынка, совершенствование законодательства о товародвижении;
- Необходимость участия негосударственных организаций и предприятий;
- Взаимодействие, совместные усилия по борьбе со всеми видами коммерческого мошенничества и незаконной деятельности, предоставление субъектами торговли эффективных и удобных услуг для входа на рынок другой стороны;
- Совершенствование торгово-экономического законодательства, создание приграничных торговых центров как «Хоргос»;
- Создание взаимных экономических проектов.

Использованная литература

1. Аннет Бор, 2019, Казахстан: испытание «транзитом власти». Программа России и Евразии. стр.89. СНИЖ8054-RUSSIAN-Kazakhstan-Report-FINAL%20(1).pdf

2. Бижикеева М., 2020, Откорректировал ли COVID-19 экспортные направления Казахстана? <https://kapital.kz/economic/89256/otkorrektiroval-li-covid-19-eksportnyye-napravleniya-kazakhstana.html>

1. Как развивается сотрудничество Казахстана с государствами Центральной Азии. 28.03.2018 // <https://24.kz/ru/news/social/item/229952-kak-razvivaetsya-sotrudnichestvo-kazakhstana-s-gosudarstvami-tsentralnoj-azii>

3. Кутбитдинов Ю., 2020, Торгово-экономическое сотрудничество стран Центральной Азии в период пандемии. <https://review.uz/ru/post/torgovo-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-stran>

4. Министерство финансов РК Комитет государственных доходов // http://kgd.gov.kz/ru/exp_trade_files

5. Наталья Гильт., 2018, Казахстан и Кыргызстан заинтересованы в углублении торгово-экономического сотрудничества. [inform.kz https://www.inform.kz/ru/kazakhstan-i-kyrgyzstan-zainteresovany-v-uglublenii-torgovo-ekonomicheskogo-sotrudnichestva_a3409022](https://www.inform.kz/ru/kazakhstan-i-kyrgyzstan-zainteresovany-v-uglublenii-torgovo-ekonomicheskogo-sotrudnichestva_a3409022)

6. Статистические данные Республики Казахстан // http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersBusinessRegisters

7. Торгово-экономическое сотрудничество, 2019. <https://mfa.gov.kg/ru/dm/Embassy-of-the-Kyrgyz-Republic-to-the-Republic-of-Kazakhstan/Menu---Foreign/--uslugi/Trade-and-Economic-Cooperation/rade-and-Economic-Cooperation#>

**THE TRADE AND ECONOMIC RELATIONS
BETWEEN KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN:
CURRENT STATE AND PROBLEMS**

Summary

In this article, we will consider the trade and economic relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan between these Central Asian countries. A reliable Foundation for the formation, development and strengthening of relations between the republics of Kazakhstan and Kyrgyzstan is the geographical proximity of the two countries, deep historical roots, common language, culture and traditions. Therefore, the development of cooperation with the Kyrgyz state remains one of the tasks of Kazakhstan's foreign policy. Establishing good-neighborly and stable relations with the neighboring Kyrgyz country is one of the important factors in ensuring the national security of the two countries.

The purpose of the article is to study the current state and development of trade and economic problems in Kazakhstan and Kyrgyzstan. To achieve this goal, we used such methods of analytical and statistical research as analysis of foreign and domestic publications on the topic under study, statistical data describing the economy and foreign trade of Central Asian countries.

Kazakhstan is Kyrgyzstan's second-largest export market after Switzerland (where Kyrgyzstan exports its gold), and money from Kazakhstan has traditionally played an important role in Kyrgyzstan's economy. There have been various disagreements between Kazakhstan and Kyrgyzstan until today. The differences are political, economic, and borderline. But since these are neighboring States, any differences are resolved by the leadership. In recent years, several meetings have been held to strengthen relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan.

Let's analyze trade relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan, which is the second largest country in Central Asia after Uzbekistan. The indicators show that trade relations with Kyrgyzstan have been growing over the years. The trade turnover in 2007 was 530,959. 80 million US dollars, exports-355,104. 80 million US dollars, imports-175,855. 00 million US dollars. And in 2018, it looks very good, that is, the trade turnover-865,257. 00 million US dollars, exports-634,866. 50 million US dollars, imports-230,390. 50 million us dollars. Kyrgyzstan, which maintains trade relations with Kazakhstan, is the only country in the Eurasian economic Union among other Central Asian countries. After joining the Eurasian economic Union, there has been a slight decrease in trade between the two countries. For example, in 2014, the trade turnover amounted to \$ 1 billion in the index of dollars, in 2015-2 times indicates a decrease. In addition, trade relations between the two countries have not been ignored and the border shopping center "Khorgos", which opened in December 2011 and is gradually gaining momentum between Kazakhstan and China. This shows that the external factor influences the relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan. Nevertheless, the statistics of 2018 show that the trade turnover is growing again.

The Covid-19 virus did not bypass the Central Asian countries, which were forced to introduce quarantine measures, which led to a decrease in activity or suspension of activities of a large number of enterprises and negatively affected the indicators of regional trade and economic cooperation. Economic relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan are negatively affected. Many enterprises had to stop their business, close the borders, and slightly suspend trade between the two countries. Currently, two of the country in the first place, proceed to the regulation of its domestic economy. One of the ways out of this situation is to develop new strategies, policies, and projects in order for the economy to move forward. The global situation allows the Central Asian countries to take new steps to establish economic ties with each other. At the same time, the proximity of Central Asian countries to each other also gives them advantages in saving on transport costs. In addition, the joint creation of international transport corridors and international transport infrastructure in the region will also help reduce transport costs for the supply of export products of the region's countries to foreign markets.

In conclusion, we see that trade and economic relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan are influenced by both internal and external factors. These countries can be partners, not competitors to each other.

- In the future, we offer the following suggestions:
- Removal of customs barriers or the creation of benefits between the two countries;
- Improving the functions of state institutions in providing services, providing enterprises with favorable conditions for the development of the external market, improving legislation on commodity movement;
- The need for participation of non-governmental organizations and enterprises;
- Interaction, joint efforts to combat all types of commercial fraud and illegal activities, providing effective and convenient services for trade entities to enter the market of the other party;
- Improvement of trade and economic legislation, creation of border shopping centers as «Khorghos»;
- Creation of mutual economic projects.

სესილი ტაბატაძე

ბუნებრივი კატასტროფის მართვის პროექტების ეფექტიანობა საქართველოში

***ანოტაცია.** ნაშრომში გამოკვლეულია პროექტები, რომელიც უკავშირდება ბუნებრივ კატასტროფებს და უზრუნველყოფს მათი პრევენცია-მზადყოფნის ღონისძიებების დაგეგმვასა და შესრულებას. ბოლო პერიოდში, კლიმატის ცვლილებასთან ერთად მნიშვნელოვანი გახდა კატასტროფებისადმი მზადყოფნა, რადგან იგი საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლესა და ჯამრთელობას, ასევე ეკონომიკას. შესაბამისად, ამ მიმართულებით სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული პროექტების ეფექტიანობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სამოქალაქო უსაფრთხოების საქმეში. ნაშრომში განხილულია სხვადასხვა პროექტი, ყურადღება გამახვილებულია მათი რეალიზაციის დროს სახელმწიფოს მაკოორდინებელი როლის მნიშვნელობაზე, გამოვლენილია ნაკლოვანებები და დასახულია მათი გამოსწორების გზები.*

***საკვანძო სიტყვები:** პროექტების მართვა, ბუნებრივი კატასტროფები, სახელმწიფო პროექტები, დონორი ორგანიზაციები.*

შესავალი

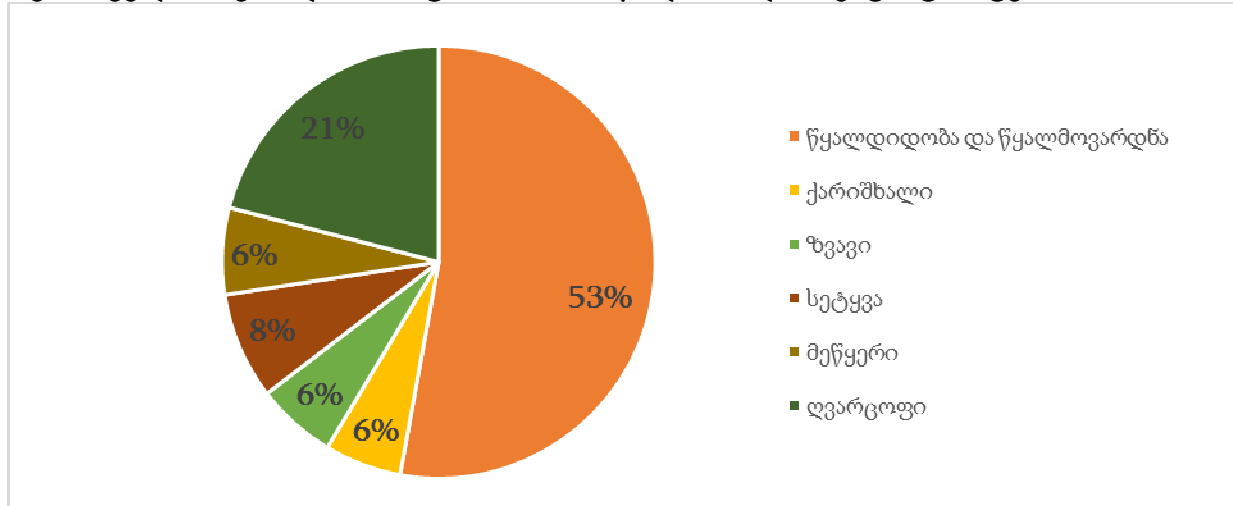
მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილებების ფონზე, სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება პროექტების მართვის პრინციპების სწორად გამოყენება, რამაც უნდა უზრუნველყოს დასახული მიზნის მიღწევა ყველა სფეროში. სხვადასხვა მიმართულებით წარმატების მიღწევის საშუალებად თანამედროვე მიდგომებში გამოიყენება პროექტების მართვის უახლესი მეთოდები და მიდგომები. იქნება ეს განათლება, გარემოს დაცვა, ჯანდაცვა, მშენებლობა, მომსახურებისა თუ მრეწველობის დარგები.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უსაფრთხოების სფეროში სახელმწიფოს მიერ დაგეგმილი და განხორციელებული პროექტების სწორი და ეფექტიანი მართვა, რადგან ის პირდაპირ უკავშირდება ადამიანის სიცოცხლეს, მოაქვს მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ზარალი და საფრთხეს უქმნის ბუნებას.

საქართველოს კლიმატისთვის უმეტესად დამახასიათებელი სტიქიური მოვლენებია: წყალდიდობა, წყალმოვარდნა, ღვარცოფი, მეწყერი, ზვავი, მიწისძვრა,

სეტყვა, ძლიერი წვიმები, გრიგალი და გვალვა. მათ მიერ ბოლო 40 წლის განმავლობაში მიყენებულმა ეკონომიკურმა ზარალმა 14 მილიარდ დოლარს გადააჭარბა.²⁴ ქვემოთ დიაგრამაზე მოცემულია ბუნებრივი საფრთხეების წილობრივი მაჩვენებელი (ზოგიერთი კატასტროფა არ არის მითითებული დიაგრამაზე, მთლიან მოცულობაში მცირე წილის გამო):

დიაგრამა 1. ბუნებრივი საფრთხეები, რომლებიც დამახასიათებელია საქართველოსთვის და მათი ფართობითი წილი მთლიან კატასტროფებში (2008-2019)

წყარო: Georgia Environmental Outlook (GEO), 2018

კატასტროფების რისკის მართვა მოიცავს შემდეგ ფაზებს: *პრევენცია, მზადყოფნა, რეაგირება აღდგენა*. მათგან, პირველი ორი ფაზა ყველაზე მნიშვნელოვანია, რადგან სწორედ მათი წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში არის შესაძლებელი მინიმუმამდე იქნას შემცირებული დამდგარი ბუნებრივი კატასტროფით გამოწვეული ზარალის მოცულობა. შესაბამისად, სახელმწიფო, არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციები ძირითადად ორიენტირდებიან ისეთი პროექტების დაგეგმვასა და განხორციელებაზე, რომელიც უკავშირდება პრევენციასა და მზადყოფნას. კერძოდ:

- *საგანგებო სიტუაციის წარმოქმნის ალბათობის განსაზღვრის, მონიტორინგისა და თავიდან აცილების პროექტები*, რომლებიც ორიენტირებულია ჩამოყალიბოს ერთიანი ჩარჩო მეთოდოლოგიები, თუ როგორ უნდა შეფასდეს სხვადასხვა კატასტროფა, როგორ დაანგარიშდეს ზარალის მოცულობა და დაწესდეს ერთიანი მეთოდოლოგიური მიდგომები ქვეყნის ყველა რეგიონისთვის;

- *ადამიანთა ცნობიერების ამაღლებისთვის დაგეგმილი პროექტები* - რომლებიც მოიცავს საცნობარო ბლანკების მომზადების, სხვადასხვა ბროშურების მომზადებასთან დაკავშირებულ პროექტებს, კონფერენციების მოწყობას და ა.შ;

- *მოსახლეობის ადრეული შეტყობინებებთან დაკავშირებული პროექტები* - რომელიც მოიცავს რუკების მომზადებას მოწყვლადი ტერიტორიების მიხედვით, სწრაფი შეტყობინების სისტემის დანერგვას (მაგალითად, SMS შეტყობინებები, მობილური აპლიკაცია) და სხვა.

აღნიშნული პროექტების წარმატებით ფუნქციონირებისთვის მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებათ დონორ ორგანიზაციებს. ისინი აქტუალურად ეხმარებიან

²⁴ Global Platform for disaster risk reduction, Official Statements from the Fourth Session of the Global Platform for Disaster Risk Reduction, Country statements

საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების სისტემის ჩამოყალიბებაში და მონაწილეობენ სხვადასხვა პროექტებში. ზემოთჩამოთვლილი დონისპიეზების უზრუნველყოფისთვის დაგეგმილი და განხორციელებული ზოგიერთი პროექტის შესახებ მოცემულია შემდეგ ნაწილში.

სხვადასხვა პროექტები ბუნებრივი კატასტროფის პრევენციისა და მზადყოფნისთვის მიმართულებით

საერთაშორისო ორგანიზაციის სააგენტოები სხვადასხვა პროექტების ფარგლებში ეხმარებიან საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების სისტემის განვითარებაში:

❖ *UNDP, კატასტროფის რისკის შემცირების სისტემის გაძლიერება საქართველოში* - პროექტმა ხელი შეუწყო კატასტროფის რისკის შემცირების საკითხების ინტეგრირებას გაეროს განვითარების ხელშეწყობის მიმართულებით; ასევე ამ პროექტის დახმარებით კატასტროფის რისკის შემცირების საკითხები გათვალისწინებულ იქნა განვითარების პოლიტიკაში, პროგრამებსა და პრაქტიკაში და ადგილობრივ დონეზე პოპულარიზაცია გაეწია რისკების შემსუბუქებისა და კატასტროფისათვის მზადების პრაქტიკას.²⁵ (I პროექტი)

❖ *UNDP, ბუნებრივ კატასტროფაზე მყისიერი რეაგირება საქართველოში* - პროექტის ფარგლებში შემუშავდა კატასტროფის შემდგომი საჭიროებების ერთობლივი შეფასების დოკუმენტი. ასევე პროექტი დაეხმარა ადდგენითი სამუშაოების განხორციელებას სოფლის მეურნეობასა და კატასტროფის რისკის შემცირების მიმართულებით. (II პროექტი)

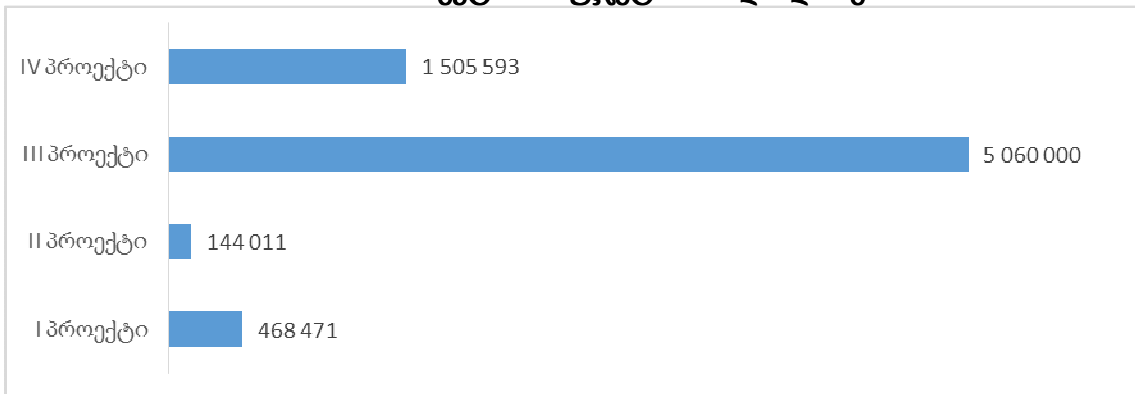
❖ *UNDP, წყალდიდობებისა და წყალმოვარდნების კლიმატისადმი მედეგი მართვის პრაქტიკა საქართველოს მოწყვლადი მოსახლეობის დასაცავად* - პროექტის მიზანია საქართველოს მთავრობის მხარდაჭერა რიონის აუზის მოსახლეობისთვის კლიმატის ცვლილებაში მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფა. ასევე - **ადრეული გაფრთხილების სისტემის შექმნა.** (III პროექტი)

❖ *UNDP, სოფლის მდგრადი განვითარება და გარემოს მიმართ პასუხისმგებლობა* - ტყეებში გაჩენილი ხანძრებით დაზარალებული სოფლის მოსახლეობის ხელშეწყობი სპროექტი. (IV პროექტი).

აღნიშნული პროექტებისთვის გამოყოფილი სახსრები დონორი ორგანიზაციის მიერ წარმოდგენილია დიაგრამაზე:

²⁵ კატასტროფის რისკის შემცირების სისტემის ინსტიტუციური შესაძლებლობების შეფასების ანგარიში, საქართველო, 2014

დიაგრამა 2. UNDP-ს მიერ განხორციელებული ზოგიერთი (ზემოთხსენებული) პროექტის ბიუჯეტი აშშ დოლარებში

გარდა UNDP-სა სამოქალაქო უსაფრთხოების სფერო მიმართულებით სხვადასხვა ორგანიზაციები ახორციელებენ პროექტებს საქართველოს მხარდასაჭერად. თუმცა, ნაშრომისთვის შეირჩა მოცემული პროექტები და შესწავლილ იქნა აღნიშნული მიმართულებით სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ღონისძიებების ეფექტიანობა.

პროექტის პირველადი შერჩევის, წინასწარი შეფასება, ბიუჯეტირება, დეტალური დაგეგმვა, განხორციელება და დასრულების შემდგომი შეფასება არის პროექტების სასიცოცხლო ციკლის უმნიშვნელოვანესი ეტაპები²⁶, რომელთა სწორად შესრულება მნიშვნელოვანია პროექტის მიზნის მიღწევითვის. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული პროექტების შესახებ სრულყოფილი ინფორმაციის მოძიება თითქმის შეუძლებელია. მეორადი კვლევით გამოვლინდა, რომ სახელმწიფოს მიერ თითქმის არ ხორციელდება პროექტების დასრულების შემდგომი შეფასება. რაც მნიშვნელოვან ნაკლოვანებას წარმოადგენს. რადგან შემდგომი შეფასება აძლევს საშუალებას პროექტის განმახორციელებელს გამოავლინოს ის პრობლემები რაც წარმოიქმნა შესრულების დროს, ხოლო აღნიშნული ეხმარება პროექტის მენეჯერს არ დაუშვას მსგავსი შეცდომები მომდევნო პროექტებში. აღსანიშნავია, რომ დონორების მიერ დაფინანსებული პროექტების შემთხვევაში ზოგჯერ არსებობს პროექტების დასრულების შემდგომი შეფასების პრაქტიკა.

კვლევაში წარმოდგენილი პროექტების განხორციელების მიუხედავად კვლავ ნაკლოვანებებით ხასიათდება ადრეული შეტყობინებების სისტემა - არ გამოიყენება თანამედროვე ტექნოლოგიები - ციფრული რუკები (GIS), SMS შეტყობინებები.²⁷ კატასტროფის რისკის შემცირების შესახებ კონკრეტული საბიუჯეტო პროგრამა არ არსებობს - ამ მიმართულებით განმახორციელებელ უწყებას წარმოადგენს საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახური, მას თავისი ბიუჯეტი გააჩნია, თუმცა პროგრამულ ბიუჯეტში ცალკე პროგრამად - „კატასტროფების მართვა არ არსებობს“.

დასკვნა

წინამდებარე კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე ვლინდება, რომ უწყებათაშორისი, მთავრობასა და დონორებს შორის, ასევე ხელისუფლებას შორის კოორდინაციის მექანიზმები ან არ არსებობს ან არაეფექტიანი მექანიზმებია

²⁶ The World Bank, (2011): Strengthening Public Investment Management, Indicator Framework; pg. 45-46

²⁷ სახელმწიფო აუდიტის სამსახური, წყალდიდობით გამოწვეული საგანგებო სიტუაციების (პრევენცია, მზადყოფნა) მართვის ეფექტიანობის აუდიტი, 2020

დანერგული. ამაზე არის საუბარი ასევე Georgia Environmental Outlook-ის ანგარიშში. კოორდინაციის მექანიზმების ნაკლოვანებაზე საუბრობს სახელმწიფო აუდიტის სამსახურიც თავის ანგარიშში - აუდიტის შედეგად გამოვლინდა, რომ სუსტია კოორდინაცია და თანამშრომლობა სისტემის სხვადასხვა სუბიექტს შორის. ბუნებრივი კატასტროფების მართვის კუთხით, უწყებების ორგანიზაციული ფუნქციები არ არის მკვეთრად გამიჯნული, ასევე არ არის დადგენილი მათ შორის შესაბამისი ინფორმაციის გაცვლის სტანდარტი და პერიოდულობა. აღნიშნული განსაკუთრებულად აისახება განხორციელებული ღონისძიებების ეფექტიანობაზე.²⁸

არსებული პრობლემების აღმოფხვრისთვის საჭიროა: ერთის მხრივ პროექტების მართვის ნაკლოვანებების გამოსწორება და მეორეს მხრივ კოორდინაციის მექანიზმების გაძლიერება. კერძოდ:

➤ საჯარო უწყებებში არსებული პროექტის მართვის ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად მნიშვნელოვანია სახელმძღვანელო დოკუმენტის მომზადება, რომელშიც განსაზღვრული იქნება პროექტის უკეთესი საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით განხორციელების წინაპირობები, პროექტის სასიცოცხლო ციკლის ყოველი ეტაპის შესრულება გახდება სავალდებულო და პროექტები დაფინანსდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ იგი თავსებადია ქვეყნის მდგრადი განვითარების მიზნებთან და ამოცანებთან.

➤ აუცილებელია კატასტროფის რისკის შემცირების შესაძლებლობის გაძლიერება, რომლისთვისაც მნიშვნელოვანია კოორდინაციის მექანიზმების მოწესრიგება, თითოეულ დარგობრივ სამინისტროებში შესაბამისი პასუხისმგებელი პირის/სტრუქტურის გამოყოფა, საკომუნიკაციო არხების შექმნა და დაინტერესებული მხარეების ჩართულობის ზრდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კატასტროფის რისკის შემცირების სისტემის ინსტიტუციური შესაძლებლობების შეფასების ანგარიში, საქართველო, 2014;
2. საქართველოში ბუნებრივი საფრთხეების ზონირებისა და რუკების შედგენის შესაძლებლობების შეფასება და რეკომენდებული ქმედებები, გამოცემულია ორგანიზაცია Georgia Environmental Outlook (GEO), 2018;
3. წყალდიდობით გამოწვეული საგანგებო სიტუაციების (პრევენცია, მზადყოფნა) მართვის ეფექტიანობის აუდიტი, 2020;
4. Global Platform for disaster risk reduction, Official Statements from the Fourth Session of the Global Platform for Disaster Risk Reduction, Country statements, 2019;
5. The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 (Sendai Framework);
6. The World Bank, (2011): Strengthening Public Investment Management, Indicator Framework;
7. <http://drm.cenn.org/index.php/ka/>
8. <https://es.gov.ge/>
9. <https://sao.ge/ka/>
10. <https://www.undrr.org/>

²⁸ სახელმწიფო აუდიტის სამსახური, წყალდიდობ ით გამოწვეული საგანგებო სიტუაციების (პრევენცია, მზადყოფნა) მართვის ეფექტიანობის აუდიტი, 2020, გვ.8

EFFECTIVENESS OF NATURAL DISASTER MANAGEMENT PROJECTS IN GEORGIA Summary

Natural disasters have increased with climate change. The amount of damage caused by the disaster has increased. During the last 40 years, the economic damage amounted to 14 billion dollars in Georgia. Consequently, in such conditions, different activities and projects implemented by the state in the field of prevention and preparedness are very important. This study presents several projects, despite the implementation of which it seems that there are still disadvantages in disaster risk reduction in Georgia.

The problem was identified in two main areas: inefficiency of project management and lack of coordination mechanisms. In particular, the state does not implement all stages of the project life cycle effectively, and also, coordination mechanisms are weak, so agencies and organizations involved in disaster risk reduction work on the same issue without communicating with each other.

In order to improve the current situation, it is important to prepare a guide document, which will define the preconditions for the implementation of the project in accordance with better international practice and will make it necessary to comply with them. There is also a need to strengthen coordination mechanisms and create communication channels for stakeholder communication.

ირმა ტყემალაძე

დისტანციური დასაქმების როლი COVID-19-ის პანდემიის უარყოფითი ეფექტების შემცირებაში

ანოტაცია. COVID-19-ის პანდემიამ დასაქმების სტანდარტული მოდელის ნაცვლად დისტანციური დასაქმების მოდელი შემოგვთავაზა. სამუშაოს უწყვეტობის შესანარჩუნებლად სწრაფი ტემპით მოხდა სხვადასხვა ონლაინ-პლატფორმების ათვისება და დანერგვა. აქტუალურ საკითხად იქცა დისტანციური სამუშაოს მასობრივი პრაქტიკის შედეგების შესწავლა და შეფასება. დასახული მიზნის ფარგლებში გაანალიზებულია ქართული და უცხოური პუბლიკაციები და ნაშრომები, შესწავლილია ექსპერტთა მოსაზრებები, დამუშავებულია სტატისტიკური მასალა. შედეგად გამოვლენილია დისტანციური ფორმატის უპირატესობები და სირთულეები, განხილულია შრომის ბაზარზე წარმოქმნილი ტენდენციები, მათი შემდგომი გავრცელების და განვითარების პერსპექტივები.

საკვანძო სიტყვები: დისტანციური დასაქმება, COVID-19-ის პანდემია, ეკონომიკური განვითარება.

შესავალი

სამუშაოს ხასიათი და პირობები მუდმივ ცვლილებას განიცდის. ჩნდება ახალი პროფესიები, იზრდება ინტელექტუალური შრომით დასაქმებულთა წილი. ტექნოლოგიების განვითარება კი ქმნის დისტანციური მუშაობის გავრცელების პირობებს. დისტანციური დასაქმება, შრომის პროცესის ორგანიზაციის განსაკუთრებულ ფორმას წარმოადგენს, რომლის დროსაც კომპანიების შტატის თანამშრომლები თავიანთ მოვალეობებს ასრულებენ დამქირავებლის სამუშაო სივრცის

გარეთ, მუშაობის პროცესში ძირითადი კომუნიკაცია ხორციელდება ციფრული ტექნოლოგიების დახმარებით.

რა თქმა უნდა, დისტანციური დასაქმება სამეურნეო საქმიანობის ყველა სფეროში არ არის შესაძლებელი. უპირველეს ყოვლისა, მისი მიზანშეწონილობა განიხილება ე.წ. ტრანსაქციული ინდუსტრიებისა და სპეციალობებისათვის, რომლებიც დაკავშირებულია სხვადასხვა სახის კომუნიკაციით განხორციელებულ ინფორმაციის გადაცემასთან. ასეთია, მაგალითად: ფინანსები, ბუღალტერია, აუდიტი, საკონსულტაციო და მთარგმნელობითი მომსახურება, დისტანციური შესყიდვები, გაყიდვები, IT სფეროს წარმომადგენლები და სხვ. მისი აშკარა პერსპექტივებისა და მთელი რიგი გარკვეული უპირატესობებისა ეკონომიკის დიგიტალიზაციის კონტექსტში, მუშაობის ორგანიზების ამ ფორმატმა მრავალი კითხვა გააჩინა, როგორც დამსაქმებლების, ისე დასაქმებულების მხრიდან სოციალურ-ეკონომიკური, ორგანიზაციული თუ სამართლებრივი ასპექტებით უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. ამ მიზეზების გამო დისტანციური დასაქმების მიმართ ზრდადი ინტერესი არ შეიმჩნეოდა ქართულ რეალობაში და დამსაქმებლები უპირატესად ორიენტირებულნი იყვნენ დასაქმების ტრადიციულ ფორმებზე.

კოვიდ-19-ის პანდემიის გავრცელებამ მდგომარეობა რადიკალურად შეცვალა არა მარტო ჩვენთან, არამედ მთელ მსოფლიოში. დღეს უკვე აღნიშნული ფორმით ადამიანთა დასაქმება ორგანიზაციების უმრავლესობის სამუშაო კულტურის ნაწილად იქცა. 2020 წლის გაზაფხულიდან საქართველოს შრომის ბაზარზე წარმატებულად დაინერგა და განხორციელდა მუშაობა დისტანციური პლატფორმების საშუალებით. 21 მარტიდან საკარანტინო რეჟიმის შემოღება ერთგვარი მოტივატორი გახდა თითოეული დამსაქმებლისათვის, ეფიქრათ დასაქმების ახალი ფორმების გამოყენებაზე.

პანდემიის მიერ „შემოთავაზებული“ რეალობა ყველაზე კარგად შრომის ბაზარმა აირეკლა. გარდა იმისა, რომ შედეგები დროის მოკლე პერიოდისათვის სახეზეა, მას გრძელვადიან პერსპექტივაში ჯაჭვური პროცესების განვითარების რისკი აქვს.

პირველი პრობლემა, დასაქმების ალტერნატიული ფორმების, უფრო ზუსტად და უმეტეს შემთხვევაში, დისტანციური დასაქმების მოდელის დანერგვა იყო. მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის მკვლევარებმა შეადარეს დისტანციურ დასაქმებაზე გადასვლის სიმარტივე ოცდაათ ქვეყანაში, მათ შორის აშშ-ში. განვითარებულმა ქვეყნებმა, რომლებსაც აქვთ ინტერნეტზე წვდომის მაღალი დონე, შერეული პროფესიები, დასაქმებულზე ორიენტირებული პოლიტიკა, საუკეთესო შედეგს ბუნებრივად მიაღწიეს, მათ შორისაა ბელგია, კანადა და შვედეთი. შეერთებულმა შტატებმა, რომელსაც ინტერნეტზე თავისუფალი წვდომა აქვს, დასაქმებულთა უმეტესი წილი კი დაკავებულია ისეთი საქმიანობით, რომელთა შესასრულებლადაც სხვა ადამიანებთან ფიზიკური სიახლოვე სჭირდებათ, მეთერთმეტე ადგილზეა. განვითარებადი და საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნები, როგორცაა ბრაზილია, ჩინეთი და ნიგერია, ყველაზე მეტ დაბრკოლებას განიცდიან, ინტერნეტის დაბალი ხარისხისა და თაობებით ინტეგრირებულ ოჯახების გამო.

დისტანციური დასაქმების მკვლევარის, სტენფორდის უნივერსიტეტის პროფესორის ნ. ბლუმის მიხედვით, აშშ-ში დასაქმებულთა 42 პროცენტი მუშაობს სახლიდან სრულ განაკვეთზე, ხოლო 33 პროცენტი საერთოდ ვერ მუშაობს. დარჩენილი 26 პროცენტი მუშაობს დამსაქმებლის შენობაში, უპირატესად მომსახურების სფეროს მუშაკები [Bloom N., Barrero J., Davis, 2020]. გამოდის თითქმის ორჯერ მეტი

თანამშრომელი მუშაობს სახლიდან, ვიდრე სამუშაო ადგილზე. მართალია, პანდემიამ უარყოფითად იმოქმედა ეკონომიკაზე, ფაქტიურად ეკონომიკური ზრდის ტემპი ყველა ქვეყანაში შეამცირა, ისე რომ ახლანდელ მდგომარეობას, ალბათ, 2022 წლამდე ვერც კი დავუბრუნდებით²⁹ [Baker et al. 2020], მაგრამ სახლიდან მუშაობის უნარის გარეშე ყველაფერი ბევრად უარესად იქნებოდა. დისტანციურმა მუშაობამ საშუალება მოგვცა შევინარჩუნოთ სოციალური დისტანცირება COVID-19-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ასე რომ, სახლიდან მუშაობა არამარტო ეკონომიკურად აუცილებელია, არამედ ის კრიტიკული იარაღია პანდემიასთან ბრძოლაში.

აშშ-ში კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ უმაღლესი განათლების მქონე პირები, მაღალშემოსავლიანი თანამშრომლები ბევრად უფრო ხშირად მუშაობენ სახლიდან. ისინი ჩვეულებრივ განაგრძობენ მუშაობას, უნარ-ჩვევების განვითარებას და კარიერულ წინსვლას. ზარალდება დასაქმებულთა ის კატეგორია, ვინც ვერ იმუშავებს სახლიდან - სამუშაოს ხასიათის გამო, ან იმის გამო, რომ მათ არ გააჩნიათ შესაფერისი სივრცე ან ინტერნეტთან კავშირი. [Bloom N., Barrero J., Davis, 2020].

საქართველომ პანდემიის პირველი ტალღა სამედიცინო თვალსაზრისით შედარებით მსუბუქად გადაიტანა, მაგრამ ისე როგორც ბევრი გარდამავალი ან განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობა, ეკონომიკური კუთხით მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დადგა. ეკონომიკის სამმა სექტორმა: ტურიზმმა, ტრანსპორტმა და საცალო ვაჭრობამ ფაქტიურად „უძრაობის“ ეტაპზე გადაინაცვლა. კრიზისმა მოიცვა მშენებლობა, უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები, ხელოვნება, გართობა და დასვენების სექტორები. საქართველოს ეკონომიკა ივნისში 7,7%-ით, ხოლო 2020 წლის ორი კვარტალის მიხედვით 5,8%-ით შემცირდა. აპრილის თვეში, როცა კრიზისი ყველაზე მწვავე იყო მშპ-ს შემცირებამ 16,6% შეადგინა. გამოშვება შემცირდა როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორში. ზემოაღნიშნულ ყველაზე მეტად დაზარალებულ სექტორებში დასაქმებულთა რაოდენობის კლება ცხადია, მაგრამ არც სხვა სფეროები გადარჩნენ დასაქმებულთა რაოდენობის შემცირებას. მაგალითად, მშენებლობაში 2020 წელს, წინა წლებთან შედარებით 16%-ით, უძრავ ქონებასთან დაკავშირებულ საქმიანობებში-4,5%-ით, ხელოვნება, გართობა და დასვენებაში-35%-ით, პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობებში-18%-ით. დასაქმებულთა რაოდენობა არ შემცირდა სახელმწიფო სექტორში, განსხვავებით კერძო სექტორისგან, სადაც დასაქმებულთა რაოდენობა 14-ით [10] შემცირდა.

ერთადერთი სექტორი, რომელიც კრიზისის პერიოდში ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა მრეწველობაა, ასევე შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა განათლებაში. დისტანციური სწავლების კუთხით, საქართველო ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშადაც კი არის აღიარებული [11]. როგორც სკოლებში, ისე უმაღლეს და პროფესიულ სასწავლებლებში მოხერხდა დისტანციურ რეჟიმზე დროული გადასვლა. შეირჩა ელექტრონული სწავლების აპლიკაციები/ფორმები (ZOOM, Microsoft Teams, LMS, Moodle და სხვ.). ცვლილებები შევიდა უმაღლესი განათლების შესახებ კანონში, დაემატა ტერმინი „დისტანციური სწავლება“, სწავლების ახალი ფორმისთვის სამართლებრივი საფუძვლის შექმნის მიზნით. ასევე წარმატებით მიმდინარეობს სხვადასხვა სასერთიფიკატო კურსების თუ ტრენინგების გამართვა ონლაინ-პლატფორმებით, ბევრმა ადამიანმა გამოიყენა ეს შესაძლებლობა და ადამიანური კაპიტალის დაგროვება მოახერხა პანდემიის პერიოდში. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს წარმატებები ძირითადად

²⁹ Scott R. Baker Nicholas Bloom Steven J. Davis Stephen J. Terry, COVID-INDUCED ECONOMIC UNCERTAINTY, Cambridge, MA 02138 April 2020

მსხვილი ქალაქების „ხვედრია“, პრობლემად რჩება სწავლების და დასაქმების საკითხი მაღალმთიან რეგიონებსა და სოფლებში, ასევე სოციალურად დაუცველი და ეკონომიკურად ნაკლებადშემდგომი ოჯახებისათვის.

პანდემიამ დასაქმების სქესობრივ სტრუქტურაში დისბალანსის საშიშროება შექმნა. ონლაინ- მომსახურებაზე გადასვლის შემდეგ, მიტანის სერვისების გააქტიურებამ კონსულტანტების რაოდენობის შემცირება და კურიერების რაოდენობის ზრდა გამოიწვია. ანუ ე.წ. „ქალთა“ პროფესიები და საქმიანობების შემცირების ტენდენციასთან გვაქვს საქმე, ხოლო მამაკაცები უფრო მეტად ინარჩუნებენ სამუშაო ადგილებს.

შრომის ბაზრის მდგომარეობას ანუ მის დამაბულობის ხარისხს, გარკვეულწილად ახასიათებს ვაკანსიების რაოდენობა, რაც პანდემიის პერიოდში მნიშვნელოვნად შემცირდა. თუმცა ყველა იმ კომპანიამ, რომელსაც ახალი რესურსი სჭირდება, ეს პროცესი მოახერხა და გადაიტანა ვირტუალურ სივრცეში. სადაც გამოვლინდა ტენდენცია, რომ შრომის ბაზარი კიდევ უფრო მეტად გლობალური ხდება.

საქართველოს შრომის ბაზრისთვის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი გამოწვევა არის საზღვრების დახურვა და უცხოეთში დასაქმებულების შინ დაბრუნება. პრობლემა არა მხოლოდ ჩვენს სახელმწიფოში არსებული საკარანტინო ზომებია, არამედ ევროკავშირსა და მთელ მსოფლიოში ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ვარდნაა. ემიგრანტების დაბრუნებას ერთდროულად რამდენიმე ეფექტი ექნება. პირველ რიგში, იგი შრომის შიდა ბაზარზე გაზრდის უმუშევრობას, და მეორე მხრივ, შემცირდა უცხოეთიდან მიღებული შემოსავლების რაოდენობა. რაც კიდევ უფრო მეტად შეანელებს ეკონომიკური ზრდის პროცესს.

მრავალწახნაგოვანი კრიზისის პირობებში, დისტანციურმა დასაქმებამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა უარყოფითი ეფექტების შემსუბუქებაში, შენარჩუნდა მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისთვის პანდემიამდე არსებული შემოსავლების დონე, ხოლო მეორე ნაწილისთვის სახელმწიფოს მხრიდან დახმარებების გაცემა მოხერხდა. ბევრი დასაქმებულისთვის ის მუშაობის მისაღებ ფორმად იქცა სხვადასხვა მიზეზთა გამო: უფრო მეტი თავისუფალი დრო, უფრო მეტი ურთიერთობა ოჯახთან, სამსახურიდან სახლამდე და პირიქით გადაადგილებისათვის დროის დანაკარგების აღმოფხვრა, ნაკლები კონტროლი მუშაობის პროცესში და ა.შ. ზოგადად, განვითარებული ქვეყნებისთვის, სადაც დასაქმების სტრუქტურა იძლევა დისტანციური მუშაობის შესაძლებლობას, ეს პრაქტიკა დიდი ხანია დანერგილია. საქართველო მიეკუთვნება იმ ქვეყანათა ჯგუფს, სადაც ამ ფორმატის გამოყენება ჯერ კიდევ ბევრ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, რომელთაგან შეიძლება გამოვყოთ:

- ტრადიციული დასაქმების ფორმების არსებობის აუცილებლობა დასაქმებულთა 55-60%-თან მიმართებაში;
- სახლის პირობებში შესაბამისი მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების ნაკლებობა, სამუშაო სივრცის გამოყოფის პრობლემა, განსაკუთრებით სრული სამუშაო დღისთვის;
- ცხოვრება-მუშაობის ბალანსის შენარჩუნება, დასაქმებულის უფლებების დაცვა საკანონმდებლო ჩარჩოს გარეშე;
- თაობათა თანაცხოვრების აქტუალობა;
- მენეჯერებისა და მმართველებისათვის კონტროლისა და კოორდინაციის ფუნქციის შესრულება;
- არარეგლამენტირებული სამუშაო დრო, ქალთა ორმაგი დატვირთვა;
- თანამშრომლობის არარსებობა; კონცენტრაციის ნაკლებობა

- კიბერუსაფრთხოების პრობლემა.

ზემოთხაზოთვლილი სირთულეების მიუხედავად, სამომავლოდ საქართველოს შრომის ბაზარზე შენარჩუნდება შერეული მუშაობის საჭიროება, გამომდინარე იქედან, რომ კრიზისმა ხელი შეუწყო ახალი სამუშაო პრაქტიკის შემოღებას, კომპანიები უფრო მოტივირებულნი არიან დაუშვან დისტანციური მუშაობა, ონლაინ შექმნის გამოცდილება მომხმარებელსაც უვითარებს ახალ ჩვევებს, ამიტომ ეპიდემიის დასრულების შემდეგაც სულ უფრო მეტი მათგანი მიმართავს ელექტრონულ შესყიდვებს.

დასკვნა

დისტანციური დასაქმება ერთადერთი გამოსავალი იყო და არის არსებულ რეალობაში. მან მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კორონომიკის პირობებში უარყოფითი ეფექტების შემსუბუქების კუთხით. სავარაუდოდ პანდემიის შემდეგ, უკვე ეკონომიკური მიზეზების გამო, შენარჩუნდება შერეული მუშაობის საჭიროება. რაც გამართლებულია იმ ფაქტით, რომ კრიზისმა ხელი შეუწყო ახალი სამუშაო პრაქტიკის შემოღებას და დანერგვას, კომპანიები კი უფრო მეტად გახდა მოტივირებულნი, მარტივად დაუშვან სამუშაო სივრცის გარეთ დასაქმებულის მიერ თავიანთი ფუნქციების განხორციელება. კრიზისმა დაგვანახა ეკონომიკის დივერსიფიკაციის მნიშვნელობა და მწარმოებლური დარგების განვითარების აუცილებლობა. ამ ეტაპზე კი ალბათ სახელმწიფოს მეტი ჩარევის საჭიროება ჩნდება, რომ ისედაც მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა კიდევ უფრო უარესი არ გახდეს. ასევე მნიშვნელოვანია სოციალური პასუხისმგებლობის გაზრდა, იმისათვის რომ ორგანიზაციებმა მასობრივად არ გაათავისუფლონ მუშაკები სამსახურიდან.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. F. Saltiel, “Who Can Work From Home in Developing Countries?” working paper, Duke University, Durham, North Carolina, April 2020.
2. Why Working from Home Is a “Future-Looking Technology” // Stanford GSB. Economics. 22.06.2017. URL: <https://www.gsb.stanford.edu/insights/why-working-home-future-looking-technology>
3. Key Remote Work & Telecommuting Statistics for 2020 // Owl Labs. 04.12.2019. URL: <https://www.owlabs.com/blog/remote-workstatistics>
4. State Of Remote Work // Buffer. 2019 Report. URL: <https://buffer.com/state-of-remote-work-2019>
5. Marco Minervini , Darren Murph and Phanish Puranam, Remote Work Doesn’t Have to Mean All-Day Video September 09, 2020 Harvard business review
6. Цифровая грамотность и удаленная работа в условиях пандемии. Совместный аналитический доклад ВЦИОМ и Social Business Group. 15.05.2020. URL: <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=10280>
7. Авдеева Е.А., Давыдова Т.Е., Шульгин А.В. Формирование гибкой рабочей среды как следствие цифровизации экономики // ФЭС: Финансы. Экономика. 2019. Т. 16. № 11. С. 12–16. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41711986>
8. Данцкер И. Проблемы организации удаленной работы // Системный администратор. 2020. № 3 (208). С. 8–9. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=42685666>

9. Волкова С.А. Готовность к дистанционной работе в условиях самоизоляции как признак профессиональной культуры педагога // Вопросы педагогики. 2020. № 5-1. С. 83
 10. www.geostat.ge
 11. http://mes.gov.ge/content.php?lang=geo&id=1028

Irma Tkemaladze

**THE ROLE OF REMOTE EMPLOYMENT
 IN REDUCING THE NEGATIVE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC
 Summary**

The character and conditions of work are constantly changing, new professions are emerging, the share of intellectual workers is growing. The development of technology creates favorable conditions for remote work. The spread of the Covid-19 pandemic has accelerated these processes and made employment of people in this kind of form as a part of the work culture for the most organizations.

Georgia is no exception in this case. Since March 2020, work through remote platforms, has been successfully implemented and realized on the Georgian labor market, in those fields and areas where presence of the workers on the workplace was not a necessity. The quarantine regime has become a kind of motivator for each employer to think about the implanting of the remote model instead of the standard model of employment, not only in terms of Covid-19, but also in the post-pandemic period. It is important to study and evaluate the results of remote work mass practice. The paper identifies the needs for the introduction of the remote format, its advantages and difficulties, discusses the trends in the labor market during the Covid-19 pandemic and analyzes the prospects for their further spread and development.

Keywords: *remote employment, COVID-19 pandemic, economic development.*

თენგიზ ქავთარაძე

**საკვებწარმოების თანამედროვე ეკონომიკური პრობლემები
 საქართველოს მეცხვარეობაში**

ანოტაცია. ნაშრომში პირველადაა შესწავლილი მეცხვარეობის საკვებწარმოების თანამედროვე მდგომარეობა. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის მოშლამ და კასპისპირეთში 200 ათასი ჰექტარი ზამთრის საძოვრების დაკარგვამ, მეცხვარეობის დარგის დიდი დაქვეითება გამოიწვია. რასაც მთის სოფლებიდან მოსახლეობის მიგრაცია მოჰყვა. მეცხვარეობის დარგის აღდგენისა და განვითარების თვალსაზრისით აუცილებელია პირველ რიგში საზამთრო საძოვრების გამოყოფა და მათი მოვლა-პატრონობა.

სტატიაში წამოყენებულია წინადადება, რომ ჩრდილო კავკასიის მეცხვარეობასთან ერთად შეიქმნას ერთობლივი ფერმერული მეურნეობები, რომლებიც ზაფხულობით გამოიყენებდნენ ჩვენს საზაფხულო საძოვრებს ზამთარში კი ჩვენი მეცხვარეები ისარგებლებდნენ ყიზლარის ზამთრის საძოვრებითა და ინფრასტრუქტურით.

საკვანძო სიტყვები: *მეცხვარეობის საკვები ბაზა; საზაფხულო, გარდამავალი და ალპური საძოვრები; სენაჟი და სილოსი.*

საზოგადოებრივი მეურნეობების დაშლამ, მიწების მასობრივმა პრივატიზებამ, სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის მოშლამ კასპისპირეთში 200 ათასი

ჰექტარი საზამთრო საძოვრების დაკარგვამ მეცხვარეობის დარგის დიდი დაქვეითება გამოიწვია, დაირღვა მთასა და ბარს შორის ეკონომიკური კავშირები. ამან გამოიწვია მთის სოფლებიდან მოსახლეობის მიგრაცია. მაგალითად მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის მოსახლეობა დღეისათვის საგრძნობლად შემცირებულია და 2010 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით 108,8 ათას კაცს არ აღემატება, რაც საქართველოს მოსახლეობის მხოლოდ 2,5 პროცენტს შეადგენს.

მთიან რეგიონებში მიგრაციის უარყოფითი მოვლენების აღმოფხვრის მნიშვნელოვან პირობად მიგვაჩნია ტრადიციული მეცხვარეობის განვითარება. ამჟამად მთის სოფლებში მოსახლეობის დამაგრების ძირითად გზად მიჩნეულია მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის მოვლით მოსახლეობის დასაქმება. ეს სამუშაო ძალზე შრომატევადია. ადგილზე ერთ ძროხას საკვებად ერთ წელწადში ჭირდება 5700 კილოგრამი თივა. მთაში როცა თიბავენ, იქვე აბულულავენ, ზამთრის პერიოდში კი გაყინულ თოვლზე ჩამოაქვთ დაცურებით. ერთ კაცს შეუძლია ერთი დღის განმავლობაში მთიდან დაცურებით მხოლოდ ერთი თივის (200 კგ) ჩამოტანა. ე.ი. მთლიანად თივის ჩამოტანას ერთი თვე ჭირდება; თივის დამზადება კი 2-3 თვეს გრძელდება, რაც ხელით სრულდება. მოსახლეობას ურჩევნია მთელი წლის განმავლობაში თავიანთთვის და ოჯახისთვის საჭირო პროდუქცია და ნივთები დაბლიდან აზიდონ ზურგით ან ცხენით მაღლა მთაში, ვიდრე ხელით მთიდან ჩამოათრიონ თივა, თან ელოდონ თოვლის მოსვლას და პირუტყვის უსაკვებოდ დარჩენის საშიშროებას. ამიტომაც მოსახლეობა ადგილზე ბევრი პირუტყვის ყოლას ერიდება. ვაჟა ფშაველას ცნობით, ხევსურ ოჯახს თუ ორი-სამი ძროხა და 20 – თხა ცხვარი მოეპოვება ხევსური მდიდარია. ხევსურეთის ადგილობრივი პირობები მეცხვარეობის განვითარების მეტ შესაძლებლობას იძლეოდა. სამეურნეო ბაზებზე ოჯახს შეეძლო 100-150-მდე ცხვარი გამოეზამთრებინა. მეცხვარეობის დარგის აღდგენისა და განვითარების თვალსაზრისით აუცილებელია პირველ რიგში საზამთრო საძოვრების გამოყოფა და მოვლა-პატრონობა. ამ საქმეში საჭიროა სახელმწიფო წესრიგის დამყარება. [5].

საქართველოს მთიან რაიონებში საზაფხულო საძოვრების საერთო ფართობი 1686,3 ათას ჰექტარს შეადგენს. აღმოსავლეთ საქართველოს საზამთრო და გარდამავალი საძოვრების საერთო ფართობი 427,4 ჰექტარია. აქედან, სამხრეთ მთიანეთის საზაფხულო საძოვრებით მოსარგებლე აღმოსავლეთის დაბლობის რაიონები 201,4 ათას ჰექტარს იყენებენ, მათ შორის დედოფლისწყაროს რაიონი – 36,7, სიღნაღის – 52,0, საგარეჯოს – 26,0, გარდაბნის – 43,8, თეთრიწყაროს – 11,7, მარნეულის – 22,3 და ბოლნისის – 8,9 ათას ჰექტარს. როგორც ხედავთ ზამთრის საძოვრები – 3-3,5 -ჯერ ნაკლებია ზაფხულის საძოვრებზე, ამასთან ერთად, ზამთრის საძოვრები შედარებით დაბალ მოსავლიანია და უფრო ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში გამოიყენება.

ზამთრის საძოვრების პირუტყვით გადატვირთვა და მისი არა რაციონალურად გამოყენების შედეგად ბალახის მოსავლიანობა ძალზე დაბალია; ბალახის საფარი წლითიწლობით უარესდება და საძოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოუყენებელი ხდება. საზაფხულო საძოვრების მესამედი და საზამთრო საძოვრების მეხუთედი ეროზირებულია, დიდი ნაწილი კი დაფარულია შხამიანი და სარეველა ბალახებით. ზოგიერთი საზაფხულო საძოვრის მასივი დიდი კავკასიონის ქედზე არ გამოიყენება მისასვლელი გზების არ ქონის გამო. საძოვრების არარაციონალურმა გამოყენებამ განაპირობა ბუნებრივი საძოვრებისა და სათიბების დაბალი

პროდუქტიულობა, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ზრდას.

რესპუბლიკის სამეცნიერო დაწესებულებების მრავალწლიანმა გამოკვლევებმა გვიჩვენეს, რომ მარტო მრავალწლიანი ბალახების, განსაკუთრებით კი პარკოსნების შეთესვა ჰექტარ ფართობზე თივის მოსავლიანობას 25-30%-ით, საკვები ერთეულების გამოსავლიანობას შესაბამისად 30-35-ით, ხოლო პროტეინს -50%-ით ადიდებს, იმ მდებარეობით, რომელზეც ბალახის თესვას არ აწარმოებენ. სათანადო მასალების შესწავლით ირკვევა, რომ 1 ჰა ზამთრის საძოვრებზე შემოდგომით 5-60 მ-90 შეტანით 67,2 ცენტერი მწვანე მასა მიიღეს, ხოლო 5-30 მ-90 შეტანით 51,6 ცენტერი, ნაცვლად არსებული 30 ცენტერისა. ცხვრის სადგომებში დაგროვილი 15 ტონა ნაკელის ჰექტარზე შეტანით საძოვრების საშუალო მოსავლიანობა (ხუთი წლის საშუალო მონაცემებით) 62-170%-ით იზრდება.

ბუნებრივ საძოვრებზე სარეველა ბალახების მოსასპობად წარმატებით გამოიყენება სხვადასხვა ქიმიური საშუალებები კერძოდ, ფერდიციდებით ჩატარებულ ცდებში გამოყენებულ ბუტილი ეთერის პრეპარატის ორმაგი შესხურება ჰექტარზე ნარის რაოდენობას 86,5-დან 94%-მდე, დანარჩენ სარეველა ბალახებს კი 90%-მდე ამცირებს.

ცდებით დადგენილია, რომ დაჭაობებული საძოვრების დაშრობა და ძირეული გაუმჯობესების ღონისძიებების განხორციელება 100-200%-ით ადიდებს ბალახნარის მოსავალს, მორწყვა 100-150%-ით, ბუჩქნარისაგან გაწმენდა 30-60%-ით, სარეველებისაგან გაწმენდა კი 15-20%-ით. პირუტყვის პროდუქტიულობის ზრდა იმდენად საკვები ერთეულების დონით არ განისაზღვრება, რამდენადაც მონელებადი პროტეინის ოდენობით. პროტეინის ნაკლებობა კვების რაციონში როგორც ერთი ცენტერი პროდუქციის წარმოებაზე, ისე ერთ სულ პირუტყვზე გაანგარიშებით საკვების გადახარჯვას იწვევს, ეს კი თავის მხრივ პროდუქციის თვითღირებულებას ზრდის და წარმოების ეფექტურობას ამცირებს.

მეცხვარეობის იმ ორგანიზაციული ფორმის პირობებში, რომელსაც ჩვენ ახლა ვიხილავთ, ცხვრის წლიურ მოხმარებული საკვების სტრუქტურაში საძოვრული საკვები 71,1 პროცენტს შეადგენს, ხოლო დამატებითი საკვები 25,2 პროცენტს. ამიტომაც მეცხვარეობის იმფრასტრუქტურაში საძოვრების გამოყენების საკითხი დიდად მნიშვნელოვანია. ძველად არსებობდა საძოვრების გამოყენების გონივრული იმფრასტრუქტურული სისტემები. ამჟამად, მათი სრული აღდგენა ძალზე ძნელია, რადგან მათ შესახებ მთხრობელი ცოტა ვინმე დარჩა, ხოლო წერილობითაც, ცოტა რამ მოგვეპოვება. ამიტომ, მათი გამოვლინების სიძნელის მიუხედავად რაღაც უნდა ვიღონოთ, მართალია, რამდენადმე დახმარებას გაგვიწევდა საძოვრების საიჯარო საარქივო მასალები, აგრეთვე სოფლის მეურნეობის ძველად წარმოებული გამოკვლევები, მაგრამ ეს მასალები ჩვენთვის სადღეისოდ მიუწვდენელია. ძველად არსებული საძოვრების გამოყენების სისტემებზე, გავლენა უნდა მოეხდინა მეცხვარეობის მეურნეობების სიდიდეს; მსხვილი ფარების მიერ საძოვრების გამოყენების ინფრასტრუქტურული სისტემები შედარებით მეტი რაციონალური შინაარსით ხასიათდება. მაგრამ მცირე ფერმერულ მეურნეობას მსხვილ მეურნეობებთან შედარებით საძოვრების გამოყენების საქმეში უპირატესობა გააჩნია, მეტი მოქნილობა და საძოვრების მეტი გამოყენების უნარი. უნდა ვიგულისხმოდ, რომ საძოვრების გამოყენების სისტემების ჩამოყალიბებაზე მეცხვარეობის გამოცდილებასა და უნარიან ხელმძღვანელობასაც უნდა ჰქონოდა გავლენა.

ცნობილია, რომ ჩვენი საზამთრო საძოვრები წარმოადგენს ნახევარუდაბნოებს, ნახევრად ველისა და ველის მცენარეულ დაჯგუფებებს. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ყველა საძოვარი მეტ-ნაკლებად წარმოადგენილია ოთხი სახის საძოვრული მარაგით; შემოდგომით ძირითადად შემოდგომის ერთწლიანების სახით, ზამთარში – ზაფხულის ვეგეტაციით ეგრეთწოდებული ხორაგი, მათ შორის აზინდა მლაშობურებით, ადრე გაზაფხულზე – უროსა და ველის მცენარეულობით. მცენარეულის აღნიშნულ მარაგს ჩვენი გონიერი მეცხვარე შესაბამისად იყენებდა და საზამთრო საძოვრების გამოყენების სისტემაც იმაში მდგომარეობდა, რომ მას ერთი და იგივე ადგილი გამოეყენებინა სეზონური მცენარეული მარაგის მიხედვით:

1) შემოდგომაზე – საშემოდგომო ერთწლიანების სიმწვანეს ცხვარი წიწკნიდა, ხოლო ზამთრის ხორაგს პირს არ დააკარებდა; 2) ზამთარში – ხორაგი – მათ შორის ყინვებით დავარგებული აზინდა– მლაშობურები უკვე დიდი კვებითი ღირებულებით გამოირჩეოდნენ; 3) ადრე გაზაფხულზე–ეფემერებისა და ეფემეროიტების სიმწვანე; 4) ბოლოს, ურო და ველის მცენარეული.

საძოვრების სიუხვისა და მაღალი მოსავლიანობის მიუხედავად, საზამთრო საძოვრების გამოყენება მტკიცედ იყო განსაზღვრული 150 დღით. მთიდან ჩამოსულ ცხვარს დეკემბრამდე საზამთრო საძოვარს არ აკარებდნენ. ჯერ ნაწვერალებს მოატარებდნენ, მერე ვენახებსა და ბაღებს, შემდეგ სოფლის სანახიროებს და მხოლოდ ნოემბრის ბოლოს საზამთრო საძოვრებზე ჩააყენებდნენ. ასევე, საზამთრო საძოვრებიდან აპრილში გამოყავდათ. ჯერ ახლო-მახლო გარდამავალ საძოვრებზე აიყვანდნენ: ელდერ-სამუხიდან – შირაქსა და ივრის თავებზე, დონღუზდარიდან – იოლმულანლოს სოფლის საძოვრებზე, კარადუზიდან – უდაბნოზე, სარვანიდან – იალღუჯაზე და ა.შ. ამის შემდეგ ცხვარს მთისაკენ წაიყვანდნენ და თრიალეთის გარდამავალ საძოვრებზე შეაჩერებდნენ. ბოლოს ივნისის პირველ რიცხვებში მთაში – ჯავახეთ-მესხეთში – ავიდოდნენ. მაგრამ მეცხვარეები მთაში ერთბაშად არ შედიოდნენ და ცხვარს ჯერ საბაროებში ამყოფებდნენ, როდესაც მთა მზად გახდებოდა ცხვრის მისაღებად – თოვლი ჩამოდნებოდა, ბალახი საკმაოდ წამოიწვედა ჰაერი გათბებოდა, მხოლოდ მაშინ ცხვარს მთის საძოვრებზე სუბალპურ და ალპურ ზონაში აიყვანდნენ ხოლო ბატკანს დედებისაგან ასხლეტავდნენ და მაღალ ალპურ ზონაში საბატკნეში მოათავსებდნენ, მთაში ცხვარს სექტემბრის ბოლომდე ამყოფებდნენ.

ახლა მთის საძოვრების გამოყენების შესახებ. ბარში თუ საძოვრების გამოყენება მათი სეზონური მცენარეულის მარაგით ისაზღვრებოდა, მთაში საძოვრების გამოყენება საძოვარზე მცენარეულის გამოვება აღდგენის საფუძველზე ხდებოდა, რაც საძოვრის რამდენიმე ნაკვეთად გამოყოფით იწყებოდა. ამიტომ საძოვრების გამოყენება წარმოებდა, მართალია, მცირე რაოდენობის ნაკვეთებში, მაგრამ მაინც ნაკვეთმორიგეობის საფუძველზე მათი გამოვება აღდგენის მორიგეობითი შემოვლით ორმოცი-სამოცი დღის შუალედებით ანუ ზაფხულის მანძილზე 2-3 როტაციით. საბატკნეს იგივე წესით იყენებდნენ.

მთის საძოვრების გონივრულად გამოყენების მიზნით. მეცხვარე მწყემსები ცდილობდნენ ჰქონოდათ ცხვრისათვის სამი სახის საძოვარი: 1) ბარის – მთაში ასასვლელად პირველი პერიოდის მოკლევადიანი მოხმარების საძოვარი, ვიდრე მთის მუდმივი მოხმარების საძოვარი თოვლიანობის, სიცივისა და უბალახობის გამო ჯერ მისადგომი არ იყო. აქვე ჩამოჰყავდათ ბატკანი გაპარსვის შემდეგ; მეცხვარეები ხშირად საბაროებად მორიგეობის საფუძველზე მოსახლეობის

სავარგულებს იყენებდნენ; 2) ძირითადი–სუბალპებსა და ალპურ ზონაში გაადგილებული სახელმწიფოსაგან იჯარით აღებული საძოვრები; ამ საძოვრებს მეცხვარე იყენებდა ივნისს-სექტემბრის ვადებში; ამ საძოვრებზე, სადგომის ახლოს, გამოყოფილი ჰქონდათ აგრეთვე ეგრეთწოდებული სამი ყორული, რომელსაც მეცხვარე სალამობით მოკლე ვადით იყენებდა ცხვრის ყველაზე ძვირფასი სულადობისათვის; 3) საბატკნე– ესეც იჯარით აღებული მაღალალპური საძოვარია, რომელსაც მხოლოდ ბატკნისათვის იყენებდნენ მისი დედისაგან ასხლეტის შემდეგ, ვიდრე პარსვამდე, დაახლოებით 60-70 დღეს.

ძველად ძირითადი საძოვრები იჯარით ხანგრძლივად იყო მიმაგრებული მომხმარებლებზე, ამიტომ მომხმარებელი უვლიდა საძოვრებს, ცდილობდა შეენახა საძოვრის კეთილბალახის შემადგენლობა. მოსახლეობა ზრუნავდა საძოვრების წყლით მომარაგებაზე–გამოჰყავდა რუებით წყალი, აკეთებდა გუბეებს, იცავდა წყაროებს, წმენდავდა ჭაობებს და სხვა. ბინაზე აკეთებდა ქვიტკირის ბაკებს, ქობებს, რაც, როგორც ვხედავთ სადღეისოდ ჩვენთვის დიდი განძია. ერთი სიტყვით, მოიჯარე მომხმარებელი ყოველი საშუალებებით ცდილობდა კარგად შეენახა და ზომიერად გამოეყენებინა მასზე გაპიროვნებული საძოვარი, რადგან იცოდა, რომ საძოვრის გადატვირთვა და მტაცებლური გამოყენება მალე გამოაცლიდა მას არსებობის საშუალებას.

ამჯამად საძოვრების გამოყენება უარესობისაკენ შეიცვალა გარდამავალი საძოვრების, ნაწვერალების ბაღ-ვენახების, სოფლის სანახიროებისა და სხვა საძოვრული სავარგულების გამოთიშვის შემდეგ ძირითადი საძოვრების გამოყენება ძალზე გაძნელდა, საძოვრები ძალზე გადაიტვირთა; საძოვრების განაწილება ზოგჯერ ისე ხდებოდა, რომ მომხმარებელთა უმრავლესობის საძოვრების მრავალნაკვეთიანობა აღმოჩნდა დაშორებული ასი, ორასი კილომეტრით და მეტი მანძილით ერთიმეორისაგან. მაგალითად წითელწყაროს რაიონის არბოშიკის კოლმეურნეობას საზაფხულო საძოვარი ემაგრებოდა ნიალაზე (ასპინძია რაიონი), შავნაბადა-თავკვეთილასთან (ბორჯომის რაიონი), ხევსურეთსა და ჯავის რაიონში და სხვა. საძოვრების უმრავლესობა განაწილებული იყო ზონალობის გათვალისწინების გარეშე. დღეს ჩვენ არ ვიცით საქართველოს მეცხვარეობის მიერ საძოვრების გამოყენების მდგომარეობა. კერძოდ ცხვრის ფარებს მიმაგრებული აქვთ თუ არა საბატკნე ადგილები, საბარო ან გარდამავალი საძოვრები. პრივატიზებული მიწებიდან განსაკუთრებით უცხოელებზე გაყიდული მიწების გამო მეცხვარეები იძულებულნი არიან ცხვარი შუალედური საძოვრების გარეშე ბარიდან პირდაპირ მთაში აიყვანონ და მთიდან ყოველგვარი შუალედური საძოვრების გარეშე პირდაპირ საზამთრო საძოვრებზე ჩააყენონ. ყველა ეს გარემოება ძალზე ვნებს მეცხვარეობას იწვევს მიმაგრებული საძოვრების გაუმჯობესებისადმი მომხმარებლის უყურადღებობას. იგი აღარ ზრუნავს საძოვრების მოვლაზე, წყლით მომარაგებაზე მითუმეტეს საძოვრების გაუმჯობესებაზე და საძოვრების მტაცებლურ ექსპლოატაციას ეწევა. ასეთ პირობებში ძნელია პირუტყვის საძოვრების გაუმჯობესების გზების განხორციელება; ახალ ვითარებაში როგორც დავინახეთ გამოუსადეგარია ძველად არსებული საძოვრების გამოყენების ინფრასტრუქტურული სისტემები. ამიტომ საჩქაროდ უნდა დამუშავდეს და დაინერგოს საძოვრების გაუმჯობესების ახალი რაციონალური ინფრასტრუქტურული პროექტები.

საქართველოდან ჩრდილო კავკასიის რესპუბლიკებზე ყიზლარის ზამთრის საძოვრების დიდი ოდენობით გადაცემამ გამოწვია ამ რესპუბლიკებში მეცხვარეობის დარგის დიდი განვითარება და ზაფხულის საძოვრების მწვავე

უკმარისობა. გახშირდა მათ მიერ ჩვენი მთის სოფლების სამოვრების ათვისების მცდელობა. შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემოსავლების მიღების მიზნით, ჩრდილო კავკასიელებზე თავისუფალი ზაფხულის სამოვრების გაქირავება. მაგალითად, ყაზბეგის რაიონის თრუსოს ხეობაში საზაფხულო სამოვრებზე იალაღობდა 55000 სული ცხვარი. დღეს ეს სამოვრები თავისუფალია.

სახალხო სამეურნეო დიპლომატიის თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა ჩეჩნებისა და თუში მეცხვარეების ისტორიული ურთიერთანამშრომლობა. თუშები და ჩეჩნები არამც თუ სარგებლობდნენ ერთიმეორის სამოვრებით, არამედ ამხანაგობასაც კი ქმნიდნენ და ერთად ყიზლარის ზამთრის სამოვრებისაკენ მიუყვებოდნენ გზას. ზაფხულში თუშეთის საზაფხულო სამოვრებზე თუშები მწყემსავდნენ ჩეჩნების ცხვარს, ცხვრის მოვლაში გასამრჯელოდ ცხვარს წველიდნენ და მატყლს პარასავდნენ. საკუთრივ თუშებს ყონაღობა (მეგობრობა) ჰქონდათ ჩეჩნებთან, ლეკებთან, დიდოელებთან, აზერბაიჯანელებთან, რომლებსაც განაც ზამთრის სამოვრებს ქირაობდნენ. ამან განაპირობა ისიც, რომ თუშები ვაჟებს ენის სწავლების მიზნით ხშირად ერთი წლითაც კი აზერბაიჯანელ ყონაღებს. ადრე თითქმის ყველა თუშურ ოჯახში იყო ერთი აზერბაიჯანული ენის მცოდნე, მეენე, რომელიც მეზობელ ხალხებთან ურთიერთობის საკითხებს აგვარებდა.

დასკვნა

მეცხვარეობა მომგებიანი დარგია, საჭიროა მისი ინფრასტრუქტურის განვითარება—სრულყოფა, მსოფლიო სტანდარტებთან მიახლოება და კონკურენტუნარიანობის ამაღლება. ამ თვალსაზრისით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ჩრდილო კავკასიის მეცხვარეობასთან ერთად შეიქმნას ერთობლივი ფერმერული მეცხვარეობა, რომლებიც ზაფხულობით გამოიყენებდნენ ჩვენ საზაფხულო სამოვრებს, ზამთარში კი ჩვენი მეცხვარეები გამოიყენებდნენ ყიზლარის ზამთრის სამოვრებსა და ინფრასტრუქტურას.

აღმოსავლეთ საქართველოს საზამთრო სამოვრების უმეტეს ნაწილზე, ახლო წარსულში, დიდი უწყლობა აღინიშნებოდა, ეს გარემოება ძალზე მძიმე პირობებს უქმნიდა ამ სამოვრებზე დაზამთრებულ ცხვარსა და საერთოდ მეცხოველეობას. მით უმეტეს, დოღის პერიოდში. ასეთივე წყლის უკმარისობა აღინიშნება ზაფხულის მთის სამოვრებზეც. ზაფხულის მეორე ნახევარში შრება წყლები და გვალვიანობა მყარდება კავკასიონის უმეტეს მაღალმთიან სამოვრებზე.

ამიტომ იყო, რომ მეცხვარეობის განვითარების პრობლემათა შორის თავის დროზე რესპუბლიკაში ბუნებრივი სამოვრების გაწყლოვანების საკითხმა ჯეროვანი ყურადღება მიიქცია. აღმოსავლეთ საქართველოში საზამთრო სამოვრების გაწყლოვანება 1955 წელს დაიწყო და ძირითადად 1965 წელს დამთავრდა. ამ დიდ ღონისძიებას ატარებდა და გაწყლოვანების ფართო ქსელს ექსპლოატაციას უწევდა საქართველოს მელიორაციისა და წყალთა მეურნეობის სამინისტროს სამოვრების გაწყლოვანების საექსპლოატაციო სამმართველოს კოლექტივი.

რესპუბლიკის შიგნით მოეწყო საზამთრო სამოვრების გაწყლოვანების ხუთი სისტემა: იალღუჯის, უდაბნოს, ჩათმის, ყარღო-ნატბეურა-ტარიბანისა და პატარა შირაქი-ელდარის გაწყლოვანების სისტემა.

საზამთრო საძოვრების გაწყლოვნების ხუთი სისტემის ფარგლებში აშენდა ხუთი მაღალწნევიანი წყალსატუმბავი სადგური. ეს სადგურები საზამთრო სადგურებს აწვდიდნენ წამში 85,2 ლიტრს ანუ საათში 306,4 კუბურ მეტრ წყალს. გარდა ამისა საზამთრო საძოვრების წყლით მომარაგების მიზნით მოწყობილი იყო წყლის თვითდინების წყალსადენები, რომლებიც საზამთრო საძოვრებს აწვდიდნენ წამში 15,4 ლიტრს, ანუ საათში 55,6 კუბურ მეტრ წყალს. ე.ი. რესპუბლიკის შიგნით საზამთრო საძოვრების გაწყლოვანებისათვის წყლის საერთო დებეტი შეადგენდა წამში 100 ლიტრს, ანუ საათში 362 კუბურ მეტრს. ამ წყლით 682865 მეტრის წყალსადენის ქსელის საშუალებით გაწყლოვანდა 197995 ჰექტარი საზამთრო საძოვრები.

რესპუბლიკის შიგნით საზამთრო საძოვრებზე წყლის განაწილების რეგულირების მიზნით მოწყობილი იყო სამარაგო წყლის 4700 კუბური მეტრი ტევადობის 21 დიდი რეზერვუარი; გაწყლოვანების ყველა სისტემის ფარგლებში მოწყობილი იყო 196 წყალსასმური პუნქტი, 196 მცირე (10 კუბური მეტრის ტევადობის თითო) წყლის გამანაწილებელი რეზერვუარი, პირუტყვის 196 წყალსასმური ნავით, შესაბამისი წყალსადენის მოწყობილობით. ამიტომ სამარაგო წყლისა და გამანაწილებელი წყალსატევების საერთო ტევადობა რესპუბლიკის შიგნით საზამთრო საძოვრებზე 6660 კუბურ მეტრს შეადგენდა. გარდა აღნიშნულისა, საზამთრო საძოვრების გაწყლოვანების სისტემაში აიგო პირუტყვის გასაბანი 89 აბაზანა, 69 სათბობ სადებინფექციო მოწყობილობა, 28 სადარაჯო სახლი 10944 კუბური მეტრის საცხოვრებელი მოცულობით, 48 ცხენის 24 თავლა და ა.შ.

ამჟამად აღმოსავლეთ საქართველოს ბუნებრივი საზამთრო საძოვრების გაწყლოვანების სისტემა მოუვლელია გამო, გამოსულია მწყობრიდან მეცხვარეობა დიდ ზარალს განიცდის. სოფლის მეურნეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში, აგარარული რეფორმების გატარების პირობებში, დაუყოვნებლივ მოითხოვს სახელმწიფოს მიერ ზამთრისსაძოვრების გაწყლოვანების, ამ ძვირფასი წამოწყების, დროულად აღდგენა-ფუნქციონირებას.

მეცხოველეობის საკვების დამზადებას და შენახვას ყოველთვის თან ახლავს საკვები მასის ხარისხობრივი და რაოდენობრივი დანაკარგები. მაგრამ დღეისათვის საკვების დამზადებისა და შენახვის არსებული თანამედროვე ტექნოლოგიები უკვე ამ დანაკარგების აღმოფხვრისაკენ არის მიმართული. ერთ-ერთი ამ კატეგორიის ტექნოლოგიას მიეკუთვნება „შეფუთული სენაჟის“ წარმოების ტექნოლოგიაც. ამ ტექნოლოგიის დროს საერთო დანაკარგების რაოდენობა შეადგენს 10%-ს მაშინ როდესაც სხვა ტექნოლოგიებით საკვების დამზადების და შენახვის დროს დანაკარგების რაოდენობა 30-50%-ია. „შეფუთული სენაჟის“ დამზადების დროს აღარ არის საჭირო ორმოები, ტრანშეები, თივის ფარდულები, საკვები კულტურების დამატებითი ფართობები, იზოგება საწვავი, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკური საშუალებები, ადამიანური რესურსები.

სამწუხაროდ, ჩვენს მეცხვარეობაში იგნორირებული იყო და არის სენაჟისა და სილოსის დამზადება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების ენერგოეკოლოგიური ფაქტორები და ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირების მაკროეკონომიკური მიდგომები საქართველოში. თბილისი „მეცნიერება“, 2004.
2. ბელაური გ. მეცხვარეობის განვითარების პერსპექტივა დავით გარეჯში. რეცენზ. ელექტრ. სამეცნ. ჟურნალი, 2010, № 25.
3. ბურდული ვ. სოციალური და ეკონომიკური განვითარების კოორდინაცია რეგიონალურ და ლოკალურ დონეზე. „მერიდიანი“, თბილისი, 2006.
4. ვაჯა-ფშაველა ხევსურები, თხზ. სრული კრებული ტ. ჯბ თბილისი, 1964.
5. გამყრელიძე ბ. ცენტრალური კავკასიის მთიელთა ალპური მესაქონლეობა. „მეცნიერება“ 1982.
6. კუნჭულია თ. საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები. „მეცნიერება“, თბილისი, 2003.
7. საქართველოს კანონი (საქართველოს საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების შესახებ) საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე № 42, 2005.
8. ქავთარაძე თ. აგრარული რეფორმა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში და საქართველო. „მეცნიერება“, თბილისი, 2003.
9. ქუმსიშვილი ვ. მომთაბარე მეცხვარეობის ტექნოლოგია ინტენსიფიკაციის საფუძველზე „განათლება“, თბილისი, 1983.
10. ქუმსიშვილი ვ. მატყლმცოდნეობა. „ცოდნა“. თბილისი, 1961.
11. ქათამაძე დ. ცოტაძე მ. მეცხვარის ცნობარი, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1974.
12. ყამარაული ს. საქართველოს სსრ მეცხვარეობის ინტენსიფიკაციის საკითხები. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1979.
13. წიკლაური ქ. მეცხოველეობა და ბიზნესი საქართველოს მაღალმთიანეთში. თბილისი, 2002.
14. ჯანიაშვილი ი. მეცხოველეობის განვითარების ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1974.

Temgiz Kavtaradze

FOOD PROCESSING MODERN ECONOMIC PROBLEMS IN GEORGIAN OX BREEDING

Summary

In Georgia ox breeding is quite well developed. This field in republic economy has important place. Its development level is conditioned by specific natural in Georgia – ox winter and spring pasture; Georgian ox is giving special taste of meat, high quality carpet wool and cheese and it is famous outside of our republic.

Demolition of social farming, massive land privatization, disruption of social agricultural infrastructure, lost in Caspian region of 200 ha winter pastures, has caused ox breeding field huge decrease, was violated between mountain and lowland economic links. Which caused by migration from mountain villages.

Ox breeding is profitable field, which is necessary for development of infrastructure, approaching to world standards and improving competitiveness. By this viewpoint we expediently believe with North Caucasus has to be make joint ox breeding farms, we would be use our spring pastures and our shepherds will be use Kizlar winter pastures and infrastructure.

Livestock food processing and keeping always has food mass quality and quantitative loses. But today food keeping and processing modern technologies now can reduce food processing its keeping loses. One of this category technology belongs to “Packaging senage” processing technology. In this technology quantity of total loses is 10%, when the other technologies food processing and its keeping losses quantity is 30-35%. During processing of “Packaging senage” is not necessary to do holes, tranches, hay sheds, additional food cultures area, fuel economy, agricultural technical facilities, human resources.

Unfortunately, in our ox breeding was and are ignored processing of senage and silo.

*ქეთევან ქველაძე
მედეა მელაშვილი
ნუნუ ქისტაური*

ვირტუალური ტურიზმის როლი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში

***ანოტაცია.** ნაშრომი ეძღვნება დღეისათვის ისეთ პოპულარულ პრობლემას, როგორცაა ტურიზმი ზოგადად, და მისი ვირტუალური ფორმა კერძოდ. შედარებულია რა ერთმანეთს ტურიზმის კლასიკური და ვირტუალური სახეობები, განხილულია თითოეული მათგანის დადებითი და უარყოფითი მხარეები, ასევე ხაზია გასმული სწორედ პანდემიის პირობებში, ვირტუალური ტურიზმის, როგორც მოგზაურთათვის ყველაზე მოსახერხებელი და კომფორტული სერვისის, განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე. აღნიშნულია, რომ ვირტუალური ტურიზმის განვითარება წამოუდგენელია ციფრული ტექნოლოგიების გარეშე. ასევე განხილულია საქართველოში VR ტურიზმის განვითარების დღევანდელი მდგომარეობა და მომავალი პერსპექტივები.*

***საკვანძო სიტყვები:** ვირტუალური ტურიზმი, ვირტუალური ტური, 3D მოგზაურობა, 3D პანორამა, Vtex აპლიკაცია.*

მკაცრი კონკურენციის პირობებში ტურისტული ფირმები იძულებულნი ხდებიან ეძებონ კონკურენტული ბრძოლის ახალი ფორმები. ამ პროცესში უდიდეს მნიშვნელობას იძენს ინოვაციური ტექნოლოგიების, კერძოდ, ინტერნეტ ტექნოლოგიების დანერგვა.

თანამედროვე ტურპროდუქტი უფრო მოქნილი და ინდივიდუალური, უფრო მიზიდველი და ხელმისაწვდომი ხდება. დღეს ტურიზმის ახალ სახეობათა შორის განსაკუთრებულია ვირტუალური ტურიზმი, როდესაც ვირტუალური რეალური ხდება, ხოლო რეალური – ვირტუალური.

ერთმანეთისაგან უნდა გავარჩიოთ ტურიზმის კლასიკური და ვირტუალური ფორმები. ჩვეულებრივი მოგზაურობის დროს, როცა ზუსტადაა დადგენილი ვიზიტის საბოლოო მიზანი: მუზეუმი, კულტურული ძეგლი, რესტორანი, ოტელი თუ სხვ.. გზაში ტურისტი ნახულობს სხვადასხვა ახალ, მისთვის უცნობ ადგილს და იღებს დამატებით შეგრძნებებს და კომპლექსურ შთაბეჭდილებებს. ვირტუალური ტურის შემთხვევაში კი, იგი პირდაპირ იმ ადგილზე ხვდება რაც აინტერესებს და საშუალება აქვს დაწვრილებით დაათვალიეროს შერჩეული ობიექტის ყოველი დეტალი, თანაც მრავალჯერ. ვირტუალური ტურიზმი ანაცვლებს რეალურ მგზავრობას. ამგვარი „მოგზაურობა“ უფრო კომფორტული და მოსახერხებელი, უსაფრთხო და სწრაფია. Bloomberg-ის ცნობით, 2020 წელს მსოფლიო მასშტაბით დასვენების საშუალებები

შეიცვლება და ისინი უფრო ვირტუალური და ეკოლოგიურად სუფთა გახდება. მათ მრავალი უპირატესობა გააჩნია:

- შესაძლებელია დასათვალიერებელი ობიექტის უწვრილესი დეტალების დათვალიერება;

- ეხმარება რეალური მარშრუტის გავლის პროცესს, რადგან ვირტუალურად ამ მარშრუტის დაწვრილებითი შესწავლა წინასწარაა შესაძლებელი;

- დროის ეკონომია როგორც მომხმარებლის, ისე ტუროპერატორისთვის.

მგზავრობის მიზნების მიხედვით განირჩევა ვირტუალური ტურიზმის საგანმანათლებლო, შემეცნებითი, გასართობი, სამეცნიერო, ეგზოტიკური სახეობები.

თვითონ ტურისტებიც შეიძლება იყვნენ ვირტუალური ვაგანტები, ე. წ. ტრუბადურები, ექსტრემალეები, კოლექციონერები, პილიგრიმები და სხვ.

ვირტუალური ტურების ორგანიზება ხდება 3D ტექნოლოგიების დახმარებით (კეთდება ე. წ. 3D პანორამა – სპეციალური ფოტო, რომელიც სრულად მოიცავს რაიმე ობიექტის 360⁰-იან ჰორიზონტალურ და 180⁰-იან ვერტიკალურ გამოსახულებას).

ვირტუალური ტურიზმის დადებითი მხარებია:

- პირადი რესურსების მინიმალური ხარჯები, ხშირად კი საერთოდ უფასოდ „მოგზაურობა“;

- იმ ადგილების მონახულება, სადაც ფიზიკურად მოგზაურობა შეუძლებელია, მაგ., ევროპელ გაუთხოვარ ქალბატონებს ეკრძალებათ ზოგიერთ მუსულმანურ ქვეყნებში ჩასვლა, მოზარდებს არ გააჩნიათ უცხოური პასპორტი, ინვალიდებს, მოხუცებს, მრავალშვილიან მშობლებს, შშპ და ა.შ.;

- მოგზაურობის აბსოლუტური უსაფრთხოება;

- უცხო ენის არცოდნა ხელს არ უშლის მოგზაურს, სრულყოფილად გაეცნოს საინტერესო ტურობიექტს.

ვირტუალური ტურების მომხმარებლები თუ ხშირად ინდივიდები არიან, მწარმოებელი შეიძლება იყოს სხვადასხვა ეკონომიკური ობიექტი - ერთი მხრივ ბიზნესი, რომელიც მოგზაურობის უშუალო ორგანიზებას ახდენს, მეორე მხრივ კულტურული ან საგანმანათლებლო, ან სპორტული დაწესებულება. ამ შემთხვევებში ორივე მხარეა მოგებაში. დიდი შანსი არსებობს იმისა, რომ მომხმარებელმა ონლაინ მოგზაურობის შემდეგ ობიექტის რეალური მონახულება ისურვოს, რადგანაც, როგორც წესი, ვირტუალური მონახულების შემდეგ უფრო მეტად ძლიერდება ამა თუ იმ ობიექტის საკუთარი თვალით ნახვის სურვილი.

ითვლება რომ, კოვიდ პანდემიით ყველაზე მეტად ეკონომიკის ტურისტული დარგი დაზარალდა: მკაცრი კარანტინები ყველაზე მტკივნეულად სწორედ ამ დარგს შეეხო. თუმცა ისიც ცნობილია, რომ როდესაც დარგი კრიზისის რეალური საფრთხის წინაშე დგება, მაშინ ყველაზე აქტიურად იწყება გამოსავლის ძიება და შესაბამისად ინოვაციების ფართოდ მოძიება და გამოყენება. ტურისტულ ინდუსტრიაში ასეთ გამოსავლად მისი ვირტუალური ფორმა იქცა. დღეს, როცა მსოფლიოს ქვეყნების უდიდესი ნაწილი იზოლაციაშია, ვირტუალური ტურები წარმატებით ანაცვლებს არა მარტო მოგზაურობის მოყვარულთა სურვილს, მოინახულონ სხვა ქვეყნები, არამედ არააქტიურ მოგზაურებსაც საშუალება ეძლევათ „დაარღვიონ“ იზოლაციის რეჟიმი და „სახლიდან გავიდნენ“.

სპეციალისტები აღნიშნავენ ვირტუალური ტურიზმის კიდევ ერთ დადებით მხარეს: ტურისტების დიდი ნაკადების უარყოფითი გავლენის შემცირებას გარემოზე.

ვირტუალური 3D ტურები ფართოდ გამოიყენება ტურიზმის მარკეტინგულ სტრატეგიაში - ისინი უფრო მეტად ფართოდ აღქმადია, ვიდრე ვიდეო ან ფოტო გამოსახულება.

ვირტუალური ტური შეიძლება გახდეს რეგიონის ან ცალკე ობიექტის იმიჯის ელემენტი, მისი სავიზიტო ბარათი. ვირტუალური 3D პანორამა რეალურ უპირატესობას იძლევა კონკურენტთან შედარებით. იგი შეიძლება გახდეს მარკეტინგის ინოვაციური ინსტრუმენტი, რომელიც პოტენციურ მომხმარებელს საშუალებას აძლევს უფრო დაწვრილებით, ნათლად და მხატვრულად მიიღოს ინფორმაცია ტურსაქონლის ან ტურმომსახურების შესახებ. ამასთან, ვირტუალური ტურიზმის მიზნობრივი აუდიტორია არა მხოლოდ კლიენტები, არამედ პოტენციური ინვესტორებიც იყვნენ.

როგორც სპეციალისტები ითვლიან, ვირტუალური რეკლამა სულ ახალგაზრდაა: იგი 10-15 წელიწადს ითვლის. ვირტუალური ტურიზმის მნიშვნელობას უკვე მთელი მსოფლიო სცნობს (მით უმეტეს 2020 წლის დადგომისთანავე პანდემიის გამო). ტურორგანიზაციები ფართოდ იყენებენ YouTube-ს, ქმნიან ახალ ვებ-ვირტუალურ თამაშებს, რათა კლიენტებს უკეთ გააცნონ თავისი პროდუქცია. მათ შორის აქტიურობენ ოტელები და სასტუმროები, რომლებიც პოტენციურ მომხმარებელს სთავაზობენ თავიანთ სასტუმროში ვირტუალურ ვიზიტებს სპეციალური ვებ-დანართების VirtualFlam-ის დახმარებით. მაგალითად, Marriott-ი კლიენტებს სთავაზობს TheTeleporter-ს YouTube-ზე, GoogleEarthVR-ს, ასევე SamsungTravrer-ს - ვირტუალურ ტურისტულ პლატფორმას, რომელიც პირველად იქნა წარმოდგენილი 2017 წელს MWC (MobileWorldCongress)-ზე.

Amadeus-მა თავისი შვილობილი კომპანიის Navitaire-ის მეშვეობით VR (Virtual Reality) ტურიზმის საფუძველზე შეიმუშავა ახალი საძიებო და რეზერვირების სისტემა. ავსტრიული ავიახაზები კლიენტებს სთავაზობენ თავიანთი თვითმფრინავების ინტერიერის 360⁰-იან დათვალიერებას myPanorama-ს მეშვეობით; ხოლო SNCF (მატარებლის დაბალფასიანი ბილეთების მოძიება) ამზადებს ვებ-დანართს ProofofConceptVR, რათა ტურისტებმა წინაწარ მოამზადონ თავიანთი მგზავრობა.

მიუხედავად ბევრი უპირატესობისა, ვირტუალური ტურიზმი არ არის მოგზაურობის იდეალური ფორმა, მასაც გააჩნია მინუსები: არსებობს ე.წ. აგრო, კულინარიული, ღვინის, გასტრონომიული და სხვა მსგავსი ტურები, სადაც ხდება ამა თუ იმ პროდუქტის დაგემოვნება: გემოს, სუნის, კონსისტენციის გასინჯვა. ამ შეგრძნებების მიღება ვირტუალურად შეუძლებელია.

ყოველივე ზემოთ თქმული სრულად ეხება ჩვენს ქვეყანას. საქართველოც, როგორც მსოფლიო გლობალურ ჯაჭვში ჩაბმული ქვეყანა, მნიშვნელოვნად დაზარალდა პანდემიის დროს. ტურიზმი ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისთვის ყოველთვის მნიშვნელოვანი საყრდენი იყო, რომელსაც ქვეყნის ბიუჯეტში უდიდესი შემოსავალი შეჰქონდა და ამუშავებდა მრავალ ინდუსტრიას. ტურიზმი ქართული ეკონომიკის ერთ-ერთ ფუნდამენტად იქცა და წლიდან წლამდე მისი წვლილი მნიშვნელოვნად იზრდება. ტურიზმი 2020 წლამდე ქვეყნის მშპ-ს დაახლოებით 11,5%-ს აწარმოებდა. 2019 წელს ვიზიტორების მთლიანმა რაოდენობამ 935 მლნ-ს მიაღწია, რაც წინა წლის მონაცემებთან შედარებით 7.8%-ით მეტია. ტურიზმმა 2019 წელს თითქმის 3.5 მილიარდი აშშ დოლარის მოგება მოიტანა, რაც 1,4%-ით (46,6 მლნ დოლარით) აღემატება წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. დარგში 170 ათასი ადამიანია დასაქმებული და იგი მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. 2020 წელი ფაქტობრივად ჩავარდა, რადგან დღემდე ჩაკეტილია ქვეყნის საზღვრები უამრავი ქვეყნისთვის, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა; დრამატულად შემცირდა ტურისტთა რაოდენობა, მეტიც, ზოგიერთ ქვეყანას დღემდე

მკაცრად აქვს ჩაკეტილი საკუთარი ქვეყნის საზღვრები. შესაბამისად, შემცირდა შემოსავლები ტურიზმიდან და უამრავი ადამიანი შემოსავლის გარეშე დარჩა. 2020 წლის მონაცემები მეტად სავალალოა: ამ წლის 6 თვის მონაცემებით საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობა 62.5%-ით შემცირდა და 1,4 მილიონი შეადგინა, მაშინ, როდესაც 2019 წლის ანალოგიურ მონაკვეთში ეს ციფრი 3.8 მილიონს აჭარბებდა. ასევე აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 2020 წლის ვიზიტებში ყველაზე დიდი წვლილი პირველმა ორმა თვემ - იანვარმა და თებერვალმა შეიტანა, რადგან მაშინ ჯერ კიდევ არ მოქმედებდა მკაცრი რეგულაციები. ამ მოვლენასთან დაკავშირებული პრევენციული ღონისძიებების ძირითადი ნაწილი ქვეყანაში 2020 წლის მარტის მეორე ნახევრიდან ამოქმედდა, 2020 წლის იანვარში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების მნიშვნელოვანი ზრდის შემდეგ, თებერვალში საერთაშორისო მოგზაურობის აკრძალვების შედეგად, ქვეყანაში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები 5,2%-ით, მარტში - 69,8%-ით, აპრილში - 96,8%-ით და მაისში - 96,6%-ით შემცირდა, და მხოლოდ 9,1 მლნ დოლარი შეადგინა. ეს მაშინ, როცა წინა წლის მაისში აღნიშნული მაჩვენებელი 270 მლნ დოლარს აჭარბებდა [8]. მიუხედავად ყველაფრისა, ტურიზმის სექტორის ახლიდან ამუშავების იმედები უკვე გამოიკვეთა: გამოიკვეთა შიდა ტურიზმის განვითარების ტენდენცია.

პოსტპანდემიურ პერიოდში ქვეყანას კიდევ უფრო მეტი მუშაობა მოუწევს დაზარალებული ტურისტული სექტორის დასახმარებლად. მსოფლიო პრაქტიკამ ნათელყო, რომ საქართველოს ტურისტული პოტენციალის შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებელია ინოვაციური ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა და გავრცელება. ინტერნეტმა, გარდა ინტერაქტივობისა, სიჩქარისა და უსაზღვრო ხელმისაწვდომობისა, შექმნა წინაპირობა ისეთი ინოვაციური და პარადოქსული მოვლენის გაჩენისათვის ტურიზმში, როგორცაა "ვირტუალური ტურიზმი", "ვირტუალური ექსკურსიები", 3D ექსკურსიები, 3D პანორამები, 3D ტურები.

საქართველოც ცდილობს ფეხი აუბას მსოფლიო ნოვაციებს და შეძლებისდაგვარად "მეორე სიცოცხლე" შთაბეროს დარგს. საქართველოში აქტიურად ფუნქციონირებს ვირტუალური რეალობის მწარმოებელი კომპანია VRex-ი. იგი 2018 წელს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს პროექტის „სტარტაპ საქართველოს“ გრანტების პროგრამის მაღალტექნოლოგიური ბიზნესიდეის ერთ-ერთი გამარჯვებულია. მან სახელმწიფოსგან 100 000 ლარის გრანტი მიიღო. კომპანია ასევე მოხვდა Google-ის 50 საუკეთესო ტექნოლოგიურ სტარტაპს შორის კალიფორნიაში და Silicon Valley-ის ინვესტორების წინაშე წარსდგა. კალიფორნიაში ვიზიტის შედეგად, VRex-მა რამდენიმე მნიშვნელოვანი კონტაქტი დაამყარა და ახლა აქტიური მოლაპარაკება მიმდინარეობს სტარტაპის ინვესტირებასთან დაკავშირებით.

VRex აქტიურად მუშაობს შემოსავლების თვითგენერირებაზე. შემოსავლების უმეტესი ნაწილი კი სამეცნიერო კვლევებისათვის გამოიყენება.

ჯერჯერობით, სტარტაპი B2G ფორმატში მუშაობს. მათ პროდუქტს ის სახელმწიფო უწყებები ქირაობენ, რომლებიც საქართველოში ტურიზმის პოპულარიზაციით არიან დაინტერესებულნი, ისინი ამუშავებენ აპლიკაციას, რომელსაც "VRex Immersive"-ის გუნდი ქმნის და რომელიც სხვადასხვა ტურისტულ ადგილებში ვირტუალური მოგზაურობის შესაძლებლობას იძლევა. იგი 360°-ანი ვიდეოების საშუალებით სივრცის მაქსიმალურად კარგად აღქმას უზრუნველყოფს. ტურისტს შეუძლია ვირტუალური რეალობის საშუალებით, რომელიც სხვადასხვა მოწყობილობაში ინტეგრირდება, თავგადასავლებისა და შეგრძნებების დონეზე გამოსცადოს თუ რას ჰპირდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში კონკრეტული

ადგილი თუ ტური და ამის შემდეგ მარტივად გააკეთოს არჩევანი. კომპანიამ მთელი საქართველოს მასშტაბით უკვე გადაიღო 120-ზე მეტი ადგილი, აღნიშნულ ვიდეოებს 2014 წლიდან იღებენ და უკვე 100-ზე მეტი VR-ტურისტული ტური აქვს შექმნილი. ასევე შექმნილია ვირტუალური რეალობის პროგრამა. აღსანიშნავია, რომ კომპანიის სერვისს სხვადასხვა სამთავრობო სტრუქტურები საერთაშორისო გამოფენებზე საქართველოს უკეთ გაცნობის მიზნით იყენებენ.

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს დაკვეთით, VRex-ის მიერ მსოფლიოში ერთ-ერთი პირველი ინკლუზიური ტურიზმის VR-გადაწყვეტილება შეიქმნა – უფლისციხეში დაიდგა VR-სტენდი, რომლის საშუალებით შშმ პირებს ძველის დათვალიერება შეუძლიათ.

VRex-თან ამ ეტაპზე მხოლოდ სახელმწიფო უწყებები თანამშრომლობენ, თუმცა კომპანია კერძო სექტორის მიმართულებითაც გეგმავს ურთიერთობების გაძლიერებას.

კომპანიას კომუნიკაცია ღვინის კომპანიებთანაც აქვს და უახლოეს მომავალში, დახლზე, სადაც ქართული ღვინო იყიდება, შესაძლოა, VR-ჩაფხუტიც გაჩნდეს. ღვინის მომხმარებლები შეძლებენ იმოგზაურონ მარანში, სადაც შემოთავაზებული ღვინო დაიწურა. ასევე გაეცნობიან ქვევრის ღვინის დაყენების უნიკალურ ქართულ ტრადიციულ მეთოდს.

სტარტაპი ასევე მიზნად ისახავს ტურისტულ კომპანიებთან თანამშრომლობის გაძლიერებასა და პროდუქტის საერთაშორისო გამოფენებზე წარდგენას და ბერლინის ITB-გამოფენისთვის ემზადება, სადაც საქართველოს საუკეთესო ტურისტულ ადგილებს დაინტერესებული ადამიანები VRex-ის ვირტუალური ჩაფხუტის საშუალებით იხილავენ.

VRex-ი, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობასთან ერთად, ასევე მუშაობს საქართველოს ატლასზე და სულ მალე შესაძლებელი იქნება წიგნში ამოკითხული კონკრეტული ადგილები VR-ისა (Virtual Reality) და AR-ის (Augmented Reality) მეშვეობით დაათვალიეროთ.

საქართველოში საგანმანათლებლო მიმართულებით პირველი ვირტუალური რეალობის ლაბორატორია - VRLab Iliuni - შეიქმნა ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში. მას იყენებენ სტუდენტები და პროფესორები სასწავლო და კვლევითი მიზნებისთვის. ეს შეიძლება იყოს ვირტუალურად დაპროექტება და დიზაინი, სიმულაციებისა და პროტოტიპების შექმნა, სწავლების ვიზუალიზაცია და ასე შემდეგ.

VR და AR დღეს საკმაოდ სწრაფად ვითარდება და მომავალში კიდევ უფრო ფართო გამოყენებას გვპირდება. კომპანია Digi-Capital-ის ანალიზის მიხედვით, 2016 წელს VR-მა და AR-მა \$3.9 მილიარდი შეადგინა. International Data Corporation-ი კი ვარაუდობს, რომ VR/AR პროდუქციისა და მომსახურების გლობალური დანახარჯები 2021 წლისთვის \$215 მილიარდი იქნება, შედეგად წლიური ზრდის ტემპი 100%-ს გადააჭარბებს. წამყვანი დეველოპერები მუდმივად მუშაობენ ახალი მიმართულებების დახვეწასა და განვითარებაზე, რის საფუძველზეც მომავალში მისი კიდევ უფრო ფართო მასშტაბებით დანერგვა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, მათ შორის საქართველოშიც: ტურიზმის 3 საინფორმაციო ცენტრში - თბილისში, გორსა და მცხეთაში ვირტუალური რეალობის აპარატები დაიდგმება. ცენტრების ვიზიტორები ამ აპარატების საშუალებით 100-მდე ტურისტული ობიექტის სფერულ ვიდეო-გამოსახულებებს ნახავენ, რაც უცხოელ ტურისტებს ამ ობიექტების რეალურად მონახულების სურვილს გაუჩენს.

ქართული ტურისტული ბაზარი სხვადასხვა სახის სიძნელეებს აწყდება. მაგ., ქართულ ბაზარზე ნათლად ჩანს, რომ ნებისმიერი ტურისტული სერვისის ქართველი მომხმარებლები (რომლებიც მოგზაურობენ საქართველოს ფარგლებში და

საზღვარგარეთაც) არ იცნობენ კერძო ან სახელმწიფო სექტორის მიერ ტურიზმისთვის შექმნილ ინოვაციურ ციფრულ მოდელებს: პოპულარულ უცხოურ ტურისტულ საიტებსა და მობილურ აპლიკაციებს; ასევე პრობლემას წარმოადგენს ენობრივი ბარიერი უცხოელ ტურისტებთან, უცხო ენის ცოდნის დაბალი დონე; არ გვაქვს ისტორიული გამოცდილება ტექნოლოგიური ბიზნესის შენების და შესაბამისად არ გვყავს ტექნოლოგიების მიმართულებით კვალიფიციური კადრები; ასევე სახელმწიფო სექტორი არაეფექტურად ეხმარება კერძო ტექნოლოგიურ სექტორებს. ამ პრობლემათა მოსაგვარებლად საჭიროა სახელმწიფოს მეტი ჩართულობა, ტურიზმის სფეროში დასაქმებულთა გადამზადება და სექტორის მაღალკვალიფიციური თანამშრომლებით დაკომპლექტება. დღეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოში ტურიზმის სფეროში არსებული ციფრული შეთავაზებების, კერძოდ ვირტუალური ტურიზმის ცნობადობის ამაღლებისათვის მათი ბრენდინგი და ხშირი მარკეტინგული აქტივობები. ტურისტული ბაზრის კვლევამ აჩვენა, რომ ის ციფრული პროდუქტები, რასაც ქართული ბაზარი სთავაზობს ტურისტებს, არის ძირითადად ერთი სახის (აპლიკაცია) და თითქმის ერთმანეთის მსგავს მომსახურებას უწევს მათ. საჭიროა ციფრული ტექნოლოგიების სხვადასხვა მიმართულებებით ინტეგრირება, რათა ტურისტებს ჰქონდეთ საშუალება, მიიღონ მრავალფეროვანი, თანამედროვე სტანდარტების მომსახურება.

დასასრულ, როგორც აღვნიშნეთ, ვირტუალური ტურიზმი ამჟამად საინტერესო ადგილების საკუთარი თვალთ ნახვის სურვილს და ამით სტიმულირებას უწევს რეალურ მოგზაურობას. ვირტუალური ტურები წარმოადგენს რეკლამის არაჩვეულებრივ საშუალებას, ხოლო, როგორც ვიცით, რეკლამა ეკონომიკის ერთ-ერთი ძლიერი მამოძრავებელია. გარდა ამისა, თვითონ ტუროპერატორები ადვილად ეცნობიან ერთმანეთის საქონელს და ცდილობენ გააუმჯობესონ თავიანთი ტურიდები, რათა არ წააგონ მწვავე კონკურენტულ ბრძოლაში. დღეს ვირტუალური ტურიზმი დარგში ჯერ კიდევ დამხმარე როლს ასრულებს, თუმცა მას უზარმაზარი პოტენციალი გააჩნია და მალე იგი შეიძლება წამყვან ძალად მოგვევლინოს (მით უფრო, თუ პანდემია, სამწუხაროდ, დიდხანს გაგრძელდება).

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://www.allbest.ru/>. Шамликашвили В.А. - Виртуальный туризм как новый вид туризма.
2. [rb.ru/Авторские_колонки/travel-services ...Виртуальный_туризм](http://rb.ru/Авторские_колонки/travel-services...Виртуальный_туризм)
3. Виртуальный туризм: проблемы становления... [referat911.ru>Turizm/virtualnyj-turizm-problemy...i...](http://referat911.ru/Turizm/virtualnyj-turizm-problemy...i...)
4. Виртуальный туризм [knowledge.allbest.ru>Спорт_и_туризм>..._0.html](http://knowledge.allbest.ru/Спорт_и_туризм>..._0.html)
5. Тема 8.Технологии виртуальной реальности в сфере... it-tourism.jimdofree.com>...виртуальные-путешествия/
6. Виртуальный туризм становится реальностью [traveldon.ru>stat-i-turizme-i...virtualnyj-turizm/](http://traveldon.ru/stati-o-turizme-i...virtualnyj-turizm/)
7. მომავლის ტექნოლოგიის ქართული ... www.entrepreneur.com > article
8. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს წლიური ანგარიშგებითი მასალები. www.economy.ge
9. ტურიზმის საინფორმაციო ... www.oktravel.ge > blog > ტურიზმი...
10. ტურიზმი, საქართველო და ... - ISO Consulting www.isoconsulting.ge > single-post

11. ვირტუალური რეალობა ... - Forbes Georgia forbes.ge › blog › virtualuri-realoba-...
12. VRex - ვირტუალური რეალობა ... popx.ge › article › 3556-vrex-virtual...

*Ketevan Kveladze
Medea Melashvili
Nunu Kistauri*

THE ROLE OF VIRTUAL TOURISM IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY Summary

Among the new types of tourism today - virtual tourism is special, when the virtual becomes real, and the real - virtual. The paper is dedicated to such a popular problem today as tourism in general, and its virtual form in particular.

The author compares the classic and virtual types of tourism, discusses the pros and cons of each of them, as well as emphasizes the special importance of virtual tourism as the most convenient and comfortable service for travelers in a pandemic. It is also noted that the development of virtual tourism is unthinkable without digital technologies.

Georgia is also trying to keep pace with world innovations and, as far as possible, use the surname "Second Life". In addition to interactivity, speed and unlimited access, the Internet has created a prerequisite for the emergence of such an innovative and paradoxical event in tourism as 'Virtual Tourism', 'Virtual Excursions', 3D Excursions, 3D Panoramas, 3D Tours. The paper also discusses the current state and future prospects of VR tourism development in Georgia.

*ნუნუ ქისტაური
მედეა მელაშვილი
ქეთევან ქველაძე*

კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობა და მასზე პანდემიის გავლენა (საქართველოს მაგალითზე)

***ანოტაცია.** ნაშრომში გაანალიზებულია კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობა, როგორც თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობის განვითარების დამახასიათებელი მნიშვნელოვანი ნიშან-თვისება, რომელსაც გლობალური ხასიათი გააჩნია. ეს პროცესი XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან განსაკუთრებით გააქტიურდა. განხილულია ამ პროცესის დადებითი და უარყოფითი მხარეები როგორც დონორი, ისე მიმღები ქვეყნებისათვის. აღნიშნულია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების როლი და მითითებულია, რომ მსოფლიო ბაზარზე ეს ინვესტიციები ტრანსნაციონალური კომპანიების ბატონობის საფუძველია; ასევე გაანალიზებულია ინვესტიციური ნაკადების მოძრაობა განვითარებულ, განვითარებად და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში. ნაშრომში მოყვანილი და გაანალიზებულია საინტერესო ციფრობრივი მასალა.*

***საკვანძო სიტყვები:** კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობა, საინვესტიციო ნაკადები, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, ეროვნული საინვესტიციო პოლიტიკა. პანდემია Covid-19.*

კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობა თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობის განვითარების ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა. ამ პროცესის აქტიური და გლობალური ხასიათი საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების მნიშვნელოვანი თავისებურებაა. საქონელთან შედარებით საზღვარგარეთ კაპიტალის უპირატესად გატანამ ქვეყნებს შორის თვისებრივად ახალი ეკონომიკურ-სამართლებრივი ურთიერთობები ჩამოაყალიბა და მსოფლიო მეურნეობა უფრო მრავალფეროვანი და რთული გახდა. კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობის ძირითადი მიზეზია ეროვნულ ქვეყანაში მისი სიჭარბე და ნაკლებმომგებიანობა. ამიტომ მეტი მოგების მისაღებად იგი უცხოეთში "მოგზაურობს".

გლობალიზაციის პირობებში მსოფლიო ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციების დაბანდება მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პროცესია, რომლის დროსაც უცხო სახელმწიფოები, კომპანიები და საწარმოები ნერგავენ ინოვაციებს და ტექნოლოგიებს სხვადასხვა ქვეყნების საწარმოებში. როგორც წესი, განვითარებული ქვეყნები სახსრებს აბანდებენ განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაში. ამით აძლიერებენ მასპინძელი ქვეყნების ინდუსტრიას, რადგან კაპიტალის მიღებით რეციპიენტი ქვეყანა იძენს შესაძლებლობას, განაახლოს და განავითაროს ინდუსტრიის დარგები, გაზარდოს მწარმოებლურობა, აწარმოოს კონკურენტუნარიანი პროდუქცია და მომსახურება.

ბოლო ათწლეულში განვითარებადმა ქვეყნებმა საინვესტიციო რეჟიმების მასიური ლიბერალიზაცია განახორციელეს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის და ამით ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს, საინვესტიციო კლიმატის შექმნის მიზნით, რადგან ის განიხილება როგორც ეკონომიკური განვითარების, მოდერნიზაციის, შემოსავლების ზრდის და დასაქმების ხელშემწყობი ფაქტორი.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების მიხედვით საინვესტიციო გარემოს შეფასების პირველი გამოკვლევა ეკუთვნით ჰარვარდის ბიზნესის სკოლის თანამშრომლებს. კვლევის მეთოდიკა ითვალისწინებდა საექსპერტო სკალის გამოყენებას. ცალკეული ქვეყნის მიხედვით ის მოიცავდა შემდეგ მახასიათებლებს: უცხოური და საკუთარი ინვესტორებისათვის საკანონმდებლო პირობები; კაპიტალის გატანის შესაძლებლობები; ეროვნული ვალუტის სიმყარე; ქვეყანაში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია; ინფლაციის დონე; ეროვნული კაპიტალის გამოყენების შესაძლებლობა.

რეციპიენტი ქვეყნებისათვის უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების დადებითი ზეგავლენა ეკონომიკის ზრდაზე შემდეგ მაჩვენებლებში აისახება: მწარმოებლურობის ზრდა, თანამედროვე ტექნოლოგიების გადაცემა, ახალი პროცესების დანერგვა, თანამედროვე მენეჯერული უნარების ტრანსფერი, „ნოუ ჰაუს“ ხელმისაწვდომობა, დასაქმებული პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლება და ა.შ..

თუმცა განსაკუთრებით ყურადსაღებია უცხოელ ინვესტორთა საქმიანობასთან დაკავშირებული შესაძლო უარყოფითი შედეგები, მათ შორის ე.წ. „განდევნის ეფექტი“. მას ორი ფორმა აქვს. ჯერ ერთი, კონკურენტული უპირატესობების მქონე უცხოურ კორპორაციებს შეუძლიათ ეროვნული კომპანიების შევიწროვება საქონლის ბაზრებზე. მეორე, ეს კორპორაციები თვითონ „ითრევენ“ ეროვნულ ბაზრებზე არსებული რესურსების, მათ შორის ფინანსების, საგრძნობ ნაწილს და, შესაბამისად, ამოსავალი ყოველთვის უნდა იყოს ეროვნული ინტერესების დაცვა.

მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტები ეხმარებიან განვითარებად ქვეყნებს, ხშირია აღნიშნული ქვეყნების ბიუჯეტის შემცირება სოციალურ სექტორში, ასევე, იზრდება სიღარიბე, ვალუტის კურსის კრიზისი, ადგილობრივი ვალუტის მასშტაბური დევალვაცია და ვაჭრობის პირობების

დეტერმინაცია. შიდა დანაზოგები ვერ აფინანსებს ინფრასტრუქტურას, ჩნდება უცხოური პირდაპირი და პორტფელური ინვესტიციების საჭიროება მათი ისეთი უპირატესობების გამო, როგორცაა რეციპიენტ ქვეყანაში მყარი ვალუტის და ფინანსური რესურსების შემოდინება, მენეჯერული უნარები, მარკეტინგული კავშირები, ტექნოლოგიური ცოდნა და ადგილობრივი სამუშაო ძალის გადამზადება.

ზოგადად, მცირე ეკონომიკის მქონე ქვეყნები ხასიათდება კაპიტალის დეფიციტით, არასაკმარისი შიდა დანაზოგი ვერ აფინანსებს შიდა საინვესტიციო მოთხოვნას, რაც უარყოფითად აისახება როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო ინვესტიციებზე. გამონაკლისს არც საქართველო წარმოადგენს. თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს ეკონომიკისათვის უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა მნიშვნელოვანი პრიორიტეტია, რამაც ხელი უნდა შეუწყოს ქვეყანაში მდგრად ეკონომიკურ განვითარებას, განაპირობოს ისეთი პრობლემების გადაჭრა, როგორცაა დასაქმება და შემოსავლების ზრდა, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა, საექსპორტო პოტენციალისა და ქვეყანაში სავალუტო შემოსავლების ზრდა, საერთაშორისო ეკონომიკურ სივრცეში ქვეყნის ინტეგრაცია და ა.შ..

ეკონომიკური თავისუფლების თვალსაზრისით, Heritage Foundation-ის მონაცემებით, მსოფლიო მასშტაბით 180 ქვეყნიდან საქართველო მე-12 ადგილზეა, ხოლო ევროპის მასშტაბით მე-9 ადგილს იკავებს. ამასთანავე, მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, საქართველოს ბიზნესის კეთების სიმარტივის ინდექსი არის 82.04, ანუ მსოფლიოს 190 ქვეყანას შორის იგი მე-7 პოზიციაზეა, ხოლო ევროპისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებს შორის პირველ ადგილს იკავებს.

საქართველოს გააჩნია სტრატეგიული მდებარეობა და საბაჟო გადასახადების გარეშე 2.3 მილიარდიან ბაზარზე წვდომა. საქართველო 2014 წლის 1 სექტემბრიდან სარგებლობს ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის (DCFTA) შესახებ შეთანხმებით ევროკავშირთან; ქვეყანას აგრეთვე გააჩნია თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმებები EFTA-სა (ისლანდიას, ნორვეგიას, შვეიცარიასა და ლიხტენშტეინთან) და დსთ-ის წევრ ქვეყნებთან, თურქეთთან. 2017 წლიდან ამოქმედდა აგრეთვე თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმება ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან; GSP ტიპის შეთანხმება მოქმედებს აშშ-ს, კანადას, იაპონიასთან. ამასთანავე, საქართველო თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმებაზე მოლაპარაკებების რეჟიმშია ჰონკონგთან.

საქართველოს საინვესტიციო მიმზიდველობაზე ზოგადად უარყოფითად მოქმედებს კვალიფიციური კადრების დეფიციტი. აღნიშნულ მოსაზრებას ამყარებს 2019 წლის მსოფლიო კონკურენტუნარიანობის ინდექსის რეიტინგი, რომლის თანახმად საქართველო საშუალო განათლების დონის მიხედვით მსოფლიოს 141 ქვეყანას შორის მე-13 პოზიციაზეა, თუმცა კვალიფიციური სამუშაო ძალის, პროფესიული სწავლების, კომპიუტერული ტექნოლოგიების გამოყენებისა და ცოდნის, სამუშაო ძალაზე ხელმისაწვდომობის კუთხით 125-ე პოზიციას იკავებს. განსხვავება ამ ორ მონაცემს შორის იმდენად თვალსაჩინოა, რომ ის ძალიან დიდ უარყოფით გავლენას ახდენს საქართველოს ზოგადი განათლების სისტემაზე. უცილებელია დიდი ინვესტიციების განხორციელება ადამიანური კაპიტალის ამაღლებისთვის. ეს ინვესტიცია შეიძლება იყოს გადამზადების კუთხით შექმნილი ორგანიზაციები, ასევე განათლების სისტემაში ჩადებული თანხა.

სხვა მრავალ პრობლემასთან ერთად, საქართველოს საინვესტიციო კლიმატზე მეტად ნეგატიურად აისახება კონფლიქტური რეგიონების არსებობა და მასთან დაკავშირებული პრობლემები და მათთან მუდმივად დამაბულ ვითარებაში

თანაარსებობა. კონფლიქტების მოგვარება სასიცოცხლო აუცილებლობას წარმოადგენს არა მხოლოდ საინვესტიციო კლიმატის, არამედ მთლიანად ქართული ეკონომიკის წინსვლისთვის. ფაქტია, რომ ყოველი ბიზნესმენისთვის, უცხოელი იქნება იგი თუ ადგილობრივი, ამა თუ იმ ქვეყანაში ინვესტირების წინაპირობა მისი საკუთრების უფლების დაცვაა.

2020 წელი მსოფლიოსთვის ახალი საყოველთაო გამოწვევით დაიწყო, რომელიც კორონავირუსის პანდემიას უკავშირდება და მთელი სამყარო მოიცვა. ქვეყნების მიერ საზღვრების ჩაკეტვა, ეკონომიკური საქმიანობის შეჩერება და მნიშვნელოვანი საერთაშორისო თუ ადგილობრივი ღონისძიებების ჩაშლა ამცირებს ეკონომიკის ზრდის ტემპს. ამ წლის პირველ ნახევარში პუი-ს საერთო მოცულობა მსოფლიოში წინა წლის იმავე პერიოდთან შედარებით 49%-ით შემცირდა და 399 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა. ახალი ინვესტპროექტების რაოდენობა 37%-ით შემცირდა. განვითარებულ ქვეყნებში იმავე პერიოდში შემცირება უფრო თვალშისაცემია და 75%-ს შეადგენს (397 მლრდ დოლარიდან 98 მლრდ დოლარამდე); განვითარებად ქვეყნებში ვარდნამ 16% შეადგინა და 352 მლრდ აშშ დოლარიდან 296 მლრდ დოლარამდე დაეცა.

UNCTAD-ის მონაცემებით, წელს მსოფლიო ეკონომიკა 1.5-3%-ით შემცირდება და დაახლოებით 6.3 ტრლნ აშშ დოლარით ნაკლები იქნება წინა წელთან შედარებით. დაახლოებით იმავეს პროგნოზირებენ სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციები, მაგ., მსოფლიო სავალუტო ფონდი აჩვენებს კლებას 4.9%-ით, მსოფლიო ბანკი - 5.2%-ით, ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია 6.6%-ით. ამის ძირითად მიზეზად ყველა ერთხმად ასახელებს იმ შეზღუდვებს, რისი შემოღებაც კორონავირუსის გამო გახდა აუცილებელი. გაეროს ბოლოდროინდელი მონაცემებით, პანდემია გამოიწვევს პუი-ს შემცირებას მსოფლიოში 30-40%-ით, მაშინ როცა წინა პროგნოზებით ეს მაჩვენებელი 5-15%-ს არ აღემატებოდა. ეს პროგნოზები მოყვანილია გაეროს „ვაჭრობისა და განვითარების“ კონფერენციის მასალებში (ჟენევა, 26 მარტი, 2020). UNCTAD-ის ექსპერტების დასკვნების შესაბამისად, მსოფლიოში თითქმის 5 ათასი მრავალნაციონალური კომპანიის შემოსავლები Covid-19-ის მიზეზით 2020 წელს საშუალოდ 30%-ით შემცირდება.

ამ მხრივ არც საქართველოა გამონაკლისი და პანდემიით გამოწვეული პირველადი უარყოფითი ეკონომიკური შედეგები უკვე გამოქვეყნდა. მათ შორის, სტატისტიკის სამსახურის 2020 წლის პირველი კვარტლის ინვესტიციების წინასწარი მონაცემებით, სახეზეა საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობის მკვეთრი ვარდნა. კონკრეტულად, 2020 წლის I კვარტალში ინვესტიციებმა 165.4 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 2019 წლის I კვარტლის მონაცემებზე 41.7%-ით ნაკლებია (იხ. ცხრ.1).

ცხრილი 1

**პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში
(მლნ აშშ დოლარი)**

წელი	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020*
სულ	1 039.2	1 837.0	1 728.8	1 652.6	1 978.3	1 306.3	1 310.8	409.6
I კვ	291.8	331.9	343.4	392.6	413.2	328.6	313.7	171.8
II კვ	224.1	217.6	493.2	452.4	395.7	406.1	236.6	237.8
III კვ	271.6	749.5	531.1	507.4	634.8	365.4	396.0	-
IV კვ	251.6	538.0	361.0	300.2	534.6	203.5	364.5	-

* წინასწარი მონაცემები

საქართველოს ხელისუფლებას დიდი ძალისხმევის გაწევა მოუწევს, რომ საინვესტიციო გარდატეხა მოახდინოს და ისედაც შეზღუდული უცხოური საინვესტიციო რესურსების ქვეყანაში მოზიდვა შეძლოს და ამისათვის ხელსაყრელი გარემო შექმნას: პირველ რიგში სტაბილური პოლიტიკური სიტუაცია, კერძო საკუთრების დაცულობა, ხელსაყრელი საგადასახადო რეგულაციები, იაფი და კვალიფიციური სამუშაო ძალა, სტაბილური მაკროეკონომიკური გარემო, ქვეყნის ეკონომიკური გახსნილობა, თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებები, კორუფციის დაბალი დონე და სხვ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რ. აბესაძე. გლობალიზაცია და პანდემიის ეკოლოგიური პრობლემები. გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 2020.
2. https://www.nbg.gov.ge/uploads/publications/annualreport/2019/annual_2018.p
საგადასახდელო ბალანსი 2014-2018 წლებში (მლნ აშშ დოლარი)14
3. <http://www.nplg.gov.ge/gsd//cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0ekonomik>
საინვესტიციო გარემოს გაჯანსაღების აუცილებლობა და მიმართულებები
4. <https://www.kommersant.ru/doc/4549629>Глобальные иноинвестиции упали вдвое. Мониторинг мировой экономики Газета "Коммерсантъ" №198 от 28.10.2020, стр. 2
5. <https://sprintinvest.ru/koronavirus-dengi-investicii-stoit-li-panikovat-investoru>Коронавирус, деньги, инвестиции: стоит ли паниковать инвестору?.

*Nunu Kistauri
Medea Melashvili
Ketevan Kveladze*

INTERNATIONAL CAPITAL MOVEMENT AND THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON IT (ON THE EXAMPLE OF GEORGIA) Summary

The international capital movement, as an important feature of the development of the modern world economy, has a global character. This process has been particularly active since the second half of the twentieth century, which has its pros and cons for both donor and recipient countries. Foreign direct investment has the predominant role. In the world market, these investments are the basis for the dominance of transnational companies. The movement of investment flows is different in developed, developing and transitional economies, as can be well seen in the digital material presented in the paper.

ანა ჩაგელიშვილი

პანდემიის გავლენა საქართველოში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებაზე

ანოტაცია. პანდემიით გამოწვეული კრიზისი სულ უფრო ძლიერად ზემოქმედებს ეკონომიკურ საქმიანობაზე. შემცირებული მოხმარება და დამსაქმებლების შემცირებული შემოსავლები საბოლოო ჯამში აისახება დასაქმებულების შრომის ანაზღაურებაზე ან სულაც მათი სამუშაო ადგილების არსებობაზე. დასაქმებულთა დამძიმებული სიტუაციის გამოსასწორებლად სამთავრობო სოციალურმა პროექტებმა

მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს, თუმცა, გაზრდილი საგარეო ვალისა და შემცირებული საბიუჯეტო შემოსავლების ფონზე ამგვარ ქმედებას მხოლოდ დროებითი და არარეგულარული ხასიათი შეიძლება ჰქონდეს.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია; შრომის ანაზღაურება; უხელოვანო შვებულება; სამუშაო ადგილი; დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი;

შესავალი

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ 11 მარტს პანდემიად გამოცხადებული COVID-19 უდავოდ 2020 წლის ყველაზე დიდი გლობალური გამოწვევაა, რომელმაც ადამიანის საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროზე იქონია ზეგავლენა. ვირუსის ფართოდ გავრცელების პრევენციისთვის სახელმწიფოების მიერ დაწესებული სხვადასხვა სახის შეზღუდვები თუ რეგულაციები ჯაჭვისებურად იწვევენ მთელ რიგ უარყოფით ეკონომიკურ შედეგებს, მათ შორის ისეთებს როგორებიცაა ტურიზმის შემცირება, უმუშევრობის მატება, სიღარიბის მაჩვენებლის ზრდა, ეროვნული ვალუტის გაუფასურება და ა.შ. პანდემიის პირდაპირი, უარყოფითი გავლენა ტურიზმის სექტორს ეხება, რაც დაკავშირებულია სამოგზაურო შეზღუდვებთან და ჩაკეტილ საზღვრებთან. მისი შედეგი არანაკლები ხარისხით აისახება სარესტორნო და სავაჭრო ბიზნესზეც. თუმცა, აღნიშნული სფეროებისთვის ტურისტების რაოდენობის შემცირება ერთადერთ პრობლემად არ რჩება, რადგან სახელმწიფოს მხრიდან კონკრეტულად მათთვის განკუთვნილი რეგულაციებიც არის დაწესებული.

პანდემიის სამომავლო ეკონომიკური ზიანის წინასწარ განსაზღვრა რთულია, თუმცა, მას აუცილებლად ექნება გავლენა შრომის ბაზარზეც. 2020 წლის პირველ ნახევარში, საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შედეგად საქონლისა თუ მომსახურების წარმოების აკრძალვა³⁰ აისახა დამსაქმებლების ეკონომიკურ აქტივობაზე, რადგან, ამ შემთხვევაში კომპანიები არ იყვნენ გათავისუფლებულნი დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების ვალდებულებისაგან, თუმცა, ამავდროულად შეზღუდვების (გლობალურად თუ ადგილობრივად) პარალელურად ვერ ახერხებდნენ მათ შესრულებას. რეალიზაციისა და ვაჭრობის შეზღუდვის შედეგად, დაქირავებით დასაქმებულთა გარდა, დაზარალებულნი ასევე თვითდასაქმებულები და არაფორმალურად დასაქმებულები. აქედან გამომდინარე, იმ საკითხის განხილვა, თუ როგორია პანდემიის გავლენა საქართველოში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებაზე, უდავოდ აქტუალურია.

ქვეყნებს შორის შეჩერებულმა თუ შეზღუდულმა მიმოსვლამ, საკარანტინო შეზღუდვებმა, საქმიანობისას დაწესებულმა რეგულაციებმა და ეკონომიკური საქმიანობის დიდი ნაწილის შეჩერებამ მნიშვნელოვნად დააზარალა დამსაქმებელთა მდგომარეობა და შესაბამისად აისახა დასაქმებულთა მდგომარეობაზეც. შემცირებული რეალიზაცია თავისთავად ამცირებს მოთხოვნას და ავტომატურად მოქმედებს ხელფასებზეც.

³⁰ გარდა ისეთი გამოწვევებისა, როგორიცაა სამედიცინო მომსახურება, ფარმაცევტული მომსახურება, სურსათით ვაჭრობა და ა.შ.

პანდემიის უარყოფითი გავლენა თანაბარი ზეგავლენით არ ასახულა ყველა დასაქმებულზე. ისეთმა ორგანიზაციებმა, როგორებიც არიან უნივერსიტეტები, საჯარო დაწესებულებები, საკონსულტაციო კომპანიები და სხვა მსგავსნი, სწრაფად მოახდინეს ადაპტირება პანდემიიდან გამომდინარე შეცვლილ გარემოებებთან და გადავიდნენ დისტანციურ საქმიანობაზე. თუმცა, საქმიანობის უმეტეს სფეროებში ეს ვერ მოხერხდა და თამამად შეიძლება ითქვას, რომ COVID-19-ის გავრცელების პრევენციისთვის მთავრობის მიერ დაწესებულმა შეზღუდვებმა და რეგულაციებმა უარყოფითი გავლენა იქონიეს ქვეყნის სოციალურ მდგომარეობაზე. უარყოფითი გავლენა ვლინდება გარკვეულ შედეგებში, მათ შორის საქმიანობის დროებით შეჩერებიდან გამომდინარე დასაქმებულთა მოწყვლადი ჯგუფების უხელფასო შვებულებაში გაშვებაში, შრომის ანაზღაურების შემცირებაში ან უკიდურეს შემთხვევაში სამსახურიდან გაშვებაში.

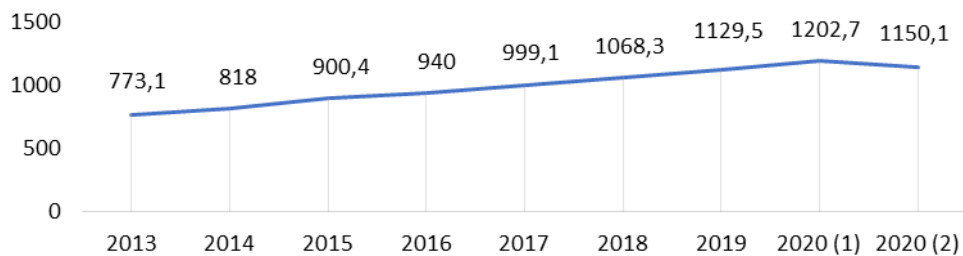
საქართველოს ეკონომიკასა და ბიზნესზე პანდემიის ზეგავლენის მასშტაბის ჯეროვნად შეფასების მიზნით, შპს „ფრაისუთერჰაუსკუპერს საქართველოს“ (PwC საქართველო) მიერ 2020 წლის 16-27 აპრილის შუალედში, სხვადასხვა ზომის, სექტორისა და რეგიონის 1938 ერთეულ კომპანიაში ჩატარდა კვლევა, რომლის მიხედვითაც წარმოშობილი სირთულეების საპასუხოდ დასაქმებულთა რაოდენობის შემცირება გამოკითხულთა 12%-ის, ხოლო უხელფასო შვებულებაში გაშვება 21%-ის გამოსავლად იქცა [PwC საქართველო, 2020: 9]. უნდა აღინიშნოს, რომ პანდემიის შედეგებისადმი შედარებით მდგრადი სოფლის მეურნეობის სფერო აღმოჩნდა, რაც აისახა კიდევ კვლევის შედეგებში: სოფლის მეურნეობის სექტორში მოქმედი კომპანიების 60%-ზე მეტი კვლევის მომდევნო 3 თვის მანძილზე (მაისი-ივლისი) არც გეგმავდა თანამშრომელთა შემცირებას ან უხელფასო შვებულებაში გაშვებას [PwC საქართველო, 2020: 14], რაც შესაძლოა სეზონურობითაც აიხსნას: სამომავლო პერიოდი სწორედ სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების აქტიურობის პიკს ემთხვეოდა.

საინტერესოა რამდენად კანონიერია საგანგებო მდგომარეობის დროს, ორგანიზაციის შემცირებული ფინანსების პარალელურად შრომის ანაზღაურების შემცირება. უნდა აღინიშნოს, რომ შრომითი ურთიერთობების ისეთი საკითხები, რომლებიც არ წესრიგდება საქართველოს შრომის კოდექსით, წესრიგდება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით, კერძოდ, 398-ე მუხლის შესაბამისად. თუ ხელშეკრულების გაფორმებისას არსებული გარემოებები შემდგომში იმდენად შეიცვალა, რომ ამ ცვლილებების არსებობის დროს არ დადებდნენ მხარეები ხელშეკრულებას, მხარეს ვერ მოეთხოვება ნაკისრი ვალდებულებების სათანადოდ დაცვა. აქედან გამომდინარე, შეცვლილი გარემოებებისადმი მისადაგების ერთ-ერთ მცდელობად შესაძლოა ჩაითვალოს სწორედ შრომითი ხელშეკრულებით განსაზღვრული ანაზღაურების შემცირების საკითხი. ასევე, უნდა აღინიშნოს, რომ შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, თუ ვერ მოხერხდა შრომის ანაზღაურების შემცირების საკითხის შეთანხმება დამსაქმებელსა და დასაქმებულს შორის, შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის შესაბამისად ჩნდება შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველი: „*ეკონომიკური გარემოებები, ტექნოლოგიური ან ორგანიზაციული ცვლილებები, რომლებიც აუცილებელს ხდის სამუშაო ძალის შემცირებას*“. შესაძლოა, რომ დასაქმებულთა სამუშაოდან დათხოვნის საკითხმა სამომავლოდ სასამართლო დავების სახე მიიღოს და მრავალი ინდივიდუალურად განსახილველი შემთხვევა წარმოშოს [შპს „ჯეი ენდ თი ქონსალტინგი“, 2020: 6].

შრომის ანაზღაურების შემცირებასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ საჯარო სექტორში დასაქმებულები უპირატეს მდგომარეობაში არიან კერძო სფეროში

დასაქმებულთაგან განსხვავებით, რადგან მათ სოციალური დაცვის მეტ გარანტიას „შრომის კოდექსის“ გარდა განაპირობებს „საჯარო სამსახურის შესახებ“ კანონი.

შრომის ანაზღაურებაზე პანდემიის გავლენას ასახავს სტატისტიკური მონაცემებიც, თუმცა, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, 2019 წელთან შედარებით 2020 წლის პირველ კვარტალში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასის ზრდა ფიქსირდება და 1202.7 ლარს შეადგენს [საქსტატი, 2020]. სტატისტიკოს სოსო არჩვაძის მოსაზრებით ხელფასის ამგვარი ზრდა გამოწვეულია დასაქმების სტრუქტურის გადაჯგუფებით, რაც დაბალშემოსავლიანი მოქალაქეების გამორიცხვის მეთოდს ემყარება. მისი მსჯელობა ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ პანდემიის პირობებში დახურული ბიზნეს საქმიანობა და შესაბამისად ამ არეალში დასაქმებულთა ხელფასები აღარ ჩაითვალა სტატისტიკური მონაცემების დაანგარიშებაში. აქედან გამომდინარე, 2020 წლის პირველი კვარტლის საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასის ზრდა აჩვენა არა სახელფასო ფონდის სიდიდის ზრდამ, არამედ დაქირავებულთა ერთობლიობიდან დაბალშემოსავლიანი დასაქმებულების გამორიცხვამ [report.ge, 2020]. უნდა აღინიშნოს, რომ 2020 წლის პირველი კვარტალი საქართველოში ის პერიოდია, რომელიც მოიცავს პანდემიამდელ (ზრდის) და პანდემიის დასაწყის (კლების) მონაკვეთებს, რითაც შესაძლოა ასევე განპირობებული იყოს ის ფაქტი, რომ წინა წლის მონაცემთან შედარებით საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი კლების ნაცვლად გაიზარდა. ამის შესაბამისად, პანდემიისა და მისი თანმხლები შეზღუდვების პარალელურად, 2020 წლის მე-2 კვარტლის საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი უკვე იკლებდა და 1150.1 ლარს შეადგენდა [საქსტატი, 2020].

დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი (ლარი)

წყარო: www.geostat.ge

დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი 2020 წლის მე-2 კვარტალში საქმიანობის უმრავლეს სახეობაში შემცირდა, თუმცა, განსაკუთრებული შემცირებით გამოირჩეოდა საფინანსო და სადაზღვევო მომსახურებები ($\approx 21.40\%$) და ხელოვნების, გართობისა და დასვენების სფეროები ($\approx 21.65\%$) [საქსტატი, 2020].

საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასის პარალელურად, პანდემიური კრიზისი აისახა უმუშევრობის დონეზეც, რომელიც წინა წლებში სტაბილურად მცირდებოდა. 2020 წლის მე-3 კვარტალში კი 11.9% -ს მიაღწია. წინა წლის მე-3 კვარტლის მაჩვენებელთან შედარებით უმუშევრობის დონე 0.7 პროცენტული პუნქტით არის გაზრდილი, ხოლო 2020 წლის მე-2 კვარტალთან შედარებით 0.4 პროცენტული პუნქტით არის შემცირებული [საქსტატი, 2020].

უნდა აღინიშნოს, რომ საერთაშორისოდ აღიარებული მეთოდოლოგიის მიხედვით უმუშევრობის შესახებ შეგროვებულ მონაცემებში პანდემიური კრიზისის სრული სურათი არ აისახება, რადგანაც ვერ ხდება შემცირებული სამუშაო საათების, შრომის ანაზღაურების შემცირებისა და უხელფასო შვებულების ფაქტების გათვალისწინება³¹.

მომხმე ეკონომიკური შედეგების გათვალისწინებით, საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმის მიხედვით გადაიდგა სხვადასხვა სახის ნაბიჯები, მაგალითად, იმ დაქირავებით დასაქმებულებზე, რომლებმაც დაკარგეს სამუშაო ან დამსაქმებელმა უხელფასო შვებულებაში გაუშვა, 6 თვის განმავლობაში გაიცა მიზნობრივი სოციალური ყოველთვიური დახმარება 200 ლარის ოდენობით. გარდა აღნიშნული დახმარებისა, განხორციელდა დამსაქმებელთა სუბსიდირება ყოველ შენარჩუნებულ ადგილზე, კერძოდ, 6 თვის განმავლობაში 750 ლარამდე ხელფასები სრულად გათავისუფლდა საშემოსავლო გადასახადისგან, ხოლო 1500 ლარამდე ხელფასები კი - 750 ლარის ოდენობაზე. ინიციატივები არ შეხებიან მხოლოდ დაქირავებით დასაქმებულებს. არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულებმა და თვითდასაქმებულებმა მიიღეს ერთჯერადი 300 ლარიანი დახმარება [საქართველოს მთავრობის ანგარიში, 2020: 55]. საქართველოს პროფესიული კავშირების გაერთიანების მონაცემებით, სახელმწიფოს კომპენსაციების მისაღებად ბევრ დასაქმებულს შეექმნა პრობლემა, რადგანაც ვერ ახერხებდნენ დასაქმებულის სტატუსის დამტკიცებას არაფორმალური დასაქმების სპეციფიკის გამო [საქართველოს პროფესიული კავშირების გაერთიანება, 2020: 1]. აქედან გამომდინარე, არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულები ყველაზე მოწყვლადნი აღმოჩნდნენ სახელმწიფოს მხრიდან მათზე ინფორმაციის ნაკლებობისა და შრომითი ხელშეკრულებების არ არსებობის გამო. არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი კი მცირე არ არის და საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2019 წლის მონაცემების მიხედვით 34.7%-ს შეადგენს [საქსტატი, 2020].

იქიდან გამომდინარე, რომ დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი არ მოიცავს თვითდასაქმებულთა და არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებას, ნაწილობრივ ასახავს პანდემიის გავლენას საქართველოს მოსახლეობის შრომის ანაზღაურებაზე, სადაც არაფორმალური დასაქმება საკმაოდ მნიშვნელოვანია, ხოლო დასაქმებულთა დამოკიდებულება ყოველდღიურ ფულად შემოსავლებზე - ძალიან მაღალი.

დასკვნა

ის ფაქტი, რომ პანდემიას და მის თანმხლებ შეზღუდვებს გლობალურ და ეროვნულ დონეზე უარყოფითი გავლენა აქვს ეკონომიკის თითქმის ყველა სფეროზე, დავას არ საჭიროებს. ეკონომიკის ჩვეულ რიტმში დაბრუნება შეზღუდვების მოხსნის შემდეგ ავტომატურად არ მოხდება. ნეგატიური ასპექტების დაძლევა ამ წლის განმავლობაში თითქმის შეუძლებელიც არის, თუმცა, მნიშვნელოვანია ზარალისა და

³¹ სამუშაო ძალის გამოკვლევის დროს, სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მონაცემებს აგროვებს დასაქმების სტატუსის შესახებ ბოლო 7 დღის განმავლობაში. ადამიანი ითვლება დასაქმებულად, თუ იგი ბოლო 7 დღის განმავლობაში მუშაობდა მინიმუმ 1 საათის განმავლობაში შემოსავლის მიღების მიზნით, ან უსასყიდლოდ ეხმარებოდა შინამეურნეობებს, ან არ იმყოფებოდა სამუშაოზე რაიმე მიზეზით, თუმცა, ირიცხებოდა ფორმალურად. ადამიანი ითვლება უმუშევრად, თუ მას ბოლო 7 დღის განმავლობაში 1 საათიც კი არ უმუშავია, აქტიურად ეძებდა სამსახურს ბოლო 4 კვირის განმავლობაში და შეეძლო დაეწყო სამსახური მომავალი 2 კვირის განმავლობაში. წყარო: www.geostat.ge

პრობლემების შემსუბუქება. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია საერთაშორისო დახმარების გონივრული გამოყენება მიზნობრივ ჯგუფებზე და ეკონომიკური აღდგენის უზრუნველყოფა. შრომის ანაზღაურების შემცირებითა თუ დაკარგვით დაზარალებული დასაქმებულებისა თუ სხვა მოწყვლადი ჯგუფების მიმართ საქართველოს მთავრობის მიერ გაწეული სოციალური დახმარება მიმართული იყო დაუყოვნებელი ეკონომიკური და სოციალური შოკის დაძლევისკენ და ვერ ექნება მას მუდმივი ხასიათი. რაც შეეხება არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა დახმარებას, მათი იდენტიფიცირების სირთულიდან გამომდინარე შეუძლებელია კონკრეტულად მათზე მორგებული სოციალური შემწეობის თუ რაიმე სახის სამთავრობო პროგრამის გატარება. აქედან გამომდინარე, რეკომენდირებულია მათზე უნივერსალური და ზოგადი ხასიათის პროგრამების განხორციელება, რაც ასევე მოიცავს დასაქმებულებისა თუ მოსახლეობის სხვა ჯგუფებსაც.

ეპიდემიოლოგიური სიტუაციის კონტროლის პარალელურად, არანაკლებ მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ანალიზის განუწყვეტლივ ჩატარება, რომლის დროსაც მოხდება კრიზისული პერიოდის დროს დაზარალებული თუ წარმატებული სფეროების იდენტიფიცირება და მიზნობრივი პროგრამების განხორციელება. ეკონომიკური საქმიანობის კიდევ ერთხელ შეჩერება შესაძლოა დამღუპველი აღმოჩნდეს სრულიად ეკონომიკისთვის. სამუშაო ადგილების დაკარგვა, შრომის ანაზღაურების შემცირება თუ სულაც დროებით ვერ მიღება ერთგვარ „ეკონომიკურ ვირუსსადაც“ შეიძლება მოვიაზროთ, რომელიც ასევე შეამცირებს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს.

პანდემიურ გარემოში დაწესებულ შეზღუდვებთან ადაპტირების ნაცად და გამართლებულ გზას წარმოადგენს სწორედ თანამშრომელთა დისტანციური მუშაობა, რაც წარსულშიც საკმაოდ პოპულარული იყო არაერთ განვითარებულ ქვეყნაში. ამ პრაქტიკის გამოყენება საქართველოსთვისაც მიზანშეწონილია, რაც თავიდან აარიდებს დამსაქმებლებსა თუ დასაქმებულებს მთელ რიგ პრობლემებს. დისტანციურ რეჟიმს შესაძლოა სამომავლოდ გაცილებით მეტი პერსპექტივა ჰქონდეს როგორც პანდემიის, ასევე პოსტპანდემიურ პერიოდშიც. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ დისტანციურად მუშაობასაც აქვს თავისი არაერთი უარყოფითი მხარე, რაც დროთა განმავლობაში დახვეწას, შეცვლილ გარემოებებთან ადაპტირებასა და განვითარებას საჭიროებს. გარდა აღნიშნულისა, მნიშვნელოვანია შრომითი კონტრაქტების კორექტირება, სადაც ნათლად უნდა გაიწეროს სამუშაო ადგილთან დაკავშირებული საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2020, მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებლები (დასაქმება და უმუშევრობა) 2020 III კვარტალი, განთავსებულია ელექტრონულად შემდეგ ბმულზე: <https://www.geostat.ge/ka/single-news/1974/mosakhleobis-ekonomikuri-aktivobis-machveneblebi-dasakmeba-da-umushevropa-2020-tslis-iii-kvartali>.

2. საქართველოს მთავრობა, 2020, Covid-19-ის წინააღმდეგ საქართველოს მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების ანგარიში, განთავსებულია ელექტრონულად შემდეგ ბმულზე: http://gov.ge/files/76338_76338_444796_COVID-19angarishi...pdf.

3. საქართველოს პროფესიული კავშირები, 2020, Covid-19-ის გავლენა დასაქმებაზე, განთავსებულია ელექტრონულად შემდეგ ბმულზე: <http://gtuc.ge/koronavirusis-gavlana-dasaqmebaze/>, გვ. 1.

4. შპს „ფრაისუოთერჰაუსკუპერს საქართველო“ (PwC საქართველო), 2020, ქართული კომპანიები Covid-19-ის პანდემიის გამოწვევის წინაშე, განთავსებულია ელექტრონულად შემდეგ ბმულზე: https://www.pwc.com/ge/en/assets/pdf/may-2020/Georgia_Covid-19_survey_Report_Final_Georgian_21.05.20.pdf, გვ. 9, 14.

5. შპს „ჯეი ენდ თი ქონსალთინგი“, 2020, პანდემიური და საგანგებო მდგომარეობის გავლენა შრომის ურთიერთობებზე, განთავსებულია ელექტრონულად შემდეგ ბმულზე: <http://jtconsulting-geo.com/uploads/library/Bmdsbx9fhVxSV2EubSBKdV6vYM1uWpbz.pdf>, გვ. 6.

6. Report.ge, 2020, როგორ შეიცვალა ხელფასები დასაქმების სტრუქტურის გადაჯგუფებით, განთავსებულია ელექტრონულად შემდეგ ბმულზე: <https://report.ge/economics/rogor-sheitsvala-khelfasebi-dasakmebis-strukturis-gadajgufebit/>

7. www.geostat.ge

8. www.gov.ge

Ana Chagelishvili

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON EMPLOYEES WAGES IN GEORGIA

Summary

As in the rest of the world, the pandemic crisis has caused a number of economic problems in Georgia: The unemployment and poverty rate has increased, the national currency has been depreciated, and so on. It had negative impact on employees wages and on a number of workplaces.

A number economic sectors, such as education, office work and etc. quickly adapted to changing circumstances by working remotely and online, however, in many areas it could not be managed and organizations were forced to make unpleasant decisions such as wage cuts, making unpaid or even firing from the work.

During the pandemic crisis, the legality of lowering wages and dismissal from the work have become the subject of disagreements between employer and employee. According to the current legislative norms, we can conclude that in the context of such a global threat, the issue of reducing wages and terminating the contracts because of a decrease in the organization's income is completely legal.

It turned out that one of the most sustainable to pandemic restrictions and regulations was agricultural sector in Georgia, which may be due to seasonality.

In the beginning of 2020, the impact of the pandemic was reflected in the deteriorating statistics as well. Ever growing average monthly nominal wage has been declined, which is not the only negative growth. These statistics do not fully reflect the effects of the pandemic crisis, which is due to the specificity of the research methodology. It is likely that reduced working hours and wages, as well as unpaid leave, makes the situation for employees even more difficult. Added to all this the situation is worse because of informally employed and self-employed people, about whom it is very difficult to gather information.

Restrictions and regulations, which were caused by pandemic, or the lockdown, that temporarily "stopped" the Georgian economy were accompanied by government-sponsored social care, such as helping the people who lost their jobs or withholding wages from income tax and many other actions. However, it is logical that such anti-crisis actions are just one time acts.

The way out of the economic crisis depends primarily on eliminating the cause - the pandemic. However, while COVID-19 danger is active, governments still see a solution in restricting the activities of the population, which further deepens the crisis and aggravates the social background. Even before finding a medical solution, it is very important to find the golden mean that will draw the line between government regulation-restrictions and the spread of the virus.

პანდემია და რეგიონის ეკონომიკური განვითარების კონცეფტუალური საკითხები

ანოტაცია. პანდემია დღის წესრიგში აყენებს ქვეყნებისა და რეგიონების რესურსული პოტენციალისა და პრიორიტეტების მაქსიმალურად ჰარმონიზებულ გამოყენებას და ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკის გაღრმავებას.

პანდემის პირობებში ყველაზე მეტი დარტყმა ტურიზმის სექტორმა განიცადა. შეჩერდა საერთაშორისო ტურისტული ნაკადები, რამაც მთლიანად შეცვალა ტურისტული რეგიონებისა და სტრუქტურების შემდგომი საქმიანობა და სტრატეგიული ხედვები. დღეს ამ სფეროს სტრატეგიულ ხედვას შიდა ტურიზმის განვითარებაა, რაც სწორი სტრატეგიის ფორმირებასა და მის ეფექტიან განხორციელებას მოითხოვს.

ნაშრომში საკვლევ ობიექტად შერჩეულ იქნა კახეთის რეგიონი და მასში ტურისტული პოტენციალის გამოყენების საკითხი. კვლევის მიზანს წარმოადგენს კლასტერის პარამეტრების შედეგიანობის დასაბუთება, რისთვისა გამოყენებულ იქნა კლასტერული ანალიზის K-საშუალოს მეთოდი.

კლასტერების ეფექტიანი ფუნქციონირება დამოკიდებულია მასში შემავალი ჯგუფების დაშორებასა და ცვლადების ზემოქმედებაზე. ცვლადებთან მიმართებათ კი კლასტერები ერთნაირად მგრძობიარე არ არიან. ისინი განსხვავდებიან რისკების მიხედვით. ეს უკანასკნელი კი იმაზე მეტყველებს, რომ კლასტერის ჯგუფებად დაყოფა ხარისხიანი შედეგის მომცემი იქნება. მისი ბუნებიდან გამომდინარე, ჯგუფებს შორის გადანაწილებული იქნება როგორც რისკები, მაქსიმალურად მოხდება თითოეულის პრიორიტეტის გამოვლინება და გამოყენება, რაც საჭიროა კლასტერში პროცესების უწყვეტობისათვის.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია; კლასტერიზაცია; k-საშუალოს მეთოდი; რეგიონის განვითარება.

შესავალი

თანამედროვე ცვალებად მსოფლიოში, სადაც ძლიერ კონკურენციასთან ერთად ხშირია განუსაზღვრელობის პირობებში მართვა, სულ უფრო აქტიური ხდება ქვეყნისა და რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისადმი კონცეფტუალური მიდგომები, სადაც აქტუალური კლასტერული მოდელის მიხედვით განვითარებაა. მითუმეტეს, როდესაც პანდემია დღის წესრიგში აყენებს ქვეყნებისა და რეგიონების რესურსული პოტენციალისა და პრიორიტეტების მაქსიმალურად ჰარმონიზებულ გამოყენებას და ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკის გაღრმავებას.

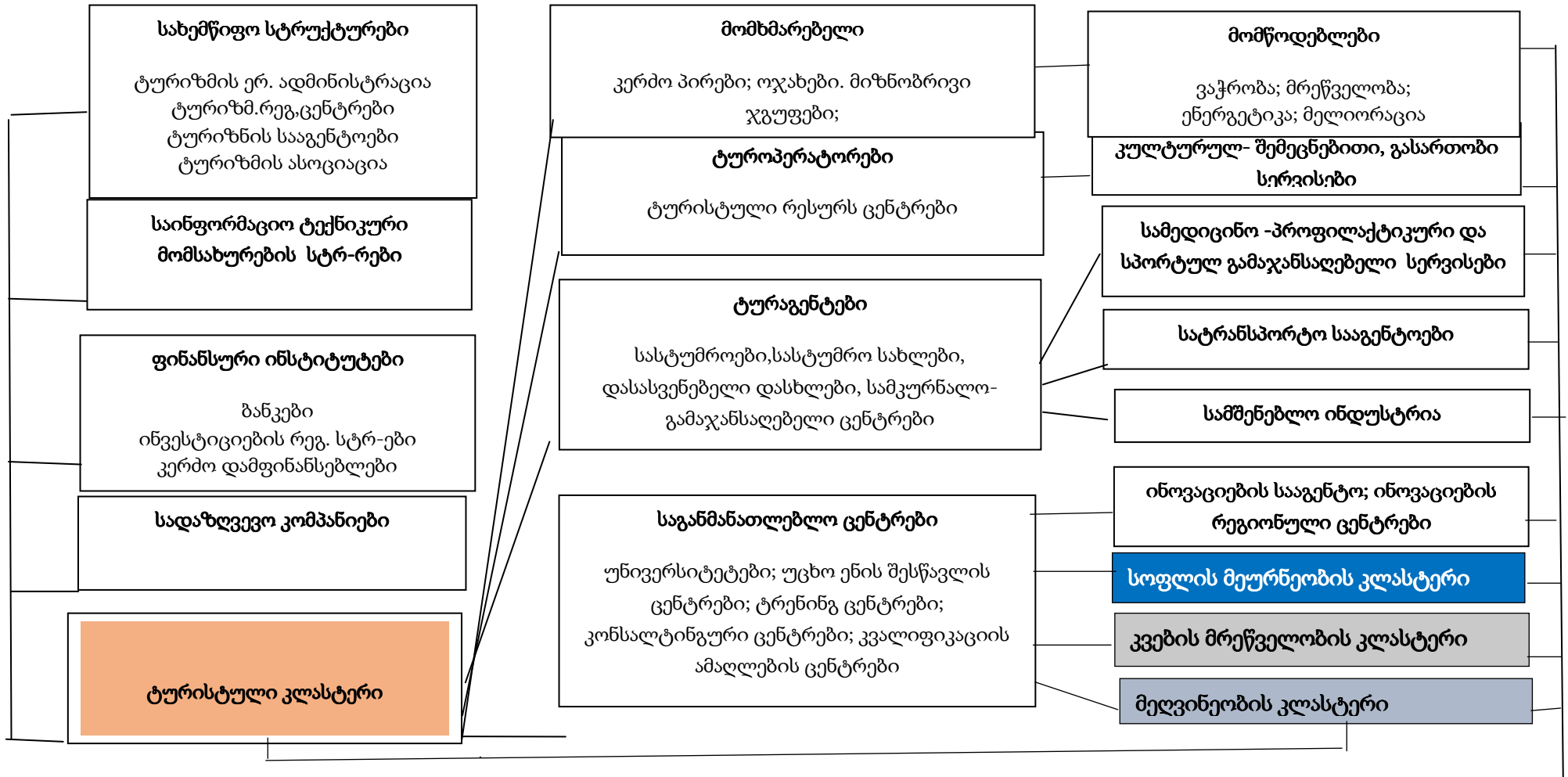
პანდემის პირობებში ყველაზე მეტი დარტყმა ტურიზმის სექტორმა განიცადა. შეჩერდა საერთაშორისო ტურისტული ნაკადები, რამაც მთლიანად შეცვალა ტურისტული რეგიონებისა და სტრუქტურების შემდგომი საქმიანობა და სტრატეგიული ხედვები. დღეს ამ სფეროს სტრატეგიულ ხედვას შიდა ტურიზმის განვითარებაა, რაც სწორი სტრატეგიის ფორმირებასა და მის ეფექტიან განხორციელებას მოითხოვს.

ნაშრომში საკვლევ ობიექტად შერჩეულ იქნა კახეთის რეგიონი და მასში

ტურისტული პოტენციალის გამოყენების საკითხი. კვლევის მიზანს წარმოადგენს კლასტერის პარამეტრების შედეგიანობის დასაბუთება, რისთვისა გამოყენებულ იქნა კლასტერული ანალიზის K-საშუალოს მეთოდი.

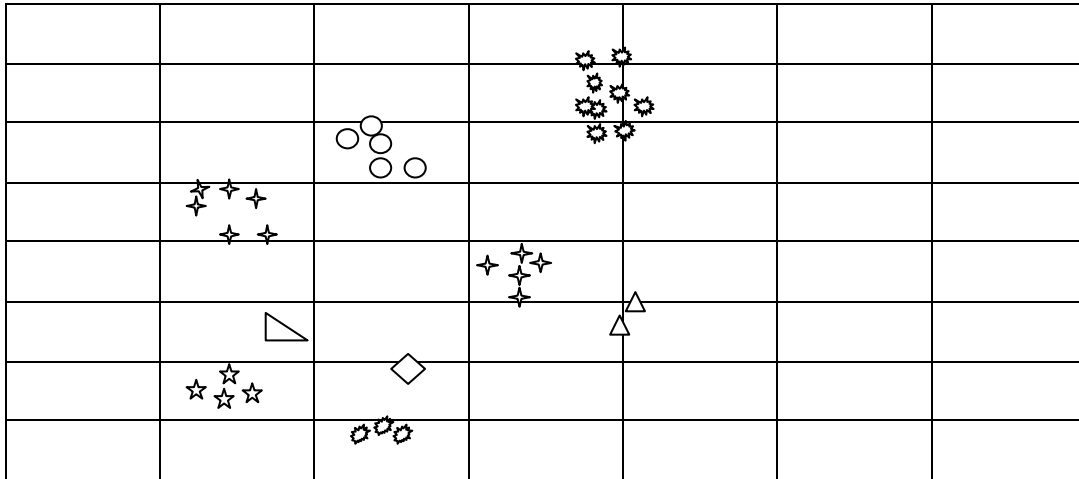
კლასტერიზაციის პროცესში, სწორი და სრულფასოვანი ანალიზისათვის უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ობიექტები თითოეულ კლასტერში მაქსიმალურად მსგავსები უნდა იყვნენ და ამავე დროს უნდა განსხვავდებოდნენ სხვა კლასტერების ობიექტებისაგან. აღნიშნულის გათვალისწინებით, კახეთის რეგიონის ტურისტული კლასტერის მოდელი შეგვიძლია შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ (სქემა.1)

ტურიზმის კლასტერული განვითარების მოდელი

ძირითადი ნაწილი

იმისათვის, რომ ნათელი იყოს ჩვენს მიერ წარმოდგენილი კლასტერის შემადგენელი ობიექტების მსგავსება-განსახვავება, გამოვიყენოთ კოხენენის რუკა. ობიექტებს შორის დაშორების განსაზღვრისათვის გამოყენებულ იქნა ევკლიდური მანძილი.

სქემა 2. ტურისტული კლასტერის ობიექტების მსგავსების რუკა

იმისათვის, რომ გავიგოთ თუ რამდენად საიმედო და ვალიდური იქნება გადაწყვეტილებები ჩვენს მიერ წარმოდგენილ კლასტერში, გამოვიყენოთ K-საშუალოს მეთოდი. კვლევისას ჩვენს მიერ კახეთის რეგიონი პირობითად დაიყო 7 რეგიონად:

1. ახმეტის ტურისტული კლასტერი;
2. გურჯაანის ტურისტული კლასტერი;
3. ლაგოდეხის ტურისტული კლასტერი;
4. სიღნაღის ტურისტული კლასტერი;
5. დედოფლისწყაროს ტურისტული კლასტერი;
6. თელავის ტურისტული კლასტერი;
7. ყვარლის ტურისტული კლასტერი.

Cluster Analysis მოდულის (პროგრამა Statistics) მეშვეობით შევეცადეთ დაგვესაბუთებინა კლასტერული მოდელის დადებითი ზეგავლენა რეგიონის ტურისტული პოტენციალის გამოყენებაში. რისთვისაც, შევარჩიეთ ცვლადები. დიალოგურ ფანჯარაში მითითებული იყო ტურიზმის კლასტერისათვის დამახასიათებელი ყველა ცვლადი, რომლებიც 4 ჯგუფად დაიყო.

საწყისი მონაცემები შემდეგნაირად გამოიყურებოდა:

- ცვლადების რაოდენობა -27;
- დაკვირვების ობიექტი -1000;
- K- საშუალოთა მეთოდი;
- კლასტერების რიცხვი -7;
- ინტერცია - 2.

ევკლიდური მანძილის გაანგარისება კლასტერებს შორის

კლასტერების რიცხვი	ევკლიდური მანძილი კლასტერებს შორის						
	1	2	3	4	5	6	7
1	0.000000	0.537992	0.420104	1.017653	3.152336	3.254578	2.789154
2	0.733470	0.000000	1.867715	2.929854	1.241899	0.000000	3.765398
3	0.648154	1.366644	0.000000	0.141070	5.632125	3.456890	5.610213
4	1.008788	1.711682	0.375605	0.000000	7.265060	4.235634	7.120678
5	1.775482	1.114405	2.373209	2.695378	0.000000	4.356257	0.000000
6	1.768561	1.567890	2.134578	2.539110	6.533154	3.365110	7.269330
7	1.534897	1.598123	1.978546	2.769310	7.270115	4.155990	6.798135

ჩვენს შემთხვევაში ევკლიდური მანძილი არის მანძილი (L1-A8) ნაკრების მაჩვენებლებს შორის. რაც უფრო ნაკლებია მანძილია ობიექტებს შორის, მით უფრო მსგავსები არიან ისინი. ევკლიდური მანძილის კვადრატი გამოიყენება იმ შემთხვევაში, თუ აუცილებელია მაღალი წონა მიეცეს ერთმანეთისაგან უფრო მეტად დაშორებულ ობიექტებს.

ყველაზე მეტი დაშორება აღინიშნა მე-6 და მე-7 კლასტერებს შორის. მათ შორის ევკლიდური მანძილი ერთზე მეტია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ყველაზე ნაკლებად არიან მსგავსები. აღნიშნული შეესაბამება ჯგუფებს კრედიტი და უარი. თითქმის ერთნაირი დაშორებაა 3-1 და 1-2 კლასტერებს შორის.

ამის შემდეგ მივმართავთ დისპერსიული ანალიზის განხორციელებას. დისპერსიული ანალიზის ცხრილი გვიჩვენებს ჯგუფებს შორის და ჯგუფებს შიგნით დისპერსიის მახასიათებლებს. რაც უფრო ნაკლებია ჯგუფებს შიგნით დისპერსიის მნიშვნელობა და მეტია ჯგუფებს შორის დისპერსიის მაჩვენებელი მით ხარისხიანია კლასტერიზაცია. დისპერსიის ანალიზის მაჩვენებლების მიხედვით მახასიათებლები P-ს მაღალი მაჩვენებლებით ($P > 0.05$) შეიძლება გამოვრიცხოთ კლასტერიზაციის პროცედურებიდან.

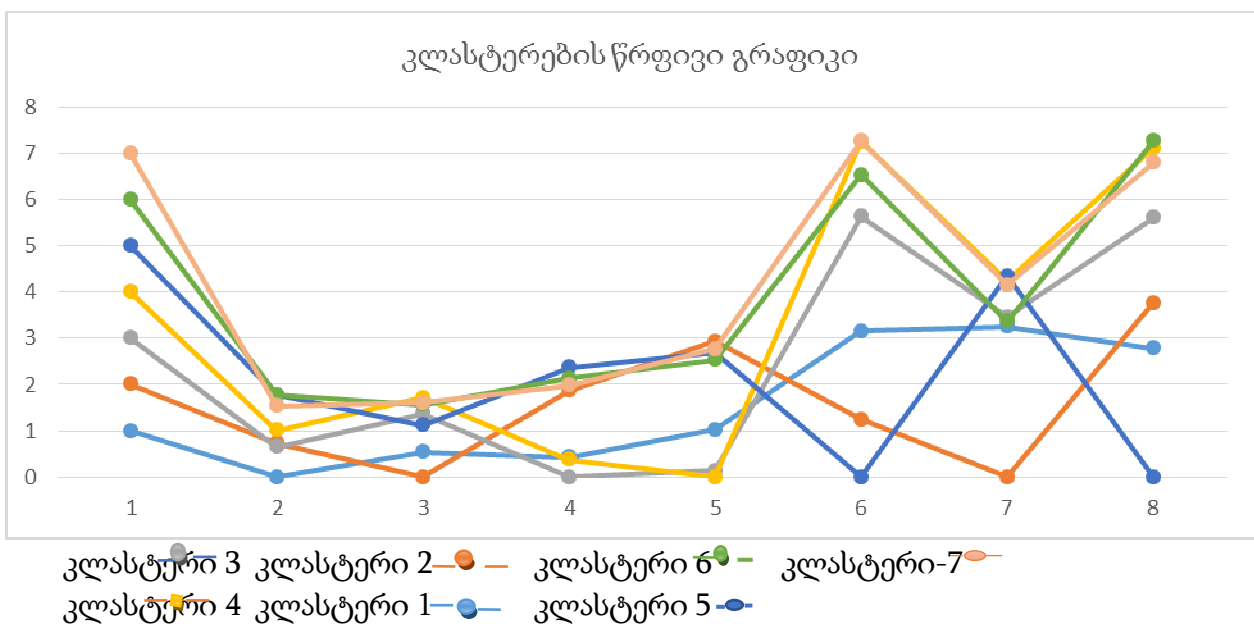
დისპერსიული ანალიზის ცხრილი

ცვლადები	ცვლადების ანალიზი					
	ჯგუფებს შორის	df	ჯგუფებს შიგნით	df	F	P
L1	97.70010	4	1.289024	95	1802.600	0.00
L3	97.4965	4	1.480150	95	1554.111	0.00
P1	97.43730	4	1.566678	95	1470.311	0.00
F1	97.68400	4	1.314365	95	1753.700	0.00

F2	97.46850	4	1.52150	95	1510.513	0.00
F3	97.88700	4	1.102817	95	2090.300	0.00
F4	97.68060	4	1.310315	95	1767.289	0.00
R1	97.88891	4	1.189890	95	1945.937	0.00
R2	96.45127	4	2.540760	95	894.489	0.00
R3	97.13940	4	1.861448	95	1240.970	0.00
R4	97.14995	4	1.849607	95	1247.428	0.00
A2	95.58030	4	3.415589	95	660.425	0.00
A4	94.03359	4	4.960384	95	450.680	0.00
A5	94.45660	4	4.543395	95	497.559	0.00
A6	95.84370	4	3.15248	95	720.200	0.00
A7	95.76517	4	3.57628	95	876.100	0.00
A8	95.756123	4	4.12399	95	880.197	0.00

მოცემულ შემთხვევაში ნებისმიერი მახასიათებლისათვის $p < 0,05$, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ განხილულთაგან არცერთი მახასიათებლის გამორიცხვა არ მოხდება. ყველა პარამეტრის მიხედვით ჯგუფებს შორის დისპერსია მეტია 71, ხოლო შიდა ჯგუფებს შორის კი 28-ზე ნაკლებია. უკეთესი მაჩვენებლებით ხასიათდებიან კლასტერები F4, F1, A5 და A8, რადგანაც ისინი შეესაბამებიან ჯგუფთაშორისი და ჯგუფებს შიგნით დისპერსიის ყველაზე დიდ სხვაობას. მაჩვენებლები R1 და R2. F და P პარამეტრები ასევე ასახავენ მახასიათებელთა წვლილს ობიექტების ჯგუფებად დაყოფაში. საუკეთესო კლასტერიზაციას შეესაბამებიან F პარამეტრის მაღალი და P პარამეტრის დაბალი მაჩვენებლები. ცხრილიდან ჩანს, რომ საუკეთესო მაჩვენებლები შეესაბამება სხვაობას (F-P)

სურათი 3

იმისათვის, რომ გავიგოთ თითოეულის რისკების დონე საჭიროა ჩავატაროთ კლასტერების წრფივი გრაფიკის ანალიზი (სქემა 3.). გრაფიკიდან ნათელია, რომ მე-5 და პირველი კლასტერები ყველა მახასიათებლების (ცვლადების) ზემოქმედებიდან გამომდინარე განეკუთვნებიან რისკების მაღალ დონეს, მეორე კლასტერი დაბალი რისკების დონეს განეკუთვნება. მესამე კლასტერი განეკუთვნება საშუალო რისკების კატეგორიას, ხოლო კლასტერები - 4; 6 და 7 მიეკუთვნებიან კლასს- “კრედიტები” და ყველაზე საიმედოდ მიიჩნევიან.

დასკვნა

ამდენად, როგორც კვლევიდან გამოვლინდა, კლასტერების ეფექტიანი ფუნქციონირება დამოკიდებულია მასში შემავალი ჯგუფების დაშორებასა და ცვლადების ზემოქმედებაზე. ცვლადებთან მიმართებაით კი კლასტერები ერთნაირად მგრძობიარე არ არიან. ისინი განსხვავდებიან რისკების მიხედვით. ეს უკანასკნელი კი იმაზე მეტყველებს, რომ კლასტერის ჯგუფებად დაყოფა ხარისხიანი შედეგის მომცემი იქნება. მისი ბუნებიდან გამომდინარე, ჯგუფებს შორის გადანაწილებული იქნება როგორც რისკები, მაქსიმალურად მოხდება თითოეულის პრიორიტეტის გამოვლინება და გამოყენება, რაც საჭიროა კლასტერში პროცესების უწყვეტობისათვის. საბოლოოდ კი ყოველივე აღნიშნულით შესაძლებელი იქნება რეგიონის ექსპორტული პოტენციალის მიზანმიმართული გამოყენება და რეგიონის/ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადი განვითარება.

კლასტერული მოდელის გამოყენება პანდემიის პირობებში (და არა მარტო) ეროვნული ეკონომიკური პოტენციალის სწრაფი განვითარებისა და სრულად გამოყენების ერთ-ერთი ძლიერი ბერკეტი იქნება როგორც რეგიონების, ასევე მთლიანად ქვეყნის მასშტაბით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლ. ჩაგელიშვილი. 2011 “კლასტერები ტურიზმის ინდუსტრიაში“-ტურიზმი, ეკონომიკა და ბიზნესი; ბათუმი. გვ. 269
2. ლ. ჩაგელიშვილი, 2011. ინოვაციური ეკონომიკა გლობალიზაციის პირობებში; გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტის შრომათა კრებული; თბ.გვ. 130
3. ლალი ჩაგელიშვილი, 2012. ტურიზმის ბიზნესის ინფრასტრუქტურის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები თსუ; გვ.425
4. Буреев Н.Н. 2007. Многомерный статистический анализ с использованием ППП “STATISTICA”; Нижний Новгород. с.8-48
5. Близоруков М. Г. 2008. Статистические методы анализа рынка: Учебно-метод. пособие / Близоруков М. Г. – Екатеринбург: Ин-т управления и предпринимательства Урал. гос. ун-та., – 75 с. – Режим доступа:
6. http://elar.usu.ru/bitstream/1234.56789/1671/6/1334937_schoolbook.pdf
7. Мгеладзе А., Гоциридзе Г. (2009) Кластер-анализ в исследовании организационных систем. Тбилиси, 2009.
8. Суслов, С. А. 2011. Кластерный анализ: сущность, преимущества и недостатки
9. / С. А. Суслов. // Вестник НГИЭИ. – №1. – С. 51-56.

10. Фрумина И.Л. и Цветкова Е.В. 2007. Исследование некоторых проблем аграрной экономики методом кластерного анализа // Известия Челябинского научного центра УРО РАН. № 4. С. 93-97
11. Amorim R., Mirkin B. (2011) Minkowski metric, feature weighting and anomalous cluster initializing in K-Means clustering (Submitted, in the process of revision).
12. Biernacki C., Celeux G., Govaert G. (2000) Assessing a mixture model for clustering with the integrated completed likelihood // IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, 22(7): 719–725
13. Coppi R., D'Urso P., Giordani P. (2010) A fuzzy clustering model for multivariate spatial time series // Journal of Classification, 27 (1): 54–88
14. Depril D., Van Mechelen I., Mirkin B. (2008) Algorithms for additive clustering of rectangular data tables // Computational Statistics and Data Analysis, 52: 4923–4938
15. Everitt B.S., Landau S., Leese M. et al. (2011) Cluster Analysis. 5th ed. Wiley, 2011
16. Mirkin B. (2011) Core Concepts in Data Analysis: Correlation, Summarization, Visualization, London, Springer.
17. Mirkin B. (2011a) Choosing the number of clusters, WIRE Data Mining and Knowledge Discovery, to appear.
18. Fern, X.Z., Brodley, C.E. Clustering ensembles for high dimensional data clustering // In Proc. International Conference on Machine Learning, 2003. P.186-193.
19. Fred, A., Jain, A.K. Combining multiple clusterings using evidence accumulation // IEEE Tran. on Pattern Analysis and Machine Intelligence, 2005. V. 27. P. 835-850.

*Lali Chagelishvili-Agladze
Imedo Jashi*

PANDEMIC AND CONCEPTUAL ISSUES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Summary

The pandemic puts on the agenda the most harmonized use of the resource potential and priorities of countries and regions and the deepening of export-oriented economic policies.

Under the conditions of the pandemic, the tourism sector suffered the most. International tourism flows have stopped, which has completely changed the further activities and strategic visions of the tourist regions and structures. Today, the strategic vision of this field is the development of domestic tourism, which requires the formation of the right strategy and its effective implementation.

In the paper as the object of the study is selected Kakheti region and the use of tourism potential in it. The aim of the study was to substantiate the efficiency of cluster parameters, for which the K-means method of cluster analysis was used.

The effective functioning of clusters depends on the distance of the groups within it and the impact of the variables. Clusters are not equally sensitive to variables. They vary according to the risks. The latter suggests that dividing the cluster into groups will reflect on quality results. Due to its nature, it will be distributed among the groups as risks, the identification and use of each will appear as much as possible, which is necessary for the continuity of processes in the cluster.

Keywords: *pandemic; Clustering; k-mean method; Development of the region.*

**მონეტარულ-ფისკალური პოლიტიკის „მიქსი“ და
მოსალოდნელი სუვერენული დეფოლტების რისკი**

ანოტაცია. სტატიაში გაანალიზებულია ვირუსულ-ეკონომიკური კრიზისის წინააღმდეგ მიმართული მონეტარულ-ფისკალური პოლიტიკა. აღნიშნულია, რომ ამერიკული ეკონომიკის გადარჩენის პროცესში აქტიურად ჩაერთო აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა, რომელმაც სრული სიმძლავრით გამოქმედა დოლარის საბეჭდი მანქანა. „საბეჭდი მანქანის“ პროდუქცია, უპირველეს ყოვლისა, საფონდო ბაზრებზე აქციებისა და კორპორაციული ობლიგაციების საყიდლად მიედინება. ადგილი აქვს წამყვანი ამერიკული IT-კორპორაციების კაპიტალიზაციის სწრაფ ზრდას, ფაქტობრივად კი - საბირჟო ფინანსური საპნის ბუმტების გაბერვას. აშკარად სახეზეა COVID-19-ის მიერ მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკაში სერიოზული ცვლილებების პროვოცირება, რომელთაგან ერთ-ერთი ეხება ცენტრალური ბანკების როლის შემცირებას ფინანსთა სამინისტროების როლის ამღლების ფონზე. გაირკვა, რომ ცენტრალურ ბანკებს არ ძალუძთ უზრუნველყონ სრული მოცულობით იმ ეკონომიკური დისპროპორციების ლიკვიდაცია, რომლებიც გამოიკვეთა თანამედროვე კრიზისის პერიოდში. მსოფლიო ეკონომიკამ ვერა და ვერ შეძლო დეპრესიის მდგომარეობიდან გამოსვლა, მიუხედავად იმისა, რომ წამყვან ქვეყნების ცენტრალური ბანკები განუხრელად ამცირებდნენ საკვანძო განაკვეთებს, რათა ფული გაეხადათ სულ უფრო იაფი ან სულაც უფასო. ზოგიერთმა ცენტრალურმა ბანკმა საკვანძო განაკვეთი ნულამდე დაიყვანა, ევროპის ცენტრალური ბანკი მას რამდენიმე წელია ნულის დონეზე ინარჩუნებს, იაპონიის ბანკის მიერ დაწესებული საბაზისო განაკვეთი კი მინუს 0,4%-ია. ფული საბანკო კრედიტების სახით მართლაც უპრეცედენტოდ იაფი გახდა - თითქმის უფასო, მაგრამ ეკონომიკის ნამდვილ გამოცოხლებას ადგილი არ ჰქონია.

ამჟამად ჩვენ ვაკვირდებით კეინზიანელობის რეინკარნაციას, ოღონდ გაცილებით უფრო მახინჯი ვარიანტით. ვშიშობთ, ფინანსთა სამინისტროები გააგრძელებენ „პაციენტის“ მკურნალობას იმავე ფულადი ნარკოტიკებით, მხოლოდ სხვა შეფუთვითა და სხვა სახელწოდებით. როგორც ჩანს, კეინზიანიზმის მახინჯი რეინკარნაცია „პაციენტს“ ალბათ უკვე ვეღარ უშველის. საქმე ისაა, რომ აშშ-ის და სხვა განვითარებული ქვეყნების სუვერენული ვალის არსებულმა სიდიდემ ასტრონომიულ მასშტაბებს მიაღწია, რაც დღითი დღე ზრდის სუვერენული ვალების დეფოლტის რისკს.

საკვანძო სიტყვები: COVID-19, ვირუსულ-ეკონომიკური კრიზისი, ცენტრალური ბანკები, რაოდენობრივი შერბილება, მონეტარულ-ფისკალური პოლიტიკის „მიქსი“, სუვერენული ვალი, დეფოლტის რისკი.

ისეთი ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციის პროგნოზით, როგორცაა საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მიმდინარე წლისათვის მსოფლიო GDP-ის 4,9%-იანი ვარდნაა მოსალოდნელი. ალბათ, პლანეტაზე ვერ ვიპოვით ვერცერთ

სახელმწიფოს, სადაც მიმდინარე წლის მეორე კვარტალში რომ არ დაფიქსირებულიყო ეკონომიკის სერიოზული ვარდნა. რა თქმა უნდა, ცალკეული ქვეყნების მიხედვით რეცესია ძალზე განსხვავებულია, მაგრამ აშშ-სა და სხვა მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ის უფრო ღრმად, ვიდრე საშუალოდ მთელ მსოფლიოში.

მიმდინარე წლის მეორე კვარტალის შედეგებით ეკონომიკური ანალიზის ბიუროსა და აშშ-ის ვაჭრობის სამინისტროს მონაცემებით, აშშ-ის GDP მეორე კვარტალში 9,5%-ით შემცირდა წინა კვარტალთან შედარებით. ეკონომიკური ანალიზის ბიუროს მეთოდით ნაგულისხმევია GDP-ის კვარტალური ცვლილება წლიურ საფუძველზე: GDP-ის კვარტალური ცვლილების ექსტრაპოლაცია ხორციელდება ოთხი კვარტალზე, რის გამოც მიიღება სხვა მნიშვნელობა. მაგალითად, აშშ-ის წლიურ საფუძველზე გაანგარიშებული GDP-ის ვარდნა მეორე კვარტალში შეადგენდა 32,9%-ს, რაც აშშ-ის GDP-ის რეკორდული ვარდნაა ერთი კვარტალში 1947 წლიდან მოყოლებული, როდესაც აშშ-ის მთავრობამ დაიწყო GDP-ის კვარტალური სტატისტიკის წარმოება. უწინდელი რეკორდული ვარდნა დაფიქსირდა 1958 წელს, როცა GDP 10%-ით შემცირდა წლიურ ტემპზე გადაანგარიშებით: მიმდინარე წლის მეორე კვარტალში ვარდნამ 1958 წლის ვარდნას სამჯერ და უფრო მეტად გადააჭარბა [9].

ეკონომიკური ანალიზის ბიუროს შეფასებით, ერთ წელზე გადაანგარიშებით GDP-ის ვარდნამ პირველ კვარტალში 5%, ხოლო მესამე კვარტალში 18%-იანი ვარდნა შეადგინა. არავის ეეჭვება ის, რომ 2020 წლის სრული შედეგებით ამერიკული ეკონომიკის ვარდნა შესადარი იქნება 1929-33 წლების ეკონომიკური კრიზისის ყველაზე მძიმე წლებთან [1].

თუმცა, მიმდინარე კრიზისის პირველ დიდ დეპრესიასთან შედარებისას იკვეთება შემდეგი საინტერესო მომენტები: თუ 90 წლის წინანდელი კრიზისის დროს ეკონომიკის ვარდნა დაიწყო 1929 წლის ოქტომბრის საბირჟო კრახით, ამერიკული ეკონომიკის ახლანდელი ჩამოშლა მრავალი ამერიკული კორპორაციის საბირჟო კეთილდღეობის ფონზე მიმდინარეობს. შეიძლება ისიც ითქვას, რომ აშშ-ის საფონდო ბირჟაზე მთელი 2020 წლის მანძილზე შეიმჩნეოდა ნამდვილი ბუმი. კორპორაციები გარკვეულ პრობლემებს განიცდიდნენ მხოლოდ მარტში, როცა არსებობდა გაურკვეველობა COVID-19-თან დაკავშირებულ საფრთხეებთან და იმ პოლიტიკასთან მიმართებაში, რომელთა გატარებასაც აპირებდა ხელისუფლება ეკონომიკის სფეროში. საფონდო მოედნებზე წარმოიშვა დაბნეულობა, საბირჟო კოტირებებმა დაიწყო ვარდნა. მაგრამ, მას შემდეგ, რაც აშშ-ის ხელისუფლებამ გაასაჯაროვა ამერიკული ეკონომიკის მძლავრი მონეტარული მხარდაჭერის გეგმები, საბირჟო მოედნებზე სიტუაცია ჯერ დასტაბილურდა, ხოლო შემდეგ დაიწყო ნამდვილი ბუმი. 2020 წლის მარტის ბოლოდან აგვისტოს ბოლომდე S&P500 ინდექსი 55%-ით, ხოლო NASDAQ-ის (მაღალტექნოლოგიური კომპანიების აქციების) ინდექსი – 70%-ით გაიზარდა. წლის დასაწყისისათვის NASDAQ-მა 43-ჯერ განაახლა ისტორიული მაქსიმუმი, ხოლო S&P500-მა - 22-ჯერ, რაც ნამდვილად უნიკალური სიტუაციაა.

საფონდო მოედნებზე ამჟამინდელ მკვეთრ ზრდას ზოგიერთი ექსპერტები ადარებენ 1990-იანი წლების მეორე ნახევარში არსებული დოტკომების „ბუშტებს“. ეს იყო IT-კომპანიების აქციები, რომლებიც მიმოიქცეოდა NASDAQ-ის ბირჟაზე. ამ კომპანიების კოზირის მახასიათებელი იყო სტარტაპები, რომლებიც იძლეოდნენ ციფრული ტექნოლოგიების სფეროში დიდ შესაძლებლობებს. მაშინ, სსრკ-ის დაშლის

პირველ წლებში, IT-კომპანიების თავბრუდამხვევი განვითარება ხდებოდა აშშ-ის ეკონომიკური განვითარების საერთო დადებითი დინამიკის ფონზე.

მიმდინარე პარადოქსის მიზეზი საკმაოდ მარტივია: ამერიკული ეკონომიკის გადარჩენის პროცესში აქტიურად ჩაერთო აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა, რომელმაც სრული სიმძლავრით ამოქმედა დოლარის საბეჭდი მანქანა. მიმდინარე წლის დასაწყისიდან აგვისტომდე ფულადი მასა 3 ტრილიონ დოლარზე მეტი ოდენობით გაიზარდა, რაც დაახლოებით დიდი ბრიტანეთის წლიურ GDP-ის უტოლდება. „საბეჭდი მანქანის“ პროდუქცია, უპირველეს ყოვლისა, საფონდო ბაზრებზე აქციებისა და კორპორაციული ობლიგაციების საყიდლად მიედინება. ადგილი აქვს წამყვანი ამერიკული IT-კორპორაციების კაპიტალიზაციის სწრაფ ზრდას, ფაქტობრივად კი - საბირჟო ფინანსური საპნის ბუმტების გაბერვას. ამას ხელს უწყობს მასმედიაც, რომლებიც იმყოფებიან იმავე IT-კორპორაციების კონტროლქვეშ და რომლებიც საკუთარ თავს თავად კვებავენ ფულის საბეჭდი მანქანის პროდუქციის საჭირო მიმართულებით წარმართვით. ფინანსური საპნის ბუმტების გაბერვით ისინი ძლიერ გავლენას ახდენენ საზოგადოების ცნობიერებაზე, არწმუნებენ რა მოსახლეობას იმ საოცრებებში, რასაც მათ სილიკონი ველის კორპორაციები ჰპირდებიან.

როგორც ცნობილია, სილიკონის ველის ბირთვის წარმოადგენენ Facebook, Apple, Netflix, Google, Microsoft, Amazon, Nvidia. ამ „დიდებული შვიდეულის“ ერთობლივი კაპიტალიზაცია ოთხი თვის განმავლობაში - 2020 წლის აპრილიდან ივლისის ჩათვლით - ორჯერ გაიზარდა და 8,4 ტრილიონ დოლარს შეადგენს. ეს აშშ-ის 2019 წლის GDP-ის დაახლოებით 40%-ია და გერმანიისა და იაპონიის ჯამური წლიური GDP-ის თითქმის 100%. სწორედ გასული ზაფხულის ბოლოსათვის ზოგიერთი IT-კორპორაციის კაპიტალიზაციის მაჩვენებელმა 1 ტრილიონ დოლარს გადააჭარბა. Bloomberg-ის გაანგარიშებით, ამერიკულმა ტექნოლოგიურმა კომპანიებმა S&P500-ის ინდექსის მიხედვით მიაღწია 12 ტრილიონ დოლარზე მეტ მთლიან კაპიტალიზაციას. ეს აშშ-ის გასული წლის GDP-ის 56%-ია [9]. თუ კაპიტალიზაციის ამ მოცულობას შევუფარდებთ მიმდინარე 2020 წლის მოსალოდნელ GDP-ის, მივიღებთ თითქმის 2/3-ს. Bloomberg-ი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ ამერიკული IT-კორპორაციების ჯამურმა კაპიტალიზაციამ, რომელიც შედის S&P500-ის სიაში, გადააჭარბა საფონდო ბაზრის უმსხვილესი ევროპელი მონაწილეების ღირებულებას, რომლებიც შედის Stoxx600-ის ფართო ინდექსში.

გარდა ზემოთქმულისა, აღსანიშნავია Tesla-ს აქციების ფასის 675%-იანი ზრდა წლის დასაწყისიდან აგვისტოს ჩათვლით. ასეთ შთამბეჭდავ ზრდას ადგილი ჰქონდა იაფი და კომფორტული ელექტრომობილებით კაცობრიობის გაბედნიერების პირობით. კომპანია Tesla საბოლოოდ გახდა მსოფლიოში ყველაზე ძვირადღირებული საავტომობილო კომპანია, თუმცა თითქმის არავის უნახავს ქუჩებში მორბენალი Tesla-ს ელექტრომობილები. კომპანიის მფლობელის - ილონ მასკის კეთილდღეობამ ამ ზაფხულისათვის 100 მლრდ დოლარს გადააჭარბა, მან პლანეტის ყველაზე მდიდარ ადამიანებს შორის რეიტინგში მესამე ადგილი დაიკავა. და კიდევ, კომპანია Zoom Video, რომელიც მრავალთათვის ცნობილი გახდა კორონავირუსის პანდემიის დროს. მისი აქციები პანდემიის დროს ხუთჯერ გაძვირდა, დღეისათვის მისი კაპიტალიზაცია უფრო მეტია, ვიდრე რუსული „გაზპრომისა“. მიმდინარე წლის პირველი კვარტალის ბოლოსათვის კორპორაცია Microsoft-ის კაპიტალიზაცია უტოლდებოდა 1,2 ტრლნ დოლარს, მეორე კვარტალის ბოლოსათვის ის 1,551 ტრლნ დოლარამდე გაიზარდა.

Microsoft-ის ესოდენ მკვეთრ გამვირებაში დიდი წვლილი შეიტანა პირადად ბილ გეიტსმა, რომელიც დაულალავად ეწეოდა Microsoft-ის ციფრული მომსახურების პროპაგანდას, რომლის გარეშეც კაცობრიობა თითქოსდა ვერ შეძლებდა არსებობას „პანდემიის“ პირობებში.

კომპანია Apple-ის კაპიტალიზაცია II კვარტალში 1,113-დან 1,551 ტრლნ დოლარამდე გაიზარდა, კომპანია Amazon-ის კაპიტალიზაცია - 970,6-დან 1432,6 მლრდ დოლარამდე, Alphabet Inc. (Google)-ის - 799,2-დან 979,7 მლრდ დოლარამდე, Facebook-ის - 475,0-დან 676,6 მლრდ დოლარამდე [9]. როგორც Bank of America-ს ანალიტიკოსებმა გამოთვალეს, მარტიდან ზაფხულის ბოლოსათვის წამყვანი 100 კომპანიის კაპიტალიზაცია, რომელთა აქციების კოტირება ხდება NASDAQ-ის ბირჟაზე, განსაცვიფრებელი, უპრეცედენტო არანორმალური ტემპებით გაიზარდა - საშუალოდ 1,6 მლრდ დოლარით საათობრივად! სექტემბრის დასაწყისისათვის ხუთ უმსხვილეს IT-კომპანიაზე აშშ-ში მოდიოდა აქციების ბაზრის კაპიტალიზაციის 22%, რაც 1990-იანი წლების დოტკომპანიების ფინანსურ საპნის ბუშტზე მაღალია (18%) [2].

კონსულტანტები და ფინანსური ანალიტიკოსები იძლევიან რეკომენდაციებს გაიზარდოს ამერიკული IT-კომპანიების აქციების წილი ინვესტორების ფორტფელში. ინვესტორები და მათი მომსახურე ანალიტიკოსები ვერ ხედავდნენ აშკარა ფაქტს: ამერიკული IT-გიგანტების აქციების ბაზარი გადახურებულია, არსებობს იმავე კრახის განმეორების რისკი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა დოტკომების შემთხვევაში ოცი წლის წინათ. დოტკომების ფინანსური საპნის ბუშტი გასკდა 2000 წლის 10 მარტს, როცა მოხდა კომპანიების NASDAQ-ის ინდექსის ჩამოშლა. მოკლე დროში ბირჟაზე მაშინ დაახლოებით 5 ტრლნ დოლარის კაპიტალიზაცია აორთქლდა. და აი, 2020 წლის 3 სექტემბერს მოხდა ის, რისი დაჯერებაც ამერიკული IT-კორპორაციების აქციების მფლობელებს არ სურდათ: დაიწყო ამ აქციებზე ფასების სწრაფი ვარდნა. აშშ-ის აქციების ბაზარმა ამ დროს ზაფხულიდან მოყოლებული მასშტაბური ვარდნა განიცადა. ამის შესახებ იუწყებოდა Bloomberg-ის სააგენტო [3].

ვარდნა ასევე დაფიქსირდა სხვა საბირჟო მაჩვენებლებითაც: Dow Jones-ის ინდექსი დაეცა 2,78%-ით, S&P500 – 3,51%-ით, NASDAQ-ი - 4,96%-ით. ამის მიზეზი გახდა IT-კორპორაციების აქციებზე ფასების ვარდნა, რომელიც რამდენიმე თვის განმავლობაში აჩვენებდა დამაჯერებელ ზრდას. ვარდნის მხრივ ლიდერები გახდნენ Apple-ის, Tesla-ს და Amazon-ის ფასიანი ქაღალდები. ხუთთვიანი მუდმივი ზრდის შემდეგ მათ დაკარგეს საერთო ჯამში დაგროვებული მარაგის არანაკლებ 4,6%. სხვა კომპანიებს შორის, რომელთა ფასიანი ქაღალდები გაუფასურდა, იყო Microsoft, Google и Facebook. ამერიკულ მასმედიაში გაჩნდა მრავალი კომენტარი ამ კრახის თაობაზე. ამ კომენტართაგან უმრავლესობა დამამშვიდებელი ხასიათისაა: თითქოს, არაფერი საშიში არ ხდება, ეს მხოლოდ ბაზრის „ჩვეულებრივი კორექციაა“ და არა კრახი.

გვახსენდება 1929 წლის ოქტომბრის დრამატული მოვლენები ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟაზე („შავი ხუთშაბათი“, „შავი სამშაბათი“ და სხვა „შავი დღეები“). მაშინაც პოლიტიკოსები, ფინანსისტები და ინვესტორები საზოგადოებას ამშვიდებდნენ: თითქოსდა ადგილი ჰქონოდა ნაწილობრივ „საბაზრო კორექციას“, რასაც ახალ წლამდე ამტკიცებდნენ. თუმცა, ვიცით, რომ ბაზრის აღდგენა არ მომხდარა, ამერიკა შევიდა გაჭიანურებული ეკონომიკური კრიზისის ფაზაში. აქვე საყურადღებოა ის ფაქტო, რომ საფონდო ბაზრის მაშინდელი გადახურება ვერც კი შეედრება ამჟამინდელი გადახურების მასშტაბებს. როგორც ჩანს, 2020 წლის ბოლო თვეების ან მომდევნო 2021

წლის დასაწყისის მოვლენები აშშ-ის ეკონომიკაში წავა 1929 წლის სცენარით. აშშ-ის ეკონომიკის ვარდნა წლის შედეგებით პროგნოზირებულზე ბევრად ღრმა შეიძლება აღმოჩნდეს.

მიმდინარე წლის 11 ოქტომბერს საინფორმაციო სააგენტო ბლუმბერგმა გამოაქვეყნა ალაა შაჰინის (Alaa Shahine) სტატია Next Big Shift in Economics Takes Shape Under Covid Shadow (ეკონომიკაში ახალი ძლიერი ძვრები აღინიშნება Covid-ის პირობებში) [4].

მოცემულ სტატიაში გამოთქმულია აზრი, რომლის მიხედვითაც COVID-19-მა მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკაში სერიოზული ცვლილებების პროვოცირება მოახდინა, რომელთაგან ერთ-ერთი ეხება ცენტრალური ბანკების როლის შემცირებას ფინანსთა სამინისტროების როლის ამაღლების ფონზე. ამჯერად ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ალაა შაჰინის სტატიის დეტალური ანალიზი, თუმცა ამჟამად არსებული ვირუსულ-ეკონომიკური კრიზისის უკეთ გაგების მიზნით მოგვიწევს თვალი გადავავლოთ ცენტრალური ბანკების საქმიანობებს ბოლო ათწლეულების განმავლობაში. მოგვიწევს ასევე გავხსენოთ XX საუკუნის 70-იანი და 30-იანი წლების მოვლენები.

1930-იანი წლების დასაწყისში მსოფლიო (საბჭოთა კავშირის გამოკლებით) სულ უფრო ღრმად ჩაეშვა ეკონომიკური კრიზისის უფსკრულში. მზარდი კრიზისის დასაძლევად მიმართული ცენტრალური ბანკების (ფედერალური სარეზერვო სისტემის, ინგლისის ბანკის, საფრანგეთის ბანკის, ბუნდესბანკის და სხვ.) ცდები არაფერს იძლეოდა. სწორედ ამ პერიოდში ინგლისელმა ეკონომისტმა, ბრიტანეთის ხაზინის მაღალი რანგის ჩინოვნიკმა, ჯონ მეინარდ კეინზმა ჩამოაყალიბა ეკონომიკური კრიზისის ახალი თეორია, რომელიც „თავისუფალი ბაზრის“ იდეებზე აღზრდილი ეკონომისტების, მეწარმეებისა და ჩინოვნიკებისათვის ძალიან უჩვეულო იყო.

კეინზის რეკომენდაციით ეკონომიკაში სახელმწიფომ გადამწყვეტი და აქტიური როლი უნდა ითამაშოს სახელმწიფო ბიუჯეტის აქტიური გამოყენებით. მისი აზრით, ეკონომიკური კრიზისი საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე ფიზიკური და იურიდიული პირების მხრიდან არასაკმარისი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის შედეგია, რის გამოც ირღვევა ბალანსი მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის, წარმოიქმნება ჭარბწარმოება, ადგილი აქვს ბანკროტობას, იზრდება უმუშევრობა და ა.შ.. წარმოებასა და გადახდისუნარიან მოთხოვნას შორის დისბალანსი კეინზის აზრით შეიძლება აღმოიფხვრას, თუ მოქალაქეებისა და კერძო ბიზნესის მხრიდან მოთხოვნის ვარდნის კომპენსაცია სახელმწიფო მოთხოვნის გაჯერებით მოხდება. სახელმწიფომ უნდა გაზარდოს საქონლის შესყიდვები, დამატებით უნდა აანაზღაუროს სხვადასხვა სამუშაო და მომსახურება. მთავარია, ეკონომიკაში შევიდეს საბიუჯეტო ფული. სახელმწიფო მოთხოვნის გაფართოვების მიზნით იდეალურად შესაფერისია სამხედრო სექტორი - სახელმწიფო შეკვეთები იარაღისა და სამხედრო მოწყობილობების წარმოებისა და შესყიდვის, ასევე სტრატეგიული რეზერვების ფორმირებისათვის. სახელმწიფოს შეუძლია აგრეთვე დააფინანსოს სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივი სამუშაოები - გზების მშენებლობა, საირიგაციო ღონისძიებები, ტყის ნარგავების განაშენიანება და ა.შ.

რატომ არ უნდა გაფართოვდეს ეკონომიკაში ფულის ემისია ცენტრალური ბანკების მიერ? კეინზმა ეჭვი გამოთქვა ამგვარი პოლიტიკის მიზანშეწონილობის მიმართ. პირველი, მსოფლიო ჯერ კიდევ ცხოვრობდა ოქროს სტანდარტზე წარმოდგენებით, რომელიც ითვალისწინებდა მკაცრ შეზღუდვებს ფულადი ემისიის

მოცულობაზე. მეორე, ცენტრალური ბანკების მიერ ფულის მიწოდების თუნდაც არსებითი ზრდის შემთხვევაშიც კი არ არსებობდა მათი ეფექტიანი გამოყენების შესაძლებლობები. მაღალი ალბათობით, ამგვარი ფული წავიდოდა ეკონომიკური კრიზისის შედეგად სულ უფრო გაიფხვებული აქტივების შესაძენად, მაგრამ ეს ეკონომიკის გამოცოხლებას ვერ გამოიწვევდა.

ეკონომიკური კრიზისების დასაძლევად სახელმწიფო საბიუჯეტო პოლიტიკის როლის ამღლებს აუცილებლობაზე საკუთარი აზრები კეინზმა განაზოგადა თავის წიგნში „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია“ (1936 წ.). მისმა თეორიამ ყველაზე თანმიმდევრული გამოყენება ჰპოვა არა მის სამშობლოში - ინგლისში, არამედ აშშ-ში. როდესაც 1933 წელს თეთრ სახლში მოვიდა პრეზიდენტი ფრანკლინ დელანო რუზველტი, მან დაიწყო ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება, რომელმაც მიიღო „New Deal“ (ახალი კურსის) სახელწოდება. ამოქმედდა საზოგადოებრივი სამუშაოების პროგრამა, რამაც ქვეყანას საშუალება მისცა უმუშევართა რაოდენობა რამდენიმე მილიონით შეემცირებინა. გარდა ამისა, აშშ-ის მთავრობა ნელ-ნელა შეუდგა სამხედრო ხარჯების გაფართოებას. სხვათა შორის, იმავე დროს სამხედრო ხარჯები გააფართოვეს ევროპულმა სახელმწიფოებმაც, განსაკუთრებით გერმანიამ და დიდმა ბრიტანეთმა.

ერთი შეხედვით, კეინზის რეცეპტები წინააღმდეგობრივია. აკი სახელმწიფო დანახარჯების ზრდა მოითხოვს სახელმწიფო ბიუჯეტში საგადასახადო შემოსავლების ზრდას. ეკონომიკური კრიზისების პირობებში კი ადგილი აქვს საგადასახადო შემოსავლების ძლიერ შემცირებას, რაც წარმოშობს ბიუჯეტის დეფიციტს. კეინზის რეკომენდაციით ბიუჯეტის ამგვარი დეფიციტები არ იყო საშიში და ის უნდა დაფარულიყო სახელმწიფო სესხების გამოყენებით. სახელმწიფო ვალის ზრდა, კეინზის აზრით, ნაკლები ბოროტებაა, ვიდრე ეკონომიკური კრიზისი. ბოლოს და ბოლოს, ეკონომიკის გამოცოცხლების შემდეგ შესაძლებელი გახდება სახელმწიფო ვალის თანდათანობითი დაფარვა. კეინზიანური მოდელი არ გამორიცხავდა ინფლაციის შესაძლებლობას, მაგრამ ინგლისელ ეკონომისტს არც ეს მიაჩნდა საშიშ მოვლენად. მცირედი ინფლაცია, მისის აზრით, ეკონომიკას ასტიმულირებს კიდევ.

რა როლს აკუთვნებდა კეინზი ცენტრალურ ბანკს თავის მოდელში? ცენტრალურ ბანკს პირდაპირ ან არაპირდაპირ (კომერციული ბანკების მეშვეობით) შეუძლია დაეხმაროს სახელმწიფოს მისი სავალო ფასიანი ქაღალდების ბაზრებზე განთავსების საქმეში. ამ დროს სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები გამოიყენება, როგორც ცენტრალური ბანკიდან კომერციული ბანკების მიერ ახალი კრედიტების მიღების უზრუნველყოფის საშუალება. მაგრამ, ცენტრალური ბანკების მიერ კრედიტების გაცემის შესაძლებლობები განისაზღვრებოდა არა მხოლოდ კომერციული ბანკების მიერ სესხების უზრუნველყოფადობით, არამედ უფრო მეტად ცენტრალური ბანკების მიერ ოქროს მარაგების ფლობით. კეინზის აზრით „ოქრო ბარბაროსობის გადმონაშთია“, ამიტომ ოქროს სტანდარტის საბოლოოდ გაუქმებას ის დადებითად აფასებდა. საბოლოოდ აღვნიშნავთ, რომ კეინზის მოდელში წამყვანი როლი აკისრიათ ფინანსთა სამინისტროებს (ხაზინებს), ცენტრალური ბანკები კი ამ უკანასკნელთა მიმართ არაფორმალურ დაქვემდებარებაში იმყოფება.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ეკონომიკის კეინზიანური მოდელის გამოყენება დასავლეთში საყოველთაო გახდა, თუმცა რამდენადმე შეკვეცილი ფორმით (იმ მიზეზით, რომ ადგილი ჰქონდა ოქროს სტანდარტის ნაწილობრივ აღდგენას). და მაინც, XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლომდე კაპიტალიზმის სამყაროში დომინირებდა

კეინზიანური მოდელი, რომელიც ეკონომიკაში სახელმწიფოს აქტიურ ჩარევას ითვალისწინებდა.

1970-იანი წლების მეორე ნახევარში ცენტრალური ბანკების სტატუსში სერიოზული ცვლილებები მოხდა. 1976 წელს იამაიკის სავალუტო-ფინანსურ კონფერენციაზე მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ოქრო-დოლარის სტანდარტის ლიკვიდაციის თაობაზე. ცენტრალური ბანკების საბეჭდო მანქანებს მოეხსნათ „ოქროს მუხრუჭი“. მათ იგრძნეს, რომ მზად არიან შეასრულონ მთავარი ინსტიტუტის როლი, რომელიც მართავს ეკონომიკას. ახალ მოდელზე გადასვლა დაიწყო 70-80-იანი წლების მიჯნაზე ტექტირიზმით ინგლისში და რეიგანომიკით აშშ-ში. ცენტრალური ბანკების (და საერთოდ, ბანკების) გადამწყვეტი როლების თეორიულ დასაბუთებად ეკონომიკურ პოლიტიკაში იქცა ამერიკელი ეკონომისტის მილტონ ფრიდმანის მონეტარიზმის იდეოლოგია.

დასავლეთის წამყვანი ქვეყნების ცენტრალურმა ბანკებმა 1980-იანი წლების დასაწყისიდან თითქმის ოცდაათი წლის მანძილზე ყოველმხრივ აიმაღლეს თავიანთი მნიშვნელობა, მათ შორის, სულ უფრო საეჭვო შეხედულების გავრცელებით: *„რაც უფრო მეტადაა ცენტრალური ბანკი დამოუკიდებელი სახელმწიფოსგან, მით უფრო ეფექტიანია მისი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, მით უფრო უკეთესია მთლიანად საზოგადოებისათვის“*. ცენტრალურ ბანკებს შორის განსაკუთრებულ ადგილს მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იკავებს აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა, რადგანაც დოლარმა მსოფლიო ვალუტის სტატუსი მოიპოვა. ფედ-ი - ესაა კერძო კორპორაცია, ხოლო მისი მთავარი აქციონერები ყოველგვარი ექვგარეშე შეიძლება ჩავთვალოთ ფულის ბატონ-პატრონებად.

ახალმა ეკონომიკურმა მოდელმა სერიოზული მარცხი განიცადა მაშინ, როცა მსოფლიოში იფეთქა 2007-2009 წლების ფინანსურმა კრიზისმა. გაირკვა, რომ ცენტრალურ ბანკებს არ ძალუძთ უზრუნველყონ სრული მოცულობით იმ ეკონომიკური დისპროპორციების ლიკვიდაცია, რომლებიც გამოიკვეთა კრიზისის პერიოდში. მსოფლიო ეკონომიკამ ვერა და ვერ შეძლო დეპრესიის (სტაგნაციის) მდგომარეობიდან გამოსვლა, რომელიც 2019 წლის ბოლომდე გაგრძელდა. რა ღონისძიებებს მიმართავდნენ ცენტრალური ბანკები ბოლო ათწლეულის განმავლობაში?

პირველი, ისინი განუხრელად ამცირებდნენ საკვანძო განაკვეთებს, რათა ფული გაეხადათ სულ უფრო იაფი ან სულაც უფასო. ზოგიერთმა ცენტრალურმა ბანკმა საკვანძო განაკვეთი ნულამდე დაიყვანა, ევროპის ცენტრალური ბანკი მას რამდენიმე წელია ნულის დონეზე ინარჩუნებს, იაპონიის ბანკის მიერ დაწესებული საბაზისო განაკვეთი კი მინუს 0,4%-ია. ფული საბანკო კრედიტების სახით მართლაც უპრეცედენტოდ იაფი გახდა - თითქმის უფასო, მაგრამ ეკონომიკის ნამდვილ გამოცოხლებას ადგილი არ ჰქონია.

მეორე, ცენტრალურმა ბანკებმა სრული სიმძლავრით აამოქმედეს თავიანთი საბეჭდო მანქანები, რითაც ფულადი მიმოქცევა ასტრონომიული ფულადი მასით აავსეს. XX საუკუნეში თვით ყველაზე ლიბერალური ეკონომისტებიც კი ამგვარ პოლიტიკას სრულ სიგიჟეს უწოდებდნენ, მაგრამ ახლა ის სალდება, როგორც „რაოდენობრივი შერბილება“, როგორც მონეტარიზმის უკანასკნელი მიღწევა. მაგრამ კვლავაც არავითარი გამაჯანსაღებელი ეფექტი ამ პოლიტიკას ეკონომიკაზე არ მოუხდენია!

2019 წლის ბოლოსათვის დეპრესია გრძელდებოდა. მოსალოდნელი გამოცოცხლება არ დამდგარა. გასაკვირი არცაა: 2009 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით ეკონომიკურ ორგანიზმში ფულადი ნარკოტიკის ცხენის დოზა იქნა გაკეთებული. 2019 წლის ბოლოსათვის „პაციენტმა“ კომაში ჩავარდნა დაიწყო. „ექიმებმა“ (ცენტრალურმა ბანკებმა), „პაციენტის“ მკვლელობაში ეჭვების გაფანტვის მიზნით მოახდინეს სპექტაკლის ორგანიზება სახელწოდებით „COVID-19“. თითქოს ყველაფერში დამნაშავე იყოს ვირუსი. არავითარი „წამალი“, გარდა ფულადი ნარკოტიკებისა, „ექიმებს“ არ გააჩნიათ. თუმცა ეს „წამალი“ იძლევა გამოხატულ ლეტალურ ეფექტს. „ექიმების“ (ცენტრალური ბანკების) ბრიგადამ გადაწყვიტა „პაციენტი“ გადასცეს სხვა „ექიმებს“ (ფინანსთა სამინისტროებს). ეს ორი ბრიგადა აგრძელებს მუშაობას ტანდემში, მაგრამ „პაციენტის“ სიცოცხლეზე მთელი პასუხისმგებლობა უკვე დაეკისრათ ფინანსთა სამინისტროებს. ცენტრალური ბანკები მოცემული მომენტისათვის გვერდზე გადგნენ.

ამჟამად ჩვენ ვაკვირდებით კეინზიანელობის რეინკარნაციას (ოღონდ გაცილებით უფრო მახინჯი ვარიანტით). ვშიშობთ, ფინანსთა სამინისტროები გააგრძელებენ „პაციენტის“ მკურნალობას იმავე ფულადი ნარკოტიკებით, მხოლოდ სხვა შეფუთვითა და სხვა სახელწოდებით. სააგენტო ბლუმბერგის ზემონახსენებ სტატიაში მოყვანილია აშშ-ის პრეზიდენტობის კანდიდატის ჯო ბაიდენის შეხედულება, რომელიც მან გამოთქვა Politico-სთან ინტერვიუში: „მილტონ ფრიდმანი უკვე აღარ მეთაურობს პარადს“. ბაიდენი პირობას იძლევა, რომ პაციენტს ფეხზე დააყენებს. მაგრამ როგორ? ალბათ იმავე საშუალებით, რასაც ტრამპი მიმართავს. მილიარდობით და ტრილიონობით საბიუჯეტო ფულის დახმარებით. სტატიაში ვკითხულობთ: „დემოკრატების კანდიდატმა ჯო ბაიდენმა, რომელიც ლიდერობს საზოგადოებრივ აზრის გამოკითხვის მიხედვით რეიტინგს, პროგრამის ხარჯები ზოგადად 3,5 ტრილიონი დოლარით შეაფასა“. საიდან მოიტანს ბაიდენი ამ თანხას? იქიდან, საიდანაც მოაქვს ტრამპს და მის ფინანსთა მინისტრს სტივენ მნუჩინს - ფედერალური სარეზერვო სისტემის საბეჭდი მანქანიდან. ნათქვამია, ორჯერ ერთსა და იმავე დინებაში შესვლა შეუძლებელია. ამ შემთხვევასთან მიმართებაში ეს ნიშნავს, რომ კეინზიანელობის მახინჯი რეინკარნაცია „პაციენტს“ ალბათ უკვე ვეღარ უშველის. საქმე ისაა, რომ აშშ-ის და სხვა განვითარებული ქვეყნების სუვერენული ვალის არსებულმა სიდიდემ ასტრონომიულ მასშტაბებს მიაღწია [8].

მსოფლიო ბანკის პროგნოზით, 2020 წელს მოსალოდნელია მსოფლიო GDP-ის 5.2%-ით შემცირება. განვითარებულ ქვეყნებში მოსალოდნელია ეკონომიკის ვარდნა 7,0%-ით, ხოლო განვითარებადში - 2,5%-ით. მსოფლიო ეკონომიკაში ეს ყველაზე ღრმა რეცესიაა 1929-33 წლების კრიზისის შემდეგ და მას ეკონომიკური, ფინანსური, საბანკო, სავალუტო და სავალო კრიზისის ნიშნებიც ახასიათებს [5].

ნოემბერში საერთაშორისო ფინანსების ინსტიტუტმა (The Institute of International Finance – IIF) ვაშინგტონში გამოაქვეყნა მსოფლიო ვალის მიმოხილვა. აღმოჩნდა, რომ სექტემბრის ბოლოსათვის მსოფლიო ვალმა 272 ტრლნ დოლარს მიაღწია, საიდანაც მხოლოდ აშშ-ზე მოდის 80 ტრლნ დოლარი (ბოლო ერთ წელიწადში ზრდამ 9 ტრლნ დოლარი შეადგინა), ევროზონის წევრ ქვეყნებზე - 53 ტრლნ დოლარი (წლიური ზრდა 1,5 ტრლნ დოლარია). აშშ-ისა და ევროზონის საერთო ვალი 133 ტრლნ დოლარს, ანუ მსოფლიო ვალის თითქმის ნახევარს შეადგენს [6].

IIF-ის შეფასებით, 2020 წლის შედეგებით მსოფლიო ვალი გაიზარდა ეკონომიკის ყველა სექტორის მიხედვით და ის 277 ტრლნ დოლარს მიაღწევს, რაც ეკვივალენტურად

მსოფლიო GDP-ის 365%-ს მიაღწევს. აბსოლუტური სიდიდით მსოფლიო ვალის ნაზრდი 2020 წლისათვის ფასდება 24 ტრლნ დოლარის ოდენობით. განვითარებული ქვეყნების ჯგუფის მიხედვით ვალის აბსოლუტური მაჩვენებელი არსებითად გადააჭარბებს მსოფლიოს საშუალო მაჩვენებელს - ის მიაღწევს GDP-ის 430%-ს (ერთი წლით ადრე ის 383%-ის ტოლი იყო). განვითარებადი ქვეყნების ჯგუფის მიხედვით ეს მაჩვენებელი სავარაუდოდ GDP-ის 250%-მდე გაიზრდება (წინა წელს ის 223%-ს შეადგენდა).

ყველაზე სწრაფ ზრდას განიცდის სახელმწიფო ვალი (ეკონომიკის კერძო სექტორისა და შინამეურნეობის სექტორის ვალებთან შედარებით). სახელმწიფოს ტვირთად დააწვა ყბადაღებული პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლა (მოსახლეობისადმი ტრანსფერტები, კომპანიების ბანკროტობის თავიდან აცილების მიზნით მათი სუბსიდირება, სამედიცინო პროგრამების დაფინანსება და სხვ.). საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, **2020 წლის შედეგებით მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ერთობლივი სახელმწიფო ვალი პირველად გადააჭარბებს მსოფლიო GDP-ის სიდიდეს: ის მიაღწევს მსოფლიო GDP-ის 101,5%-ს (2018 წელს ეს მაჩვენებელი 80%-ის ტოლი იყო).**

სახელმწიფო ვალის შეფარდებითი მაჩვენებელი განვითარებული ქვეყნების მიხედვით გაცილებით მაღალია განვითარებადი ქვეყნების ჯგუფთან შედარებით (ცხრილი 1).

ცხრილი 1

სახელმწიფო ვალის შეფარდებითი მაჩვენებლები ზოგიერთ განვითარებულ ქვეყანაში (%-ად GDP-ის მიმართ)

ქვეყანა	2019 წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის	2020 წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის
აშშ	108,68	131,18
იაპონია	237,96	266,18
დიდი ბრიტანეთი	85,35	108,03
გერმანია	59,53	73,28
საფრანგეთი	98,12	118,74
იტალია	134,80	161,85
ესპანეთი	95,47	123,04
პორტუგალია	117,74	137,24
ბელგია	98,75	117,70
კანადა	88,62	114,65

წყარო: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>

მრავალ ქვეყანაში, რომლებიც განეკუთვნებიან მდიდარი ქვეყნების ჯგუფს, 2020 წელს ვალის შეფარდებითმა მაჩვენებელმა 100%-ს გადააჭარბა. გამონაკლისია გერმანია სახელმწიფო ვალის 73%-იანი შეფარდებითი სიდიდით, მაგრამ მან გადალახა წითელი ხაზი - ე.წ. მასტრისის შეთანხმების კრიტერიუმი, რომლის ნორმატივით ევროკავშირის წევრ-ქვეყანას შეიძლება ჰქონდეს სუვერენული (სახელმწიფო) ვალი GDP-ის არაუმეტეს 60%-ისა. დღეს ევროკავშირში (სადაც 27 წევრი ქვეყანაა) ქვეყნების რაოდენობა, რომელთა ვალის შეფარდებითი სიდიდე GDP-სთან მიმართებაში 60%-ზე ნაკლებია, ათეულს არ აღემატება (ძირითადად, ეს წვრილი სახელმწიფოებია - ესტონეთი, ლიეტუვა, ლატვია და სხვ.).

აღსანიშნავია, რომ რამდენიმე წლის წინათ ევროპაში ყველა საბერძნეთისკენ იშვერდა თითოს, რომელსაც სახელმწიფო ვალის ყველაზე მაღალი შეფარდებითი მაჩვენებელი ჰქონდა, მაგრამ, დღეისათვის უკვე ამ მაჩვენებელს მიუახლოვდა იტალია, ესპანეთი და პორტუგალია. საბერძნეთი არ გაჩერებულა ერთ ადგილას. ერთი წლის განმავლობაში მისი შეფარდებითი სახელმწიფო ვალი GDP-ის მიმართ 180,92%-დან 205,25%-მდე გაიზარდა. საბერძნეთმა ევროპაში პირველმა გადალახა 200%-იანი თამასა და, როგორც ჩანს, მომავალში ის უფრო მეტი იქნება.

ამ თვალსაზრისით რეკორდსმენია აშშ. პირველი, 2020 წლის განმავლობაში აშშ-ს გააჩნდა სახელმწიფო ვალის ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი ზრდის ტემპები. მეორე, აშშ რეკორდსმენად რჩება აგრეთვე ვალის აბსოლუტური სიდიდითაც. **სულ ბოლო ინფორმაციით, აშშ-ის ვალის მრიცხველი აჩვენებს 27,5 ტრლნ დოლარს. ეს კი მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ერთობლივი სახელმწიფო ვალის თითქმის 40 პროცენტია.** მესამე, ამერიკამ საკუთარივე რეკორდი დაამხო. აშშ-ის სახელმწიფო ვალის ყველაზე მაღალი შეფარდებითი სიდიდე დაფიქსირდა 1946 წელს, როცა მან GDP-ის 126%-ს მიაღწია, თუმცა 2020 წლის შემოდგომისათვის ამ მაჩვენებელმა 131%-ს გადააჭარბა.

განვითარებული ქვეყნების მიერ ვალების სწრაფი დაგროვება განპირობებულია მრავალი ფაქტორით. სახელმწიფოები უზარმაზარი საბიუჯეტო ინექციების დახმარებით ცდილობენ ეკონომიკის გამოცოცხლებას, რომელმაც 2008-2009 წლების ფინანსური კრიზისის შემდეგ ვერა და ვერ მოახერხა მთლიანად აღდგენა. სახელმწიფოები აფართოვებენ საბიუჯეტო ხარჯებს არა იმდენად გადასახადების, არამედ სესხების მეშვეობით. ცენტრალურმა ბანკებმა 2010 წელს დაიწყეს საკვანძო განაკვეთების მკვეთრად შემცირება, რამაც ხელი შეუწყო სახელმწიფო ვალებზე საპროცენტო განაკვეთების შემცირებას. სახელმწიფო ვალის მომსახურებაზე დანახარჯები შემცირდა (ან, სულ მცირე, არ გაზრდილა), რამაც სტიმული მისცა სუვერენული ვალის ზრდას. სახელმწიფო ვალის შეფარდებითი სიდიდე ნაწილობრივ გაიზარდა 2020 წელს იმ მიზეზითაც, რომ ადგილი ჰქონდა GDP-ის შემცირებას.

ექსპერტების უმრავლესობა ვარაუდობს, რომ განვითარებული ქვეყნები გააგრძელებენ სახელმწიფო სავალო პირამიდის ზრდას თავიანთი ცენტრალური ბანკების ფულის საბეჭდი მანქანებისა და ფინანსთა სამინისტროების მიერ გამოშვებული სავალო ფასიანი ქაღალდების დახმარებით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისინი შეძლებენ დეფოლტისგან თავის დაღწევას, თუ ამის ქვეშ ვიგულისხმებთ სახელმწიფოების მიერ სუვერენული ვალის მიხედვით ვალდებულებების შესრულების შეწყვეტას (პროცენტების გადახდას და ვალის ძირითადი თანხის დაფარვას). მაგრამ, მსოფლიო კაპიტალიზმის პერიფერიის ქვეყნებისათვის ძალიან შემამფოთებელი პროგნოზი კეთდება.

ფერიფერიას თავისი ანომალია გააჩნია. მაგალითად, განსაკუთრებით გამოიყოფა სუდანი - რომელიც რეკორდსმენია სახელმწიფო ვალის შეფარდებითი სიდიდით პერიფერიულ ჯგეფში. 2019 წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის მაჩვენებელმა GDP-ის 201,58% შეადგინა; ერთი წლის შემდეგ ის 259,30%-მდე გაიზარდა. სუდანს ამ მხრივ „კონკურენციას“ უწევს ვენესუელა. მას გასული წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის გააჩნდა 239,79%-იანი მაჩვენებელი; მისი ვალის შესახებ მონაცემები საერთაშორისო სავალუტო ფონდს არ გააჩნია, მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ვალი გაზრდილია. შეიძლება ასევე მთელი რიგი ქვეყნების დასახელება, სადაც სახელმწიფო ვალის შეფარდებითი სიდიდეები მაღალია (2020 წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის, %-ად

GDP-ის მიმართ): ერთრია - 185,79; სურინამი - 145,27; ბელიზი - 134,61; ბახრეინი - 128,28; ზამბია - 119,27; მალდივის კუნძულები - 118,32 კონგოს რესპუბლიკა - 104,52 [7].

პერიფერიის ქვეყნების უმრავლესობისათვის სუვერენული ვალის შეფარდებითი მაჩვენებელი განსახილველი პერიოდისათვის (2019 წლის 1 ოქტომბრიდან - 2020 წლის 30 სექტემბრამდე) შესამჩნევად გაიზარდა, მაგრამ რჩება GDP-ის 100%-ის თამასის ქვემოთ. მაგრამ, მათ შორის მრავალს ასევე ემუქრება სუვერენული დეფოლტი: პირველი, მათ არ გააჩნიათ ფულის საბეჭდი მანქანა, რომლებიც გამოუშვებდა შეუზღუდავი რაოდენობით „ჯადოსნურ ქაღალდებს“ (ვალუტებს, რომელთა ეწოდებათ „კონვერტირებადი“, „სარეზერვო“, „მსოფლიო“). მეორე, არ არსებობს სახაზინო ქაღალდები, რომლებსაც ექნებოდათ მსოფლიო სარეიტინგო სააგენტოების „დიდი სამეულისაგან“ მაღალი ხარისხის ნიშნები.

ზოგიერთმა მათგანმა უკვე განიცადა სუვერენული დეფოლტი 2020 წელს, ესენია: არგენტინა, ლიბანი, ეკვადორი, ბელიზი, სურინამი. ამ ქვეყნებში დეფოლტი გამოცხადდა კომპანიებისათვის lockdown-ისა და/ან მოსახლეობისათვის კარანტინის შემოღების დასაწყისში. ამის შემდეგ დაიწყო მოლაპარაკებები კრედიტორებთან ან ვალების ჩამოწერაზე, ან სესხებზე ვალდებულებების შესრულებაზე დროებით მორატორიუმის გამოცხადებაზე, ან, ყველაზე მეტად, ვალების რესტრუქტურირებაზე.

ყველაზე მსხვილი იყო არგენტინის ვალის რესტრუქტურირაცია, რომელიც უკვე შეეჩვია სუვერენული დეფოლტების გამოცხადებას და ვალების რესტრუქტურირაციას. 2020 წლის დეფოლტი არგენტინისათვის მეცხრე დეფოლტი გახდა ისტორიაში! სექტემბერში არგენტინის მთავრობამ შეძლო კრედიტორებთან მოლაპარაკება მორიგ რესტრუქტურირებაზე, რომელიც შეეხო 65 მლრდ დოლარის ნომინალური ღირებულების ობლიგაციებს. ასევე მოხერხდა სავალო ფასიან ქაღალდებზე საშუალო განაკვეთის 7%-დან 3%-მდე შემცირება. მთლიანობაში, უახლოეს ათწლეულში გადახდები 37 მლრდ დოლარით შემცირდა საპროცენტო განაკვეთების შემცირებითა და გადახდების უფრო შორეულ მომავალში გადატანით.

მალიან მძიმე მდგომარეობაშია ლიბანი. მან ნაწილობრივ მიაღწია სახელმწიფო ვალის რესტრუქტურირაციას დეფოლტის გამოცხადების შემდეგ. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, 2019 წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის, ლიბანის ვალის შეფარდებითი სიდიდე GDP-ის 174,48%-ის ტოლი იყო, ერთი წლის შემდეგ ის 171,67%-მდე შემცირდა. თუმცა, სავალო ტვირთი მაღალ დონეზე რჩება და შესაძლოა, მომდევნო წელს ლიბანი კვლავ იძულებული გახდეს გამოაცხადოს სუვერენული დეფოლტი [10].

მიმდინარე წლის ბოლოსათვის მოსალოდნელია დეფოლტების ახალი ტალღა. 16 ნოემბერს გადახდისუუნარობა გამოაცხადა ზამბიამ. მისი მაგალითი გვიჩვენებს, რომ რესტრუქტურირებაზე ნებისმიერი მოლაპარაკებები იწვევს კრედიტორებს შორის მწვავე კონფლიქტებს. ზამბია მრავალი მევალის წინაშეა ვალში, რომლებიც კრედიტებისა და სესხების დახმარებით იბრძვიან ამ ქვეყანაში გავლენის მოსაპოვებლად. ზამბიის ძირითადი კრედიტორებია აშშ, ევროპის წამყვანი ქვეყნები და ჩინეთი. ზამბიის ხელისუფლება გრძნობს ამ წინააღმდეგობას და ცდილობს მათზე ითამაშოს, რათა მიაღწიოს მაქსიმალურ დათმობებს.

ექსპერტები აღნიშნავენ, რომ 2020 წლის ბოლოსა და 2021 წლის დასაწყისისათვის სუვერენული დეფოლტები შეიძლება გამოაცხადონ ანგოლამ, კამერუნმა, კენიამ და პაკისტანმა. არ არის გამორიცხული, რომ დეფოლტი გამოაცხადოს უკრაინამაც, თუ

უახლოეს პერიოდში ის ვერ შეძლებს საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებას მორიგი კრედიტების მიღებაზე. არ უნდა გაგვიკვირდეს, თუ მომდევნო წელს ახალ წრეზე წავა არგენტინა, რომელიც კიდევ ერთხელ განაცხადებს სუვერენულ დეფოლტის შესახებ და დაიწყებს ახალ მოლაპარაკებებს კრედიტორებთან.

გავიხსენოთ, რომ 2020 წლის აპრილში G20 ქვეყნების ფინანსთა მინისტრები შეთანხმდნენ ვირუსულ-ეკონომიკურ კრიზისთან დაკავშირებით დროებით მორატორიუმზე საერთაშორისო ვალის გადახდაზე მსოფლიოს ყველაზე ღარიბი 73 ქვეყნის მხრიდან, მაგრამ შეთანხმება მოქმედებს მხოლოდ და მხოლოდ წლის ბოლომდე. თუ ის არ გახანგრძლივდა, 2021 წელს სახელმწიფო დეფოლტების რაოდენობა მსოფლიო კაპიტალისტური სისტემის პერიფერიებში გაცილებით მეტი იქნება, ვიდრე 2020 წელს.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, განსახილველი წლიური პერიოდისათვის ვალის შეფარდებითი სიდიდე გაიზარდა ასევე BRICS-ის ჯგუფის ყველა ქვეყანაში. 2020 წლის მე-3 კვარტალის ბოლოსათვის ის შეადგენდა (%-ად GDP-ის მიმართ): ჩინეთი - 61,70; ინდოეთი - 89,33; რუსეთის ფედერაცია - 18,94; სამხრეთი აფრიკის რესპუბლიკა - 78,82; ბრაზილია - 101,40. ამ ქვეყნებიდან სუვერენული დეფოლტის ყველაზე მაღალი ალბათობით გამოირჩევა ბრაზილია და სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა [11].

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <https://www.bea.gov/news/2020/gross-domestic-product-2nd-quarter-2020-advance-estimate-and-annual-update>
2. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_public_corporations_by_market_capitalization#2020
3. https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-09-03/bears-roar-back-sending-tech-shares-tumbling-by-most-since-june?utm_source=Evening+Bell
4. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-10-11/the-next-big-shift-in-economics-takes-shape-under-covid-shadow>
5. <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/global-economic-prospects>
6. <https://www.reuters.com/article/us-global-debt-idUSKBN27Y239>
7. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>
8. Chikobava M.. Why is debt permanently increasing? Ecoforum, "Stefan cel Mare" University of Suceava, Romania, Volume 8, Issue 2(19).
<http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/985/591>
9. <https://www.fondsk.ru/news/2020/09/04/sobytaja-poslednih-mesjacev-2020-goda-v-ekonomike-ssha-pojdut-po-scenariju-1929-goda-51767.html>
10. <https://www.fondsk.ru/news/2020/11/02/centralnye-banki-i-covid-19-52172.html>
11. <https://www.fondsk.ru/news/2020/11/29/po-miru-pokatilas-volna-gosudarstvennyh-defoltov-52358.html>

Malkhaz Chikobava

MONETARY-FISCAL POLICY MIX AND EXPECTED SOVEREIGN DEFAULT RISK Summary

The article analyzes the monetary policy against the background of the viral-economic crisis. It is noted that the US Federal Reserve System is actively involved in the process of rescuing the American economy, which has launched the "printing press" of the dollar at full capacity. Additional issued dollars are mainly used to buy corporate stocks and bonds on the stock markets.

There is a rapid growth in capitalization of the leading American IT corporations, and in fact - inflation of financial bubbles. COVID-19 is clearly provoking serious changes in the economies of all countries of the world, one of which is the decrease in the role of central banks in the context of the increasing role of finance ministries. It turned out that central banks are unable to completely eliminate the economic imbalances that have arisen during the current crisis. The global economy has not yet managed to overcome the crisis, despite the fact that the central banks of the leading countries have been steadily cutting key rates to make money as cheaply as possible. Several central banks have cut their key interest rate to zero, the European Central Bank has kept it at zero for several years, and the key interest rate set by the Bank of Japan is minus 0.4%. Money in the form of bank loans became really unprecedentedly cheap - almost free, but there was no real economic recovery.

In this regard, now we are witnessing the reincarnation of Keynesianism, but in a much uglier version. We fear that the Ministry of Finance will continue to treat the "patient" with the same monetary drugs, only in a different package and under different names. It seems that the ugly reincarnation of Keynesianism probably can no longer help the "patient." The fact is that the current size of the sovereign debt of the United States and other developed countries has reached astronomical proportions, which every day increases the risk of default of sovereign debts. And this clearly threatens the world with a much deeper crisis.

Keywords: COVID-19, viral-economic crisis, central banks, quantitative easing, monetary policy budget structure, sovereign debt, risk of default.

მარინე ცუცქირიძე

ინვესტიციების გამოყენება მსხვილი ბიზნესის განვითარების პროცესში

ანოტაცია. ევროინტეგრაციის პირობებში განსაკუთრებით აქტუალურია საქართველოში მსხვილი ბიზნესის განვითარებისთვის აუცილებელი ფაქტორების და ფინანსური სახსრების გამოყენების პირობების დადგენა. ამ მიმართულებით ნაშრომში განხილულია შიგა ინვესტიციების მსხვილ ბიზნესში გამოყენების და ამით ინოვაციებისა და ტექნიკის სიახლეთა ათვისების პროცესის დაფინანსების საკითხები. მსხვილი ბიზნესის ინოვაციურობის ანალიზის მიზნით მოცემულია შიგა ინვესტიციების მოზიდვის არსებული გარემოს გაუმჯობესების სრულყოფისათვის საჭირო ღონისძიებათა გატარების შესაძლებლობანი თანამედროვე ევროსაბჭოს ურთიერთობისა და ბიზნესის შიგა სისტემური ურთიერთდაკავშირების გათვალისწინებით.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესი, შიგა სისტემური, ინოვაცია, ინვესტიცია, ევროინტეგრაცია.

შესავალი

ევროინტეგრაციის პოლიტიკის გატარების ერთ-ერთ წინაპირობას საქართველოში წარმოადგენს მსხვილი ბიზნესის განვითარება და მისი მფარველობითი და ფინანსური, ასევე დასაქმების სისტემის გაუმჯობესება, რაც თანამედროვე საბაზრო ურთიერთკავშირების გარდაქმნისთვის აუცილებელი და ინოვაციური ბიზნესის წარმოქმნის ძირითადი პირობაცაა. ინოვაციური ბიზნესის რაციონალურად ფუნქციონირებისათვის ძირითადად შიგა სისტემური საბაზრო ფინანსური ურთიერთკავშირების გაფართოება წარმოადგენს. იგი ხორციელდება ბიზნესის საწარმოო ობიექტებში მოზიდვისა და

მომსახურების პროცესებში მათი გამოყენების გზით, რაც საფუძვლად უდევს ამ პროცესების ინოვაციურობის ამაღლებას.

მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური განვითარების პროცესის განხორციელება საქართველოში დამოკიდებულია ბიზნესის საქმიანობის გაფართოებისათვის სახელმწიფოს პოლიტიკის გატარებაზე, რომელიც შიგა ინვესტიციების გამოყენებას ითვალისწინებს. ინვესტიციების მოზიდვის პროცესი საქართველოს ბიზნესის სისტემიდან შეიძლება განხორციელდეს და გამოყენებული იქნას სამრეწველო საწარმოებში ან მომსახურების სისტემებში, მათი საქმიანობის გაუმჯობესების მიზნით და ევრო საბაზრო ურთიერთობების დამყარებისათვის აუცილებელ წინამძღვარს წარმოადგენს.

მსხვილი ბიზნესის განვითარების პროცესებში ძირითადს წარმოადგენს საწარმოო და ფინანსური, ასევე შრომითი რესურსების ორგანიზებულობა, რასაც წარმოების ძირითადი ფაქტორებისა და მმართველობითი კაპიტალის დანახარჯებს შორის რაციონალური ურთიერთთანაფარდობა უდევს საფუძვლად. საერთაშორისო და ევროსაბაზრო ინტეგრაცია ბიზნესის საქმიანობას წარმართავს ინოვაციური საწარმოო და მომსახურების სისტემების ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროგრესის უახლესი შედეგების გამოყენებისათვის, ამ მიზნით მსხვილი ბიზნესის ფუნქციონირება დამყარებულია ინვესტიციების სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელებაზე, რომელიც შიგა ინვესტიციების მოზიდვის მექანიზმის მოქმედების გაუმჯობესებას უკავშირდება საქართველოში.

ბიზნესის განვითარების პროცესში, კერძოდ მსხვილ საწარმოებში ძირითადად გამოიყენება ინოვაციები რომელთა წარმოქმნა უკავშირდება ევრომეწარმეობის ინტეგრაციულ გარდაქმნებს და შიგა ფინანსური ურთიერთკავშირების წარმოშობას საწარმოთა შორის საბაზრო ურთიერთობების დამყარების პერიოდებში. მათ მიეკუთვნება მმართველობითი ინოვაციები, რომლებიც მოიცავს მმართველობით სიახლეებს ბიზნესის წარმოებაში, ცოდნისა და ტექნოლოგიების გადაცემის უახლეს მეთოდებს, ფინანსური ალიანსების დამყარებას ბიზნესის სისტემებს შორის და მეცნიერულ ტექნიკური ინოვაციების გავრცელებას ბიზნესის ორგანიზაციის შედეგად წარმოქმნილ საწარმოო სისტემებში, კომუნიკაციური და ინფორმაციული მართვის სისტემებში და სხვა. ამავე დროს მსხვილი ბიზნესის ფუნქციონირებისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მიზნებისათვის ინვესტიციების გამოყენება წარმოადგენს მისი ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესების საშუალებას და საფუძველს ქმნის მსხვილ წარმოებასა და მომსახურების პროცესებში ინოვაციების გამოყენებისათვის.

ევროსაბაზრო და საერთაშორისო გარდაქმნების გზით ჩამოყალიბებული საერთო საბაზრო და შიგასაბაზრო სტრატეგიის განხორციელებას საფუძვლად უდევს მმართველობითი და ფინანსური ალიანსების დამყარება და ამ გზით მსხვილი ბიზნესის განვითარებისათვის აუცილებელი წინაპირობის შექმნა. იგი ძირითადად დაკავშირებულია:

1) თანამედროვე ორგანიზაციული ფორმების გამოყენებით ერთობლივი წარმოების წარმოქმნასთან;

2) სტრატეგიული ალიანსების შექმნასთან, რომელიც განაპირობებს დანახარჯების განაწილებას ინოვაციური პროდუქტებისა და მომსახურების დარგებში;

3) ტექნოლოგიური ალიანსების ფუნქციონირების ახალი ინოვაციური ტექნოლოგიების ათვისების პროცესში;

4) ინოვაციური განვითარების სხვადასხვა სტადიაზე ინვესტიციების მოზიდვასთან და ამისთვის საჭირო ურთიერთკავშირების ფორმირებასთან მსხვილ საწარმოებსა და ინვესტორ ორგანიზაციას შორის.

აღნიშნულის საფუძველს წარმოადგენს როგორც ტექნოლოგიური, ასევე ფინანსური ურთიერთობების დამყარება ბიზნესის სისტემის შიგა საწარმოო და საბაზრო ელემენტებს შორის, რომელთა წარმართვის მიზნით ხორციელდება ეკონომიკური ალიანსების ფორმირება.

მსხვილი ბიზნესის ობიექტებში, კერძოდ მსხვილ კომპანიებში კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მიზნით ხორციელდება ინოვაციური სტრატეგიის საბაზრო ელემენტები. მათი საშუალებით საწარმოებს მიეწოდება რაციონალური მმართველობის მეთოდები, ინოვაციური ტექნიკა და ტექნოლოგიები, ახალი სახეობის პროდუქტების წარმოების ათვისებისათვის და ტექნოლოგიური პროცესების დანერგვის მიზნით გამოიყენება შიგა ინვესტიციების მოზიდვის მექანიზმი ამ გზით ინოვაციური მსხვილი ბიზნესის ფორმირებისათვის აუცილებელია:

1) საწარმოო რესურსების გამოყენების რაციონალური ორგანიზაცია;

2) საწარმოო და ფინანსური რესურსების, ასევე ინვესტიციების მოხმარებისთვის საჭირო მსხვილი წარმოების ჩამოყალიბება სხვადასხვა ფორმების გაერთიანებული მმართველობითი სისტემის საშუალებით;

3) სამრეწველო ფორმების და მეწარმეობის სექტორების ფუნქციონირების მიზნით ცოდნისა და ტექნოლოგიების ტრანსფერის გაფართოება;

4) სახელმწიფოს ინოვაციური სისტემის შესაბამისი თანამედროვე ინფორმაციულ-კომუნიკაციური საშუალებების გამოყენება, ინვესტიციებისა და საწარმოო რესურსების მოხმარების საბაზრო პროცესების წარმოქმნა;

5) მსხვილი ბიზნესის ობიექტების - კომპანიების და მეწარმეობის სექტორების საქმიანობის რაციონალურად წარმართვის შესაძლებლობა, ასევე სახელმწიფო მონიტორინგის განხორციელებისათვის გარე საბაზრო პროცესებში მონაწილეობა;

6) მეწარმეობის მსხვილი ობიექტების ჩამოყალიბების შედეგად ჯანმრთელობისათვის საჭირო ახალი პროდუქციის წარმოების ათვისება, ნატურალური რესურსების საშუალებით მათი წარმოების განვითარება.

ინოვაციურ-ტექნოლოგიური განვითარების პროცესთან და პერსპექტივასთან ურთიერთკავშირში ძირითადად წარმოადგენს მსხვილი საწარმოს ტექნოლოგიური სტრატეგიის განხორციელება, რომელიც ინოვაციური ბიზნესის ეფექტიანად წარმართვისათვის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

ამრიგად ინვესტიციები მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური და ტექნოლოგიური განვითარების მიზნით ძირითადად დაკავშირებულია:

1) სტრატეგიული და ტექნოლოგიური ალიანსების გზით მსხვილი ფორმების ინოვაციური ტექნიკითა და ტექნოლოგიებით უზრუნველყოფასთან;

2) მრავალრიცხოვანი და რთულად მართვადი საბაზრო რისკების დროს მსხვილ საწარმოთათვის პარტნიორული ურთიერთდახმარების გაწევის აუცილებლობასთან;

3) საბაზრო კონკურენციის გაძლიერების დროს ინვესტიციების მოზიდვის გრძელვადიანი ინოვაციური სტრატეგიის განხორციელებასთან;

4) შიგაინვესტიციების გამოყენებასთან, რომელიც მსხვილ ფირმებს საშუალებას აძლევს შეამციროს დანახარჯები, რათა ინვესტიციების გამოყენებით დაძლეული იქნას კონკურენციის გამწვავება;

5) მსხვილი ფირმებისა და ინვესტორი საწარმოების ურთიერთხელსაყრელი ფინანსური ურთიერთკავშირის წარმართვის აუცილებლობასთან.

მსხვილი ბიზნესის ინოვაციური განვითარების აუცილებლობა განაპირობებს ინვესტიციების გამოყენებით წარმოების ტექნიკური და ტექნოლოგიური საფუძვლის გაუმჯობესებას, ასევე მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, რესურსების დანახარჯების ზრდისა და საბაზრო რისკების დაძლევას, რაც თანამედროვე ევრო საბაზრო ურთიერთობებისა და გლობალიზაციის პოლიტიკის განხორციელების ერთ-ერთ წინაპირობას წარმოადგენს.

დასკვნა

ბიზნესის ინოვაციური განვითარების პროცესის ერთ-ერთი მთავარი საშუალებაა შიგა ინვესტიციების გამოყენება მსხვილი ფირმების ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის და საერთაშორისო ინოვაციურ ტექნოლოგიურ ალიანსებში მათი მონაწილეობა აღნიშნული პროცესების რაციონალურად წარმართვის მიზნით.

მსხვილ საწარმოთა ინოვაციურობისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლება მოითხოვს შიგა ინვესტიციების მოზიდვას და ინვესტორ-საწარმოებთან ფინანსური ურთიერთკავშირების მოწესრიგებას მისი რაციონალურად წარმართვის მიზნით; ინვესტიციების გამოყენების პროცესი მსხვილ საწარმოებში მიზანშეწონილია ბიზნესის საქმიანობის მოწესრიგებისა და მისი ფინანსური რესურსების განაწილების გაუმჯობესების მიზნით, იგი თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობების გაფართოებისა და ინოვაციური ბიზნესის სისტემების ჩამოყალიბების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. მწვანე ეკონომიკის არსი და გამოწვევები, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული, თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა 2019 .

2. ბერულავა გ. ცუცქირიძე მ. გოგოხია თ. თავდაცვითი და ორმაგი დანიშნულების ტექნოლოგიების გამოყენება ეკონომიკაში, სამეცნიერო შრომების კრებული ტომი XI, თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2018 .

3. ცუცქირიძე მ. ბიზნესის ინოვაციური განვითარების პროცესში ინვესტიციების გამოყენება საქართველოსი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული, თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2020 .

Marine Tsutskiridze

THE USE OF INVESTMENTS IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF LARGE BUSINESS Summary

In the article the use of investments in the development of large-sized business is considered.

**პანდემიით გამოწვეული საერთო ეკონომიკური პრობლემები და
მოსალოდნელი პერსპექტივა**

ანოტაცია. ნაშრომში წარმოდგენილია როგორც პანდემიის დროს ასევე მის შემდგომ პერიოდში უმრავლესი ქვეყნების საერთო ეკონომიკური პრობლემები, გამოწვევები და სირთულეები. აქცენტი ძირითადად გადატანილია კორონავირუსის (COVID 19) პანდემიაზე. წარმოჩენილია ის უარყოფით ასპექტები, რომელიც მსოფლიოს ყველა ქვეყნისთვის საერთოა. მოკლედ განხილულია საკითხები აღნიშნული პანდემიის დროს: 1) სახელმწიფოს როლი და დანიშნულება; 2) შემობრუნება ნაციონალიზმის თუ ნაციონალური სახელმწიფოს იდეისკენ; 3) გლობალიზაცია თუ ანტიგლობალიზაცია; 4) სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები; 5) ნდობა სწავლულ-ექსპერტთა, პროფესიონალოთა მიმართ.

დასკვნით ნაწილში გადმოცემულია კორონა ვირუსის ფონზე თუ როგორი იქნება შემდგომი პერიოდის მსოფლიო ეკონომიკის პერსპექტივები და აგრეთვე ზოგიერთი განხორციელებული(ან განსახორციელებელი) ღონისძიების პერსპექტივა:

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური პრობლემები, პანდემია, ეკონომიკური გამოწვევები, გლობალური პრობლემები, კორონა ვირუსი, ეკონომიკური კრიზისი, შემდგომი პერსპექტივა.

შესავალი

კორონავირუსის პანდემია მსოფლიოს ყველა ქვეყნის და მათ შორის საქართველოს ეკონომიკისთვისაც მოულოდნელ გამოწვევად მოგვევლინა, მისი მასშტაბიც უახლესი ისტორიის განმავლობაში უპრეცედენტოა. საქართველო, ეკონომიკური გამოწვევების გამო, რთულ ვითარებაში აღმოჩნდა. მოვლენების განვითარების პერსპექტივის, მოსალოდნელი ჰუმანიტარული და ეკონომიკური ზიანის მოცულობის სრულად პროგნოზირება თითქმის შეუძლებელი გახდა.

დღეისათვის კაცობრიობა უდიდესი გამოწვევის წინაშე დგას. გამოწვევები ყოველთვის ახალი დღის წესრიგისა და გადაჭრის მექანიზმების შემუშავებას მოითხოვს. ამ დროს სახელმწიფოები და საზოგადოება გარკვეულ პროგრამებს აყალიბებს. დიდი და ძლიერი (ეკონომიკურად დაპოლიტიკურად) სახელმწიფოები თავის თავზე იღებენ არა მხოლოდ პრობლემების გადაჭრის გეგმების შემუშავების, არამედ ქმედითი ღონისძიებების განხორციელების მეთაურობას. ამ დროს, პატარა სახელმწიფოები თითქოს, ძლიერთა გადაწყვეტილებას უნდა ემორჩილებოდნენ და ძლიერთაგან იმათ რჩევებს უნდა გაყვნენ, რომელთა „პარტნიორებად“ თავის თავს გადაწყვეტენ.

ამჟამად, საქმე სხვაგვარადაა. სრულიად თანამედროვე სამყაროს და არა რომელიმე რეჟიმს – იქნება ეს დემოკრატიული თუ ტოტალიტარული (ავტორიტარული) – საერთო პრობლემის გადაჭრა უწევს. ყველა თითქოს თავის თავში ჩაიკეტა და თავად ცდილობს „თავიანთი“ პრობლემის გადაწყვეტას. სამყაროში თითქოს მძლავრად მიმდინარეობს ერთაშორისი გაუცხოება. მხოლოდ პატარა, მსოფლიოსთვის „ნაკლებმნიშვნელოვან“ სახელმწიფოებს კიდევ შერჩათ თავიანთი პოლიტიკური პარტნიორების/რეგენტების იმედი, მაგრამ ეს იმედიც მიზეზურია. პრობლემის გადაწყვეტას ესაჭიროება

პერსპექტივის განსაზღვრა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს საფრთხე მთელი სამყაროს მასშტაბისაა, ამ კრიზისის თავისებურება იმით გამოიხატება, რომ სამყარო ჯერჯერობით მაინც დაქსაქსულია. ამ საშიშროებას(კრიზისს) კორონავირუსის (COVID-19) სახელი აქვს.

დღეს, ჩვენ, კაცობრიობამ, არ ვიცით, როდის დასრულდება ეს კრიზისი. არც ის ვიცით, როგორ დასრულდება ის; გრძელვადიან პერსპექტივაში, არც ის ვიცით, რა და როგორი პოლიტიკური და სამრეწველო-ეკონომიკური შედეგებით დამთავრდება. რა და როგორი აქ მნიშვნელოვანია, რადგან, რაოდენ მძიმეც არ უნდა იყოს, აუცილებელია განისაზღვროს როგორი იქნება, რათა ამ როგორის შესაბამისი ქმედებით და გადაწყვეტილებით გრძელვადიანი ხედვით ამოვიდეთ მისგან.

ყველა კრიზისული პერიოდი გაურკვეველობითა და არამდგრადობით ხასიათდება. ამის წინააღმდეგობრიობა ასიათასობით ადამიანის ამ ვირუსით ინფიცირება, ამასთან მსოფლიო საზოგადოების გაურკვეველობა და არამყარ განცდა, რაც თავად ამ ვირუსზე მეტი უარყოფითი შედეგის მომტანი იქნება. ყველა კრიზისის დროს, და არა მხოლოდ კრიზისის გავლის შემდეგ, უნდა გამოითქვას მოსაზრება, რათა, ერთი მხრივ, გამოვიდეთ ამ მდგომარეობიდან და შემდგომ ადეკვატურად გავაანალიზოთ იგი, სამომავლოდ უკეთ რომ გავითვალისწინოთ მისი გაკვეთილები. ეს, სამწუხაროდ, უმეტეს შემთხვევაში, არ ხდება იმ უბრალო მიზეზით, რომ სახელმწიფო და საზოგადოება თვითკმაყოფილების სიტკბოებაში იძირება და ყოველ გადალახულ კრიზისს თავისი სიძლიერის დასამტკიცებლად და სხვებზე გავლენის განსამტკიცებლად იყენებს. ეხლა კი ეს მოცემულობა არაფრის მომცემია.

მიუხედავად ბოლო ათწლეულის მანძილზე მიღწეული დიდი პროგრესისა სამედიცინო, ბიოტექნოლოგიურ და გენეტიკის სფეროებში, მსოფლიო მაინც ძალზე მოუმზადებელი შეხვდა კორონავირუსის პანდემიას. შესაბამისად, დღეს მთავრობებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების ყურადღება სრულად გადატანილია ჯანდაცვისა და ადამიანების სიცოცხლის გადარჩენის პრობლემებზე, რაც, რა თქმა უნდა, ასეც უნდა იყოს. თუმცა პარალელურად ალბათ უკვე გასაანალიზებელია ამ პანდემიის ეკონომიკური შედეგები; გასათვლელია, თუ რა გავლენას მოახდენს ეს პროცესი მსოფლიო ეკონომიკაზე.

მიმდინარე კრიზისი სხვებისგან განსხვავებულია, თუმცა მაინც გვაქვს შესაძლებლობა მისი წინასწარი ანალიზისათვის. ამ შემთხვევაში, შეიძლება განსაკუთრებით გამოვყოთ რამდენიმე ძირითადი საკითხი:

1) **სახელმწიფოს როლი და დანიშნულება.** სხვადასხვა წლების ეკონომიკური კრიზისების პერიოდში, სახელმწიფოსადმი მოქალაქეებისა და სამოქალაქო საზოგადოების დამოკიდებულება სხვადასხვანაირი იყო. 2008-2009 წლების ფინანსური კრიზისის დროს, მრავალი სპეციალისტი თვლიდა, რომ სახელმწიფოს ხელისუფლების/მთავრობის მიმართ რწმენა გაიზრდებოდა, თუმცა, საბოლოოდ, ეს ასე არ მოხდა. სახელმწიფოსადმი რწმენის გაზრდის მოსაზრებებს ადასტურებდა 1929 წლის ეკონომიკური დიდი დეპრესიის ფაქტი, როცა სამოქალაქო საზოგადოება სახელმწიფოსგან მოითხოვდა მტკიცე, გადამჭრელ ნაბიჯებს საბაზრო ეკონომიკის (სამომხმარებლო და საწარმოო ბაზრის) გადასარჩენად დიდი სამთავრობო-ეკონომიკური ინტერვენციების მეშვეობით.

პანდემიის დროს, საზოგადოება მოითხოვს და ელოდება სახელმწიფოსგან ტოტალურ ჩარევას ამ კრიზისის მართვაში და მთლიანად სთხოვენ მას არა მხოლოდ საყოველთაო დაცვას მოცემული ვითარებისგან, არამედ მთელი ეკონომიკის (როგორც ინდუსტრიის, ისე სოფლის მეურნეობის) გადარჩენას.

შეიძლება ითქვას, რომ 2008-2009 წლების პარადოქსი ის იყო, რომ საბაზრო ეკონომიკისადმი უნდობლობამ არ გამოიწვია სახელმწიფოთა უმრავლესობისგან ეკონომიკური ინტერვენციების შემდგომი წახალისება, რასაც თავისი ახსნა ჰქონდა, რადგან სახელმწიფოები თავისი აგებულებით, მოწყობით, კონსტიტუციით ერთმანეთისგან განსხვავდებიან. ეს განსხვავება არა მხოლოდ დემოკრატიულ და ავტორიტარულ (ტოტარიტარულ) სახელმწიფოებს შორის შეინიშნება, არამედ თავად დემოკრატიულ სახელმწიფოებს შორისაც. ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია, თუ როგორია მათი დამოკიდებულება საბაზრო ეკონომიკისადმი. ლიბერალურ-დემოკრატიული თუ ნეოლიბერალური სახელმწიფოებისათვის საბაზრო ეკონომიკა, ყოველგვარი რეგულაციებისა და შეზღუდვების გარეშე, თავისუფალი საზოგადოების არსებობის შეუვალი პოსტულატია. სინამდვილეში კი, გარკვეული სოციალური „შეზღუდვების“ გარეშე, საბაზრო ეკონომიკა შეიძლება შრომის ექსპლოატაციის საუკეთესო შესაძლებლობად იქცეს, რა შემთხვევაშიც განაწილებითი თანასწორობის პრინციპი სრულიად მორღვეულია და არ ხორციელდება ადამიანების მიერ ერთმანეთის თანასწორი აღიარება. ამის საპირისპიროდ, დემოკრატიული სახელმწიფო მაშინ არის მართლაც თავისუფლების გარანტი, როდესაც ის სამართლებრივი და სოციალურია, როდესაც ყველა მოქალაქისთვის სიკეთის გადანაწილების თანასწორი და სამართლიანი პრინციპებია განხორციელებული: მაგალითად, ისეთები, როგორიცაა ყველასთვის თანასწორი ხელმისაწვდომობა განათლებაზე და ჯანმრთელობის სამედიცინო დაზღვევაზე. ამიტომ, ამ კრიზისმა შეუზღუდავი აბსოლუტური, ტოტალური საბაზრო ეკონომიკის ჭეშმარიტებაში შეიძლება გამოიწვიოს სერიოზული ეჭვები.

თავად ტოტალიტარული, ავტორიტარული სახელმწიფოებისთვის და მემარჯვენე პოპულისტური მთავრობისთვისაც, რომლებიც დემოკრატიულ სივრცეში არსებობენ ხოლმე, ეს გამოწვევა მათი ფუნდამენტის რღვევის მიზეზი შეიძლება გახდეს, იქიდან გამომდინარე, რომ რწმენა ავტორიტეტში, ტოტალურობაში ირღვევა, როდესაც მას მასებისთვის პრობლემების გადაჭრა აღარ ძალუძს. სწორედ ახლა, ამ კრიზისის დამღვევისას, ძალმომრეობითი მთავრობა ისეთივე უსუსური ჩანს, როგორც, დიდწილად, ლიბერალურ-დემოკრატიული საზოგადოებები.

აღნიშნული განსაკუთრებით იმით არის მნიშვნელოვანი გააზრების საგანი, რომ უახლოეს მომავალში, ამ კრიზისის განმავლობაში, ყველა მთავრობა და მმართველობა შეიძლება დადგეს საშინელი დილემის წინაშე: ან მოახდინონ ეპიდემიის შემლბობისდაგვარად სწრაფი და მაქსიმალური ლოკალიზაცია, რამაც შეიძლება ეკონომიკის ჩამოშლა გამოიწვიოს, ანდა გადახდით იქნეს დიდი ფასი და ადამიანთა სიცოცხლე შეეწიროს ეკონომიკის განვითარებას. თუმცა, ეპიდემიის შედეგებზე ჯერ ალბათ შეუძლებელია საუბარი.

ყოველ შემთხვევაში, რა და როგორი გადაწყვეტილებებიც არ უნდა მიიღონ, სახელმწიფოების მიერ ეს სრულ თანხმობაში უნდა მოდიოდეს სამოქალაქო საზოგადოებისა და ცალკეული ინდივიდის ინტერესთან და არ უნდა ჰქონდეს ადგილი ცალკეული საზოგადოებრივი ჯგუფების თვითნებურ გადაწყვეტილებებს, რაც ამ კრიზისულ სიტუაციას კიდევ უფრო დაამძიმებს.

2) შემობრუნება ნაციონალიზმის თუ ნაციონალური სახელმწიფოს იდეისკენ.

იმ ტიპის ქვეყნებმაც კი, რომელთათვისაც ძირითად ღირებულებებსა და საგარეო პოლიტიკის ქვაკუთხედს ინტერნაციონალიზმი და სახელმწიფოთაშორისი სოლიდარობა წარმოადგენდა, უკან გადადგეს ნაბიჯი ნაციონალური სახელმწიფოების სასარგებლოდ, რაც გამოიხატა იმაში, რომ ევროკავშირის შიგნით სახელმწიფოებმა ჩაკეტეს საზღვრები ეპიდემიისგან თავდაცვის მიზნით, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ სამშრომლის დაძლევისა და ამ მძიმე მდგომარეობიდან შემდეგისდაგვარად ნაკლები დანაკარგით გამოსვლის პროცესში, მსოფლიომ და ევროკავშირმა აირჩია ნაციონალური სახელმწიფოების როლის გაძლიერება.

მართლაც, ამ ვითარებაში, დღევანდელი გადასახედიდან, ერთი შეხედვით თითქოს აშკარაა, რომ თითოეული სახელმწიფო მხოლოდ თავის მოქალაქეებზეა კონცენტრირებული და სოლიდარობის ერთაშორისი პრინციპი თუ მთლიანად არ დაიკარგა, უკანა პლანზე მაინც გადაიწია. თუმცა, ნაციონალური სახელმწიფოების როლის წინ წამოწევამ არ უნდა გამოიწვიოს მსოფლიოს ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და აკადემიური დეზინტეგრაცია, რასაც, თავის მხრივ, მომავალში კიდევ უფრო მეტი და მძიმე კრიზისების გამოწვევა შეუძლია, რამდენადაც ნაციონალური სახელმწიფოებიდან ნაციონალისტურამდე და შოვინისტურამდე მცირე ნაბიჯი რჩება, თუ ნაციონალურობის, ინტერნაციონალურობის და სოლიდარობის ბალანსი არ შენარჩუნდა.

საგულისხმოა, რომ შედარებით უკეთეს მდგომარეობაში მყოფმა ევროპულმა სახელმწიფოებმა დროულად შეამჩნიეს ზემოაღნიშნული რისკები და პანდემიით გამოწვეული პირველი შოკის შემდეგ, კვლავ აქტიურად ჩაირთო უფრო მძიმე მდგომარეობაში მყოფთა მიმართ სოლიდარობის გამოხატვის ეფექტური მექანიზმები (მაგალითად, იტალიელი და ფრანგი/ელზასელი პაციენტების მკურნალობა გერმანიისა და შვეიცარიის კლინიკებში, ექიმებით, სამედიცინო ეკიპირებით მხარდაჭერა, ევროკავშირის მიერ დაანონსებული, პოსტ-კრიზისულ პერიოდში ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად გამზადებული უზარმაზარი ფინანსური რესურსები და ა.შ.)

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ევროპის (უფრო მეტიც, ევროკავშირის წევრი) რამდენიმე ქვეყნის ლიდერი, ფაქტობრივად, ცდილობს საკუთარი ავტორიტარული მიდრეკილების განმტკიცებას, ნაციონალური სახელმწიფოს იდეის გაძლიერების წინა პლანზე წამოწევით, რაც აუცილებლად მოითხოვს ყურადღებას და მასზე შესაბამის რეაქციას.

რადგან კორონა-კრიზისის ამჟამინდელი ეპიცენტრი ევროპაშია, მასზე რეაგირების დინამიკიდან შესაძლოა გამოვთქვათ ფრთხილი ვარაუდიც, რომ აღნიშნული კრიზისი არათუ ბრიუსელიდან ცენტრიდანული პროცესების, არამედ ევროკავშირის კონკრეტული ერთიანი პოლიტიკების (მაგალითად, ფინანსურის, სამხედრო და სამხედრო-პოლიტიკურის) კიდევ უფრო მეტად გაძლიერების კატალიზატორიც კი შეიძლება აღმოჩნდეს, რაც ევროკავშირის ყველა ქვეყნის ინტერესებში შეიძლება შედიოდეს. ისტორიულად, სწორედ მსგავსი მასშტაბის დიდი კრიზისები იძლეოდნენ დიდი ნახტომების განხორციელების შესაძლებლობას.

3) გლობალიზაცია თუ ანტიგლობალიზაცია.

კორონავირუსის კრიზისმა დღის წესრიგში დააყენა გლობალიზაციის და ანტიგლობალიზაციის პრობლემა. ანტიგლობალისტებს შეიძლება დღეს, ერთი

შეხედვით, სიმართლევ თავის მხარეს ჰქონდეთ, როდესაც ერების გადარჩენის საშუალებად ამ პერიოდში დახურულ საზღვრებს, აეროპორტებს, საზღვაო პორტებს და სახმელეთო მიმოსვლის სხვადასხვა საშუალებებს წარმოადგენენ. მაგრამ, თუ ანტიგლობალისტების სიმართლე ამ ეტაპზე გატარებულ და გასატარებელ დროებითი ღონისძიებების სისწორეზეა დაფუძნებული, მათ მაინც არ გააჩნიათ პრობლემის გადაჭრის ძირეული, არსობრივი ხედვები (გზები). ეს ასე არ იქნება, თუ გლობალიზაციის პოზიტიური აღნიშვნა ერთაშორისი თანასწორობის, აღიარების და სიკეთეთა თანასწორი გადანაწილების იდეაზე დაფუძნდება [1, გვ.22].

საგულისხმოა ის, რომ მსოფლიო „გლობალიზაციის“ დაპირისპირებული ბანაკების მთავარი იდეოლოგიები თავად გამოეთიშნენ კორონა-კრიზისის დროს ამ პროცესს და თავის თავში ჩაიკეტნენ. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ამ იდეოლოგიური დაპირისპირების მიუხედავად, თავიანთი ეკონომიკური მოგების მიზნით, ეს ბანაკები არა თუ თანამშრომლობენ, არამედ რეალურად აძლიერებენ კიდევ ერთმანეთს გავლენის სფეროების განმტკიცება-გაფართოებისთვის ბრძოლაში. გამოდის, რომ ეს პრობლემაც სრულიად ახლებურადაა გასააზრებელი (მითუმეტეს, პატარა სახელმწიფოებისათვის, რომელთაც ძირითადად, თავიანთი შეზღუდული ძალებით უწევთ ამ და სხვა კრიზისებთან ბრძოლა). რადგან ყველა ერთ სამყაროში, დედამიწაზე ვცხოვრობთ, ერთმანეთისგან განცალკევება, ერთმანეთისთვის საზღვრების გრძელვადიანი ჩაკეტვა, ვირუსის გავრცელებას ვეღარ გააჩერებს, რადგან ვირუსიც ერთიანი ეკოსისტემის ნაწილია.

4) სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები.

მნიშვნელოვანია არა რომელი, არამედ როგორი სახელმწიფოები აღმოჩნდნენ გაუცხოებული ვირუსის მიმართ. დღევანდელი გადასახედიდან აშკარაა, რომ ეს ისეთი სახელმწიფოებია, რომელთა საფუძველიც სოციალური თანასწორობაა და რომელთაც ინდუსტრია და სოფლის მეურნეობა სათანადოდ აქვთ განვითარებული; – ისეთები, რომელთაც სოციალური დაცვის სისტემები მეტნაკლებად მაღალ დონეზე აქვთ წარმოდგენილი, რასაც, ასევე, ჯანმრთელობის დაზღვევის სამედიცინო სისტემა განეკუთვნება. ამიტომაც, ყურადსაღებია ყველა ქვეყანამ მომავლისთვის სწორად განსაზღვროს თავისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები.

5) ნდობა სწავლულ-ექსპერტთა, პროფესიონალებს მიმართ.

კორონავირუსმა კიდევ ერთი საკითხი დააყენა დღის წესრიგში: მეცნიერ-სწავლულებისადმი იმედი, რწმენა და მოთხოვნა გაიზარდა. არა მხოლოდ რომელიმე ერთ ქვეყანაში, არამედ მსოფლიო საზოგადოებაში. თუ წინა ეკონომიკური და ლტოლვილთა კრიზისების დროს მეცნიერ-ექსპერტთა მოსაზრებები მოსახლეობის დიდ ან გარკვეულ ნაწილში უკმაყოფილებას იწვევდა მემარჯვენე პოპულისტების პროპაგანდის საფუძველზე, ახლა მდგომარეობა სხვაგვარადაა, რადგანაც კაცობრიობა შველას სწორედ მეცნიერ-ექსპერტებისგან ელის. ეს კი უშუალო კავშირშია სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო პრიორიტეტების განსაზღვრასთან, რაც, პირველ რიგში, აკადემიურ სივრცეში ხორციელდება.

აკადემიური სივრცე, ისე როგორც არასდროს, მოთხოვნადი გახდა. აქ საქმე არ ეხება მხოლოდ სამედიცინო სფეროს, არამედ ისეთ სფეროებსაც, რომლებიც უშუალოდ ან ირიბად გადამწყვეტ როლს თამაშობენ კრიზისის დაძლევაში. ესენია: აგრარული, საინჟინრო-ტექნოლოგიური, ფუნდამენტური საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები, მაგრამ, ამავე დროს, რადგან კორონა ვირუსის ეპიდემია საერთო საკაცობრივო

პრობლემაა, ხოლო კაცობრიობა ერთმანეთთან მორალური კომუნიკაციის ორგანიზმია, მოთხოვნადია ის უნდა იყოს სოციალური და ჰუმანიტარული მეცნიერებები, რომლებიც სამართლიანობის, ზნეობრიობის და მორალურობის კვლევითაა დაკავებული[1, გვ.25].

საინჟინრო ტექნოლოგიური და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები, მათი გაჩენის დღიდან მეტნაკლები ინტენსივობით სხვადასხვა დროს ხდებოდა მოთხოვნადი. მაგრამ, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ცხადი გახდა, რომ მათი პოპულარობა მხოლოდ ტექნოლოგიური განვითარების შედეგად მიღებული სიკეთეებითა და ფინანსური მოგების გაზრდით განისაზღვრებოდა, რომელიც, ხშირ შემთხვევაში, არათუ კავშირში, არამედ სრულ დაპირისპირებაში იყო ადამიანობის არსებობის საფუძველთან – მორალურობასთან (ზნეობრიობასთან). ასეა თუ ისე, აკადემიური პროფესიონალიზმი აუცილებელი ხდება, რაც განათლების სისტემის და ამ შემთხვევაში, უმაღლესი განათლების სისტემის ფუნქციონირების და სწორი პრიორიტეტების ახლებურ განსაზღვრებებს მოითხოვს. მაგრამ, **განათლება უნდა იყოს განმანათლებლური და შესაბამისად – ჰუმანისტური და არა მხოლოდ ცალკეული სოციალური ჯგუფებისათვის, არამედ ყველასთვის ხელმისაწვდომი**, რათა ეს და მსგავსი პრობლემები დროულად და კარგი შედეგებით დასრულდეს.

საჭიროა მოკლედ განხილულ იქნას თუ როგორ შეხვდა საქართველო კორონავირუსს და რა პესპექტივები აქვს ქვეყანას განსაზღვრული კრიზისის დაძლევის შემდგომ მყარი და გრძელვადიანი განვითარებისათვის, რათა მსოფლიოს (კაცობრიობის) მომავალ გამოწვევებს უფრო მომზადებული შეხვდეს.

რაც შეეხება მიმდინარე პრობლემას – კრიზისის მართვას, უნდა ითქვას, რომ, ამ თვალსაზრისით, საქართველოს მთავრობის ქმედებები მინიმუმ, ერთ-ერთი საუკეთესოა მსოფლიო მასშტაბით. ყოველი ნაბიჯი, რომელიც მთავრობამ ზოგადად გადადგა, არის კარგად გააზრებული, ორგანიზებული და დროული. ამ კუთხით, მისთვის პრეტენზიის წაყენება გონებრიობის ფარგლებში მასთან ყველაზე დაპირისპირებულ ძალასაც გაუჭირდება. თავად სამედიცინო და პოლიტიკური ხელმძღვანელობა პროფესიულად და ეფექტიანად მუშაობს, მაგრამ მიუხედავად სოციალ-პოლიტიკურ სისტემებს შორის განსხვავებისა, მსოფლიოს ყველა ქვეყანა ერთნაირი მეთოდებით იბრძვის ამ გამოწვევის წინააღმდეგ – თუმცა, ეფექტურობის და დროულობის სხვადასხვა მაჩვენებლით.

უფრო მნიშვნელოვანია, რომ როგორც მთავრობამ, ისე საზოგადოებამ დაიწყოს სერიოზული ფიქრი, და მეტიც, შემუშავება პოსტ-კრიზისულ პერიოდში ქვეყნის განვითარებისათვის, რა შემთხვევაშიც მინიმუმამდე უნდა შემცირდეს იმ შეცდომათა რიცხვი, რომლებმაც შეიძლება კრიზისის განგრძობის შემთხვევაში და მისი დასრულების შემდგომ, შეაფერხოს ქვეყნის შეძლებისდაგვარად სწრაფი წინსვლა.

პირველი და უმთავრესია, სტრატეგიული გეგმის შემუშავება ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის, რითაც ქვეყანამ თვითკმარი არსებობა არა მხოლოდ გლობალური და ლოკალური კრიზისების დროს უნდა შეძლოს, არამედ ჩვეულებრივი, ნორმალური მდგომარეობის დროსაც. ამ თვალსაზრისით, ძალზე საყურადღებო და იმედის მომცემია, რომ მთავრობის წარმომადგენლებმა უკვე გააკეთეს შესაბამისი განცხადებები.[3]

გასათვალისწინებელია, რომ ამგვარი სტრატეგიული გეგმები საჭიროებენ ღრმა სამეცნიერო კვლევით გაანალიზებას და შესაბამისად, მის შემუშავებაში ჩართულები უნდა იყვნენ მაღალი რანგის სწავლულ-ექსპერტები აკადემიური სივრციდან,

რამდენადაც, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, თავად კრიზისმა გამოიწვია მათზე მოთხოვნა მსოფლიო მასშტაბით.

ამასთან, სამართლებრივი და პოლიტიკური სისტემის დახვეწამ ხელი უნდა შეუწყოს ღონისძიებათა ეფექტურად განხორციელებას, რომლებიც აუცილებელია ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის სწრაფი განვითარებისათვის. არსებულმა კრიზისმა, მთელ მსოფლიოში და განსაკუთრებით ჩვენში, პირდაპირ თუ ირიბად დააყენა განათლების და განსაკუთრებით უმაღლესი განათლების (რომელიც თავის თავში კვლევასაც მოიცავს) სწრაფი და გონივრული განვითარებისა და რეფორმირების მოთხოვნა.

იმ მიმართულებების ნაცვლად, რომლებიც, დროის მოთხოვნის შესაბამისად, პოპულისტური პროპაგანდის შედეგად იყო წინა პლანზე წამოწეული, როგორებიცაა, მაგალითად, ტურიზმის დარგობრივი მიმართულება, ან ბიზნეს ადმინისტრირება. სწრაფად უნდა შემოტრიალდეს აკადემიური სპექტრი იმ დარგების განვითარებისაკენ, რომლებიც არა მხოლოდ კრიზისული პერიოდისთვის არის გადამწყვეტი და მნიშვნელოვანი, არამედ ზოგადად, ქვეყნის გრძელვადიანი და მდგრადი განვითარებისთვის, როგორებიცაა საინჟინრო ტექნოლოგიური მიმართულებები, აგრარული მეცნიერებები, სამედიცინო მიმართულება და ყველა ის განხრა, რომელიც ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური სამყაროს შექმნის საფუძველია.

ეს არ ნიშნავს იმას, რომ რიგი აკადემიური დარგები ამით დაზარალდეს, არამედ მკაფიოდ უნდა დაისახოს პრიორიტეტები. ასევე, ზუსტად უნდა დადგინდეს პრიორიტეტული მიმართულებები არა მხოლოდ დროებითი საჭიროების მიხედვით, არამედ ფუნდამენტური თვალსაზრისით. აგრეთვე, განსასაზღვრია სახელმწიფო და კერძო უმაღლესი სასწავლებლების სტრუქტურა და იურიდიული სტატუსი, რომლებიც ხელს შეუწყობენ ამ სივრცის გამართულად მუშაობას.[4]

ამ კრიზისმა კიდევ ერთხელ მკაფიოდ დაანახა მსოფლიოს, რომ ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარება მხოლოდ ცოდნის საფუძველზეა შესაძლებელი. ამიტომ, ინდუსტრია, სოფლის მეურნეობა თუ სხვა მიმართულებები, რომლებიც აუცილებელია ქვეყნის განვითარებისა და გრძელვადიან პერსპექტივაში გამართულად არსებობისათვის, მუდმივ ბმაში უნდა იყოს განხილული განათლებისა და კვლევის აკადემიურ სივრცესთან.

დასკვნა

კორონა ვირუსის ფონზე თუ როგორი იქნება შემდგომი პერიოდის მსოფლიო ეკონომიკის პერსპექტივები შეგვიძლია წარმოვადგინოთ შემდეგნაირად.

- ეს კრიზისი გამოიწვევს მთელი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის რესტრუქტურირებას;

- კორონავირუსის წინააღმდეგ ბრძოლა და მის მიერ გამოწვეული კრიზისი გახდება ჩვენი დროის მთავარი თემა;

- განვითარებადი ქვეყნების დავალიანება მნიშვნელოვნად გაიზრდება, მაგრამ ამის კიდევ უფრო ნეგატიური მხარე ის არის, რომ ვალი, ინვესტიციების ნაცვლად, სოციალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად და კომპანიების გაკოტრების თავიდან ასაცილებლად ერთჯერადად დაიხარჯება. ხაზგასასმელია, რომ ეს ქმედება ნამდვილად უნდა განახორციელონ განვითარებადმა ქვეყნებმა, რათა გადაარჩინონ

მცირე და საშუალო ბიზნესები, ტურისტული და ვაჭრობის სექტორები და აირიდონ მძიმე სოციალური პრობლემები;

• უფრო მეტი ინვესტიცია ჩაიდება IT-ტექნოლოგიებსა და ხელოვნურ ინტელექტში (განსაკუთრებით, უსაფრთხოების გამო), სამედიცინო აპარატურაში, ჯანდაცვაში, ბიოტექნოლოგიაში და აგრეთვე, სოფლის მეურნეობაში.

თვალსაჩინოა აგრეთვე ზოგიერთი განხორციელებული(ან განსახორციელებელი) ღონისძიების პერსპექტივა:

1. საზღვრების ჩაკეტვა

პანდემიის დასაძლევად, მსოფლიოს მთავრობებმა დააწესეს შეზღუდვები საზღვრებს გარეთ ადამიანებისა და საქონლის გადაადგილებისთვის. ერთ-ერთი კვლევის თანახმად, დღეს 3 მილიარდზე მეტი ადამიანი ცხოვრობს იმ ქვეყნებში, რომლებიც მთლიანად დახურულია არარეზიდენტებისთვის.

საბოლოოდ საზღვრები გაიხსნება, ტურისტები კვლავ გამოჩნდებიან, მაგრამ ყოფილ სტატუს კვოს აღდგენა ძალიან რთული გახდება და შეიძლება არც აღდგეს. ბიზნესისთვის საქონლის გადაადგილების გამკაცრება საზღვრებს გარეთ ნიშნავს, რომ საჭიროა უფრო მეტად უპირატესობა მიენიჭოს ადგილობრივ პროდუქტებსა და საქონელს, შეიქმნას მდგრადი მიწოდების ჯაჭვები, სადაც მიმწოდებელი ბევრად უფრო ახლოს იქნება საბოლოო ბაზართან და ა.შ. ამიტომაც შესაძლებელია კორონავირუსის წინააღმდეგ ბრძოლაში აღდგეს ტენდენცია გლობალიზაციის წინააღმდეგ.

2. მდგრადობა და ეფექტურობა

საკარანტინო შეზღუდვებიც ადრე თუ გვიან მოიხსნება, მაგრამ მეწარმეებს კვლავ მოუწევთ სტრატეგიის შეცვლა. მდგრადობა - ეს იქნება უნარი გაუძლოს შოკს და განკურნოს იგი, რაც კონკურენციაზე უკეთესი გახდება გადარჩენისა და გრძელვადიანი კეთილდღეობის გასაღების მოსაძებნად. დღეს, პანდემიითა და საზღვრებს გარეთ საქონლის გადაადგილების შეზღუდვით, მრავალი კომპანიის საქმიანობა საფრთხის წინაშეა, ამიტომაც ბევრ კომპანიას არა მხოლოდ ბიზნესის მოდელის შეცვლა მოუწევს, არამედ მისი სრულად გადახედვაც გახდება აუცილებელი.

3. უკონტაქტო ეკონომიკის ზრდა

COVID-19 ხელს შეუწყობს ციფრული კომერციის, ტელემედიცინისა და ავტომატიზაციის მნიშვნელოვან სტიმულს.

მასშტაბური ავტომატიზაცია დაიწყო ჯერ კიდევ COVID-19-მდე. 2017 წლის ბოლოს, მაკკინსის გლობალური ინსტიტუტის მონაცემებით, ყველა სამუშაო ადგილის 60%-ს ავტომატიზირებული ჰქონდა ყველა ძირითადი ამოცანის 30% -ზე მეტი. 2030 წლისთვის ეს გავლენას მოახდენს 400 – დან 800 მილიონ სამუშაო ადგილზე მთელ მსოფლიოში. ბრუკინგის ინსტიტუტის თანახმად, ბოლო 30 წლის განმავლობაში სამივე რეცესიის შედეგად ავტომატიზაციის ტემპი სტაბილურად გაიზარდა და მოსალოდნელია კიდევ უფრო ზრდაც.

ყველა სახის სამუშაო არ შეიძლება ავტომატიზირებული იყოს, მაგრამ ზოგადი ტენდენციები აშკარაა და, სავარაუდოდ, შეუქცევადი გახდება.

4. მთავრობის მეტი ჩარევა ეკონომიკაში

პანდემიის შედეგებიდან გამომდინარე მთავრობების მხრიდან კიდევ უფრო მეტი ჩარევა მოსალოდნელი ეკონომიკაში (მაგალითად, ინდოეთი უშუალო გზავნილებით ეხმარება გაჭირვებულ მოქალაქეებს, ინდონეზია 10 მილიონ ოჯახზე აფართოებს სოციალურ შეღავათებს. დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი ფარავს COVID-19-ით

დაზარალებულ მუშაკთა ხელფასებს (80% –მდე); საქართველო აჩერებს ბიზნესსაც და შემოაქვს სხვადასხვა სახის საგადასახადო შეღავათები და შემწეობები და ა.შ.).

5. მეტი პასუხისმგებლობა ბიზნესის მხრიდან

მას შემდეგ, რაც ბიზნესის ნაწილი, სავარაუდოდ, მთავრობის შეღავათებით იმუშავებს, ეს მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს მთავრობასა და ბიზნესს შორის, ასევე ბიზნესსა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობებზე. შეიძლება უფრო მეტი რეგულაცია იყოს, განსაკუთრებით შრომითი რესურსების მომარაგებასა და უსაფრთხოებაზე. როგორც კორონავირუსის მიერ წამოჭრილ სოციალურ თემებში, მათ მოგვარებაში ბიზნესიც ჩაერთვება.

6. ინდუსტრიის სტრუქტურების შეცვლა, მომხმარებელთა ქცევა, პოზიციები ბაზარზე და მიმზიდველობა.

ბიზნესის ერთ – ერთი მთავარი კითხვა გახდება ის, შეუძლია თუ არა ინდუსტრიას სტრუქტურის შეცვლა და გაჯანსაღება ვირუსით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ? მათ, ვინც მძიმე დარტყმა განიცადა, შესაძლოა გაუჭირდეთ კიდევ თავიანთი ყოფილი პოზიციების დაბრუნება.

მომხმარებელიც გააცნობიერებს საკუთარი ჯანმრთელობისა და პირადი ცხოვრების დაცვის საჭიროებებს, შესაძლებელია ბევრმა დისტანცირების პრაქტიკაც დაწერგოს თავის ცხოვრებაში, ზოგიც კიდევ კვების ჩვევებსაც შეიცვლის და სხვა.

7. ოპტიმიზმი

ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ანაზღაურდეს ადამიანური და ეკონომიკური ზარალი. მაგრამ კორონავირუსმა შეიძლება გარკვეული დადებითი შედეგიც მოიტანოს. კერძოდ:

- ა) მუშაობის სტრატეგიების შეცვლა;
- ბ) მუშაობა - ეფექტურად და ბევრად უფრო მაღალი სიჩქარით, მოქნილად;
- გ) სამუშაო ადგილების ინოვაციების ტემპისა და მასშტაბების დაჩქარება;
- დ) ბიოტექნოლოგიისა და ვაქცინაციის სფეროში ინოვაციების წარმოქმნა;
- ე) გამარტივებული მარეგულირებელი რეჟიმების შექმნა;
- ვ) ახალი მკურნალობის მეთოდების დანერგვა;
- ზ) უფრო მდგრადი და ეფექტური ჯანმრთელობის სისტემების შექმნა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. 2020. გლობალიზაცია და პანდემიის ეკონომიკური შედეგები. ჟ.: „ეკონომისტი“. № 2;
2. კოვიდ 19-ის წინააღმდეგ საქართველოს მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების ანგარიში. 2020. <https://stopcov.ge/Content/files/government--report.pdf>;
3. მექვაბიშვილი ე. 2020. ინტერვიუ გაზეთში „თბილისის უნივერსიტეტი“ <http://newspaper.tsu.ge/ge/news/view/KSIWclIG?fbclid=IwAR0I0aLHMRwe>;
4. პაპავა ვ., ჭარაია ვ. 2020. ეკონომიკური კრიზისი და საქართველოს ეკონომიკის ზოგიერთი გამოწვევა <https://www.gfsis.org/ge/publications/opinion-papers>;
5. Марина Стадник, Влияние COVID-19 на мировую экономику, вестник МСФО №3, 03.2020.

COMMON ECONOMIC PROBLEMS CAUSED BY PANDEMIC AND EXPECTED PROSPECTS

Summary

The paper presents the common economic problems, challenges and complications which are and will be held in the most countries during and in the post pandemic time. The focus is mainly made on the coronavirus (COVID 19) pandemic. It presents the negative aspects that are common in all over the world. In the work is also briefly discussed: 1) The role and purpose of the state in these uncertain times; 2) Returning to the idea of nationalism and/or to the national state; 3) Globalization and anti-globalization; 4) The priorities of socio-economic development; 5) Confidence to the scientific experts, and professionals.

In the conclusion is outlined our view about future of the world economy in the light of the post -pandemic time, as well as it is given our outlook to some implemented measures or on which that should be implemented in that case.

Keywords: *economic complications, pandemic, economic problems, global challenges, corona virus, economic crisis, the further perspectives.*

*Khatuna Kharkhelauri
Tamari Kajaia*

SPECIAL TAX REGIME IN GEORGIA AND ITS EFFECT ON SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Annotation. *The development of small and medium-sized businesses in Georgia plays an important role in improving the difficult socio-economic situation, overcoming poverty and unemployment. Small and medium enterprises play an important role in the development of the country's economy, they make a significant contribution in ensuring sustainable economic growth and can be considered the cornerstone of any country's economy. Reforms are being implemented for the development of small and medium businesses, whose success is preceded by step-by-step monitoring and analysis of the results obtained.*

Keywords: *Small and medium business, Special taxation regime*

Introduction

Special tax regimes apply under the Tax Code of Georgia:

- a) Individuals with micro business status;
- b) For entrepreneurial individuals with small business status;
- c) For persons with the status of a fixed taxpayer.

From July 1, 2018, for the promotion and development of micro and small businesses came into force a new preferential tax regime. As the authors of the reform suggested, the large-scale tax change should have affected up to 120,000 entrepreneurial individuals. This reform, on the one hand, imposes a minimum tax burden (1%) on small businesses, on the other hand, simplified tax accounting ensures that tax administration costs are minimized for entrepreneurs. As a result of the reform, it is expected that the share of small businesses in GDP will increase significantly. In addition, the new reform is expected to provide greater transparency to the tax sector. That will help small businesses better access to financial resources. The benefits established by the special tax regime is an important incentive for further rapid development of small businesses in Georgia.

* * *

The main motive of the Ministry of Finance is to encourage entrepreneurs in the future, to get small business status and start an economic activity, become even more competitive, expand their business, which is a very important precondition for achieving the type of economic growth that will significantly affect each citizen. Entrepreneurs should spend as little time as possible in dealing with the tax authorities and their efforts should be entirely focused on their economic activities. Under this reform, small entrepreneurs will be exempted from conducting additional accounting operations. The reform implemented by the Government of Georgia aims to employ as many people as possible, creating preconditions for the development of medium and small business, economic growth will be an irreversible process and comprehensive. According to the change in the tax legislation, the status of a small business can be granted to entrepreneurial individuals, whose total income for one calendar year will be up to 500,000 GEL instead of the previous 100,000 GEL. The taxable income of a person with the status of a small business from the entry into force of the tax change is taxed at a rate of 1%, instead of 5%. It should be noted that despite the excess of GEL 500,000, the person retains the status of a small business for 2 calendar years. Under the amendment, the termination of small business status will no longer be based on the fact that an individual entrepreneur is registered as a value added tax payer. Also a person with small business status does not pay current payments and makes a declaration through a simple monthly declaration form. Small business status is granted to an entrepreneur natural person. Entrepreneurial individual registration is carried out by the Revenue Service (for example, in the case of artistic activities) and if a person is considered an individual entrepreneur in accordance with the Law on Entrepreneurs due to his / her activities, before being granted the status of a small business, he / she is obliged to register as an individual entrepreneur. Registration as an individual entrepreneur is usually carried out by the National Agency of Public Registry of the Ministry of Justice of Georgia. In order to be granted the status of a small business, an individual entrepreneur must apply to the tax authority. Small business status is granted to a person from the date indicated in the application. In case of revocation of the status of a small business, an individual entrepreneur has the right to apply to the tax authority in the same year, with a request to re-grant the status, and receive the status again.

Almost two years have passed since the introduction of the new tax regime. In order to determine the impact of this reform on the performance of small businesses during this period, we found 2 main types of information from the National Statistics Office of Georgia. "Turnover by size and period of enterprises" and "number of employees according to the size and period of enterprises". We conducted dynamic and structural analysis of data from the last five years. This result allows us to draw the appropriate conclusions about the achievement of the reform goal.

Table 1: Turnover by Enterprise Size and Period

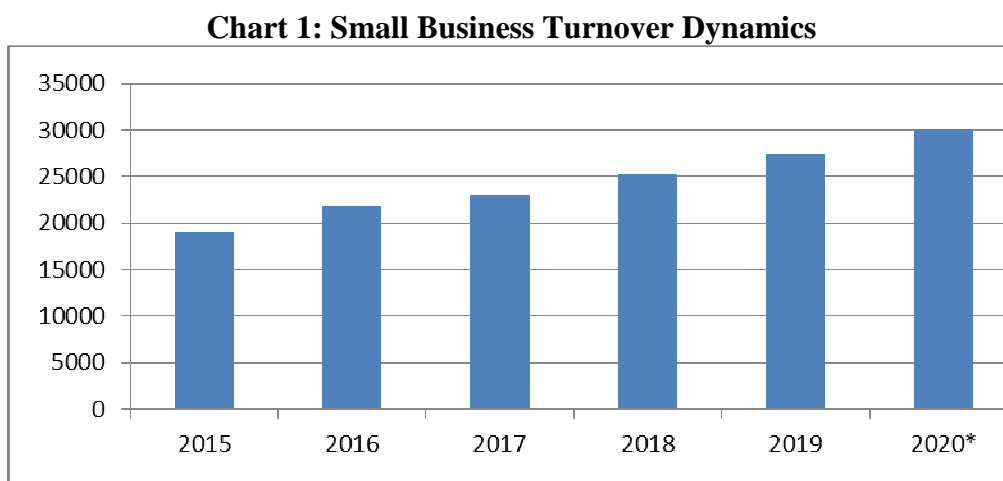
	Total	Large	Medium	Small
2015	56984.8	24671.6	13294.6	19018.7
2016	64081.8	28256.3	14039.1	21786.4
2017	71740.1	32201.1	16568.3	22970.7
2018	86625.1	42902.7	18543.2	25179.1
2019	109 024,3	60 504,6	21 065,5	27 454,
2020³²	128222,5403	75715,7387	23634,472	30092,747
Medium growth rate	117.6%	125.1%	112,2%	109,6%

Source: National Statistics Office of Georgia

As the authors of the reform suggested, Tax changes should have increased turnover in small businesses, as well as increased the number of employees and the share of small businesses in GDP.

³² 2020 The year rate is forecast and calculated taking into account the average growth rate

As can be seen from the given information, the assumption about the dynamics of turnover was justified:

Source: National Statistics Office of Georgia

If we take the preliminary data of the National Statistics Office for the I - III quarters of 2020 and forecast the data for the IV quarter based on the analysis of quarterly data of previous years (2017-19), then the forecast business revenues for the current year are as follows:

Table 2: Turnover for 2020 by size and period of enterprises

	Total	Large	Medium	Small
I quarter	26 015,20	15 597,90	4 336,30	6 081,00
II quarter	22 314,70	13 117,20	3 975,70	5 221,90
III 3 quarter	29 226,30	16 687,40	5 181,40	7 357,60
IV quarter³³	38245,57	21968,50	7312,05	9399,33
Total	115 801,77	67 371,00	20 805,45	28 059,83
Annual average growth rate	112.5%	118.2%	107.7%	106.7%

Source: National Statistics Office of Georgia

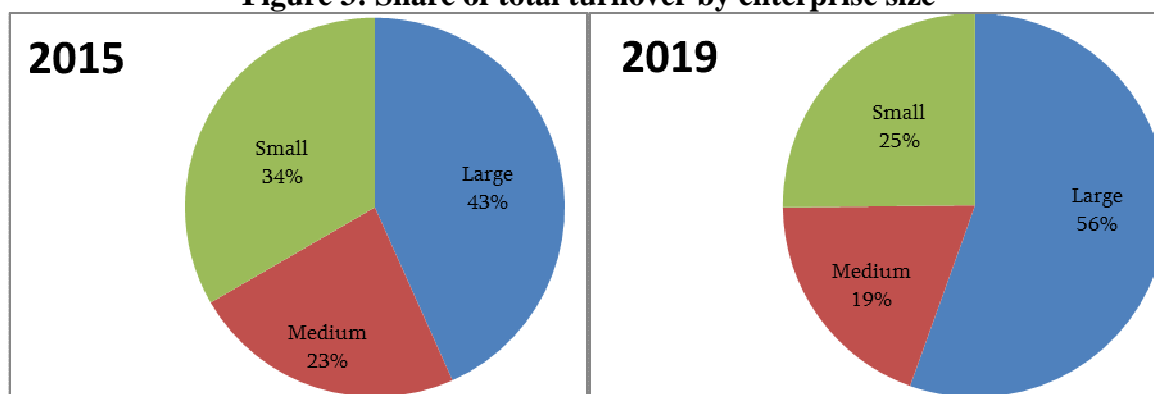
If we compare the growth rate given in Table 1, the growth rate of the quarterly indicators of 2020 is 3-7% lower than the corresponding indicator of the previous years. One of the main reasons for this is the restrictions imposed on the business activities invited by Covid-19. As for the increase in the share of small businesses in the total turnover, unfortunately, the expectations were not met here.

As the data analysis showed, by 2015, the share of small businesses in total turnover was 34%. Before the start of the reform, in 2018, the share of small businesses in total turnover was reduced to 29%.

The data have not improved since the implementation of the reform, on the contrary, the downward trend has been maintained and by 2019 there is a 4% decrease compared to the previous year. There is also a downward trend in the share of the average business in total turnover - in 2019 it decreased by 4% compared to 2015.

³³ Forecast

Figure 3: Share of total turnover by enterprise size

As for employment figures, the data of the National Statistics Office are as follows:

Table 3: Number of employees by size and period of enterprises

	Total (Male)	Large	Medium	Small
2015	626739	198586	137171	290982
2016	666790	217800	142447	306543
2017	708165	233589	145463	329112
2018	734215	243318	160095	330803
2019	756 852	265 184	152 516	339 152

Source: National Statistics Office of Georgia

As can be seen from the data in the table, the number of employees in enterprises of all sizes was growing from 2015 to 2018, but in 2019, compared to 2018, a downward trend was observed. However, it should be noted, that the 2019 data are preliminary, which the National Statistics Office will clarify later, and the trend may also change.

Table 4: Employee dynamics by 2020 by enterprise size

	Total (Male)		% Growth	Medium		% Growth	Small		% Growth
	2019	2020		2019	2020		2019	2020	
I q	663804	684372	103,0985	136435	141859	103,9755	282250	269354	95,431
II q	687874	631814	91,85025	147397	142030	96,35881	289707	228252	78,78719
III q	695994	645571	92,75525	154406	146855	95,10965	289033	237418	82,14218

Source: National Statistics Office of Georgia

Here, too, one of the main reasons for the unfavorable growth rate of employees can be considered the restrictions imposed on business activities induced by Covid - 19.

As some research show, awareness of the benefits of tax breaks and the rules for their use is quite low among business people. [Baramidze C., Kharkhelauri K. 2020. 5].

The information received from the Revenue Service on the number of registered taxpayers with special tax status in terms of years is as follows:

Table 5: Information on taxpayers with special tax regime status

Period	Number of taxpayers		
	Fixed tax payer	Micro Business Status	Small Business Status
2016	5 771	44 813	52 951
2017	6 150	48 426	60 754
2018	6 746	52 237	73 048
2019	7 323	61 550	91 627
2020_01-2020_08	6 994	64 075	98 907

Source: Revenue Service of Georgia

It should be noted that the information is prepared according to the persons who had the current status of a small / micro business for at least one day during the relevant tax period and Persons who have accrued a fixed tax at least once in the period from December 31, 2010 to 2016_02-2020_08 take part in counting the number of fixed taxpayers N 999 “On the use of special tax regimes” In accordance with Article 4 of the Order.

Conclusion

As can be seen from the table, the dynamics of those wishing to enjoy the benefits of this regime is growing, which gives reason to believe that the business activities of this segment will increase and will play an important role in overcoming the consequences of the current economic crisis.

We hope that the relevant government and business structures will intensify their work on the awareness of these tax benefits, which will lead to an increase in the number of officially registered entities benefiting from the special tax regime. This in turn leads to the positive results that the authors of the reform had planned and achieved an increase in the share of individuals with the status of micro, small and fixed taxpayers in the economic development of the country.

References:

1. Baramidze C., Kharkhelauri K. 2020. Special Tax Regime in Georgia and the Effect of its Operation. DOI: 10.13140/RG.2.2.25055.89769
2. commersant 2018-07-02, Editorial article
<https://commersant.ge/ge/post/mcire-biznesi-1-ivlisidan-nacvlad-5-isa-1-it-daibegreba>
3. National Statistics Office of Georgia
[http://pc-axis.geostat.ge/PXweb/pxweb/ka/Database/Database Business%20StatisticsTurnover/?rxid=60943dd6-d6da-4cfc-bc19-15190adb8136](http://pc-axis.geostat.ge/PXweb/pxweb/ka/Database/Database%20Business%20StatisticsTurnover/?rxid=60943dd6-d6da-4cfc-bc19-15190adb8136)
4. Kharkhelauri kh., Kajaia T. 2019 Effectiveness Of State Programs For The Promotion Of Small And Medium Businesses. Economics and Finance N 3, pp 65-77
https://docs.wixstatic.com/ugd/1ee679_f10f3ff3a0eb44c4a44df5d21a18b298.pdf
DOI: 10.13140/RG.2.2.27408.64005
5. Tax Code of Georgia, Chapter XII Article 83.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1043717>

ლელა ხელაძე

სამშენებლო კომპანიათა საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების სრულყოფის საკითხები

ანოტაცია: სამშენებლო კომპანიების საქმიანობას საქართველოში არეგულირებს მრავალი სამართლებრივი დოკუმენტი, რომლებიც პრაქტიკულად რიგ შემთხვევებში ერთმანეთის მიმართ წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა. აუცილებელია საქართველოში მოქმედი იმ სამართლებრივი დოკუმენტებისა და მოქმედი სტანდარტების შესწავლა და ანალიზი, რომლებიც არეგულირებს სამშენებლო სექტორის საქმიანობას და არსებით გავლენას ახდენს სამშენებლო კომპანიათა ფინანსურ მდგომარეობასა და თუ ფინანსურ შედეგებზე.

საკვანძო სიტყვები: სამშენებლო სექტორი, სამართლებრივი რეგულირება, საგადასახადო რეფორმები, აღრიცხვა, ანალიზი.

შესავალი

მშენებლობა საქართველოს ეკონომიკის ერთ-ერთი ყველაზე მზარდი და განვითარებადი დარგია, რომელიც გამოირჩევა არსებითი სპეციფიკურობით და რომლის განვითარებაც მეტ-ნაკლები დონით ინვესტორების მოზიდვასთან არის დაკავშირებული. ეს კი შესაძლებელია უპირველეს ყოვლისა ჯანსაღი ეკონომიკური გარემოს არსებობითა და სწორი სამართლებრივი რეგულირებით.

მშენებლობის სფერო რეგულირდება არაერთი კანონისა და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტის საფუძველზე, რომლებიც რიგ შემთხვევებში წინააღმდეგობაში მოდის ერთმანეთთან. გარდა ამისა, მშენებლობის სფეროში არსებული კანონმდებლობა მოიცავს ადმინისტრაციულ თუ ტექნიკურ ბარიერებს, რაც სერიოზულ დროსა და ფინანსურ ხარჯებთან არის დაკავშირებული. საბოლოო ჯამში კი ყოველივე ეს უარყოფითად აისახება ინფრასტრუქტურის განვითარებასა და მშენებლობის სფეროში მეწარმეობის სტიმულირებაზე.

სამშენებლო კომპანიების მარეგულირებელი კანონმდებლობის მიმოხილვა

სამშენებლო ხელშეკრულება არის კონტრაქტი, რომელიც ითვალისწინებს აქტივის ან აქტივთა ისეთი ერთობლიობის შექმნას, რომლებიც ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ან ურთიერთდამოკიდებულია კონსტრუქციულად, ტექნოლოგიურად და ფუნქციურად, ან მათი საბოლოო გამოყენების მიზნის ან დანიშნულების მიხედვით³⁴. სამშენებლო საქმიანობა საქართველოში რეგულირდება საქართველოს კანონით „სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“. ეს კანონი ადგენს სამშენებლო საქმიანობასთან დაკავშირებული ნორმების დაცვისა და რეგულირების მექანიზმებს. იგი მიმართულია ეროვნული მეურნეობის ყველა დარგის განვითარებისაკენ, მოსახლეობის საბინაო-კომუნალური, კულტურულ-საყოფაცხოვრებო და სოციალური პირობების გაუმჯობესებისაკენ.

საქართველოს კანონი „სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“ განსაზღვრავს სამშენებლო საქმიანობის მონაწილეებს³⁵ და მათ უფლება-მოვალეობებს³⁶. სამშენებლო საქმიანობის მონაწილეთა საფინანსო ურთიერთობა განისაზღვრება მათ შორის დადებული ხელშეკრულების (კონტრაქტის) საფუძველზე. ხელშეკრულება არის სამართლებრივი დოკუმენტი, რომლითაც განისაზღვრება სამშენებლო საქმიანობის მონაწილეთა შორის ურთიერთვალდებულებები და სხვა ნებისმიერი საკითხი, რომლებიც მიეკუთვნება მხარეთა კომპეტენციას კანონმდებლობის ფარგლებში. სამშენებლო კონტრაქტი იდება მხარეთა შორის თავისუფალი ფორმით და მხარეთა უფლება-მოვალეობები განისაზღვრება ურთიერთშეთანხმების გზით, მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად.

თუ ხელშეკრულების მონაწილე რომელიმე მხარე საჯარო სამართლის სუბიექტია,

³⁴ ფასს 15 - ამონაგები მომხმარებელთან გაფორმებული ხელშეკრულებიდან

³⁵ საქართველოს კანონი „სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“ - მუხლი 5

³⁶ საქართველოს კანონი „სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“ - მუხლი 6

სამშენებლო კონტრაქტი იდება სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ კანონმდებლობის შესაბამისად, რომელიც ითვალისწინებს სამშენებლო სამუშაოების შესყიდვის მიზნით ტენდერის ჩატარების განსხვავებულ წესს³⁷.

მშენებლობის განსახორციელებლად აუცილებელია არსებობდეს არქიტექტურული პროექტი და მშენებლობის ნებართვა. არქიტექტურული პროექტი უნდა იყოს შედგენილი შესაბამისი ლიცენზიის მქონე არქიტექტორის მიერ და თან უნდა ერთვოდეს მიწაზე საკუთრების უფლების დამადასტურებელი საბუთი, ან მიწის ნაკვეთის მესაკუთრის ნებართვა, სახელმწიფო ან ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოს გადაწყვეტილება, თუ მიწის ნაკვეთი შესაბამისად სახელმწიფო ან ადგილობრივი თვითმმართველობის საკუთრებაა³⁸ არქიტექტურულ პროექტს შეითანხმებს და ობიექტის მშენებლობის ნებართვას გაცემს არქიტექტურისა და ქალაქმშენებლობის შესაბამისი ორგანო კანონმდებლობით დადგენილი წესით. პროექტები, რომლებიც ფინანსდება ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკების, სხვა ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტების, სახელმწიფო სარეზერვო და სპეციალური სახელმწიფო ფონდებისა და სახელმწიფოს მიერ ან მისი გარანტიით მშენებლობისათვის აღებული კრედიტების ხარჯზე, ექვემდებარება სახელმწიფო ექსპერტიზას. ფიზიკური ან კერძო სამართლის იურიდიული პირების მიერ დაფინანსებული პროექტების ექსპერტიზა ტარდება სათანადო შემთანხმებელი ორგანოს მოთხოვნის საფუძველზე, კანონმდებლობით დადგენილი წესით. არქიტექტურული პროექტის ეკოლოგიური ექსპერტიზა ტარდება "სახელმწიფო ეკოლოგიური ექსპერტიზის შესახებ" საქართველოს კანონის შესაბამისად³⁹.

მშენებლობის ნებართვა არის ნებართვის სპეციფიკური სახე, რომელიც აუცილებელია მშენებლობის განხორციელებისათვის. საქართველოში მშენებლობის ნებართვის გაცემას არეგულირებს საქართველოს კანონი „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“. მშენებლობებზე ნებართვების გაცემის გაუმჯობესების მიზნით, თანდათან ინერგება ელექტრონულ სისტემაზე გადასვლა. აღნიშნული რეფორმა უკვე დანერგილია საქართველოს დედაქალაქში. აღნიშნული სიახლე გააადვილებს მშენებლობებზე ნებართვების გაცემის პროცედურას, გახდის მას საჯაროს და გამორიცხავს ბიუროკრატიულ ფაქტორს. ელექტრონულ ვერსიაზე გადასვლამ პირველ ეტაპზე, შესაძლოა, სიძნელეები შექმნას, მაგრამ, საბოლოო ჯამში ეს არა მხოლოდ ბევრად აადვილებს ნებართვის მიღების პროცედურას, არამედ აგრეთვე ამცირებს არასათანადო და დაბალი ხარისხის პროექტის შეუმჩნეველობის რისკს. სისტემაში ატვირთული პროექტი ინტერნეტსივრცეში საჯარო იქნება და მასზე აზრის გამოთქმის შესაძლებლობა ნებისმიერ დაინტერესებულ პირს ექნება.

საპროექტო-სამშენებლო საქმიანობა ექვემდებარება ლიცენზირებას „სალიცენზიო და სანებართვო მოსაკრებლების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად. ამ კანონით განისაზღვრება სამშენებლო საქმიანობის თითოეული მიმართულების სავალდებულო წესით გადასახდელი მოსაკრებლების ოდენობა, რომელიც ერთჯერადი ხასიათისაა და გადაიხდება ლიცენზიის გაცემამდე.

სამშენებლო ხელშეკრულებებთან დაკავშირებულ საკითხებს არეგულირებს აგრეთვე ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტი 15 – „ამონაგები

³⁷ სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმჯდომარის ბრძანება №99. მუხლი - 26.6

³⁸ საქართველოს კანონი არქიტექტურული საქმიანობის შესახებ - მუხლი 3

³⁹ საქართველოს კანონი არქიტექტურული საქმიანობის შესახებ - მუხლი 5

მომხმარებელთან გაფორმებული ხელშეკრულებიდან“.

სტანდარტის მიზანია იმ პრინციპების დადგენა, რომლებიც საწარმომ უნდა გამოიყენოს ფინანსური ანგარიშგების მომხმარებლისთვის მომხმარებელთან გაფორმებული ხელშეკრულების შედეგად წარმოქმნილი ამონაგებისა და ფულადი ნაკადების ხასიათის, სიდიდის, მათი წარმოქმნის ვადებისა და განუსაზღვრელობის შესახებ საჭირო ინფორმაციის ფინანსურ ანგარიშგებაში წარდგენისთვის. სამშენებლო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაოს ბუნებიდან გამომდინარე საოპერაციო საქმიანობის დაწყებისა და დასრულების თარიღები სცილდება საანგარიშგებო პერიოდს. აქედან გამომდინარე, სამშენებლო სამუშაოების აღრიცხვის მთავარი საკითხია შესრულებული სამუშაოს ფარგლებში გაწეული დანახარჯებისა და მიღებული ამონაგების სწორად განაწილება შესაბამის საანგარიშგებო პერიოდებზე. საკონტრაქტო ამონაგები უნდა შეფასდეს მიღებული ან მისაღები ანაზღაურების რეალური ღირებულებით. საკონტრაქტო ამონაგების შეფასებაზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა განუსაზღვრელი მოვლენა, რომელიც დამოკიდებულია მომავალი პერიოდის მოვლენების შესაძლო შედეგებზე. ამიტომ აუცილებელია ამ შეფასებების გადამოწმება მოვლენების მოხდენისა და განუსაზღვრელი ვითარების გარკვევის შემდეგ. კონტრაქტით გათვალისწინებული ამონაგების თანხა შეიძლება შემცირდეს ან გაიზარდოს საანგარიშგებო პერიოდებს შორის სხვადასხვა მიზეზით.

სტანდარტი განსაზღვრავს საოპერაციო შემოსავლებისა და საოპერაციო ხარჯების სტრუქტურას. საანგარიშგებო პერიოდის ამონაგებს მიეკუთვნება ის შემოსულობა, რომლებიც მიღებულია შესრულებული სამუშაოს სანაცვლოდ. ხარჯებს კი მიეკუთვნება: დაპროექტების, უშუალოდ სამშენებლო ობიექტზე გამოყენებული ნედლეულისა და მასალების, დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების, მშენებლობისას გამოყენებული მანქანა-დანადგარების ცვეთის, საიჯარო ქირისა და საცდელ საკონსტრუქტორო, ასევე საგარანტიო ვალდებულების ხარჯები.

აღნიშნული სტანდარტი შესაბამისობაში მოდის ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მოთხოვნებთან და პერიოდულად განიცდის ცვლილებებს. უახლესი ცვლილებები განხორციელდა სესხით სარგებლობასთან დაკავშირებული დანახარჯების აღრიცხვაში⁴⁰ და ფინანსური ანგარიშგების წარდგენაში⁴¹.

არსებობს შემთხვევები, როცა სამშენებლო სექტორში მოქმედი საწარმოები რაიმე კონკრეტული სამუშაოს შესასრულებლად ერთობლივად მუშაობენ, სამშენებლო საქმიანობის სირთულისა და მრავალმხრივი საჭიროებების გამო. აღნიშნული სიტუაცია ნებადართულია და მას არეგულირებს ფასს 11 - ერთობლივი საქმიანობა.

სამშენებლო, რეკონსტრუქციული და აღდგენითი სამუშაოების რთული სპეციფიკიდან გამომდინარე ამ სფეროში მოღვაწე ნებისმიერი კომპანიისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტორია რისკის სწორი მენეჯმენტი, ამიტომ აუცილებელია რისკების ანალიზი სამშენებლო-სამონტაჟო ორგანიზაციების საქმიანობის ყველა ეტაპზე. არასასურველი გარემოებების პრევენციის ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად თანამედროვე რეალობაში ითვლება მშენებლობასთან დაკავშირებული რისკების დაზღვევა, რომელიც მოიცავს სამშენებლო სამუშაოების, სამშენებლო მასალების ლაბორატორიული შემოწმების უზრუნველყოფის, დანადგარებისა და

⁴⁰ ბასს 23

⁴¹ ბასს 1

მოწყობილობების, მესამე პირების წინაშე სამოქალაქო პასუხისმგებლობისა და დაქირავებული პერსონალის დაზღვევას უბედური შემთხვევისაგან. აღნიშნული საკითხები რეგულირდება მთავრობის დადგენილებით „მშენებლობის უსაფრთხოების წესების დამტკიცების შესახებ“, აგრეთვე სისხლის სამართლის კანონმდებლობით. მარეგულირებელი ნორმების დაცვაზე კონტროლი კი საქართველოს ჯანმრთელობის, შრომისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს შრომისა და დასაქმების ინსპექტირების დეპარტამენტის, აგრეთვე მუნიციპალიტეტის მერიის ზედამხედველობის სამსახურის პრეროგატივაა. მომეტებული ტექნიკური საფრთხის შემცველ ობიექტებს და მათთან დაკავშირებულ პროცესებს მშენებლობის დარგში არეგულირებს საქართველოს კანონი „ტექნიკური საფრთხის კონტროლის შესახებ“. კანონი განსაზღვრავს საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების, ტექნიკური და სამშენებლო ინსპექციის ფუნქციებსა და უფლებამოსილებებს, რომელიც არის სახელმწიფო ცენტრალური მაკონტროლებელი ორგანო და კანონმდებლობით დადგენილი წესით ახორციელებს ობიექტების სახელმწიფო კონტროლსა და ზედამხედველობას. კერძოდ, ამოწმებს მიმდინარე და დასრულებულ სამშენებლო ობიექტებს, მოითხოვს მშენებლობაში მონაწილეების მხრიდან ყველა აუცილებელი საპროექტო, ნორმატიული, სამშენებლო და სამშენებლო მასალის შესაბამისობის დამადასტურებელ დოკუმენტებს, სამშენებლო საქმიანობაში დარღვევის არსებობის შემთხვევაში ატარებს კანონმდებლობით დადგენილი პასუხისმგებლობის ზომებს მშენებლობაში მონაწილეთა მიმართ, აწარმოებს მომეტებული ტექნიკური საფრთხის შემცველი ობიექტების უწყებრივ რეესტრს ობიექტების ტექნიკური სპეციფიკაციის მიხედვით და ა.შ. ინსპექციის მიერ ტექნიკური ინსპექტირება ხორციელდება რისკის ანალიზისა და შეფასების სისტემის საფუძველზე გგმიურად ან ფორსმაჟორულ სიტუაციებში. სამშენებლო ობიექტზე არსებითი შეუსაბამობის აღმოჩენის შემთხვევაში გაიცემა რეკომენდაციები დადგენილ გონივრულ ვადაში ამ შეუსაბამობათა აღმოფხვრის მიზნით. რომელთა შეუსრულებლობისათვის კანონმდებლობა ითვალისწინებს სანქციებს დამრღვევი ორგანიზაციის მხრიდან.

სამშენებლო სფეროს ყოველთვის ახასიათებდა მკვეთრი რხევები და არასტაბილურობა, თუმცა სტატისტიკა მოწმობს, რომ შეინიშნება მზარდი ტენდენცია ბოლო წლებში. პროდუქციის გამოშვება, ანუ შესრულებული სამშენებლო სამუშაოების მოცულობა დამოკიდებულია მრავალ ენდოგენურ და ეგზოგენურ ფაქტორზე, მაგ: სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ქვეყანაში მოქმედი საკანონმდებლო ბაზა, პოლიტიკური არასტაბილურობა, მიგრაციის მაჩვენებლები და ა.შ. მშენებლობის ორგანიზაციულ-ტექნიკური თავისებურებანი მდგომარეობს მშენებლობის ობიექტების მრავალ სახეობაში, სამშენებლო ციკლის ხანგრძლივობასა და ტექნოლოგიაში, ტერიტორიულ თავისებურებებში და ა.შ. საქართველოში სამშენებლო ბიზნესი ერთ-ერთ მოწინავე ადგილზეა. თუმცა, საყურადღებოა ისეთი ხარვეზები, როგორცაა: ბეტონის სიმტკიცე - მარკიანობა, სამშენებლო მასალების ხარისხი, ტექნოლოგიურ პროცესთა სწორი თანმიმდევრობა, შენობა-ნაგებობების განლაგების სიმჭიდროვე და ა.შ. მშენებლობაში სამშენებლო მასალების, კონსტრუქციების, ნაკეთობებისა და სხვა სამშენებლო პროდუქციის გამოყენება დაიშვება მხოლოდ საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად გაცემული სერტიფიკატითა და წესით. სამშენებლო საქმიანობა, მათ შორის, დამთავრებული შენობა-ნაგებობის საექსპლუატაციოდ მიღება წარმოებს კანონმდებლობით დამტკიცებული სამშენებლო ნორმებისა და წესების

შესაბამისად⁴². აუცილებელია, ნაგებობების ექსპლუატაციაში მიღება მას შემდეგ მოხდეს, რაც ზედამხედველობის ორგანოს დასკვნა გაიცემა. უნდა შეიქმნას სპეციალური სამსახური, რომელშიც სამშენებლო სფეროს სპეციალისტები გაერთიანდებიან და ქალაქების დაგეგმარების გენერალურ გეგმას შეიმუშავენ. ამ სამსახურში არქიტექტორების გარდა, ტრანსპორტისა და საინჟინრო ტექნოლოგიების სპეციალისტებმა, ენერგეტიკოსებმა, ეკოლოგებმა უნდა მოიყარონ თავი. ერთობლივი მუშაობის შედეგად, სწორედ მათ უნდა გადაწყვიტონ, სად, რა პირობებით და როგორ უნდა წარიმართოს ესა თუ ის მშენებლობა.

საქართველოში ტექნიკური საფრთხის შემცველი ობიექტების კონტროლსა და ზედამხედველობას, მშენებლობის ნებართვის გაცემასა და სანებართვო პირობების შესრულების კონტროლს დღესდღეობით ახორციელებს ტექნიკური და სამშენებლო ზედამხედველობის სააგენტო. ეს არის საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს სისტემაში შემავალი საჯარო სამართლის იურიდიული პირი. საქართველოში სამშენებლო პროცესის სრულყოფისა და მისი მომწესრიგებელი ნორმების ერთიან სისტემაში მოყვანის, აგრეთვე მშენებლობასთან დაკავშირებულ ცალკეულ საკითხთა ნორმატიული მოწესრიგების მიზნით მოქმედებს კანონი „სამშენებლო კოდექსი“.

დღესდღეობით საქართველოში მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობა სამშენებლო კონტრაქტებს და მასთან დაკავშირებულ სპეციფიკურ დეტალებს ცალკე არ განიხილავს. საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს გრძელვადიან კონტრაქტებს, რაც გარკვეულწილად მოიაზრებს სამშენებლო კონტრაქტებსაც. სამშენებლო კომპანია ვალდებულია იხელმძღვანელოს როგორც ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტებით, ასევე მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობის წესების დაცვითაც.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს გადასახადის გადამხდელთა ვალდებულებებს⁴³. მოქმედი საგადასახადო კოდექსის მოთხოვნების მიხედვით სამშენებლო კომპანიები ვალდებული არიან აწარმოონ საგადასახადო აღრიცხვა-ანგარიშგება, რომლის მონაცემთა საფუძველზეც უნდა განხორციელდეს საქართველოს საგადასახადო კოდექსით⁴⁴ დადგენილი გადასახადების აღიარება/დარიცხვა⁴⁵ და მათი გადახდა დადგენილ ვადაში.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსი მუდმივად განიცდის ცვლილებებს. ყოველი საგადასახადო რეფორმა, საბოლოო ჯამში, მიმართულია გადასახადის გადამხდელთა ინტერესების გათვალისწინებისაკენ. თუმცა პრაქტიკაში გვხვდება რიგი პრობლემები, რომლებიც გამოწვეული იქნა უახლოესი პერიოდის საგადასახადო რეფორმების შედეგად. სამშენებლო კომპანიების საქმიანობაზე გავლენის მოხდენის კუთხით უახლესი საგადასახადო რეფორმებიდან აღსანიშნავია მოგების გადასახადის ესტონური მოდელით დაბეგვრა და ავანსის დღ-თი დაბეგვრის მოდელი. განვიხილოთ თითოეული მათგანის დადებითი და უარყოფითი ტენდენციები:

მოგების გადასახადის ესტონური მოდელის დამკვიდრება მიმართულია ეკონომიკური აქტივობის სტიმულირებისაკენ. რათა კერძო სექტორს მიეცეს გაფართოებისა და კაპიტალიზაციის ზრდის საშუალება, რაც ექსპერტთა ანალიზის

⁴² საქართველოს კანონი „სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“ - მუხლი 6

⁴³ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი - მუხლი 43

⁴⁴ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი - მუხლი 6, 7

⁴⁵ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი - მუხლი 61

თანახმად, საგრძნობლად გაზრდის ბიუჯეტის შემოსავლებს სხვა გადასახადებიდან. ექსპერტთა ვარაუდით, არსებობს მოლოდინი, რომ აღნიშნული რეფორმა დადებითად იმოქმედებს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე და გაუმჯობესდება საინვესტიციო გარემო. ეს კარგი სტიმული იქნება ეკონომიკისთვის, შემცირდება საგადასახადო წნეხი კერძო სექტორზე და გარკვეული თანხა, კერძო სექტორში დარჩება, რაც შიდა ინვესტიციების ერთგვარი წახალისება იქნება. ამიტომ, ესტონური მოდელი პირველ რიგში ეკონომიკის წახალისებისთვის არის აუცილებელი. მეორე - ის ამარტივებს საგადასახადო ადმინისტრირებას. დადებითი მომენტი ისიც, რომ კომპანიამ თავისი მოგება ეკონომიკური საქმიანობისთვის უნდა გამოიყენოს, ამით მეწარმე სუბიექტები შეეცდებიან მოგებასა და განვითარებაზე ორიენტირებული საქმიანობა განახორციელონ იმ იმედით, რომ მათ ეს მოგება არ დაეხვეწება. რაც შეეხება დივიდენდს, ის უკვე დაბეგვრის რეჟიმში არის მოქცეული კომპანიიდან გატანის დროს იბეგრება მოგების გადასახადით, ეს არის მისი ეფექტიანობის საიდუმლო.

აღსანიშნავია, რომ მოგების გადასახადისგან ესტონური მოდელის ამოქმედებამდეც თავისუფლდებოდა რეინვესტირებული მოგება. თუმცა ესტონური მოდელის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ იგი გულისხმობს არა მხოლოდ ერთ პუნქტს, მოგების გადასახადისგან გათავისუფლების სახით, არამედ აგრეთვე ესტონური მოდელის გამოყენების შემთხვევაში უქმდება მიმდინარე გადასახდელების გადახდის ვალდებულება, რაც საწარმოებისათვის საგრძნობ ხელშემწყობ ფაქტორს წარმოადგენს. ასევე აღნიშნული მოდელი მოიცავს აღრიცხვისა და დეკლარირების გამარტივებულ ფორმულას ყოვლთვიური ანგარიშგების სახით. რაც საგრძნობ დახმარებას უწევს ამ კუთხით მომუშავე ბუღალტრებს. შესაძლოა ამ შემთხვევაში პოტენციური რისკების არსებობა, როგორცაა მაგალითად კონტროლის მექანიზმის არ არსებობა, რომელიც შეამოწმებს ორგანიზაციის გაუნაწილებელი მოგების მიმართულებებს, არის თუ არა ნამდვილად ეკონომიკურ ზრდაში და წარმოების გაფართოებაში გამოყენებული კომპანიების სარეზერვო რესურსი. ეს შემოწმდება მხოლოდ ორგანიზაციის აუდიტორული შემოწმების შედეგად. აგრეთვე მოგების გადასახადის ესტონური მოდელის შემოღება საგრძნობლად ამცირებს სახელმწიფო ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლებს მიმდინარე პერიოდში. რაც ამ მოდელის უარყოფით მხარედ განიხილება. აღნიშნული მოდელის დადებითი ეფექტის ხელშემწყობი ფაქტორი იქნება, თუ ქვეყნის კანონმდებლობა მთლიანობაში მიმართული იქნება იქითკენ, რომ შეზღუდოს უცხოური კაპიტალის ბუმი, უცხოური საქონლის იმპორტი, და საკუთრებით (უძარავი ქონებით, სახლებით, მიწით) სპეკულაცია.

„გადასახადების ადმინისტრირების შესახებ“ საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ბრძანებაში⁴⁶ ცვლილების თანახმად საქონლის მიწოდებამდე/მომსახურების გაწევამდე საკომპენსაციო თანხის/თანხის ნაწილის გადახდის შემთხვევაში, ოპერაცია მიღებული საკომპენსაციო თანხის ოდენობით ექვემდებარება დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრას თანხის მიღების მომენტში. პირის მიერ გადახდილი თანხა ჩაითვლება საკომპენსაციო თანხად და ოპერაცია დაექვემდებარება დღგ-ით დაბეგვრას, თუ თანხის მიღების მომენტში სახეზეა ყველა შემდეგი პირობა:

განსაზღვრულია მისაწოდებელი საქონელი/გასაწევი მომსახურება;

განსაზღვრულია მისაწოდებელი საქონლის/გასაწევი მომსახურების რაოდენობა/მ
ოცულობა და ღირებულება;

⁴⁶ 2010 წლის 31 დეკემბრის ბრძანება №996

განსაზღვრულია მისაწოდებელი საქონელი/გასაწევი მომსახურება წარმოადგენს დღგ-ით დასაბეგრ თუ გათავისუფლებულ ოპერაციას.

საავანსო თანხებზე გადახდილი დღგ-ს შესაბამისად გამოიწერება ანგარიშ-ფაქტურა, რომელიც ექვემდებარება დეკლარირებაში აღრიცხვას და გამოიყენება ჩათვლის უფლება.

სამშენებლო ორგანიზაციის მიერ მიღებული შემოსულობების ის ნაწილი, რომელიც მიღებული იქნა წინასწარ, ექვემდებარება დღგ-ით დაბეგვრას თანხის მიღებისთანავე. ეს რეფორმა მიზანმიმართულია საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდისკენ მიმდინარე პერიოდში, მაგრამ მნიშვნელოვანწილად აზარალებს სამშენებლო სექტორში მომუშავე კომპანიებს. რასაკვირველია მიღებული შემოსავლები ადრე თუ გვიან მოქცეული უნდა ყოფილიყო დაბეგვრის ერთიან სისტემაში და მასზე გადახდილი უნდა ყოფილიყო შესაბამისი გადასახადი. მაგრამ ავანსები სამშენებლო სექტორის ერთ-ერთ ძირითად მასაზრდოვებლად ითვლება, რომელზეც დიდად არის დამოკიდებული თავად მშენებლობის პროცესის განხორციელება. როგორც აღინიშნა, მშენებლობას ახასიათებს გრძელვადიანი საოპერაციო ციკლი, რომელიც ასევე მრავალრიცხოვან და სოლიდურ ხარჯებთან არის დაკავშირებული. მოგების მიღება კი ხორციელდება საოპერაციო ციკლის ბოლოს, ანუ დასრულებული სამშენებლო ობიექტის რეალიზაციის შემდეგ. საავანსო შემოსულობების გარეშე საბრუნავი კაპიტალის სახით სოლიდური ხარჯების გაწევა კომპანიებისათვის არასასურველია, პირველ რიგში მოსალოდნელი რისკების გამო. ამიტომ საავანსო შენატანები აღნიშნულ სფეროში განსაკუთრებით პრიორიტეტულია. დაბეგვრის ახალი სისტემა კი ამცირებს მიმდინარე პერიოდში ფინანსური სახსრების ოდენობას. რის შედეგადაც კომპანიებს ურთულდებათ საოპერაციო საქმიანობის განხორციელება. ხშირად იძულებულნი ხდებიან აიღონ კრედიტორული ვალდებულებები ნედლეულისა და მასალების მომწოდებელი ორგანიზაციებისაგან და ა.შ. ყოველივე ეს ქმნის გარკვეულ ბარიერს, რომელიც აქამდე არ არსებობდა. საბოლოო ჯამში, დასრულებული სამშენებლო ობიექტის ჩაბარების შემდეგ აღარ რჩება გადასახდელი დღგ-ის დიდი ოდენობა, რაც საგრძნობ შეღავათს წარმოადგენს, თუმცა მეწარმეების ძირითად ორიენტირს ყოველთვის წარმოადგენს მიმდინარე პერიოდის საგადასახადო შეღავათი.

დასკვნა

სამშენებლო ბიზნესი ერთ-ერთი მიმზიდველი მიმართულებაა ინვესტიციების განხორციელებისათვის. აქედან გამომდინარე, ბუღალტრული აღრიცხვისა და ფინანსური ანგარიშგების, აგრეთვე აუდიტის მაღალ დონეზე ჩატარებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც თვით სამშენებლო კომპანიებისათვის, ასევე საწარმოს პარტნიორებისა და მთლიანად ბიზნესის განვითარებისათვის. მშენებლობაში ბუღალტრული აღრიცხვა რიგი თავისებურებებით ხასიათდება, რაც გავლენას ახდენს ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდოლოგიაზე. ამიტომ აუცილებელია ბუღალტრული აღრიცხვის წარმოება საერთაშორისოდ აღიარებული მარეგულირებელი ნორმებისა და სტანდარტების მიხედვით. ნებისმიერი მასშტაბის სამშენებლო პროექტის განხორციელებისას სრულდება მრავალი ტექნოლოგიური პროცესი, გამოიყენება სხვადასხვაგვარი სამშენებლო ტექნიკა, მასალები, სამშენებლო კონსტრუქციები და ა.შ. რაც აღრიცხვის თვალსაზრისით რიგი თავისებურებებით ხასიათდება. კონკრეტული

თავისებურებებისა და საქმიანობის სპეციფიკის შესახებ დეტალები ასახული უნდა იყოს სამშენებლო კომპანიის სააღრიცხვო პოლიტიკაში, რაც უნდა შეესაბამებოდეს მოქმედ კანონმდებლობასა და საბუღალტრო აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებს. სამშენებლო საქმიანობის საბუღალტრო აღრიცხვისას გვხვდება რიგი თავისებურებები. არსებობს შემთხვევები, როცა ბასს-ებით დადგენილი სააღრიცხვო წესები განსხვავდება საქართველოს საგადასახადო კოდექსით დადგენილი საგადასახადო აღრიცხვის წესებისაგან. ამიტომ, აუცილებელია, რომ საკვანძო საკითხები წინასწარ იყოს განსაზღვრული სააღრიცხვო პოლიტიკით.

სამშენებლო სექტორში მიმდინარე პროცესების ანალიზი ცხადყოფს, რომ დარგი დღეისათვის თვითდინებით ვითარდება. ამას კი ღრმა ანალიზი და სწორი მიდგომა სჭირდება. აუცილებელია საკანონმდებლო და ინსტიტუციური ცვლილებები, ევროკავშირის საუკეთესო გამოცდილების გაზიარება, საქართველოს ბაზარზე უსაფრთხო პროდუქტის განთავსება და საქართველოს კანონმდებლობის კიდევ უფრო დაახლოვება ევროკავშირის კანონმდებლობასთან.

დღესდღეობით საქართველოში მოქმედი ერთმანეთისაგან განსხვავებული და არაჰარმონიზებული სამშენებლო ნორმები მნიშვნელოვნად აზარალებს სამშენებლო სექტორს, შესრულებული სამუშაოების ხარისხს და რასაკვირველია საფრთხეს უქმნის მოსახლეობის უსაფრთხოებას. ამდენად მოსაწესრიგებელია არსებული სამშენებლო რეგულაციები.

მშენებლობა საქართველოს ეკონომიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დარგია. ამ სექტორის განვითარება ცალკეული სამშენებლო კომპანიების წარმატებულ მუშაობაზეა დამოკიდებული. სამშენებლო კომპანიების წარმატება კი, მის სწორ მენეჯმენტს უკავშირდება. თავის მხრივ, მენეჯმენტი კი აღიციხვა-ანგარიშგების სრულყოფასაც გულისხმობს.

Lela Kheladze

THE ISSUES OF THE IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITY OF CONSTRUCTION COMPANIES

Summary

Introduction and aim: Construction is one of the fastest growing and developing branches of Georgian Economy and it has its specific aspects. One of the main ways to get Georgian Economy out of the crisis and rebuild it is developing the construction business. This is only possible in the condition of healthy economic environment and right legal regulation. Various political-economic, financial, exogenous and endogenous factors affect Georgian building industry.

According to statistical data, the development of construction field helps economic growth and plays important role in employment projects of population. The development of construction business encourages the rise of economic potential of the country the development of national farming customs, it also improves the social and cultural living condition of the population.

The aim of the research is to study and analyze the legislative norms that regulate the activity of construction business sector in Georgia. We will analyze the licensing policy of building business its implementation and monitoring, tax payment regulation, the main tendencies of accounting and audit. We will discuss the positive and negative aspects of practice and the way of solving present drawbacks.

Research methodology: The basis of methodology of the study is general scientific as well as economic research methods. In particular: analysis and synthesis, comparative, systemic and logical approaches, assessment economic-mathematical, economic-statistical etc.

Results and implications: Numerous laws and subordinate normative acts regulate the construction business in Georgia and often they are contradictory. Also these regulations contain administrative and technical barriers that mean considerable amount of time and money is needed to overcome them. In result everything mentioned above discourage building business field and interrupt the development of infrastructure.

ალიმი ხერხაძე

საქართველოს რეგიონებში ეკონომიკური განვითარების უთანასწორობის პრობლემები და მათი აღმოფხვრის შესაძლებლობები

ანოტაცია: წინამდებარე ნაშრომი შეეხება საქართველოს რეგიონების არათანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის განხილვას, მათი მიზეზების ძიებას და პრობლემების გადაჭრის შესაძლო გზების დასახვას. ქვეყნის არათანაბარი ეკონომიკური განვითარება, ცენტრისა და პერიფერიის მაცხოვრებლებს შორის მკვეთრ სოციალურ-ეკონომიკურ სხვაობას იწვევს, რაც განაპირობებს ქაოსურ ურბანიზაციას და რეგიონული პოტენციალის აუთვისებლად დატოვებას მისი დაცლის ფონზე. ჩვენი მიზანია შეძლებისდაგვარად გავაანალიზოთ საქართველოს რეგიონებში ეკონომიკური განვითარების უთანასწორობის პრობლემები და დავსახოთ მათი აღმოფხვრის გზები.

საკვანძო სიტყვები: რეგიონული გამოთანაბრება, ეკონომიკური განვითარება, საგადასახადო სტიმულირება, ურბანიზაცია, რეგიონული განვითარება.

შესავალი

საქართველოს ცალკეულ რეგიონში არსებული რეალობა არის ქვეყნის ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ სოციალური სიძლიერის მნიშვნელოვანი ინდიკატორი. სწორედ ამიტომ, სწორი ანალიზი და პრობლემების მოგვარება მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს. საქართველოს რეგიონები მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგანან, მათი განვითარების შესაძლებლობები საკმაოდ განსხვავებულია. ამიტომ, მაქსიმალური ეფექტის მისაღწევად საჭიროა ცალკეული რეგიონის განვითარების პოტენციალის ოპტიმალურად გამოყენება და რესურსების გადანაწილება. საქართველოს მოსახლეობა არათანაბრადაა განაწილებული რეგიონებში. მათი უმრავლესობა ცხოვრობს მუნიციპალურ ცენტრებში და ისეთ ტერიტორიებზე, სადაც ეკონომიკური აქტიურობის დონე შედარებით მაღალია. რეგიონების განვითარების დონეებს შორის უთანაბრობას ასევე განაპირობებს მათი ბუნებრივ-გეოგრაფიული თავისებურებები, სამრეწველო, ტურისტული, სასოფლო-სამეურნეო და სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების განსხვავებული დონე.

რეგიონებში ცხოვრების პირობების გამოთანაბრება მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს ქვეყნის განვითარებისთვის, რათა ქვეყანაში შეიქმნას მეტნაკლებად თანაბარი სოციალური განვითარების დონე და დემოგრაფიული განსახლებაც პროპორციული იყოს. XX საუკუნიდან მოყოლებული, გლობალური მასშტაბით შეინიშნება ურბანიზაციის მაღალი მაჩვენებელი, ხოლო სოფლის მაცხოვრებელთა წილი კვლავაც დიდია ე.წ. „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებში. ურბანიზაციის მაღალი დონე მსხვილი ურბანული ცენტრების ინდუსტრიალიზაციისკენ მიდრეკილებაზე,

სერვისების უკეთეს ხარისხსა და ყველა სოციალური სიკეთის შედარებით მარტივად ხელმისაწვდომობაზე მიუთითებს და ამ პროცესს სწორი გამოყენება სჭირდება. ქალაქში მაცხოვრებელთა ზრდის პარალელურად აუცილებელია „მიტოვებული“ სასოფლო სამეურნეო მიწების დამსხვილების სტიმულირება და სოფლის მეურნეობის ეფექტური განვითარება, რათა ინდუსტრიალიზაციის ხარჯზე არ ჩამორჩეს სოფლის მეურნეობა და ქვეყანა ბოლომდე იმპორტდამოკიდებული არ გახდეს, სასურსათო დეფიციტის წინაშე არ აღმოჩნდეს და სასოფლო სამეურნეო პოტენციალი გამოუყენებელი არ დარჩეს. აუცილებელია გატარდეს ტერიტორიული განვითარების დაბალანსებისკენ მიმართულ პოლიტიკა.

რეგიონული უთანასწორობის მიზეზები და აღმოფხვის გზები

ცნება „რეგიონის“ და მასთან დაკავშირებული სხვა ეკონომიკური კატეგორიების ხსენებისას ფაქტობრივად, განიხილება მუნიციპალიტეტი ან უფრო მსხვილ დონეზე - საქართველოს 9 ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული - ან (2 ავტონომიური რესპუბლიკა), რომლებშიც მუნიციპალიტეტები ერთიანდებიან და არ წარმოადგენენ ადგილობრივი თვითმმართველობის ერთეულებს, თუმცა მეტ-ნაკლებად ერთ რეგიონში არსებულ მუნიციპალიტეტებს მსგავსი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე გააჩნიათ. მათ მხოლოდ საკოორდინაციო და საკონსულტაციო ფუნქცია გააჩნიათ თვითმმართველობის ერთეულებსა და საქართველოს მთავრობას შორის და მათ ხელმძღვანელს სახელმწიფო რწმუნებული - გუბერნატორი წარმოადგენს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პარალელურად მომხდარმა პოლიტიკურმა არასტაბილურობამ მნიშვნელოვანი დალი დაასხვა ქვეყნის ყველა სფეროს და განსაკუთრებით ეკონომიკას. ეკონომიკური განვითარების სტაგნაციამ და სასურსათო პრობლემებმა განაპირობა მოსახლეობის სოციალური, კულტურული და ფინანსური სიდუხჭირე. ქვეყანაში არსებული ყველა წარმოება, რომელიც ლოჯისტიკურად ჯაჭვურად იყო დაკავშირებული სხვადასხვა ადგილთან, ეს ადგილები სრულიად ახალი სახელმწიფოები აღმოჩნდნენ. თუკი მანამდე რეგიონულ დონეზე ზუსტად იყო განაწილებული, რომელ რეგიონს რა უნდა ეწარმოებინა და არ არსებობდა გასაღების ბაზრის პრობლემა, საზოგადოება დადგა ახალი რეალობის წინაშე: პრაქტიკულად აღარც წარმოების შესაძლებლობა აღარ იყო და აღარც გასაღების. ადამიანებმა უმეტესად თავიანთი შესაძლებლობების კომერციალიზაცია ვაჭრობაში იპოვეს და ვაჭრობა განსაკუთრებით მომგებიანი გახდა იქ, სადაც მოსახლეობა უფრო მეტი იყო. ამ ყველაფერში კი ეკონომიკურად ტრაგიკული იყო შემდეგი მოცემულობა: ადამიანები ყიდულობდნენ და ყიდდნენ საზღვარგარეთ (უმეტესად თურქეთში) წარმოებულ პროდუქციას, სანაცვლოდ ქვეყნის ძირითად საექსპორტო პროდუქტს უნიკალური საწარმოო სიმძლავრეები წარმოადგენდა და ერთ დღესაც აღმოვაჩინეთ, რომ გასაყიდი არაფერი გვქონდა, წარმოება უკვე თეორიულადაც აღარაფრის შეგვეძლო. ასე დაიწყო მსხვილ ქალაქებში და განსაკუთრებით საქართველოს დედაქალაქ თბილისში რეგიონებიდან ჩასული მოსახლეობის კონცენტრაცია, გაიზარდა მოსახლეობა, შეიქმნა ახალი მცირე წარმოებები, ხოლო რეგიონები სულ უფრო ღარიბი და დაცარიელებული დარჩა. ეკონომიკური აქტივობა არ

არსებობს ადამიანის გარეშე, ადამიანი კი მიდის იქ, სადაც უკეთესი სოციალურ-ეკონომიკური გარემოა.

წლების გასვლასა და ეკონომიკური ზრდის დონის მატებასთან ერთად საქართველოს რეგიონებს შორის უთანასწორობის უფსკრული წლიდან წლამდე იზრდება. ქვეყანაში შემოსული უცხოური ინვესტიციებისა და ახალ დაფუძნებული საწარმოების უმეტესობა ისევ ცენტრზე მოდის, რეგიონი კი დამოკიდებულია სახელმწიფო დაფინანსებაზე. რეგიონული განვითარების დაფინანსებაში წამყვანი როლს ასრულებს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გაწეული ფინანსური დახმარებები. უკანასკნელ წლებში რეგიონების მიმართ ფინანსური დახმარების მოცულობა ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, რაც გამოწვეულია საშემოსავლო გადასახადის (რომელიც 2008 წლამდე ადგილობრივ ბიუჯეტებში ჩაირიცხებოდა) მთლიანად სახელმწიფო ბიუჯეტში მიმართვით და გათანაბრებითი ტრანსფერის უკან დაბრუნებით. 2019 წლიდან შეიცვალა მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტების დაფინანსების წესი. გათანაბრებითი ტრანსფერის და საშემოსავლო გადასახადიდან წილის ნაცვლად, მათზე ნაწილდება სახელმწიფო ბიუჯეტში მობილიზებული დამატებული ღირებულების გადასახადის 19%. საბოლოოდ, ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლები იზრდება, თუმცა უთანაბრობა კვლავ გამოწვევად რჩება, რადგან, ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავალი ეკონომიკის ზრდის პარალელურად იცვლება, ეკონომიკური ზრდა კი რეგიონებში არასახარბიელოა. შესაბამისად, შემცირდა ადგილობრივი ბიუჯეტების საკუთარი შემოსულობები. საქართველოს ყველა რეგიონი თანაბრად განვითარებული არ არის და არ გააჩნია თვითკმარი ბიუჯეტი. მოსახლეობა რეგიონებში უმეტესად დასაქმებულია ან საბიუჯეტო ორგანიზაციაში ან სოფლის მეურნეობის სფეროში რაც ვერ ქმნის საკმარის ეკონომიკური დოვლათს.

ცხრილი №147

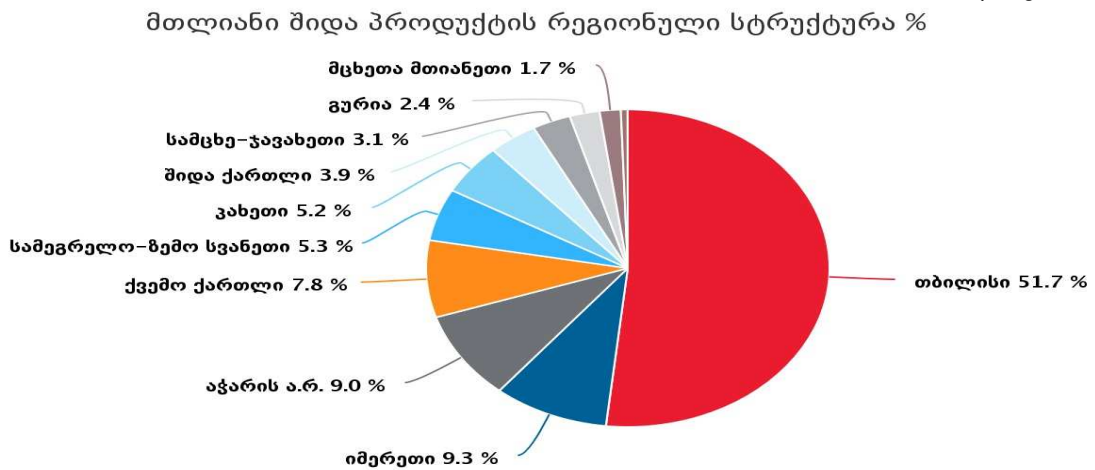
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები რეგიონების მიხედვით (ათასი აშშ დოლარი)						
რეგიონი	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (I+II კვ.)
სულ	1 728 758,1	1 652 577,3	1 978 281,5	1 306 290,0	1 310 773,7	409 583,7
ქ. თბილისი	1 382 913,2	1 414 666,4	1 527 256,4	1 038 997,3	912 232,3	237 477,5
აჭარა	207 849,1	108 433,9	210 798,0	78 209,2	198 094,6	73 160,3
კახეთი	17 542,5	3 421,7	12 437,3	-8 618,1	199,7	2 844,0
სამცხე-ჯავახეთი	31 296,6	30 812,9	38 870,3	45 189,0	50 734,2	6 718,8
ქვემო ქართლი	21 180,5	29 129,9	64 693,2	86 374,8	48 082,6	35 824,1
სამეგრელო-ზემო სვანეთი და გურია	50 730,1	35 640,6	56 264,6	-10 400,4	46 115,7	24 086,9
იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	25 701,8	27 309,9	61 137,3	27 471,3	46 211,5	10 409,0
შიდა ქართლი და მცხეთა-მთიანეთი	-8 455,7	3 162,0	6 824,4	49 066,8	9 103,2	19 063,1

წინამდებარე ცხრილიდან ჩანს რომ ბოლო ხუთი წლის მანძილზე, თბილისში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები 2-ჯერ, 3-ჯერ ან მეტჯერ აღემატება დანარჩენ საქართველოში განხორციელებული ინვესტიციებს. აღსანიშნავია,

⁴⁷ წყარო: საქართველოს სტატისტიკის სამსახური

რომ იმერეთის, აჭარისა და სამეგრელოს მონაცემებში შესულია აგრეთვე ქუთაისში, ბათუმსა და ზუგდიდში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. აღნიშნული სურათი შესაძლებლობას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ინვესტიციები, სამუშაო ადგილები და შესაბამისად ეკონომიკური დოვლათი ძირითადად თბილისსა და რამდენიმე მსხვილ ქალაქში იქმნება, დანარჩენი რეგიონები, რომლებიც გარს ეკვრის ქალაქებს, თითქმის ყოველგვარი სოციალურ-ეკონომიკური სიკეთის გარეშე რჩება, რაც ისედაც გადარიბებული რეგიონების კიდევ უფრო დაცლასა და გადატაკებას იწვევს. ზემოთ მოცემული ცხრილი პირდაპირ ასახვას პოვებს რეგიონების ეკონომიკურ აქტივობასა და მშპ-ში მის წილში:

დიაგრამა №148

საქართველოს დედაქალაქს მთლიანი შიდა პროდუქტის შექმნაში ნახევარზე მეტი წილი უჭირავს, რაც გვაძლევს დასკვნის გამოტანის საშუალებას, რომ საქართველოს მოსახლეობის ხვედრი მკვეთრად არათანაბარ სოციალურ-ეკონომიკურ ყოფაში ცხოვრებაა და აღნიშნული ვითარება სახელმწიფოს მხრიდან სერიოზულ მიდგომას საჭიროებს. საბოლოო ჯამში კი ყველაფერი ასახვას პოვებს მოსახლეობის შემოსავლებსა და მათი სოციალურ-ეკონომიკური კეთილდღეობის დონეზე. ქვემოთ მოცემული ცხრილიდან ჩანს, რომ თბილისში მცხოვრების საშუალო თვიური შემოსავალი, მთელი ქვეყნის საშუალოს აღემატება, კონკრეტულ რეგიონებთან შედარებისას კი სხვაობა 50 ლარიდან 100 ლარამდე მერყეობს.

⁴⁸ წყარო: საქართველოს სტატისტიკის სამსახური

მოსახლეობის საშუალო თვიური ფულადი და არაფულადი შემოსავლების განაწილება რეგიონების მიხედვით, გაანგარიშებული ერთ სულზე (ლარი)

წელი	კახეთი	თბილისი	შიდა ქართლი	ქვემო ქართლი	აჭარის ა.რ.	სამეგრელო-ზემო სვანეთი	იმერეთი	დანარჩენი რეგიონები**	საქართველო
2014	251,5	336,8	252,3	213,0	265,4	282,8	266,3	250,6	278,7
2015	289,7	346,1	250,5	223,7	254,0	312,1	273,8	265,1	290,2
2016	297,3	373,8	256,6	235,3	287,9	311,6	271,6	247,1	302,2
2017	273,0	372,6	282,7	268,2	303,0	303,3	319,8	285,4	317,2
2018	357,6	369,2	307,1	251,5	295,2	275,2	310,3	281,5	318,3
2019	346,7	365,7	309,3	283,4	333,8	300,7	360,2	327,6	336,1

ქვეყნის რეგიონული განვითარების პოლიტიკა, ფართო გაგებით, უნდა განიხილებოდეს როგორც განვითარების პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილი. ქვეყნის რეგიონების განვითარება ნიშნავს არა მხოლოდ ამ რეგიონის, არამედ ზოგადად ქვეყნის განვითარებას, რათა ქვეყანაში შექმნილი კეთილდღეობა არ იყოს ფრაგმენტული და ყოფითი პრობლემების საფუძველზე არ მოხდეს მოსახლეობის არათანაბარი განსახლება, ან მეტიც, ეთნიკური სიჭრელიდან გამომდინარე, სოციალურმა პრობლემებმა ქვეყნის ტერიტორიულ მთლიანობას არ შეუქმნას საფრთხე. რეგიონული განვითარების ხელშეწყობისთვის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ნაბიჯია გადასადგმელი. ესაა: მართვის ტერიტორიული სტრუქტურების გაჯანსაღება, ზოგიერთი უფლებამოსილებისა და ვალდებულების დეცენტრალიზაცია; რეგიონების (და ქვეყნის) ეკონომიკური განვითარების სტიმულირება; თუმცა რეალური თვითმმართველობის უფლებების მინიჭებასთან ერთად საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში არაავტოქტონური მოსახლეობის მაღალი წილის გამო აღნიშნულ საკითხს ყურადღებით უნდა მივუდგეთ და არ დავუშვათ შიდა თუ გარე ძალების პროვოცირებით სეპარატისტული განწყობების გაღვივება. საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობის პრობლემებმა მნიშვნელოვნად შეუშალა ხელი რეგიონული განვითარების პოლიტიკის განხორციელებას. აფხაზეთისა და ცხინვალის სეპარატისტული რეგიონები, რომლებიც ვერ კონტროლდებიან საქართველოს ხელისუფლების მიერ, ქვეყანა მიიყვანა რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომამდე. შესაბამისად, ამ გამოცდილების გამო ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობს სიფრთხილე გამოიჩინოს თუნდაც განვითარებაზე მიმართული ფინანსური რესურსების და უფლებამოსილებების აკუმულირების საკითხის მიმართ. რეგიონებში არსებული ინფრასტრუქტურის არაადეკვატურობა საქართველოს სოფლის მოსახლეობის სიღარიბის დამამძიმებელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. საქართველოს მუნიციპალიტეტების უმრავლესობის სხვადასხვა ინფრასტრუქტურის ტექნიკური მდგომარეობა მეტად მძიმეა და მას ფუნქციონირება აღარ შეუძლია. რეგიონებში სიღარიბის დაძლევისა და მოსახლეობის ცხოვრების პირობების

⁴⁹ წყარო: სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

გასაუმჯობესებლად, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ინფრასტრუქტურის ამორტიზირებული ქსელების აღდგენას, რათა ცენტრთან ბმის ხარისხი ამაღლდეს. რეგიონების ინფრასტრუქტურის მოწესრიგება ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს სოფლად სიღარიბის დაძლევაში, რადგან იგი თანაბარი განვითარების ერთ-ერთი საფუძველია. ინფრასტრუქტურას დადებითი ზეგავლენა აქვს სოფლის ეკონომიკის ზრდაზე. ის იზიდავს სექტორში კერძო ინვესტიციებს; აფართოებს გასაღების ბაზრებს; ხელს უწყობს ტრადიციული სექტორის (ფერმერული საქმიანობა) პროდუქტიულობის ზრდას. ყველა ზემოთ დასახელებული პრობლემის მოგვარებისთვის კი მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის თვითკმარობა და მასში შესაბამისი თანხების არსებობაა საჭირო, რაც რეგიონის ეკონომიკური აქტივობის ზრდის გარეშე წარმოუდგენელია. ინფრასტრუქტურული და ყოფითი პრობლემების მოგვარებას ჭირდება შესაბამისი სახსრები, შესაბამისი სახსრები არ არსებობს ეკონომიკური აქტივობის გარეშე, ეკონომიკური აქტივობა, თავის მხრივ, არ არსებობს მოსახლეობისა და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის გარეშე, მოსახლეობა კი მიდის იქ სადაც ცხოვრების მაღალი დონეა. შესაბამისად, საჭიროა ერთი პრობლემის ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული რამდენიმე დეტალის ერთდროულად ამოძრავება და რეგიონებში თვითგანვითარების მექანიზმის ჩადება შესაბამისი მოქნილი საკანონმდებლო და მასტიმულირებელი პოლიტიკის დახმარებით.

რეგიონული განვითარებისთვის პირველ რიგში საჭიროა პოტენციალის კვლევა. რომელ რეგიონში რისი გაკეთება შეიძლება, რომელი სასოფლო სამეურნეო კულტურის მოყვანა თუ ინდუსტრიული მიმართულების შექმნა იქნება მომგებიანი. შესასწავლია საწარმოო ძალების ოპტიმალური განლაგება, ეკონომიკის რეგიონული სტრუქტურისა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამების შემუშავება, სამეურნეო პრიორიტეტების განსაზღვრა და ეკონომიკის რეგიონული სტრუქტურის სხვა ასპექტების შესწავლა. კვლევის შედეგები დაკავშირებული იქნება მოსახლეობის განსახლებასთან, შრომითი რესურსებისა და ბუნებრივი რესურსების დახასიათებას, სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო-სამეურნეო კომპლექსების შექმნა-მოდელირებასთან და სხვ. საჭიროა დაზუსტდეს რეგიონებს შორის ეკონომიკური კავშირები, მობილიზდეს საფინანსო, შრომითი და საკადრო რესურსები ეკონომიკური და ადმინისტრაციული რაიონების შესწავლისა და მათი ტრანსფორმაციისთვის.

ქვეყნის რეგიონული მოდელირება ისტორიული ფენომენია. რეგიონული მოწყობა ეროვნულ კულტურასთან ერთად ვითარდებოდა და ასწლეულების მანძილზე ქვეყნის ეროვნული თავისებურებების კვალობაზე ფორმირდებოდა, როგორც ერის ხასიათის განმსაზღვრელი ნიშანი. თუკი ჩვენ არ დავიწყებთ საქართველოში არსებული რეგიონული მოდელის ამა თუ იმ ფორმის გადაკეთებას და გამოვიყენებთ ისტორიულად არსებულ, თვითდამკვიდრებულ დაყოფას, ეს სახელმწიფოს მართვის შესაძლებლობას უფრო გაამარტივებს.

ამა თუ იმ რეგიონის სტრუქტურული სპეციფიკისა და გარდაქმნის შესაძლებლობების ცოდნა რეგიონის განვითარების მნიშვნელოვანი საწყისი ეტაპია. თუკი ჩვენ ყველა რეგიონში თანაბრად ვუზრუნველყოფთ საქონლისა და მომსახურების წარმოების, ასევე საქართველოს საინვესტიციო სივრცის კონკურენტუნარიანობის ზრდას, ეს იქნება ცხოვრების პირობების და სტანდარტების მდგრადი გაუმჯობესების საფუძველი. საქართველოში დღეს არსებული სურათით, რეგიონიდან რეგიონზე ჩვენ ვანაწილებთ მათი გამოთანაბრების მიზნით არა ეკონომიკურ დოვლათს, არამედ ამ

ყველაფერს ჩვენი აზრით უფრო კარგი იქნება თუ ვუწოდებთ „სიღარიბის თანაბარ გადანაწილებას“. ფაქტიურად სახეზე გვაქვს ერთი ან რამდენიმე ერთეული თვითმკმარი რეგიონი და მასზე მიბმული ათეულობით ღარიბი რეგიონი, რომლებიც არსებობისთვის დახმარებას საჭიროებენ. ამგვარად, ტრადიციული გამოთანაბრებითი პოლიტიკის ალტერნატივად უნდა ვაქციოთ რეგიონული განვითარების პოლიტიკა, რომლის განხორციელების შემთხვევაში შემცირდება ფინანსური რესურსების გადანაწილების საჭიროება ეფექტიანი რეგიონებიდან სუსტი ტრადიციული ეკონომიკური ბაზის და განვითარებისათვის არახელსაყრელი ბუნებრივი პირობების მქონე, ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებზე. ყველა რეგიონის მიმართ ერთგვაროვანი პოლიტიკის მექანიკური გამოყენება ზღუდავს რეგიონული განვითარების შესაძლებლობებს. ყველა ქალაქსა და რეგიონს უნდა ჰქონდეს თავისი ეკონომიკური ფუნქცია. საინვესტიციო შესაძლებლობების ანალიზის შედეგად (რეგიონული საინვესტიციო სისტემა - რსს) სახელმწიფომ უნდა განსაზღვროს რეგიონებში ინვესტიციური პრიორიტეტები და იქ მათი ინვესტირება ასტიმულიროს საგადასახადო შეღავათებით. მაგალითად, თუ სახელმწიფო ჩათვლის, რომ ტყიბულის მუნიციპალიტეტში, რომლისგანაც შახტების ამორტიზირებისა, ნახშირის მოპოვება-გასაღების სირთულის გამო მივიღეთ დეპრესიული რეგიონი, საკომპენსაციოდ უნდა განვითარდეს ტექსტილის წარმოება, პრეფერენციულ საგადასახადო სისტემაზე დაყრდნობით უნდა შეიქმნას სპეციალური ზონა. სახელმწიფომ ყველა პოტენციურ ინვესტორს უნდა უთხრას, რომ ტექსტილის ქარხნის იმერეთის რეგიონის ტყიბულის მუნიციპალიტეტში განთავსების შემთხვევაში ისინი გარკვეული წლების განმავლობაში არ დაიბეგრებიან მოგების გადასახადით, გარკვეული დრო მათ გადასახადი იქნება განახევრებული და სახელმწიფოსგან მიიღებენ ხელშეწყობას. თითოეული რეგიონისა და ინვესტორისთვის უნდა შემუშავდეს ინდივიდუალური საშეღავათო წინადადებების პაკეტი. მსგავსი პოლიტიკის გატარება სხვადასხვა რეგიონში გამოიწვევს რეგიონის მოსახლეობის დასაქმებას, დამატებული ღირებულებისა და შესაბამისად ადგილობრივი ბიუჯეტების ზრდას, რაც პირდაპირ კავშირში იქნება ინფრასტრუქტურული, სოციალური და მუნიციპალური პრობლემების მოგვარებასა და ცხოვრების დონის ხარისხის გაუმჯობესებასთან.

სოფლის მეურნეობის განვითარების უზრუნველსაყოფად, სახელმწიფომ სტიმული უნდა მისცეს მიწების დამსხვილებას კოოპერატივებში. ქვეყნის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა უნდა დასაქმდეს რეგიონულ ცენტრებში არსებულ არასასოფლო სამეურნეო სექტორში, ხოლო დამსხვილებული ფერმერების მიერ წარმოებული სოფლის მეურნეობა გასცდება პირად საჭიროებებს, დააკმაყოფილებს ადგილობრივ ბაზარს და შესაძლებელი გახდება ექსპორტიც. დღევანდელ პირობებში, სოფლის მეურნეობაში მიღებული პროდუქტის უმრავლესობა მცირე მასშტაბებიდან გამომდინარე, პირად საჭიროებებსაც ვერ აკმაყოფილებს. კონკრეტულ რეგიონში შეფარდებითი უპირატესობიდან გამომდინარე, კონკრეტული ბიზნესის სახეობებზე უნდა დაწესდეს საგადასახადო და სხვა ტიპის შეღავათები, რაც ბიზნესის დაწყებას გაამარტივებს, ხოლო სახელმწიფოს ყველა რეგიონში მოსახლეობის ცხოვრების დონის გამოთანაბრებას და სახელმწიფო ინტერესებზე მორგებული „ეკონომიკური ფაზლის“ შექმნას შეუწყობს ხელს. ურბანიზაცია აღარ იქნება ქაოტური და მას მიეცემა ჩამოყალიბებული, გააზრებული ფორმა. ევროპული გამოცდილებით, ისეთ სოფლის ტიპის დასახლებებში, სადაც სასოფლო სამეურნეო მიწები ნაყოფიერი არაა,

სტიმულირების მექანიზმით შესაძლებელი იქნება მცირე ინდუსტრიული ზონების შექმნა და განვითარება. ამ ზონებზე ავტომატურად მიეზღება მოსახლეობა და თანაბარი განსახლება ავტომატურად იქნება განპირობებული. სახელმწიფომ სრულად ან ნაწილობრივ უნდა გაანთავისუფლოს დღგ-სა და მოგების გადასახადისგან ეროვნული წარმოების ის საქონელი და მომსახურება, რომელის წარმოება ახალი დაწყებულია, არ არის განვითარებული და ჰყავს ქართულ ბაზარზე ძლიერი უცხოელი კონკურენტები. ახლად დაწყებული ინოვაციური ბიზნესი გარკვეულ ბრუნვამდე და გარკვეული პერიოდი (პირობითად 5-10 წელი ან 1 000 000 ლარიანი ბრუნვა) უნდა გაანთავისუფლდეს დღგ-სა და მოგების გადასახადისგან. გადასახადი არ უნდა იყოს ყველა რეგიონში ერთნაირი, უნდა მოხდეს დეპრესიულ და ნაკლებად დეპრესიულ რეგიონებს შორის განაკვეთის დიფერენცირება, რაც ბიზნესს უბიძგებს წარმოების დეპრესიულ რეგიონში გადატანისკენ და გაჩნდება დამატებითი სამუშაო ადგილები, შედარებით გათანაბრდება ცხოვრების დონე.

დასკვნა

საქართველოს რეგიონებში სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე მკვეთრად არათანაბარია. აღნიშნულმა უთანასწორობამ გამოიწვია ცხოვრების დონის სხვაობა და მოსახლეობის არათანაბარი განსახლება რეგიონებიდან ერთი კონკრეტული ცენტრისკენ. ქვეყნის მოსახლეობის თითქმის ნახევარი კონცენტრირებულია დედაქალაქში, რაც ქმნის სატრანსპორტო, ეკოლოგიურ და ეროვნული უსაფრთხოების თუ სხვა სახის პრობლემებს. ეკონომიკური განვითარების უთანასწორობის პრობლემების აღმოფხვრა ნიშნავს სოციალურ თანასწორობას, თანაბარ განსახლებას და ძლიერ სახელმწიფო ეკონომიკას. რეგიონებში უთანასწორობის პრობლემების არმოფხვრისთვის აუცილებელია სახელმწიფომ შეიმუშავოს მთელი რიგი ღონისძიებები.

საქართველოს რეგიონული განვითარება უნდა დაიწყოს რეგიონების პოტენციალის კვლევით. მთავრობის მიერ შერჩეულმა შესაბამისი კომპეტენციის მქონე პირთა ჯგუფმა უნდა შეისწავლოს თითოეული რეგიონის ეკონომიკური შესაძლებლობა და მისი კუნკურენტუნარიანობა მსოფლიო ან რეგიონულ ბაზართან მიმართებაში, რის საფუძველზეც შეიქმნება რეგიონული განვითარების სტრატეგია. რეგიონული საინვესტიციო სისტემა უნდა ვაქციოთ ქვეყნის დაბალანსებული და დაჩქარებული ეკონომიკური განვითარების ახალ ინსტრუმენტად. წინასწარ განსაზღვრულ რეგიონებში სახელმწიფომ უნდა მოახერხოს შესაბამისი ინვესტიციების მიმართვა და პოტენციური ინვესტორების საგადასახადო და არასაგადასახადო შეღავათებით მოხიზვლა.

სოფლის მეურნეობის განვითარების უზრუნველსაყოფად, სახელმწიფომ სტიმული უნდა მისცეს მიწების დამსხვილებას კოოპერატივებში. ქვეყნის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა რეგიონულ ცენტრებში ინდუსტრიული ზონების შექმნით დასაქმდება არასასოფლო სამეურნეო სექტორში, ხოლო დამსხვილებულ სასოფლო სამეურნეო მიწებზე ფერმერების მიერ წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტები, ფერმერთა ცოდნის ასამაღლებელ შესაბამის პროგრამებში ჩართვით უნდა გასცდეს პირად საჭიროებებს, დააკმაყოფილებს ადგილობრივ ბაზარს და მიზნად დასახული უნდა იყოს საექსპორტო ბაზრებზე გასვლა. სახელმწიფოს ცალკეული

რეგიონების განვითარება ნიშნავს არა მარტო კონკრეტული რეგიონის განვითარებას, არამედ საერთო სახელმწიფოებრივ დონეზე ცხოვრების ხარისხის არსებით გაუმჯობესებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარათაშვილი ე., ზარანდია ჯ., აბრალავა ა., რეგიონალიზმი: თეორია და პრაქტიკა, თბ., 2008.
2. ბარათაშვილი ე., ვეშაპაძე პ., რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა. თბ. 2002.
3. საქართველოს რეგიონული განვითარება, თბილისი 2009, http://icsrpa.com/images/DR_Geo.pdf
4. საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა 2015-2017 წლები, http://gov.ge/files/381_43285_728272_1215-1.pdf
5. საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა 2018-2021, http://gov.ge/files/495_66443_702865_1292.pdf
6. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია საქართველო 2020, <https://napr.gov.ge/source/სტრატეგია/ViewFile.pdf>
7. ღავთაძე გ., ჩიხლაძე ნ., იმერეთის რეგიონის ეკონომიკური განვითარების პირობები და პერსპექტივები, ქუთაისი, 2009.
8. ჩიხლაძე ნ., ვალიშვილი თ., გაბელაშვილი კ. ქალაქის ბრენდინგის აქტუალური საკითხები - ქუთაისური წახნაგები. აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. 2014.
9. www.geostat.ge - სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ვებგვერდი;
10. www.mrdi.gov.ge - რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს ვებგვერდი.

Alimi Kherkhadze

THE PROBLEMS OF INEQUALITY OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND THE OPPORTUNITIES OF THEIR SOLUTION IN THE REGIONS OF GEORGIA

Summary

The reality in a certain region of Georgia is an important indicator of the economic, political or social strength of the country. Therefore, proper analysis and problem solving is an important issue. The regions of Georgia face significant challenges, their development opportunities are quite different, and as a result the population is unequally settled. The majority of the population lives in municipal centres and areas where the level of economic activity is relatively high. An analysis of foreign investment, economic activity, GDP, per capita income and other economic indicators reveals that the index of socio-economic well-being of the population is substantially higher than the resident of the region.

The gap of inequality between the regions of Georgia is growing from year to year. Most of the foreign investment and start-up companies in the country still are in the centre, and the region depends on state funding, which is insufficient. Local budget revenues are filled with 19% of paid VAT. There is no economic activity - the budget cannot be filled, therefore the periphery remains undeveloped. The country's regional development policy, in a broad sense, should be seen as an integral part of the development policy. The development of regions means the development not only of this region, but of the country in general, so that prosperity not to be fragmented and not to

happen unequal settlement of the population on the basis of everyday problems, or moreover, due to ethnic diversity, social problems not to pose a threat to the territorial integrity of the country.

Rebuilding worn-out infrastructure networks is crucial to alleviating poverty and improving living conditions of the population. For regional development, first of all, it is necessary to study the potential, in which region what can be done, which agricultural crop to grow or to create an industrial direction will be profitable. The optimal location of the productive forces, the regional structuring of the economy should be studied. Every city and region should have its own economic function. As a result of the analysis of investment opportunities, the state should determine the investment priorities in the regions and stimulate their investment there with tax remissions. An individual preferential package should be developed for each region and investor. Pursuing similar policies in different regions will lead to employment of the population of the region, increase of added value and consequently local budgets, which will be directly related to solving infrastructural, social and municipal problems and improving the quality of life. To ensure the development of agriculture, the state must stimulate the unification of lands in cooperatives. The vast majority of the population should be employed in the non-agricultural sector in regional centres, and agriculture produced by large farmers will go beyond personal needs, meet local market needs and also enable exports.

რევაზ ჯავახიშვილი

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა და მისი ძირითადი ტენდენციები საქართველოში

ანოტაცია. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები არის რეციპიენტი ქვეყნის ტერიტორიაზე საინვესტიციო პროექტების რეალიზაციაში უცხოური კაპიტალის მონაწილეობის ფორმა, რომელიც გულისხმობს უცხოური აქტივების შექმნას მათზე კონტროლის განხორციელების მიზნით. ნაშრომში, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ეკონომიკის რეფორმირების ცალკეული ეტაპების მიხედვით, გაანალიზებულია საქართველოში უცხოური ინვესტიციების დინამიკის ძირითადი ტენდენციები და თავისებურებები. მასში განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული კორონავირუსის პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური შოკების მართვისა და დაძლევის მექანიზმების შექმნასა და გამოყენებაზე; ამ საქმეში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის გაფართოებისა და გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებაზე.

საკვანძო სიტყვები: უცხოური ინვესტიციები, საინვესტიციო პროექტები, საინვესტიციო აქტივობა, ეკონომიკური შოკები, სტაბილური ინვესტორები.

შესავალი

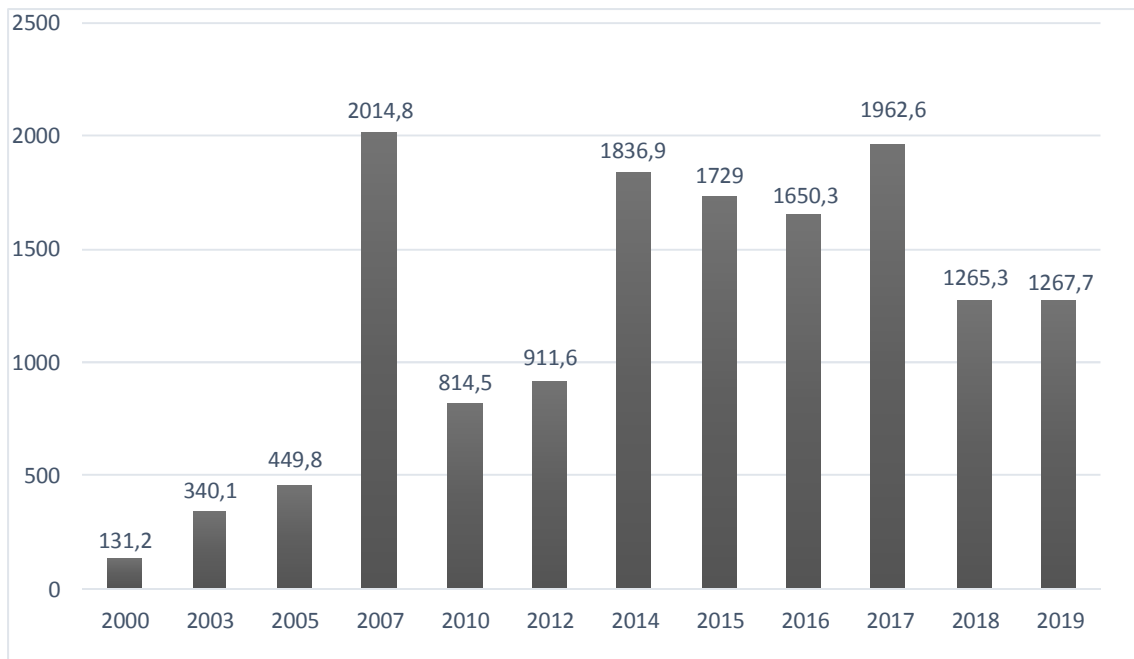
გლობალიზაციის ეპოქაში უცხოური ინვესტიციები ეროვნული და მსოფლიო ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცა. უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით დიდად არიან დაინტერესებული როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნები. ასეთი ინვესტიციები დიდ როლს ასრულებს როგორც ინვესტორი, ისე რეციპიენტი ქვეყნების ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციაში. კაპიტალის ექსპორტიორი ქვეყნებისთვის იგი წარმოადგენს შემოსავლების მიღებისა და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მნიშვნელოვან

წყაროს, საქონლის წარმოებისა და მომსახურების გაფართოების რეალურ საშუალებას.

კაპიტალმიმღები ქვეყნებისთვის კი უცხოური ინვესტიციები არის ეკონომიკის განვითარების ძირითადი (ზოგჯერ ერთადერთი) წყარო, ეკონომიკის რეფორმირების, საწარმოო და სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრის მთავარი საშუალება. პირდაპირი ინვესტიციები უნდა იყოს მსხვილმასშტაბიანი და გრძელვადიანი, რაც უზრუნველყოფს ინვესტირებულ საწარმოთა ეფექტიან ფუნქციონირებასა და განვითარებას. თანამედროვე პირობებში საერთაშორისო საინვესტიციო პროცესების ინტენსიური განვითარების ძირითად სტიმულს წარმოადგენს მსხვილი ბიზნესის მიერ ახალ-ახალ ბაზრებზე თავისი საქმიანობის გაფართოების, წარმოების რაციონალიზაციის, დანახარჯების შემცირების, სხვადასხვა ქვეყნების რესურსებისა და სტრატეგიული აქტივების დაუფლების გზით საერთაშორისო დონეზე თავისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლება.

* * *

საქართველო, როგორც განვითარებადი ქვეყანა, სისხლხორცეულადაა დაინტერესებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ინვესტიციების მოზიდვის წახალისებისა და მათი დაცვის მიზნით, გარკვეული ნაბიჯები გადაიდგა მათი საკანონმდებლო ბაზის შექმნისა და სრულყოფის მიმართულებით. პარლამენტის მიერ 1995-1999 წლებში მიღებული კანონებისა და მათში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად, ქვეყანაში შეიქმნა როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოური ინვესტიციების განხორციელებისა და დაცვის სამართლებრივი გარანტიები. ცხადია, ამან მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების შემოდინებას, რაზედაც ნათლად მეტყველებს 1-ლი დიაგრამის მონაცემები.

დიაგრამა 1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა საქართველოში 2000-2019 წწ. (მლნ აშშ დოლარი) [3].

როგორც მონაცემებიდან ჩანს, 21-ე საუკუნეში საქართველოში უცხოური ინვესტიციების შემოდინება ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ამასთან, მისი ზრდა ცალკეული პერიოდების მიხედვით განსხვავებულია, რაც ქვეყნის ეკონომიკის რეფორმირების ეტაპების თავისებურებებითაა განპირობებული. როგორც უკვე აღინიშნა, რეფორმირების საწყის ეტაპზე (1995-1998), ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციები ფაქტობრივად არ შემოსულა (გარდა 3753 ათ. დოლარი უკრაინული ინვესტიციისა). შემდგომშიც, 2002 წლამდე, ინვესტიციების შემოდინება კვლავ მცირე ზომით ხორციელდებოდა, რაც უნდა აიხსნას საკანონმდებლო ბაზის არასრულყოფილებით, კორუფციის მაღალი დონით, ქვეყნის არასტაბილური პოლიტიკური მდგომარეობითა და ინვესტირების სხვა არახელსაყრელი გარემოებებით.

2003 წლიდან, მაკროეკონომიკური მაჩვენებლებისა და საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებასთან ერთად, საქართველოში ინვესტიციების შემოსვლა იზრდება. 2000-2006 წწ. იგი 8,7-ჯერ, ხოლო წინა წელთან შედარებით 2,5-ჯერ გაიზარდა. მისი მატება მაღალი იყო 2007 წელსაც, როცა მან 2 მლრდ დოლარს გადააჭარბა და წინა წელთან შედარებით 69,2%-ით გადიდა. ეს განპირობებული იყო ქვეყნის გავლით ნავთობისა და გაზსადენების მშენებლობასა და რეაბილიტაციასთან, საპორტო ნაგებობების, აეროპორტებისა და სხვა დიდი ობიექტების პრივატიზაციასა და მშენებლობასთან დაკავშირებით ქვეყანაში მსხვილმასშტაბიანი ინვესტიციების შემოსვლით. ინვესტიციების ასეთმა ზრდამ, ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს გათვლით (1 მლნ ინვესტიცია უდრის 50 სამუშაო ადგილს), ქვეყანაში დამატებით შექმნა დაახლოებით 350 ათასი სამუშაო ადგილი [4].

მომდევნო 2008 წელს საქართველოში უცხოური ინვესტიციების შემოსვლა, წინა წელთან შედარებით, 23%-ით შემცირდა, რაც გამოიწვია 2008 წლის აგვისტოს ცნობილმა მოვლენებმა – საქართველოში რუსეთის მიერ განხორციელებულმა აგრესიამ, რამაც საგრძნობლად გააუარესა ქვეყნის საინვესტიციო იმიჯი, რის გამოც 2008 წლის მე-3 კვარტალში, წინა კვარტალთან შედარებით, ინვესტიციების შემოსვლა 77,8%-ით შემცირდა. ასეთი ტენდენცია 2009 წელსაც გაგრძელდა, როცა ქვეყანაში 3-ჯერ და უფრო მეტად ნაკლები ინვესტიციები შემოვიდა, ვიდრე 2007 წელს.

ინვესტიციების ზრდა შეიმჩნევა 2010, განსაკუთრებით კი 2011 წლიდან, როცა მან 1117 მლნ დოლარს გადააჭარბა. შემდგომში მისი გარკვეული შემცირების მიუხედავად, ხელისუფლებაში "ქართული ოცნების" მოსვლის შემდეგ, ქვეყანაში კვლავ იზრდება უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა. 2014 წელს მან 1836,9 მლნ დოლარს მიაღწია, რაც 2-ჯერ უფრო მეტი იყო, ვიდრე 2012 წელს. 2015-2016 წწ. მისი უმნიშვნელო შემცირების მიუხედავად, 2017 წელს ქვეყანაში 2,2-ჯერ მეტი ინვესტიცია შემოვიდა, ვიდრე 2012 წელს.

მონაცემებით დასტურდება, რომ 2018-2019 წწ. საქართველოში უცხოური ინვესტიციების შემოსვლა საგრძნობლად შემცირდა, რაც ძირითადად განპირობებულია ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანი ენერგეტიკული და ინფრასტრუქტურული პროექტების (კერძოდ, ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო ხაზის) დასრულებით, აგრეთვე, არარეზიდენტი პირდაპირი ინვესტიციების

ვალდებულებების (საკრედიტო დავალიანების დაფარვით) და რეინვესტირების მოცულობის შემცირებით [4].

საქართველოში უცხოური ინვესტიციების შემოსვლის შემცირების ტენდენცია 2020 წელსაც გაგრძელდა, კერძოდ, მიმდინარე წლის პირველ კვარტალში ქვეყანაში შემოვიდა სულ 165,4 მლნ დოლარის ინვესტიცია, რაც 41,7%-ით ნაკლებია 2019 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით. მეორე კვარტალში, 2019 წლის ამავე კვარტალთან შედარებით, ინვესტიციების შემოდინების უმნიშვნელო (0,6%-ით) ზრდის მიუხედავად, მიმდინარე წლის პირველ ნახევარში, გასული წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით, ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების შემოსვლა 25,6%-ით შემცირდა [3]. ეს გარემოება, ჩვენ მიერ ზემოთ დასახელებული პროექტების დასრულების გარდა, განაპირობა მ.წ. მსოფლიო მასშტაბით კორონავირუსის სწრაფად გავრცელებამ. საწყის ეტაპზე ვირუსის გავრცელების შეკავების დროული პრევენციის მიუხედავად, შემოდგომაზე საკმაოდ ძლიერი აღმოჩნდა ვირუსის შემოტევის მეორე ტალღა, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა მისი გავრცელების არეალი და მასშტაბები, საგრძნობლად გააუარესა ქვეყნის მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები. მან სერიოზული დარტყმა მიაყენა, პირველ რიგში, საგარეო ვაჭრობასა და საერთაშორისო ტურიზმს.

კორონავირუსის ეპიდემია გლობალური გამოწვევაა, რასაც შედეგად მოჰყვა თავისუფალი ფინანსური სახსრების – პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოძრაობის დიდი შეფერხება, ეკონომიკური აქტივობის საგრძნობი შენელება. უნდა გვახსოვდეს, რომ პანდემიით გამოწვეული კრიზისი და რეცესია, თავისი მასშტაბითა და ზომით, უფრო მეტია, ვიდრე ნებისმიერი ეკონომიკური კრიზისი. კლასიკური ეკონომიკური კრიზისისაგან განსხვავებით, რომელიც დაკავშირებულია ამა თუ იმ ეკონომიკურ ფაქტორსა თუ სექტორთან, პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისი (შოკი) ზემოქმედებს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ასპექტზე, საფრთხეს უქმნის მოთხოვნა-მიწოდების ჯაჭვისა და მთლიანად ეკონომიკის ნორმალურ ფუნქციონირებას.

გლობალიზაციის გაღრმავების პირობებში, ვირუსების გაჩენა-გავრცელება და პანდემიები მომავალშიცაა მოსალოდნელი. ჩვენ უნდა სათანადოდ გავაცნობიეროთ და ვისწავლოთ ნებისმიერ ვირუსთან თანაარსებობა და თანაცხოვრება არა მხოლოდ მისი პრევენციის, გავრცელების შეკავებისა და მასთან გამკლავების თვალსაზრისით, არამედ მის მიერ გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისებისა და შოკების მართვისა და დაძლევის თვალსაზრისითაც. კორონავირუსმა უდიდესი ზიანი მიაყენა ქვეყნის ეკონომიკას. 2020 წელს დაგეგმილი 4,5%-იანი ეკონომიკური ზრდის ნაცვლად, მოსალოდნელია მისი 4%-იანი ვარდნა. თუმცა, დაუძლევადი არაფერია. საერთაშორისო საფინანსო-ეკონომიკური ორგანიზაციების შეფასებით, სტრუქტურული რეფორმების შედეგად, საქართველოს ეკონომიკა თანდათან აუცილებლად გაჯანსაღდება, რასაც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ეკონომიკური საქმიანობის გახსნის ფონზე, შემდგომში ეკონომიკის მთელ რიგ სექტორებში მოსალოდნელი დადებითი ძვრები, რამდენადაც ეკონომიკაზე უარყოფითი გავლენის ძირითად წყაროდ მხოლოდ საგარეო მოთხოვნასა და საერთაშორისო ტურიზმზე დამოკიდებული საქმიანობები რჩება. სწორედ ასეთი გაჯანსაღების ფონზეა გათვლილი 2021 წელს ქვეყნის ეკონომიკის 4%-იანი ზრდა, რაზედაც

დადებით გავლენას იქონიებს აგრეთვე შიდა მოთხოვნის გაფართოება, ფულადი გზავნილებისა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდა.

საქართველოს ეკონომიკის გაჯანსაღების იმედს იძლევა ბიზნესის კეთებაში მოპოვებული წარმატებები (მსოფლიოს 190 ქვეყანას შორის მე-7 ადგილი), ეკონომიკური გახსნილობის მაღალი დონე (თავისუფლების ინდექსის მიხედვით მსოფლიოში მე-12 ადგილი) და დაბალი საგადასახადო ტვირთი (9,9%). ყოველივე ეს, სხვა ფაქტორებთან ერთად, მნიშვნელოვნად ასტიმულირებს ბიზნესის კეთებას ქვეყანაში და საგრძნობლად ზრდის მის საინვესტიციო მიმზიდველობას, რაც მომავალში დიდად შეუწყობს ხელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისა და მისი გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებას.

დასკვნა

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ინვესტიციების მოზიდვის წახალისებისა და დაცვის მიზნით, საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონები, რამაც შექმნა ქვეყანაში ინვესტიციების განხორციელებისა და დაცვის სამართლებრივი გარანტიები. ნაშრომში, ეკონომიკის რეფორმირების და განვითარების ცალკეული ეტაპების შესაბამისად, გაანალიზებულია საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკის ძირითადი ტენდენციები და თავისებურებები, მათი განმსაზღვრელი ფაქტორები, მასში განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული უცხოური ინვესტიციების მოზიდვასა და, ზოგადად, ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაზე, კორონავირუსის პანდემიის ზემოქმედების უარყოფით შედეგებზე.

ნაშრომში გაკეთებულია დასკვნა, რომ ასეთი პანდემიები მომავალშიცაა მოსალოდნელი და ჩვენ სათანადოდ უნდა გავაცნობიეროთ და ვისწავლოთ მათთან თანაარსებობა და თანაცხოვრება არა მხოლოდ მათი პრევენციის, გავრცელების შეკავებისა და მათთან გამკლავების თვალსაზრისით, არამედ მათ მიერ გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისებისა და შოკების მართვისა და დაძლევის თვალსაზრისითაც.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. თსუ პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული, თბ., 2018.
2. Гриффин И., Пастей М., Международный бизнес, М., 2006.
3. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის წლიური ანგარიშგებითი მასალები. www.geostat.ge
4. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს წლიური ანგარიშგებითი მასალები. www.economy.ge
5. www.geoeconomics.ge.

**DYNAMICS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND
ITS MAIN TRENDS IN GEORGIA**

Summary

After gaining independence in Georgia, certain steps have been taken to attract, encourage and protect investment, to create and improve an appropriate legal framework.. As a result of the adopted laws in 1995-1998 by the Parliament and the amendments made to them, legal guarantees for the implementation and protection of both local and foreign investments were created, which contributed to the systematic increase in the attraction of foreign investments in the country.

The paper analyzes the main trends and peculiarities of the dynamics of foreign direct investment according to certain stages of reform and development of the Georgian economy. It focuses on the recent decline in foreign investment in the country, such as the completion of large-scale investment projects during this period and the problems caused by the Coronavirus pandemic from 2020. It also emphasizes that we need to properly understand and learn to coexist cohabitate with any virus, not only in terms of preventing, and dealing with its spread, but also in terms of managing and overcoming the economic crises and shocks caused by it.

*ემზარ ჯულაყიძე
ელიზბარ ბარბაქაძე*

**ბიზნეს-გარემოს ცვლილებებისადმი
მმართველობითი გადაწყვეტილების ადეკვატურობის პრობლემები**

ანოტაცია. წარმატებული გადაწყვეტილების მიღება ნიშნავს - გავაანალიზოთ მიზნის მიღწევის ყველა შესაძლო ალტერნატივა, მოვახდინოთ მათი იდენტიფიცირება, ჩამოვაყალიბოთ კონკრეტული ქმედებები ცალკეული გადახრების აღმოფხვრის უზრუნველსაყოფად, რომელთა საფუძველზე უნდა შეიქმნას თანმიმდევრული, სრული სამოქმედო გეგმა დასახული მიზნის მისაღწევად. ანუ, შეიქმნას გეგმა, რომელიც სრულად ასახავს კომპანიის რეაქციას მის შიგა და გარე გამაღიზიანებელზე, რაშიც მნიშვნელოვანი როლი გააჩნია მენეჯერის ცოდნას, უნარებს, ჩვევებს, გამოცდილებას, ხედვას, მის პროფესიულ მახასიათებლებსა და პიროვნულ თვისებებს. იმ მიზნით, თუ რამდენადაა წარმატებული გადაწყვეტილების მიღების უნარები თანამედროვე მენეჯერებში, ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ დღეს ეროვნული ბიზნესის განვითარების პრობლემა - „მენეჯმენტის დეფიციტია“. ანუ, საქმე გვაქვს, ბიზნეს-გარემოს ცვლილებებისა და გადაწყვეტილების ადეკვატურობის პრობლემასთან.

საკვანძო სიტყვები: ცვლადი გარემო; ალტერნატივათა იდენტიფიცირება; წარმატებული გადაწყვეტილება; შესაძლებლობებისა და საფრთხეების დიაგნოსტიკა; მენეჯმენტის „გამაღიზიანებლები“; მომხმარებელზე ორიენტაცია.

შესავალი

გადაწყვეტილების მიღების პროცესის პირველი და შეიძლება ითქვას, ყველაზე მნიშვნელოვანი ეტაპია - გადაწყვეტილების მიღების საჭიროების გაცნობიერება. ასეთ

საჭიროებას კი ქმნის ბიზნეს-გარემოში მიმდინარე ცვლილებები, რომლებიც ქმნიან კომპანიის ახალ შესაძლებლობებს ან საფრთხეებს. ფაქტობრივად, გადაწყვეტილების მიღება - ეს არის მენეჯერთა რეაგირება კომპანიის წინაშე არსებულ შესაძლებლობებსა და საფრთხეებზე [ჯულაყიძე ე. 2018: 161]. ამასთან, შესაძლებლობების საპასუხოდ გადაწყვეტილებათა მიღება ხდება მაშინ, როდესაც კომპანიის შემდგომი წარმატების მისაღწევად მენეჯერები ცდილობენ მოიძიონ ისეთი გზები, რომლებიც მათი სტრატეგიული მიზნების მიღწევის უკეთ შესაძლებლობებს იძლევა. ხოლო, საფრთხეების საპასუხოდ გადაწყვეტილება მიიღება მაშინ, როდესაც მოვლენები, რომლებიც ხდება კომპანიის ბიზნეს-გარემოში უარყოფითად მოქმედებს მის მწარმოებლურობაზე და შესაბამისად, მენეჯერები ცდილობენ იპოვონ ის გზები, რომლის საშუალებითაც შეძლებენ შეინარჩუნონ სტაბილურობა, ან შექმნილი გარემოებიდან გამოვიდნენ უმცირესი დანაკარგებით.

წარმატებული გადაწყვეტილების მიღების წინაპირობები

უნდა აღინიშნოს, რომ მართებული გადაწყვეტილების შემუშავების გზაზე, ერთ-ერთ მთავარ სირთულეს ყოველთვის წარმოადგენს შესაძლებლობებისა და საფრთხეების ზუსტი აღქმა. ანუ, პრობლემების სწორი დიაგნოსტიკა. ხშირად, კომპანიის რეალური მდგომარეობა მენეჯერისათვის ნათელი არ არის. საქმე იმაშია, რომ თუკი იგი არ ფლობს საკმარის ინფორმაციას მის ბიზნეს-გარემოში მიმდინარე ცვლილებების შესახებ, მან რეალური სურათი შეიძლება სასურველ მდგომარეობად მიიჩნიოს. არადა, თუ მათ შორის სოლიდური სხვაობაა, მას მნიშვნელოვანი ზარალის მოტანა შეუძლია კომპანიისათვის. სწორედ ამიტომაც აღინიშნა, რომ პრობლემის დროული გამოვლენა პირველი ნაბიჯია მისი რაციონალური გადაჭრის გზაზე.

წარმატებული გადაწყვეტილების მიღება კი ნიშნავს - კარგად გავანალიზოთ მიზნის მიღწევის ყველა შესაძლო ალტერნატივა, მოვახდინოთ მათი იდენტიფიცირება კომპანიის შესაძლებლობასა და სასურველ მდგომარეობასთან მიმართებაში, ჩამოვაცალიბოთ ყველა კონკრეტული ქმედება ცალკეული გადახრების აღმოფხვრის უზრუნველსაყოფად, რომელთა საფუძველზე უნდა შეიქმნას თანმიმდევრული, სრული სამოქმედო გეგმა დასახული მიზნის მისაღწევად. ანუ, შეიქმნას გეგმა, რომელიც სრულად ასახავს ორგანიზაციის რეაქციას მის შიგა და გარე „გამალიზიანებელზე“ [ბარბაქაძე ე. 2018: 50].

კომპანიათა მენეჯმენტის „გამალიზიანებლები“

კომპანიის ბიზნეს-გარემოში მიმდინარე ცვლილებები, ანუ მისი მენეჯმენტის „გამალიზიანებლები“ დროთა განმავლობაში, არა თუ მცირდება, არამედ უფრო და უფრო იზრდება. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ეტაპის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია - გადაწყვეტილების მიღების ინტენსიურობის ზრდა. იგი განპირობებულია იმით, რომ ორგანიზაციები, როგორც ღია სისტემა, იძულებულნი არიან უზრუნველყონ გარემო ფაქტორების სწრაფი ცვლილებების მიმართ იდეალური ადაპტაცია, რომელსაც იგი აღიქვამს უკუკავშირის მეშვეობით და რომელიც გვიჩვენებს საამართავი სისტემისა და პროცესების პარამეტრების მიზნებიდან გადახრას, რაც თანამედროვე მენეჯმენტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს. ანუ,

პრობლემა იმაშია, რომ დღეს ორგანიზაციის მართვის პროცესში უფრო ხშირად იქმნება მიზნებისა და სიტუაციების წინააღმდეგობა, რომლის სწორი გადაწყვეტა განსაზღვრავს მენეჯერის სამოქმედო კურსის სწრაფი შეცვლის აუცილებლობას. ამ ფაქტის გამომწვევი მრავალი მიზეზი არსებობს. თუმცა, მათ შორის აუცილებელია აღინიშნოს: გლობალური კონკურენცია; წარმოებული პროდუქციის ასორტიმენტის ინტენსიური გაფართოება; ტექნოლოგიათა სწრაფი განახლება; საქონლის (მომსახურების) შემცირებული სასიცოცხლო ციკლი; კომბინირებული პროდუქციის წარმოება და მომხმარებელზე გაზრდილი ორიენტაცია [რამიშვილი ბ. 2013]. კერძოდ:

- დღეს, კომპანიებს შესაძლებლობა აქვს სწრაფი რეაგირება მოახდინოს მსოფლიო ბაზრებზე მომხმარებელთა ცვლილებებზე ბევრად უფრო სწრაფად, ვიდრე ეს აქამდე იყო შესაძლებელი, რომლის ფაქტობრივი შედეგი - კონკურენციის გამწვავებაა;

- დღეს, ყველა ორგანიზაცია ცდილობს, მაქსიმალურ დონეზე უზრუნველყოს მომხმარებელთა, თუნდაც მცირე ჯგუფის, მოთხოვნების დაკმაყოფილება. ეს კი, ბუნებრივია, იწვევს ბაზრისათვის სულ უფრო მეტი და მეტი ახალი საქონლისა თუ მომსახურების შეთავაზებას;

- ფაქტია, რომ თანამედროვე, სწრაფად ცვლად გარემოში, ინოვაციები დიდხანს ვერ ინარჩუნებს მის სიახლეს. მათი ყველა განახლება კი - ახალი ტექნოლოგიაა;

- ინოვაციური ცვლილებების დაჩქარების შედეგია ასევე - საქონლის სასიცოცხლო ციკლის შემცირება, რაც შესაბამისად ზღუდავს ახალი საქონლის (მომსახურების) შემუშავებისა და ბაზარზე გასვლის ვადებს;

- ფაქტია, რომ ახალი ტექნოლოგიების საფუძველზე შექმნილი პროდუქცია, სულ უფრო კომბინირებული ხდება. მეტიც, მათში ერთმანეთს შეერწყმის მომხმარებელთა ისეთი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, რომლებიც უახლოეს წარსულში, შეიძლება ითქვას, რომ წარმოუდგენელიც კი იყო;

- გვინდა თუ არ გვინდა, დღეისათვის მომხმარებელი იძენს მხოლოდ მის გემოვნებაზე მორგებულ პროდუქციას (მომსახურებას), რომელიც აკმაყოფილებს მის სპეციფიკურ მოთხოვნებს.

შესაბამისად, იმისათვის, რომ მივიღოთ მართებული გადაწყვეტილება, აუცილებელია მისი ობიექტური შემადგენლები (მიზანი, სიტუაცია, შესაძლებლობა, პრობლემა, ალტერნატივა, რისკი და სხვა ნებასა და ცნობიერებაზე დამოუკიდებელი ფაქტორები) მივიღოთ ადეკვატურად, რაშიც ბუნებრივია, მნიშვნელოვანი როლი გააჩნია მენეჯერის ცოდნას, უნარებს, ჩვევებს, გამოცდილებას, მის პროფესიულ მახასიათებლებსა და პიროვნულ თვისებებს.

წარმატებული გადაწყვეტილების მიღების უნარების კვლევის შედეგები

იმ მიზნით, თუ რამდენადაა წარმატებული გადაწყვეტილების მიღების უნარები თანამედროვე მენეჯერებში, ჩვენ, ქ. ქუთაისსა და იმერეთის მხარეში ჩავატარეთ კვლევა მცირე საწარმოთა მესაკუთრეებს (მენეჯერებს) შორის მის განკარგულებაში (მმართველობაში) არსებული ბიზნესის პერსპექტივებსა და წარმატებებზე. გამოკითხული კი იყო 300-ზე მეტი რესპოდენტი [ბარბაქაძე 2018: 55].

კითხვაზე - გაქვთ თუ არა სურვილი გააფართოოთ თქვენი ბიზნესი, ანუ მიიღოთ მეტი შემოსავალი, დადებითი პასუხი გასცა რესპოდენტთა 99%-მა, რაც ბიზნეს-გარემოს შეფასების ერთ-ერთი დადებითი მაჩვენებელია. ამასვე ადასტურებს ბიზნეს-

საქმიანობის სიცოცხლისუნარიანობის მარტივი კვლევა. კერძოდ, ის რომ გამოკითხულთა მხოლოდ 2% თვის, რომ მალე დადგება ისეთი დრო, როდესაც მისი ეს საქმიანობა აღარ იქნება მოთხოვნადი. ხოლო, 98% კი თვლის, რომ მისი ბიზნესი სტაბილურია და მეტიც - პერსპექტიულია.

აღნიშნულთან მიმართებაში, საკმაოდ საინტერესოდ გამოიყურება პასუხი კითხვაზე - პირველ რიგში, რა გიშლით ხელს გააფართოთ თქვენი ბიზნესი? მისი მიზეზი შესაძლებელია იყოს მათი ცოდნისა და გამოცდილების შეუსაბამობა წამოწყებული ბიზნესის პროფილთან (ჩატარებული გამოკვლევით: განათლების შეუსაბამობა ბიზნესის პროფილთან შეადგენს 77%; გამოცდილების შეუსაბამობა - 64%). თუმცა, გამოკითხულთა უდიდესმა უმრავლესობამ (78%) უპასუხა, რომ მისთვის ხელშემშლელია - „ფინანსური რესურსების“ უკმარისობა. ხოლო, ისეთი ფაქტორი, როგორცაა მაგალითად - „მენეჯერული კომპეტენცია (გამოუცდელობა, არასაკმარისი ცოდნა)“, რესპოდენტთა მხოლოდ 6%-ს მიაჩნია ხელშემშლელ ფაქტორად, ხოლო დაქირავებული პერსონალის დაბალ კვალიფიკაციას ერგო - 13%. არადა, კითხვაზე - თქვენს მიერ საბრუნავ კაპიტალში დამატებით დაბანდებული (ინვესტირებული) თანხის რამდენ პროცენტი იქნებოდა მისგან მიღებული წლიური შემოსავალი, იგივე რესპოდენტთა უდიდეს უმრავლესობა (84%) ასახელებს სულ მცირე 50%-ზე მეტი რენტაბელობის მოლოდინს.

დასკვნა

ამრიგად, თუ რესპოდენტთა 99%-ს სურს გააფართოოს მისი ბიზნესი; მათგან 98% ალბათობით - ეს არის სტაბილური და განვითარებადი ბიზნესი და თუ ასეთი ბიზნესის მენეჯერები (მესაკუთრეები) თვლიან, რომ საბრუნავ კაპიტალში ინვესტირებული ყოველი ლარი იძლევა სულ მცირე 50%-იან რენტაბელობას მაინც, რომელიც ბევრად აღემატება სადღეისო საბანკო კრედიტის პროცენტს, შეიძლება დავასკვნათ, რომ დღეს ეროვნული ბიზნესის განვითარების პრობლემა უფრო მეტად „მენეჯმენტის დეფიციტია“, ვიდრე „ფინანსური რესურსების“. ანუ, საქმე გვაქვს, ბიზნეს-გარემოს ცვლილებებისადმი მიმართველობითი გადაწყვეტილების შეუსაბამობის პრობლემასთან.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ გამოკითხვამ, საკმაოდ საიმედო პერსპექტივაც გამოკვეთა. კერძოდ ის, რომ რაც უფრო ახალგაზრდაა რესპოდენტი, მით მეტია მათგან ინვესტირებული ყოველი ლარის მოსალოდნელი რენტაბელობა და მით უფრო მცირდება ხელშემშლელ ფაქტორებს შორის „ფინანსური რესურსების უკმარისობა“. ეს კი იმის საფუძველია, რომ ვთქვათ - მომავალი თაობა უფრო რისკიანია და წარმატების მიღწევაში უფრო გრძნობენ კვალიფიციური ცოდნის აუცილებლობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარბაქაძე ე. 2018. მიმართველობითი გადაწყვეტილების შემუშავების მეთოდოლოგიის სრულყოფის გზები. დისერტაცია ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად (მეცნ. ხელ-ლი პროფ. ე.ჯულაყიძე), ქუთაისი, აწსუ, 2018 წ.

2. რამიშვილი ბ. 2013. სტრატეგიული მენეჯმენტი, თავი I. სტრატეგიული მენეჯმენტის არსი და მნიშვნელობა, თბილისი, 2013 წ. old.press.tsu.ge/GEO/internet

3. ჯულაყიძე ე. 2018. მენეჯმენტის საფუძვლები (III შევსებული და განახლებული გამოცემა), ქუთ., აწსუ, 2018 წ. – 420 გვ.

*Emzar Julayidze
Elizbar Barbakadze*

MANAGERIAL RELEVANT DECISIONS' PROBLEM TO BUSINESS ENVIRONMENT CHANGES

Summary

The first and the most important milestone of making a decision is to realize the necessity of making a decision. This kind of necessity is provided by changes in business environment, which can make as opportunities as some kind of risks. Therefore, in order to make a successful decision it is better to analyze all possible alternative of achieving the aim of business, identify these alternatives to company's opportunities and desired state, form activities which will avoid some dangers. According to these activities, there should be made consecutive and complete curriculum in order to achieve the goal. Otherwise, create a plan, which will completely represent company's reaction to domestic and external problems.

It should be mentioned, that these kind of problems in management increase by the time. Therefore, increasing intensity of making decision encloses with modern management. It conditioned by, that the organisations' forced to provide for fast changes ideal adaptation,

The problem is that the process of management, there is always resistance of aims and situations, right decision define the necessity of changing fast course of management. Between these facts there are some important point: global competition, rapid renewed technology, produce combined products and increased marketing orientation.

According to this, to get right decision, it is important that its objective structure get (aim, situation, possibility, problem, alternative, risk and other conscious fact) adequately, in which it is very important knowledge of the manager's, skills, habits, experience, his personal qualities and professional feature.

Wherefore, that how important it is to have skills to make successful decision in modern management, we interviewed small and medium enterprise's owners about their businesses' current work and future perspectives in Kutaisi and Imereti Region. We interviewed more than 300 responders. According to the research we can conclude that the problem of developing national business is - "Lack of Management". We face to the problem of disability to make spontaneous decisions toward the business environment.

Although, it should be mentioned that this research shows reliable perspective. In particular, it is clear that the money invested by younger respondents are more profitable, therefore hindering factor, lack of financial resources, will be decreased. It lets us say that young generation is more risk-taking and they realize necessity of experience in order to be successful.

Key words: *changeable environment, identification of alternatives, successful decision, diagnostic of opportunities and dangers, Marketing orientation.*

ინტერნეტ-კონფერენციის მონაწილეები

1. **აბესაძე რამაზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ინსტიტუტის დირექტორი
2. **არღუთაშვილი ვალერი** – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
3. **ბარბაქაძე ელიზბარ** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული სპეციალისტი
4. **ბარბაქაძე თამარი** – თსუ დოქტორანტი
5. **ბარბაქაძე ხათუნა** – ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
6. **ბერიშვილი ხათუნა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
7. **ბერულავა გიორგი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
8. **ბიბილაშვილი ნანა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
9. **ბრეგვაძე გიორგი** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
10. **БУЛАТ ВЕРОНИКА ИВАНОВНА** – Кандидат экономических наук, Департамент Экономии, Маркетинга и Туризма, Молдавский Государственный Университет (Молдова)
11. **ბურდული ვახტანგ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
12. **ბურჯალიანი საბა** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
13. **გამსახურდია თამაზი** – ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
14. **გოგოლაძე ნათია** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
15. **ГУЛИЕВ ЗАКИР ГАШАМ ОГЛЫ** – Доктор философии по экономике, преподаватель кафедры «Бухгалтерский учет и аудит», Бакинский Университет Бизнеса (г. Баку, Азербайджанская Республика)
16. **ГУЛИЕВА ХАНЫМ ИКМЕТ** – Преподаватель финансово-экономического факультета, Азербайджанский Университет (г. Баку, Азербайджанская Республика)
17. **დავლაშერიძე ნატა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
18. **დათუნაშვილი ლინა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
19. **დვალაშვილი ლია** – თსუ პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
20. **ვანიშვილი თამარ** – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული მასწავლებელი
21. **თეთრაული ციციხო** – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
22. **თოთლაძე ლია** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

23. იაკობაშვილი მეგი – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
24. კაკაშვილი ნატო – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
25. კაკულია ნაზირა – ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
26. კოკაია ქეთევან – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
27. ლაზარაშვილი თეა – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო დარგში, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
28. МЕДУХАНОВА ЛЯЗИПА АЛИКЕНОВНА – Кандидат экономических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан)
29. მელაშვილი მედეა – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
30. ნოზაძე ზურაბ – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
31. OLEFIR VOLODYMYR – PhD in Economics, Senior Researcher, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
32. პაპავა ვლადიმერ – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
33. ჟორჯიკაშვილი ნინო – თსუ დოქტორანტი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
34. სანაძე გიორგი – თსუ დოქტორანტი
35. СЕРИЕВА ЖАНАРА АЛИМХАНОВНА – PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан)
36. ტაბატაძე სესილი – თსუ დოქტორანტი
37. ტყემალაძე ირმა – თსუ დოქტორანტი
38. ფესტვენძე თეიმურაზ – ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
39. ფრანგიშვილი ინგა – ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
40. ქავთარაძე თენგიზ – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
41. ქაჯაია თამარი – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
42. ქველაძე ქეთევან – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
43. ქისტაური ნუნუ – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
44. ჩაგელიშვილი ანა – თსუ დოქტორანტი
45. ჩაგელიშვილი-აგლაძე ლალი – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, გურამ თავრთქილაძის სახელობის თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი
46. ჩიქობავა მალხაზ – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
47. ცუცქირიძე მარინე – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

48. **წერეთელი ზურაბ** – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
49. **ჭკუასელი მიხეილ** – ეკონომიკის დოქტორი
50. **ხარხელაური ხათუნა** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
51. **ხელაძე ლელა** – კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
52. **ხერხაძე ალიმი** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
53. **ხუსკივაძე მამუკა** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
54. **ჯავახიშვილი რევაზ** – ეკონომიკის დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
55. **ჯაში იმედო** – იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
56. **ჯულაყიძე ემზარ** – ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

INTERNET CONFERENCE PARTICIPANTS

1. **ABESADZE RAMAZ** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Director of Institute
2. **ARGHUTASHVILI VALERI** – Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
3. **BARBAKADZE ELIZBAR** – PhD in Business Administration, Invited Specialist of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
4. **BARBAKADZE KHATUNA** – Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
5. **BARBAKADZE TAMARI** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
6. **BERISHVILI KHATUNA** – Doctor of Economics, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
7. **BERULAVA GEORGE** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
8. **BIBILASHVILI NANA** – Doctor of Economics, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
9. **BREGVADZE GEORGE** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
10. **BULAT VERONICA** – Candidate of Economic Sciences, Department of Economics, Marketing and Tourism, Moldova State University (Moldova)
11. **BURDULI VAKHTANG** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
12. **BURJALIANI SABA** – PhD Student of Georgian Technical University
13. **CHAGELISHVILI ANA** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
14. **CHAGELISHVILI-AGLADZE LALI** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Guram Tavartkiladze Tbilisi Teaching University
15. **CHIKOBAVA MALKHAZ** – Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
16. **CKUASELI MIKHEIL** – Doctor of Economics
17. **DATUNASHVILI LINA** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
18. **DAVLASHERIDZE NATA** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
19. **DVALISHVILI LIA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
20. **GAMSAKHURDIA TAMAZ** – Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
21. **GOGOLADZE NATIA** – PhD Student of Georgian Technical University
22. **GULIYEV ZAKIR** – PhD in Economics, Teacher of Accounting and Audit Department, Baku Business University (Baku, Republic of Azerbaijan)
23. **GULIYEVA KHANIM** – Teacher of Financial-Economic Faculty, Azerbaijan University (Baku, Republic of Azerbaijan)
24. **IAKOBASHVILI MEGI** – PhD Student of Georgian Technical University
25. **JASHI IMEDO** – PhD Student of Iakob Gogebashvili Telavi State University
26. **JAVAKHISHVILI REVAZ** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
27. **JULAYIDZE EMZAR** – Doctor of Economics, Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
28. **KAJAIA TAMARI** – Assistant Professor of Georgian Technical University
29. **KAKASHVILI NATO** – Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

30. **KAKULIA NAZIRA** – Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
31. **KAVTARADZE TENGIZ** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
32. **KHARKHELARI KHATUNA** – Associated Professor of Georgian Technical University
33. **KHELADZE LELA** – PhD Student of Caucasus International University
34. **KHERKHADZE ALIM** – PhD Student of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
35. **KHUSKIVADZE MAMUKA** – Doctor of Economics, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
36. **KISTAURI NUNU** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
37. **KOKAIA KETEVAN** – Assistant Professor of Sokhumi State University
38. **KVELADZE KETEVAN** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
39. **LAZARASHVILI TEA** – Doctor of Economics, Director Deputy of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
40. **MEDUKHANOVA LYAZIPA** – Candidate of Economic Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
41. **MELASHVILI MEDEA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
42. **NOZADZE ZURAB** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
43. **OLEFIR VOLODYMYR** – PhD in Economics, Senior Researcher, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
44. **PAPAVA VLADIMIR** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of National Academy of Georgia, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
45. **PESTVENIDZE TEIMURAZ** – Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
46. **PRANGISHVILI INGA** – PhD in Business Administration, Associated Professor of Georgian Technical University
47. **SANADZE GIORGI** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
48. **SERIYEVA ZHANARA** – PhD Student of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
49. **TABATADZE SESILI** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
50. **TETRAULI TSITSINO** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
51. **TKEMALADZE IRMA** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
52. **TOTLADZE LIA** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
53. **TSERETELI ZURAB** – Deputy Director of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
54. **TSUTSKIRIDZE MARINE** – Doctor of Economics, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
55. **VANISHVILI TAMAR** – Doctor of Business Administration, Invited Teacher of Gori State University
56. **ZHORZHAKASHVILI NINO** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი არჩილ თეთრაული – 85	3
რამაზ აბესაძე, ნანა ბიბილაშვილი კორუფცია – ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი	7
ვლადიმერ პაპავა, მიხეილ ჭკუასელი სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის თავისებურებები COVID-19-ის პანდემიის პირობებში	21
Вахтанг Бурдули ПРОИЗВОДСТВО ИННОВАЦИОННЫХ КОМПОЗИТНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ИЗДЕЛИЙ ИЗ НИХ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ОТРАСЛЯХ ЭКОНОМИКИ	28
George Berulava SOME THEORETICAL AND POLICY ISSUES OF INNOVATION INVESTMENTS	44
თამარი ბარბაქაძე სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ფინანსური ინსტრუმენტები საქართველოში	47
ხათუნა ბარბაქაძე, ნატო კაკაშვილი კომპანიების საქმიანობისა და საგადასახადო ოპტიმიზაციის პრინციპების შესახებ	52
ხათუნა ბერიშვილი სოციალური პასუხისმგებლობა და კომპანიის გრძელვადიან შედეგებზე ორიენტირებული მიდგომები	57
გიორგი ბრეგვაძე უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში	64
Вероника Ивановна Булат ЛОГИСТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ИХ ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ	67
საბა ბურჯალიანი ორგანიზაციის წარმატების მიღწევაზე ორიენტირებული ადამიანური რესურსების მართვა	72
თამაზი გამსახურდია, თეიმურაზ ფესტვენძე გონიერი მენეჯერი და სახელმწიფოებრივი აზროვნება	77
ნათია გოგოლაძე, ინგა ფრანგიშვილი საქართველოს სამრეწველო ბიზნესში საბრუნავი კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობა	87
Закир Гашам оглы Гулиев ПРИЗНАНИЯ И ВИДЫ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ	92
Ханым Икмет Гулиева ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА БЕЗРАБОТИЦУ В МИРЕ	96
ნათა დავლაშერიძე СРАВНЕНИЕ РАЗЛИЧНЫХ МОДЕЛЕЙ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГРУЗИНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	100
ლინა დათუნაშვილი საქართველოში სოფლის თანამედროვე ეკონომიკური პრობლემები	104
ლია დვალაშვილი ჰაერის დაბინძურების მდგომარეობის ანალიზი მსოფლიო ქვეყნების მაგალითზე	112

თამარ ვანიშვილი მართვის ინოვაციური მოდელის დადებითი და უარყოფითი მხარეები პანდემიის პირობებში	117
ციცინო თეთრაული ეკონომიკური სტაბილიზაციის პრობლემები თანამედროვე მსოფლიოში და "ოვერტონის ფანჯარა"	122
Lia Totladze, Mamuka Khuskivadze THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON INNOVATION AND TECHNOLOGY TRANSFER	138
მეგი იაკობაშვილი საქართველოს მრეწველობის განვითარების შესაძლებლობები	142
ნაზირა კაკულია, ვალერი არღუთაშვილი საქართველოში მიწის რეფორმის გამოწვევები საკუთრების უფლების ინსტიტუციური თეორიის ჭრილში	147
Кетеван Кокаия НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА И ФОРМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	152
თეა ლაზარაშვილი ინოვაციების სტიმულირების ფორმები, მეთოდები და ინსტრუმენტები	159
მედეა მელაშვილი, ქეთევან ქველაძე, ნუნუ ქისტაური ეკოლოგიურ პრობლემებზე პანდემიის გავლენის ზოგიერთი საკითხი	165
ზურაბ ნოზაძე საწარმოს ეკოლოგიური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები	169
Volodymyr Olefir FOREIGN AND DOMESTIC TRADE IN COVID-19: THE CASE OF UKRAINE	174
ნინო ჟორჯიკაშვილი ინოვაციების არსი და მათი გავრცელების ხელშემშლელი ფაქტორები საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში	178
გიორგი სანაძე ინდუსტრიალიზაციის მნიშვნელობა გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის შემდგომ პერიოდში	185
Жанара Алимхановна Сериева, Лязипа Аликеновна Медуханова ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАНА С КЫРГЫЗСТАНОМ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ	196
სესილი ტაბატაძე ბუნებრივი კატასტროფის მართვის პროექტების ეფექტიანობა საქართველოში	203
ირმა ტყემალაძე დისტანციური დასაქმების როლი COVID-19-ის პანდემიის უარყოფითი ეფექტების შემცირებაში	208
თენგიზ ქავთარაძე საკვებწარმოების თანამედროვე ეკონომიკური პრობლემები საქართველოს მეცხვარეობაში	213
ქეთევან ქველაძე, მედეა მელაშვილი, ნუნუ ქისტაური ვირტუალური ტურიზმის როლი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში	221

ნუნუ ქისტაური, მედეა მელაშვილი, ქეთევან ქველაძე კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობა და მასზე პანდემიის გავლენა (საქართველოს მაგალითზე)	227
ანა ჩაგელიშვილი პანდემიის გავლენა საქართველოში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებაზე	231
ლალი ჩაგელიშვილი-ავლაძე, იმედო ჯაში პანდემია და რეგიონის ეკონომიკური განვითარების კონცეფტუალური საკითხები	238
მალხაზ ჩიქობავა მონეტარულ-ფისკალური პოლიტიკის „მიქსი“ და მოსალოდნელი სუვერენული დეფოლტების რისკი	246
მარინე ცუცქირიძე ინვესტიციების გამოყენება მსხვილი ბიზნესის განვითარების პროცესში	258
ზურაბ წერეთელი პანდემიით გამოწვეული საერთო ეკონომიკური პრობლემები და მოსალოდნელი პერსპექტივა	262
Khatuna Kharkhelauri, Tamari Kajaia SPECIAL TAX REGIME IN GEORGIA AND ITS EFFECT ON SMALL BUSINESS DEVELOPMENT	271
ლელა ხელაძე სამშენებლო კომპანიათა საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების სრულყოფის საკითხები	275
ალიმი ხერხაძე საქართველოს რეგიონებში ეკონომიკური განვითარების უთანასწორობის პრობლემები და მათი აღმოფხვრის შესაძლებლობები	284
რევაზ ჯავახიშვილი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა და მისი ძირითადი ტენდენციები საქართველოში	293
ემზარ ჯულაყიძე, ელიზბარ ბარბაქაძე ბიზნეს-გარემოს ცვლილებებისადმი მმართველობითი გადაწყვეტილების ადეკვატურობის პრობლემები	298
ინტერნეტ-კონფერენციის მონაწილეები	303

CONTENTS

DOCTOR OF ECONOMIC SCIENCES, PROFESSOR ARCHIL TETRAULI – 85	3
<i>Ramaz Abesadze, Nana Bibilashvili</i> CORRUPTION AS A DELAYING FACTOR FOR ECONOMIC DEVELOPMENT	7
<i>Vladimer Papava, Mikheil Ckuaseli</i> FEATURES OF THE ECONOMIC ABILITY OF A GOVERNMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC	21
<i>Vakhtang Burduli</i> PRODUCTION OF INNOVATIVE COMPOSITE MATERIALS AND PRODUCTS FROM THEM AND THEIR USE IN ECONOMIC SECTORS	28
<i>George Berulava</i> SOME THEORETICAL AND POLICY ISSUES OF INNOVATION INVESTMENTS	44
<i>Tamari Barbakadze</i> FINANCIAL INSTRUMENTS OF PUBLIC DOMESTIC DEBT MANAGEMENT IN GEORGIA	47
<i>Khatuna Barbakadze, Nato Kakashvili</i> ON THE ACTIVITIES OF COMPANIES AND THE PRINCIPLES OF TAX OPTIMIZATION	52
<i>Khatuna Berishvili</i> THE SOCIAL RESPONSIBILITY AND APPROACHES ORIENTED AT COMPANY’S LONG-TERM RESULTS	57
<i>George Bregvadze</i> THE PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT IN GEORGIA	64
<i>Veronica Bulat</i> LOGISTICS SYSTEMS IN THE ENTERPRISE AND THEIR KEY ELEMENTS	67
<i>Saba Burjaliani</i> THE MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCES FOCUSED ON THE SUCCESS OF THE ORGANIZATION	72
<i>Tamaz Gamsakhurdia, Teimuraz Pestvenidze</i> A WISE MANAGER AND STATE THINKING	77
<i>Natia Gogoladze, Inga Prangishvili</i> THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF WORKING CAPITAL IN GEORGIAN INDUSTRIAL BUSINESS	87
<i>Zakir Guliyev</i> RECOGNITIONS AND TYPES OF VALUATION OF FINANCIAL ASSETS	92
<i>Khanim Guliyeva</i> THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON UNEMPLOYMENT IN THE WORLD	96
<i>Nata Davlasheridze</i> COMPARISON OF VARIOUS MODELS OF THE DIGITAL ECONOMY AND PRO- SPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF GEORGIAN ECONOMIC LEGISLATION	100
<i>Lina Datunashvili</i> MODERN RURAL ECONOMIC PROBLEMS IN GEORGIA	104
<i>Lia Dvalishvili</i> AIR POLLUTION ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF WORLD COUNTRIES	112

<i>Tamar Vanishvili</i> THE POSITIVE AND NEGATIVE SIDES OF INNOVATION MODEL OF MANAGEMENT UNDER PANDEMIC CONDITIONS	117
<i>Tsitsino Tetrauli</i> THE PROBLEMS OF ECONOMIC STABILIZATION IN THE MODERN WORLD AND “OVERTON WINDOW”	122
<i>Lia Totladze, Mamuka Khuskivadze</i> THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON INNOVATION AND TECHNOLOGY TRANSFER	138
<i>Megi Iakobashvili</i> GEORGIAN INDUSTRY DEVELOPMENT OPPORTUNITIES	142
<i>Nazira Kakulia, Valeri Arghutashvili</i> LAND REFORM CHALLENGES IN GEORGIA IN TERMS OF INSTITUTIONAL PROPERTY RIGHTS	147
<i>Ketevan Kokaia</i> TAX SYSTEM AND TYPES OF REGULATING INSURANCE ACTIVITY	152
<i>Tea Lazarashvili</i> FORMS, METHODS AND TOOLS FOR STIMULATING INNOVATIONS	159
<i>Medea Melashvili, Ketevan Kveladze, Nunu Kistauri</i> SOME ISSUES OF THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON ENVIRONMENTAL PROBLEMS	165
<i>Zurab Nozadze</i> THE GUIDELINES OF ECOLOGICAL POLICY OF AN ENTERPRISE	169
<i>Volodymyr Olefir</i> FOREIGN AND DOMESTIC TRADE IN COVID-19: THE CASE OF UKRAINE	174
<i>Nino Zhorzhikashvili</i> THE ESSENCE OF INNOVATIONS AND THE FACTORS HINDERING THEIR SPREAD IN THE GEORGIAN HEALTHCARE SYSTEM	178
<i>Giorgi Sanadze</i> THE IMPORTANCE OF INDUSTRIALIZATION AFTER THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS	185
<i>Zhanara Seriyeva, Lyazipa Medukhanova</i> THE TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN: CURRENT STATE AND PROBLEMS	196
<i>Sesili Tabatadze</i> EFFECTIVENESS OF NATURAL DISASTER MANAGEMENT PROJECTS IN GEORGIA	203
<i>Irma Tkemaladze</i> THE ROLE OF REMOTE EMPLOYMENT IN REDUCING THE NEGATIVE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC	208
<i>Temgiz Kavtaradze</i> FOOD PROCESSING MODERN ECONOMIC PROBLEMS IN GEORGIAN OX BREEDING	213
<i>Ketevan Kveladze, Medea Melashvili, Nunu Kistauri</i> THE ROLE OF VIRTUAL TOURISM IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY	221
<i>Nunu Kistauri, Medea Melashvili, Ketevan Kveladze</i> INTERNATIONAL CAPITAL MOVEMENT AND THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON IT (ON THE EXAMPLE OF GEORGIA)	227

<i>Ana Chagelishvili</i> THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON EMPLOYEES WAGES IN GEORGIA	231
<i>Lali Chagelishvili-Agladze, Imedo Jashi</i> PANDEMIC AND CONCEPTUAL ISSUES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION	238
<i>Malkhaz Chikobava</i> MONETARY-FISCAL POLICY MIX AND EXPECTED SOVEREIGN DEFAULT RISK	246
<i>Marine Tsutskiridze</i> THE USE OF INVESTMENTS IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF LARGE BUSINESS	258
<i>Zurab Tsereteli</i> COMMON ECONOMIC PROBLEMS CAUSED BY PANDEMIC AND EXPECTED PROSPECTS	262
<i>Khatuna Kharkhelaury, Tamari Kajaia</i> SPECIAL TAX REGIME IN GEORGIA AND ITS EFFECT ON SMALL BUSINESS DEVELOPMENT	271
<i>Lela Kheladze</i> THE ISSUES OF THE IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITY OF CONSTRUCTION COMPANIES	275
<i>Alimi Kherkhadze</i> THE PROBLEMS OF INEQUALITY OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND THE OPPORTUNITIES OF THEIR SOLUTION IN THE REGIONS OF GEORGIA	284
<i>Revaz Javakhishvili</i> DYNAMICS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ITS MAIN TRENDS IN GEORGIA	293
<i>Emzar Julayidze, Elizbar Barbakadze</i> MANAGERIAL RELEVANT DECISIONS' PROBLEM TO BUSINESS ENVIRONMENT CHANGES	298
INTERNET CONFERENCE PARTICIPANTS	306

გამოქვეყნდა თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით

გამომცემლობის რედაქტორი სესილი ხანჯალაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

თბილისი, გ. ქიქოძის № 14

93 22 60, 99 68 53

ელ-ფოსტა: economics_institute@yahoo.com